

A VILÁG TÖRTÉNELME

A NAGYKÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

SZERKESZTI

ENDREI ZALÁN

A világ minden részében levő gyűjtemények híres műemlékeinek eredeti fényképeivel, eredeti adatok, képek, romok után újjáalkotott szemléltető képekkel, hiteles arc képekkel, okmányok utánzataival, korhű jelmez-képekkel, többszínű szövegközti képekkel. Sokszínű műmellékletekkel, térképekkel, származási táblákkal

IV. KÖTET: A NÉPVÁNDORLÁS ÉS KERESZTESHÁBORÚK KORA

KIADJA
«GLOBUS» MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN
1908 .

A VILÁG TÖRTÉNELME

....

A NÉPVÁNDORLÁS ÉS KERESZTES HÁBORÚK KORA

ÍRTÁK

DURUY VIKTOR — FEKTEN KÁROLY — GRIMME H.
HEYCK ÖDÖN — HUBER ALFONZ — RAMBAUD ALFRÉD

24 MŰVÉSZIES, SOKSZÍNŰ MŰMELLÉKLETTEL, 420 SZÖVEGKÖZTI FEKETE
MŰEMLÉKEKKEL, JELENETEKKEK ÉS 5 TÉRKÉPPPEL.

KIADJA

«GLOBUS» MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T. BUDAPESTEN

1908

Szedték és nyomták ezt a könyvet a «G l ó b u s *
műintézet és kiadóvállalat részvénytársaságnak
nyomdájában, Budapest, VI. kerületében,
az Aradi-utca nyolczadik száma alatt,
ezerhétszázkilencvenöt évvel Nagy
K o n s t a n t i n diadala után, a
kereszt jelének huszadik
századában, az egy-
ezerkilencszáz és
hetedik esz-
tendejé-
ben.

TARTALOMJEGYZÉK.

A NÉPVÁNDORLÁS KORA.

A világbirodalom összeomlik, Attila	5
Új államalakulások. — Germánok, frankok, burgundok, vizigótok. A görög császárság	
Az arabok. Mohamed és vallása	143
Nagy Károly és birodalma	168
A kalifák. — Az abbaszidák. — A fatimita kalifák. — A kordovai kalifák. —	
Az arab műveltség	205
Az avarok	223
Nagy Károly utódai. — Anglia	229
A magyarok honfoglalása	249
A nyugati államok további alakulása	256
A hűbéresség	275
A magyarok kalandozásai	288
A szaraczenek	301
A hűbérvilág területei	303
A magyar fejedelmek	314
I. István király	322
III Henrik császár	335
A magyar királyság első ideje Szt. István halála után	341
Az invenziótúra harc. VII. Gergelytől — II. Frigyesig	351

A KERESZTES HÁBORÚK KORA.

A Szentföld	373
A keresztes háborúk eredete	379
Az első keresztes had	387
Társadalmi viszonyok	3t9
A IV-ik keresztes háború és Velence	413
Szellemi haladás	427
A lovagkor	433
Franciaország és Anglia versengése. Első korszak	445
IX. Lajos	459
A jeruzsalemi királyság alkonya	475
Szt. László magyar király	491
Navarra, Kasztília és új muzulmán betörés a spanyol félszigeten	499
Szt. Lajos utódai	503

A francia király és a pápaság küzdelme	513
Az angol intézmények fejlődésének kora	523
A százéves háború előzményei	528
A százéves háború	531
A nagy szabadcsapatok Spanyolországban	540
A százéves háború, további küzdelmek, az orleánszi szűz, a százéves háború vége	543
Franciaország és Anglia a százéves háború alatt	555
200 év Itália történetéből	563
Itália s többi városairól	573
Magyarország tekintélyének növekedése Kálmán király alatt	576
A magyar királyság Kálmán utódai alatt, a büanctzi törekvések	590
Európa északi birodalmai a XII. Xill. században	605
Belső küzdelmek a magyar királyságban	624
A tatárjárás Magyarországon	636
Az orosz föld és népe	653
Az utolsó Árpád királyok	659
A tárgyalat kor időmutatója.....	677
A Hohenstaufok bukása	685
A fejtelenség korszaka Németországban (Interregnum)	693
Habsburgi Rudolf	694
Rudolf utódai	709
Kiegészítések	717
Oroszország keletkezése, Orosz köztársaságok	725

MŰMELLÉKLETEK.

Árminnak hadi szerencsét jövendői a jósnő	28
Galszvinth elbúcsúzik anyjától	84
Omár megölte hűgát, Fatimét	156
Nagy Károly császárrá koronázása Rómában	172
Kép a honfoglalás egyik jelenetéről	252
Ördög Róbert	260
Madarász Henrik	268
III. Ottó Nagy Károly sírboltjában	284
Oroszlán Henrik leborul Rótszakállú Frigyes előtt	364
Nikea ostroma	388
Az Omár-mecset.....	396
Szaladin	412
A rettegett hármak tanácsa	428
A keresztes hadjáratokból	460
Jeruzsálem	476
Az Omár mecset belseje	484
Az orleánszi szűz útja a máglyára	548

TÉRKÉPEK.

Európa a Karolingok korában.....	188
Arábia	204
A szentföld	372
Oroszország néprajzi térképe a IX. században	652

A népek és az emberiség felett őrkdő Gondviselés új tanokat küldött a világnak, de az új tanok befogadására, az új fogékony és alkalmas népek is kellettek, Róma népei pedig nem voltak arra valók.

A rómaiak erkölcsben, testben teljesen elzüllöttek, a népben nem volt meg többé semmi olyan erény, mely lehetővé tette volna a megjobbulást, az újjászületést, a gondviselés tehát új embereket is küldött.

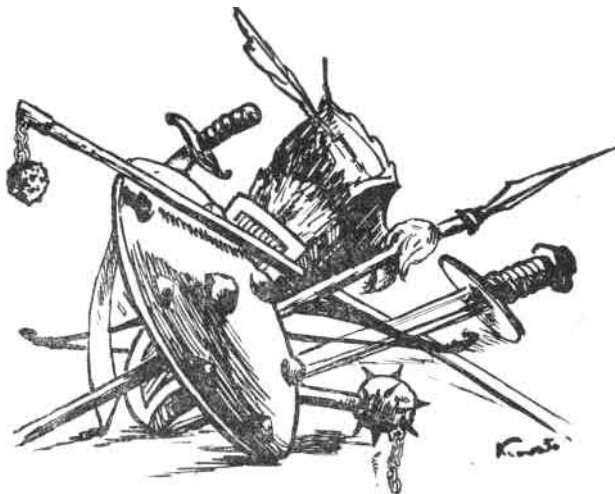
Keletről dübörgő paripák új népet hoztak, melyeknek rettentő megjelenése sok más, a rómaiak szemében barbár népet űzött el helyéről és a megriadtak a római birodalomba mene-

kültek, majd rátámadtak és a rengeteg barbár nép, mely romlatlan szívvel, ép és erős vérrel nyomult a római nép közé megtisztította, megjavította azt. A római nép elpusztult ugyan egészen, de támadt helyette új; mások, keletkeztek új államok, melyekben új népek uralkodtak és megteremtették az új tanok országait, melyekben más eszmék, más törekvések, más hit és más reménység vezették az embereket.

A keletről érkező hún népekkel megkezdődött a népvándorlás, a Rómában diadalt ült kereszténység átalakította az embereket és az új eszmék közt kiemelkedő volt a nő tisztelete, a nőnek' az ó-korban lealázó szerepe volt.

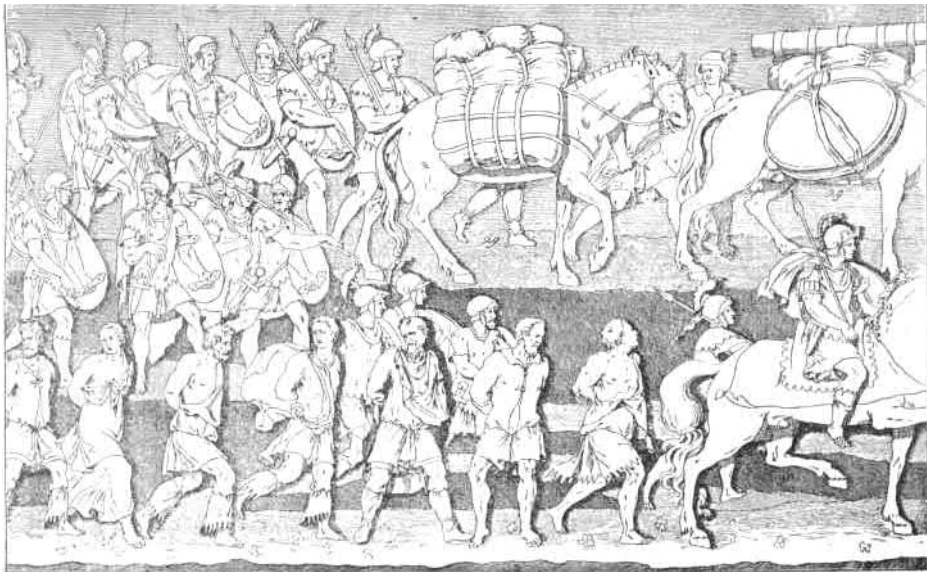
Ezeknek az átváltozásoknak, az új államok alakulásának, az új tanok diadalmaskodásának korát a középkornak nevezzük. Ez volt a megpróbáltatások kora, melyből azonban az emberiség diadalmasan került ki, hogy az emberi méltóságnak arra az emelkedett fokára eljusson, ahol a mai kcr eszméi támadtak.

A ó-kor után következő időben az elsatnyult népek közé új emberanyagot a népvándorlás hozott, az erkölcsi megtisztulást a szeretet tana művelte, a felvilágosodás, a tudás és haladás pedig mint új, nem ismert, de sejtett, óhajtott vágy élt az emberiségben és az ezért való küzdelmei hosszú időig tartottak és tartamuk volt az emberek történetének a kora, melyet úgy nevezünk: középkor.

A KÖZÉPKOR ELSŐ RÉSZE

NÉPVÁNDORLÁS.
KERESZTES HÁBORÚK.

Fogoly gótok Theodoziusz diadalmenetében.

A VILÁGBIRODALOM ÖSSZEOMLIK. ATILA.

Nagy Konstantinus csak a viszonyok szerencsés alakulásának köszönhetette, hogy uralmát az egész római birodalom felett még egyszer biztosíthatta; szerencsésebb volt mint Augustusz, Trajánusz, vagy Diokleciánusz. Azonban csakhamar beismerte, hogy ekkora területet egyetlen központból a barbárok ellen megvédeni nem lehet. Ezért elsőszülött fiának Kriszpusznak, még ifjú korában adta Cézár czimen a nyugati tartományokat. Kriszpusz a nyugaton kitüntette magát vitézsége által, a germánokkal szemben, s a háborúnak Licinius ellen szintén ő vetett véget. De fenhéjázó hajlamai féltékenységet keltettek az atya-császárban, ami miatt a második házasságból született gyermekeit szintén Cézár czimen a már nagykorú Kriszpusz elé helyezte, utóbb pedig Kriszpuszt börtönében kivégeztette, mert azzal gyanúsították, hogy fellázadt ellene. Nem sokára azután nejét, Fausztát is megölette, de nem tudjuk bizonyosan: féltékenységből tette-e, vagy mert ő keltette az alaptalan gyanút Kriszpusz ellen.

Két évvel halála előtt Nagy Konstantinusz felosztatta birodalmát két unokája és három fia közt; második fia, Konstanciusz, kire előbb Kriszpusz helyett a Nyugatot bízta, a Keletet és székhelyül Konstantinápolyi nyerte. Ő reá, mint a ki közelében maradt, hagyta a haldokló csá-

szár a temetésről való gondoskodás tisztjét is. Hanem Konstanciusz hamar megdöntötte atyja végrendeletét, kormánytársaiul rendelt unokaöcseit, Dalmáciust és Hannibaliánust meggyilkoltatta s így az egész keleti birodalomnak egyedüli ura lett.

A Nyugaton, Konstantinusz rendelkezése szerint ugyanolyan nevű idősb fiának, a 21 éves Konstantinusznak a legifjabbal, a 17 éves Konstanszszal kellett osztoznia; amaz Galliát, Hiszpaniát és Britanniát, ez Itáliát és Germániát kapta. Ezalatt Konstanciusz veszélyes háborúba keveredett a perzsákkal és Konstansztól azt követelte, hogy Afrikába mondjon le, hanem az e fölött kitört háborúban elveszett, mire a légiók a könnyelmű és tehetégtelen Konstanszot kiáltották ki az egész kelet urául. De császársága nem tartott sokáig, mert Magnenciusz testőrpáncsnok fellázadt ellene és meggyilkoltatta. Az illír légiók pedig ugyanekkor az öreg Vetránio tábornokot választották maguknak császárnak. Konstanciusz ekkor az eddig mellőzött Gallust a börtönből a trónra emelte s reá bízta a perzsa háború vezetését. Magnenciuszt is leverte. Így jutott birtokába a főuraságnak az összes birodalomban; sőt az egyedül való uralkodásnak, mert Galluszt, ki csakugyan képtelen, gyönyörhajhászó és zsarnok uralkodónak mutatkozott, kérdőre vonta és kivégeztette. J u l i á n u s z, az előbbinek testvére, csak a császár nejeinek, Euzébíanak kérelmére menekült; sőt a kelet és nyugat felől tornyosuló veszélyek arra bírták a császárt, hogy a nyugat kormányát — Cézár címmel neki adja.

Konstanciusz a következő években a kvádok és szármatak ellen viselt hadat és őket a Dunán szerencsésen átkergette; hanem a perzsák ellen folytatott háborúban nem volt szerencsés. Ugyanazon időben Juliánusz is győztesen hadakozott a germánok ellen és őket kitakarodásra bírta Galliából. Az alemannok, ugyanis, a Rajna balpartján némely vidéket elfoglaltak: Juliánusz megverte őket a nagy csatában Argenteratum (Straszburg) mellett, átüzte őket nemcsak a Rajnán, hanem a folyam jobb partján erődítményeket emelt; hasonlóképen megverte a frankokat északkeleti Galliában és számosakat fogadott be közülük a római seregbe.

Juliánusz győzelmei féltékenységet támasztottak a császárbán. A kiújult perzsa háború jó alkalmat szolgáltatott Konstanciusznak, hogy Juliánusz legjobb seregeit visszakövetelje. De a sereg nem akart a perzsák ellen indulni, Juliánuszt Augusztuszszá kiáltotta ki s kényszerítette, hogy a címet elfogadja.

Juliánusz sokáig ellenkezett és nem szívesen lépett erre a sikamlós útra, hanem miután reá lépett, ép annyi mérséklettel, mint bátorsággal haladt rajta előre. A katonáknak a szokásos ajándékot megadta ugyan, de minden egyéb követeléseiket visszautasította. Konstanciuszszal alkudozásba bocsátkozott, de midőn az föltétien megadást követelt, a trák határokig indult eléje. Ekkor érkezett meg a császár halálának híre, mire Juliánusz

az egész birodalom elismerte és megint egyetlen férfiú kezében volt a bomladozó római birodalomnak sorsa.

Fláviusz Juliánusz Aposztata (361—363) voltaképen nemes, nyílt és szilárd természetű, hősnek született ember volt, akit azonban a nevelés tett képmutatóvá, a keresztységnek ellenségévé és a gyűlölet megfosztotta szellemét tiszta látásától. A bomlott pogányságot új életre akarta kelteni, s a keresztységet szelleme és hatalma minden erejével elnyomni. A pogány múltnak vonaglása volt e harcz, melyben végső erejét összeszedte és görcsös ragaszkodással harczolt az életért, a melynek fáklájája kialvóban volt.

Hogy Juliánusz jelleme ilyené alakult, annak története ez: Juliánusz 7 éves volt, mikor atyját a katonák meggyilkolták; a kis fiú testvérel együtt a templomba futott, hogy életét megmentse. A zsarnok császár meghagyta mindkettőjük életét, de rideg nevelés által igyekezett a gyermekek tehetségeinek csiráit kitépni, nehogy a boszu és az uralomvágy sarjadjanak fel bennök. Sokat kellett imádkozniok, böjtölniök, búcsút járniok, a vértanuk sírjait látogatniok, sőt templomban szolgálniok.

A növekedő Juliánusz gondosan palástolta érzelmét, a mit egyébiránt már előbb megtanult nevelőjétől, ki maga is képmutató volt; Juliánusz lelke tele volt gyűlölettel a császár iránt, s e gyűlöletet átvitte a vallásra, melyet a császár képviselt, s a melyet megutáltattak vele. Titkon a görög és latin remekírókat olvasta, fölshizza azok elveit, s minél mélyebben óvta azokat keblében, annál rajongóbb hívök lett. Nazianzi szt. Gergely és szt. Vazul, kikkel Athénben egy iskolába járt, fölismerték magaviseleté bizonytalanságából, tétova tekintetéből és szertelen becsvágyából jellemét és fölkiáltottak: „Mekkora veszélyt nevel magának a birodalom!”

Mikor Juliánusz császár lett, betiltotta a pazar udvartartást; a tanács tekintélyét emelni iparkodott, magát dominusznak czimeztetni nem engedte és magát a törvénynek alá vetette. Juliánusz, ki addig nyilvánosan kereszténynek mutatta magát, elvetette az álarczot és szint vallott, Taurobolin, bikaáldozat által lemosta magáról a keresztységet és kiengesztelődött az istenekkel a keresztény szertartásokon való részvételért. Azonban az ő pogánysága nem a régi bálványimádás volt, mely az állammal oly szoros viszonyban állott, hogy a régi cézárok politikából is hozzá szítottak, hanem keresztény és új bölcselkedő eszmékkel összetákolt fantasztikus rendszer, melyért Juliánuszt a pogányság is eretneknek tartotta. A vallási türelem elvét ugyan mindig ajkán hordotta, hanem azért a keresztységet kérlelhetetlenül üldözte. A közhivatalokra egyedül pogányokat nevezett ki, az egyház belső-villongásait is növelni iparkodott, hogy megbénítsa és nevetségessé tegye. Megtiltotta, hogy kereszté-

nyék a szónoklat-, nyelv- és orvostanban oktatást vegyenek, a műveltség-el akarta őket sújtani.

Juliánusz uralkodása alatt a vallási polgárháború bizonyosan kitört, de Juliánusz uralkodásának harmadik évében, mikor a perzsák ellen folytatott szerencsés hadjáratban elesett. Ktezifon mellett súlyosan megsebesült s a következő napon 363 jun. 26-án meghalt. Végperceiben barátaival, Maximusz és Priszkuszbólcsészekkel, a lélek halhatatlanságáról értekezett. „Én nem tartozom azok közé, mondta, kik a lélek halhatatlanságát tagadják; az istenek magok ismerik csak e titkot; nekünk embereknek csak gyanításaink lehetnek felőle.

Juliánusz nem nevezett utódot; a katonák t^hát egyik tábornokukat, Joviánuszt kiáltották ki császárnak. Kinek keresztény volta, az új vallás túlsúlyát tanúsítja. Türelmetlenségről azonban a pogányok sem vádolhatták Joviánuszt, mert noha a keresztényeket előbbi helyzetökbe visszasetítette, a pogányságot nem üldözte. A békekötést a perzsákkal elhamarkodta. Ugyanis a perzsák békülni akartak, de különböző fogásokkal addig huzták-vonták az alkudozást, míg a római seregnek minden elesége kifogyott. Úgy, hogy Joviánusz kénytelen volt olyan csúfos békére lépni, a milyen-nel Róma fennállása óta, egyetlen hadvezér sem gyalázta meg nevét. Megengedte, hogy a birodalom határát megnyirbálják. Néhány a perzsák ellen vitézül küzdött szövetséges várost cserben hagyott és Örményszószág királyát a perzsák kényére-kedvére bízta. Joviánusz uralkodása azonban igen rövid volt, mert már 364-ben sokat betegeskedett, s még mielőtt Konstantinápolyba érkezett volna meghalt.

A hadsereg ismét tábornokot választott császárnak, I. Valentiniánuszt. ki a harcz és közigazgatás terén egyaránt jeles volt. Az a meggyőződés, hogy egy ember az összes birodalomnak az' adott viszonyok közt megfelelni képtelen, annyira elterjedt, hogy a hadsereg maga szólította föl a császárt, nevezzen kormánytársat magának. Valentiniánusz a hozzá hún ragaszkodó öcscsét választotta, de Valenszben semmi kormányférfiúi képesség nem volt. A testvérek a birodalmon úgy osztottak, hogy Valentiniánusz a Nyugatot, Valensz a Keletet kapta. Valentiniánusz erélye és szigorúsága által, melylyel a jogot és igazságot védte és az ellenséget a határoktól távol tudta tartani, a hanyatlás-korának jelesebb császárai sorában méltó helyet foglal el, noha kegyetlensége nem egyszer sérti az emberi érzületet. Ellenben Valensz mindjárt kezdettől fogva teljesen képtelen fejedelemnek bizonyult. Hasonlóan ellentétesek voltak a császári testvérek az egyházhoz való viszonyukban. Valensz neje kedvéért az áruisi felekezethez állott, és a más hitűeket lelke egész dühével üldözte; míg Valentiniánusz az egyház-nak maradt híve és nem üldözte a pogányokat.

A birodalom helyzete a külső ellenségekkel szemben az idő szerint nagyon aggasztó volt, Galliát és Rhécit az alemannok, Pannóniát a

Iulianusz császár.

utasítani. Amióta divatba jött a szokás, germánokat a római hadba fogadni, ez utat nyitott a barbároknek a birodalom belsejébe.

Így került több százezer germán, többnyire góthok római szolgálatba és elsajátította a rómaiak hadművészetét, másrészt százezrével lettek a rómaiak békés alattvalói, kik a nagyobb műveltséget tették sajátjokká. De ezek is, amazok is megőrizték a gyűlöletet és megvetést szívökben az elférfiatlanságuk mellett is dölyfös rómaiak iránt és lassanként elérkeztek a meggyőződéshez, hogy a süllyedt birodalom sorsa kezökben fekszik, mhelyst otthon maradt törzsrókonaik elhatározták azt megrohanni.

Ily körülmények közt történt, hogy a hunok Európa határain megjelentek 375-ben és a góthokra gyakorolt nyomásuk által új áramlatnak lettek okozói a germánok közt, mely előbb a Keletnek végleges elválását a Nyugattól 395-ben, azután a szétdarabolását 450-ben, végre a nyugati birodalom elenyészését vonta maga után 476-ban.

A keleti góthok birodalmát a hunok megsemmisítették; kétszázezren a hazátlanok közül az Aldunához menekültek és kérték Valensz császárt, hogy adjon nekik lakóhelyet a folyam jobb partján, ők viszont a birodalom határait fogják védelmezni. Valensz Möziában jelölt ki neki földet a letelepedésre, azon föltétel alatt, ha gyermekeiket kezesekül neki átszolgáltatják és fegyvereiket lerakják; hanem ez utóbbi feltétel nem volt foganatosítható. Még mielőtt kellő élelemről gondoskodhattak, fölhasználták szorult helyzetüket a római helytartók és szertelen áron szolgáltatták a kellő eleséget elannyira, hogy a góthok rabszolgáikat, sőt gyermekeiket is eladni kényszerültek. Fridigen, a góth fejedelmek egyike, ezt nem tűrhette és mikor Lupicinus, Trákia helytartója, úgy rendelkezett, hogy seregei egy részével a birodalom belsejébe költözködjék, az engedelmesség színe alatt Marcianopoliszig érkezett; hanem mialatt ő vendégül a helytartónál időzött, a város kapui előtt veszekedés támadt a góthok és rómaiak közt; Fridigen fegyverével utat nyitott magának övéihez és Marcianopolisz vidékén nyílt csatában megverte Lupiciánuszt. Attól a naptól fogva a szegény száműzöttekből győztes urak lettek, független urai a birodalom északi részének. Rabló vágyaik pedig ösztökélték őket és elkezdték pusztító kalandjaikat; Hadrianopolisznál egyesültek a góthok oly dandárával, mely már régebben római szolgálatban állott és megtámadták e várost; de a várostromláshoz nem értettek. Fridigern azzal a megjegyzéssel hagyta azt félbe, hogy ők nem a falak ellen viselnek háborút A góth sereg azután a szármatákkal egyesült. Valensz maga szállt síkra ellenük. A konstantinápolyi nép sürgette, hogy a fővárostól tartsa távol a veszélyt sőt felbátorította néhány hadvezérnek szerencsés vállalata, melylyel győzedelmeskedett a góth csapatok ellen; bizakodott az ifjú Graciánusz segélyében, ki röviddel azelőtt győzelmet aratott az alemannokon, de egyúttal az irigység is nógatta, hogy meg ne oszsa a haza megmentésének dicső-

segét unokaöccsével, elhamarkodta a csatát és Hadrianopolisnál 378-ban serege legnagyobb részével életét is elvesztette.

Az ifjú Graciánusz, a veszedelemmel szemben, melylyel a góthok a birodalmat fenyegették, hamar arra a meggyőződésre jutott, hogy az egész birodalmat egymaga megvédeni nem képes, hisz annak nyugati felét is nagy erőfeszítéssel lehetett csak az alemannok és frankok ellen biztosítani. Derék férfiút szemelt ki tehát a Nyugat augusztuszául, a spanyol eredetű Teodoziust, ki noha kevésbé volt szerencsés mint földieí, Trajánusz és Hadrianuszhoz, mégis méltóan sorakozik melléjük. Teodosius már ugyanolyan nevű atyjának vezérlete mellett esze és vitézsége által tűnt föl a brittek és maurok elleni hadjáratban; mióta azonban atyját gyanúsították és kivégezték, otthon, falusi visszavonultságában élt és csak 33 éves volt, mikor meghívták a trónra, melyet — úgy látszik — egyedül ő volt képes fentartani, feledte boszuját, csak a közjónak szolgált. Első feladata természetesen a góthok megfékezése volt, kik a drinápolyi győzelem után nagyfenn hirdették, hogy a kincei és tartományai annak a népnek, mely előlük mint a juhnyáj megfutott, őket illeti. Teodoziusz megmentette a birodalmat azon módon, mint hajdan Itáliát Fabiusz Kunktator. Került minden nyílt csatát, fölhasználta az ellenség minden gyöngéjét, ez által visszaszerezte a sereg veszett önbizalmát és meghiúsította a városok ostromoltatását. Midőn pedig Fridigern halálával visszavonás fészkelődött a góthok és szövetségesei közé, e körülményt hol támadások, hol alkudozásokra használta föl. A keleti-góth csapatok, melyek a Dunán átmerészkedtek, vereséget szenvedtek tőle; amire elvonultak és a római határoktól éjszaken kerestek új hazát. Athanarix, a nyugati góthok feje, mint a rómaiak barátja, meglátogatta Konstantinápolyi, és bámultában a sok fényen és pompán, fölkiáltott: „A rómaiak császára valóságos isten e földön.” Teodoziusz igen megbecsülte őt, s utóbb nagyszerű síremléket szentelt emlékének. A góthok pedig nagyrészt hű alattvalók megmaradtak Dácia-, Mőzia- és Trákiában is. A hunok azonban már Panónia térein foglaltak állást.

Teodoziusznak sikerült még egyszer a barbárok segélyével, kik közül újólag negyvenezret vett zsoldjába, a római birodalmat megerősíteni. Graciánusz fölszabadította magát az erélyes Auzoniusznak, kora első költőjének, szónokának befolyása alól és gyöngének, közönyösnek mutatkozott, meg henye élvezeteket hajszolt. Maximus, Britannia helytartója, születésére szintén spanyol, valamint Teodoziusz s ennek még ifjúkori vetélytársa, kitzúzte a forradalom zászlaját és Párisnak indult. Graciánusz, kit többszörösen szenvedett sértések miatt katonái cserben hagytak, futásban vélt menedéket lelteni, de orgyilkos kéz megölte 1136-ban. Teodoziusz hosszú alkudozások után elismerte ugyan Maximuszt Gallia, Hiszpania, Britannia cészárjának, míg II. Valentiánuszra Itália, Illirikum és

Afrika maradt; hanem midőn Maximusz a gyöngé Valentianuszt is megtámadta, Teodoziusz ellene indult, legyőzte, kivégeztette (388.) és Valentianuszt, kinek nővérét, a gyönyörű Gallát nőül vette, az egész Nyugat császárául elismerte. Négy évvel később megdöntötte e gyöngé fejedelmet saját fővezére, a frank Arbogaszteszt és Eugeniuszt emelte helyébe a trónra. Azonban Teodoziusz megboszlata sógora halálát; két évi küzdelem után leverte Eugeniuszt és lefejeztette; Arbogasztesz maga vetett véget életének és Teodoziusz, négy hónappal halála előtt, egyedüli ura lett az összes birodalomnak 394.

Teodoziusz egyszerű és szeretetreméltó maradt a trónuson is; hű férj, szerető atya, hálás előbbi barátjai, kegyes és jóakaró még ellenségei iránt is; készségesen elismert minden való érdemet, és minél magasabba emelte a szerencse, annál mérsékeltebb lett. Közönkint ugyan gyönyört kereső életet folytatott s nem ritkán féket vesztett bösz haragja; a vallás dolgában vakbuzgóság jellemzi e spanyolt, és kérlelhetlenség az eretnekek irányában. Már kormánya kezdetén gondja volt arra, hogy a kath. egyháznak a kizárólagos uralmat biztosítsa birodalmában. Miután pedig súlyos betegsége következtében az akkori divat szerint halasztgatott keresztséget fölvette, a következő rendeletet bocsátotta közre: „Akaratunk, hogy minden, kormányunk alá tartozó népek azon hitet vallják, melyet szt. Péter Rómában tanított és biztos hagyomány által föntartott. Mindazokat, kik az atya, fiú és szt. lélek örök istenségét hiszik, fölhatalmazzuk, hogy magukat katólikus keresztényeknek nevezzék; a többiek mind oktalan eretnekeknek tartandók és súlyos mennyei- és földi büntetéseket várhatnak magukra.”

Teodoziusz minden eretnekséget „mint az állam és egyház feje elleni lázadást” vett üldözőbe. Végre 381-ben főgondját arra fordította, hogy a pogányság maradványait kiirtsa; rendelete által a pogány áldozatot eltiltotta, s e tilalom áthágójára, mint felségsértőre halált szabott; egyéb pogány szertartások végzői pénzbírsággal büntetteitek.

Teodoziuszt kortársai a „nagy” melléknévvel tisztelték meg. Lelke nagyságát kiváltképen föltüntette esete szt. Ambrussal, Mediolanum püspökével.

Teodoziusz valamely lázadás alkalmával igaztalanul és kegyetlenséggel bánt el Tesszalóniki lakóival; midőn erre, az Eugeniusz és Arbogasztesen vett győzelme után Mediolanumba jött, Ambrusz az emberiség jogai 'védelmére szállt, a nép jelenlétében rosszalta a császár tettét és be nem bocsátotta székestemplomába, mielőtt bűnbánatot nem tart. A császár beismerte hibáját és megtartotta a megbántot emberiség nevében reá rótt nyilvános bűnbánatot és nyolcz hónapon át egyetlen egyszer sem lépte át a templom kapujának küszöbét.

Meghalt 395-ben, január 17-én.

Teodoziusz a birodalmat két fiára hagyta: Arkáduszra a Keletet, Honoriuszra a Nyugatot. Ezzel a felosztással csak a Diokleciánusz óta divatba jött szokást utánozta, azonban a viszonyok, főleg a népvándorlás eseményei a birodalom végleges ketté oszlását eredményezték.

Arkádusz és Honoriusz trónraléptekkor még igen fiatalok voltak, amaz 18, ez 11 éves. A természet, úgy látszik, mostohán gondoskodott róluk, és a nevelés, melyet atyjuk nekik adott, áhitat és jámborsággal igen, de élelmesség és erélyvel nem ruházta fel őket. Teljes életökben tehát környezetük eszközei voltak. Kezdetben Honoriusznál Sztiliko, Arkádusznál Rufinus volt a teljhatalmú kormányzó. A születésére vandal Sztiliko Teodoziusz alatt mint tábornok annyira kitüntette magát, hogy ez őt nemcsak az összes római sereg élére állította, hanem unokahugát és fogadott leányát, Szerénát is neki adta nőül. Ő később is mindig jeles államférfinak és tábornoknak bizonyult, s a birodalom nagyjai közt ő volt az egyetlen, aki a körülményekkel megmérkőzni tudott. Rufinus ellenben, ki Teodoziusz idejében, mint a Kelet kormányzója, a legfontosabb hivatalok egyikét viselte, alattomos cselszövő volt, aki semmi hadvezéri képességgel nem dicsekedhetett. Kapzsiságukat fékezni egyikük sem tudta; mindketten visszaéltek hatalmukkal, leányaikat császáraik nyakába varrták, hogy fejedelmi kincseikkel utódjaiknak a császári trónt biztosítsák. Sztiliko mindjárt elejétől azon mesterkedett, hogyan buktassa meg Rufinuszt és terjessze ki befolyását a Keletre is. Ezt a tervét, nem telt bele egy év, kivitte.

A góthok Teodoziusz halála után semmisnek nyilvánították a vele kötött szerződéseiket és a királylányát választott Alarik vezérlete alatt fosztogatva kalandozta be Tesszáliát, Makedoniát, Trákiát és Illíriát. Sztiliko be sem várta a bizanci udvar fölhívását, a rendelkezésére álló haderővel a keleti birodalom segélyére sietett. Ez fölkelte Rufinuszt féltékenységét; császára nevében ellentmondott hasonló beavatkozásnak, egyúttal Arkáduszt örökrészét kérte atyja seregei és kincseiből. Sztiliko engedett. Visszatért Itáliába és útnak indította a kívánt sereget, de egyúttal szövetséget Rufinusz ellenével és irigyeivel a bizanci udvaron.

Eutropiusz, ki Rufinusz befolyását nagyban megbénította azzal, hogy Arkáduszt házasságát Eudoxiával, a frank Bauto leányával létrehozta, összeesküvést szőtt a Sztiliko által küldött seregek vezérével, Gainászszal, aki góth ember volt. Mikor Konstantinápolyban Sztiliko seregei megérkeztek, a császár szemlét tartott a csapatok felett, ez alatt felbérelt katonák körülvették Rufinuszt és fölkoncizolták. Helyét a kormányban Eutropiusz foglalta el.

A góthok ezalatt folytatták rabló kalandjaikat Utat törtek maguknak a Termopilékon, kirabolták Hellász városait, átléptek az Iszthmoson, a Peloponnézuszt pusztították, sőt hajókra szállottak és még Itáliát is fényé-

gették. Sztiliko ennyit nem tűrhetett békén, hanem hogy Itália veszedelmét elhárítsa, a Peloponnézusra vezette hadait 397-ben. Alarik, Árkádia hegyeibe vonult előle és csak nagy nehezen menekült az elől, hogy elfogják; de mikor Illíriába visszaérkezett, bámulva értesült a világ, hogy a keleti udvar őt szövetségesül és a birodalmi szövetségesek fővezéréül fogadta. Eutropiusz ugyanis inkább a góthokkal szövetkezett, csak hogy a gyűlölt Sztilikótól szabaduljon.

Alarik új minőségében élt az alkalommal, hadait az illír fegyvertárból teljesen fölfegyverezte és a keleti udvar tudtával a nyugat-római birodalomba, Itáliába tört 402-ben. Egész Itália megszeppent; a császár székhelyét Mediolánumból Ravennába tette át: csak Sztiliko állt a résen, óvatosan leste az alkalmat, mikor az ellenséget elverheti. Ilyen alkalom két ízben kínálkozott, először Polencia mellett, azután Veronánál és mindkétyszer győzedelmeskedett, mire a góth király seregei maradékaival hazatakarodott.

A góthok ezután vesztég maradtak néhány évig, de Itáliát máshonnan kezdte veszély fenyegetni. Sztiliko, hogy az anyatartományt (Itáliát) az ellenség pusztításaitól megóvja, kénytelen volt a tartományok védőseregét, a Renuszt és Dunát őrző hadakat azoktól a vidékektől elvonni és az Alpeseiken innen összpontosítani, mintha csak erre vártak volna a barbárok. Radagaisz körülbelül 200.000 emberrel, alánok, vandálok, szvévek és burgundionokból álló keverékkel áttört a Dunán és útját egyenesen Rómának vette. Ezzel az áradattal szembezálni Sztiliko nem látta tanácsosnak, hanem ügyes mozdulatokkal az élelemtől zárta el, végre Flórencz vidékén teljesen elrekesztette őket. Éhség, betegség és másféle nyomor tizedelte meg a rendetlen hadat, s az így meggyöngülteket Sztiliko seregei teljesen megsemmisítették. Radagaisz hasztalan igyekezett keresztülvágni magát, mert elfogták és kivégezték. Sztiliko másodszer mentette meg a hazát.

Csaknem egyidejűleg Radagaisz rablókalandjával, betörték a barbárok egyéb csapatjai: kvádok, vandálok, szvévek, alánok, herulok, szászok, burgundok, frankok a védtelen Galliába és azt tüzzel-vassal pusztították, míg a gepidák, szarmaták és hunok a dunai tartományokat foglalták el.

Hasonló sorsban részesült Britannia, melyből Sztiliko szintén kivonta az őrséget. Itt egy Konsztantinus nevű katona ellencsászáruul lépett fel, kit Britániában és Galliában elismertek, mire vandálokat és szveveket zsoldjába fogadott, a frankoknak és alemánnoknak pedig északi Galliát engedte át.

Ezalatt Alarik új követelésekkel lépett föl. A birodalom zavarát hasznára akarta fordítani, 4000 font évi ajándékot kért és Stiliko, akit a mindenfelől tornyosuló veszély szorított, e követelés teljesítését sürgette a tanácsban, mert azt hitte, hogy másképen nem lehet megmenteni a birodalmat. Azonban irigyei azzal vádolák, hogy Alarik szövetségét csak azért sürgette,

mert azt reméli, hogy annak segélyével fiát a konstantinápolyi trónra ültetheti.

A bamba Honoriusz elég botorul megengedte, hogy trónjának egyetlen biztos támaszát meggyilkolják, Stiliko a templomba menekült, de ez sem nyújtott menedéket. Fia és a zsoldos hadak vezérei közül számosan követték őt a halálban 408-ban. Ez után az új kormány azt a törvényt hirdette ki, hogy sem pogány, sem áriánus hivatalt nem viselhet, erre körülbelül 30,000 ember, a legjobb harcosok hagyták el a császár hadait és a boszúálló Alarikhhoz szegődtek.

Alarik fölháborodott nagy ellenfelének gyalázatos kivégeztésén és mert a követelt évi adót megtagadták tőle, a nyomorúságosan védett Itáliába tört és Akmileja-, Konkordia-, Altinum-, Kremona- és Pikenumon át Róma falai alatt termett, melyek Hannibál óta ellenséges hadat nem láttak.

Rómának akkor 1.200,000 lakosa volt, de a hannibálkori hős szellem rég kiveszett. Ellenség helyett Stiliko gyászoló özvegyét gyilkolta meg; fegyvereik helyett etruriai szemfényvesztőkhöz és a szibillai könyvekhez folyamodtak, de ép oly hasztalan, mint ahogy hiába vártak segélyt Ravennából.

A nyomor tetőpontját érte: emberhúst ettek és a kiűtött járványok azzal fenyegették Rómát, hogy egyetlen óriási sírrá változtatják. Végre reá-birták a góthok királyát, hogy 5000 font arany, 30,000 font ezüst, 4000 darab selyemruha, 3000 darab biborszövet, 3000 font bors váltságdíj lefizetése és a germán rabszolgák szabadon bocsáttatása árán elvonult Róma alól.

Alarik, ki a 40,000 megszabadult rabszolgával megerősítette seregét, a telet Etruriában tölté és a császártól a szövetség megújítását és a békezesek kicsérését követelte. Honoriusz mindkét kívánságát megtagadta.

Ataulf, Alarik rokona, új segélyhadakkal csatlakozott a góthokhoz, a császár mégis visszautasítá hatalmas ellenségeinek ajánlatát, sőt esküvel kötelezte híveit, hogy örök, engesztelhetlen háborút folytatnak a góthokkal.

Alarik följánlott szövetsége díjául bizonyos mennyiségű aranyon és eleségen kívül Veneciát, Dalmáciát és Norikumot kérte lakóhelyül népeinek és Joviusz, a nyugati birodalom főtanácsosa azt indítványozta, hogy ez áron nevezék ki fővezérré. A császár hajthatatlan maradt, mire Alarik másodszor is Róma ellen indult, a város 409-ben kaput tárt és Alarik a város prefektusát, Attaluszt császárrá választatta és magát viszont tőle legfőbb hadparancsnokká nevezette ki. Hogy azonban az új császár mindenben a góthok akarata szerint rendelkezék, Ataulfot háznagyának kellett fogadnia. A góthok pedig megkapták a kívánt lakóhelyeket. Csaknem egész Itália helyeselte e választást és a mindenektől elhagyott Honoriusz most osztozni szeretett volna Ataluszsal a birodalmon, hanem ez pusztá szigetén kívül egyebet nem akart átengedni neki.

Alarik már Ravenna előtt állt és Honoriusz kétségbeesésében Konstantinápolyba készült menekülni, mikor Afrikából 4000 katona, pénz, gabona és olaj érkezett Ravenna kikötőjébe. Ez új lelket öntött Honoriuszba. Alarik ellenben összeveszett az esztelen Attalusszal és sokak jelenlétében megfosztotta bíborától. Erre azután harmadszor is Rómába indult és katonáinak három napi fosztogatást engedett, csak az egyházakat és szolgálait kímélték.

Alarik rövid időn elhagyta a kifosztott várost és vidékét, hihetőleg azért, mert belátta, hogy Róma birtoka Szicília és Afrika nélkül igen kérdéses, a messzinai öbölhöz sietett, hogy a nevezett tartományok elfoglalására induljon. Hanem hajóit a szélvész teljesen tönkre tette. És nemsokára azután meghalt 410-ben. Góthjai sajátos módon temették el. A medréből kiszorított Buzento-folyó közepén ásták sírját és oda tették le tetemeit; azután a folyót visszavezették medrébe és a munkával foglalatlan rabszolgákat leölték, hogy sírja ismeretlen maradjon.

Utódjául a góthok a deli Ataulfot választák, ki teljesen más politikát követett, mint elődje. Ő nem a római név kiirtását tűzte ki feladatául, hanem a római birodalom helyreállítója kívánt lenni. Ezen átalakulást benne Honoriusz nővére, Piacidia, kit a góthok Rómában foglyul ejtettek, idézte elő, ennek kezéért esengett s mikor elnyerte, kivezette góthjait Kampaniából és a déli Galliába telepítette és ott Narbot, Tolozát, Burdigalát az ellencsászároktól elfoglalta. Azonban rövid idő múlva meghalt. Utódja, Vallia, pedig visszaszorította az alánok-, szvévek- és vandalokat, amiért jutalmul a Garumna, a mai Garonne-folyó és a tenger közti vidéket nyerte Honoriusztól.

Míg ezek itt így történtek, hogy a germán népek betörésének gátat vessenek, a rómaiak maguk engedték át a Jura hegység nyugati lejtőit a burgundoknak 414-ben; ezek azonban csakhamar nemcsak függetlenségüket vívták ki, hanem uralmukat még a délkeleti Gallián is kiterjesztették és mellettök minden akadály nélkül foglalták el az alánok Alszáciát. Gallia északkeleti részében fentartotta ugyan még ez időben Egidiusz helytartó a római hatalmat, hanem azért a frankok mind nagyobb foglalásokat tettek a német alföldön.

Gallia északnyugati partvidékeit, Armorikumot, valamint Britanniát is Honoriusz maga ajándékozta meg függetlenséggel, amikor kénytelen volt onnan az őrseget elvonni. Britannia lakói ennek folytán újra ki voltak téve a vad piktek és skótok rablásainak; egy részök emiatt kivándorolt Armorikumba és letelepedett a róluk nevezett Bretagneban, más részök utóbb segélyül hívta az északi tengeren lakó angolokat és szászokat, kik Henglszt és Horszt vezérlete alatt a pikteket és skótokat visszaverék ugyan, de Britannia keleti lapályait is meghódították, mely tőlük nyerte Anglia nevét.

Valamivel előbb történt, hogy a vandalok, kik a szvévek és alánok vad csordáival 409-ben Hiszpaniát elfoglalták, Bonifácziusz afrikai helytartó föl-

hívására 429-ben Afrikába törtek és azt közmondásossá vált kegyetlenség-gel hatalmukba kerítették.

Így esett, hogy K. u. ötödik század felében Afrika, Hiszpania, Britannia és Gallia a római birodalomtól elszakítottak.

Theodóziusz háza ugyan még valamivel tovább uralkodott Keleten úgy, mint Nyugaton, hanem valóban elgyarlódott állapotban. Arkadiusz után, annak hét éves fia, II. Teodóziusz, következett; helyette, midőn már fölserdült is, Pulkeria vezette a kormányügyeket. Halála után Pulkeria lett császárnő, az első nő, ki az Augustuszok trónján ült; de csak néhány évig uralkodott és férjére, Marciánuszra hagyta azt.

Honoriusz a nyugati birodalomban 42-ig uralkodott; uralkodása későbbi éveiben a kormányt a vitéz Konsztanciuszra bízta, ki a galliai ellensapatokat leverte és így megmentette az ő trónját és ezért Ataulf halála után Piacidia kezét is elnyerte jutalmul, hozzá pedig 421-ben az augusztuszi czimet, de nem sokáig élt és halála után kiváló eszes neje az udvari párt fondorlatai elől Konstantinápolyba menekült gyermekeivel, Honorióval és Valentiniánusszal, míg Ravennában az időközben meghalt Honoriusz trónját egyik főtiszt, Primiceriusz János foglalta el, azonban a keleti birodalom császára visszaszerezte az örökét Piacidiának, aki III. Valentiniánusz nevében tovább uralkodott.

Időközben a Duna és Tisza partján nagy birodalom alakult, a hún birodalom. A hun nép Ázsiából jött, turáni népfaj volt, mely hosszú ideig Ázsiában a Gobi sivatagon folytatta nomád életmódját és pusztító betörésekkel zavarta szomszédjait, különösen Kínát. A hunok ellen építette K. e. kétszáz évnél korábban Csinsihvagti császár a hires kínai falat.

A hunok egyik fejedelme azonban a falak daczára is kiterjesztette hatalmát a kínai birodalom fölé. Fordult azonban a koczka és 119-ben K. e. a kínaiak győzedelmeskedtek a hunokon és nemcsak a kínai földről, de még saját területük nagy részéről is elűzték őket. A földjüket vesztett nemzetiségek ekkor nyugat felé nyomultak, melynek az lett a következménye, hogy lassan megindult nyugat felé az egész hun nép és új földet keresett.

Ez idő alatt ismét megerősödött és kitűnő vezérek alatt egyre tovább vonult, úgy hogy 375 körül már megtámadták Balambér vezérük alatt a keleti gotokat és egymásután ígázták le a gepidákat, a thüringeket, a heulokat, a tuszkingokat, rugókat, meghódoltak a szlávok és az akacirok. Fél század múltán már nagy tekintélye van a hun fejedelmeknek. Akkor három fivér uralkodott Mundzuk, Oktar és Rugha. Rughát a konstantinápolyi császár tábornokká nevezte ki és 350 font aranypenzt fizetett neki évenként segítség czímén, hogy a békét biztosítsa. Rugha volt a három fivér közt a legkitűnőbb, ő vitte a fejedelmi udvartartást is; az ő udvarában nevelkedett a rómaiak túszja, a fiatal Aéciusz, akivel az udvarnál együtt nevelkedett Rugha öcsésének a két fia Attila és Bléda (Buda.)

Rugha halála után ez a két fiú örökölte a roppant hun birodalmat, majd Bléda halála után Attila lett az egyedüli uralkodó. A hagyomány azt tartja, hogy Attila ölte meg Blédát, mert az egész birodalom ura akart lenni.

A hun király nagyratörő volt valóban és tetteiből látjuk, hogy nagyon is hozzáillő vágy volt az egyedül való uralkodás, mert azután sem vesztelt, hanem meg akarta hódítani a világot.

Nevét mindenütt rettegéssel emlegették és „isten ostora» volt a neve.

Attila jó! ismerte az akkori európai viszonyokat és azoknak a kiaknázásával akarta nagy terveit könnyebben elérni.

„A világ ostora", kinek élete csatákban folyt le, ritkán harczolt személyesen: fejével volt hadvezér; magát a háborút is a politika mögé helyezte, mindig elsőséget adott a csel számításainak az erőszak fölött. Ürügyeket, alkudozásokat mindig kellő időben kezdeni, azokat mint valamely fonal szálait úgy összebonyolítani, hogy benne az ellenfél végre is magát megfogassa, ellenségeit fenyegetéseivel szüntelen habozásban tartani és mindig tudni vární, ez volt az ő roppant ügyessége. Ezzel erőszakolta ki, hogy a keleti birodalomtól évi adó fejében előbb 350, azután 700 font aranyat, végre 2000 fontot követelt.

Mikor azután Attila újabb követséget küldött Bizanczba új követelésekkel, Krizáfusz, a bizanczi kormány feje gyilkost bérelt Attila megölésére, így akarta Attilától a birodalmat megmenteni. A hun követségben megvesztegette Edékét, akit rábírt, hogy tegye lehetővé, hogy Vigil, a bizanczi tolmács megölhesse Attilát. A hun követséggel bizanczi követség is indult Attilához.

A bizanczi követségben volt Priszkosz rétor, aki leírta a követség útját, Attila udvarát. Priszkosz leírásának egyes részei fennmaradtak és azokból közöljük Attila udvarának leírását.

„Megérkeztünk * a legnagyobb faluba, ahol — mint mondották — Attilának valamennyi közül leghíresebb szállása volt, fából és gyalult deszkából összeillesztve és fakerítéssel körülveve, amely nem biztonság végett, hanem csak dísznek volt ott. A királyé után Onegezioszé vált ki, amely szintén fakerítéssel volt ellátva, de nem tornyokkal is díszítve, mint az Attiláé. Nem messze a kerítéstől fürdő volt, amelyet az Attila után a hunok közt leghatalmasabb Onegeziosz építtetett, a pannonok földjéről hozatván a hozzávaló követ, mert semmijök, sem kövük, sem fájuk nincs az e tájon lakó barbároknak, hanem éppen azért máshonnan hordott fát használnak. A fürdő építője, aki Szirmiumból hadi fogolyként került ide, találmányának díjául szabadságot remélt, azonban még több fáradsággal járó foglalkozásba cseppent, mint amennyivel a skytha szolgaság jár; fürdősévé tette ugyanis Onegeziosz s a fürdésnél segédkeznie kell neki és a hozzátartozóknak.

Midőn e faluba bevonult Attila, lányok mentek elébe sorban, finom és jó hosszúra nyúló fehér fátylak alatt, úgy hogy minden egyes fátyol alatt, melyet két felől nők tartottak föl kezükkel, hét vagy még több leány haladt (ilyen fátyol-sor pedig sok volt) hún dalok éneklése közben. Amint Onegeziosz házának közelébe érkezett — közöt-

* Szilágyi Sándor ford.

tük vitt ugyanis az út a királyi palota felé, — kijött Onegeziosz felesége egy csapat szolgálóval, akik részint ételeket, részint pedig bort hoztak, ami a húnoknál igen nagy megtiszteltetés számba megy; ez üdvözölte Attilát, s kínálta, vegyen abból, amit jó szívvvel elébe hozott.

Attila meghitt embere iránti udvariasságból evett is lóháton, mialatt a körülötte levő barbárok az ezüst tálat fölemelve tartották; s miután a neki nyújtott pohár tartalmát is megízlelte, a királyi lakba vonult, mely a többieknél magasabb volt és emelt helyen feküdt.

Mi Onegeziosz fölszólítására az ő lakásán maradtunk; ő ugyanis az Attila fiával már hazaérkezett volt. Ebédeltünk, miután felesége és rokonai üdvözöltek bennünket > maga ugyanis, minthogy visszatérte óta most találkozott először Attilával s jelentést kellett tennie azon ügyről, melyben kiküldetett volt, és az Attila fiával történt balesetről, aki leesett és kitörte a jobbkezét: nem ért rá velünk lakomázni. Az ebéd végeztével elhagytuk Onegeziosz szállását és Attilához közel ütöttünk sátrort, hogy Maximinoszt — akinek el kellett mennie Attilához vagy legalább a környezetebeliakkal beszélnie kellett, — ne nagy távolság válaszsza el tőle.

Miután az éjszakát ott, ahol letelepedtünk, eltöltöttük, Maximinosz napkeltevel elküldött Onegezioszhoz, hogy adjam át mindazokat az ajándékokat, amelyet maga adott, mind pedig azokat, melyeket a császár küldött, és hogy megtudhassa, hol és mikor óhajt Onegeziosz vele beszélni.

Másnap Attila udvarába mentem s ajándékokat vittem a nejének; ezt Kerekának hívták s tőle három fia született, közülök a legidősebb az akatzirok s azon többi népek fölött uralkodott, akik a hunok földjén laktak. Az ajtónál lévő barbároktól kieszközöltem a bemenetelt s a nőt puha szőnyegen fekvé találtam; a padló ugyanis gyapjú-szőnyegekkel volt borítva, s azokon kellett járni.

Egy csapat szolgálta vette körül, vele szemközt a földön szolgáló leányok ültek, akik lepleket hímeztek színes fonalakkal, melyeket barbár ruhák díszül szántak. Odamentem tehát, s üdvözlés után átadtam a hozott ajándékokat, azzal a többi ház felé vettem az utamat, amelyekben Attila tartózkodott, várván, mikor jön ki onnan Onegeziosz; mert lakásából ekkora már oda ment volt. Egy nagy csoport ember között állva (mivel ugyanis ismertek Attila örei s a kíséretében lévő barbárok, senki sem tartóztatott föl) láttam a tolongó sokaságot, zajt és lármát, mely ott keletkezett, hol Attila kijött. Büszke léptekkel haladt a ház előtt ide-oda tekintgetve.

Amint kijött Onegeziosszal és megállt a ház előtt, sokan mentek hozzá, akiknek valami peres ügyük volt s fogadták ítéletét; azután visszatért a házba és a hozzá jövő barbár követeket fogadta.

Amint az udvarról visszatértünk sátrunkba, jött Tatulus, azon üzenettel, hogy Attila meghív ebédre mindkettőnket, az ebéd pedig a napnak 9-ik órája körül lesz. Midőn pedig a kijelölt időt megvártuk és megjelentünk ebédre úgy mi, mint a nyugatrómai birodalom követői: megálltunk a küszöbön, szemközt Attilával. A pohárnokok ottani szokás szerint kelyheket nyújtottak át, hogy köszöntsük Attilára, mielőtt leülénk.

Miután ez megtörtént és megízleltük a kelyhet, a székekhez mentünk, melyeken ülnünk kellett ebéd közben, a szoba falai mellett voltak az összes székek két oldalról. Középpütt kereveten Attila ült, mögötte pedig egy másik kerevet volt, mely mögött lépcsők vittek ágyához; ez díszes fátlyakkal és tarka függönyökkel volt letakarva, amelyeket a hellének és rómaiak szoktak menyegzőre készíteni.

Az első hely az étkezésnél Attila jobb, a második pedig baloldalán volt; itt voltunk mi, de előttünk ült egy hún főember, Berikhosz. Onegeziosz a király kerevetétől jobbra ült, vele átellenben pedig Attila két fia foglalt helyet, a legidősebbik ugyanis atyja kerevetén ült, de bizonyos távolságra tőle, a szélén, atyja iránt való tiszteletből

lesütve szemet Midón mindnyájan rendben voltunk, jött a pohárnok és borral telt serleget nyújtott Attilának.

Ez átvette és a sor szerint elsőt felköszöntötte, aki köszöntéstől megtisztelve fölállott, s nem ülhetett le addig, míg megízlelvén vagy- kiürítvén, a pohárnoknak a serlegét vissza nem adta.

Ugyaníly módon köszöntötték az ülő Attilát a többi jelenlevők, elfogadván és köszöntés után megízlelvén a serlegeket. Mindenkinék egy-egy pohárnok állt a szolgálátára és ezeknek sorjában kellett előállniuk, miután az Attiláé félreállott. És miután a másodikat és sorban a többieket is megtisztelte Attila és így reánk került a sor, bennünket is köszöntött

Mikor már mindnyájunkat megtisztelt köszöntésével, félrevonultak a pohárnokok. Most mások asztalokat raktak előbb Attila elé, aztán elénk, három-négy sőt több emberre is számítva egyet-egyet. Mindenki vehetett az ő asztalára rakott eledelekből, de a székek rendjét nem volt szabad fölforgatni. Először Attila szolgálja jött be hússal telt tállal; utána azok, kik minket szolgáltak ki, kenyeret és étkeket tettek asztalainkra. A többi barbárnak és nekünk ezüst tálcákra raktak finom ételeket, Attilának azonban csak húst hoztak fatálon, semmi egyebet.

Mértékletes volt minden egyéb tekintetben is; a vendégeknek ugyanis arany meg ezüst serlegeket adtak, míg az ő ivóedénye fából volt. Egyszerű volt a ruhája is, csupán csak tisztaságban volt különb a többieknél; sem az oldalán levő kard, sem barbáris sarujának szíjjai, sem lovának zablája nem volt olyan, mint a többi huné: arannyal, drágakövel vagy bármi más drágasággal ékes. Miután az első tálakon levő ételeket elköltöttük, valamennyien fölállottunk, s aki csak fölállt, le nem ült addig, míg az előbbi rendben a neki nyújtott, borral telt serleget Attila egészségére ki nem ürítette. Miután pedig ily módon köszöntöttük, újra elfoglaltuk helyeinket s a második tállal ételt rakták asztalainkra.

Miután ebből is evett mindenki, hasonlóképpen fölállottunk, ittunk és vissza ültünk helyeinkre. Este fáklyákat gyújtottak, s két barbár jött be Attilával szemközt. Ezek maguk költötte dalokat énekelték Attila győzelmeiről és hadi dicsőségéről.

A vendégek rájuk néztek: némelyek gyönyörködtek a költeményekben, mások lelkét fölvilanyozta az elmúlt háborúk emléke, mások pedig, kiknek testét koruk már elgyengítette s így hevük már csillapulni volt kénytelen, könnyekre fakadtak. A dalok után hun udvari bolond lépett be, aki furcsa és nevetséges balgaságaival mindnyájunkat megnevettetett. Utána Zerkon jött be, külsejével, ruhájával, hangjával és zagyva beszédével — amennyiben latin, hunn és gót szavakat kevert össze — mindnyájunkat fölvidított s szünni nem akaró kaczajra fakasztott. Csak Attilát nem: ő megindulatlan s tekintete változatlan maradt. Nem is láttuk, hogy nevetve mondott vagy tett volna valamit, mindössze legifjabb fiának, Ernasznak simogatta meg arczát, amint bejött s mellé állott s nyájasan nézett reá. S midőn csodálkoztam, hogy többi fiával nem törődik, hanem csak ehhez vonzódik, a mellettem ülő barbár, aki tudott latinul s előre fölhívott, hogy semmit ne áruljak el abból, amit mond: fölvilágosított, hogy a jövendőmondók azt jóslták Attilának, hogy családja le fog hanyatlani s ezen fia fogja azt ismét felemelni. Mivel pedig tudtuk, hogy a többiek lakomával töltik az egész éjszákát, eltávoztunk, hogy nagyon bele ne merüljünk az ivásba."

Attila a 2000 font arannyal sem elégedett meg, 450-ben egy-egy hírnököt menesztett a gyöngre II. Teodoziuszhoz Konstantinápolyba és III. Valentiniánuszhoz! Ravennába. A hírnökök ugyanabban az időben ugyanazzal az üzenettel érkeztek küldetésük helyére: „Uram és urad Attila parancsolja, készíts számára palotát, mert jő.“

Képzeltjük, mily szorongásban várták itt is ott is a következő évet. Két esemény növelte e szorongást: Teodozusz és Piacidia halála; amazt szerencsésnek mondhatjuk, mert a Kelet derék uralkodót nyert Marcianusban, Pulkéria férjében, ki az adókövetelő hun királynak azt felelte, hogy aranya barátai, ellensége számára csak vasa van és feleletét seregyűjtéssel és jó védelmi rendszabályokkal támogatta; míg Piacidia halála, mennyiben Valentiniánuszt gyámság alól fölmentette, a Nyugatra orvosolhatlan szerencsétlenséget hozott. Attila tehát Nyugatra fordította roppant seregeit; 451. januáriusban indult meg a Dunától és egyre megizmosodva kelt át a Rajnán, pusztított feltarthatlanul, rabolt, égetett és így özönlötte el Galliát.

Aéciusz patrícius, a rómaiak vezére, kellően gondoskodott ellenfele méltó fogadására. Sikerült a nyugati góthokat pártjára vonni; azután fölmentette a végveszélyben forgó Arelatumot, a mai Orleánt és a katalaunumi mezőre* visszavonult hun királyllyal megmérkőzni sietett. Attila, kinek táltosai veszteséget jósoltak, de egyúttal az ellenséges vezér elestét, lehetőleg késő délután igyekezett megkezdeni a csatát, hogy vesztesége ne legyen helyrehozhatatlan s a beálló éjjel új tanácskozásokra engedjen alkalmat. Ő maga hunjaival a középhe állt, a keleti góthokat balra, a gepidákat más hódolt nemzetekkel jobbra állította, Téciusz ellenben balszárnya vezényletét vette át, mely római csapatokból állott, jobb szárnyára a nyugati góthokat küldte a keletiek ellenében, középen egyéb, kevésbé hű nemzeteket helyezett el. E csatarend nyilván elárulja a célt, meiyet a fővezérek elérni akartak. Attila a derékhadat szétrobbantani, ez által a két szárnyat különválasztani, szükség esetén visszavonulását székérsáncza közé biztosítani kívánta. Aéciusz ellenkezőleg főerőit a szárnyakra helyezvén, Attilát, ha lehet bekeríteni és visszavonulását elvágni szándékozott.

Ekkor elkezdődött már a csata dühösen, sokszorosan, borzasztón, elkeseredetten. A csatát a rómaiak jobb szárnya kezdte, a nyugati góthok Attila góthjai, testvér testvér ellen. A nyugati góthok királya elesett, de azért népe szétkergette keleti fajrokonait. Ézalatt Attila hunjai a római sereg derekára rohantak s a tér urai lettek, midőn a jobb szárnyon diadalmas nyugati góthok őket oldalban támadják; a római balszárnya hasonló mozdulatot tesz s Attila látván a veszélyt, visszamenekül székérvárába. Az éj sötétje véget vetett a viadalnak. Az új nap holtakkal borított tér fölött kelt. Százhatvanezer halott vagy sebesült maradt a csataterén. Mint a vadászsebztette oroszlán rettegette a nagy hun győzőit székérvára közepéből. Őt megtámadni nem merték a győzők, mire a nyugati góthok visszasiettek elárvelt hazájokba; Attila pedig dús zsákmányával a Duna felé indult s Aéciusz felé! kevesebbre olvadt seregével csak némi távolságban követte a Rajnáig.

*) Chalons sr Marne.

Attila már azért is, nehogy legyőzöttnek látszassák, a következő 452-ik év tavaszán teljes számú sereggel ütött Itáliába. A rómaiak helyzete fölötté válságos lett. Aéciusz irigyei azzal vádolták, hogy a hunokat szántszándékkal kisiklani engedte és a birodalmat elárulta, mialatt a patricius erkölcsi tekintélyét épen azon pillanatban engedték meg, midőn egyedül az ő tekintélye éleszthette volna újra fel a félelemtől elzsibbasztott lelkeket.

Ekközben Attila gyorsan nyomult előre; átkelt a Juli-Alpeseken és Akvileját ostromolta; be is vette, de három hosszú hónap árán, melyek meghozták a nagy hőséget Itáliába és vele a nyavalyákat a mindenféle kicsapongásban elgyengült hun seregbe, mely különben is zsákmányban nyakig úszott, nem óhajtott egyebet, mint ezt biztonságban látni. Attila mindamellett tovább vonult Veneciát, Liguriát lángba és vérbe borította, Milánót és Ticinumot romba döntötte. Ekkor a dögvészhez éhség csatlakozott, mert Transzpadánia a roppant hunsereget táplálni képtelen volt. E helyzetben el kellett magát határoznia, átkelni a Pón, merészen Róma ellen nyomulni, az Apennineken átkelést erőszakolni, Aéciuszsal, ki a csatát kerülni látszott, megütközni Hanem seregei mind azt sürgették, hogy a hadjáratot arra az évre végezze be; e tekintet s talán a babonás félelem, hogy Alarik sorsára jut, ki alig élte túl Róma kirablását, bírta Mundzukh fiát arra, hogy Leó pápa könyörgésére megkegyelmezzon Rómának.

A történelmi emlékek mind bizonyítják, hogy Attila a telet a Duna partján töltötte, előkészületeket tett a következő 453-ik évre; de az esztendő már nem élte át. Halála után pedig a pártokra szakadt birodalom dirib-darabra foszlott. A hunok visszaszorultak előbbi tanyáikra, a gepidák Dáciát, a keleti góthok Pannóniát tartották meg, éjszakra a Dunától a turkilingok, rugók, skyrek és herulok foglaltak szállást, míg a longobardok tőlük északkeletnek, a markamannok pedig a mai Csehországban laktak.

III. Valentinianusz a hun birodalom elenyészte után birodalmát újra megalapíthatta volna, ha saját képtelenségét beismeri és Aéciuszban feltétlenül bizik. Hanem e helyett ő maga szötte az ármányt, melynek az érdemes patricziusz áldozata lett 454-ben. Azonban már a következő évben Valentinianusz is erőszakos halállal halt meg és pedig saját udvari embere, Maximusz ölte meg, kinek nejét csábította el. Gyilkosa azután kikiáltatta magát császárnak és az özvegy császárnét, Eudoxiát, II. Teodoziusz leányát arra kényszerítette, hogy hozzá nőül menjen. Ez, hogy gyűlölt férjétől szabaduljon, Geizerik vandal királyhoz, kivel Valentinianusz végeiben barátságos viszonyt tartott, fordult. Geizerik két kézzel kapott az alkalmon; kikötött Osztianál, de nem hogy Valentinianusz családját megmentse, hanem hogy a háború által dús zsákmányra szert tegyen.

Az ijedelem, legelőbb is összeesküvésben nyilatkozott Maximusz ellen, kit így három hóval kormányrajutása után meggyilkoltak.

Róma a vandalog megérkezésekor császár és sereg nélkül volt. Hasztalan küldték a vandalogok elé Leó pápát, ez csak azt az ígéretet esz közölte ki, hogy a Rómát megszállandó sereg gyújtogatástól és emberöléstől tartózkodni fog. Tizennégy napig fosztogatták a vandalogok Rómát, és nemcsak a mágnások kincseit, hanem minden ingó néven nevezendő vagyont, a terek ércszobrait, a Kapitolium megaranyozott tetejét, a műemlékeket, melyek útközben nagyrészt a tengerbe veszttek, elcipelték magukkal. Sőt a mi a legborzasztóbb, előkelő személyeket, kiknek válságából kincset reméltek, is foglyul vittek magokkal Afrikába. Eudoxia császárné és leányai hasonló sorsban részesültek. Kartágó püspöke, Deogratiasz, ez alkalomból eladatta templomai kincseit és sokat megmentett a kínos fogságból; hasonlóan cselekedett i nolai, Paulinusz püspök, ki önmagát szolgáltatta át a barbárok kezébe, hogy egy özvegy fiát megszabadítsa.

A vandalog távoztá után Itáliából Avitusz római tábornok foglalta el a trónt. Ő akkor a nyugati góthoknál tartózkodott; hogy velők Maximusz érdekében szövetkezzék; a góthok ez utóbbinak halála után támogatásukat ígérték neki, és ő császárnak nevezte ki magát. Gallia és Itália elismerték ugyan uralkodójukul, hanem mivel csak kedvére élt, már a következő évben 456-ban megbukott Ricimer, az idegen zsoldos hadak parancsnoka és Majoriánusz, a legtekintélyesebb férfiú Itáliában, kényszerítették őt trónjáról lemondani. Ricimer ugyan barátját, Majoriánuszt, kiáltatta ki császárnak, hanem az uralkodó tényleg ő volt. Majoriánusz uralkodása dicséretesnek nevezhető; rendeletei czélszerűek, tevékenysége fáradhatlan volt, mindamellett ő sem bírta a birodalom töredékeit fentartani. Egyes vezérek és egész, többnyire barbárokból alakult hadosztályok ellenkeztek parancsaival: hadjárata, melyet a vandalogok ellen indított, mindjárt kezdetben hajótörést szenvedett, később azonban mégis békére kényszerítette Geizeriket, mire a vandalog rablókalandjai egyelőre beszűntek. Legszerencsésebb volt Galliában, hol a burgundok, frankok és a nyugati góthoktól elfoglalt tartományok részét visszaszedte. De midőn Rómába visszatérni készült, Ricimer, kinek tulkapó hatalmát korlátozni igyekezett, megölette.

Az árnyékkirály, kit Ricimer a megölt Majoriánusz helyébe tett, Severusz annyira közönyös személyiség volt a birodalomra, hogy sem élete, sem 465-ben történt halála nyomot nem hagyott, mert Ricimer volt és maradt a tulajdonképeni és egyedüli úr. Szeverusz halála után Ricimer két évig I. Leó, konstantinápolyi császár nevében maga vitte a kormányt; azután pedig úgy egyezett meg vele, hogy Antémusz, a néhai Marciánusz császár veje, az ő leányát feleségül vegye és a nyugati bíbort viselje (467). Antémuszt nagy örömmel fogadta Itália. Ő főleg a vandalogok tengeri rablásai ellen iparkodott a birodalmat megvédeni, s e czélből szövetségelt Leóval is. Együtt hajóhadat szereltek föl, a vállalat jól megindult,

hanem utóbb a görög hadvezér árulásai folytán dugába dült. Azonképen Ricimer is mindenben csak saját hasznát kereste a közjónak romlásával. Ricimer, ki Mediolanumból szinte függetlenül uralkodott, nem egyszer élt nyílt viszályban Anthémuszszal. Hasonló viszony kezdett fejlődni Leó és mindenható minisztere Aszpar közt, a min Leó úgy segített, hogy Aszpart megölette. Úgy látszik, hasonló sorstól tartott Ricimer is a maga számára, és hogy ezt megölessé, összegyűjtötte seregét Mediolanumban, és Rómának indult, Antémusz seregeit megverte és a várost elfoglalta (472). Antémusz életét vesztette, Róma pedig két városrészen kívül, mely mindjárt kezdetben Ricimer pártjára állott, kifosztott és elpusztított. Az ostrom tartama alatt kitört járvány Róma e harmadik veszedelmét még még borzasztóbbá tette; ezren lettek áldozatai. Maga e szerencsétlenség okozója szintén áldozatul esett: Ricimer negyven nappal Antémusz után halt meg. Egy hónappal később a vész Ólibriusz, a Ricimer által kinevezett új császárt is elragadta.

A birodalom azoknak a seregeknek hatalmában maradt, melyek Rómát elpusztították, és a római kormány ép úgy föloszlott, mint Gallia- és Hiszpaniában már rég föloszlott, csak hogy nem voltak a közelben oly néptörzsek, melyek a jó alkalmat fölhasználván, a tartományt elfoglalták volna. Két római hadvezér, a barbár Odoaker és a római Oreszesz, kik előbb Attila szolgálatában álltak, mindegyik azon vidéken urkodtak, melyet seregeik megszállva tartottak, míg Ravennában az idegen hadak Gliceriuszt emelték a császári trónra (473). Gliceriusz elérkezvén Rómába, a zavarok folytán ismét némi tekintélyre vergődött tanács által elismertetett, de csakhamar szerencsés vetélytársa akadt Juliusz Neposz-ban, a bizánci udvar rokonában. Azonban egy évnél tovább Nepos sem tartotta fenn magát. Oreszesz, ki függetlenül tartotta magát Gliceriusztól s kezdetben Neposzhoz szegődött, rövid időn elpártolt ettől is, elűzte őt és kiskorú fiát, Romulusz Augusztuluszt nevezte ki császárnak (475), Odoaker, mind e változások csendes szemlélője, belátta, hogy a római birodalom elenyészett, és fölszólította a germán elemekből összeállított seregét: éljenek az alkalommal, mely őket a zsoldosokat szabad földbirtokosokká, az idegen birtok fizetett védnökeik, saját tűzhelyeik öreivé teszi. Fölhívásának kívánt sikere lett: katonái királyokul választották és vezérlete alatt Itáliába törtek, hol Oreszeszt és fiát könnyű szerrel leverték (476). Amazt foglyul ejtett Odoaker kivégeztette, emennek megkímélte ifjú életét, hatezer darab arany évi járulékot és lakhelyül a Lucullusz kampaniai nyaralóját adta.

Igy enyészett el a római birodalom teljesen. A tizenkét kánya, melyeket Romulusz a város alapításánál látott, fenállásának tizenkét évszázadát jelentette. Csalódnánk, ha azt hinnők, hogy birodalmuk végét a rómaiak oly mélyen érezték, mint például a zsidók Jeruzsálem elpusztulását. Ellenkezőleg! A római tanács egyértelmű határozata azt az óhaját fejezte ki

Leo császárhoz, ne kívánja a császári trónt és azzal megpecsételte a nyugati birodalom halálát.

Róma, a világ városa, nem volt többé sem tekintély, sem hatalom; a világ urából bukott nagyság lett, mely csak múltja dicsőségén éldegélt, de arra méltó többé nem volt.

Róma még nem régen a germán törzseket csak rabszolgáknak, majd zsoldosoknak való barbár népnek tekintette, harczolt ellenük, becsmérelte őket; de fordult a világ sora, az alsóbb rendű népnek tartott tömegek urakká lettek, Róma és egész Itália germán uraság alá került. A római birodalom nyugati részében, Itáliában, germán államok alakultak. Vándor népek ütöttek tanyát és átvették az uralkodást.

Róma lakossága szobrokat, épületrészeket dobál le a támadókra,

ÚJ ÁLLAMALAKULÁSOK.

Mikor még Róma a világ urának nevezte magát, jól tudta, hogy veszedelmek veszik körül. Kegyetlen tapasztalatok tanították meg rá, hogy nincs olyan határa, melyet ne fenyegetnének az észak, dél és kelet mélységeiben rejtőzködő népek.

Északon háromféle néptömeg tartózkodott ez időben, a germánok, szlávok, az ázsiai népek. Keleten laktak a perzsák, délen hatalmas félszigetük sivatagain az arabok kóborogtak, kiktől még nem féltek akkor s Afrika sivatagain a mór törzsek, akik már elég számosan voltak, hogy nyugtalanságba ejtsék a római tiszteket és segítsenek a birodalom elpusztításában, de nem elég erősek arra, hogy maguk végezzék ezt a munkát.

Téodoziusz halála után 395-ben komoly veszedelem csak északról fenyegetett. A szlávoktól szorítva, akiket viszont az ázsiai hordák zavartak

el a Volga partjairól, a germánok a római birodalom határai mentén tömörültek. Svábok, allemánok, bajorok foglalták el a délt a Majna és a Konstancai tó között. Markománok, kvádok, herulok s a germán terület szélén a nagy gót nemzet tolongott a Duna partjain. Nyugaton az alsó Rajna mentén volt a frank szövetség (szalíaiak, ripnárok, szikamberek, brukterek, kaitok stb), mely a harmadik század közepén alakult, hogy a rómaiaknak ellent tudjon állni. Északon a frizek az Emsz folyó torkolatánál, tovább keletre a vandálok, burgundok, longobárdok s az Elba és az Eider között az anglok és a szászok; végül e népek mögött a jüttök, dánok, skandinávok, akik Dániát és Svédországot foglalták el. Ezek intézik a második betörést a 9. században.

E népek erkölcsi, kormányzása, jelleme teljes ellentétét képezték a római világnak. A fegyelem s a szolgáltság, a császárság kormányzatának fő elvei, iríózáttal töltötték el a germánokat. Az egyéni szabadság szerete, az önkéntes odaadás volt jellemük fő alapvonása. A kalandos, messiás földön folytatott háború, a dicsőség és a zsákmányolás volt legédesebb kedvtelésük. Amint a fiatal embert bemutaták a közös gyülekezetnek s amint apjától, vagy valamely híresebb főnök kezéből átvette a pajzsot s a kardot, harcos és polgár lett belőle. Nyomban csatlakozott valamelyik főnökhöz, akit háborúban, békében híven követett. Ők voltak a főnökök hívei, mindenkor készek meghalni, hogy az ő életét megmenthessék, mindenkor hívei a veszedelemben. De erre csak a becsület kötelezte őket.

Ilyen embereken nem lehetett úrrá egyes ember kényuralma. A germánok kormányát is egy gyülekezet képezte (mail), melyen valamennyien résztvettek. Szent intézmény volt ez, melyet az ő hitük szerint maguk az istenek alapítottak. Szent helyeken és szent napokon tartották e gyülekezeteket, holdtöltekor és új hold idején, bokros helyen, melyet kelet felé egy 24 nagy fehér kőből alkotott félkör zárt el. Ott gyűltek össze a harcosok pajzsukkal, katonai függetlenségük e jelvényével. A pajzsok összevérese mutatta tetszésüket, heves morgás pedig nem tetszésüket fejezte ki. Ezek a gyülekezetek végezték az igazságszolgáltatást, néha valamennyi szabad ember gyűlése, néha több kiküldött (rakimburgi, ahrimanni) útján. Ez az esküdtek intézményének eredete.

Minden megyének megvolt a vezető tisztviselője (gráf), az egész országnak királya (Koning), akit, mindig egyazon családból választottak. Harczra ők maguk választottak vezért, akit követni akartak (herzog).

A germánok alig művelték a földet. Nem volt magánuradalma senkinek; a tisztviselők minden évben kiosztottak mindenkinek egy darab földet művelésre, hogy — mondja Cézár — el ne veszítsék a harczokhoz való kedvüket. Innen is van, hogy művelődés dolgában alig haladnak. Egymástól távolosó kunyhókban laktak. Mindenik kunyhó annak a földnek a közepén feküdt, melyet a gazdája művelt. Testhez álló ruhát hordtak,

Endre Zala: A Világ Történelme. III.

Armiának hadiszerencését jövendől a jósnő.

„Globus” műintézet, Budapest.

mely nagyon elűtött a bő római s görög ruháktól, de annál jobban megfelelt a zord, marczona nép egyéniségének.

Úgy látszik az erkölcsaik elég tiszták voltak. A többnejűség csak a királynak s a nagyoknak volt megengedve. A mértékletesség azonban nem volt erényük. Sokat ittak ünnepeiken. Diszkupájuk valamely legyőzött ellenség koponyájából készült. Gyakran véres verekedéssel végződtek az ünnepek, Játszani is szerettek, mindenbe játszottak, még a saját személyükbe is. Aki elvesztette magát, a nyertes rabszolgája lett. Ez becsületbeli tartozás volt s egyikük se vonta ki alóla magát.

Mint a többi Ázsia mélyéből Európába vándorolt népeknek, úgy a germánoknak is voltak ősrégi vallási fogalmaik és neveik. Valószínűleg még az őshazából hozták azokat magukkal. A vallás a művelődéssel változik. Amíg a nagy tömegek vándoruton voltak, amíg az éjszakai égboltozaton évről-évre új meg új csillagképek világítottak fejük fölött, a nomád hordák már biztos kérésekkel fohászkodtak isteneikhez, mint akkor, mikor a család már biztos fészekben ült s az érdekek közössége rábírta az embereket, hogy összeálljanak s közösségeket alkossanak. Ma már bizonyos, hogy a germán isten hit a népvándorlás hosszú századai alatt fejlődött ki a germán nép lelkében.

De voltak már régebben is isteneik. Némely felsőbb lény tisztelete még az indogermán ősnép mitológiájából származik. Ziu isten a nevéből ítélve alighanem ugyanaz, akít a hajdankor indusai Diasz, a görögök Zeusz, a rómaiak pedig Jupiter néven imádtak. A mai német Goit (isten) szóhoz hozzátartozik az ősi indiai ghorasz jelző ami rettenetést, tiszteletet parancsolót jelent. A germán tehát az isteneiben felsőbb lényeket látott, akiknek a hatalmától félt, akiktől alázattal könyörgött segítséget. Cézár a germánok halhatatlan isteneiről beszél, de azt is mondja, hogy a német csak azt tisztelte istennek, amit látott, ami látható hasznot hozott neki: a napot, a holdat és a tüzet. Pedig téved. Az istentisztelet sohase a természet tisztelete, mert az isten fogalmában mindig van már bizonyos erkölcsiség is. Tacitusz, aki jobban ismeri a germánok vallási gondolkodását, egész sereg germán istent nevez meg római névvel, de azért könnyen ráismerhetünk bennük a germán istenekre. Arról is hallott Tacitusz, hogy a germánok nemzetük eredetét isteneikre vezetik vissza.

Az istenek (női és férfi istenek) természetfölötti hatalmát, melylyel a világot beosztják, rendezik és fölötté uralkodnak, valamennyi germán nép kifejezi azokkal a szavakkal, ahogy az istent nevezi. A skandinávok r o g n vagy r e g i n-nek hívják az isteneket, az ószász beszédmódban is rá találunk, a gótban is, ahol r a g i n (tanács) és r a g i n e i s z (tanácsot adó) a nevük. Az istenek uralkodói hatalmát kifejezi az ószász és angolszász kifejezés m e t o d i s, ami bírót jelent. A gotoknál és skandinávoknál úr-nak, hősöknek (á z-ok) is nevezik őket, sőt a skandinávok a női istent is kifejezik az asynjur szóval, ami áznőket, vagyis istennőket jelent, a többi germán nép g u t i n-nek (Göttin, istennő) hívja őket. Érdekes, hogy a germánoknál a Gott (isten) szó eleinte se him, se nőnemű nem volt, hanem mindakettőt értették alatta.

A germán nép ősi vallásáról és isteneiről alig néhány nyom maradt ránk német forrásból. Egy pár rege és monda, de azok is inkább csak sejtetik az ősi germán nép lelki világának vallási életét, mert több bennük a képzelet, mint az elfogadható hagyomány. Latin források néha úgy beszélnek a germán istenekről, mint valami isteni gyülekezetről vagy tanácsról, amely ősrégi dalok szerint a földi fejedelmekhez hasonlóan uralkodik és tanácskozik a világ dolgairól. E szerint az istenek lakásai mind együtt vannak az égben s hatalmas fal védi őket. Országukat Ázgardnak (istentanya) hívják. Kivülük volt még egy másik világ, a Ván-ok világa, mint az Edda-dalok regélik.

Némelyik Vánt az Ázok, vagyis istenek maguk közé fogadták. A monda szerint a két istenvilág elkeseredett háborút harcolt egymás ellen a világ birtokáért s mikor békét kötöttek, az Azok és Vánok a békeszerződés és házasság útján közelebbi viszonyba léptek egymáshoz. A Vanir annyit jelent, mint ragyogó és barátságos, ebből lett wanum, amit barátságos fényözön kifejezésére használtak. Az Edda-dalok nagyon dicsérik a Vánok bölcsességét, de azért nem tisztelték őket annyira, mint az Azokat. A Vánok a varázslás urai is. Bár nevüket csak az északi germánoknál találjuk meg, valószínű, hogy a déli germánok is ismerték őket.

Sokkal érdekesebb adatok maradtak a késő világra a skandináv hagyományokból különösen az Edda-dalok által, bár ezek sem beszélnek az istenek tiszteletéről, a vallási szokásokról és áldozatokról s több bennük a költészet mint az ősgermánok vallásfogalmairól szóló igazi hagyomány. Különösen sokat beszélnek róluk az északi skandináv népek, így a svédek és norvégek. Sok olyan vallási dolog, ami a németeknél a régi történeti idők szürke félhomályában vész el, az ő műemlékeiről tisztán leolvasható. Bizonyos, hogy az istenség a germán vallásban győzelmes szellem, mely a vad erő és a nyers anyag fölött áll, amely küzd ellene és megfékezi, de csak ritkán emeli fel a lelket s még ritkábban képes lelkesíteni. A nemesebb erkölcsöknek ezekben a fogalmakban kevés szerep jut. A szellem fölénye az értelmessége, melynek szerelem, gyűlölet, hűség és árulás fölött nem örök törvények szerint, hanem a pillanatnyi előny alapján ítél. Még a leggyalázatosabb tett sem talál mindig büntetésre, ámbar az ősgermánok vallásvilágából sejthető, hogy a természeti állapotok egy magasabb törvénybíráskodása alatt állnak, mely még a bűnös isteneket is sújtja.

Az isteneknek is meg kell halniok, ők sem örökké valók. Létezik egy felsőbb sors-hatalom, mely a világ kezdetétől fogva jelent és jövőt túlél, isteni és emberi nemzedékek életét és pusztulását látja elvonulni maga előtt. Ez tehát a sors, mely alatt a skandinávok személyes hatalmakat értettek. Három nővér a Nornák jelképezik a hitet. Bennük mély és titokzatos tudás a legnagyobb természetes erővel egyesül. A Nornák óriásnők

Az óriások főtulajdonságai a germán ősvallásban az erő és az okosság. De míg a Nornák végzete előtt gondolkodás nélkül meghajlanak az emberek s féltő tisztelettel vannak irántuk, addig az óriások viselkedését isten és ember iránt ellenségesnek tartják. Csak ritkán hiszik el róluk, hogy nemcsak ártani, de használni is képesek. Az óriások az isteni és emberi világ rendjét és biztonságát veszélyeztik. Tudásuk és erejük fölött csak erő, csel és ügyesség győzedelmeskedhetik. Ez pedig csak az istenek tulajdonsága.

Bátorságos és jószívű nép a törpék népe. A törpék lényegében inkább a művészi ügyességet, mint az erőt keresték. De a skandináv hagyományokban az óriások és törpék alakjai összefolynak. A törpékhez tartoztak a házban, erdőn és mezőn élő jó és rossz szellemek. A koboldok láthatlan védelmezői a háznak. Különösen háborúban működtek a védő istenek és bölcs asszonyok. Csapatosan repültek a levegőn keresztül a csatamezőre, kiszabadították a foglyokat, segítették barátaikat, üldözték az ellenséget titokzatos bájdalok éneklése közben. Rokonaik a női védszellemek, védőangyalok, a kikről a hívó azt hitte, hogy mindig körülötte vannak. Az egyes embernek e láthatatlan hatalmakhoz való személyes viszonyából fejlődött ki az ősök tisztelete, még az elhunyt családtagoknak is áldozatokat hoztak. Evvel a szokással függ össze a kísértetekben való hit. Meg voltak róla győződve, hogy az elhunytak rossz szellemek alakjában lebegnek a sirok körül és minden balszerencse okozói. Vadul száguldó lovasokhoz hasonlították őket, a kik éjszaka vándorolnak s az első napsugárral eltűnnek. A germán lelkivilága számtalan szörnyet is ismer, többek közt az erdei szellemet (Hexe), a kik ellen csak a varázstudomány ismerésével védekezhetik.

Az ős szellem.

Nem maradt ránk az ősgermán vallásnak semmi épített emléke. Sem csarnokok, sem isten szobrok, sem templomok, a hol pogány germánok isteneiknek áldoztak. Valószínű, hogy a keresztény térítés idejében a hittérítők leromboltatták őket, de az is lehet, hogy a térítők a pogány templomokat a keresztény isten szolgálatára alakították át, vagy azok mintájára építették a keresztény templomokat, az ó-izlandi irodalom említ ilyeneket. E szerint a skandináv templom hosszúkás, négyszögletes épület volt, mely belül egy nagyobb és egy kisebb helyiségre oszlott s fából készült. A házat kerítés vette körül, falai apró kukucsáló lyukakkal voltak teli, teteje nyitva állt, falait szőnyegek és néha nemesérczek díszítették. Az ajtón egy gyűrű lógott. Belül oszlopok tartaitották az épületet. Az északra néző, hosszú oldalon trón állt a templom előjárója számára, a falak mentén alacsony padok húzódtak s egy félkör alakú épületrésben álltak az istenképek. Ezek az istenszobrok leginkább fából, néha kőből készültek, de mindig emberi alakra. Ruhába öltöztették s néha arannyal, ezüsttel díszítve állították valamiféle talapzatra. A germánok családi tűzhelyükön is hódohak az isteneknek, kiknek kepei a házigazda ülőhelyébe voltak faragva. A templomban több isenszobor volt együtt. Előttük állt a vassal kivert oltár, rajta az örök tűz és egy nyitott gyűrű, a melyre esküdtek. A pap az áldozati állatok vérebe mártotta s ünneplés alkalmakon a nyakába akasztotta, a mi az isteni akarat előtt való hódolatát jelképezte. Az ol áron állt még a rézből készült nagy réztál és egy kis vessző, mellyel a tálba gyúlt áldozati vért az oltárra mázolta és az áldozó hívekre fecskendeztek. Az épülethez tartozott egy erdő is, abban volt a borzalmas áldozati forrás, a melybe az áldozati hullákat dobáltak. Az érintetlen őserdő, a szent berek volt alighanem a hajdankor legrégebb temploma, melyben mindenekelőtt szent menedékhelyet láttak, a hol örök béke honolt és a hol a békétlennek se esett bántódása.

A törzsfőnök, vagy a király volt a templom ura és őrizője és isteni jellege következében az ország főpapja is. Az ős germán hit azt tartotta, hogy szerencsétlen háború, éhínségért a király felelős és bűnössége az istenek iránt csak úgy vezekelhető, ha áldozati halálra szánják. Népgyülekezeteket, melyek az egész község, vagy ország dolgaival törődtek, kedden vagy csütörtökön tartották a gyülekezet Zin isten védelme alatt állt. Háromszor évenként jöttek össze a község vagy kerület lakói a templomban áldozatra. Október közepén (téli éjszakán) áldoztak, hogy jó időt adjon az isten, január végén (tél közepe) három napon át hoztak áldozatot a béke és termékenység érdeké-

ben és április közepén (nyár kezdet) a nyári vállalkozások sikeréért könyörögtek isteneikhez. Az áldozat arra való volt, hogy az isten kegyét megnyerje, haragját eloszlassa. Nagy örömmel üdvözölték, ha az isten jelt adott, hogy az áldozat kedves neki, ha például Odin isten üdvöt hozó hollói röpködtek körül a templomot. Általában ökröt, lovat, disznót, juhot áldoztak. A pap az áldozat vérét a vértálba gyűjtötte, azután tüzet gyújtottak és a nagy üstökben főtt áldozati húst együtt költötték el. Úgy is áldoztak, hogy az áldozat fejét, vagy más testrészét elásták, vagy fölakasztották s úgy ajánlották istennek. Egyik keresztény téritő az upszalai nagy áldozati berekben 72 állati és emberi áldozati hullát talált fölakasztva. Az emberáldozat különben is gyakori volt. Hagyományok beszélik, hogy egyik északi király mindkét fiát föláldozta a haragvó istenek kiengesztelésére. Különösen hadifoglyokat áldoztak tömegesen. Vagy fölakasztották, vagy az áldozati forrásba, néha mocsárba fojtották őket. Sokszor szörnyű kegyetlenek voltak áldozataikban. Így a skandinávok, ha új hajót bocsátottak a vízre, az áldozatokat azokra a deszkákra kötötték, melyeken a hajót a vízbe akarták csúsztatni. A nehéz hajótest persze péppé zúzta a szerencsétleneket. Az áldozásokat rendszerint tánczczal és szent dalok éneklésével költötték össze.

A germánok emberáldozata tulajdonképpen az istennek kedves vezeklés testi bűntetés alakjában. Ezért sokan önmagukat áldozták föl, öngyilkosok lettek.

Sokat adtak a jövőre mondásra, a jóslásra. Megvoltak róla győződve, hogy kivált-ságos emberek, különösen papok, papnők titokzatos összeköttetésben vannak az istennel s megnyilatkozásra bírhatják őket. Ilyen megnyilatkozásokból állt tulajdonképpen a jóslás, melyben vakon hittek, annál is inkább, mert az mindég legfontosabb élet-érdekeikről beszélt. A jóslást szent titokzatosság homálya vette körül. Szolgálatában különösen asszonyok álltak. Az asszonyok képzelőtehetsége nagyobb és érzékenyebb, mint a férfié. Csakhogy föltétlenül meghajoltak előttük és rajongó hálával hódoltak nekik, ha jóslatuk bevált. Weleda a weszfáliai tornyából hirdette az istenek akarátát, és honfitársainak a rómaiak elleni háborúban győzelmet jóslott. Mikor azután tényleg diadallal tértek meg a háborúból, a zsákmány javát lábaihoz rakták. Ármin a germán vezér is elment jóslatért, mielőtt a leutoburgi erdőben megtámadta Vénuszt. A jóslat győzelmet ígért.

A jóslás eszközeiről nem sokat tudunk, de hihető, hogy mint a többi ősnépnél, a germánoknál is elsősorban a szent szavak és mondatok álltak, melyeket a jósök kezdetben elmormoltak, később azonban föl is írták azokat. A germánok ezeket roppantul kedvelték, mert a leghatásosabb varázsló erőt látták bennük. Még később írott talizmánok és amuletek voltak a legbecsesebbek, a hívek mindig maguknál hordták őket. A varázslók és varázslónők akkor is olyan eszközökkel dolgoztak, mint a későbbi idők boszorkányai. A titokzatos gyökerek, növények, kövek, kagylók, állatok, fogak, karmok és farkok a későbbi korok boszorkányainak őseinél is fontos szerepet játszottak. S e titokzatos eszközökre nemcsak a gonosz boszorkányoknak, hanem az általános tisztelt papnőknek és bölcs asszonyoknak is szükségük volt. Skandináv hagyományokból maradt ránk a Thorbjorg varázslónő története. Thorbjorg tél idején végig vándorolt az országon s az embereknek, akik rá megkérték, jóvendőlt. Este sötét kövektől kirakott köpenyben jelent meg, a nyakán üveggyöngyöket, a fején fekete báránybőr süveget viselt, melynek bélése fehér macskaszőrme. Kezében mint társnőjében is, pálcát tart, derekára parafa öv van kötve s azon lóg a varázseszközöket tartalmazó titokzatos zacskó. Kezeit macskabőr keztyű, lábait borjúbőr czipő fedi. A ház minden lakója tiszteletteljesen köszönti, a háziúr a díszhelyre vezeti, mely csirketollal tömött párnával van bélelve. Négy lábú számolyán ülve, jósl. Érdekes, hogy a bölcs asszonyok művészeiket éjnek idején üzik s emberek, állatok betegségét is egyformán jól gyógyítják. Legfontosabb munkájuk azonban a szürke hajdan korban az volt, hogy sorspálczikákat

Az áldozó szent berek.

faragtak, varázsjeleket véstek bejéjük és abból kiolvasták az istenek akaratát. Ha országos érdekről volt szó, a pap végezte ezt a szertartást, a család dolgairól azonban a házigazda is kérdezősködhetett magacsinálta jeles pálczikák segítségével az istenektől. Az isten akaratának kifejezői voltak a madarak és a madárhangok is. Különösen tisztelték Odin hollóit, azonkívül a sólymot, sast és hatyút, melyek jó madarak voltak. Németország egy helyén — Tacitusz elbeszélése szerint — szentelt erdőben csupa hófehér lovat nevelt a község költségén, amelyeket munkára soTase használ'ak.

Ha a király, mint az ország legelső papja a szent kocsiba fogta őket, aggódva figyelték nyerítésüket s prüszkölésüket, hogy abból megtudják az istenek akaratát, mert azt hitték, a hófehér lovak okvetlenül tudnak a mennyei lakó terveiről. De hogyha háború ütött ki s a nép nem volt bizonyos a háború kimenetelében, akkor minden módon arra törekedtek, hogy az ellenséges tábor egyik harcosát elfogják. Ezt aztán arra kényszerítették, hogy egyik kiváló harcosukkal megküzdjön. Az egyiknek, vagy a másíknak a halálát jó, vagy rossz előjelnek tekintették. A későbbi istenítélet eszerint tehát szintén az őskor pogány szokásaiban gyökerezik. És az ilyen előjelekben és a jóslásokban rendületlenül hittek Ez a hit pedig ellenállhatatlan erőt adott fegyvereiknek és sok nagy győzelmüket annak köszönhatték. A vallásnak tehát nagy szerepe volt az ősgermánok hadviselésében. A haldokló és a győzelmes harcos egyformán, mint az istenek döntését fogadta sorsát. Ő maga mindent megtett, hogy bátorságával az istenek tetszését megnyerje s minden népcsatában az is enítéletet látta.

Az ősgermánoknak is tizenkét istenük volt. Ezt az izlandi tudósok mondják, mert a germán nép vallási hagyományai nem tudnak róla semmit. Csak későbbben állapítot-

ták meg ezt a számot a tudósok. A középkorban a régi hagyományok alapján összeállított névsor hol 14, hol 13, néha 9, máskor meg éppen csak 3 istenről beszél, míg 27 istennő nevét említi. A zavar onnan származott, hogy a félistenek egy részét nem tudták megkülönböztetni az istenektől és sok esetben ugyanannak az istennek több nevét mint külön istenséget vették számba. Pedig a félistenek jelentősége a germári vallásban sokkal kisebb, mint az isteneké. Az ősgermán vallásban tényleg csak három istent mutathatnak ki. Ezek Vodan, Donar és Ziu, akik megfelelnek Hermesnek, Zeusznak és Aresz istennek. Hozzájuk csatlakozik egy istennő, eredetileg a földanya, az istenek kedvese, akit Frija néven ismernek. Ezt a legrégebb isteni kört azután a skandinávok megnagyobbították a hősökkel, az isteni származású Vánokkal és az óriásivadék Lokival, aki azonban valószínűleg csak az istenek szolgálja volt.

Ugylátszik, hogy a pogány germánok vallásában csak a három istennek volt fontos szerepe, mert még közvetlenül a keresztény hit fölvétele előtt is csak ezeket említik vallási hagyományaik Woden, Thuner és Szaksnot név alatt. Ezeket imádták, nekik hoztak áldozatokat, de valószínű, hogy minden törzs más és más név alatt tisztelte őket. A németeknél megmaradt ez a hármas istenség. Az istennővel, akit rendszerint fényes női kíséret vesz körül, mindenütt találkozunk a vallási hagyományokban, de Skandináviában az ő hatalmát is korlátozza egy második istennő — Freija.

Az istenek életének részletei csak a későbbi izlandi hagyományokból vehetjük át. Ezekből tudjuk, hogy az égboltozat a föld takaiója, az istenek lakóhelye, ott vannak kastélyaik (ózgárd), melyeket az istenen kovácsoltak és ácsoltak s amelyet egy óriás-építőmester fallal vett körül. Ezeket a kastélyokat templomoknak nevezték Csodálatos hid — szívárványt értették alatta — köti össze a földet az istenek ligetével. Azon jár-nak az istenek, akár az emberek házait látogatják meg, akár az óriások messzi eső országát.

A skandinávok Odinnak, az angolszászok és íriszek Wodennek, a szászok, frankok alemánok és bajorok Wodannak hívják. Újabban a bajoroknál Wuotan lett belőle. Őt tisztelik mint az istenek fejét. Csataérről csataérré vágatva harcol, bölcs és igazságos béke idejen, gazdag tapasztalatai megismertették véle a földi és a túlvilág titkait, szóval tökéletes Ez Wodan.

Sok neve volt a népnél s mégis mindig ugyanazt a teremtő és a világ dolgait elrendező istent értették alatta. Csudálatos eltelve beszéltek határtalan tudásáról, vándorlásaitól a földön, a háborúban és békében való nagy hatalmáról. Mindig más és más alakban jelent meg szemük előtt, mert meg volt az a tulajdonsága is, hogy átváltozhassék arra, amire éppen szüksége volt. Azt hitték ő a varázslás ura és atyja, ismeri a rimákat, melyek úrrá teszik élők és holtak, harc és győzelem fölött. Ezért mindenhatónak és emberek atyjának is nevezték Wodant. A nép vallási képzelete legszívesebben magas, egyszemű, hosszúszakállú aggastyán alakjában látta, amint sötét köpenyben, a vállán átvetett zsákkal, mélyen szemébe gyúrt kalappal vándorol. Ha fegyverdiszben van, aranyos sisakot és bőrből való ragyogó szaru, vagy érclemezekkel borított ruhát viselt, kezében pedig hatalmas dárdát (gungnir) forgatott. Nyolczlábú, szürke paripán (Szleipnir) lovagolt, mely légen és tengeren végig száguldott vele, sőt a pokolba is elvitte. Trónjáról mindent meglát ami történik. Mindennap két hollót (Huggin és Muninn) küld a földre, amelyek visszaérkezésük után a vállára szállnak s minden újságot a fülébe súgnak. Ezek a szárnyas vándorok mindent látnak és hallanak, amit a jövőendő előkészít.

Vagy kígyó alakjában keresztülmászik a hegyeken vagy sas szárnyakon repül tovább. Legszívesebben mint vándor jelenik meg a földön s hol itt, hol ott könyörög koldus módjára éjjeli szállásért. Végtelen kort ért sok ivadék törzsátya ő, akinek ősei már az idők kezdetén éltek. Apja Borr (fiú), a Buri magzata, akit Andhumla tehén három

Odin, mennyei trónusán.

nap alatt nyalt ki nagy hatalmas, sós jégsziklából. Anyja révén az óriás Bolthorn az őse, annak leánya Beszta, anyja s Beszta fivére Mimir a nagybátyja.

Mimirrel, az ősidők egyik óriásával szoros barátság köti össze Odint. Őt ugyanis születése után kitették, lándzsával megsebeztek s mint áldozatot fára kötötték. Kilencz nap és kilencz éjjel lógott a fán viharban, esőben, a fájdalom, éhség és szomjúság majd megölte, mikor a fa alatt megpillantotta nagybátyját Mimirt, aki megszabadította, varázsmondásokra tanította s hogy további üldözések elől megvédje, az Odrerir üstjéből megittatta. Wodan erre rögtön nőni kezdett és értelme is rohamosan fejlődött. Fivéreivel Wilivel és We-vel a megerősödött Wodan kiemeli a földet a vizek mélyéből. Tehát teremt. Valószínűleg ugyanaz a hármas istenség, (de Odin, Hönir és Lodur név alatt) adott életet az első emberpárnak. Hárman a földön vándorutjokban két emberformát (Aszkr és Lubla) találtak, melyeket a törpék készítettek fából. Csak élet nem volt bennük. Ekkor Odin a lélegzetet, Hönir értelmet, Lodur pedig szint ajándékozott nekik. Wodan felesége Frija (a longobárdoknál Frea) kezdetben nem csupán Odiné volt, a hagyomány szerint Wili és We is benső viszonyban voltak vele.

Az Odrerir-üstben csudás ital gyöngyözött. Nagyszerű tulajdonságai, melyekben Wodannak már megmenekülésekor része volt, epesztő vágygyal töltötték el Wodant hogy a csodatévő üstöt megszerezze az óriásoktól és a saját szolgálatába állítsa. Két törpe készítette az italt vérből és mézből. A vér Kvaziré, a legbölcsebb ember volt

akít az istenek a saját nyálkájukból teremtettek. Később a csudaital Szutungr óriás tulajdona lett, aki Hnitjborg sziklában őriztette leányával Gunnlod-dal. Odin meglátogatta Bolverkr név alatt az óriást és egy kortyot kért az italból, de Szutungr nem adott neki. Ekkor Odin kígyó alakjában a sziklába hatolt, ahol az aranyszéken ülő Gunnlod megkínálta a drága nedűvel Három napig pihent Gunnlod karjai között, ezalatt kiitta az üstből az egész italt s mint sas visszarepült az istenek közé. Odaérve az italt egy hordóba köpte s azóta az istenek szent várában őrizték az italt. Mikor aztán az óriások odajöttek s megkérdezték tőle, hogy nem ő rabolta-e el az italt, Odin megesküdött, hogy nem tud róla s azt is letagadta, hogy Gunnlodot elcsábította. A csodaüst rendkívüli bölcsességet adott Wodannak. A csudaital mindentudóvá tette. De attól nem védhette meg, hogy Biilingr gyönyörű szép leánya ki ne kosarazza.

Szép volt a leány, mint a napsugár s Odin gyönyörűséggel gondolt reá, hogy eljegyezi őt. A nádasban ült s ott várta a gyönyörű gyermeket. De az csak nem jött s a mikor éjjel meglátogatta titokban, fényes lánggal lobogott az őrtűz s az egész kíséret ébren volt. Hajnalban újra elment Odin. Akkor aludt már a kíséret, de a leányt egy óriási kutya őrizte s Odinnek megszégyenülve kellett elkullognia.

Mimirt, az Odin nagybátyját ismerjük már. Iggdrazilnak a világot beárnyaló tölgye mellett ült s a gyökerei alól bugyogó forrást őrizte. Az a bölcsesség forrása volt, melyből Kimir mindennap merített. Innen van az, hogy sem a múltban, sem a jövőben nincs előtte titok. Odin fölkereste és kérte, hogy kínálja meg az italból, mert elhagyja a tudása s nem látta már a dolgok végét. Mimir szívesen ad belőle, ha Odin az egyik szemét nála hagyja zálogban. Az isten beleegyezik, csak hogy czélját, ha mindjárt nagy áldozat árán elérje. A szeme Mimiméi maradt, aki minden reggel pohár helyet használja. Mimir titokzatos bölcsessége kedvéért imádják a pogány germánok a folyó vizet, különösen a forrást. Germán asszonyok a rohanó folyókba tekintve, a víz mozgásából jósolni tudtak. A Mimir forrása kifürkészhetetlen, mert a föld és a meny minden vize. belőle ered. Folyók és folyamok a néphit szerint Mimir fiai. Odin is, mikor az istenek alkonya beköszönt, Mimir fejével (a forrással) beszél s tőle kér az istenség jövődó sorsáról igazmondást. Mert a pogány vallás képzelete isteneit sem örökkévalóvá, sem mindentudóvá nem teszi. Más mondák is beszélnek, hogy Odin, bár ő volt a főisten, ha sorsát nagy események fenyegették, varázslóktól és jövődómondóktól kért tanácsot.

Aki az Odrerir-üst csudaitalából ivott, bölcs lett s ez a bölcsesség a rimák ismeretében és varázsdalok tudatában állt. Körülbelül a kereszténység második századában vitték be kereskedők a római császárság korának latin betűit Germániába. A germán törzsek az idegen írásban varázserőt láttak, bizonyosan azért, mert az idegen kereskedők külföldi amuletteket és talizmánokat adtak el a germánoknak, a germánok is követtek a külföldi szokást. Fegyverekre, csattokra, gyűrűikbe, szarukba, fésűkbe s hasonló tárgyakba felírásokat véstek. Egyszerű kövek, ha betűk álltak, rajtuk amulettek lettek, melyeket a pogány skandinávok még századokkal később is zsebükbe viseltek. A varázsfölrírást (betűket) rúná-nak hívták. Alapértelme titkot, titokzatos bölcsességet és beszédet, mormogást jelent, ami az ősidők varázslásainál elengedhetlen szokás volt. A tárgyakra rótt betűknek csudás varázserőt tulajdonítottak.

Odin delejes hatalma a külső természet s az emberek érzékei fölött a rimák ismeretéhez volt kötve. Szoros összefüggésben áll Odin orvos-szerepével. A német törzsek is imádták Wodant, mint a varázsnyelv hasonlíthatlan ismerőjét. Csak ő képes lova kificzamított lábát helyére tenni, sem Frija, sem más isteni asszonyok, akik Odin kíséretében voltak, mikor a merzenburgi erdőbe lovagolt, nem tudták ezt megtenni. A rimatudománynyal kapcsolatban mint gonosz szellemet is szerepelteti Odint a népképzelet. Elmegy az orosz király udvarába és megkéri leánya, Rindr kezét. Hogy el ne árulja magát, kalapját mélyen a szemébe gyűrte s úgy lépett orosz hadi szolgálatba

Nagy győzelmet szerez a királynak, aki így barátjává fogadja. Később bevallja szerelmét a királynak, aki pártolja őt. Odin közeledik a leányhoz s csókot kér tőle, de csattanó pofont kap helyette. Következő esztendőben Odin álruhába megint csak visszajött, Hroptr-nak nevezte magát s azt mondta, hogy aranyműves. Csudás ajándékokat készített a gögös királylánynak, de csók helyet ismét pofon a jutalma. S harmadszor is eljött Odin, megint harczos alakjában. A finnyás leány harmadszor is eltaszítja magától, még pedig oly erősen, hogy álla a földet érte Erre rettenetes bosszú következett. Egy kis darab varázsfölrírású parafával megérintette Rindr-t, aki attól megőrült. Senkise tudott rajta segíteni. Végre öregasszony jelentkezett, hogy ő meg tudja gyógyítani Odin maga volt az.

A népképelet ismert olyan varázsdalokat, melyekről azt hitte, hogy fájdalom, bánaton segíteni tud, gyógyít, letompítja az ellenség fegyvereit, bilincseket szét pattant, kilőtt golyót röptiben megállít, lángot elolt, férfiak gyűlöletét megszünteti, vihart, hullámot megszelídít, asszonyt szerelmessé tesz stb. De a varázslat olyan erőket vesz igénybe, melyek az ember értelmén kívül állanak, s ezért avval az isteni lényvel köti össze, akitől a kívánt jótekonny vagy pusztító hatást várja. Valamennyi germán nép hitében Odin volt a varázslat s a rúnák istensége, ő a varázslók feje, a varázslat atyja, ahogy sokszor nevezik. Ha ő a halotti varázst elénekli, még a boszorkányt is kicsalja sírjából. Kiválasztott emberek megszólaltattak elhunytakat, hogy ezt elérjék rúnákkal díszített pálczikát tettek a halott nyelvére.

Költők képzelete kitágította a rímatudomány fogalmát, sőt a rimák alatt az istenek és szellemek életét is értették, a titkok egész világát. Skandináv költők dalt adnak Odin szájába, melyben felsorolja az isteni várak, állatok, folyamok, a Walkirj-ek és a maga számtalan nevét elősorolja. Egy másik dal arról beszél, hogy Odin az erdőbe megy s egy óriással versenyre kél a rúnatudományban. Gangrád néven köszönt be az az óriáshoz s az istenek, s óriások rúnáit kérdezi tőle. Mondja meg neki, hogy hívják a határfolyót, mely az istenek világát elválasztja az óriásoktól, hogy hívják a nap ménparipáját, honnan származik ég és föld, hold és nap, az éjszaka és a nappal, tél és nyár s ki volt a legerősebb óriás. Minderre megfelelt az óriás, egy utolsó kérdéssel azonban cserben hagyta a bölcsessége s ekkor fölismerte, hogy ki az ellenfele. Talányok megfejtésében senki sem versenyezhetik Odinnal.

A skandinávok a láthatlan istenek minden megnyilatkozását az emberi életben „rúná“-nak hívják. Kiváló emberek, hősök, mint Szugurdr megtanulhatják a rúnatudományt, egy Walkirje a tanítónőjük. Megtanítja rá Szigrunen-t. Aki győzni akar a kardjába vési őket.

Egyszer ü u n n h i l a r vendégül hívta magához Egilt és mérgezett sörrel kínálta meg. Egil gyanakodott, rúnákat karczolt az ivószarura és megkenete őket vérrel s íme a szaru szét pattant s a sör a padlóra folyt. A rimákat használták betegség, a tenger veszedelmei ellen. A szónoki képesség és a költői tehetség is a rúnák titkától függött.

Hroptr — Odin egyik neve — abból a nedvességből készítette e rúnákat, mely Heiddraupnir koponyájából és Hoddrofinr szarujából (Odrerir italát kell alatta érteni) folyt. Ott állt a hegyen karddal a kezében, sisakkal fején, mikor M i m i r feje kihirdette az igazi rúnákat. Némelyek Á z o k é, más rúnák E l f e k és W a n o k é, néhány pedig az emberé, amivel azt akarja mondani a hagyomány, hogy a láthatatlan világ néhány megnyilatkozását az ember is megérti. A beavatott megismeri a rúnákat a medve karmain, a farkas körmein, a sas csőrén és véres szárnyakon. Ha ez állatok valamelyike a jószolgálat közben megjelent, a beavatottak abból az istenek akaratát tudta közölni a néppel. A természet isteni hatalom szolgálatában áll. Odin a természet jelenségeit is ellátta rúnákkal, de az isteni írást csak gondolkodó ember érthette meg.

Odin a világ fájára akasztva.

Odin megszerezte a csudafolyadékot és kiváló embereket részesíteni akar annak jótéteményeiben. Ő ajándékozta kedvelteinek a költői tehetséget.

A germán mitológiát megőrző Edda-dalokban még egy istenről van szó, B r a g i-ról, a kiról a költészetet is elnevezték. Bragi valószínűleg Odinnak és az óriás leány Grumlod fia, akit Odin a hegy mélyében fölkeresett s néhány mámoros óra után cserben hagyott. A népképzelet mint hosszuszakállu, teljes, fegyverzetlen lovon ülő öreg embert festi maga elé; felesége, a hit szerint Idún, az örökifjúság istennője, aki a dalnokok ősét is örökifjává tette. Gyönyörű képe ez a költészet örökzöld fájának.

Bragi mint hős és dalnok szolgálja Odint, ő üdvözli a Walhallába bevonuló bátor halottakat Vallási jelentősége azért nem volt Braginak, ő a költők ősapja. A büszke skandináv dalnokok (szkaldok) hirdették ezt, akik a skandináv királyok körül ugyanolyan díszes állást töltöttek be, mint a milyent képzeletük Braginak juttat a Walhallában.

Mégis általában elismerik, hogy Odin minden költői tehetség ősforrása. Ő avatta az ősidők hősi harcosát. S z t a r k a d r-t költővé. A mondád hőst az őre g-nek is hívják. Több emberöltőt élt át, sok és távoli országot bejárt s mindenütt hirt s dicsőséget szerzett nevének. Dicsőíti a régi, jó idők edzett életét, az egyszerű eledelt, a régi királyok és hősök egyszerű italát. Metsző szóval biztatja az elpuhult fiatal Jugaldr királyt, hogy apja halálát megboszulja. Mikor egyszer a hegyoldalon ülve várta halálos ellenségét harczra, egész vállig elborította a hó a drága köpenyt, melyet a királyleánytól kapott, a bokrok közé hajította és bolházkodni kezdett. Amikor iszonyú harcz után, győztesen bár, de borzasztó sebektől borítva egy sziklára ült, hogy megpihenjen, a kővön egész alal-jának világos nyomai megmaradtak. Az aggság elerőtlenítette, az életkedve elmúlt. Ekkor nagy zacskó aranyat akasztott a nyakába, hogy rábírjon vele valakit, verné agyon. S amikor valaki csakugyan leütötte a fejét, a törzse tovább küzdött, a fogai vadul a rögebe haraptak.

Sztarkadr nagyon híres volt az északi mondakorban. Vele együtt eltűnik az ős

pogány hőskor rideg erényeivel, leplezetlen bűneivel. Mikor Skandinávia hősei a nagy Brawalla-csatára összegyűltek, Sztarkadr Is ott volt. A Walkirjek kardot és lobogót fogtak, maga Odin is részt vett a nagy népcsatában. Sztarkadr az Odin kedvence volt a Brawala-csata megéneklője is. Ez a hős állítólag óriások családból származott s különösen lábainak hihetetlen gyorsaságával tűnt ki. Eredetileg hat keze volt, de Thor isten négyet kiszakított közülük.

Thor, aki gyűlölte Odint, azzal átkozta meg Sztarkadr, hogy sohasse legyenek ivadékai s nemzedéke vele kihaljjon, Odin megáldotta, hogy három emberöltőt éljen, Thor pedig, hogy minden emberöltőben valami igaztettet kövessen el. Odin a legjobb fegyverekkel látja el, Thor nem engedi, hogy valahol földbirtoka legyen, emez beléoltja, hogy sohasse elégedjék meg semmivel. Odin diadalt diadal után ad neki, Thor gondoskodik róla, hogy minden harczból súlyos sebekkel kerüljön ki, Odin költői tehetséget olt bele, Thor megátkozta, hogy mindent elfeledjen, amit költ s míg Odin segítségével nagy tekintélye van a legelőkelőbbek előtt, Th.jr meggyűlölteti a neppel.

Sztarkadr példája az igazi harczosnak, aki egész hosszú életét a fegyvernek s vérenek szenteli. Ezért a tulajdonságáért lett kedvence Odinnak, akinek papi szolgálatokat is végez. Így Wikar norvég kiiály különös történetében is.

Mikor Wikar király és harczosai a kedvezőtlen szelek miatt sokáig egy helyen kénytelenek vesztegelni, hajóikkal megkérdezik az orákulumot, mitévők legyenek. Az orákulum azt feleli, hogy Odin egyik emberüket követed áldozat gyanánt. Akire a sors esik, azt föl kell akasztaniuk. A sors pedig magára a királyra esett. Sztarkadr ekkor magas sziklatömbre áll, ahol a fölötte lebegő faágot lehajtja, rákötöti az épen levágott

Odin megkérdezi Mimirt.

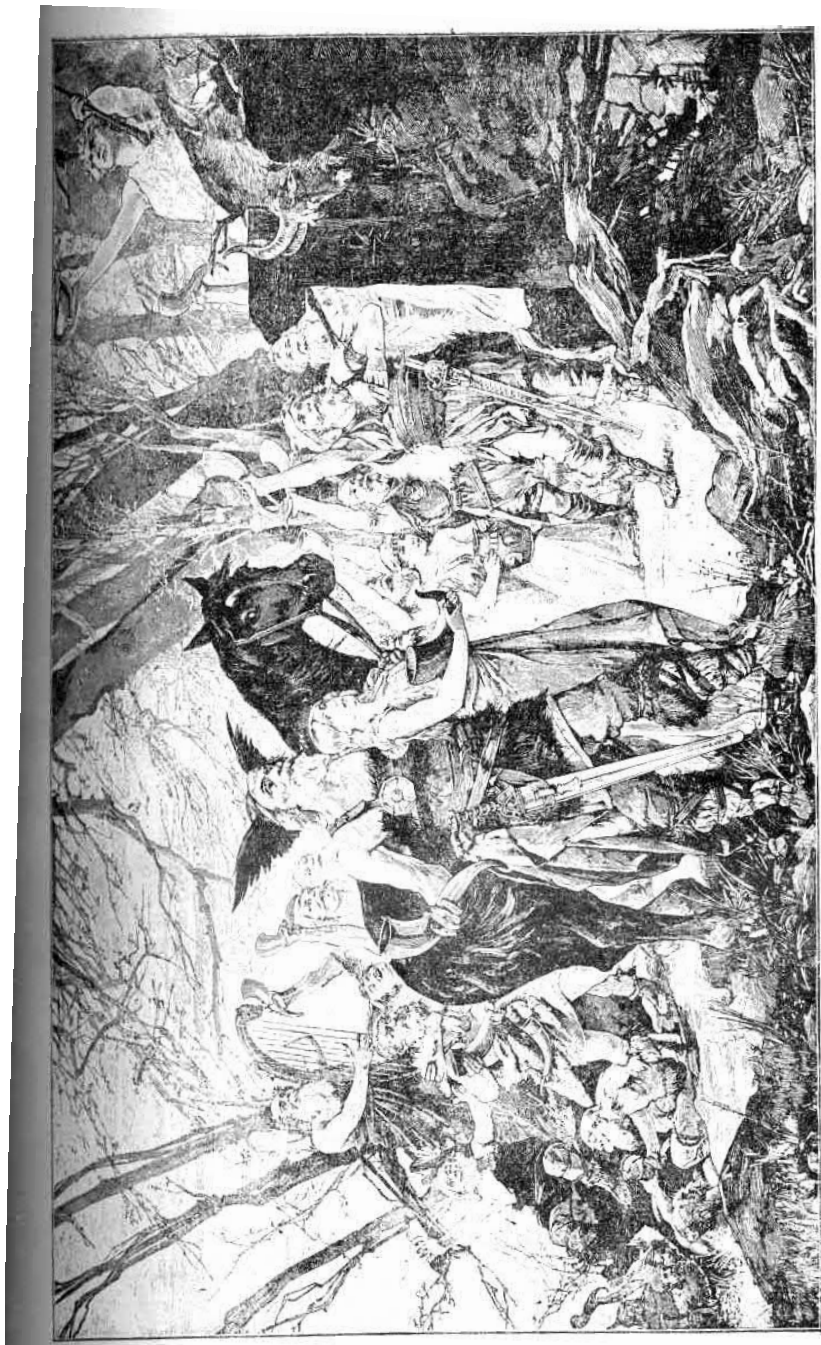
borjú beleit, melyeket azután Wikar király a nyakára hurkol. Sztarkadr lándzsával a király felé dőf és így szól: „Odinnek áldozlak.“ A faág visszapattan s a haldokló királyt a fa lombja közé emeli, ahol mint a kegyetlen istennek áldozata hal meg.

Az istennek nagy kedve telt benne, néhanapján föl ismerhetlen vándor alakjában az emberek közé ellátogatni s bölcseségével elbűvölni őket. Mindig más és más név alatt jár-kel közöttük az isten, de legszívesebben a Gesztr (idegen) nevet használja. Mint aggastyán látogatta meg egyszer Olaf Tryggwason norvég királyt, aki akkor már a keresztény hitre tért. Sokáig ült este együtt a királylyal s amikor a fejedelem azt kérdezte tőle, mihez ért, azt mondta tud hárfázni s történeteket elbeszélni. Mindjárt a hárfához kap, megpengeti, eljátsza Gunnar Niebelung dalát s hozzá a Gudrun (Krimhild) árulásáról szóló dalt énekli. Elmondja, hogy ő maga is járt Frankhonban Szigfriednél, ott Normagesztr-nek hívták s hogy már háromszázéves. Születésekor két Norna nagy szerencsét jósolt neki, de a harmadik boszusan kiáltotta: „A fiú ne éljen tovább, mint az a gyertya, mely mellette lobog.“ A gyertyát akkor eloltották, de most, hogy Olaf királyhoz jött, ismét előveszi s meggyújtja. Gyorsan elég s akkor ő meghal.

Koldusgúnyában látogatja meg Geirödr királyt, aki védencze volt régebben, hogy kipróbálja gondolkozásmódját. Odin itt már mesehős. Egyszer feleségével Frigg-gel Hlidszkjalfban ült és eltekintett a világ fölött. Majd megszólalt: „Látod amott védenczedet Agnart, amint a barlangban szép óriásleánnyal szerelmeskedik, míg az én védenczem Geirödr az országban mint király uralkodik.“ Frigg meggyanúsítja Geirödr-t hogy fősvény és kinozza vendégeit. Odin erre fogad, hogy ez nem igaz s maga megy el meggyőződni a dologról. Frigg alattomban szolgálóját küldi el Geirödr-höz, hogy óvakodják a varázslótól, aki az országába jött. Meg fogja ismerni, mert a kutyák nem ugatnak rá. Geirödr a varázslót két láng közé szorítatja s csak, amikor Grimiusz már nyolcz éjszakán ült azon a helyen, anélkül, hogy egy falatot is evett volna, akkor adott fölvilágosítást a láthatatlan istenvilágról Geirödr fiának, aki hűsítő italt hoz neki Mikor végre megmondta igazi nevét, Geirödr karjaiba dőlt és meghalt.

Hadding nevű ifjú hősnek agyonverték az atyját. Az ifjú Hadding elkeseredetten bolyong a világban, hogy boszut álljon apjáért. Egy öreg fílszemű ember pártfogásába veszi s mikor Haddingnak menekülnie kellett, maga elé ültette lovára. A vad vágatás alatt Hadding a köpenyből, melybe az öreg burkolta kitekint s rémülettel látja, hogy a ló végtelen tengerek fölött száguld.

Közeli viszonyban állt Odin a német dalokban ünnepezt Szigfridhez, akit a skandinávok Szigurdr-nak hívnak. A viharos tengerről Szigurdr és a társai a parton embert pillantanak meg, aki rájuk kiált és Hnikarnak nevezi magát. Fölveszik a hajóra s erre hirtelen megszűnt a vihar. Szigurdr megkérdi tőle, hogy a szárazföldi csatában milyen szabályokra kell ügyelni és Hnikar aki ugyancsak Odin, megtanítja rá. Már Szigurdr őseinek mondájában megtaláljuk Odin nevét és szereplését. Az öreg Wolfungr király» Szigmundr és Szigni apja, hatalmas csarnokot építtetett. A közepén hatalmas törgyfa állt, melynek ágai a tetőn is túl nőttek, míg a törzs gyökerei a csarnokban voltak. Mikor Szigni-t akarata ellenére Sziggeir királyhoz adták nőül s a vendégek este körülülték a tüzeket, ismeretlen férfi lépett a csarnokba. Magas, öreg és egyszemű, mezít-láb járt, a fején kalap, a vállán köpeny volt, a lábszárait nadrág fődte. Kard volt a kezében, melyet markolatig a fatörzsbe dőfött s így szólt: «Aki ezt a kardot a fatörzs-ből kihúzza, ajándékba kapja tőlem s bizony mondom, jobb kardot sohasem viselt.» Erre az öreg ember kiment a csarnokból. Akik ott voltak, mind megpróbálták a kardot kihúzni a törzsből, de hiába. Végre Szigmundr próbálkozott s csakugyan kirántotta a fából. De mikor Szigmundr már megöregedett és valamelyik királylyal háborúban állt, a csata alatt hirtelen egy ember toppant elébe s dárdáját ráemelte. Szigmundr

M i n n e t r u n k.

A germánok az áldozásoknál, ünnepeken az istenek, hősök, elhaltak és távollevők emlékeztére ittak és ezt minnetrunk-nak nevezték.

hatalmas vágással csapott feléje, de a kardja ketté törött. Szerencséje cserben hagyta, elesett s mikor neje megakarta gyógyítani, megtiltotta ezt neki: „Odin nem akarja, hogy a kardot tovább is forgassam. Nemsokára hozzámegyek s vizontlátom őseimet, akik már várnak rám.“

A harc is Odin műve. Ő bujtogat harczra. Egymás ellen ingerli a fejedelmeket, kegyenceit megtanítja hadicselkre, sőt maga is beleavatkozik a harczba, hogy őket győzelemre segítse, vagy hogy a Walhallába hívja őket. Mint a halál és győzelem istene leginkább a Hroptr nevet viselte. Mikor az Azok és Vánok először törtek egymásra, Odin a harcz kezdetén dárdáját az ellenségre hajtotta. Abban a nagy háborúban, melyben Hringr király és Haraldr Hildetonn harczoltak egymás ellen, Bruni név alatt személyesen részt vett a Haraldr pártján. Megtanította, hogyan kell hajóit a tengeri csatában fölállítani. A szárazföldi csapatokat ő maga állította föl ék alakban. Mikor azonban Harald csapatai mégis verést kaptak, Odin nem állott a végzet útjába, sőt inkább a nagy zűrzavarban maga bunkózta le kedvencét Harajdot. Odin kergette Szigmundr-t is a halálba, máskor meg úgy rendezte a dolgokat, hogy hősei ha utolsó órájuk közeledett, vagy maguk vetettek véget életüknek, vagy más kezétől haltak meg.

A hősök rendíthetetlenül hitték, hogy pusztulásuk a harcztéren a hadisten akarata. Ők azok, akiket az isten mint magához tartozókat megjelöl, ők azok, akik kegyetlen halálukkal jogot szereznek a Walhalla-ra. Ám csak Odin kedvencei, a tökéletes, királyi hősalakok részesülnek haláluk után isteni sorsban. Szigmundr, akitől Odin az utolsó pillanatban ugylátszott elpártol, mégis a Walhallába jutott, ahol szívesen fogadták. Különösen a lándzsadőfőstői szenvedett halál volt a hadisten beavatkozásának jele. Eirekr svéd király ezzel a kiáltással: «Odiné vagytok valamennyien !» dárdáját az ellenséges sereg felé hajtja, melyet a kiáltással az istennek áldoz. Egyik mondában Dagr áldozatot mutat be Odinnek, hogy apját megboszulja. Odin erre kölcsön adja neki dárdáját s Helgi, akit Dagr ezzel a fegyverrel keresztül döf, a Walhallába vonul.

A halottak csarnoka, a Walhalla, olyan volt mint a fejedelmi udvartartás. Ott trónolt Odin s kedvenceit az emberek között maga köré gyűjtötte, ha a harcztéren, vagy az áldozati berkekben mint neki szentelt áldozatok elvéreztek. A harci vágy s a harci élet szerete lelkésítette a Walhalla lakóit. Az istenek várára is bizonytalan, sötét jövődő vetette az árnyékát. Senki se tudja, mikor tör rá a végzet s mikor borul az alkony az istenek sorsára. Senki se tudja mikor robbantják szét az Aszok rettentő ellenségei bilincseiket s rendítik meg a földet a döntő csatával. Akkor Odin hű kísérete harczba megy s a Walhalla hősei az istenek ügyéért küzdenek. Életmódjuk a Walhallában már belépésüktől fogva olyan volt, hogy majdan, ha elérkezik az ideje, a nagy csata készen találja őket. Harczoltak mindennap, gyakorolták ügyességüket s edzetten várták a bizonytalan jövődőt.

Odin isten Hroptr, Herjan vagy Herjafadir néven két farkasával és hollójával Gladsheimr-ben az örömligetben lakik s ott Walhalla ragyogó arany pompában. Lándzsanyelek a gerendái, pajzsok a teteje, pajzsok díszítik belsejét, ragyogó kardok nappali fényözönbe burkolják. Nyugatra egy farkas lóg, fölötte sas lebeg, kívül pedig a Glazir erdő arany lugasai veszik körül. A csarnokot szent fal (Walgrind) állja körül, a bejárat hatalmas folyam nehezíti meg. Tetején a Heidrun kecske legel és Eik Kimir szarvassal rágicsálja a Loerádr fa leveleit, amelyeknek törzse körül épült a csarnok. A kecske tőgyéből szüntelenül bugyog a drága ital, melyből a Walhalla hősei szomjukat oltják. Einherjar (egyek küzdők) a nevük, gyakorlottak a páros viadal minden művészetében, amelyben csak a személyes bátorság dönt. Négyszázezernél többen vannak, a csarnok 540 ajtaján naponta 800-an mennek ki és be. Gyönyörű volt az élet. Csak királyok és nemesek, gazdag, hatalmas emberek laktak kíséretükkel Walhallában. Andhrimnir a

Szakács Éldhrimhir üstben a Soehrimner vadkant főzi, a legjobb húsút ebédre, a kecske adja az italt, csak Odin iszik bort. Az Einherjar-ok naponként az Odin birtokain levő csatatérre vágtatnak, küzdenek egymással, aztán mint jóbarátok ülnek lakomához.

Gyönyörűen festik a hajdankor dalai Odin ébredését Walhallában. Azt álmodta, hogy agyonvert sereg érkezik hozzá. Örül a szíve, hogy az emberek egyik hatalmas királya jön. Dörgés hallatszik, mintha ezer ember robogna Walhalla felé, pedig csak Erik király érkezik kíséretében más öt királylyal, Northumberlandban estek el. Szigmundr megkérdezi, miért nem segítette Odin győzelemre, ha oly bátor a hős, azt felelik neki, mert a jövő bizonytalan és bátor harcosokra Odinnak szüksége van. Szigmundr és Szinfjoli az érkezők elé mennek s üdvözlük őket.

A pogány germánok hite hősnőkkel is benépesíti Odin és felesége Friga (Freija) környezetét. Ezek a Walkirj-ek. Odin a sorsjós-lással jelöli meg azokat az elesett harcosokat, akik áldozatkép a Walhallába jönnek. Ha Odin maga nem jelenik meg a csatatéren, a Walkirj-ek keresik föl az orákulummal megjelölt harcosokat s a Walhallába kísérik őket. Gondul és Szkogul Walkirj-eknek az a föladatak csatatéren, hogy a királyi vérből való hősoket a Walhalla számára kisorsolják. Hadiuton volt Hakon király, mikor találkozott vele. A harcz éppen elkezdődött, ekkor Gondul lándzsája nyelére támaszkodva megszólal: „Az istenek serege megnövekszik, ha Hakont magukhoz szólítják.“ A király meghallotta, mit beszél a nyeregben ülő sisakos két leány. Hakon elveszíti a csatát s a lányok végigszáguldanak az istenek pázsitos világán, hogy megmondják Odinnak: hatalmas fejedelem, jó, hozzá. S meg is érkezik vérbe borulva. Bragi és Hermodr fogadják és a drága nedűvel töltött szaruból itallal kínálják.

Minden Walkirj Odin hatalma alatt áll s ő megbünteti őket, ha jogaikkal visszaélnék. Ők is az isten közelében élnek az Einherjarekkal együtt, akiket vidám lakománál itallal kínálnak s akik barátságát szerelmeskedésükkel zavarják meg. Uringolf (a szerelmesek csarnoka) a lakásuk, mely a Walhallával egy föld alatt van. A Walkirj napfényes szeméből nem csak a küzdelem vágya ragyog, pánczéljuk alatt a szűzi szerelem érzései lobogtak. Az Einherjarek fogadott fiai az isteneknek, a Walkirjek fogadott leányai, őket is az emberek közül emelik az istenek a saját környezetükbe. Nem csak bölcsesség, a varázslat ismerete, a jóvendómondás, hanem bátorság és testi ügyesség is kitünteti őket embertársaik közül. A nép tiszteli őket. Ilyen Walkirje lehetett az a női alak is, aki Germánja első meghódítója Drudzusz előtt az Elba partján megjelent s e szót kiáltotta feléje: Vissza.

Hogy hány Walkirje volt, nem tudták bizonyosan. A hagyomány sok Walkirje nevet ismer, de mindenesetre kevesebben voltak a lányok, mint Odin fogadott fiai.

Úrnőjük Freija. A férfi hősoék, akik a harcztéren esnek el, Odin alatt állnak, a nők pedig Freija alattvalói Jelképük a hattyú. A hattyúkban, melyek a tenger és a szárazföld fölött elrepülnek, csöndes tavakban fürödnek s néha a tenger partján sütkéreznek, elváltoztatott Walkirj-eket látott a néphit. A mondák szólnak hattyubőrrel s hattyutollazatról, melyet a lányok, ha szükségük volt rá, magukra öltenek. Freija sólyomtollazatot használt.

A valkirjek gyakran érintkeznek a nornákkal. Ez három nőóriás volt és ők ápolták a világ vagy az élet fáját. A három norna, körülbelül a párkáknak felel meg,

Az ősrégi isteni nemzedékből származó három norna, a világ folyásának, a világrendnek az őre s az emberi sorsnak az irányítója.

A legöregebb norna neve U r d, ő róla nevezték el azt a kutat, melyből a nornák vizet merítenek; ő a múlt őre. A középső norna a jelen őre, neve V e r d a n d i, a legifjabb a jövő őre és neve S k u l d.

A nornák dalolva szövik az élet fonalat és hatalmukban áll az embereknek sze-

rencsét és balsorsot osztani, a halandókat szépséggel, szerénységgel, erővel, bölcseséggel, tehetséggel megáldani, vagy rút-sággal, gyávasággal, tehetetlenséggel, bányussággal megverni.

Az izlandi dalok a föld védőjének s az emberek barátjának Donárt nevezik. Szülőföld, otthon család, a tulajdon, mind az ő védelme alatt állnak. Az ő nevét viseli a csütörtök (Donnerstag). Ezen a napon gyűltek össze a község lakói, hogy ügyes-bajos dolgaikról tanácsot üljenek, megbeszéljék az ország dolgait s örködjenek a béke fölött. Izlandi ósdalok szerint neve: Thor; ő a béke hatalmas védelmezője. Képét a családfő ülésébe vették be, hogy gyarapodást és békét áraszson a házi tűzhelyre. Ha betegség vagy éhínség fenyegetett, Donárnak áldozott a nép, a vetés különös védelme alatt állt. Az ő kezében volt a termékenyítő záporosó, de tőle jött a vihar, a villám s a dörgés is (Donnerschlag). Rövidnyelű kalapácsot tart a kezében, amelylyel áldást vagy pusztítást küld a földre. Törpe művészek kovácsolták a kalapácsot. Ha Thor fölvette erő-övét és vaskesztyűit, kalapácsának semmiféle szörnyeteg se tudott ellenállni. Valahányszor ráhajította valakire, a kalapács mindig magától visszarepült a kezébe.

Régi törvények mondják, hogy valamely birtoknak a tulajdonbavételét a kalapácsdobással döntötték el, lakodalmaknál Thor kalapácsával szentelték meg a házasságkötést, mikor a máglya a halott testét megemésztette, Thor kalapácsával szentelték be, aminthogy a sírköveken is Thor neve áll szent védelmezőképen. Az ő nevére keresztelték az újszülöttet s egyik isten neve se fordul elő annyiszor a keresztnevek között, mint Thoré. Még falukat és városokat is róla neveztek el. Thor védi a föld lakóit emberfölötti ellenségek, szörnyetek s óriások ellen.

S éppen ezért Thort tartották a leg-erősebb istennek. Erő a legkiválóbb tulajdonsága. Az erő atyjának nevezik a skandinávok Lakóhelyének a neve Prudheimr, az erő világa, ott van Thor vára Bilskinir.

Donár vagy Thor,
szülőföld, otthon, család, a tulajdon, mind
az ő védelme alatt állnak. Az ő nevét
viseli a csütörtök

Az ő alakját nem fõdi olyan titokzatosság, mint Wodanét. Sokkal egyszerűbb.

Donar sohasem lovagol. Két bak huzza a kocsiját. De legszívesebben gyalog jár, kosárral a hátán. Mértéktelenül eszik és iszik, szenvedélyes, s mikor haragszik, belefúj vörös szakálába, hogy belerengenek a felhők. Az emberek között mindig szép, fiatal, magastermetű férfi alakjában jelenik meg. Duzzad az erõtõl. Fiai Magni és Módi, (erő és bátorság), akiknek anyja Jarusaksza óriás leány volt.

Bár Donar ellensége az óriásoknak, a néphit mégis óriásnak tartja. Fegyverzete is az óriásoké. Odin, ha a földönvándorolt, rendszeren elõkelõ házakba jár, Donar inkább a parasztokat keresi föl. Két óriás parasztgyerek Pjalfi és Roszkva (bátya és húga) kísérik szolgálatkészen mindenüvé. Felesége Szif a nép képzeletében szõkehajú parasztleány. Az Edda-dalok humorosan írják le Donar találkozását Odinnal. Széles víz partján találkoznak. Egyik oldalon az ékesszóló Odin, a másikon az esetlen, izgatott Donar, aki minden gúnyt és csipkelõdést kénytelen zsebre^ágni, mert sokkal ügyetlenebb, semhogy visszavághatna. Büszke ellenfele hõsi tetteivel dicsekszik s lekicsinyli Donar jótetteit. Az emberek elvesznének, ha az óriások népe fõlszaporodnék s Donar nem menne eléjük kelet felé, hogy harcba szálljon velük az emberekért.

Donar vagy Thor az óriások réme
Hrungnir óriással Grjottúna (sziklás-

Odin, mint vándor.

hegység) mellett találkozott. Iszonyú haragra gyült, mikor megpillantotta. Az égbolton hatalmas dörgés zúgott végig, köröskörül lángok csapkodtak a magasba, mikor két bakjával odarobogott. A hegyek meghasadtak, a tenger izzott. Hrungnir lábai alá teszi a pajzsát s hatalmas köfegyverét Thor felé hajítja, de az isteni kalapács fölfogja azt és összezúzza. Egy szilánk azonban Thor koponyájába fúródik. Az óriást agyoncsapja a röpülő kalapács. Hrungnir feje a néphit szerint kőből volt, némely hagyomány a szívét képzeletileg kőből valónak. Ő benne Thor a földművelés ellenségét a követ küzdte le. Groa a varázslónő varázsdalok éneklésével kivette Thor fejéből a szilánkot.

Másik monda az óriás Thrimirrõl beszél. Mikor Thor egyszer reggel fölébred, nem találja a kalapácsát. Lõki azt mondja, hogy ellopták. Ketten elkérik Frejától sólyomtollzatát, hogy kirepülhessenek megkeresni a kalapácsot. Lõki az óriások országába repül s ott találja az óriás fejedelmet Türimirt trónján, amint nyáját őrzi, a

Freir, az eső és napfény istene

lovai sörényét rendezi s aranszalagokat köt a kutyáinak a nyakára. „Te rejteited-e el Thor kalapácsát?” kérdi Löki. Az óriás azt feleli: igen, mélyen a föld alá dugta*1 s csak akkor adja ki, ha a szép Freya a felesége lesz. Mikor Freya ezt meghallja,! iszonyú haragra lobban.

Az istenek tanácskozára jönnek össze. Heindallr azt mondja, Thor öltözzék föl mennyasszonyi ruhába s úgy menjen el a kalapácsért. Úgy is történik. Thort asszonyi ruhába bujtatják, kulcsokat kötnek az oldalára, a nyakába pedig a nagy Brizingékszer akasztják, Löki komornának öltözve megy vele. Az óriás nagy gyönyörűséggel fogadja őket. A lakodalmi lakomán a menyasszony maga egy ökröt eszik meg. Thrimir gyanakszik, de a ravasz komorna megnyugtítja. Freija már nyolcz napja nem evett a szerelmi vágytól. Végre behozzák a kalapácsot, hogy megáldják a házasságot. Thor hirtelen utána kap s agyoncsapja Thrimirt és egész nemzetségét. Így jutott ismét kalapácsához.

Thor egyszer Thjalfi, Roszkva és Loki társaságában sötét erdőbe jut. Éjszaka földrengés támad s valamennyien egy házba menekülnek. Hajnalban Tnor egyedül megy! tovább. Egy alvó emberre akad, aki rettenetesen hortyog Mikor fölébred azt mondja, hogy Szkrimirnek hívják. Együtt vándorolnak tovább s Szkrimir hátán czipeli az eleségszakot. Este egy tölgyfa alatt alszanak. Míg az óriás alszik, Thor enni szeretne, de

nem képes a zsák szíjait levenni s így éhezni kell. Erre dühében a kalapáccsal fejbe vágja Szkrimirt, de az meg se érzi, mikor harmadszor ráüt, felébred s azt kérdi, talán valami falevél hullott a fejére. Másnap elhagyja a társaságot, mely most a föld szélén lakó Utgardaloki óriást látogatja meg. Mulatnak. Thor birkózni akar. Utgardaloki egy öreg asszonyt, Elli nevű dajkáját állítja ellene s a vén cseléd könnyen földre teremti Thort, a vén asszony pedig az öregség, melynek senki, még Thor sem állhat ellen. A földlakók e legnagyobb ellenségét még Thornak sem sikerült legyőznie.

Egyszer az Azzok mulatozásra jöttek össze Egirnél. De hiányzott a főző-üst. Thor azt tanácsolja, menjenek el apjához, az óriás Thrimirhez, aki messze keleten, az égboltozat szélén jéggel körülvelt palotában lakik, annak hatalmas üstje van. Thor és Ziu odautaznak. Késő este jön haza Thrimir, lépesétől reng a jég s mikor éles szemével a lakásban körülnéz, a falak összeomlanak s ő megpillantja Thort. Megbarátkoznak. Az óriás elrémül Thor erejétől, aki a halászatról két czethalat és a hajót a vállán hozza haza. Másnap azt mondja neki Himir, vigyen ki a házból egy óriási üstöt, mert odakint szükség van rá. Tliir meg se bírja mozdítani, de Thor könnyen fölkapja s megszökik vele. Az üldöző Himirt és társait pedig kalapácsával agyonveri. Így jutottak az istenek a roppant nagy üsthöz, melyet azontúl minden mulatságnál használnak.

Thor a pokol szörnyeitől se félt. Megmutatta akkor, mikor az alvilágban fölkereste Geirödr óriást és azt a két lányával együtt elpusztította. Amiből az látszik, hogy az emberek ellenségei még a föld alatt sem menekülnek az isten haragjától.

De nemcsak az óriások voltak az ember ellenségei, a törpék is, akik a földszel-lemet [jelképezik a pogány hagyományokban. Thor a napsugár segítségével azokat is legyőzi.

A germán nép harmadik nagy istene Ziu akit az Angliába vándorolt germánok Tiw, a skandinávok pedig Tir néven imádnak. A svédek egy része, a szemnónok szent erdőkben tisztelték s emberáldozatokat hoztak neki. Valószínű, hogy a Ziu tiszteletére rendezett áldozati ünnepeken jártak el meztelen fiatal emberek a fegyvertánczot. A kard volt Ziu jelképe.

Ziu hívei a harcosok. Mikor a hadinép csatába ment, az ő nevében áldotta meg őket a pap. Nemcsak a németek, a többi germán nép, a teukterek, hermundurok, kvádok s friezek is hódoltak Ziu-nak, aki a táborba szállt katonák védelmezője volt. A pogány hagyomány sisakban, paizszsal és dárdával fölfegyverkezve festi Ziu-t. Akár békés dologban, akár hadi tanácskozásra jött össze a község, Ziu védőn lebegett körülötte. Különben keveset beszél róla az ősgermán hagyomány. Rettenthetetlen bátor. Hogy mennyire bátor, megmutatta, mikor a Fenrisz farkassal harczolt. Ziu a farkas tor-kába nyomta a karját, az pedig kínjában leharapta. Azóta Ziu egykezü. Thorral gyakran van együtt.

Ilyenkor Thir a neve s mint a Himir óriás fia szerepel.

A három főisten Wodan, Donar és Ziu köré a skandináv hagyományok szerint szép számú alárendeltbb istenség csoportosult. Ezek két csoportba oszlanak. Az egyik minden tekintetben a hősökhöz hasonlít, a másik csoport: Löki, Widar, Hönir, Ullr és Heimdalr. A két csoportot Egir köti össze. Ezek az istenségek részben csak a

Egir

skandinávonknál vannak meg, egyéb germán hagyományokban nincs nyomuk, de Skandináviában sem úgy tisztelték őket, mint a főisteneket. Templomot nem építették nekik, áldozatot nem hoztak oltárokon az ő tiszteltükre. Nyilvánvaló, hogy ők csak földi anyától szült hősök, akiket a nép hálás hite dicsfényvel vesz körül s az istenek fiainak nevez.

Baldr a legkedvesebb közöttük, Odin fia s a Nanna férje. Ő a legjobb, mindenki dicsóíti. Szép, mint a legfehérebb virág a Baldrbraue. Ítélete ellen nincs felelkezés, házában minden ragyog a tisztaságtól. Egyszer Baldr azt álmolta, hogy nagy veszély fenyegeti. Elmondta álmát az isteneknek s azok tanácsot ültek, hogy védhetnék meg. Frigg megesküdött, hogy se tűz, se víz, se vas vagy más érc, se kő, se fa, se betegség, se állapot, madár vagy kígyó ne árthasson Baldrnak. Azután játékkal szórakoztak. Baldr kiállt az istenek elé, azok pedig lövöldöztek rá, vágták, köveket hajítottak feléje. Semmi se ártott neki. Ez azonban nem tetszett Lokinak. Asszonyonnyá változik, felkeresi Frigg-et s megtudja, hogy esküvéssel védték meg minden ellen Baldr-t. Csak a gyöngyfa-ágot felejtették ki, mert sokkal fiatalabbnak tartották, semhogy tőle a viruló ifjút féltették volna. Laki elmegy a gyöngyfa-ágért, odaadja a vak Hedrnak, s megkéri, hajtsa Baldr-ra, majd ő irányítja a kezét. Az ág eltalálja Baldr-t, a ki holtan esik össze. Baldr halálát az istenek a legnagyobb szerencsétlenségnek tartják, a mely az istenek világát valaha érte. Gyászborult Aszgard, az istenek tanácstalanul álltak a kedvenc holtteste körül. Frigg azt ajánlja, lovgoljon valamelyik isten a pokolba s váltsa meg Baldr-t. Odin egyik fia Horinord vállalkozik rá. Az alvilág csarnokában Baldr a díszhelyen ül mikor Horinodr megérkezik s könyörög érte. Hel a halálisten megígéri, hogy visszabocsátja Baldr-t az istenek közé, ha élők és hollak siratják. Az emberek s a többi élő lény, aztán a föld, a kövek, az érczek mind siratják Baldr-t, de egy óriásleány nem siratja s azt feleli, tartsa meg az alvilág, ami az övé. A néphiszerint Loki az óriásleány, Baldr tehát örökre elveszett.

Másképp beszél a dán néphit. Egy hős ifjú Hofher, megkéri Nanna kezét, mielőtt Baldr

az Odin isten fia szemet vetett volna a gyönyörű leányra; Baldr megakarja ölni vetélytársát, Hother vadászat közben sötét erdőbe téved s a sűrűség mélyén egy csoport Walkirje-re akad, a kik óva intik Baldr-tól s kard ellen megvédő pánczélt ajándékoznak neki Gevarusz a szép Nanna atyja szívesen látná, ha Holher lenne veje, de fél a félisten Baldr boszujától, a ki sebezhetlen. Csakhogy Gevarusz tud egy titokzatos kardról, melyet erős fák alatt tartanak. Az megölné Baldr-t. Minning az erdőszellem őrzi a kardot. Nagy idő után Hother végre megszerzi a kardot. Baldr nagy sereggel tör Gevarusz országára, hogy kedvesét elvigye. De Nanna sem akar az isten felesége lenni. Elkezdődik tehát a nagy küzdelem. Odin és Thor persze Baldr mellett harcolnak. Hother a Bűvös karddal eltöri Odin kalapácsának nyelét s evvel meg is nyeri a csatát. Baldr-t azonban annyira emészti a vágy Nanna után, hogy újra harcba száll Hother-rel s most le is győzi, mire Hothernek menekülnie kell. Útja ismét a sötét erdőbe viszi a Walkirjek-hez, a kik védelmükbe fogadták s azt tanácsolják neki, szerezze meg magának azokat az ételeket, a melyekből Baldr nap-nap után új erőt merit. És ismét szemben áll a két hadsereg s a küzdelemnek csak a sötét éjszaka vet véget. A sötétben Hother átsurran az ellenséges táborba s útközben három sorsnemtőre bukkan, a kik Baldr-hoz vitték a csudás ételeket s most elhagyják a tábor. Hother nyomon követi őket otthonukba, a hol dálnoknak adja ki magát. Három kígyót lát a házban. Azok mérgéből készülnek Baldr ételei. Őt nem kínálják meg belőle, de egy erő-övet ajándékoznak neki s mire visszatér a táborba véletlenül Baldr-ral találkozik. Hirtelen kirántja' a bűvös kardot s Baldr oldalába döfi, azután tovasurran az éjszaka sötétjében, Baldr előtt pedig megjelenik a halálistennő s azt jósolja neki, hogy mire a nap fölkel, az ő karjaiban fog pihenni. A jóslás be is teljesedett.

Istenek s emberek egyformán gyűlölik Laki-t, minden szerencsétlenség okozóját, a legutálatosabb szörnyetegek szülőjét, a pusztító erők atyját. Gyönyörű mint Lucifer» mikor el akar csábítani. Majd jóbarát, majd áruló. Folyton utón van az Azzok és óriások között, de ugylátszik eredetileg ez utóbbiakhoz tartozott, mint Egir. Az idők kezdetén Ogin-nel vérbarátságot kötött, de mert egy gonosz asszony szívéből evett, teherbe esett és világra hozta a szörnyetegeket (Fenrisz farkas, Midgar kígyó és Hél a halálistennő. Más hagyomány szerint nyolcz télen át a föld alatt élt mint teheneket fejtő asszony, mások meg azt beszélik, hogy a szörnyetegeket Angrboda-val nemzette. Ő az ellenmondás szelleme.

Ő az oka, hogy Thor egyik bakja elbukott és kárt tett magában, ő sebezte halálra Thjazit és ő küldte a pokolba Baldr-t és Fimaszengrt, az Egir szolgáját agyonverte.

Löki jól tudja, hogy senki se szereti, mégis az istenek társaságába furakodik, mikor Egirnél lakomára gyűlnek össze hogy örömeiket elrontsa. Mikor a terembe lép, istenek és istennők elhallgatnak. De ő mint szomjas vándor érkezik és egy korty üdítő italt kér, amit Odin a fiával Widarral nyújtat neki. Braki ellentmondása dűhre ingerli Lokit, aki gyalázó szavakkal támad az istenre, míg Thor el nem némitja. Ekkor lazac alakjában egy vízesésbe bújik, de az istenek elfogják s fia beleivel megkötözik. Lakatlan magányba viszik, ahová a madár se jár. Szüntelenül mérge csurog az arczába s ha megrázkódik földrengés támad. Csak a világ összeomlása teszi megint szabaddá. Ftlesége Szigin híven kitart mellette s egy csészével fölfogja a mérgecsöppeket. Az apja Farbanti, akinek még két hasonlóan gonosz fia van: Bileifsztr és Helblindi. Neki Szigintől két fia van Nari és Vali. A törpékkel jóban van, velük készítette Szif arany haját, Odin dárdáját, Gungnirt s Freir csatahajóját Szkidlébladnirt. Ő magának csudaczipőket szerzett, a melyek vizen s levegőn elviszik, van madártollazata is és gyakran légy alakjában végzi gonosz mesterkedését. Megtörtént egyszer, hogy Odin, Hönir és Löki vándorútra mentek. Útközben ebédre egy ökröt sütöttek, de ez csak nem akart meg sülni. Egyszer a közeli tölgyfáról lekiált egy sas: „Ha nekem is adtok belőle, hegy

jóllakhassak, megsül a hús“. Az istenek beleegyeztek, de Löki egy rudat döfött a sas testébe. A madár elrepült, de Lokit is magával vitte a rúddal együtt. Hosszú ut után csak úgy tudott megszabadulni, hogy Thjar óriásnak, aki nem volt más mint a sas, Idun istennőt s örök ifjúságot adó almáit elhozza. Nemsokára el is jön a sas, megragadja Idunt s magával viszi. Most már nem volt az isteneknek örök ifjúságot adó almájuk s így hát ők is megöregedtek s megöszültek. Követelik Lokitól, hozza vissza az istennőt. Ő sólyom alakjában elrepül az óriás házához, éppen egyedül találja Idunt, dióvá változtatja s elrepül vele. Thjazi mint sas utánuk. Az istenek Aszgardr körül nagy tüzet gyújtanak s a sas belesik a tűzbe. Aztán agyonverik. Legjobb persze Löki ütötte

Máskor az istenek óriási várat akartak építtetni. Az óriás építőmester a munkáért a napot, holdat és Freiji istennőt követelte. Az ázok beleegyeztek, ha egy télen elkészül a várral. Az óriás rögtön hozzáfogott az építéshez Szvafilari nevű ménjével El is készült idejében a várral. Löki erre kancza alakjában rohan a ménhez, ez megvadul s utána szalad, az építőmester meg a mén után. Thor agyonveri az óriást, Löki pedig nemsokára nyolczlábú szürke csikót hoz a világra: Odin csudalovát a Szleipnirot.

Az istenek aratáskor mindig Egir békés csarnokában jönnek össze lakomára s hatalmas üstből lakmároznak, melyet Thor szerzett nekik. Tűz helyet arany világít. Felesége Rán (rablás) a vízbeúltak védője, akiket hálójával lehúz a tenger mélyébe. Hilene lánya csinálja a tengeri vihart. Egir apjának egyszer Fjornjotr óriást nevezi a néphit. Az istenek gyűlölik az óriásokat s innen van az, hogy Egirt nem számítják az Ázok közé, hanem csupán békés óriásnak tekintik. Két szolgája van Eldir és Fimaszengr, az utóbit Löki agyonveri.

Widar, az Odin fia, csak az istenek alkonya alatt és utána működik. Legkiválóbb tulajdonságai, a nagy testi erő és a hallgatóság, az ősgermánok képzeletében, mint hátborzongató lényt jelentetik meg. Lakása Vidil erdő, magas fű és fa közepette áll. Csak akkor jelenik meg a színtéren, mikor Odin elpusztul, hogy ellenálhatlan erejével megboszulja. Lábain vaseszipőket visel, evvel belegázol a világot fenyegető szörnyeteg torkába, megragadja állkapcsait és szétszakítja őket. Így hát Widar foglalja el a nagy istenek halála után trónjukat. Widar sérthetetlen, még Löki se meri bántani, vagy gúnyolni. Az erdő sötét magányában ügyel a hallgatag isten az ember és istenvilág rendjére s igazságosságára. Ő a béke védnöke s mint ilyen ítél a békebontó fölött.

Thor egyik mostohába Ullr, akit Szif hozott a világra. Rokona Baedrnak. Ügyessége a lövésben és korcsolyázásban utólrhetlen. A néphit büszke, szép harezosnak látja. Vallási hagyomány, hogy az ősgermánok Ullr gyűrűjére esküdtek. Lakása Idalir, az erdő nedves sűrűsége. Odint bünei miatt letaszították a trónról és száműzték. Helyére Ullr-t ültették régensnek. Mikor azután Odin a száműzetésből visszatért, Ullr csontokból készült hóczipőjén menekülni volt kénytelen de Svédországban agyonverték. Különben az Edda-dalok, mint az istenek legkiválóbbikát említik.

A néphit sokat regél Heimdallról, de valószínű, hogy ez nem önálló isten, hanem valamelyik főisten (Ziu) rejtőzik mögötte. Heimdallr nappal és éjszaka ellát száz jardnyira, meghallja a fű növést s a gyapjúét a juhon. Annyit sem alszik, mint a madár s mint az istenvilág őre az ég peremén ül. Kilencz óriásnővér hozta a világra azon a helyen, ahol a nap a láthatáron a tengerbe bukik alá. Az isteni gyermeket földdel, hideg tengervízzel és áldozati vérrel edzették. Legszívesebben az aranyfogú fehér Osznak nevezik s a szivárványhídon lakik, hogy az óriások támadása ellen megvédje. Messzehordó kürt, egy csudaló (Gulopper) és a kard a fõlszerelése.

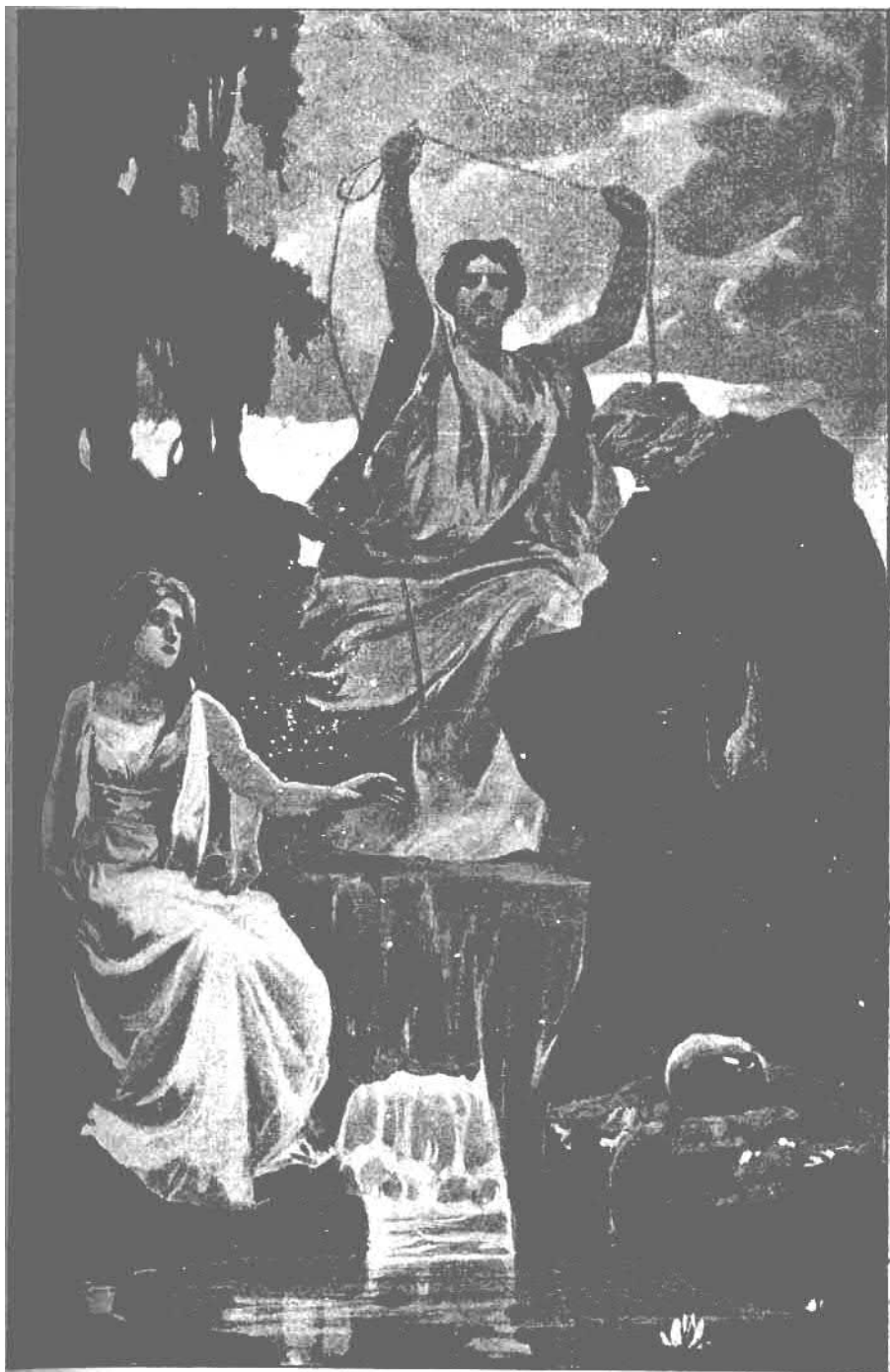
Az istenek kezdetben a béke aranykorát élték, de az örökre elveszett, mikor kitört a népek között az első harc. A hagyomány egy boszorkányról beszél, aki az emberek

nyugalmát átkos varázslással megzavarta. Büntetésből az istenek csarnokában szörnyen megkínózták, de maguk az istenek se tudtak neki ártani. Gollweig testét háromszor égették el, de mindannyiszor megmentette rettenetes életét. Gollweig hatalmas nemzetséghez tartozott, mely háborút kezdett é dolog miatt az istenek ellen. Az első háború úgy kezdődött a világon, hogy Odin a Vánok közé dobta a dárdáját. De a Vánok erősek voltak. Győzelmesen vonulnak az Azok váráig és hátrányos békére kényszerítették azokat. Az ünnepélyes békekötés a hagyományok szerint így folyt le: Aszok és Vánok egy hordóba köptek, abból egy embert teremtettek, Kvazit, aki oly okos és bölcs volt, hogy minden kérdésre megtudott felelni. Mikor azonban a földön vigigvándorolt, hogy tudományára az embereket is megtanítsa, Fjalar és Galar törzsek agyonverték. Azonkívül az Ázok nemcsak isteni hatalmaknak ismerték el a Vánokat, hanem egyiküket Njordrt maguk közé is fogadtak. Tűszul tartották ott, éppen úgy, mint a Vánok Hönirt, aki köztük később híres főnök lett. Hönir kissé buta volt, az istenek tehát bele küldték Mimirt, ami világukra végzetes veszteséget jelentett.

Njordr (jóltevő) az Ázok között a tengeri hajózás és halászat védelmezője lett. A tengeren lakik Noatunban, onnan kormányozza a szelek fúvását, csöndesíti a tengert és tüzét. Szerették s a nép számos templomot s áldozati helyet szentelt neki, hozzá fohászzkodott gazdagságért, fekvő s utón levő vagyonért. Felesége Szkadi alárendeltebb lény, a Thjazi óriás leánya, akit apja halálának kiengeszteléseül adtak Njordr-hoz feleségül. Szabadon választhatott férjet az istenek közül, de a választásnál nem láthatta, csak az istenek mezítelen lábait. Azt választotta, amelyiknek a lába legfehérebb volt, mert Baldr lábainak nézte. Házassága Njordr-ral szerencsétlen volt. Az óriás leány, aki a viharos, hófölte hegyet imádkozta, nem tudta megszokni a tengeremadarak károghását, a hegyek közé kíváncszott s az év legnagyobb részét ott töltötte. Hóczibőben, szíjjal s nyállal hajszolta a vadat, férje nagy bosszúságára, aki meg a farkasok üvöltését ki nem állhatta. Későbbi hagyományok szerint Szkadi az Odin kedvese lett s ebből a viszonyból származik Szemingr.

Freirt, Njordr fiát is maguk közül valónak ismerték el az istenek s ő is óriásleányt vett feleségül Gerd-t, aki szép volt mint a napsugár, szóval a legragyogóbb szűz. Az apja Oyinir. Ha Gerdr kimegy az udvarra, levegő s tenger ragog karjai fényétől. Így látja meg őt Freir s halálisan belészeret. Rögtön el is küldi szolgáját Szkirmirt, hogy kérje meg számára a leány kezét. Freir lován az ő kardjával átröptül a tűzbástyán, mely a leány lakását éjjel-nappal körülveszi. De hát sem ajándék, sem könyörgés nem segít, a szörnyű leány kosarat ad s csak akkor törik meg ellenállása, mikor Szkirmir a varázspálczával kezében szörnyű átkokkal illeti. Gerdr megígéri, hogy kilenc éjszaka múlva a Barri erdőben vár Freir-ra. Ezentúl a Freir birtokán Alfheimr-ben lakik, ott uralkodik Freir-rel együtt a jó szellemek fölött, melyek a termékeny földet körüllebegik. Csudás dolgai vannak a Ván istennek. Ván véres patkóju lova, arany sisakja, vadkan fejével díszítve és csudahajója a Szkidleladnir, mely miként a posztó összehajtható. Kardot nem visel s egyáltalán fegyvertelen. Nagyon tisztelték, templomokat szenteltek neki, így a híres uppszalai templomot. Papnő kíséretében vitték képét kocsin az országon keresztül, hogy jó esztendőt könyörögjenek tőle. Mert ő volt eső és napsugár ura is.

Komoly, harciasan szigorú az isteni asszony képe. Szépségéről nem igen beszél a hagyomány, de annál többet a gondoskodó jólétről, melyben az embereket részesíti, vagy a könyörtelen titokzatos hatalomról, amelylyel mint a halál istene a kedélyeket elrémiti. A pogány hagyomány szerint Frigg vagy Frija az isten szeretett felesége, mint Odin hitvese Hlidskjalfban lakik, ismeri minden ember sorsát, mert férje Odin minden titkot elmond neki. Nagyon bőkezű s egy csudaszekrényéből osztogatja aján dékait, melyet szolgálója kezel. Ajándéka a termékenység, *azért a meddő asszonyol*

Freija.

hozzá fohászknak. Mint a házásélet boldogságának védelmezője gyakran jelenik meg fátyolosán, rokkával. Oldalán a háztartás kulcsai csörömpölnek. Nagy szerepe volt a varázslásban is. Ragyogó trónon ül s a pokol rémségeivel fényit. Hlidszkjalfon kívül Fenszalirban is van kastélya, a föld mélyében, ahol a halottak nedves, dohos levegőt lélegzenek. .

Freyja nővére Freirnek, lánya Njirornak s így Wau isten. Ő a halál úrnője is Hel néven, mint Frigg pedig a szerelem istennője. Szerelmesek mindig hozzá fohászknak. Freyja vagy pedig Frigg gyönyörű, drága nyakéket hordott (Buzingamen). Löki ellopja tőle, Heimdlr visszaszerzi. Úgy kapta, hogy a négy törpe mindegyikének, akik készítették, megadta magát. A nyakék szétpattan, ha Freija dühbe jön, oly rettenetes az ő szenvedélye. Van azonkívül két macskától húzott fogata és madártollazata, melyet Lokinak is kölcsön ad. Ő a Walkoyek úrnője. Odin az elesettek felét neki engedte át. Annyira még se emberfölnöti, hogy ne tudna sírni. Könyei aranycsöppek.

Thor anyja, Fjorgin, a legrégibb hagyományokhoz fűződik. A férje Fjorginak, aki nagy tölgyerdőben lakott, Fjorgin istennőt Sordnak is hívták, sőt Hlodyn-nek (bájos barátón) is. Az ő fia Widar. Birodalmának nincs halára, uralma korlátlan. Számptalan szolgáló áll rendelkezésére. A Walkirjékhez hasonló isteni leányt sokat ismer a germán néphit, melyek Frigg kísérőnői és szolgálói voltak. A Walkirjekhez hasonlóan ezek se mennek férjhez, segítenek mindenkít, aki áldozatokkal megnyeri hajlandóságukat. Közéjük tartoznak Breda és Fimila, akik a friesz harcosokat sok nagy veszedelemből

mentették ki. Az Edda-dalok is említenek több ilyen isteni leányt, így Szaga-t (Iátnoknő), akivel Odin mindennap a Szkvabekka kehelyéből hús forrásvizet iszik, Fulla-t, aki kibontott hajjal, homlokán aranyabronccsal jár-kele s Frigg bizalmasa, más hagyományok szerint nővére, Sjöfu-t, Lofu-t és Wort-t. Lakóhelye a halál csarnokának küszöbén volt, Gna pedig Frigg istenasszony küldöncze, aki Hofhvarpnir lován légen s vizen végig száguld s végül Eir, a gyógytudományok isteni képviselője. Közéjük tartozik Idun is a Bragi felesége, akit Lodi azzal vádol, hogy minden férfinak odaadja magát, sőt bátyja gyilkosának is kedvese lesz. Csudaaknái vannak, melyek az isteneknek örök ifjúságot adnak. Magasabbrendű a hajósok istennője, Nehalennia (hajósnő), akinek templomot emeltek s áldoztak még a hetedik században is.

Az idők elején volt Imir. Sem föld, se pokol, vagy égboltozat nem létezett, csak a Ginnunga gap zürzavaros víztömeg). Csira, élet sehol. Barr fiai a vízből emelték ki a földkorongot s úgy teremtették az ünnevelt Midgard-t (földi világot). Délről a nap-sugár aranyozta be a sós tengert s a tenger feneké egyszerre eleven lett a kiszöldült növényzettől. A hold társa, a nap, céltalanul bolyongott az égboltozaton, hold és csillagok nem találták a helyüket. Ekkor tanácskozásra gyűltek a szent istenek s megállapították a napot és évszakokat. Aztán az Idavollron (Idamező) jöttek össze s aranyos szerszámmal templomszeiü hajlékokat építettek maguknak, aranyos játékszerekkel játszottak s vidáman gondtalanul töltötték az időt. Ekkor váratlanul három óriás leány érkezett az óriások országából, hatalmas teremtesek: a Nornák. Az ő megjelenésük végét vetette az aranykornak, az Aszókra gondterhes idők jártak, melyek Gollveigepizóddal s az első háborúval kezdődtek el.

Odin, Wili és We istenek megölték s szétarabolták Imirt. Véréből vizet alkottak s tengert, húsából a földet teremtették, csontjaiból a hegyeket, koponyájából az égboltozatos, agy'velejéből a felhőket. Megteremtették a törpék fáját, kik között Motozognir és Duriun voltak a leghatalmasabbak. A törpék számos emberképet faragtak a föld mélyében. Két ilyen fából faragott emberkép egyszer Odin, Hönir és Lodur (Wili és We) istenek qtjába akadt s életet leheltek beléjük. Így született az első emberpár: Aszkr és Embla.

Baldr halála.

Az ős germán hithagyományok nem ismerik a világ teremtésének más történetét. A skandináv vallási hagyományokban az istenek csak rendezők, de nem teremtői a természetnek. A istenek nem örökkévalók, születésük nem vész a végtelenség titokzatos homályába. Véges a kezdetük s határa van életüknek is. A pogány germán hagyomány az anyag örökkévalóságának hitén épült fel. Nem a germán istenek alkották a világot, sem a földgolyót, mely már előttük létezett s utánuk is élni fog, ők csak elrendezték a dolgokat. Az istenek tették lakhatóvá az ember hajlékát. Nekik köszönheti az ember, hogy művelődhetett, a lelket, a szellemet minden rugóival, a test formáit s szerveinek működését. A hagyomány sohase beszél az ember teremtéséről, csak képzéséről, sőt az állatok teremtéséről sincs szó benne. Az istenek a germán néphitben nem az idők elején, csak a történet kezdetén állnak.

Honnan lett Imir, mely már az idők elején létezett? A hagyomány szerint az Elivagar áramlatok jégcseppeiből származott. Az elemek összevegyüléséből, különösen a tűz segítségével születtek meg az őskor lényei. Olvadó jégből származott Andhunla tehén, ő azután sós sziklából kinyalta Burit. Imir kezei alatt született a férfi és a nő és láb a lábbal egy hatfejű óriást hozott a világra. A kilencz világról szóló tan újabb keletű, ősi pogány eredetű csupán a Kozmosz három részre osztása. Ez a három rész Aszgaror, Midgardr és Utgardr, vagyis az istenek, emberek és óriások világa. A világ emberektől lakott részét a közepén képzelték. Azon nyugszik az égboltozat mint takaró. Körülötte tekergőzik a világtenger, melyben egy óriási kígyó, a Midgarisornir pihen. Messze északnyugaton az Óceán szélén képzelték az óriások hazáját Jotunheimr-t. S az egész világot az óriás tölgy lombjai árnyékolják be, amelyen valamikor Odin, mint áldozat függött. Azért is hívják ezt a fát Iggdrazil-nak (Odin vagis Iggdrasztófája). Lábainál ered az a forrás, amely a Nornák tanyája. Ezeket együtt Urdnak nevezték (sorshatalom). A három nővérrel már fentebb szoltunk. Urd (múlt), Verdandi (jelen) és Sokuld (jövő). Ők intézik az ember sorsát, még pedig úgy, hogy rimapálcikákat faragnak s azokkal kivetik sorsát. A gyermek születésekor megjelennek bölcsőjénél s beleteszik a sorsát. A nővérek egyike irigy, rosszindulatú s szívesen megsemmisíti a szerencsét és boldogságot, amit két nővére ad.

A tölgy lábánál van a törvényszék helye, ahol az istenek összegyűlnek, hogy a világ dolgainak rendezése fölött tanácskozzanak s innen van az, hogy még későbbi időkben is, a nép ítéleteit régi szent fák árnyékában hozták meg. A világfa három gyökere elnyúlik az Aszókig, az óriások birodalmába és az alvilág csarnokáig. A fán sas ül, annak szeméi közt egy héja. Fúrge mókus fut föl s alá a fán s a sas meg alatt a gyökerek mellett terpeszkedő sárkány között czivódást akar szítani. Leveleivel táplálkozik a Heidrun kecske és az Eikthynir szarvas. A Nornák mindennap merítenek forrásokból s megöntözik a fa ágait s azokról annyi nedvesség csöpög alá, hogy az egész világ harmata és folyói abból származnak.

A világfa harmadik gyökere alatt északra az emberektől a napsugárnak háttal fekszik a pokol, melyet Niflheimr-nek (ködvilágnak) is hívnak. Mikor Odin a halottakhoz nyargal; vértől csöpögő kutya jön elébe és Hernodr homályos völgyeken száguld végig, míg a Gjdlhoz (határfolyó) ér. Aranyos híd vezet át rajta, melyet a Modgudr szűz őriz. Magas rács veszi körül a csarnokot (Eljudnir), melyben Löki leánya Hel, egy szörnyeteg uralkodik. Iszonyú folyók szeldelik a büntetések helyét s a bűnösöknek keresztül kell gázolniuk rajtuk. De csak olyanokat büntetnek ott, akik másokat pénzért vagy egyéb vagyonért titokban meggyilkoltak s akik hamisan esküdtek, vagy esküdtöt hűség- ' get megszegtek. Tehát őspogány hit szerint csak olyanokat büntetnek meg a túlvilágon, akik a földön büntetésüket elkerülték. A néphit szerint Niflhel-ben élt a sárkány Nidhoggr, mely a halottak vérét kiszívta és a Fenriszulf, a rémületet keltő farkas, mely az utolsó harcban az isteneket is legyőzi.

Ez az utolsó harc súlyos gondot ad az isteneknek. Mióta az első háború kitört, folyton szaporodtak a jelek, hogy a világ vége közeledik, sőt az isteneké is: Az istenek alkonya, mint a néphit beszéli. Heimdallr kürtjét a világfa alá tették, harc és háború folyton terjedt, a Walkirjeknek szüntelenül dolguk akadt a csatatereken, Baldr alattomos cselnek esett áldozatul.

Lokit megköztözték, Thor még mindig küzdött a világkigyóval. Lassan elsötétedett az istenek jövője.

Iszonyú tél (fimbulvetr) kezdődik, Gullinkambi (aranytaréj) a kakas kukorékol s felébreszti a Walhalla lakóit. Az Eüherjarkok talpra szöknek. A pokolban eny tűzvörös kakas kukorékol, mire a pokol kutyája Garna ugatni kezd. Iszonyú idő következik. Testvér meggyilkolja a testvért, senkisék kiméi semmit, családok szétbomlanak. Heimdallr belefúj régi elrejtett kürtjébe. A világ kifordul sarkaiból. A világfa nyög és remeg,

a törpék hörögnek barlangjaik előtt, az eddig lekötött gonosz hatalmak elszabadulnak lánczaikról s megkezdődik az utolsó harc az Azokkal. Egy farkas elnyeli a napot, egy másik a holdat, a csillagok lehullanak az égről. Megmozdul a világkigyó, mire a tenger iszonyúan huilámszani kezd s elönti a földet. A Fenrisz farkas is elszabadul, Hrymir az óriás előretartott pajzsával rohan kelet felől, Naglfár, a halottak hajója is megindul. Éjszakeről Löki vezeti a jégóriásokat és Helszada katonái, Szurtr lángkardjával délről Bifroszton, oly hatalmasan száguld, hogy meginognak a hegyek, az ég megreped s a hid összedől. Odint legyőzi a Fenrisz-farkas, Thort a világkigyó Freyrt a Szutr s bár Widar megöli a Fenrisz-farkast, Thor később a tengeri-sárkányt, az istenek elvesztették a csatát. Tűz és víz pusztít, az ember eltűnik a földről, mely maga is a tengerbe süllyed.

Majd, ha az iszonyú fölfordulás után a tűz elalszik s a vizek ismét lefolynak, új föld merül föl az Oczeánból. Új embernemzedék él rajta, Lif és Lifthrazir ugyanis túlélte a világ pusztulását. A világfába bújnak, ahol a reggeli harmat táplálja őket. Új nap kel föl a láthatáron, a hajdani leánya. Ismét összegyűlnek az Azok az Idaföldön

A lalánczolt Löki és Szigín.

s a régi idők nagy eseményeiről elbeszélgetnek. Újra kezdődik a boldog, gondtalan élet, ezután vetés nélkül lesz aratás; minden jobb lesz. Baldr kibékül Hdral, nem pusztít-többé viszály. Napnál ragyogóbb teremben laknak a hívek boldogan, csak a főnökük hiányzik. De az is eljön, Tyr-Heimdallr-Hönnir-Widar elhagyja magányát s átveszi az uralkodást. A halottpusztító-sárkány pedig örökre eltűnik a pokol mélyében.

A régi germán vallásról minden ismeretünket a germán törzseknek *a skandináv félszigeten maradt rokonai, a svédek és norvégek Edda-dalaiból merítjük. Van ugyan némi emlék a germán népmondák és mesékben is, de ez igen gyér emlék.

Az Edda-dalok a germán vallás bibliája. Edda ösanyát jelent.

Hogy a déli germán törzsektől nincsenek vallási és hitrege emlékeink, annak az oka az, hogy a germánok nagyon későn tanulták meg a rómaiaktól az írás mesterségét és a legrégebb időkben a germánoknál semmiféle irodalom nem volt, összes írástudásuk egyeseknek az volt, hogy titkos írásjelekkel feljegyeztek vallási parancsolatokat, szent mondatokat ezek a jegyek, a melyekkel ezeket felírták, voltak a rúnák.

Nem voltak szobraik, művészi istenképek, isteneiket csak fatörzseken ábrázolták, ilyenek voltak

az Irmen oszlopok. Nem igen voltak germán templomok csak Skandináviában tudunk pazar templomról, az upszalai „Arany templom”nak nevezett szentélyről.

A germán hitregék ugyan nem mérközhetnek a görög és római mitológiával, de azért a germánok műveltségének érdekes, becses emléke.

A barbár törzsek első betörésük során többet pusztítottak, semmint építettek. Alarik, Radagér és Attila csak romokat hagytak hátra, Gondikér, Hermanrik, Wallia és Genzérük királyságokat alapítottak, melyek nem voltak képesek megállani. Utánuk következett a második időszak, a barbárok új tömege, akik a császárság romjain tartósabb királyságokat alapítanak.

A hagyomány azt tartja, hogy a száli frankokat 420-tól 428-ig egy Faramond nevű király kormányozta. De létezése alaposan kétséges. 428-ban a dushaju Klodiont tették meg királyuknak, aki a Szomm folyóig vezette őket, ahol Éczius visszaverte. Utána 448-ban Mérovia lett a királyuk, aki becsülettel állta meg a helyét a saloni nagy csatában, s aki alapítója volt a méroving uralkodó háznak. Mégis fiát, I. Csildériket rendetlen életmódja miatt 456-ban elkergették s Egidusz grófot választották helyébe, aki a nemzetőrség főnökének címével uralkodott a Szom és Loár között a gallo-rómaik fölött.

Csilderik Thüningiába menekült, elveszett országában azonban hátragyta egyik leghívebb emberét, hogy édes szóval csillapítsa le a felbőszült kedélyeket. Megállapodtak egy jelben melynek segítségével a hű ember tudára adhatta urának, a hazájába való visszatérés idejét. Ketté vágta egy aranypénzt. Az egyik felét Csilderik vitte magával, a másik fele hű barátjánál maradt, ki így szólott:

— Ha ezt ezt a fél aranypénzt elküldöm neked uram, akkor teljes biztonságban visszatérhetsz.

Egidusz már nyolcadik éve uralkodott, mikor Csilderiknek hű barátja, kinek időközben sikerült a frankokat megbékítenie biztos követekkel megküldötte az aranypénzt nála maradt felét. Csilderik pedig látta a jeltől, hogy a frankok visszatérését kívánják. Rögtön elhagyta Thüningiát, a frankok pedig visszahelyezték minden jogaiba.

Rövid idővel azután, hogy a frank nép főnöke lett, meglátogatta őt Baszinia Thüningiai királynője. Mikor Csilderik megkérdezte tőle, mily okból jött oly messze földről az ő országába, a királynő így felelt:

— Ismertem kiváló érdemeidet s rettenhetetlen bátorságod, azért jöttem el hozzád, mert bizony, ha úgy tudtam volna, hogy van nálad érdemesebb férfiú, bár messzi tengereken túl, az ő ismeretségét keresem.

Csilderik nőül vette a királynőt, kinek tőle fia született: Klovisz. Ebből a gyermekből nagy fejedelem s rettegett harcos lett valamikor.

Csilderik 481-ben halt meg s Tournayben temették el. Sírjára az (1653-ik esztendőben akadtak rá s egész sereg nagy értékű tárgyat találtak ott teljes épségben. Így többek között Csilderik jeggyűrűjét, melybe egy dús hajzatu fej volt vésvé, irópaláját, néhány színaranyból készült méhet és virágot, melyek egy vörös selyemköpenyre voltak tűzve. Ez a köpeny, mikor a levegő érte porrá mállott. Volt a sírban még egy hegyi kristályból készült földgolyó, tömérdek római pénz és egy balta. Ezek a tárgyak ma is láthatók a párisi Louvreban.)

A száliusok főnökeinek kalandjai csak egy kis népet érdekeltek s Gallia

egy kicsi szögletét, ahol a saloni csata s az Attila ellen alakított nagy szövetség szétbomlása után, harmincz évig a legszörnyűbb fejtelenség uralkodott. A nyugati császárság 476-ban megszűnt létezni. Galliában ezt észre sem vették, mert egy római generális: Egidiusz, akit a tourszi Gregor a rómaiak királyának nevez följegyzéseiben, meghódította Loar és a Szomur folyók közt fekvő országokat s halálakor Szigriusz nevű fiára hagyta őket. Az armorikumiai városok már régóta bizonyos függetlenséggel vezették ügyeiket. A frankok Belgiumban tömörültek hatalmas tömegekbe. A bretonok, kiket szigetükön szász tengeri rablók támadtak meg, viszonzásul 465-ben kifosztották Angersz városát.

Az utolsó nyugati császárok egyike déli Galliának a Rón folyótól keletre eső részét a vizigótoknak engedte át, akik azután 447-ben d'Arl, Marszeil és Ész városokat is elfoglalták a folyó nyugati partján. A bretonok benyomultak Berri tartományba, a frankok Narbonnig hatoltak s azt teljesen elpusztították. Szóval örökös jövés-menés uralkodott a rengeteg területen. A népek folyton egymásba ütköztek, egymásba keveredtek, amint karddal a kezükben északról délre, nyugatról keletre vándorolva szerencsájüket meg akarták alapítani. A békés gall-római városok újraszervezték polgárőrségeiket s lehetőleg hasznukra fordították az általános zűrzavart. A nagy káoszba azonban hatalmasan szól bele az egyház szava, mely a dühöngő népeknek békéről s rendről beszél s amely már kinyújtja hatalmas karját, hogy megvédelmezze a gyöngéket az erősek ellen. A 441-ben megtartott oránzi gyűlekezet mindenkit egyházi átokkal fenyeget, aki megkísértené az egyház által föl szabadított népeket ismét szolgaságba hajtani s megtiltja a szent helyekre menekült szerencsétlenek kiszolgáltatását.

Mikor a frankok Csilderik fiát Kloviszt a halmokon fölnevelték, hogy a harcban vezérük legyen, Galliában egész sereg nép uralkodott:

1. A Loár folyó és a Pireneusok között a vizigótok parancsoltak, akik különben urai voltak Spanyolország legnagyobb részének is, valamint a Rón folyótól a tengerig húzódó földterületnek.

2. A Szaon és a Rón folyók völgye a burgundoké volt.

3. A Loár és a Szajna folyók torkolata között a szabad armorikumi városok feküdtek. Ezeket benszülött vezérek, vagy városi tanácstestületek kormányozták.

4. A Majenn folyó, a középső Loár és a Szomur között Sziagriusz uralkodott.

5. A Vogézek és a Rajna folyó között az allemanok foglalták el a burgundok helyét, akik végképpen délre vonultak.

6. Bajő városa felé a szászok telepedtek le s oly nagy volt a számuk» hogy Écziusz érdemesnek tartotta őket Attila ellen segítségül hívni.

7. Armorikum határán egy nép telepedett meg, mely már száz évvel

korábban jött át a nagy breton szigetről s kis Britannia néven külön országot alapított.

8. Végül egész Belgium a frankok hatalmában volt. Főnökeik Kölnben, Turnében, Kambré városában és Téronannban laktak.

Vájjon ki volna képes Galliát ebből a káoszból kimenteni? Akkor még senki se tudott volna e kérdésre felelni. Sziagriusz országa úgyszólván alakatlan rom. Sem római, sem barbár nem volt eléggé, hogy kilátása lett volna magát a nagy zűrzavarban hosszabb ideig föntartani. Az armoricumiak nem vágyódtak a vezetésre. Boldogok voltak, hogy a többiektől távol élhettek. A szászok Galliának csupán egy kis szögletén uralkodtak s ott sem volt kilátásuk hosszabb uralkodásra. Az óriási területen mindössze három olyan nép lakott, melyek mindegyike nagy darab földön uralkodott s így a legfőbb vezetésért egymással küzdelemre bocsátkoztak.

A burgundok éppenséggel nem voltak vad erkölcsűek. A római műveltség és a kereszténység őket is megérintette s eredetileg vad természetükre szelidítően hatott. Még mindig barbárok voltak, de már nagyon is közelről s igen hosszú ideig volt alkalmuk érintkezni a római társadalommal. Sokan közülök a gall városokba mentek dolgozni s mikor a népvándorlás Galliába szorította őket, lehetőleg erőszakoskodás nélkül foglalták el a föld kétharmadát s a rabszolgák egy harmadrészét s a köztük maradt gallus rómaiakat sem meg nem vetették, sem pedig sértő módon nem éreztették velük nagyobb hatalmukat. Nemzeti törvényeik nagy részét a rómaiaktól vették át s bizonyos finomságokat is elsajátítottak, melyeket a népvándorlásban résztvevő többi népnél hiába keresünk.

„Mindenki — így szól egyik törvénycikkük — aki az utón levő idegent takarójától s tüzétől megfosztja, három aranypénz büntetést fizet. . . . Ha az utas egy burgundi házában vendégszeretetét kéri s az illető burgundi őt római lakos házába utasítja s ha ez rábizonyítható, három aranypénz büntetést fizet s további három aranypénzt köteles fizetni kártérítés fejében annak a rómainak, kinek házába küldte az utast.

A vizigótok sem voltak sokkal veszedelmesebbek. Volt olyan század, mikor a vizigótok a birodalomban táboroztak, nem lígy mint a frankok a határon s olyan vidékeken, melyet hosszas pusztítások valóságos sivataggá változtattak, hanem a leggazdagabb tartományok szívében. Apáik legnagyobb része látta Konstantinápolyi és Rómát s a római műveltség hatalmas maradványait. A Tuluz városában székelő vizigót királyok udvara már előkelőnek mondható, daczára annak, hogy számos barbár tartózkodott udvarukban, ki a Spanyolország háromnegyed részén s Gallia egyharmadán uralkodó hatalmas vizigót királyok pártfogását jöttek kikönyörögni.

— A hold már csaknem kétszer befutotta pályáját, — mondja e kor legkiválóbb költője Szidoniusz Appollináriusz, ki később püspök lett — s még mindig csak egyszer kerülhettem a király színe elé. E föld urának

kevés ideje van számomra, mert az egész világegyetem válaszáért esd s alázattal várja szavát. Itt vannak a kékszemű szászok, kik csak a vizen érzik jól magukat; itt az agg Szikamber, ki megkoppasztva szörnyű vereségtől, újra növeszti e helyütt hajzatát. Itt sétál a zöldes arczsinú hérul, itt a hét láb magas burgundi, ki térdet hajtva esd békéért, itt az osztrogót, ki támogatásért könyörög a hunok ellen, büszke másokkal szemben, ezen a helyen alázatos. S itt vagy te magad is, ó római, hogy életedért könyörögj s ha észak felől zavarok fenyegetnek, te Évarik karjához folyamodói a szkitha hordák ellen, a hatalmas Garon tói esdesz védelmet a gyöngye Tiber számára.

Ha abban az időben azt kérdezték volna valakitől, kié lesz végül Gallia, bizonyára pillanatig sem habozik a felelettel. A vizigót volt a leg-hatalmasabb, őt illette a uralom az egész terület fölött. Ám ez a nép, daczára a saloni csatában mutatott rettenthetlen bátorságának, teljesen elvesztette vad erejét. Azonfölül ariánus volt, miként a burgundok s így más vallásnak hódolt, mint alattvalói, a gallo-rómaiak. Az ellenszenv, mely az ortodoxok alattvalók s pogány uraik között uralkodott, az előbbieket üldözésére vezetett, az üldözöttek pedig természetesen titokban összeesküdtek elnyomóik ellen s a jövőtől remélték szabadulásukat.

A frankok fölfelé fésült vörös-szőke haja, fejük búbján valami abroncs fajtával le volt szoritva s hátul vállukra hullott. Arczuka teljesen leborotválták, csak bajuszukat hagyták meg, mely két oldalt lelógott. Vászomból készült ruhájukat testükre s tagjaikra hosszú öv szorította, melyen egyúttal kardjuk is lógott. Kedvencz fegyverük egy vagy kétélű szekercze volt, melynek éle aczélezott, tömör vasból készült s nagyon rövid nyélen ült. Az ütközetet mindig ezzel a fegyverrel kezdték meg, melyet bámulatos biztossággal kezeltek. Messziről hajították az ellenség felé s csak nagy ritkán tévesztették el fejét. A szekerczén kívül volt egy másik veszedelmes fegyverük is. Ez egy közönséges hosszúságú lándzsából állt, melynek hegyére két visszahajlított horogszerű vasnyulvány volt erősítve. Fából készült nyelét egész hosszában vaspánczél fődte, hogy se eltörni, se karddal kettévágni ne lehessen. Mikor ez a lándzsa belefuródott az ellenség pajzsába a horogszerű nyulványok nem engedték, hogy onnan kiessen. A lándzsa természetesen lelógott s szinte a földet söpörte. Ekkor a frank harcos, aki a lándzsát hajította, ellenfelére rohant s egyik lábával a hajító dárdára támaszkodva, teljes súlyával ránehezedett, mivel arra kényszerítette ellenfelét, hogy két karját lebocsássa s ez által fejét és mellét védtelenné tegye. Néha a lándzsát hosszú kötélre kötötték s szigony helyett használták. A kit az ilyen kötélről dobott lándzsa elért, az menthetetlenül fogoly volt. Míg egyik frank harcos a lándzsát hajította, a másik a kötelelet fogta s aztán mindketten teljes erejükből húzni kezdték a kötelelet, míg az ellenséges harcost teljesen magukhoz rántották.

A frankok vallása Odin-nek, a skandinávok istenének harcias, durva kultuszából állt. Az volt a hitük, hogy a bátrak haláluk után a felhők közé épített palotába, a Walhallába jutnak, ahol a holtak mulatsága örökös harczból s ünnepekből áll s ahol a sör és a hidromel sohasem fogy ki a hősök által megölt ellenségek serlegnek használt koponyájából.

A frankok szenvedélyesen szerették a háborút, mint az egyetlen módját a könnyű meggazdagodásnak s annak, hogy a másvilágon az istenek vendégei lehessenek. A fiatalabbak és hevesebbek az ütközetben néha fanatikus dührohamba estek s ilyenkor teljesen érzéketlenek voltak a fájdalom iránt. Egész csomó súlyos sebből vérezve is tovább küzdöttek, holott e sebek bármelyike is földre terített volna más embert. A normannoknál hasonló harcias fanatizmust találunk. Egy angol-szász dal némi fogalmat nyújt arról a gyönyörűségről, melyet a frankoknak csatában a vérontás és a pusztítás okozott.

— A hadsereg előre nyomul; a madarak dalolnak, a tücskök ciripelnek, az aczél harcias csattogása hallatszik mindenfelé. A vándorló hold is kisüt a fellegek közül; kezdődik a munka, mely patakokba gyűjti a könnyeket ... a pokol zűzavara uralkodik a síkon, villognak a kardok, ropognak a csontok s a koponyák ... a vár megremeg a csapások súlyától, sötétben s feketén keringenek a keselyűk. Soha gyönyörűsegebb csatáról beszélni nem hallottam.

A frankok berendezései hasonlóak voltak a többi germán népekéhez. Minden törzseknek meg volt a maga főnöke, akit a rómaiak királynak neveztek, aki azonban nem bírt sem azokkal a jogokkal, sem azzal a magas méltósággal, melyet általában a királyi címhez kötünk. Ezeket a királyokat a legtöbb germán nép mindig, ugyanegy családból választotta. A frankoknál Meroving családja volt az, mely hivatva volt az egyes törzseknek s a törzsek szövetségének királyt adni. Ám a frank harcosok, bár tiszteletben tartották a család jogait, nem érezték magukat túlságos hűségre kötelezve, s az egyik meroving sarjat a legnagyobb hidegvérrel hagyták el egy másik kedvéért, aki több zsákmányt ígért nekik.

A germánoknál — mondja Tacitusz — a kis ügyek a törzsfőnökök tanácsában dőlnek el, míg a nagyok fölött az egész nép határoz. De ezeket is előbb a törzsfőnökök beszélik meg. Bizonyos, előre meghatározott napokon összejönnek — ha csak valami hirtelen közbejött esemény lehetetlenné nem teszi — például ujhold idején, vagy holdtöltekor, mert azt hiszik, hogy ez a legkedvezőbb idő tanácskozásra. Nem napok, hanem éjszakák szerint számítják az időt. Az éjszaka szerintük a nap előtt jár. Túlságos függetlenségükből nagy hibák származnak. A helyett, hogy egy meghatározott időpontra megérkezzenek, két-három napig is eltart, míg a tanácskozás helyén valamennyien összegyűlnek. Mikor a gyülekezet már elég tekintélyesnek látszik, teljes fegyverzetben leülnek. A papok, akiknek

kötelességük a rendezavarást megakadályozni, csendet parancsolnak. Ezután a király vagy az a törzsfőnök, a kit kora, előkelősége, tettei, vagy szónoki képessége leginkább megkülönböztet a többi közül, beszélni kezd. Ha nem tetszik, amit beszél, rosszaló mozgással fogadják szónoklatát, ha helyeslik, fegyvereiket lóbálják. A fegyverek e szavazása helyeslésük legmegtisztelhetőbb nyilvánítása.

A frank birodalom megalapítójának, Klovisznak 481-ben még csak néhány kis kerület volt a birtoka Belgiumban. Királyi czimmal uralkodott a Turné város közelében táborozó száli frankokon. Mindössze négy-ötezer harcos fölött rendelkezett. Uralkodásának első öt esztendeje teljesen homályban maradt, ami fiatal korának volt tulajdonítható. Húsz éves korában háborús vállalatot indítványozott katonáinak, akik örömezt egyeztek bele a kalandba. Hogy seregét erősítse, szövetséget kötött Kamleré királyával s ők ketten ötezer harcosuk élén a hajdani nogenti apát-ság közelében csatára szólították Sziengkuszt, aki erre a vizigótokhoz menekült. Am ezek később kiszolgáltatták Klovisznak, aki megölette.

A zsákmány nagyon tekintélyes volt. Szent Remi, reimszi püspök, aki jó viszonyt tartott Kloviszsal, a királytól igen értékes vázát követelt vissza, melyet egyik templomából vittek el. Mikor a zsákmányt osztozkodásra összehordták, Klovisz, mielőtt szétosztotta volna, rámutatott a vázára s így szólt:

— Kérlek híveim, adjátok nekem ezt a vázát.

Mindnyájan beleegyeztek, csak egy harcos nem, aki szekerczéjével a vázára ütve ezt kiáltotta:

— Téged is csak az illet, amit az osztozkodásnál a sors neked szán.

A többiek mégis teljesítették a király akarátát, aki a félig tört vázát elküldte a püspöknek. Következő esztendőben azon a gyülekezeten, melyet minden márczius hónapban tartottak, Klovisz megtekintette hadseregét. Mikor ahhoz a katonához ért, aki a vázát eltörte, így szólt hozzá:

— Senkinek a fegyvere nincs oly rossz állapotban, mint a tied!

Ugyanakkor kiragadta kezéből a fegyvert s a földre dobta. Mikor a harcos lehajolt, hogy fölvegye, Klovisz szekerczéjével kettéhasította koponyáját, mondván:

— Az történt veled, amit múlt esztendőben a vázával cselekedtél.

Ebből is látható, mily határtalan és mégis mennyire korlátolt volt a fejedelem joga ebben a barbár királyságban. Kloviszt is csak annyi illeti a zsákmányból, mint akármelyik katonáját s a sors jelöli ki az ő zsákmányrészét is; ugyanakkor minden ítélet nélkül, boszúból megöli egyik harcosát és még csak nem is morog senki. Világos, hogy e barbár fejekben két gondolat találkozott egymással: a királyság szent jellege és az egyenlőség legyőzhetlen érzése. Oly gondolatok ezek, amelyek ebben a korszakban nem csupán ennél a népnél találhatók.

A Szoasszon melletti győzelmes csatát követő évek a Szomm és a Loár folyók közt levő városokkal való alkudozásban s harcban teltek el. Klovisz legfőbb vágya az volt, hogy Párisi hatalmába kerítse. Sokáig nyugtalanította a várost. De Szent Genovéa, aki a város falai közt tartózkodott még, ellenállásra és kitartásra buzdította a lakosságot, mint a hunok támadása idején. Csakhamar a türingiaiakkal keveredett háborúba Klovisz. Ez a háború és az ifjú király házassága Klotilddal egészen más irányt adtak az eseményeknek. Gondebod, burgund király, bár Klotild nagybátyja volt, mégis legyilkoltatta a leány szüleit és természetes tehát, hogy Klotild vágyva várta a pillanatot, melyben ezt az ő reá oly végtelenül szomorú emlékü országot örökre elhagyhatja, annál is inkább, mert ő katolikus hitű volt s környezetének ariánus hite bántotta vallásosságát. Egyik napon séta közben álruhába öltözött római szőlította meg Klotildot. Alamizsnáért könyörgött. Mikor Klotild feléje hajolt, a koldusnak látszó idegen óvatosan gyűrűt csúsztatott a leány kezébe, melybe Klovisz arcképe és neve volt bele vésvé. Ez akkori szokások szerint azt jelentette, hogy Klovisz jegyesül kéri Klotildot. A leány elfogadta a gyűrűt s cserébe a maga gyűrűjét küldte el a frankok ifjú s kiváló királyának. Klovisz erre ünnepélyes követséget küldött Gondebód királyhoz s megkérte Klotild kezét. A burgund király hosszas habozás után, de beleegyezett. Klotild pedig rendkívül módon sietett az előkészületeivel s mikor a kijelölt nap elérkezett, bivalyoktól vont fődött kocsiban foglalt helyet. Hosszú ünnepi menet kísérte. Alig volt azonban néhány napja után, hírül hozták a fiatal hercegnőnek, hogy Gondebód király katonákat küldött utána, hogy őt visszavigyék. Erre a hírre Klotild lóra pattant s gyors vágatásban sietett a frankok országa felé, amelynek határához csakhamar el is ért. Mielőtt ezt a határt átlépné, Klotild istenhozódot akart nagybátyjának küldeni, de olyant, hogy az soha el ne feledje. Frank harcosok várták nagy tisztességgel. Klotild megparancsolta nekik, hogy az ut oldalán két-két burgundi várost égessenek föl. A frankok nyomban nekiláttak a munkának.

— Hatalmas, szentséges Isten! — így kiáltott fel ekkor Klotild — végre megkezdhetem szüleim és fivéreim ártatlanul ontott vérének megbuzulását!

Ez a házasság nagy fontosságú esemény volt. Klotild a katolikus vallást követte. Északi Galliának a püspökei, akik ezt a frigyét előkészítették, abban a reményben cselekedtek így, hogy nemsokára fiatal király is fölveszi hitvese vallását és a katolikus nagy városok, mint Amién, Ruan, sőt maga Páris is örömmel nyitották meg kapuikat olyan fejedelem előtt, aki az ő egyházuk egyik hűséges leányát vette feleségül.

Az allemánok is hosszú ideig támadták Galliát, mint a frankok, csak hogy alig jutottak az ország belsejébe. A Vogézek alján elfoglaltak néhány

keskeny földterületet, melyek azonban már régebben teljesen kihaltak a sok pusztítástól s másnak nem kellett. Mikor az allemánok látták, hogy a frankok egymásután foglalják el a gazdag római városokat, elfogta őket a vágy, hogy őket osztozkodásra kényszerítsék. Rögtön hozzá is láttak a vágyuk kielégítéséhez. Nagy tömegekben átkeltek a Rajnán s a római városok ellen nyomultak. Klovisz gyorsan összeszedte harcosait s eléjük sietett. Az összeütközés irtózatossá volt. Egy pillanatra Klovisz úgy látta, hogy elvesztette a csatát és menekülnie kell. Nagy kétségbeesésében ekkor Klotild istenéhez fordult segítségért, azután kettőzött erővel rohant az allemánok sorai közé. Határt nem ismerő bátorsága, halálmegvetése, mely harcosaiba is új lelket öntött, végre megváltoztatta a csata sorsát. Az allemánok kénytelenek voltak meghátrálni s végül futva menekültek a Rajna túlsó partjára, ahonnan jöttek. Klovisz oda is követte őket és egészen Svábszágig nyomukban volt. A háború eredménye az volt, hogy a svábok és a szomszéd területen lakó bajorok is elismerték a frankok uralkodását. Klovisz győzelmének azonban még egyéb nagy következményei is voltak. A barbár király ugyanis diadalát Klotild istenének tulajdonította s már közel volt ahhoz, hogy elismerje ezt az istent, aki oly kézzel foghatóan mutatta meg neki nagy hatalmát. A királyné már régóta lelke minden gyöngédségével azon volt, hogy férjét a saját vallásának nyerje meg. Klovisz eddig efeniállt a kísértésnek. Annyit azonban mégis sikerült Klotildnak már is elérnie, hogy fiát megkeresztelték. Azt remélte, hogy ennek a szertartásnak a pompája megindítja a férjét. Ez az első kísérlet meglehetősen szerencsétlenül ütött ki. A hagyomány azt beszéli, hogy a gyermek még a keresztelése hetében meghalt s hogy a király szemrehányásokkal halmozta el hitvesét.

— Ha a gyermeket — így szólt Klovisz — az én isteneimnek ajánlottuk volna föl, bizonyára nem hal meg, de mert a te isteneid nevében megkeresztelték, nem maradhatott életben.

Másodszülött fiukat a királyné "kívánságára szintén megkeresztelték s ez a gyermek is súlyosan beteg lett. A király folyton ismételte:

— Vele is ugyanaz fog történni, ami bátyjával. Meghal, mihelyest megkeresztelték a te Krisztusod nevében.

De az Úr, az anya könyörgéseire visszaadta a gyermeknek egészségét. Ám a pogányoknak erősebb lelki megrázkódtatás kellett, hogy a kereszt üdvösségében higgyenek s ebben a tekintetben a tolleiki csata többet tett, mint Klotild minden vallásos buzgalma.

Klovisz beleegyezett, hogy meghallgatja Szent Remi tanításait s végül sikerült őt meggyőzni:

— Szent atyám, mondá Klovisz, szívesen fogok engedelmeskedni neked. Csakhogy a legnagyobb dolog még hátra van. A nép, melyen uralkodom, nem akarja elhagyni isteneit. Közéjük megyek s a te tanításaid szerint

fogok beszélni velük. Kiovisz azonnal hozzá fogott, hogy népét nagy gyűlésbe összehívja s mikor az megtörtént, megjelent köztük.

S ime mi történt. Mikor Kiovisz népét összegyűjtötte, mielőtt csak egy szót is szolt volna, a nép egy lélekből így kiáltott fel:

— Jámbor lelkű király, elűzzük halandó isteneinket és hajlandók vagyunk az örök istenben hinni, kiről Remi szól.

A nagy örömet az egyházfejedelem föl akarta használni. Megparancsolta, hogy a templomot festett szőnyegekkel és fehér fátyollal díszítsék föl. Mindent előkészítettek a keresztre. Meggyújtották a tőmjént, a gyertyák lobogó fénye betöltötte a templomot s isten oly áhítattal töltötte el a templomba gyűlt pogányokat, hogy a paradicsom illatos mezein képzeltek magukat. Kiovisz arra kérte az egyházfőt, hogy elsőnek őt keresztelje meg. A főpap elé járult, hogy megtisztítsa magát a pogány vallástól s az új vízzel korábbi élete bűneit lemossa róla. Mikor a keresztelés pillanata közeledett, a népmonda azt tartja, hogy a Szentlélek megnyilatkozott neki ragyogó ékesszólásával:

— Szikamber, hajlítsd meg alázatban büszke nyakad, imádd, ami elégtétl s égesd el, mit eddig Imádtál.

Nem csoda, hogy oly nagy pompával történt a keresztele. Az egyház örülhetett neki. Nem egy egyszerű barbár birályt, hanem az egész francia birodalmat kei esztelte meg ott Remi, mikor a szentelt víz alá tartotta Kiovisz fejedelmet.

A kereszténység nem sokat változtatott Kiovisz erkölcein. Odin helyett azontúl Krisztushoz fohászkozott, egyébként a régi maradt. De különös szerencse folytán úgy esett a dolog, hogy akkortáiban egész Galliában, sőt az egész keresztény világban ő volt az egyetlen ortodoks fejedelem. A gallo-római nép, melyet az arianus burgundok és vizigótok elnyomtak, azontúl pillantásaival s reményeivel a frankok megtért fejedelme felé fordult. Az egész gall papság az ő pártján volt. Avitusz püspök ezt írta neki:

— Az apostoli udvar boldog, hogy Isten bölcsességében gondoskodott az egyház jövődjéről, mikor oly hatalmas fejedelmet nyert meg a vallás pártfogójának.

Kiovisz megtérése sok barátját eltávolította tőle. Nagy sikerei, főképen a tőmérdek zsákmány, mely ilyen bátor s ügyes főnök vezetése mellett kecsegtetett, azonban ismét visszahozta őket. A Loár és a Szomm folyók között fekvő földterület meghódolt; az armorikumiak szövetséget kötöttek Kioviszszal. Mikor már ennyire biztosította magát észak felől, Kiovisz elhatározta, hogy dél felé kiterjeszti birodalmát.

Először a burgundokat támadta meg. Klotild mindent elkövetett, hogy férjét erre a háborúra rávegye. Így állott boszut Gondebód királyon apja meggyilkolásáért.

Gondebod király, aki 461-ben halt meg, négy fiút hagyott hátra, akik között a birodalmat föl kellett osztani. A legidősebb Gondebód, hogy az egész örökséget magához kaparthassa, meggyilkolta egyik öcsését, Csilpériket, aki Klotild apja volt. Egy másik fivérét tűzbe dobatta. A negyedik fiú, Godegikél még ura volt birtokainak, de tartott tőle, hogy hasonló sors vár rá, mint testvéreire s titokban segítségül hívta Kloviszt.

A háború csakhamar meg is kezdődött. Klovisz 500-ban megverte Dijon mellett Gondebód királyt, aki Avignon felé menekült. A frank király oda is utána ment s kényszerítette, hogy hűbéresévé legyen. Alig vonult el azonban Klovisz, mikor Gondebód meglepte még életben levő fivérét s a templomban, ahová előle menekült, leszúrta.

Sziagriusz veresége után a vizigótokhoz menekült. Ezek azonban féltelmükben, hogy háborúba keverednek a frankokkal, kiszolgáltatták őt. Később Klotisz és II. Alarik, a vizigótok királya Amboáz közelében találkoztak.

Erről a találkozásról így beszél Turszi Gregor:

»Beszélgettek, ettek és ittak, majd barátságot fogadtak egymásnak s békében távoztak ismét. De nagyon nagy volt akkoriban Gallia földjén azok száma, akik boldogok lettek volna, ha a frankok uralma alatt élhetnek. Rodezben Kventien püspök és a polgárok között viszály tört ki. A polgárok, gótok, azzal vádolták a püspököt, hogy őket frank uralom alá akarja hajtani*. Tanácskozássra jöttek hát össze s elhatározták, hogy megölik őt. A püspök azonban megtudta szándékukat. Éjszakának idején fölkelt, leghívebb minisztereivel elhagyta Rodez városát és Overny-be menekült.»

Nem tudjuk, hogy a délen lakó püspökök, kiket ilyen módon üldöztek, kérték-e Klovisz segítségét. Tény azonban, hogy egyik napon Klovisz így szólt katonáihoz:

— Nagy bánatot okoz nekem, hogy Gallia egy része az ariánusok kezében van. Menjünk isten segítségével ellenük, győzzük le őket s foglaljuk el országot.

Ez a beszéd nagyon tetszett a katonáknak s így történt, hogy a hadsereg nyomban útnak indult Poatié felé. A király különös parancsa következtében nagyon vigyáztak rá, hogy útközben az egyház birtokain kárt ne tegyenek. Klovisz ez útját a legendák szerint csudák kísérték. A Vienn folyó partjánál gázlót kerestetett a király, de nem talált s így serege nem kelhetett át a vizen. Ekkor a sűrűségből hirtelen rendkívüli nagyságú szarvastehén szökkent ki, a folyónak rohant s megmutatta Klovisz seregének a gázlót. Sötét éjszakán hirtelen tűzgolyó gyuladt ki Poatiében a Szent Hilariusz templom csúcsán s nappali fényt árasztott a vidékre, úgy, hogy a frank sereg nyugodtan haladhatott éjjel is.

A város közelében, a vuloni síkon találkozott a két sereg. Iszonyú volt a csata. A vizigótok királya legjobb katonáival ott pusztult el (507-ben). Poatié, Bordó megnyitották kapuikat a győztes előtt. Következő év tavaszán Klovisz elfoglalta Tuluzt is. A vizigótok a Pirenéustól északra fekvő

Klovisz a keresztények istenéhez kiált segítségért.

minden birtokukat elvesztették volna az osztrógót nagy Théodorik segítségével nélkül. Hatalmas sereget küldött Galliába s Ari mellett legyőzte a frankokat és a burgundokat, kik a Provánsz meghódítására egyesültek. A Róna túlsó oldalán Karkason fejtett ki heves ellentállást. Így azután a Rónától a Pirenéusokig húzódó földterület a vizigótok birtokában maradt, míg a déli országokat az osztrógótok foglalták el.

A gall terület összes többi része Kloviszé és szövetségeseié volt. Galliában tehát, mely annyira alkalmas volt arra, hogy egy uralom alatt egyesüljön, hatalmas barbár királyság alakult. Mikor Klovisz visszatért Turszba, ott Anasztáziusz keleti császár követei vártak reá, aki azon való nagy

örömeiben, hogy a nagy osztrogót fejedelemnek az Alpokon túl ily hatalmas versenytársa akadt a frank király személyében, koronát és bibortunikát küldött Klovisznak ajándékba.

Ekkor Klovisz fejére tette a koronát s lóra ülve aranyat és ezüstöt szórt a nép közé. E naptól fogva konzulnak és augusztusznak nevezték.

A római császárság emléke még ott ragyogott a népek szemei előtt. A császár által küldött czim jogosultságot, törvényességet adott annak aki addig csak első volt. Klovisz tehát a gallo-rómaiak szemében, nem volt többé a barbár, pogány hódító, hanem törvényes fejedelem, Róma konzulja.

A törvényesség, a konzulátus, a bíbor alatt azonban még mindig barbár ember lakozott.

Klovisz székvárosául Párisi választotta. A hegység csúcán, amelynek lábánál Termesz palotája emelkedett, egy régi római temető helyén fák és szőlőtőkék között 507-ben templomot építtetett Szent Pál és Szent Péter apostolok tiszteletére. A templom nagyságát úgy jelölte meg, hogy teljes erejéből elhajította szekerczójét s ahol az megállt, addig épült a templom is. Azért tette ezt, hogy karja erejének örök hirt maradjon. Ezt a templomot, melyet több ízben tataroztak, Szent Genovéváról nevezték el, aki 512-ben halt meg Párisban. Ma már csak a tornya áll a Napoleon-kollégium falai közé építve.

Mialatt Párisban tartózkodott, Klovisz titokban követet küldött Szigbert fiához a következő üzenettel: „Íme, apád öreg ember, egyik lábára sántít a betegségűl. Ha meghal, királysága a tied lesz.“

Ez a biztatás annyira elvakította Klodérikot, Szigbert fiát, hogy elhátározta, megöli apját. Történt pedig, hogy Szigbert egy napon kiment sétálni Köln városából, átment a Rajnán s mikor a hosszú sétától a Bukonia erdőben elfáradt, délfelé lefeküdt sátrába. Klodérik ekkor gyilkosokat küldött utána, akik az alvó fejedelmet csakugyan meg is ölték. Mikor ez megtörtént, Klodérik a következőket üzenté Klovisznak: „Apám meghalt; országa és kincsei hatalmamban vannak. Küldd ide néhány emberedet s szívesen odaadom nekik a kincsekből azokat a darabokat, melyek tetszésedet megnyerik.^{4*} Klovisz pedig így felelt: „Hálát adok Istennek, hogy oly jó indulattal vagy irányomban. Kérlek mutasd meg a kincseket embereimnek, azután legyen mind a tied!“

Klodérik megmutatta a küldötteknek kincseit. Mialatt azok a sok drágságot nézegették, így szólt a fejedelem:

— Ebben a ládában őrizte apám az aranyéznzt.

Mire azok fölkérték, vájja bele karját az aranyba, hadd lássák meddig ér. A fejedelem megcselekedte s amikor lehajolt a küldöttek egyike szekerczójével ketté hasította a fejét. Szigbert méltatlan fia tehát úgy múlt ki, mint a hogy édesapját kivégeztette. Mikor Klovisznak emberei hírt

A szarvastehén megmutatta a gázlót. (1. 68 old.)

hozták, hogy Szigbert és fia meghaltak, a frank király azonnal Kölnbe sietett, összehívatta a népet s e szavakkal fordult hozzájuk:

— Halljátok mi történt, mialatt háborúban jártam. Klodérik, rokonom fia azzal nyugtalanította édesapját, hogy én meg akarom ölni. Mikor azután Szigbert a Bukonia erdőbe menekült, orgyilkosokat küldött utána s megölette. Őt magát is meggyilkolták, nem tudom ki, abban a pillanatban, mikor édesapja kincsesládájában kotorászott. Semmi részem sincs ezekben a dolgokban. Nem volnék képes rokonaim vérént ontani, mert ez tiltott

dolog De most, hogy a dolgok így estek, tanácsolok nektek valamit, ha tetszik fogadjátok meg. Álljatok az én uralmam alá.

A nép nagy lelkesedéssel fogadta e szavakat, Kloviszt pajzsra emelték s királyukul választották

Sziagriusz elleni hadjáratában Klovisz a Téri n királyát Sararikot hívta segítségül. De Sararik nagyon kétszínűen viselkedett; az ütközetben nem vett részt, arra várt, melyik fél győz, hogy aztán az erősebbhez csatlakozhassák.

Klovisz ezt nem felelte el s igyekezett a kölcsönt visszafizetni. Csapdákat állított Sarariknak, fiával együtt elfogta s kopaszra nyiratta mindkettőjüket Sararik kestrvesen panaszkodott megaláztatása miatt Mikor sírva fakadt, fia emigy vigasztalta:

— Ezeket az ágadat zöld. eleven fáról nyesték le. Hidd el az nem fog elszáradni s csakhamar új ágakat hajt Adja Isten, hogy aki ezt cselekedte velünk, minél hamarabb elpusztuljon.

E szavakat elmondták Klovisznak. A király azt hitte fenyegetik. Hogy meg akarják növesztetni hajukat s aztán életére törnek. Hogy ennek elejét vegye, lefejeztette őket. Haláluk után elfoglalta országukat, kincseiket s igába hajtotta népüket.

Kambrének is volt akkor királya: Rasziaszer, annyira gyönyörhahászó, hogy legközelebbi rokonai is áldozatul estek vágynak. Klovisz háborút indított ellene s megverte. A legyőzött királyt s fivérét, Riszert, saját katonáik vezették Klovisz elé; kelteket hátra kötötték. Mikor Klovisz elé értek, ez gúnyosan kérdezte a fogoly királytól:

— Miéit hozassz oly nagy szégyent családunkra, hogy lánczra hagyod verni magadat? Bizony jobb volna neked meghalnod.

Azzal fölkapta szekerczéjét s fejére sújtott. Azután Riszterhez fordult:

— Ha idejében segítségére sietsz a bátyádnak, nem verheték volna lánczra.

E szavak után őt is leütötte. Azok a királyok, akiről itt szó volt, valamennyien Klovisz rokonságához tartoztak. Még egy királyt megöletett: Renomert, akit Mansz városában gyilkoltak meg az ő parancsára. Halála után ennek az országát és kincseit is elvette Klovisz. Még több más királyt is megöletett abban való félelmében, hogy birodalmát elvehetik s így csakhamar egész Galliában ő uralkodott. Régi források szerint egy nap össze hívatta alattvalóit s ezeket mondta megölt rokonairól:

— Mennyire szerencsétlen is vagyok én. úgy állok itt, mint az utas idegenek között. Nincs egyetlen rokonom, hogy segítségemre siethetne, ha ellenség támad rám.

De nem azért beszélt így, mintha haláluk megszorította volna, ravaszságból cselekedte, hogy így megtudja, van-e még rokona életben, akít meg kellene öletnie, hogy nyugodtan alhassék.

Klovisz.

Attala fogságba kerül. (I. 78).

Klovisz Párisban halt meg s ott is temették el a szent apostolok bazilikájában, melyet Klotild királynéval együtt építtetett. Negyvenöt esztendő él s uralkodása harminczhárom évig tartott.

Ugyanabban az évben, 511-ben tartotta a gall egyház Orléanszban első zsinatát.

Klovisz halálakor, a birodalom, melyet ő alapított, a Gaszkony és Bretany kivételével egész Galliát magába foglalta. Gaszkonyban soha se láttak frank katonát, Bretanyra pedig grófok fölügyeltek, kiknek székhelye Nant, Vann és Renn városában volt. Az allemánokat Elzászban és Svábországban csak a frankok szerencséje tartotta mellettük, nem pedig királyuk nagy tekintélye. A burgundok csak egyszer fizettek adót a frankoknak, később, még Klovisz életében, megtagadták azt, Akvitánia városai pedig, melyeket a Bordóban hagyott csekély frank őrség nem tarthatott féken, csaknem teljesen megőrizték függetlenségüket.

Ami már most a győztes nemzetet illeti, az megelégedett azzal, hogy a vizigókat elkergette Akvitániából. Hogy a helyüket elfoglalja, arra nem is gondolt. Amint befejezték a háborút, a frankok zsákmányukkal ismét visszatértek északon levő lakhelyükre. Klovisz maga állandóan Párisban lakott, mely a Rajna és Loár közötti terület központjában feküdt. Onnan könnyen vigyázhatott Bretanyra, Akvitániára, a burgundokra és a Belgiumban letelepedett frank törzsekre.

Klovisz négy fia négy részre osztotta a nagy örökséget. Mindegyiküknek egyenlő rész jutott a Loártól északra eső területből s Akvitánia római

városaiból, melyek gazdag adót fizettek. Csildebert Páris királya lett. Neki jutott Poatié, Périzsó, Bordó. Klotérnek Limozs a körüé fekvő nagy terület; Klodomir az orleáni királyságot kapta Burzs-zsal; Thiéri pedig Metz királya lett Kahor-ral és az Auverny-nyel.

Ez a különös elosztás már magában hordta a jövő viszályok magvát. A viszály csakhamar ki is tört s minthogy e tartományok egymással valamennyien határosak voltak, egy sem menekült meg közülük a pusztító fosztogatástól. A gall városok régi ellenségeskedései is újból kitörték s e városok lakosai nem egy véres ütközetben pusztították egymást.

Néhány évig valamennyi tartomány folytatta Klovisz diadalmas terjeszkedését. Thiéri visszaverte a dánokat, akik a Mőz folyón szállottak alá s 530 ban Thüringiát is meghódította. Ennek az országnak három királya volt, három testvér: Baderik, Hermanfried és Berter. Hermanfridnek gonosz felesége volt, aki polgárháborút szított a fivérek között. Az ő biztatására Hermanfrid megölte Bertert, de Baderiket nem merete megtámadni. Egy napon ebédidején csak fél asztala volt megtérítve. Megkérdezte, mit jelentsen ez.

— úgy illik, — válaszolta a felesége, — hogy annak, aki egy fél királysággal beéri, csak fél asztala legyen.

Hermanfrid, akit e szavak s neje hasonló czélzásai felingereltek, titokban követeket küldött Thiérihez s biztatta, támadná meg fivérét.

— Ha megölnöd -- ezt üzenté neki — megosztjuk országát.

Baderik tényleg áldozata lett ennek az öszeesküvésnek, de Hermanfrid megcsalta Thiéri királyt, nem osztzkodott vele s így halálos ellenségeskedés támadt kettejük között.

León fölkelti Attalát, hogy megszöktesse.

Egy napon Thierry összegyűjtötte a frankokat s beszédet tartott hozzájuk.

— Emlékezzetek vissza, — így szólt, — hogy a türingiaiak megtámadták apáitokat, elvették mindenüket, a csecsemőket fákra akasztották, szörnyű halálba juttattak kétszáz ártatlan leányt, lovakra kötözték a szerencsétleneket s szétkergették a lovakat, úgy, hogy a hajadonok darabokra szakadtak. Másoknak minden tagjukat összetörték s a madaraknak hagyták őket zsákmányul.

E szavakra a frankok vad kiáltozással követelték, hogy a türingiaiak ellen vezessék őket. Thierry magával vitte Klotért és fiát Téodebert et is, legyőzte a türingiaiakat s iszonyú vérfürdőt rendezett közöttük, országukat pedig elfoglalta.

Miatt a frank királyok Türingiában jártak, Thierry meg akarta ölni fivérét. Háza falai között vásznat feszített ki, amögé fegyveres embereket rejtett el s meghívta fivérét azzal az ürügygel, hogy fontos dolgot kell megbeszélne vele. De a vászon rövid volt s így a fegyveresek labái alul kilátszottak. Klotér, aki ezt észrevette, mielőtt a házba léptek volna, szintén kíséretet hozott magával s fegyvereit egy pillanatra sem tette le Thierry megértette, hogy le van leplezve s így egy mesét talált ki. Mindenféleképpen beszélgettek s mert Thierry nem tudta mit adjon okául annak, hogy fivérét elhivatta, egy hatalmas ezüst táblát ajándékozott Klotérnak. Ez megköszönte az ajándékot s távozott. Mialatt Klotér hazament, Thierry elpanaszolta övéinek, hogy elvesztette ezüstitábláját, anélkül, hogy haszna lett volna belőle. Végül azt mondta Téodebertnek:

— Menj nagybátyádhoz s kérd meg, adja neked az ajándékot, melyet tőlem kaptam.

A gyermek engedelmessé vált s meg is kapta, amit kért. Thierry nagyon ügyes volt hasonló ravaszkodásokban.

Mikor országába hazatért, felszólította Hermanfridet, látogassa meg, nem lesz semmi baja. Sok ajándékot is küldött neki Hermanfrid elment hozzá. Mikor egy nap Tolbiak város falain sétálva beszélgettek, Hermanfridet valaki lelökte a mélységbe, ahol holtan terült el.

Klovisz adófizetőivé tette a burgundokat, de Klotildot ez nem elégítette ki. Gondébód halála sem csökkentette gyűlöletét. Egy nap Klotild ezeket mondta Klodomirnak s többi fiának:

Ha nem akarjátok, hogy megbánjam, amiért oly gyöngéden tápláltalak benneteket, boszuljátok meg a rajtam esett sértéseket. Álljatok anyám s apám haláláért boszut,

Klovisz fiai erre csakugyan háborúba mentek a két burgund király: Gondemár és Zsigmond ellen. Ez utóbbi nem sokkal azelőtt megfojtatta fiát mialatt aludt. A burgundokat legyőzték és Zsigmond fiaival együtt foglyul esett. Klodomir magával vitte őket Orleanba. Csakhogy ismét há-

Klodimir fiainak halála. (1. 82).

borúba kellett mennie, elhatározta tehát, hogy foglyait kivégezteti. Aribusz, Szent Meznén lelkipásztora kegyelmet kért a számukra, de Klodimir fülháborodva felelte: Őrütség volna, mikor ellenség elé megyek, a saját házamban ellenségeket hagynom. S nyomban egy kútba dobatta Zsigmondot, feleségét és fiát. Nem sokkal azután azonban ő maga is elesett a Vézerousz melletti csatában. Gondemart üldözte s eközben túlságosan messzire távozott övétől. A burgundok utánozták a frankok jeleit s hívogatták: „Jer, jer ide, mi a te katonáid vagyunk.“ Klodimir hitt nekik s így egyszerre ellenségei közé jutott, akik levágták fejét s egy dárdára tűzték.

Burgundia meghódítását ez a haláleset sokáig késleltette, de 532-ben

Klotér és Csildebert új háborút indítottak a burgundok ellen s felszólították Thierrit, hogy menjen velük.

Ez azonban visszautasította hívásukat. Vezetői azt mondták neki erre, ha ő nem követi testvéreit, elhagyják s azokkal mennek. Thierry másfelé akart hadjáratot vezetni.

Overny lakói szabadulni igyekeztek uralma alól s Csildeberthez akartak csatlakozni. Ezért meg akarta őket büntetni.

— Jertek velem Overnybe, felelte híveinek — s én olyan országba vezetlek benneteket, ahonnan annyi aranyat és ezüstöt hozhattok, amennyi csak tetszik, annyi barmot, rabszolgát s ruhát szerezhettek, hogy örökre elég lesz. De fivéreimmel semmi szín alatt ne menjetek.

Klotér és Csildebert tehát egyedül mentek Burgundiába. Véres csatában, legyőzték Gondemart s egész országát meghódították.

Ez idő alatt Therri beváltotta híveinek adott szavát: elvezette őket Overnybe, melyet szörnyű módon kifosztottak.

A hagyomány ezekkel az eseményekkel egyszerre egyéb dolgokat is följegyzett, melyek élénken mutatják e kor erkölceit s számos gallo-római szomorú helyzetét, akik akaraton kívül belekeveredtek a barbár fejedelmek csetepatéiba s gyakran szabadságukkal fizették meg azok szeszélyeit.

Az Overnyi háború összevesztette Thierrit és Csildebertet. Később kibékültek, ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy soha egymást meg nem támadják s e fogadásuk megerősítésére túszokat is adtak egymásnak. A túszok között volt sok szentatornak a fia is. Mikor a két király között ismét egyenetlenség tört ki, a túszok szolgáskorba kerültek.

A legnehezebb nyilvános munkákat velük végeztették, azonkívül őrök is szolgálul használták őket. Egy részüknek sikerült megszöknie. Ezek visszatértek hazájukba. Azok között, akik rabszolgaságban maradtak, volt Gregor langri püspök unokaöccse, Attala is, aki egyik barbárnak lett a rabszolgája.

Gregor püspök elküldte szolgálait, hogy keressék meg s mikor ráakadtak, gazdájának sok szép ajándékot küldött. De az visszautasította az ajándékokat. Mikor a szolgák urukhoz visszatértek, a püspök szakácsa, Léon, azt mondta a püspöknek:

— „Ha megengednéd, hogy szerencsét próbáljak, talán ki tudnám szabadítani Attalát a szolgaságból.“

Gregor püspök természetesen nagyon megörült e beszédnek s Léon azonnal elindult Attala keresésére. Rá is talált. Titokban el akarta szökíteni, de nem juthatott hozzá. Ekkor így szólt a magával vitt két ember egyikéhez:

— Jer velem s adj el ennek a barbárnak. Amit kapsz, a tied.

A vásár meg is történt, a barbár tizenkét aranypénzt adott Léonért.

— Mihez értesz? — kérdezte tőle új gazdája.

Klotér fiának halála.

— Kitűnő szakács vagyok s nem hiszem, hogy még valaki úgy tudna főzni, mint én, — felelte Léon. — Ha valamikor meghívod a királyt, olyan ételeket tálalok elébe, hogy még ő sem evett különbet.

— Jól van, — szólt a barbár. — Űrnepje közeledik. Olyankor összes szomszédaimat s rokonaimat vendégül látom. Készíts olyan ebédet, melyre azt mondhassák: „Jobbat a király házában sem várhattunk“.

Léon csakugyan pompásan bevált. A vendégek nem győzték dicsérni a főztjét, gazdája pedig annyira meg volt vele elégedve, hogy azontúl őt bízta meg az ételek kiosztásával Léon annyira kedvében járt gazdájának, hogy csakhamar teljes bizalmát sikerült megnyernie. Egy év eltelté után Léon fölkereste Attalát, aki a síkságon a lovakat őrizte. De nem ment

egészen a közelébe. Néhány lépésnyire tőle leguggolt a fűbe, háttal Attala felé, hogy ne tudják, hozzá beszél-e s így szólt:

— Itt az ideje, hogy visszatérjünk hazánkba. Figyelj rám. Mikor ma éjjel vissza viszed a lovakat az istállóba, ne aludj el, hanem amint hívlak, kövess.

Gazdájuk akkor sok vendéget hívott meg. Mikor a vendégek éjjelfelé fölkeltek az asztaltól s szobáikba mentek s a ház elcsúszott, Léon bement a gazdája szobájába s elvette pajzsát és szekercéjét. A barbár fölriadt:

— Ki van itt? — kérdezte félálomban.

— Én vagyok Léon. Attala úgy alszik, mint a részeg. Kihajtom a leglőre a lusta fickót.

Tégy úgy, ahogy jónak látod, felelt a gazdája s ismét elaludt.

Léon az istállóba sietett, felkeltette, fölfegyverezte Attalát, aztán mind a ketten lóra kaptak s csakhamar eltűntek a sötét éjszakában. A Mozel partján emberekre bukkantak, akik föl akarták őket tartóztatni. A menekülők leugrottak lovaikról s a vízbe vetették magukat. Szerencsésen át is jutottak a túlsó partra. Éjszakára egy erdőben bújtak el. Három éjjel s három nap gyalogoltak, anélkül, hogy egy falatot is ettek volna. Ekkor isten kegyelméből egy szilvafára akadtak, melynek gyümölcseivel úgy, ahogy, csillapították éhségüket. Aztán ismét tovább indultak. Végre Sampány tartományba értek. Mikor Reimsz város közelébe értek, hirtelen lódobogást hallottak. Gyorsan nagy sűrű bozót rejőztek s meztelen kardjukat kezükben szorongatva figyeltek. A lovasok lépésben mentek el a bokor mellett s a szőkevények az egyikben rögtön fölismerték barbár urukat, aki káromkodva beszélt a többihez.

— Hiszen csak elcsípjem a nyomorultakat — fenyegetőzött. — Az egyiket felkötöm az első fára, a másikat pedig apró darabokra hasítom.

A barbár Reimsz városából jött, ahol őket kereste s rájuk is akad az utón, ha az éjszaka nem lett volna olyan sötét. Mikor a lovasok már jó messze jártak, a két szőkevény is folytatta útját Reimsz felé. Ott Polell lelkész házába mentek, aki jó barátságban volt Gregor püspökkel. Léon a gazdájára hivatkozott s elmondta történetüket.

— Szent isten, kiáltott a pap, mily csudásan teljesedett látományom. Ma éjjel két galambot láttam, egyik fehér volt, a másik fekete s mindkettő a kezemre röpült.

A pap bort és kenyeret adott vendégeinek, azután elrejtette őket. Reggel kiment a városba. De a barbár ráakadt a menekülők nyomára. Követte Polellt a templomba, csak hogy a pap is észrevette őt s rászedte, úgy hogy végre is azt hitte, téved s vissza indult hazájába. A két fiatalember két napig maradt Polell vendégszerető házában, aztán ismét útnak eredt Gregor székvárosa felé. Mikor a püspök meglátta elveszettnek hitt unoka-

öcscsét, sírva borult a nyakába. Léont s egész családját fölszabadította a rabszolgasorból, földet is ajándékozott neki, hogy hátralevő napjait feleségével s gyermekével gondtalanul élhette le.

Az osztrogótok hatalmas ura, Teodorik, aki annak idején föltartóztatta Kloviszt győzelmes útjában, az 523-ik év során meghódította Burgundia egy részét s a frankoktól is nagy földterületeket vett el. Csakhogy Teodorik 526-ban meghalt s ekkor a frankok betörték országába, melynek egy részét elpusztították. Egész Szeptimániát sivataggá tették. Ez a tartomány mégis a vizigótoké maradt kétszáz éven át s a Pirenéusoknak ezen a kapuján át léptek később az arabok frank földre. Téodebert, aki 434-ben Thierrit utóda lett, hatalmas sereget vezetett Itáliába, akik megfizették s a görögöket. Azután kifosztotta az egész országot.

Ekkor azonban betegség támadta meg seregét. Katonái százával hullottak el. De a barbárok nem számolták meg halottaikat, csak a zsákmányt látták. Téodebert zsákmánya olyan nagy volt, hogy Csildebert és Klotér kénytelenek voltak a saját embereiknek is hasonló bő aratást Ígérni Spanyolországban, nehogy azok Téodeberthez pártoljanak. Útnak is indultak Spanyolországba és elfoglalták Pampelunt. De Szaragossa városa föltartóztatta őket Kénytelenek voltak visszavonulni, ám ez útjukban 542-ben szörnyű vereséget szenvedtek.

Abban az időben a fejedelmek nem igen öregedtek meg. Ha rokonaik keze meg is kímélte őket, kicsapongásaiknak estek áldozatul. Klovisz négy fia közül Orléan királyát Klodomirt ölték meg elsőnek 525-ben. De ő legálább ellenség kezétől vértelt el. Három fia maradt, akiket Klotild vett magához. Egy nap Csildebert titkos követet küldött Klotérhez evvel az üzenettel. „Édes anyánk magánál tartja fivérünk három fiát s nekik akarja adni a királyságot. Gyorsan jér Párisba Ott majd elhatározzuk, hogy a hajukat nyirassuk-e le, mint ahogy a többi köznép jár, vagy megöljük őket s osztzkodunk bátyánk birodalmán.“

Klotér nagyon megörült ennek az üzenetnek s nyomban Párisba ment. Csildebert időközben azt a hírt terjesztette a nép között, hogy ő és Klotér az árvákat apjuk helyére ültetik. Mikor Klotér megérkezett, mindaketten azt üzenték a királynénak, adja át nekik a gyermekeket, hogy apjuk trónjára ültethessék őket. A királyné boldog volt s gyanútlanul elküldte hozzájuk a gyermekeket. E szavakkal búcsúzott el tőlük: „Azt fogom hinni, hogy fiam nem veszett el, ha benneteket látlak királysága élén.“

Alig hogy a gyermekek megérkeztek, elválasztották őket szolgálóiktól. Azután Csildebert és Klotér elküldték a királynéhez Arkádiust, aki ollót és egy csupasz kardot vitt magával. Mikor a királyné elé vezették, Arkadiusz elébe tartotta az ollót és a kardot:

— A te fiaid, akik a mi uraink, ó hatalmas királyné, arra kérnek, tudasd velük, hogy bánjanak a gyermekekkel. Parancsolj. Akarod-e, hogy

kopaszra nyírt fejjel tovább is éljenek, vagy úgy tartod helyesebbnek, hogy megfojtsák őket.

A királynét szörnyű módon megdöbentette ez az üzenet. Fájdalmában s nagy haragjában, melyet az olló s a csupasz kard keltett benne, azt se tudta mit beszél s a következő megdöbbenésére válaszra fakadt:

— Ha nem ültetik őket a trónra, jobb szeretem unokáimat halva látni, mint kopaszra nyírt fejjel.

Arkádusra nem voltak hatással ezek a szavak. Nem várta, hogy a királyné megdöbbenjen magától, hanem vissza sietett uraihoz s átadta nekik az üzenetet:

— Folytathatjátok — mondá — amit elkezdtek. A királyné helyesli.

Klotér erre nyomban karon ragadta a legidősebb fiút, a földre dobta s oldalába dőfte kését. A fiatalabbik fiú jajgatva vetette magát Csildebert lábai elé s sírva könyörgött:

— Segíts rajtam, jó apám, hogy úgy ne pusztuljak el mint bátyám.

Csildebertet megdöbbenésű a fiú szavai s így szólt:

— Nagyon kérek kedves bátyám, légy nagylelkű s engedd át nekem e gyermek életét. Ha nem öled meg, oly árt adok érte, amilyent akarsz.

De Klotér szitkokkal felelt:

— Taszítsd el magadtól, vagy te halsz meg helyette. Te ingereltél bele ebbe a vállalkozásba s ily könnyen megtagadod szavadat?

E szavak hallatára Csildebert ellökte magától a gyermeket s Klotérhez taszította, aki keresztül szúrta a szerencsétlent. Azután megölték a szolgálkat s a kormányzókat. Azután Klotér lóra pattant s elvágatott, mintha semmi sem történt volna, a királyné pedig elhozatta unokái holttestét s panaszos dalok éneklése közepett nagy pompával eltemette őket a Szent-Péter templomban. Az idősebbik tiz éves volt, a fiatalabb csak hét évet élt.

A harmadik fiút, Klodoaldot nem tudták kézre keríteni a gonosz királyok. Néhány hű katona megszöktette a fiút, aki megvetette a földi uralmat s istennek szentelte életét. Levágta önkezével dús haját s pap lett. Úgy is halt meg.

Thierry halála után 534-ben Klotér és Csildebert éppen úgy szerettek volna elbánni fiával Téodeberttel, mint ahogy Klodomir fiaival cselekedtek. De Téodebert, aki már felnőtt ifjú volt s tele bátorsággal, elég erős volt, hogy megvédje magát. Az összes méroving fejedelmek között ő volt a legtevékenyebb. Különösen itáliai hadjárata után, Konstantinápoly ellen akart indulni, hogy útját állja a népvándorlásnak, mely már másfélszáz év óta tartott nyugatról kelet felé. De ez a kísérlete életébe került. Rövid idővel azelőtt felesége Deutéria, aki féltékeny volt a saját leánya szépségére, a szerencsétlen teremtést kocsiba tette, mely elé vad bikákat fogatott s az állatok közé csapott. Azok bösz dühvel ragadták magukkal a kocsit s

végül egy folyóba döntötték. Így pusztult el Téodebert egyetlen leánya. Maga Téodebert 547-ben halt meg. Fia Téobald mint tizennégyéves fiú halt meg 553-ban. Klotér ekkor magához ragadta az örökségét. Ausztrázia új királya a szászok ellen indult, akik megtagadták az ötszáz tehénből álló adó fizetését. Mikor országuk felé közeledett, a szászok alázatosan jöttek elébe s kegyelemért könyörögtek. A királyt azonban katonái kényszerítették, hogy válasz nélkül elkeresse őket. Azok még egyszer visszajöttek s minden vagyonuk felét fölajánlották. Klotér ekkor így szólt vezéreihez:

— Álljatok el tervetektől, mert az igazság nem a mi részünkön van. Ha mindenáron csatázni akartok, ám cselekedjetek, én nem követlek benneteket.

A vezérek böszülten rohantak rá. Szitkokkal halmozták el, erőszakkal magúkkal czipelték, sőt meg is akarták ölni. Klotér tehát kénytelen-kelletlen velük ment. De vereséget szenvedtek.

Páris királya, Csildebert 558-ban meghalt s Klotér ekkor az ő örökségét is megkaparította. Így aztán egyedüli királya lett a frank birodalomnak. Három évig uralkodott Klovier egész országa fölött. Egy fia volt, Srámn, akit a nép gyűlölt, mert nem hallgatott jobb érzésű tanácsadóikra s folytonos tivornyázásban töltötte idejét. Barátait a legalacsonyabb sorban levők közül választotta. Folytonosan háborúságban volt apjával s végül összeesküvést szított ellene. Mikor gonosz tervét fölfedezték, Bretany grófjához Sonoberhez menekült. A király hadsereggel ment utána. Az első ütközet eldöntetlen maradt. Mikor a csata után beállt az éjszaka, Sonober így szólt Számn-hoz:

— Neked nem szabad éjnek idején alattomosan apádra törnöd. Én azonban egész sereggemmel rárontok ma éjszaka és elpusztítom mindenestül.

Számn nem egyezett bele. Másnap Sonobert megverték, sőt életét is elvesztette. Számn ekkor a hajók felé rohant, melyeket a menekülésre elkészített. Míg azonban azzal foglalkozott, hogy feleségét és leányát megmentse, utolérték s Klotér valamennyit egy szegényes kunyhóba záratta. Ott az ő parancsára Számn-t egy padra kötötték katonái s egy zsebkenővel megfojtották. Azután felgyújtották a kunyhót.

Klotér maga csak egy évvel érte túl ezt a fiát. Hompienyi villájában halt meg, ahová gyakran eljárt, hogy a körülötte elterülő sűrű erdőségben kedvére vadászhasson. Halálának közeledtére, a fájdalom hatása alatt végre megtört ez a barbár s így kiáltott fel:

— Ki az ég királya, aki így pusztítja el a föld leghatalmasabb fejedelmeit?

Klotér sok felesége között volt egy, aki a sok véres jelenet közepette a békét képviseli. Radegund unokahúga volt a türingiai királynak, akit a

frankok meggyilkolták s országát elfoglalták. Ő maga s kis fivére Klotérnek jutottak zsákmányul. Szépsége annyira megigézte a barbár fejedelmet, hogy gondosan fölneveltette s feleségül vette. Radegund irtózott ettől a házasságtól, mely királ névát vette őt. Emlékei szerencsétlen megfojtott rokonaihoz kötötték s csak akkor feledte el őket, mikor szegényei között volt, akiket segített, vagy ha egy művelt pappal vagy püspökkel a szentírásokról beszélgetett.

— Hiszen ez apáca — mondta-Klotér durván — s nem királyné.

S tényleg kolostor volt az a hely, ahová ez a szelidlelkű nő, az őt körülvevő durva erkölcsök elől menekülni akart. Mikor a király utolsó fivérét is megölette, R idegund Noajonba menekült, ahol Szent Medard püspököt éppen az oltár előtt tilálta. Zokogva borult az egyházfejedelem lábai elé s könyörgött:

— Szent atyám, kérlek, ajánlj fel engem az Úrnak.

A püspök habozott, mert félt a király haragjától, de a királyné nyomban apáca ruhát öltött magára s úgy kényszerítette kérése teljesítésére. A püspük végre is megáldotta s tölavatta Radeundot.

Klotér eleinte iszonyúan haragudott. A püspökök állhatatos kérése végre meglágvitotta s később megengedte hogy R idegund Poatiéban kolostort alapítson, melynek ő lett a főnöknője.

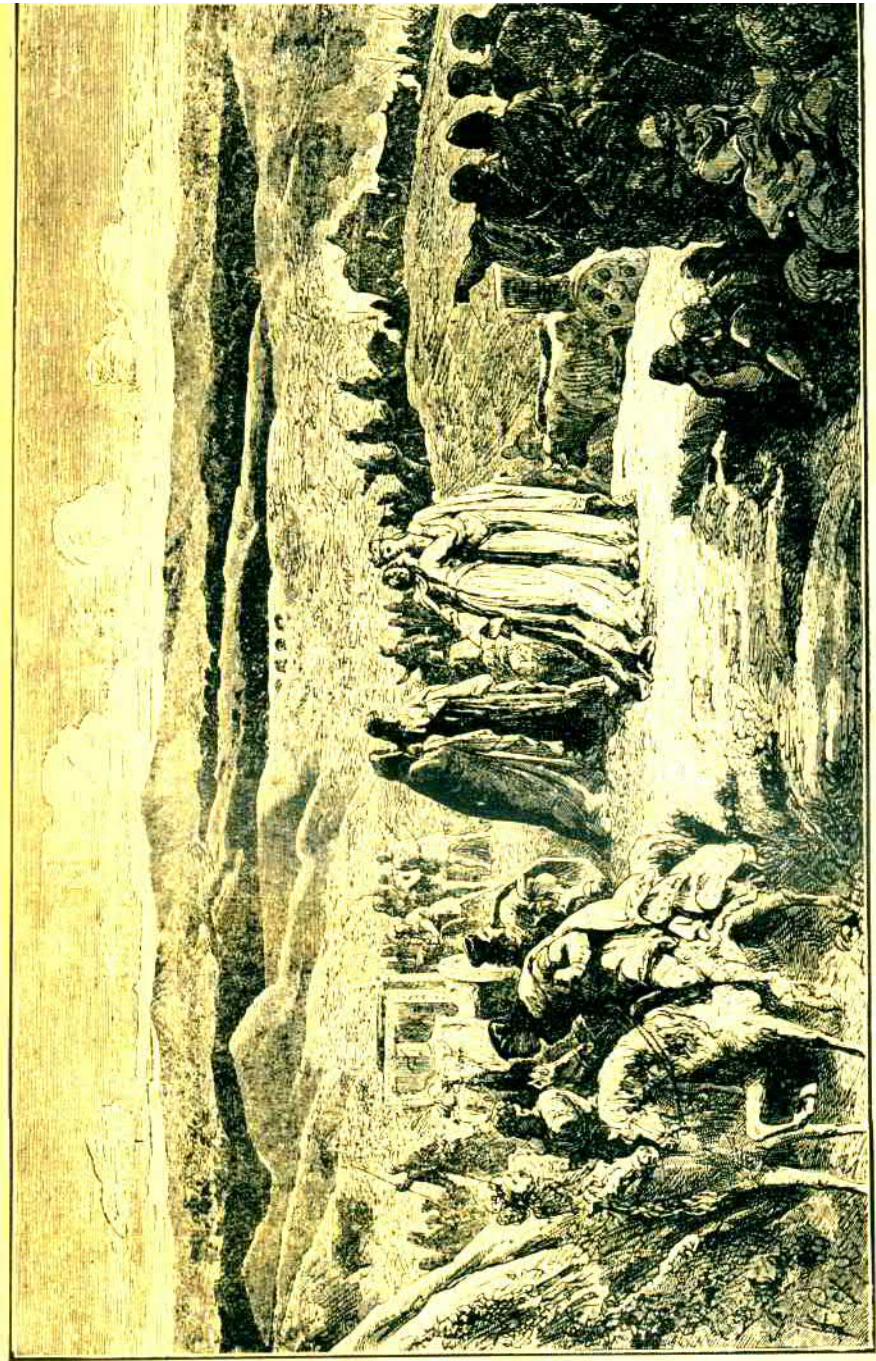
Radegund 550-ben vonult be oda s csak holtan hagyta el a kolostort 587-ben. Ez idő alatt tömérdek jót cselekedett s ettől eltekintve isten dicsőítésének élt. E kor legnagyobb költője Fortunatusz több versben megénekelte s maga is pap lett, hogy Radeguridot soha se kelljen elhagynia.

Az emberi természet sohasem veszíti el jogait. A legvadabb szenvedélyek közepette is találunk tiszta s gyöngéd érzéseket. A tizedik században az egyház adott menedéket e gyöngéd lelkeknek, melyek irtóztak a növekvő barbarizmustól: a kolostort adta azoknak, akik a magányt keresték s a rendes papságot szervezte azok számára, akik nem riadtak vissza attól, hogy a béke, az igazság és szeretet szavait hirdessék a vér emberei között.

íme, az emberiség folyton halad, még akkor is, mikor úgy látszik, hogy az örvénybe rohan.

Míg ezek történtek, másik nagy eszű államalkotó jelent meg, aki még nagyobb államalapító volt, mint Klovisz. Ez az osztrogótok ura, Teodorik volt, aki az osztrogót királyságot alapította meg Itáliában.

Nem kell csodálkoznunk, hogy valamennyi barbár nép között leginkább a gótok sajátították el a római műveltséget, mert nagyon sokáig közvetlen érintkezésben voltak a római császársággal. Teodorik művelődést terjesztő tehetségén és kitűnő politikáján azonban még kevésbé lehet csodálkoznunk, mert ő 18 éves kora óta Konstantinápolyban élt mint tús.

Galszwint elbuesuzik anyjától.

Amikor Attila halála után a hunok által legyőzött összes népek felszabadultak, az osztrigótok szabadok voltak. Három Amal-családbeli fejedelem uralkodott fölöttük: Valamir, Vidimir és Téodomir. Ennek az utóbbinak a fia volt Teodorik, ki 455-ben született s 475-ben vette át apja örökét.

A keleti császári udvarban való hosszas tartózkodása Zénón császárhoz vonzotta. Alattvalói féktelensége hadivállalkozásokba sodorta. Katonái Konstantinápoly ellen akartak menni, de Teodorik kívánságára e szándékuktól elálltak. Zénón fölhatalmazására ekkor Itáliába ment, ahol Odoaker uralkodott.

Teodorik a hadba egész nemzetét magával vitte. Az aggok, asszonyok és gyermekek kocsikon követték a harcosokat s magukkal vitték a marhákat s egyéb kincsüket is. 200.000 en lehettek.

Ez az út 488-ban kezdődött. Következő februárban előbb a Juli Alpokban szétmorzsolta a gepidákat és szarmatákat, aztán megverte Odoakert Akvilea s Verona mellett 489-ben. Három győzelme daczára körülfojták Ráviánál s veszedelmes helyzetéből a tuluszi gótok mentették ki. E segítséggel meghódította az Alpokon inneni egész vidéket s Odoakernek menekülnie kellett Ravennába. A város ostroma alatt, mely két évig tartott, egész Itália meghódolt, sőt az osztrigótok Sziciliát is megkapták, melyet az afrikai vandálok királya Trazimond engedett át nekik.

Odoaker megadta magát, olyföltétellel, hogy megosztja királyságát, de Teodorik ebéd alkalmával megölette 493-ban s egyedül uralkodott. Anasztáz az új császár elismerte Itália királyának.

Teodorik háború nélkül Itáliához csatolta Illíriát, Pannóniát, Réciát s Marszeil tartományt a burgundokkal való viszály eredményeként. A bajorok adót fizettek neki, az allemánok segítségét kérték Klovisz ellen; II. Alarik halála után a vizigótok is királyuknak ismerték el unokája Amalarik kis korúsága idejére.

Ari mellett megvert egy frank sereget s ekkor 508-ban visszaadta a gotoknak azt a segítséget, melyet ők Odoaker ellen nyújtottak neki. Klovisz nővérét vette feleségül, saját nővérét a vandál királyhoz adta nőül, unokahugát a türingiai királyhoz, egyik leányát a vizigót királyhoz, a másikat a burgund fejedelemhez. Úgy látszott, hogy ő a nyugati császárságban telepedett összes barbárok főnöke.

Teodorik politikai gondolkozásában éppenséggel nem volt barbár. A konstantinápolyi császárt kímélte a régi birodalom iránti tiszteletből. Háborút csak akkor kezdett, ha kényszerítették rá.

„A többi király — így szólt — a városok elpusztításában gyönyörködik s a roppant zsákmányban. Én azt akarom, hogy azok a népek, melyeket legyőztem azon sajnálkozzanak, hogy hamarabb nem kerültek az uralmam alá!“

Az újonnan érkezetteknek föld kellett. Az olasz városok földjük egyharmadát már átengedték Odoaker héruljainak, Teodorik gótjai a hérulokhoz csatlakoztak. Nem volt nehéz őket elhelyezni, mert roppant sok terület hevert gazdátlanul. A két nép közös törvényt kapott, mely alól csak a gótok egynémely sajátos szokása volt kivéve. A barbárok ép úgy adót fizettek földjük után, mint a rómaiak s a két nép közötti vitás ügyekben vegyes bíróság mondott ítéletet. Teodorik nem akarta, hogy a törvény gótjainak kiváltságokat adjon, sőt azt óhajtotta, hogy a legyőzöttekkel összekeveredjenek, de erőlködései daczára a barbárok maguknak a fegyvert tartották meg s eltiltották gyermekeikéi az irodalom és művészet tanulásától. A rómaiak egyedül látogatták az iskolákat s csak polgári hivatalokat foglaltak el. Teodorik mégis mint mester szervezte országát. Az osztrogótoknál nem találjuk meg a barbárok gyülekezeteit. A király uralkodott egyedül szűkebb tanács segítségével.

Teodorik nagyon tisztelte a római civilizációt. Megkapta Anasztáziusztól a császári jelvényeket, melyeket Odoaker megvetéssel küldött vissza Konstantinápolyba. Teodorik azonban a barbárok ruhája helyett a római bíbort hordta. Bár Ravennában székelt, tanácskozott a római szenátussal és így irt neki:

„Azt kívánjuk, vének gyülekezete, hogy a szabadság szelleme jóakaró szemmel tekintse gyülekezeteteket.“

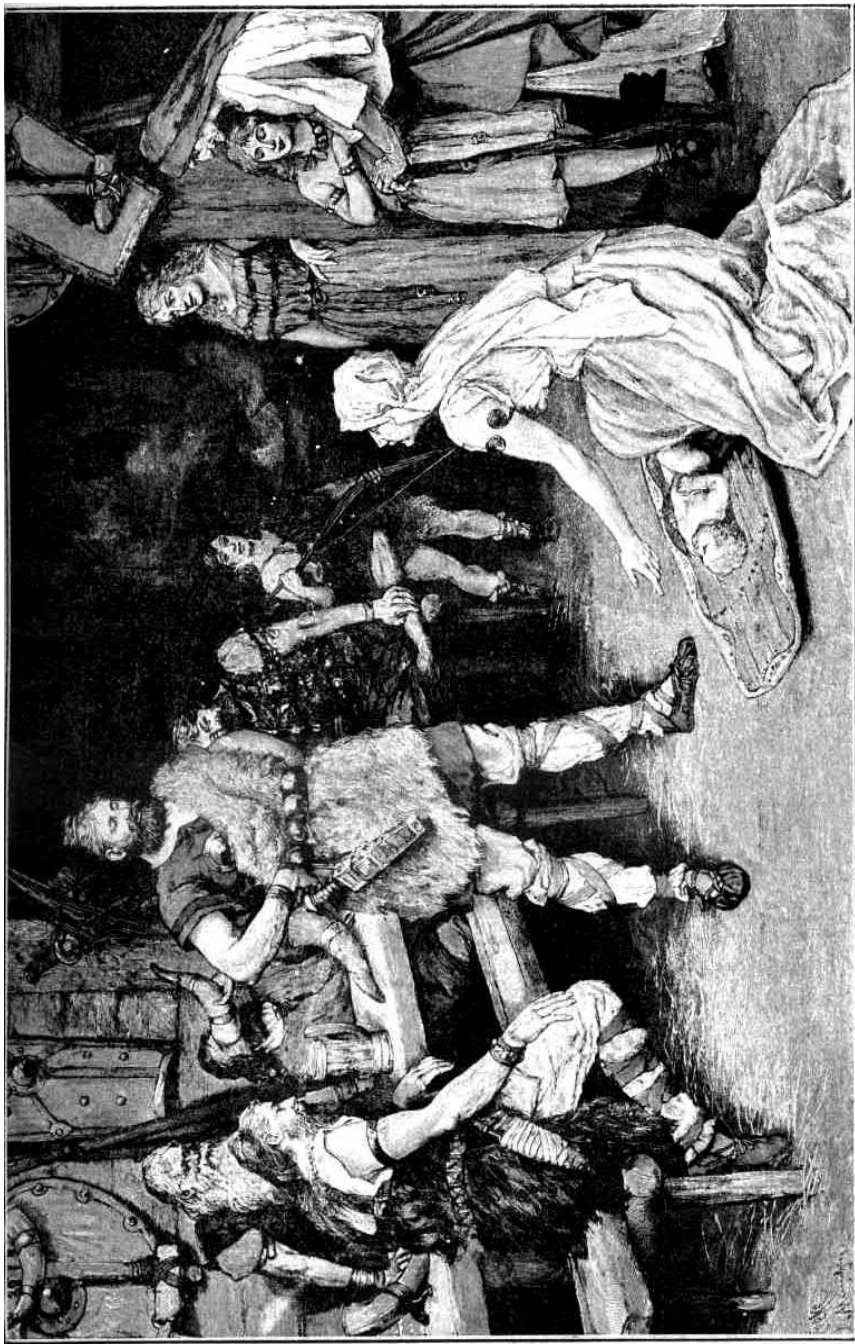
A Nyugatnak konzult adott, három prétorsági prefektust nevezett ki, három egyházközsületre osztotta: Galliára, északi Itáliára és Rómára. Főntartotta a községi kormányzást, de maga nevezte ki a szenátorokat, a kincstár túlkapásait csökkentette s palotája mindig nyitva volt azok számára, kik a bírák elfogult ítélete ellen panaszkodtak.

Valami szegény asszony évek óta kérte egy póre befejezését. Teodorik elhívatta a bírákat, kik néhány nap alatt elintézték az ügyet. Megbüntette őket, mert három év alatt nem intézték el, amit három nap alatt elintézhettek. Királyi kiküldöttek járták be a birodalmat s ügyeltek a király nevében az igazságszolgáltatásra s kitűnő rendőrséget szerveztek.

Teodorik, a barbár, ismét arra a jólétre emelte Itáliát, melyet az a császárak alatt elveszített. Nyilvános épületeket, vízvezeteket, színházakat, fürdőket építtetett s a régieket kijavította. Az elhanyagolt földeket műveltette, a pontinuszi és szpoletói mocsarakat kiszáraitatta. A dalmát vashányákat s Bruccium aranybányáját műveltette. A partokat hatalmas hajóhad védte a kalózok ellen. A nép tetemesen szaporodott.

Bár Teodorik maga nem tudott írni, a kor legkiválóbb íróit s tudósait maga köré gyűjtötte, így Boéciumsz,* Annodiusz püspököt, Kassziodert, kit

* Boéciumsz nem volt keresztény. A keresztény művek, melyeket munkáihoz csatolva találunk, egy Boetusz nevű afrikai püspöktől valók.

Kép az ős germán életből.
Az újszülöttet bemutatják a családnak és nevet adnak neki.

miniszternek tett meg s aki tizenkét kötetet hagyott ránk. Ariánus létere is kímélte a katolikusokat, megerősítette az egyház kiváltságait, a népnek s Rómának meghagyta a szabad püspökválasztás jogát. A zsidókat is védte s így írt rabbijuknak:

— „Nem kényszeríthetjük senkire vallásunkat, mert senki sem köteles jobb meggyőződése ellenére hinni.“

De amikor I. Jusztinján a Keleten üldözte az ariánusokat, hasonló rendszabályokkal fenyegette s mikor itáliai alattvalói között forrongást tapasztalt, azt hitte, összeesküvést szőnek ellene és eltiltotta a katolikusokat mindenféle fegyver viselésétől s több előkelőt a konstantinápolyi udvarral való bűnös összeköttetéssel vádolt. Sziumnak prefektusa, veje Boéciusz is belevonattak az üldözésekbe. A pádiai toronyba záratta őket, ahol a második „A bölcsészet vizsgálatásáról“ című szép munkáját írta. Mindkettőt lefejezték 525 ben.

Téodorik később belátta ártatlanságukat s annyira sajnálta őket, hogy elméje megzavarodott és ez nagyban siettette halálát, amely 526-ban következett be. Sírja még ma is megvan Ravennában. Kupolája egyetlen tizenkét méter széles és másfél méter vastag kőből való.

Ez az egyetlen gót emlékmű, de ez az alkotás semmiben sem egyezik azzal az építészeti formával, melyet gótnak neveznek.

Téodorik halála után nemzete főlénye is eltűnt. Az osztrogótok és vizigótok ismét különváltak, előbbiek a szép és tudós Amalazont fiát Atalarikot, Téodorik unokáját, utóbbiak II. Alarik fiát ismerték el.

Az osztrogót birodalom rohamosan hanyatlott s csak kevéssel élte túl alapítóját, akiben azonban sokkal nagyobb mértékben megvolt a civilizáció szelleme, semhogy a barbárok közé sorolhatnók.

Az osztrogótok nagy királyuk daczára csak nagyon kevés nyomot hagytak Itália földjén, utánuk olyan nép jött, mely a félszigeten a germán intézményeket honosította meg. A lombardok vagy Longobárdok, kik az Odera mellől származtak, sokáig vándoroltak a Duna nyugati partján a Tisza és a Morva között s végül Jusztinián hívására Pannóniában s Noriában telepedtek meg. Alboin király vezetése alatt elpusztították a gepidák királyságát és a szép Rozamundát, Kunimónd király leányát kényszerítették, hogy Alboin felesége legyen. Ez 566-ban történt. Két évvel utóbb Narzész hívására átkeltek a Juli Alpokon, kardcsapas nélkül elfoglalták a Pó völgyét s Milanóban Itália királyának kiáltották ki Alboint. Pádia lett fővárosa. Benyomult Ombriába s Szpoletóba lombard herceget ültetett. De Ravenna és Róma, a liguriai partok, Velence és a félsziget déli része nem került uralma alá. A görög birodalom védte őket s egy ekszárka által kormányoztatta, aki Ravennából ügyelt a Rómába, Gefaba, Nápolyba, Tarentumba, Szirakuzába és Hagldáriba helyezett hercegekre.

Alboin 573-ban halt meg. Pajzshordozója, Helmiszisz ölte meg Róza-

munda felbujtására, akit Alboin egyszer lakoma alkalmával arra kényszerített, hogy meggyilkolt apja koponyájából igyék.

Alboin az országot harminchat herceg között osztotta föl, kik mindegyike egy nagy városból kormányozta területét. A hercegek alatt álltak a grófok, azok alatt a kerületi bírák. Germán szokás szerint megtartották a nemzeti gyűlekezeti, melynek határozata a királyra is mérvado volt. A lombardok tehát sokkal hamarabb kifejlesztették a hűbéresség elemeit, mint a többi a birodalomban meglepedett barbárok.

Utóda Klef a félsziget déli részét is uralma alá hajtotta. Elfoglalta Beneventumot, de Nápoly, Géta, Amalfi, Kalabria és Bruttium a görögöknek maradt. 575-ben egyik vezére gyilkolta meg.

Klef halála után a harminczhat herceg üresen hagyta a trónt s mindegyikük a maga területén uralkodott. Ez a szétszakadás föl bátorította a lombardok ellenségeit. A görögök és frankok egyszerre támadtak rájuk, mire a lombardok 584-ben visszaállították a királyságot.

Klef fia Antarisz lett a király, aki visszahódította az elveszett tartományokat, leigázta Beneventumot, mely hatalmas hercegség székhelye lett. Megállapította a tulajdon föltételeit, a győzők és legyőzöttek jogait. Ez utóbbiak a nem szabad emberek sorsára süllyedtek s kénytelenek voltak földjük termékeinek egyharmadát új uraiknak ^szolgáltatni. Kényszerítette a hercegeket, hogy jövedelmük felét a királynak adják, de kötelezte magát, hogy állásuktól csak hűtlenség esetén fosztja meg őket.

A lombardok a hódítás elején pogányok voltak, aztán ariánusokká lettek, míg végre 602-ben a katolikus vallásra tértek át.

Nem volt írott törvényük, Rotárisz azt is adott nekik. Egy 643-ban Páviában tartott nemzetgyűlésen hirdette ki a lombardok hű népe és szerencsés hadserege a törvényt, mely Rotárisz nevét viselte. Ez a törvény nem személyekre, hanem területekre vonatkozott.

Klovisz és Téodorik uralkodása idején Nagy-Britanniának, melyet a szárazföldtől a tenger választott el, szintén meg volt a maga külön népözönlése^ mely az Elba partjáról elindult szászok és angolok szakadatlan betöréseiből állott. Az angol-szász egyesülés volt eredménye.

Nagy-Britannia, melyet részben meghódítottak a rómaiak, megőrizte uralmuk alatt három egymástól meglehetősen különböző népét: a kai ed oniaiakat (piktek és skótok) északon a mai Skóciában, ahová a rómaiak sohase tudtak behatolni; Keleten és Délen a logriaiakat, kiknek a római civilizációban már részük volt; Nyugaton Szeveru mögött a kambriaiakat vagy velszeiket, akik megfékezhetlenül vad hegyi nép voltak

A piktek folyton alászálltak Skócia fõnsíkjaikról s pusztító kirándulásokot rendeztek délen. Míg a sziget a rómaiaké volt, azok visszaűzték a pikteket, de mikor az Alariktól és Radagértól fenyegetett Honoriusz légioit visszahívta, Szeverusz fala és Hádrián bástyája nem használt többé. A

logriaiak és Kambriaiak, kiket e támadások kétségbeejtettek s akiknek könyörgését Écius nem hallgatta meg, kénytelenek voltak önmaguk védekezni. Vezért (penteyru v. pendragon) választottak, aki Londonban székel s onnan védelmezte az országot. Ez gyakran egyenletlenségre adott alkalmat, mert a logriaiak és kambriaiak folyton azon veszekedtek, melyik népből válaszszaák a vezért. Wertigern töltötte be e tisztséget, mikor a két nép belátta, hogy a piktek ellen nincs más menekülés, mint segítségül hívni a tengerentúli barbárokat: a szászokat, jütöket és angolokat. Ezek vakmerő kalózkodók voltak, akik látván, hogy útjukat a Rajnán át elzárják a Frankok, a tengert vették birtokukba s folyton az északi Óceánon s a Mans csatornán kalandoztak. Két szász vezér: Hengiszt és Horza megverték a pikteket* s hála fejében Tanét szigetét kapták Kent partja mellett s adófizetési ígéretet. E védőkből hamar urak lettek: az idegenek fehér sárkánya csakhamar elnyelte a bretonok vörös sárkányát. Ez volt ugyanis a két népzászlaja. 445-ben Hengiszt elfoglalta az országnak a Temze és a Manscsatorna közt fekvő részét s Kent királyának hívatta magát. Kantorbéri volt a székvárosa.

Ettől fogva a szász kalózkodók minden vezérének az volt a becsvágya, hogy Britannia egy részét meghódítsa. Ella megalapította Csicseszterben Szusszeksz királyságát (déli szászok), 516-ban pedig Cerdik Winchesz* terben Wesszeksz királyságát (nyugati szászok) alapította. Ott a szászok érintkezésben álltak a kambriaiakkal, akik kemény ellenfelek voltak. Kerléon hercege, Artur, a kambriai bárdok Akillesze legyőzte őket tizenkét csatában, melyek közül a leghíresebb a Badon-Hill melletti volt 520-ban. A hagyomány azt beszéli, hogy egy napon saját maga 400 ellenséget ölt meg. Megsebesült. Valami folyami szigetre vitték, ahol meghalt, de nem tudják pontosan, mikor. Sohase akadtak sírjára. A kambriaiak, kiket oly soká védett, nem akarták elhinni nemzeti hősiük halálát s századokon át várták visszatértét. Pillanatra megmentette szabadságukat.

Mínt hogy Nyugaton megállították a szász betörést, Kelet felé húzódtott megint s 526-ban Asszeksz királyságát (keleti szászok) alapította, melynek fővárosa London lett (Lon-din, a hajók városa).

547-ben érkeztek az angolok. Idda, a tűzember, elfoglalta Jorkot és a körülfekvő területet, melyet Northumberlandnak (a Humbertől északra eső ország) neveztek el. 571-ben Offa, egy Nagy-Britannia keleti partján letelepedett anglo-törzs főnöke, E s z t á n g l i a királya nevet vette fel. Norvik volt székvárosa. 584-ben pedig Krida az esztánglok és kambriaiak között Merszia (határ) királyságnak vetette meg alapját Linkoln vagy Leszter fővárossal.

Ez a három anglo királyság négy szász királysággal alkotta a hetes szövetséget s az egykori római birtok hét kisebb barbár királyságra oszlott, melyek később egyesültek. Az újonnan érkezettek tekintélyes elemei lettek

az angol népnek, melynek alapját ma is száznak tekintik. De ez a betörés nem érte el Skóciát, mely a régi piktek és skótok birtoka maradt. Se Róma, se Irland nem tudta legyőzni s úgyszólván teljesen ment maradt a germán uralomtól, ép úgy, mint a rómainál. Kelta népe, mely nagyszámú apró államot alkotott, csak a tizenkettedik században vesztette el függetlenségét. Szent Patrick már a 4-ik században bevitte hozzájuk a katolikus vallást.

Míg a barbár népek folyama előntötte csaknem egész Európát, a görög császárság érintetlen maradt. Folytatta általában nyomorult életét, melyből azonban néha mégis oly dicsőség csillant ki, melyet egy annyira korrumpált társadalomnál alig várnánk, Sőt Jusztiniánusz és Hérakliusz alatt a támadásba is átment a betörők ellen, visszahódította az osztrigótoktól Itáliát, a vandáloktól Afrikát, Spanyolország egy részét a vizigótoktól s ugyanakkor visszaverte a bulgárokat s az avarokat a Duna, a perzsákat az Eufrat mögé s védnökségét Ázsia összes keresztényeire kiterjesztette. De ez utolsó erőfeszítéstől kimerülve, nem volt képes megvédeni s megmenteni déli tartományait, mikor a Dél barbárai: az arabok megérkeztek.

Ezt a birodalmat leggyakrabban asszonyok kormányozták s eunukok, akik az elfajult, visszafejlődött császárokat kényük-kedvük szerint irányították. Így Arkádiusz utódát, Teodóziust, aki 408-tól 450-ig uralkodott, egész uralkodása alatt nővére, Pulkeria vezette, aki mindent elkövetett, hogy őt minél tovább kiskorúságban tartsa. Mikor ő alatta a birodalmat megtámadták, adót fizetett a Keletnek. De szerencséje volt, mert Arménia felét kapta Arzász királytól, aki az országot megosztotta vele, de az oroszán-részt magának tartotta. Teodóziusz alatt új szakadás mutatkozott, Nesztoriuszé, akit Konstantinápoly püspökéül nevezett ki.

Ez a szakadás sok zavart okozott a birodalomban. Meg kell emlékeznünk a Teodóziusz törvényről is, mely Gergely és Hermoztén törvényeinek hiányosságát pótolta s amelyben a keresztény császárok rendeletei foglaltattak.

Ez a törvény, melyet 438-ban Antiokusz jogtudós fogalmazott, a birodalom első olyan törvénye volt, mely császári megerősítéssel látott napvilágot. Nagy népszerűségnek örvendett, különösen a Nyugaton, a spanyolországi és itáliai gotoknak.

Marciánusz, akihez Pulkéria bátorsága jutalmazásaképp feleségül ment, Attilával szemben nagyobb szilárdságot mutatott, mint előde. De már utána Konstantinápolyban valamennyi nyomorúság kitört. A trák I. León 457-ben barbár kézből kapta a bíbort.

Zénón 474-ben az izauriai gárda lázadásának köszönhetette uralmát, mely a prétoriánusok mintájára mindent alárendelt erőszakos szeszélyeinek. Versenyháza akadt Baziliszkuszbán, aki nagy zavart okozott a birodalomban, azonkívül a vallási villongások a katolikusok és Eutikesz hívei közt oly

viszályt támasztott, melyet Zénón hasztalan kísérlett meg elsimítani Henotikonja vagy egyesítési rendelete által 481-ben. «

Anasztáziusz 491-ben épen el akarta foglalni az antiokuszi partriarkátust, mikor asszonyi cselszövény a trónra juttatta. Hogy megvédje Konstantinápolyi, Eukszinén 70 kilométer hosszú megerősített falat építtetett, mely az ő nevét viselte. Beleavatkozott a vallási viszályokba, melyeket azáltal csak elmérgesített: a vér patakokban folyt. Mégis megszabadította Konstantinápolyi az izanriaiaktól s szigorúan eltiltotta a véres czirkuszi játékokat. Ezek a császárok általában emberségesek, műveitek, sőt jó szándékuak voltak, de gyöngék s kicsik. A jellem erejének méltósága, a lélek emelkedettsége hiányzott belőlük, mint egyébként az egész nemzetből.

Anasztáziusz a perzsák ellen 502—505-ig szerencsétlen háborút vezetett, melynek következtében a birodalom Kolkidot elvesztette. Halála után (518) a trák I. Jusztiniánnal, ki a bíbort a császári testőrségtől vásárolta, új dinasztia kezdődött. Jusztinján prétorátusi prefektus volt, azelőtt pedig pástor és katoná. Nem tudott olvasni s rendeletét fatáblával jegyezte, melybe nevének négy első betűje be volt vésvé. Mégis volt némi érdeme s 527-ig uralkodott.

Ez időben lépett a trónra unokaöccse Jusztiniánusz, aki azzal egyengette az útját, hogy a birodalom minden erejének hizelgett. Megvesztegette a katonákat azzal, hogy két kézzel szórta az aranyat czirkuszi játékokra, melyek ennek a visszafejlődött népnek legnagyobb gyönyörűsége voltak. Ha uralkodása nagy volt, nem erkölcsösségének köszönhetette, hanem káboruinak, törvényhozási munkáinak s emlékműveinek.

Jusztinján egyszerre négyfelé is viselt háborút: kelet felé a perzsákkal, délnyugatra a vandálok ellen; nyugatra az osztrogótokkal s északra a bulgárokkal.

A perzsák ellen viselt s többször megszakított háború 528-ban kezdődött elsőnek a négy közül s utoljára végződött 562-ben. A jellege sem az volt, mint a többié. Nem a barbárok által elfoglalt országok visszahódításáról van szó, mint Itáliában s Afrikában, nem is betörések visszaveréséről mint a Dunánál, egyenlő küzdelem volt s nehéz. Hosszú határvonalat kellett megvédeni a letelepedett nép ellen, mely érett volt, mint maga a császárság, mely nem tömegben rohant előre, de hadseregeket küldött, ami épen a különbség a barbárok betörései és a rendes háborúk között.

Száz évi jó egyetértés után a régi ellenségeskedés ismét lángra lobbant Anasztáziusz és Jusztin alatt, a római birodalom és Perzsia között. Kobad király elfoglalt több római várost s meghódította egész Arméniát, a két birodalom örökös viszálykodásának tárgyát. Az is hozzájárult, hogy a lazik, kik nem sokkal azelőtt a keresztény vallásra tértek át, lemondtak Perzsia támogatásáról s a görög császárság védnöksége alá helyezkedtek.

Jusztinján egy éve uralkodott 528-ban, mikor Kobad nyílt ellenségeskedést kezdett, szétkergette a munkásokat, akik Mezopotámiában Dara város megerősítésén dolgoztak. Az ázsiai tartományok védelmét Belizárra bízták, kinek neve elválaszthatlan Jusztiniántól és halhatatlanná tették nagy tettei a szerencsétlensége.

Jellemző a görög császárságra, hogy ezt a két embert sokkal előbb fűzték össze a kicsapongások, mint a dicsőség. Belizár egymásután két nagy csatát nyert, de Kallinik mellett megverték. Ügyes hadicsellel mégis megmentette az ázsiai görög birtokokat s Kobad utóda Korroesz Nuszirvan, aki előbb a békével akarta helyzetét megerősíteni, mielőtt nagy tervei kiviteléhez hozzáfogott volna, alkuba bocsátkozott. Jusztinián 11,000 aranyfontot fizetett s átengedte a lazik városokat. Ez áron örök barátságot fogadtak egymásnak, mely azonban csak nyolcz évig tartott.

540-ben Kozroesz, kit Jusztinián növekvő nagysága nyugtalanított s az osztrogótok királya Vitizs, izgatott, seregeivel előzönlötte Szíriát, elpusztította, elfoglalta Antiokiót s csak Bédizár volt képes megállítani, kit Jusztinián sietve visszahitt Itáliából. A nagy hadvezér ügyesen útját állta a perzsák újabb hódításainak, de nem tudta visszahódítani Arméniát, sem a lázik városokat, kik már annyit szenvedtek a rómaiaktól, hogy nem akartak elszakadni Perzsiától.

Végre 554-ben fegyverszünetet kötöttek. Tíz évvel később a háború újra kezdődött a lazik városok elszakadása miatt, Kolkidában, melynek lakossága nagy részt keresztény volt. Az 562-iki szerződés ezt a tartományt a császárságnak biztosította. Ugyanakkor Jusztinián kikötötte a Perzsiában élő keresztények lelkiismereti szabadságát, ellenben beleegyezett 30.000 arany adó fizetésébe, olyképpen, hogy a Keleten uralmát egyidejűleg anyagi megaláztatás s az a tisztesség jellemezte, hogy még az ellenség földjén is a védnök szerepe s az avval járó erkölcsi befolyás jutott neki. Három más oldalon katonai dicsősége kevésbé volt kétséges.

A győzelem végzetes volt a barbárokra Ezeknek az északi embereknek, akik nedves és sötét erdeiből hirtelen Itália, Spanyolország és Afrika forró síkságaira jutottak, két gyilkos ellenségük volt: a nap s a kicsapongó orgiák. Ugyanaz történt velük, ami az angol katonákkal Indiában. Az éghajlat erőltetette őket s a mértéktelen életmód, mely az Elba partjain nem ártalmas, az Atlas*) lábainál gyilkosuk lett. Hozzájárult ehhez kis számuk, a körülfekvő népek gyűlölete, a hirtelen érintkezés a civilizációval, mely oly gyakran végzetes a barbárokra.***) Így jártak később a Palesztinában

*) Az északi embernek bő táplálékra van szüksége, az arab egy kis vízzel kevert liszttel beéri.

**) Észak-Amerika indiánjai nem tudják megszokni; eltűnnek lassanként. Az É. Államok rengeteg területén az ország hajdani urai ma alig vannak 420.000-en. Van olyan törzs közöttük, mely fél század alatt felére olvadt.

letelepedett keresztesek. Hirtelen hanyatlásukból Jusztinján hasznot akart huzni. Kezdte a vandálokon.

Az első perzsa háború után indult a császár a vandálok ellen.

Gélimer meggyilkolta Hilderik fejedelmet, I. Teodoziusz rokonát. A boszu örve alatt Jusztinján elhatározta, hogy az enervált népet megtámadja, melyet különben vallási villongások is gyöngítettek Belizár 600 hajóval, 20.000 tengerészszel és 15.000 katonával ment Afrikába. Az elindulás Konstantinápolyból nagy ünnepélyességgel történt. Belizár nagy sikerei magyarázák meg ezt. Három hónappal azután, hogy Afrikában partra szállott, megnyerte a trikaméroni döntő csatát s elfoglalta Afrikát, Szardíniát s a Balcári szigeteket, (534). Gélimer, ki foglyul esett, kenyeret kéretett Béliázártól, mert már három hónapja nem látott olyat, aztán beteg szemeinek spongyát s egy lantot, hogy szerencsétlenségét megénekelje. Mikor Belizár elé vezették, nevetésbe tört ki s mikor a császárnak bemutatták, így kiáltott: „Hiúságok hiúsága! Minden csak hiúság!“ Galatében uradalmakat adtak neki, ahol csöndben fejezte be életét.

Alig fejezték be Konstantinápolyban Belizár ünneplését, az afrikai diadal miatt, már is Itáliába kellett mennie.

Itáliában az osztrogótok erősebbek voltak, mert erősebbek voltak,, mert nagyobb volt a számuk s még csak rövid ideje éltek ott. Teodorik különváltan tartotta őket az itáliaiaktól. Leánya Amalazont, aki Atalarik helyett uralkodott, csiszolni akarta őket. A gótok, akik megmaradtak barbár durvaságaik mellett, kényszerítették, hogy unakafivérét Téodatot tegye meg királynak, aki aztán nemsokára meggyilkolta. Jusztinján itt Amalazont boszulójaként lépett fel. Belizár 535-ben elfoglalta Sziciliát, Nápolyi, Rómát (536). Hasztalan szedte össze az új gót király Vitizs minden erejét. Egy pillanatra ő volt a támadó, sőt Rómában körülzárta Belizárt. Aztán csúfos vereséget szenvedett. Kénytelen volt Ravennába menekülni (540) s ugyanaz lett a sorsa, mint Gélimernek. De az irigység s a perzsa háború csakhamar visszaszólították Belizárt. Ekkor a gótok Totila alatt előnybe jutottak s Faenza mellett 546-ban nagy győzelmet arattak, mely kezükbe adta Rómát. Belizár visszajött, de csekély erővel kénytelen volt visszatérni a világ akkori fővárosába.

Amit az udvar tőle megtagadott, megadta az eunuk Narzesznek. Ez hatalmas sereggel jött Itáliába, melyben hunok, perzsák, hérulok, lombardok s szuávok voltak többségben s ezek segítségével Lentagió mellett az Appeninek között legyőzte Totila királyt, aki 552-ben belehalt sebeibe. Utóda Téjasz ugyanarra a sorsra jutott. Vele megszűnik az osztrogót királyság. A frankok, kiket a gótok és görögök egyaránt segítségül hívtak, egyiknek se használtak sokat. A megmaradt osztrogót harcosoknak megengedték, hogy minden kincsükkel elvonuljanak, de meg kellett ígérniök, hogy nem térnek vissza többé,

Úgy látszott, a keleti császárság boszút állott a nyugatiért. Mikor aztán még elfoglalta 552-ben Valenzia és Bétik spanyol tartományokat, melyeket Atanagilda engedett át Jusztiniánnak hála fejében, amiért Agila ellen segítette, az egész földközi tenger ura lett. De ez a nagy hatalom csak rövid ideig tartott. Északon új betörés készült. A bulgárok, kiket tatároknak néztek, nevüket a Volgából nyerték, melynek partjairól indultak akkortájt útnak. Dáciában telepedtek le s míg a császári hadak Ázsiában, Itáliában s Spanyolországban küzdöttek, ők átkeltek a Dunán s egész Konstantinápolyig kalandoztak. A birodalom fővárosát Belizár mentette meg, aki egész a Duna túlsó partjára űzte őket 559-ben. Egy más tatárnép, az avarok, 558-ban közeledett a Dunához. Jusztinián rábirta őket, hogy Dákiában megálljanak. Azt remélte, hogy a császárság védelmezőket nyer bennük, s ők lettek legszörnyűbb ellenségei.

Jusztinián legfőbb érdemét nem győzelmei képezték, hanem azok a törvényhozási munkák, melyek nevéhez fűződnek. Tribonász jogtudós irányította őket, általános nagy tudású ember, de lelkiismeretlen, ha Prokopnak hihetünk, aki ezt mondja: „Üzérkedett a törvényekkel, melyeket teremtett s megsemmisített, ahogy kívánták tőle“. Más kilencz jogtudóssal együtt, Tribonász tizennégy hónap alatt (527—528) tizenkét kötetre való császári rendeletet s törvényt szerkesztett: ez volt a törvénykönyv. Jusztinián később új kiadást készíttetett belőle, melybe általa csinált kétszáz törvényt s ötven elhatározást illesztett bele. 533-ban jelentek meg az Instrukciók, a római jogszolgáltatás elveinek összefoglalása, melyet a konstantinápolyi, beritumi és római iskolákban tanítottak; a Digest, görög nevén Pandektumok a régi római jogtudósok mondásaiból összeállított 50 kötet. Ezt tizenhét jogtudós 3 év alatt állította össze, holott Jusztinián tíz évet adott a munkára. Az összes régi törvények, jogszokások s mondások benne voltak. Tilos volt őket magyarázni, nehogy újabb összezavarásukra alkalom legyen, mégcsak tolmácsolni vagy idézni sem volt szabad a régi törvényeket, szükség esetén a császártól kellett magyarázatukat kérni. Végre a negyedik mű a novellák vagy authentik-ok, Jusztinián törvényei 534-től 565-ig. Ez a törvényhozás mint egy végrendelet volt a régi római jogtudományának, melyet azonban a polgári törvény új emberséges elvei s a kormányzásban nyilvánuló kényuralom elve frissített föl.

A birodalom védelmére Jusztinián 80 erősséget építtetett a Duna mentén, 600-at Dákiában, Epiruszban, Tesszáliában, Makedóniában s Trákiában. Újra felépítette Anasztázusz falát, mely földrengés következtében összedőlván, lehetővé tette a bulgárok betörését; azonkívül megerősítette a birodalom összes szorosait. A főváros díszítésére több emlékművet emeltetett, egyebek között a Szent Zsófia-bazilikát, mely ma mecset. Ő alatta hozta be két szerzetes a selyemhernyót Kínából.

Jüsztinian uralkodása az említett szempontokból dicséretre méltó. Elítélendő azonban, ha tekintetbe vesszük a belső villongásokat, a zöldek és kékkek (a cirkusz kocsisainak színei) összetűzéseit s Nika eltántorodását, ki Konstantinápolyi öt napig a legszörnyűbb pusztításnak, mérszarlásnak s tűzvésznek szolgáltatta ki. A veszedelem oly nagy volt, még a császár személyére is, hogy már menekülni akart a készen tartott hajón, mikor Teódora, a felesége e szavakkal állította meg: „Én maradok s elfogadom a régiek nagyszerű gondolatát, hogy a trón dicsőséges sir.“ Belizár háromezer veteránnal körülfárta az árulókat a cirkuszban s 30.000-et legyilkolt közülök. S a bátor Teódora mégis csak nem volt egyéb, mint egy volt komédiásnő, az amfiteátrum medvéi öréneke a leánya, aki meglehetősen viharos életet élt, mielőtt Jüsztinian feleségül vette. Sehol se volt immár látható az erény, mely nélkül az erő is gyöngye s mely egyedül adhatja meg államoknak s egyeseknek egyaránt az üdvös önbizalmat. Még a hatalmas erösségek is, melyeket a császárság emelt, saját tehetlenségük érzéséről tesznek bizonyosságot, s a haragot, melyet feltartóztatlan romlásra éreztek.

Jüsztinian 565-ben halt meg, miután előbb kegyvesztetté tette Belizárt. *)

Három császár, a két utolsó elég szép jellemű, követte Jusztiniánt a trónon; előbb unokaöccse II. Jusztin (565), aztán II. Tibor (578) és Móricz (582). Jüsztinian uralkodásának visszfénye e három császár kormányzását is bevilágította. Ha a lombardok meg is hódították Itáliát (568), Jusztin hősiesség magatartása elhárította a keleti birodalomról az avarok betörésének veszedelmét. A perzsa háború sikerrel folyt II. Tibor alatt s Móricz alatt a görög császárság II. Kozroesz védnöke lett, kit Bahram lázadása (591) elűzött birodalmából. Szerencsétlenségre ez uralom végén az avarok főnökük a rettenetes Baiam alatt százezer aranyra emelték az adót, elfoglalták Szirmiumot és Szingidiumot s Belgrádtól a Fekete-tengerig végig pusztítottak mindent. A zsákmányoló seregek ellen Móricz csak egy elfajult hadsereget volt képes síkra állítani, akik csupán az arany iránt voltak érzékenyek s kiknek olyan vezérek voltak, mint Kommenciolusz, aki valahányszor a barbárok jöttek, beteg lett. Móricz helyre akarta állítani a hadseregben a fegyelmet s ez a kísérlet életébe került. Az európai és ázsiai háborúban kitért a lázadás, a Fokasz, akit császárnak kiáltottak ki, megfojtatta Móricot és fiait (602). Szerencsére Fokasz szörnyű zsarnoksága csak rövid ideig tartott, a nép az afrikai ekszarka fiát Herakliusz hívta ellene segítségül (610).

Herakliusz uralkodása a perzsák és avarok ellen folytatott csudálatra méltó küzdelem volt. Régóta nem folytattak oly nagyszerű háborút, mint

*) A hagyomány, melyet Marmonteles regénye tett népszerűvé, s mely szerint Jusztinián megvakítottatta Belizárt, a 12. század egyik nem éppen hitelt érdemlő írójától, Tzetzes-től ered.

ő Ázsiában. A birodalom szörnyű hanyatlása, mely már ő előtte beállott, még csak csudálatosabbá teszi a sikereket, melyeket elért. Az avarok előzönlöttek Északot s egész Konstantinápoly külvárosáig követték a császárt (616). A perzsák viszont szatrapájuk: Szain alatt Szíriába törtek be (611), sőt Palesztinát, Egyptomot is előzönlöttek s elpusztították az összes görög városokat, majd visszatértek Kis-Ázsiába és egészen Kalkédoniáig nyomultak, ahol tíz évig maradtak Konstantinápolylyal szemben, mert Egyptom elvesztése éhínségbe juttatta őket. Hérakliusz tehát úgyszólván csak már fővárosának volt ura s azon gondolkozott, hogy székhelyét, Karthágóba helyezze át, mikor Szergiusz pátriárka visszatartotta s rendelkezésére bocsátotta a konstantinápolyi egyház kincseit. S ekkor szinte vallási háború kezdődött Kozroesz megfojtatta Jeruzsálemben a keresztény szerzeteseket s megesküdött, hogy addig nem köt békét Herakliuszszal, míg az nem mond le keresztre feszített istenéről s a napimádás vallására át nem tér.

Hérakliusz a háborút áttette ellenséges földre. Először megtámadta 622-ben Kis-Ázsiát, délfelől kikötött Kilikiában s nagy csatát nyert az Isszosz mellett. Aztán 623-ban északról támadt rá, Trapezuntnál partra szállt, szövetséget kötött Arméniával s elpusztította városát, melyet a perzsák vallási törvényhozója: Zoroaszter szülőföldjének tartanak. Így fölszabadult Kis-Ázsia s Egyptom. A perzsa seregeket visszaszólitották az Eufrat mögé.

A perzsák szövetséget kötöttek az avarokkal, Hérakliusz a Volga melletti török-kazárokkal szövetséghez, akik a perzsáknak ugyanolyan szomszédai voltak, mint a görög császárságnak a Duna melletti barbárok.

Míg az avarok támadása Konstantinápoly ellen 626-ban meghiúsult, Hérakliusz 40.000 török segítségével csaknem egészen a perzsa fővárosig nyomult 627-ben. A császár moszuli győzelme után elpusztította a perzsa városokat s egész Ktészfönig hatolt, melyet azonban nem mert ostrom alá venni. Kozroeszt megfosztotta trónjától saját fia Sziroesz. Azután megkötötték a békét, mely a keresztények kezébe juttatta a kereszt fáját, melyet Hérakliusz 628-ban nagy diadallal vitt Jeruzsálembe.

Itt végződik Hérakliusz uralkodásának szerencsés korszaka. A császárságot a rettenetes erőfeszítés teljesen kimerítette, iparában s kereskedésben teljesen elökre tette. Az arab sivatagok mélyéből új, rettenetes ellenség hömpölygőit elő, mely mindent elsöpört maga előtt. Alig tíz évvel később Hérakliusz föloldotta szíriai alattvalóit a hűség alól s elhajózott maga is, így kiáltott fel:

— „Isten veled Szíria, isten veled örökre!“ Halála előtt 640-ben még meg kellett érnie Egyptom és Alexandria elvesztését.

Hérakliusz utódai 70 évig uralkodtak a birodalom szerencsétlenségére. II. Konstantin (641) meggyilkolta bátyját, III. Konstantin fivéréi-

nek orrát vágatta le, hogy ne kelljen velük megosztania az uralkodást; II. Jusztinián (685) kegyencze egy eomuk és egy szerzetes. Az előbbi megkorbácsolta a császár édesanyját, utóbbi pedig a legszörnyűbb kínzások közepette ölette meg ellenségeit. III. Tibor szerencsére utolsó volt ebben a borzalmas családban. Előbb megcsónkították, aztán lefejezték.

Ekkor kezdődött a császárság ama véres, sötét korszaka, mely a görög birodalmat a történet legsajnálattaméltóbb népfajai egyikének tün-teti föl.

A görög császárság megtorló hadjárata a barbárok ellen Itáliában s Afrikában megállt, ott igazságot szolgáltatott a barbár népeken, melyek hamar elpuhultak. De már Gailiát nem érte el. Ott a frankok parancsoltak. Klovisz fiai alatt többfelé is vezettek hódító háborút: a frankok többször is összegyűltek vezéreik körül s kalandot s zsákmányt követeltek, de már nem voltak olyan hívek s ragaszkodók, mint ahogy beszélték róluk. Egyszer Teodorikot fenyegetik, hogy elhagyják, ha nem vezeti őket Burgundiába, majd I. Klotért bántják brutálisan, mert nem akar a szászok ellen vonulni. Az odaadás a személyi ellenségeskedéseknek engedi a teret, a vezérekoól a királyhoz ellenséges arisztokrácia fejlődik, egy hatalmas osztály, melyet közös érdekek tartanak együtt s kiknek befolyása részben erejükből, részben nagy birtokukból ered.

Ez az arisztokrácia különösen Ausztráziában fejlődik nagygyá, mely barbárabb maradt Neusztiánál, mert kevesebb volt a római elem, mely a királyt az erkölcsök megszélidítésében támogathatta volna. A birodalomban a két elem mind jobban eltávolodik egymástól s már Klovisz fiai alatt is csak ritkán tart együtt. Csakhamar azután ellenségesekké válnak. A királyságnak és az arisztokráciának ez a küzdelme, csaknem egy évszázadig tartó polgárhábotuba keverte a frankokat.

I. Klotér halála után a birodalmat ismét négy királyságra osztották: a párisi, a metzi, a burgundiai és szoasszoni királyságokra, melyek fölött Klotér négy fia uralkodott. A négy közül a legkevesbé rossz Saribert volt, Páris királya. S mégis kiátkozta őt Szt. Ohsermén, mert apácát akart nőül venni. Saribert korai halála a négy királyságot háromra olvasztotta 557-ben. Ez az utóbbi osztozkodás tartósabb volt, mint az előzők, mert tényleges határokat szabott meg nemzetiségek szerint. Burgundiában Gontran parancsolt, Szigbert volt az úr az ausztráziai vagyis a keleti frankok fölött, míg Csilpérik annak a frankokból és galló-rómaiakból álló keveréknek volt uralkodója, melyet nyugati, vagy neusztriai frankok neve alatt ismer a történelem. Ami Akvitániát illeti, az mind a három királysághoz egyformán tartozott, mert mindegyikük részt akart a dél e győ. nyörü vidékeiből és gazdag városaiból, melyek adója kincstárukat megtöltötte. Páris már akkor is oly tekintélyes volt, hogy az osztozkodásnál egyik fivér sem volt hajlandó a másiknak átengedni. Elhatározták tehát,

hogy a fivérek közül bármelyiknek csak úgy szabad Páris földjére lépnie, ha a másik kettő beleegyezik. A három király közül Gontran pályája volt a legkevésbé fényes, de egyúttal a leghosszabb is. Ő tanúja volt azoknak a véres eseményeknek, amelyek színhelye a másik két királyság lett.

A hetedik század egyik krónikása, a következőket beszéli el:

„Egy éjszaka, mikor Csildérik, a Klodvig apja, lepihent a felesége, Bazin mellé, ez így szólt hozzá: „Ó, király, kelj fel s amit látni fogsz a ház udvarán, elmondod majd szolgálódnak.“ Csildérik szót fogadott s ekkor olyan állatokat látott elvonulni az udvaron, melyek oroszlánokhoz s leopárdokhoz hasonlítottak. Visszament feleségéhez s elmondta neki, mit látott, mire Bazin így szólt:

— Uram, eredj még egyszer s amit látsz, elmondod majd a szolgálódnak.

Csildérik megint fölkel s ekkor medvéhez s farkashoz hasonló állatokat látott odább vonulni az udvaron. Mikor ezt is elbeszélte nejének, az harmadszor is kiküldte s ekkor Csildérik kutyákat s egyéb alsórendű állatokat látott, melyek ott fetrengtek az udvaron s marczangolták egymást Ekkor Bazin újra megszólalt:

— Amit láttál, valóban bekövetkezik. Fiunk fog születni, bátor, mint az oroszlán, a fiunk fiai a párduczhoz s szarvashoz lesznek hasonlóak, de már utánuk a medvéhez és farkashoz hasonló utódok maradnak. Akiket legutoljára láttál, a végén érkeznek, a birodalom romlásakor.

A nép meséje ezúttal is helyes úton járt.

Klodvig fiai alatt még a hódítás szelleme sarkalta a frankokat, most másfélszázadon át csak a viszályok mozgatták őket.

Ausztráziában (Belgium és Lotharingia), mely közelebb feküdt a Rajnához, ahonnan a barbárok érkeztek s amelyet javarészt frank nép lakott, a germán szokások uralkodtak. Egész tömege az apró főnököknek hatalmas előkelőséggel csoportosult, melynek eleme a harcz volt s királyaira féltékenykedett. Neusztria (He de francé és Normandia) inkább római, mert kevesebb barbár lakta földjét s javarészt hajdani városok borították, nagyobb tekintélyt biztosított királyainak s megőrizte a császári közigazgatás némely szokásait s emlékeit.

Az erkölcsök s a helyzet e különbözősége Neusztria és Ausztrázia között politikai ellenségeskedésre vezetett, mely először Frédegonde és Brünhild versenyében tört ki (Csildérik felesége az egyik, a másik Szigbert), később Ebroen és az ausztráziai udvarmesterek viszálykodásában.

A hunok csapásain új nép érkezett Ázsiából, az avar, mely benyomult a Duna völgyébe és azt elhagyva, a frank birodalomba ütközött. Szigbertnek, mint Ausztrázia királyának volt kötelessége a keleti határokat megvédeni. Megütközött az avarokkal 562-ben s első ízben megverte őket. De hat évvel később egész Bajorországig s Frankonáig nyomultak, legyőzték Szigbertet s elfogták. Uglátszik azonban, hogy győzelmük nem volt döntő, mert foglyukat ismét szabadonbocsátották s visszatértek Pannóniába. Ugyanakkor a lombárdok, akik csak nemrég lettek úrrá Itália fölött, előzőlötték Gontran országait. Háromszor behatoltak egész a Rhón partjáig (570—576). A frank birodalom azonban sokkal fiatalabb volt még, sem-

hogy ki lehetett volna kezdeni. A lombardokat visszakergették az Alpok mögé, miként az avarokat a germán országok mögé szorították.

Míg Ausztrázia királya a közös ügyért harcolt, fivérei fölhasználták távollétét nyugati birtokainak kifosztására. Erre a sértésre nyomban újabb is következett: Csildérik megfojtatta nejét Galszvitet, aki nővére volt Brühildnek.

Mindketten Athanagild vizigót király leányai voltak, aki e kettős házassággal megakarta szerezni a frankok barátságát. Galszvit, aki nem vágyott hatalomra, remegve várta a napot, melyen el kellett válnia édesanyjától s elindulnia messze észak felé, hogy ismeretlen férjét fölkeresse. Mikor a frank követek megérkeztek, hogy királyuk aráját üdvözöljék, anyja nyakába vetette magát s keservesen zokogott. A követeket is meghatotta fájdalom s nem mertek az utazásról beszélni. Két nap múltán azonban fölkeresték a királynét s elmondták neki, hogy uruk türelmetlen s az ut nagyon hosszú. A királyné sirt s még egy napi haladékat kért leánya számára.

— Csak egy napot adjatok még, többet nem kérek; ne feledjétek, hogy abban a messi országban, ahová a leányomat viszitek, nem lesz többé anyja.

Végre is Athanagild lépett közbe apai tekintélyével s Galszvitet keserves zokogása daczára átadták a követeknek. Lovasokból, kocsikból, málhaszekerekből álló hosszú sor vonult Toledo utczáin az észak kapuja felé. A király elkísérte leányát egy-napi járóra, de a királyné még nem tudott megválni lányától. Elhagyta saját kocsiját s Galszvit mellé ült. Már a hegyekhez közeledtek, az utak mind nehezebbeké váltak, a királyné észre sem vette s még messzibb akart menni. De kísérete csak zavarta s veszélyeztette a továbbhaladást s így a gótok elhatározták, hogy nem bocsátják tovább a királynét. Meg kellett magát adnia, a válás amúgy is elkerülhetlen volt. Gyöngéd s megható volt az anya s leánya búcsúja egymástól. A királyné anyai aggodalmának s szomorúságának gyöngéd szavakban adott ki ejezt:

— Légy boldog, leányom, de féltelek. Vigyázz magadra, kicsikém, vigyázz magadra!

E szavakra, amelyek a saját előérzetével nagyon is egyeztek, Galszvit zokogott:

— Isten akarja, alá kell vetnem magamat.

Elváltak, a menet megoszlott. Lovasok s szekerek elváltak egymástól. Amazok tovább vonultak, emezek visszafordultak Toledo felé. A góth királyné azonban megállította kocsiját s egyenesen állva követte, tekintetével leánya szekerét, amíg a hegyiut kanyarulatai között el nem tűnt előtte. Galszvit, a szomorú szép menyasszony önmegadással folytatta útját észak felé. Kísérete, mely a két nemzet, a gót s a frank-nemzet nagyuraiból s harcosaiból állt, átkelt a Pirenéusokon, elhaladt Marbonn és Harkaszon városok mellett s ott hagyta el csak a góth birodalmat. Aztán a Poatié és Túrsz közötti útra fordult Ruen városa felé, ahol a király már esküvőre várta aráját. Minden nagy város kapujánál megállt a menet s mindenki úgy tett, mintha ünnepélyes bevonulásra készülne: a lovasok levetették úti köpenyüket, levették lovuk csillogó szerszámáról a takarót s kezükbe vették bárójukat, mely a nyeregbe volt akasztva. Neusztria királyának menyasszonya elhagyta nehézkes szekerét s diszhintóba szállt át, melyet nehéz ezüst borított.

Galszvit lakodalmát ép oly fénnyel ünnepelték meg, mint nővéreét: Brühildét. Sőt rendkívüli megtisztelésben is része volt a fiatal asszonynak: Neusztria összes frankjai, urak s egyszerű harcosok egyaránt hűséget esküdtek neki, akár egy királynak. Félkörbe állva egyszerre kirántották kardjukat s megforgatták a levegőben, miközben régi pogány szokás szerint esküt tettek, hogy hulljon le a feje annak, ki

Galszintet megfojtják.

esküjét megszegi. Aztán a király ismételte hűségi ígéretét. Kezét ereklyés szekrénykére téve megesküdött, hogy sohase fogja eltaszítani a góth király leányát s amíg él, nem vesz más feleséget . . .

Meg is tartotta esküjét néhány hónapig. Mielőtt Galszvint megérkezett, versenytársa volt: Frédegonde, akinek a neve egyértelmű a legszörnyűbb asszonyi kegyetlenség említésével. Mikor a góth királyleány megérkezett, Frédegunda visszabukott a homályba, ahonnan származott, de csakhamar ismét visszanyerte befolyását Csilpérikre; Galszvint panaszkodni merészelt, majd kijelentette, hogy vissza akar térni apja országába. Csilperik pedig nem akarta elveszteni a kincseket, melyeket magával hozott. Egyik éjszaka rabszolgát vezettek be hálósobájába s az megfojtotta Galszvintet alvás közben.

Brunhild nyomban meg akarta torolni halálát. Férjét háborúra serkentette, De Gontran közbelépett. Az ügyet az összegyűlt nép ítéletére bízták s annak Ítélete arra kötelezte Csilperiket, hogy Akvitánia öt városát, melyeket nyomban a házasság után Galszvintnak adott, szolgáltatassa ki Brunhildnek. 573-ban vissza akarta vonni ez engedményt s megrohanta Szigbert akvitániai birtokait. Szigbert oda sietett, a Rajna túlsó partjáról roppant sereget hozva magával, hogy szinte azt hitték, új népvándorlás készül. A megrémült Csilperik gyorsan engedett, de alig küldte haza Szigbert vad csapatait, ismét megbántotta Csilperik. Ezúttal végezni akart fivérével. Semmi se volt képes föltartóztatni. Bevonult Párisba s a neusztriaiak királyokul fogadták. Csilperik birtokában csupán Turné maradt. Szigbert azt is el akarta venni tőle.

Épen indulni akart, mikor a párisi püspök Zsermén megérkezett, aki igyekezett őt megengesztelni Csilperik iránt.

— Szigbert király — mondá — ha nincs szándékodban megöletni fivéredet, élve s győzedelmesen térsz vissza, de ha más gondolataid vannak, meghalsz, mert mondá az Úr: A verembe, melyet önvérednek ássz, magad esel bele.

Szigbert nem felelt. Útnak indult Turné ellen. De Frédegunda vigyázott férjére s önmagára is. Két fanatikus katonát küldött Vitribe. Azok jelentkeztek Szigbertnél, hogy titkot akarnak neki elmondani. Mialatt a király előadásukra figyelt, hirtelen mérgezett tört rántottak ki s két oldalt egyszerre Szigbertbe döfték, aki holtan esett össze (575). Csilperik tehát megmenekült.

Brunhild, aki akkor minden kincsével s egészen gyermek fiával Párisban tartózkodott, most kegyelemre ki volt szolgáltatva Csilpériknek. De ez csak a kincseket vitte el s nem igen törődött a gyermekkel. Szigbertnek egyik hive behatolt a palotába, ahol a fiút őrizték, elrejtette nagy kosárba, kötélen lebocsátkozott a palotából és Metzbe vitte a királyfit. Csak öt éves volt, a hívek mégis kikiáltották királynak s palotafőnököt adtak melléje, hogy nagykorúságáig helyette uralkodjék. Ez a kiskorúság ugyanis kedvező volt a hívek függetlenségére.

A palotafőnöki méltóság, mely később oly nagy szerepet játszott, ekkor először jelenik meg. Eredete voltaképpen homályos; vagy a királyi ház minisztere (major domusz) volt, kinek befolyása nagyra nőtt; vagy büntető bíró volt, kinek hatalma idővel igen kiterjedt. Az bizonyos, hogy a palotafőnök a legfontosabb személyek egyike lett, akit a vezérek közül választottak, aki tehát az ő érdekeit is képviselte s rájuk támaszkodhatott. Uralkodott a királyságon, különösen kiskorú királyok alatt s annyira megnövekedett a hatalma, hogy a királylyal is daczolhatott.

Ekkor történtek az első lombard betörések, melyeket azonban Mummolusz patrícius 572—576-ban visszavert. A győztes frankok keleten s nyugaton egyaránt megerősítették uralmukat. Említésre méltó Gondovald bitorlása déli Galliában, mert ez az első jele a rómainak maradt déli részek s a germánná vált Észak, valamint a frankok közti halálos ellenségeskedésnek. I. Klotárnak házasságtörésből származott s Konstantinápolyba visszavonult fiát a déli nagy urak közül többen visszahívták, így Gontran-Bozon herceg, Mummolusz Didier tuluzi herceg, akik azután királynak kiáltották ki. 585-ben ugyanazok az urak vesztették el és visszatértek Gontrán hűségére. Alig győzték le azonban őt, a királyságnak más, sokkal erősebb szövetség ellen kellett küzdenie. Miként a déli urak egyesültek az ellene való küzdelemre, az északi püspökök és vezérek is összeesküdtek, hogy előnyomulását megakaszszák.

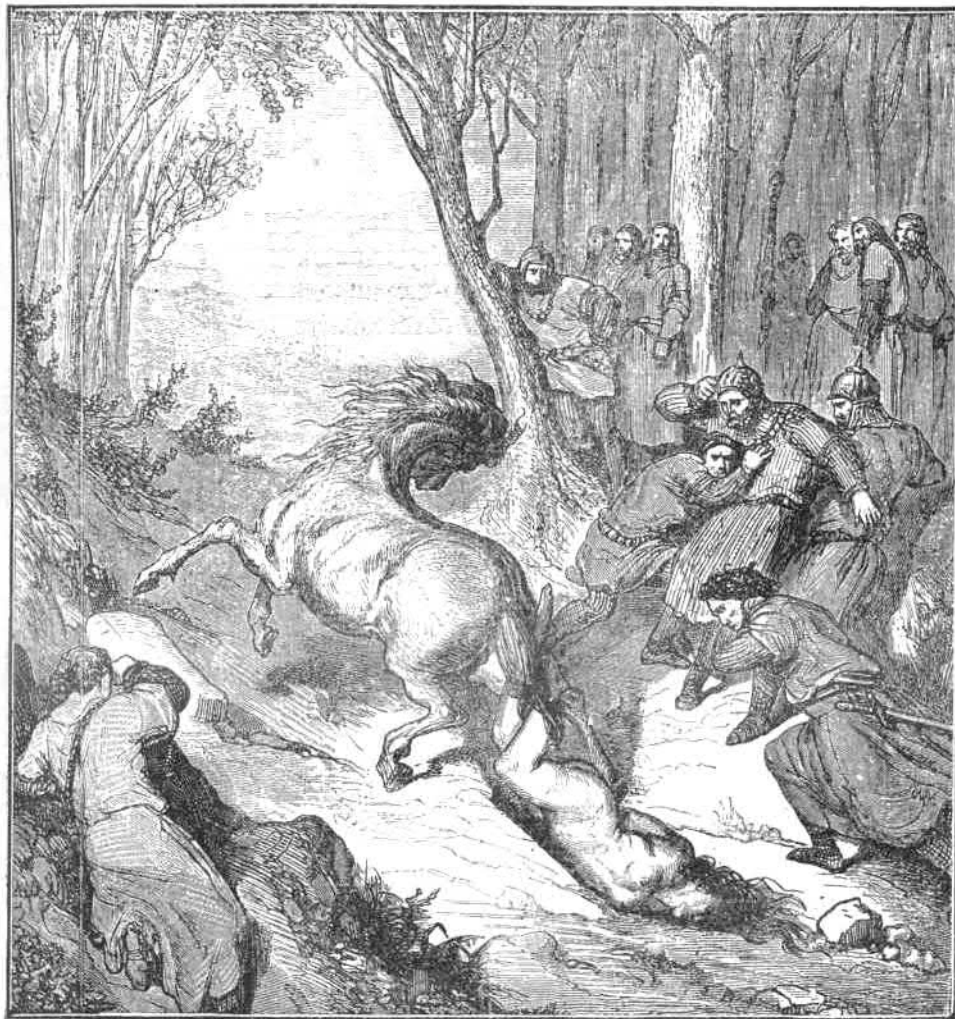
Csilpérik, akit Turszi Gergely Nerónak nevez, minden vadsága mellett is bírt bizonyos közigazgatási érzékkel s irodalmi hajlamokkal. Verseket írt, igaz hogy rosszakat, de mégis látszott belőlük, hogy a régi költőket olvasta. Az abc-hez több betűt illesztett s megparancsolta, hogy a régi könyvek tartalmát kövekre írják le s aztán az ő rendszere szerint másolják le onnan. Még vallási bölcseséggel is foglalkozott s Györgytől egy vitatkozás maradt ránk, mely a király s közte folyt. A király munkát írt a Háromságról. Sehogy se akarta, hogy különbség tétessék a három személy között, hanem követelte, hogy csak isten nevével nevezzék őket. Azt állította, hogy Atya, Fiú és Szentlélek egy. Ez ellen tiltakozott a turszi püspök s amikor az albi-i püspök is csatlakozott hozzá, a király engedett.

Csilpériknek tetszett, hogy a nagy római császárok kitűnő rendben tartották birodalmukat s maga is az ő mintájuk után indult. Főképpen pénzügyi rendszerüket vette át. Csilpérik birodalmát új és súlyos adókkal terhelte meg, amiért is sokan odahagyták birtokukat s más országokba vándoroltak. Linenzen lakossága, mely e terheket nem bírta el, összegyűlt márczius első napjaiban s megakarta ölni az adó behajtásával megbízott hivatalnokot. A király szörnyű dühbe jött s tisztjei közül néhányat odaküldött, hogy a lakosságot súlyosan büntessék meg. Sokat szörnyen megkínáltak, másokat halállal büntettek. Még papokat is karóhoz kötöttek s szörnyű kegyetlenséggel megkínózták a király emberének rágalma alapján, aki azt állította, hogy ők izgatták a tömeget. Azután még az előbbieknél is súlyosabb adót vetettek ki.

Iszonyú megpróbáltatásokra volt szüksége, hogy Csilpérik viselkedése megváltozzék. Betegség pusztította el gyermekeit, maga is beteg lett és Frédegunda megrémülve tömredék bűnétől, így szólt hozzá:

— Ép ideje, hogy isten kegyelme eltűri rossz tetteinket s még se javultunk meg. Elvesztettük két fiunkat, látunk kell a szegények könnyeit, hallanunk az özvegyek nyöszörgését, az árvák sóhajait. S nincs már kiért gyűjtenünk, nincs kiért sanyargatunk a népet. Kincseink idegenekre maradnak, akik átkozni fognak. Pinczéink tele vannak borral, raktáraink gabonával. Megszámlálhatatlan a drágaságunk. A legszebbet pedig elvesztettük. Most pedig, ha magad is úgy akarod, elégedjünk meg azzal, amink van s

ami már sokkal több, mint amivel apád Klotér király bírt. De Fredegunda féktelenül vad lelkében a gyöngédebb gondolatoknak nem volt sokáig helyük. Csakhamar a rémületbe ejtette Neusztriát gyilkosságaival. Féjének első házasságából két fia volt Meroving és Klovisz, akik nagyobb jogokkal bírtak a trónra, mint Frédegunda fia, Klotér.

Brünhild királyné halála. 11. Klotér lófarkára köttelfe.

Meroving nem volt óvatos és nőül vette Brünhildet. Ezt az alkalmat Frédegunda arra használta föl, hogy az apát fia ellen uszítsa s oly kegyetlen kitartással üldözte, hogy Meroving végre is megölte magát, vagy a királyné valamelyik bérencze ölte meg. Barátait iszonyú kínzásokkal végezték ki. A rueni püspököt, aki ezt a házasságot megáldotta, a saját templomában fojtották meg az oltár előtt. Klovisz is áldozatul esett később, majd egyik nővére s végre Andovér, az anyja.

Maga Csilpérik is Frédegunda áldozatai közé tartozik talán. Egy este, mikor a vadászatról hazatért Sell melletti királyi villájába, amint leszállt a lóról, Landérik, a királyné egy szolgálja agyonszúrta (584). Mások, igaz, Brunhildet gyanúsítják.

Ennyi gyilkosság megrémítette a jobbérzésű Gontrant. Elment a templomba, mikor az egész nép misén volt s így szólt hozzá:

— Férfiak és nők, itt kérlek benneteket, őrizzétek meg hozzám való hűségteket s ne öljetek meg, ahogy cselekedtetek legutóbb fivéreimmel. Ha legalább még három évig nevelhetném békében unokaöcséimet, nehogy halálom után velük együtt veszszetek el, mert ha engem megöltök, nem lesz többé férfitagja családuknak, aki benneteket megvédhetne.

Frédegunda és Brunhild között volt oka remegnie a békeszerető embernek. Igaz, Frédegunda második fia, a kis II. Klotér gyámságát Gontranra ruházta, ez mégis folytonos veszedelmek közepette tudta életét. Félt Frédegundától, félt az Ausztráziába visszatért Brunhildtől, aki nagy befolyást szerzett fiára, félt a hívektől, akik nap-nap után kevésbé akartak hódolni a királyi hatalomnak. Délen hatalmas összeesküvést szerveztek. Akvitánia, mely egészen római maradt, megkísérelte elszakadni az északi barbár országoktól s Gondowaldot választotta meg királynak. Ez a kalandor, aki azt állította, hogy I. Klotér fia, elpusztult ugyan, de csaknem sikerült tervét keresztülvinnie (585).

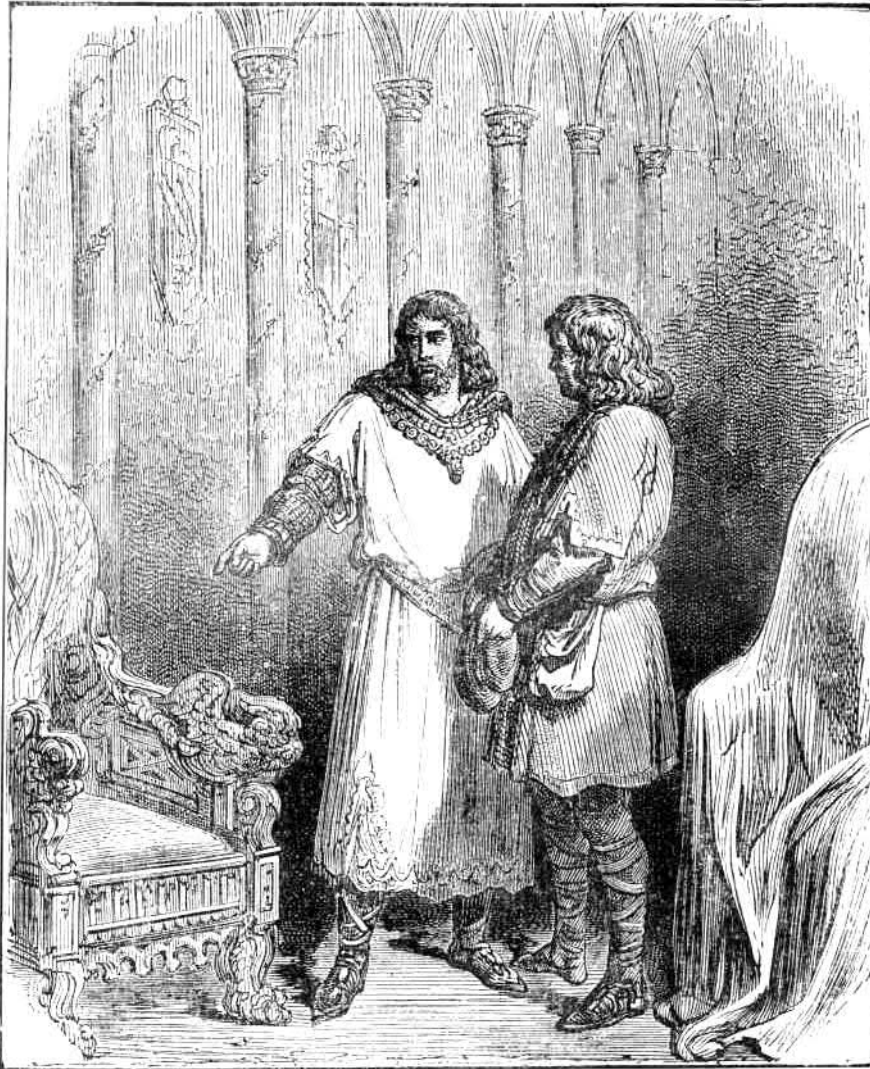
Egy másik, még veszedelmesebb összeesküvés támadt 587-ben Ausztrázia és Burgundia hívei között. Meg akarták gyilkolni a két királyt s aztán fölosztani az országot maguk között. A gyilkosok egyikét abban a pillanatban fogták le, mikor törét dőfésre emelte Gontran ellen. Ez bevallott mindent. A megrémült Gontran és Csildebert Andelotban összejöttek, hogy minden viszályukat kiegyenlítsék. Elhatározták, hogy a melyikük gyermektelenül elhal, annak országa a másikra szálljon, aki túlélte. A híveket birtokaikban megerősítették. Ez volt az első lépés a hűbéresség felé.

Gontran 593-ban halt meg. II. Csildebert most egyesítette a két országot s megkísérelte unokafivére II. Klotérnak Frédegunda fiának országát is elvenni. Ellenállás nélkül jutott el Droasszi-ig. Landry herceg, aki a neusztriaiakat vezette, seregét egy erdő mögött rejtette el, az ellenséges tábor közelében. Mikor pedig az éjszaka leszállt, letört egy gallyat s lova nyakára csöngetyüt akasztott. Harcosai is letördelték a gallyakat s azokat maguk elé tartva, az ellenséges táborig hatoltak. Egy őr észrevette őket, de nem tudta megérteni, mi történik. Berohant a táborba s elkiáltotta magát, hogy az erdő megindult. Azt hitték, részeg. Ám hirtelen lehullottak a gallyak s ezer meg ezer fegyver villant meg az ijedt ellenség előtt. Az álmukban meglepett ausztráziaiak nem is védekeztek, hanem vad futásban kerestek menekülést.

Csildebertnek nem volt ideje kiköszörülni a csorbát, 596-ban meghalt. Idősebb fia II. Théodebert kapta Ausztráziát, a másik, II. Thierry, Burgundiát. Brunhild azt remélte, hogy unokája helyett ő fog uralkodhatni

Ausztrázián, mint ahogy fia alatt történt. De mert rendet akart teremteni az országban s a híveket nagyobb engedelmségre szorítani, az ausztráziaiak föllázadtak. A fiatal király pajtásai pedig elkergették (599).

Burgundiába menekült másik unokájához s ott is ugyanazt akarta cselekedni, amit Ausztráziában. Széles látókörű asszony volt. Pártolta a művészeteket s az irodalmat. Arra gondolt, amire valamennyi nagy meroving: hogy a királyok nemcsak az adók élvezésére hivatvák, hanem ennek elle-

II. Klotér az udvarban fogadja Szt. Eloát, az ötvöst.

nében kötelességük az államban rendet tartani, hasznos közmunkákat végeztetni. Templomokat építtetett, az utakat rendbe hozatta s be akarta hozni a római közigazgatást. Szerencsétlenségére azonban semmiféle eszköztől sem riadt vissza, hogy terveit megvalósítsa, de legkevésbé ez idők legnagyobb s legegyszerűbb eszközétől, a gyilkosságtól.

Eltétette láb alól Szt. Didier vienn-i püspököt, aki unokáját ki akarta szakítani a bűnös életmódból, melyre Brunhild tervei érdekében szoktatta.

A szakadatlan udvari ármánykodások mellett polgárháború is gyöngítette a birodalmat. A neusztriaiak kétszer is legyőzték az ausztráziaiakat Szoasszon mellett 593-ban és Latofao közelében 596-ban, de valósággal megsemmisítő vereséget szenvedtek Dormeil mellett 600-ban és Étamp alatt 604-ben, ahol a burgundok maradtak győztesek. Páris is a kezükbe esett. II. Klotér elveszett volna, ha Ausztrázia királya meg nem mentette volna. Brunhildet vak dühvei töltötte el a tudat, hogy harmincz év óta táplált boszuvágyát emiatt nem elégítheti ki s Théodebert ellen fordult. Rábirta bátyját Thierryt, hogy támadja meg, de a hívek megakadályozták a testvérháborút. 610-ben azután ők maguk indultak Théodebert ellen. Le is győzték s kivégezték a szerencsétlen fiatal királyt gyermekeivel együtt. Fivére csak néhány évvel élte túl (616).

Nem volt már férfi, aki Ausztrázián s Burgundián uralkodjék. Négy gyermek s nagyanyjuk, Brunhild, jutottak hatalomra. A nagyok rettegtek a gondolattól, hogy ez a keményszívű s vaskezü asszony legyen úrnőjük s titokban összeesküvést szítottak ellene. Brunhild mindkét királysága összes harcosait II. Klotér ellen vezette s bízva számított a győzelemre. Ám saját katonái szolgáltatták ki engesztelhetlen ellenségének, Frédegunda fiának. Klotér tíz király meggyilkolásával vádolta őt. Büntetésül három napig átengedte hadserege sértegetéseinek, aztán vad, zabolátlan csikó farkára kötötte a szerencsétlent s halálra hurcoltatta. II. Thierry négy fiát már előbb megfojtatta. Így hát most II. Klotér, nagyapjához I. Klotérhez hasonlóan egyedüli királya volt a frankoknak (613). Édesanyja, a rettenetes Frédegond 597-ben hunyt el.

A „Párizsi zsinat“ neve alatt 615-ben gyülekezetei tartottak, melyen 79 püspök s nagyon sok világi méltóság vett részt. Az egyházi arisztokrácia ekkor először vehetett részt a világgal politikai gyülekezeten. Az „örökös alkotmány“, melyet ez a zsinat megállapított, szentesítette a kettős arisztokrácia győzelmét, melynek kezében II. Klotér csak eszköz volt. Ebben benne volt I. Klotér négy fia által behozott adók eltörlése, a vezérek és az egyháznak visszahelyezése azokba a javakba, melyeket elvettek tőlük; a püspököket a papság választja, a királyé csupán a megerősítés joga; a papság az egyház igazságszolgáltatása alá tartozik; a grófságok bírái a nagybirtokosok közül választandók; halálbüntetés terhe mellett tilos a béke megbolygatása. Mikor Brunhildát kiszolgáltatták, a palotafőnökök meg-

eskették II. Klótért, hogy nem fosztja meg őket hivataluktól s nem avatkozik bele a vezérek által megejtendő választásokba.

Az örökös alkotmány, mely kiegészítette az andeloti szerződést, úgyszólván egyetlen fontos eseménye II. Klótér uralkodásának. 622-ben az ausztráziaiak megunták azt, hogy a neusztriaiakkal egy uralkodójuk legyen, külön királyt kértek. Klótér a fiát, Dagobertet adta nekik, aki 628-ban ismét egyesítette az egész birodalmat.

Dagobert uralkodása a mérovingok idejének legfényesebb korszaka volt s a frankoknak óriási túlsúlyt biztosított Nyugat-Európába.

Kívül, Dagobert megakasztotta a venedek előnyomulását, azét a szláv népet, melynek Samon kereskedő lett a királya, miután 639-ben megszabadította őket az avaroktól. Föltartóztatta a szlavónokat is, akik Turingiát pusztították s ennek visszaadta 500 ökröt kitevő adóját. Fölszabadította Bajorországot egy bulgár néptörzs zsarnokoskodása alól.

A birodalomban ura volt egeSZ Galliának. Bátyja, Haribért halálakor, unokafivéreinek átengedte a Tuluzi hercegséget, de meghódoltatta a vaskonokat. A bretonok ismét teljesen függetlenek lettek gyakran pusztították a határt.

Herczegük, Judikael, a királyi címet vette föl. Dagobert Szt. Eloát küldte

hozzá, hogy jöjjön udvarába, ahol a bretonok hercegét nagy tiszteleg fogadták (636).

A közigazgatást ügyes miniszterekre bízta, az idősb Pépinre, Ausztrázia kormányzójára, Kunibert kölni érsekre s Arnulf metzi püspökre. Ő maga

Fiedegonda állítólagos neje.

bejárta Ausztriát, Burgundiát, kihallgatásokat adott mindenütt kicsinek és nagyoknak s mindent megtett az erőszakoskodások és visszaélések megszüntetésére. Javított a törvényeken. A kereskedelem virágzott. Dagobert szövetségese volt az itáliai lombardoknak s a spanyolországi vizigótoknak. Két követet küldött Herakliuszhoz. Az ipart méltóan képviselte Szt. Eloa ötvösben, ki később noyoni püspök lett s tanítványaiban. Dagobert építette a szent denizi apátságot, melynek egyszerre 27 várost ajándékozott. Ő maga Kiisiben székelt, ahol meglehetősen pompát fejtett ki s lehetőleg elrejtette kicsapongásait. Híre egész Európában el volt terjedve.

638-ban halt meg s magával vitte a mérovingek egész nagyságát, kik elpuhultágnak engedték át magukat s egyenetlenségeknek, melyek végzetesek lettek az uralkodó családra.

Főképp a barbár törvények nyomán ismerjük az új társadalmat, melybe a barbárok erkölcsüket s intézményeiket bevitték. Valamennyi írásban van meg s a száli frankok kivételével valamennyit latinul fogalmazták, ezt előbb germán nyelven írták a Rajnán túl, később lefordították latinra s kiegészítették Klovisz, I. Thierry, I. Csildebért, I. Klotér, I. Dagobert és Nagy Károly. Az utóbbi két kiadás az egyedüli, mely ma is meg van. A nyugati frankok törvényeit I. Thierry tette közzé, a burgundokét Gondobod 502-ben, fia Szigiszmond befejezte 517-ben. A vizigótoké, melyet Eurik kezdett meg s csaknem valamennyi utóda megtoldott, csak a 7-ik században fejeződött be s a 668-iki toledói zsinatban kihirdettek ki: f o r u m j u d i k u m név alatt (a mai spanyolok fuero-jurgo-ja.)

Ezek a törvények annál barbárabbak, minél távolabb esik a nép, mely óvja a déli országoktól s a római civilizáció tűzhelyétől. Így Nagy Teodorik törvénye által alattvalóit csaknem tiszta római erkölcsöknek vetette alá. A vizigótok törvényei közelítik meg ezeken kívül leginkább a rómaikat, azután a burgundoké következnek. A legkevésbé római az angolszászoké.

Ezek a törvények mind polgári rendelkezések, melyek főczélja megbüntetni a személy elleni erőszakoskodást s a háziállatok ellopását. A száli törvények 412. szakasza közül 359 büntető jellegű volt.

A barbárok, akik Itáliát meghódították, a földnek csak egy harmadát vették el, míg az angolszászok az egészet. Nem tudni, mit tettek ebben a tekintetben a frankok, vandálok és zuávok. Valószínű, hogy a gazdtalan uradalmakat s azokat, melyek tetszettek nekik, vették el. Valószínű, hogy e birtokokat azután sorshúzás útján osztották el maguk között.

Eleinte a mérovingiai királyok örökösen adták az egyes birtokokat híveiknek, már a VIII. században csak időlegesen engedték át, rendszerint az illető haláláig. Ezeket az engedményeket b e n e f i c i u m o k n a k nevezték. A megadóztatott földeket, melyekért bizonyos adót kellett fizetni ezüstben, vagy természetben, rendszerint alacsonyabb állású, a

szolgáshoz közel álló emberek kapták. Az emberek között a következő megkülönböztetéseket tették:

Voltak szabad emberek, akik senki iránt sem voltak lekötelezve, a királyljal szemben azonban kötelesek voltak némi ajándékra s tartoztak résztvenni a nemzet háborúiban. Ezeket nevezeték híve k-nek rendszerint a király kíséretében voltak s idővel ezzel a névvel illették a leggazdagabb s legelőkelőbb szabad embereket. A király közülük választotta a hercegeket s grófokat, akiket a hadsereg vezetésével, városok s tartományok kormányzásával bízott meg. A királyi hívek nagyértékű uradalmakat kaptak a királytól s a főnőkök, kiknek elég földjük volt, hogy abból hű embereiknek is juttassanak, hatalmas arisztokráciát alkottak, melynek igényei napról-napra növekedtek.

Voltak olyan emberek (I i t e), akiket a római telepésekhez hasonlóan nem lehetett az általa művelt földtől elszakítani. A földért azonban bizonyos bérösszeget tartozott fizetni a tulajdonosnak.

A r a b s z o l g á k, akiknek nem volt személyes szabadságuk.

Aki bárbar embert meggyilkolt, a kétszeresét tartozott fizetni annak a büntetéspénznek, melyet a római megöléséért kellett fizetni, a hívek valamelyikének gyilkosa a közönséges szabad emberért fizetendő pénz kétszeresét, a római földbirtokosé, annak a kétszeresét, amit a közönséges rómaiért kellett fizetni stb.

Miként a társadalom, a germánok politikai állapota sem változott a hódítás után, csak alkalmazkodott az újabb körülményekhez. A királyság megmaradt, a királyokat azontúl is a legelőkelőbb családból választották. Az örökösség elvéhez járult azonban a nép megerősítése, ami abban nyilvánult, hogy a királyt harczosai pajzsukra s így a trónra emelték.

1. A hívek, másnéven a király vendégei, később Franciaországban vazallok; a lombardoknál masnardieri, Angliában királyi thanok, latinul hívek, fideles, szeniores, optimaies. Az egyszerű szabad embereket héri-manoknak, thanoknak, a szászoknál alantás-nak, latinul liberi, boni homines.

A gyülekezet (mallum, placitum), mely eredetileg azért jött össze, hogy fontos kérdésekben döntsön s amelynek nyoma a mai Franciaországban a champs de mars vagy mai, Angliában a wittenagemot (a bölcsek tanácsa) Spanyolországba a toledói zsinat, később teljesen átalakult. Csak a hívek és püspökök vettek részt benne.

A helyi közigazgatás ügyében a barbárok meghagyták a tartományokat és városokat, mégis fölosztották őket grófságokra, megyékre s olyan területekre, melyeknek lakói felelősek voltak az ott elkövetett bűntényekért. A grófok a maguk grófságában ítélő gyülekezeteket tartottak, ahol a szabad emberek összegyűltek s ítélték a bűntények fölött, később már csak a szabad emberek egy bizottsága végezte e tisztet s ez a bizottság voltaképpen a mai esküdtszék eredete.

Azt mondják, hogy a barbár törvények személyre s nem területre vonatkoztak, vagyis, hogy a barbár törvényt mindenüvé magával vitte s így például a frank, aki a vizigótoknál tartózkodott, csakis a száli frankok törvényei szerint volt elítélhető. Ez fontos, mert a különböző törvények között súlyos, eljárásbeli eltérések voltak. A barbároknál elsősorban írásbeli bizonyítékhoz folyamodtak, holott másutt ez a fajtája a bizonyítéknak valamennyi egyéb bizonyíték után következett.

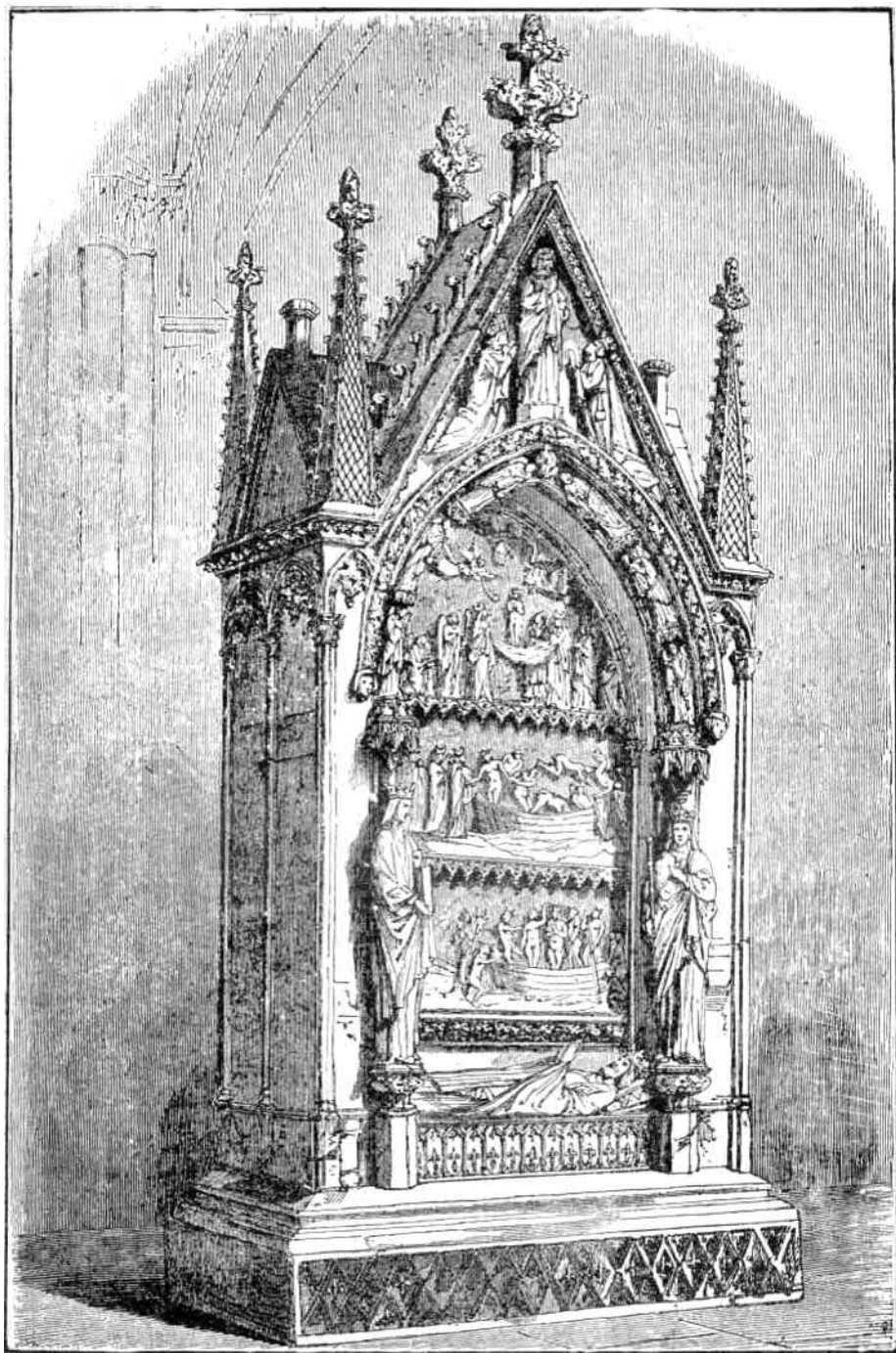
Ezek a mástermészetű bizonyítékok a tanuk voltak, kik fölvilágosítást tudtak adni az esetről, a konjurátorok, kik esküvel bizonyítottak, nem a vádlott ártatlanságát, hanem azt, hogy szavai hitelt érdemelnek-e; azután a törvényszéki bizonyítékok, mint például a tűzpróba, víz és keresztpróba, vagyis az istenítélet. Büntetések voltak: a halálbüntetés, a bírság, melyet a sértettnek vagy családjának kellett fizetni és a fred (béke) szintén bírság, melylyel a közbéke bolygatását büntették.

A hadsereg ugyanazon a lábon maradt, mint Germániában. Ha az országot megtámadták, szóval, ha honvédelem esetének a szüksége állott be, a király közhírré tette fölhívását s akkor valamennyi szabad embernek grófjuk vezetése alatt a király táborába kellett sietni. Ezért a katonai szolgálatért fizetés nem járt.

A szervezés e módja következtében a király kincstárának semmiféle kiadása sem volt, mert a közigazgatás sem került semmibe. Viszont a királyi uradalmak jövedelme, a szabad emberek ajándéka, a római városok adója képezték a király összes bevételeit s az udvari pompa is növelte a kiadásokat, a király, mint például Dagobert és Csilperik, megkísérelte az adók behozatalát.

Semmi sem volt képes úgy megsérteni a barbár büszkeségét, mint ezek az adók. A hívek és szabad emberek, akik szabad élethez szoktak s akiket csak az önkéntes odaadásuk kötött, akik a vezérben embert s nem hatalmat láttak, nem tudták megérteni, hogy ez az ember, aki a legszebb, a legnagyobb, legtöbb uradalommal bírt, még tőlük is segítséget akar; nem tudtak elviselni olyan terhet, melyet nem ők ajánlottak föl, sem adót, mely nagyon hasonlított ahoz az adózáshoz, melyre a legyőzött népeket kényszerítették. Egyszóval nem tudták megérteni az állam fogalmát.

Dagobert után a méroving faj hanyatlásnak indul. Már nem a királyokról kell elnevezni egyes nagyobb történeti eseményeket, hanem az udvarmesterekéről, akik a közügyeket intéztek. A hosszuhaju fejedelmek már csak eszközök az ő kezükben, melyet arra használnak, hogy tényeiket szentesítse. Ezeket a gyerekkirályokat elküldik valamelyik vidéki nagy birtokra s minden évben egyszer elhozzák onnan, hogy a népnek a nyilvános gyülekezeten megmutassák. Mégsem merik még megfosztani a méroving családot az uralomtól. Védi a nagy hire, a tisztelet, melylyel a nép iránta viseltetik.

Dagobert síremléke Szt. Deniz templomában.

Dagobert két fia Szigbert és II. Klovisz közül az első Ausztráziában, utóbbi Neusztria és Burgundia fölött uralkodott. Mind a három királyságnak volt udvarmestere. Mikor Szigbert meghalt 656-ban, Grimsald, Ausztrázia udvarmestere megkísérelte a saját fiát helyezni a trónra. A hívek azonban megölték a bitorlót s apját. Teljes évszázadig nem mertek azután az udvarmesterek hasonló merényletre vállalkozni. Hanem előbb nagy szolgálatokat tettek hazájuknak, nagyszerű diadalokat arattak s egész sereg kiváló embert neveltek a birodalom élére, kiket a nép megszokott mindenben az ügyek élén látni.

A királyságnak ügyes és erős védője akadt Erkinoald (660) utódjában Ébroinban, aki Neusztria és Burgundia udvarmestere volt. Ebben a két országban a híveket kemény tekintély alatt tartotta, s mikor III. Klotér meghalt, nem kérdezte meg tőlük, hogy kit adjon nekik királynak, a saját tekintélyével királylyá avatta II. Klovisz egyik fiát, III. Thierry-t. Minthogy a nemzet jogai közé tartozott a királyt a szabad választással megerősíteni, a hívek hagyományos jogaik megsértését látták ebben az eljárásban. Ausztrázia udvarmesterének Wulfoaldnak és Szt. Léger püspöknek vezetése alatt összegyűltek mind a három királyságban, megfosztották a vakmerőt állásától s a lukszóili apátságba zárták.

II. Csilderiket Ausztrázia királyát ismerték el mind a három királyságban uralkodónak s Wulfoald meg Szt. Léger voltak udvarmesterei. Csilderik azonban nem akarta az árnyékkirályok szerepét játszani s mikor Léger a hívek hatalmát akarta még nagyobbá tenni, egyszerűen becsukatta Ebroin mellé. Annyira ment, hogy a hívek egyikét, Bodilont, pálczával megverte, akár egy rabszolgát. Ez a sértés életébe került: Bodilon meggyilkolta 673-ban a csell-i erdőben.

Ebroin és Léger nyomban kiszabadultak a közös fogságból, melyben kibékültek s elfoglalták helyüket a két királyság élén. Ebroin elvesztette királyát III. Thierrit, akihez a neusztriai hívek csatlakoztak, megtette hát királynak III. Klotér egyik állítólagos fiát. Megverte III. Thierrit, aki menekülése közben elvesztette a királyi kincset, ami a győztesnek nagy segítségére volt. Ez a hadsereg, mely független volt a frank katonai uralomtól s annak engedelmeskedett, aki fizette, biztosította Ebroin diadalát a hívek fölött. Korlátlan ura lelt a királyságnak III. Thierrit alatt, akit újból megtett királynak. Azzal az ürügyei, hogy meg akarja boszulni II. Csilderik halálát, ellenségei nagy részét megölette, köztük Szt. Légért is. Birtokaikat és azokat is, melyeket az egyháztól vett el, katonáinak adta. A híveket még Brunhild alatt sem üldözték úgy, mint ebben az időben. Sokan közülük Ausztráziába menekültek.

Minthogy a híveket a királyi tekintély nevében üldözték, az ausztráziai hívek megszüntették ezt a méltóságot. II. Dagobertet letették s nem helyettesítették, a kormányzást herisztali Pipinre és Mártonra bízták, kiket

frank fejedelem címmel illettek. Mindketten az idős Pipintől és Arnulftól származtak. Előkelő származásuk mellett roppant birtokaik is biztosították számukra a befolyást.

Ebroin ügyessége még egyszer győzött Lenkofak mellett, de mikor őt 681-ben meggyilkolták, Ausztrázia és vezéreinek diadala biztosítva volt. A tesztri-i csata, melyet 687-ben hérisztali Pipin nyert meg, döntötte el a diadalt.

A hívek ellen folytatott csökönyös küzdelemnek főképpen a földek

Istenitéles párviadal. (I. 108. oldal)

öröklésének fontos kérdése képezte a rugóját, mert ettől függött a frankok jövő politikai és társadalmi helyzete. Már itt is látszik a királyi adományföldek eltulajdonításának elve, mely később más tárgyakra is kiterjedvén, a hűbéruralomnak vetette meg alapját. A döntés csak két század múltán, hosszú kemény belső harczok után dőlt el, melyek maguk is mutatják a kérdés fontosságát.

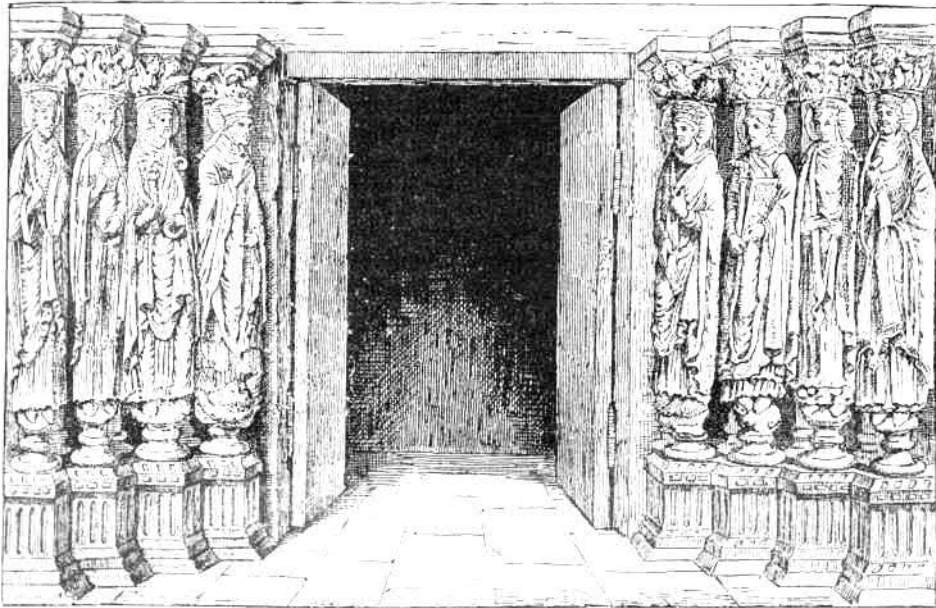
Ha a barbár vezér — a hódítás előtt — fegyvertársai között lovakat, kardot vagy egyéb tárgyakat osztott szét ajándékképpen, tette azt minden föntartás nélkül; az ajándék egyszersmindenkorra korlátlan tulajdona lett a megajándékozottnak. Mikor a hódítás után a vezér földet ajándékozott,

Ebroin és Szt. Leger kiszabadulnak.

előre nem látott akadályok támadtak. Ha elfogyott a kard, a ló, újabb háborúban másikat lehetett szerezni. De ha a vezér odaadta a földet, abból nem akadt mindig elég másfelé. A királyok belátták a földadományozás korlátozásának szükségét, ha meg akarták maguknak őrizni a jutalmazás eszközeit, melyekkel alattvalóikat magukhoz láncolták. Az adomány ellenében tehát kikötötték az illető hűségét s élete tartamára adták a földet.

Természetes, hogy akik a földet kapták, igyekeztek megszabadulni a földtől. Azt akarták, hogy a földet hűtlenség esetén se veszítsék el, és hogy utódaik örököljék a földet. Gyakran sikerült is ez nekik az idők zűrzavarában, sokszor azonban a királyok ellene szegültek a törekvéseknek. Adókat hoztak be, hogy jövedelmüket gyarapítsák. De ha a frankok el is fogadták a barbár szokásoknak megfelelő hadi kötelezettséget, az adókról hallani sem akartak. A hívek is a királyok érdekei így mind élesebb ellentétbe jutottak egymással. Az andeloti szerződésben a hívek győztek, de Brunhild nyomában azután visszavett minden földet, melyet Gontran és Csildebert átengedtek. Az örökös alkotmányban a birókos hívek újabb, sokkal fontosabb győzelmet arattak, de Dagobert és

Klodvignak és fiainak szobrai Szt. Zsermén (St. Germain des Prés) templom előcsarnokában.

Ebrouin mindent elkövettek visszaszorításukra, rettenetes küzdelmet folytattak, hogy a területi uralom régi elveit ismét jogaikba helyezték. III. Thierrin egyik 676-ban kelt adománylevelében olvassuk: „Akikre a hűtlenség adományozójuk iránt rábizonyul, elvesztik földjeiket.”

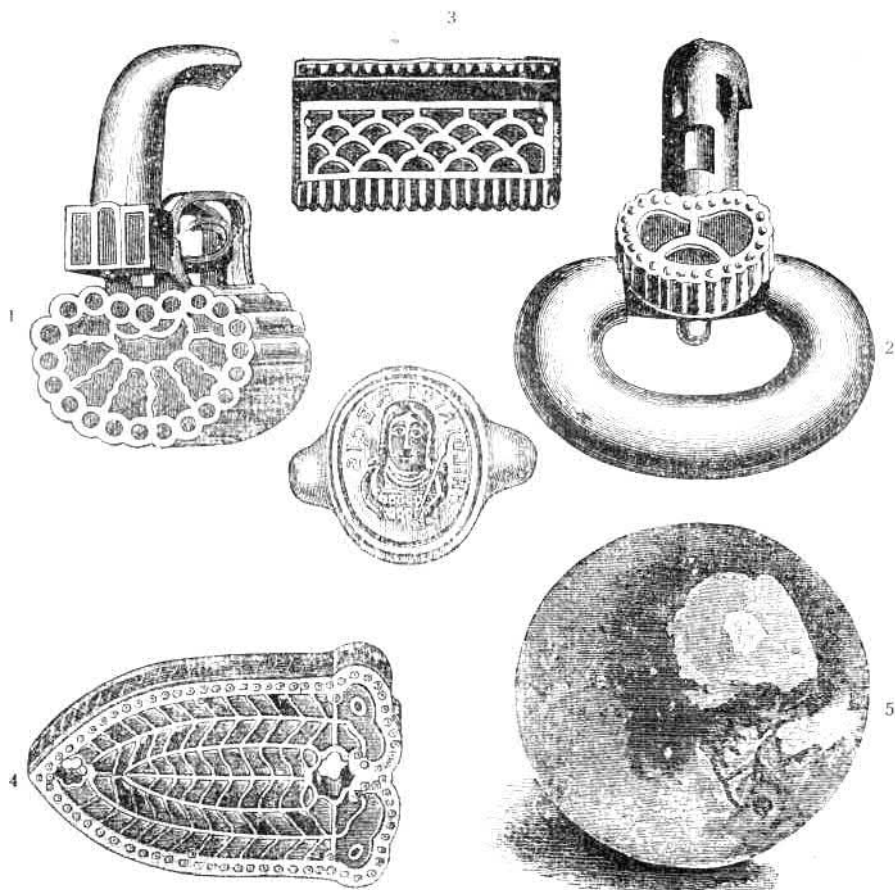
Az öröklés elve csak kétszáz évi elkeseredett küzdelem után aratott teljes diadalt.

Mielőtt a történelem folyását tovább elbeszelnék, röviden képet adjuk az akkori udvari, nemesi rendi viszonyoknak.

„A frank birodalomban csak a királynak volt joga kíséretet tartani

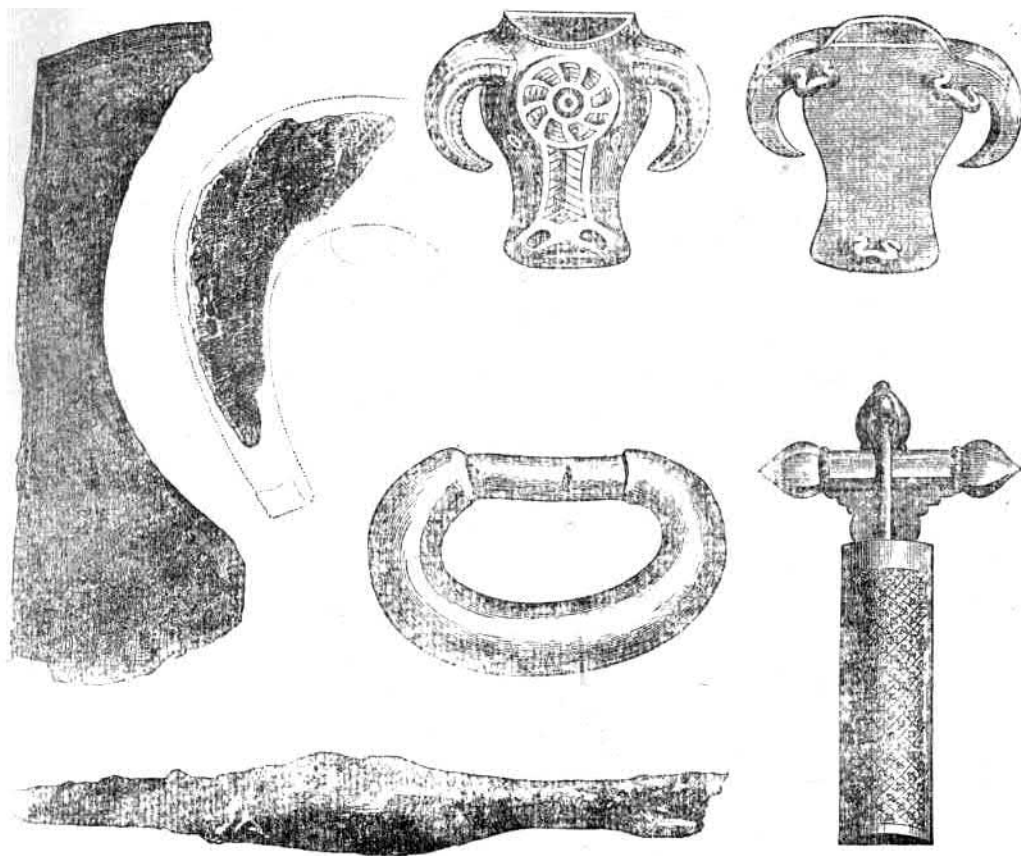
melyet ott antruszionesznek neveztek. A merovingek, akik csaknem három századon keresztül kormányoztak a frank birodalomban, amíg uralkodásuknak a karoling Kis Pípin véget nem vetett, ebből a kíséretből vették tábornokaikat s köveiteket. Ez volt a csendőrségük is s aki valamelyiküket megölte, háromszoros vérdíjat tartozott fizetni. „Jogos, — így szól a király — hogy aki nekünk hűséget esküszik, védelmünket is élvezze. S éppen azért, mert hívünk isten nevében érkező palotánkba, ott fegyverestül kísérőnknek s hívünknek esküdött fel, azért megparancsoljuk és elhatározzuk, hogy e hívünk mától fogva kíséretünkhöz számíttassék. S ha bárki vakmerő volna őt megölni, úgy hatszáz szolida vérdíjat fizet érte.“

Ez a kíséret békében a királynak az udvara, háborúban törzskara volt. Békés időben összegyűltek a király körül s Írták a törvényeket, amint a fejedelem diktálta nekik. Ez a híres, középkori latin írásban följegyzett

Ékszerek és fegyverek 1. Csilderik király sírjából. A sírban két emberi- és egy ló-koponyát találtak, továbbá ruhaszövetet, fegyvereket és számos ékszert. — 1, 2. díszes csatok, 3, 4 szíjvégfoglalók. Középen van Csilderik király köríratos gyűrűje.

népjog valamennyi germán népjog között a legrégeb. Akik megírták, még pogányok. A száli frankok törvénykönyve egyébként is az egyetlen, mely a nép fenségén nyugvó ősgermán alkotmányt az utókornak világosan megmagyarázza. Akkoriban még a falvakban együtt élő, jobbára föld mi véttel és állattenyésztéssel foglalkozó szabad frankok képezték a lakosság magvát. A kevés ottmaradt római, a jobbágyság és a szabadságától megfosztott cselédség semmiféle politikai joggal nem bírt. Az örökös király» aki a többiek közül hosszú fűrtökben leomló, sohasem nyírt hullámos hajával válik ki, áll az állam élén. Csakhogy még nem korlátlan uralkodó s fontosabb dolgokban az évenként egyszer teljes fegyverzetben összejövő nép dönt. Még csak nem is legfelsőbb bíró, mert a minden száz ember ügyeiben döntő bíróságokat választott hivatalnokok, az úgynevezett százados grófok vezetik, akik azonban hatalmukkal és az istenítéttel vissza is

1. 2 Csatabárd és mellette valami paizsrész. - 3, ökörfaj, mely díszítésül szolgált a sírba tett ló lején. — 4, lándzsarész vasból. — 5, fibulá- A közepén van egy karperecz.

Ékszerek és fegyverek 1. Csilderik király sírjából.

éltek, amire példát többször maga a király adott. Elbeszéljük itt a következőket:

Gontran király uralkodásának huszonkilencedik esztendejében történt, hogy a fejedelem vadászat alkalmával a vozezi erdőben egy megölt bika tetemére bukkant. Mikor megkérdezték az erdő őrét, ki merészelt a király erdejében vadászni, azt felelte, hogy Sodon, a király kamarása. Contran erre lánczsa verette az őrt és Salonba vitette, ahol szembesítették a kamarással. Ez persze tagadta a bűnt, mire a király megparancsolta, hogy fegyveres mérkőzéssel döntsék el, melyikük mond igazat. Sodon aggkorára hivatkozott s arra kérte a királyt, engedje meg hogy helyette unokaöccse álljon ki s a küzdőterre. A két ellenfelet a szabadba, körülkerített helyre vitték. Amint összecsaptak, Sodon unokaöccse teljes erejével az őr felé hajította lándzsáját, mely annak lábát fúrta keresztül. Az őr a földre zuhant. Mikor azonban a győztes áldozatára rohant, hogy keresztülmesse a torkát, az őr kését markolatáig az ifjú nemes hasába döfte, úgy hogy mind a ketten holtan maradtak a párviadal helyén. (1. 114. old.) Sodon erre megszökött s a Szent Marcell templom védelme alá akart menekülni, Gontrán azonban megparancsolta, hogy fogják el, mielőtt a templomba ér. El is fogták, mire Gontran oszlophoz köttette s megköveztette.

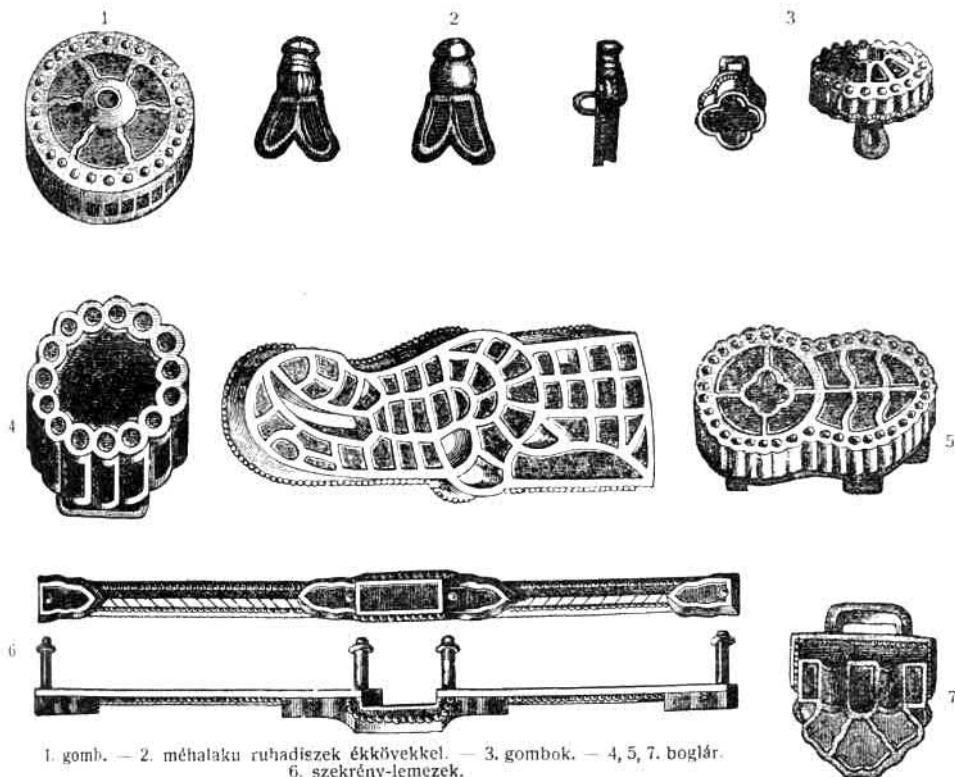
Nem is szólva a három emberről, kiket Gontrán, a legjobb szívé meroving egy bika miatt a halálba kergetett, látjuk e példán hogy az aggastyánok és a nők helyettesíthették magukat az istenítélet párviadalain, de látjuk azt is, mily sors vár közülük arra, akinek lovagja vesztes maradt a küzdelemben.

A végrehajtó hatalom s az ítéletek végrehajtása már a király és választott hivatalnokai, a grófok kezében van. Ez az első lépés a nép fölségéről, a korlátlan királyi hatalomra való átmenetben. Azt az elvet, hogy nők nem örökölhetik a törzsbirtokokat, később gyakran a trónöröklésben is alkalmazták.

A hűbéri intézmény kifejlődésével megszűnt testületé, melyet amúgy is csak a frankok ismertek. A Meroving-családot követő Karoling királyok gyakran adományoztak szabad embereknek földbirtokot, amiért viszont ezek hadiszolgálatat tartoztak a királynak. Mint hívek a király kíséretébe léptek s ezt később a világi és egyházi nagy urak is követték. Ennek a középkori eljárásnak még most is meg van a nyoma. Hiszen az uralkodó a nép képviselőinek összehívásánál még ma is hívei-nek szólítja őket s „kedves hívünk“-nek nevezi érdemes szolgáját. A hűbériség először a német népnél fejlődött ki, bár később csak a meghódi-

I. Csilderik sírjában tárt, hüvelyében levő kard.

1. gomb. — 2. méhalaku ruhadíszek ékkövekkel. — 3. gombok. — 4, 5, 7. boglár.
6. szekrény-lemezek.

Ékszerek és fegyverek I. Csilderik király sírjából.

ott tartományokra alkalmazta. A szolgálat, az alárendeltség szelleme, a hűség ura iránt mélyen a vérben gyökerezik.

A szabad ember, aki az étkezésnél jobbágyával szolgáltatta ki magát, hasonló szolgálatot teljesített hűbérura asztalánál s maguk az urak is kiszolgálták egymást, aszerint, amint egyiknek nagyobb, másiknak alacsonyabb volt a rangja. S ezt a személyes kiszolgálást nem tehernek, inkább kiváltságnak s megtiszteltetésnek vették. A függetlenség, a férfiúnak méltóságérzése, mely a modern társadalomban oly élesen kifejezésre jut, alig volt meg a germánokban. Nem azért születtek, hogy szabadok legyenek, ha mindjárt szabadoknak nevezték is magukat s mint szabademberek urai voltak a cselédnek, jobbágyoknak. Ezek eredetileg hadifoglyok voltak, rab-szolgák, akiket vásároltak s akiknek robotszolgálat s kamat ellen engedett át az úr valamely földdarabot. Közéjük tartoztak a csavargók és az erdőkben elvadultan élő emberek is, akiket akkoriban csakugyan fogtak, továbbá a játékosok, akik szenvedélyükben eljátszották a szabadságukat. De akadtak idegenből jött települők is, akik bérbbe vettek valamely földet s így önként lettek földesuruk jobbágyai.

Általában a szabadsággal nem bírók három fokát különböztették meg:

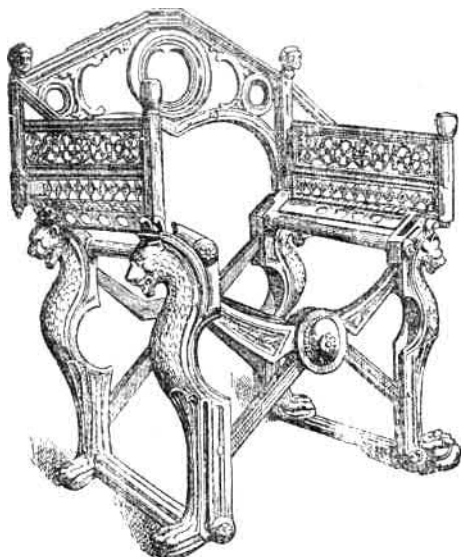
a tulajdonképpeni rabszolgákat, jobbágyokat s a szolgáló embereket, akik a király, a helytartók, a püspökök udvarához tartoztak s akikből a kisenemesség fejlődött. Az alemánok, frankok, írizek és szászok a jobbágyokat egyszerűen cselédeknek hívták, míg a hűbéresek neve a középkori Írásokban: ember. A rabszolga, az úr tulajdonát képező jobbágy minden jog és szabadság híján tengődött. Az ura, ha úgy tetszett, neki testi fenytékben részesítette, amellet tartozott az urnák robotban szolgálni, kamatot fizetni s az alattvalói vagyis hűségi esküt letenni.

Teljes vérdíjat csak a szabad ember megöléséért kellett fizetni, az antrusztiokért annak a háromszorosa, a jobbágyért csak a fele járt, míg a rabszolgáért, a tulajdont képező jobbágyért, nem járt vérdíj. Ő védtelen, szabadság és jogok nélküli teremtménye volt az istennek.

A rabszolga s a szabadember közt állt a paraszt, akit római szokás szerint gyarmatosnak hívtak. Alig volt jobb sora, mint a rabszolgának. Őt is meglehetett testileg fenytetni s ha megszökött, egyszerűen visszergettek urához. Mint a rabszolgának, neki is volt kis vagyona, amely azokhoz a birtokokhoz tartozott s attól nem volt elválasztható, mint maga a paraszt sem. Igaz, volt a középkorban szabad paraszt is, de mikor a rabszolgák, a jobbágyok, a kamatot fizető s robottal tartozó nem szabad emberek száma mindinkább nagyobb lett, lassanként meggyőződéssé lett hogy a paraszt sohasem lehet egészen szabad.

Sokan azt hiszik, hogy az úgynevezett gyarmatosok intézménye Németországból származott Itáliába, ahol még ma is meg van Mezzeria néven.

Mikor a németek az országot meghódították s [mindinkább germanizálták, az akkor uralkodó nemesség hatalmas hűbértokokat alapított. Ezeken a birtokokon s e birtokok mellett a gyarmatosok csakhamar örökös bér-joggal bíró jobbágygá süllyedtek s kisebb-nagyobb parasztközségekben éltek együtt. Később azután elkeseredett harc támadt a hatalmassá fejlődött városok és a vidéki nemesség között, melyben a városoké lett a győzelem. A birtokokat megvették a városok s így a paraszt örökös bérlési joga elveszett. Az egész vidék a városi polgárok tulajdona lett, akik egész kis részekre (poderi) osztották föl a birtokokat. Egy-egy ilyen kis földrészt

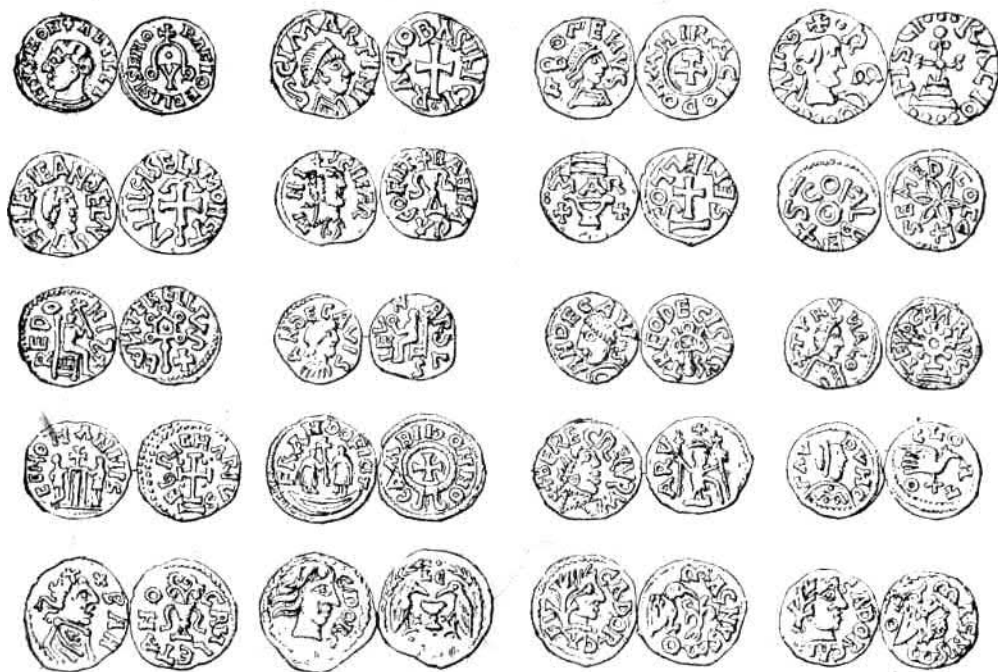

Dagobert király trónszéke.

Ékszerek és eszközök meroving-sírokból.

1. Ezüst szíjvégek. — 2. Gömbdoboz lemezéből. — 3. Vaskovagyöngy ezüst foglalásban. — 4. Üvegyöngyökkel díszített fibula, az 5. szám annak hátsó lapja. — 6. Arany tű-tartó, mellette ezüst hajtű, amellel hegyi kristály-gomb arany foglalatban. 7 és 8 gyűrű aranyból, római gyönggyel; arany fülön függő. — A csoport közepén van Leó császár aranypénze, az egyik elefántcsont foglalásban, ez a 1. Csilderik király sírjából való f és 118, 119, 121. oldalon bemutatott tárgyhoz tartozik.

Meroving-pénzek. — Az első sorban az 1-ső szentsi egyház pénze; 2-ik a türzi Szt.-Marton bazilika pénze; 3-ik ismeretlen városi hatóság pénze; 4-ik renneszi pénz; a második sorban 1-ik anzerzzi pénz; 2-dik a bannasszaki Szt.-Marton egyház pénze; 3-ik rebészi pénz; 4-ik zsümtézi ezüstpénz. A harmadik sorban az 1-ső renneszi pénz; 2-ik és 3-ik anzerzzi pénzek; 4-ik *arné! pénzek. Negyedik sorban 1-ső mainszi pénzek; 2-ik Sámborit-pénz; 3-ik overnyi pénz; 4-ik laoni pénz. Ötödik sorban 1-ső bannasszaki pénz; 2, 3, 4-ik ismeretlen frank városok pénze.

bizonyos időre bérbe adtak, rendszerint úgy, hogy a bérlő az aratás felét természetben a földesurának tartozott odaadni. Ezek a bérlők voltak a majorosok, vagyis olyan gyarmatosok, parasztok, akik aratásuk felét a földesül nak szolgáltatják be.

A szabad emberek közül a nemesek váltak ki, a magas nemesség tagjai, akik közül választották rendszerint a fejedelmeket. Némely szabad családot érdemei, tettei messze a többi fölé emeltek s ezeknek, — bár a szabad emberek egyenlő jogúak, — a vezetésre, a fejedelemségre hagyományos jogaik voltak. A fejedelemség tehát eleinte nem volt örökös. De azért valamennyi germán nép, amíg csak lehetett ugyanazon királyi családból választotta fejedelmét.

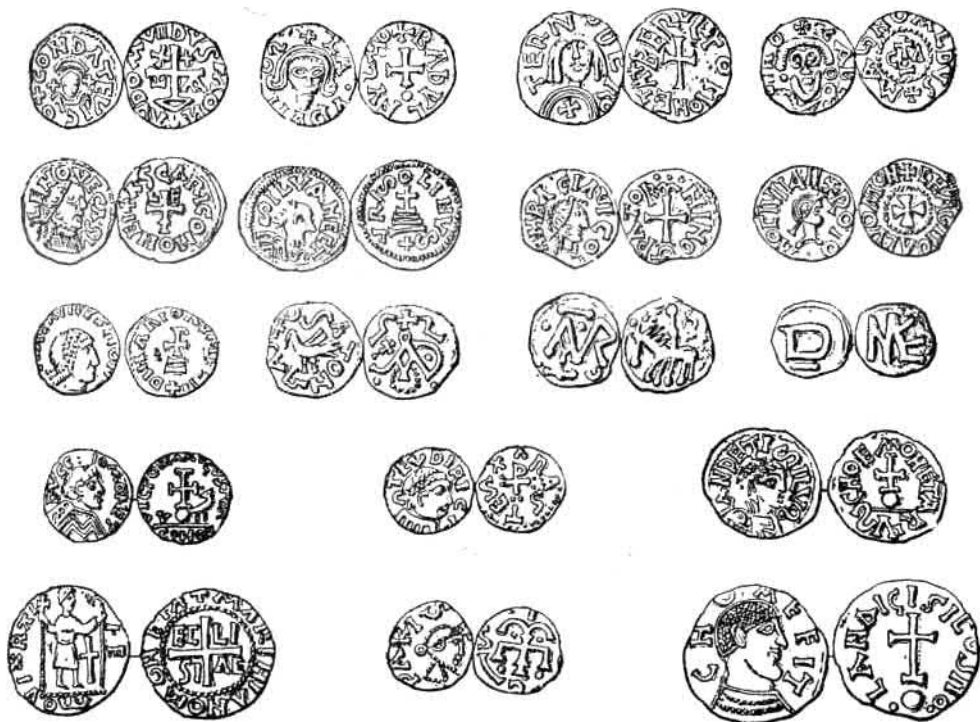
Így van ez a frank birodalomban s később a németeknél is. Mindig az uralkodó egyik fia vagy közeli rokona lesz az új király és pedig úgy, hogy a fejedelem még életében kijelölte azt a herceget, akit méltónak tartott arra, hogy utóda legyen. Ezt a herceget azután az ország nagyjai s a nép megerősítették. Csak ha a királyi család egy tagja sem felelt meg a reményeknek, hagyta el a nép az uralkodó családját egészen s áttért valamelyik más hasonlóan előkelő család hűségére.

Ettől a nemességtől, amely csupán természetes előkelőségben s így az általános tisztelet jogos igénylésében állt, lényegesen különbözött az a másik nemesség, amely a hűbériségből fejlődött később s Európának csaknem valamennyi államára kiterjedt idővel. Eleinte csak személyes szolgálatot tevő nemesség volt ez, mely a király személyét szolgálta ki. Később már hivatalokkal s a királytól adományképen kapott birtokokkal járt s hatalmával s gazdagságával fogva az őnemességet alkotta!*

Most folytassuk a történelem előadását.

Ebroin erőlködése a királyság fölényének visszaállítására, 681-ben halála által meghiúsult. Az utána következő udvarmesterek, Waraton, Gizlemar, Bertér nem voltak képesek sikeresen folytatni a nagy küzdelmet, melyet ő megkezdett. A folytonos üldözésekkel csak növelték az ausztráziai sereg sorait. Ez a hadsereg végre is győzött, mert a Rajna partjain megőrizte vad bátorságát, mely Neusztriában már teljesen kiveszett s a melyek Ebroin lángesze nélkül már korábban diadalhoz juttatták volna az ausztráziaikat. Herisztali Pipin, a tesztri-i döntő csata győztese három

*) Az idézőjel közti rész Kleinpaul: Középkori korbépeiből.

Meroving-pénzek. — Első sorban 1-ső Kandeszi pénz, 2-ik laoni, 3-ik ionnerrei, 4-ik Sálon-szür-Száoni pénz. Második sorban 1-ső limozseszi, 2-ik szenliszi, 3-ik amboszei és 4-ik ruéni pénz. Harmadik sorban 1-ső orbénszidenár, 2-ik ismeretlen város pénze, 3-ik overnyi pénz, 4-ik metzi pénz. Negyedik sorban 1-ső fiánk pénz, melyet Dució éremverő készített, 2-ik aresezi pénz, 3-ik ismeretlen frank hatóság pénze. Ötödik sorban 1-ső a limozsi egyház pénze, 2-ik párizsi dénár a meroving királyok korának első idejéből, 3-ik arany pénz, melyet Landegizel pénzverő ver.

királyság ura lett, bár tovább is a trónon hagyta III. Tierrit. Amint Ebroin az ausztráziai hívek s a királyi tekintély és a római Franciaországnak nevezett Neusztria érdekében működött, Pipin a kísérlet ellen küzdött s Klovisz hódításait bizonyos tekintetben visszafejlesztette a nyugati frankok javára s különösen a régi rendű erkölcsök üdvére.

Valóságos forradalom volt ez a küzdelem. A frank uralom alatt levő népek, bretonok, akvitániaiak, vaszkok, frízek, allemánok mind azt hitték, hogy ez az uralom megrendült s elérkezett fölszabadulásuk pillanata. De Pipin hamar megmutatta nekik, hogy még erősebb lett. Sok háborút vezetett a frízek, flamandok s több más nép ellen s mindannyiszor győztes maradt. Pipin nem állította helyre a trónt Ausztráziában, de megőrizte Neusztriában, melyet kímélni akart s egymásután három árnyékkirályt ültetett trónjára. Halálakor (714-ben) már természetesnek látszott, hogy az udvarmesteri hivatal örökösen az ő családjáé legyen, mert özvegye Plektrüd gyámkodása mellett a címet unokájára, egy hat éves gyermekre ruházta át.

E kiskorúságot a neusztriaiak arra akarták felhasználni, hogy megszabaduljanak az ausztráziai hatalomtól. Megverték az ausztráziaiakat s királyul II. Csilperiket kiáltották ki, udvarmesternek pedig Raginfred-et. Az ausztráziaiak nem szívesen engedelmeskedtek egy gyermeknek s egy asszonynak, Pipin egy másik fiát: Károlyt ismerték el, akit sokan fattyúnak tartottak. A neusztriaiak szövetkeztek a frízekkel. Eleinte legyőzték Károlyt 716-ban, de a következő évben meglepte ellenségeit Ving mellett s tönkre tette őket. Ahelyett, hogy barbár szokás szerint megállt volna a diadal megünneplésére, tovább nyomult s egész Páris falai alá üldözte a neusztriaiakat. Csaknem teljesen megsemmisítette seregüket. A frízekkel szövetség nem sikerülvén, a neusztriaiak az akvitániához fordultak. Ezek a barbár uralom iránti gyűlöletükben örömmel ragadták meg az alkalmat, hogy visszaüzzék a frank hódítókat. Ez a második szövetség is úgy járt, mint az első. Károly 718-ban Szousson mellett megverte ellenségeit, Orleán falai alá üzte őket s kényszerítette az akvitániai herceget, hogy II. Csilderiket minden kincseivel együtt kiszolgáltassa neki.

Ez kiegészítése volt a tesztri-i csatának, Ausztrázia végleges diadala s új óra kezdete a frankok történetében. Addig csak romboltak anélkül, hogy építettek volna. Területei nem voltak eléggé egyesítve s a határszéli népek hol meghódoltak, hol függetlenítették magukat. Tzászok, türingiaiak bajárok, allemánok, akvitánok egy sorban voltak s nem lehetett a frank birodalom határát helyesen megállapítani. A királyság minden erő híján volt, az udvarmesterség erős, de jogosultság nélkül. Az összes elemek teljes fejletlenségben működtek egymás ellen.

A karlovingek családja elég tekintélyes volt, hogy végre rendet teremtsen a barbár világban. Három nagy embere: Martel Károly, Kis

Pipin és Nagy Károly ugyanegy munkán dolgoztak, ugyanazt a politikát követték, az egyik folytatta ott, ahol a másik abbahagyta.

Martel Károly hadai gyorsan működtek, mindig idejében ott voltak, ahol rájuk szükség volt. Előbb egy sereg háborút vezetett a bajorok ellen, majd a frizek ellen, aztán a szászok ellen. Az utóbbi kivételével e népeket hamar megfékezte (720—729). A déli népeket is kényszeríti meghódulásra, így a burgundokat s az akvitániai herceget. A koronát csak oly föltétellel adja vissza, a herceg fiának. Hunaldnak, hogy hűséget esküszik neki, valamint fiainak: Pipinnek és Karlomannak.

Legnagyobb katonai tette azonban, melynek a Martel nevet köszönhette, a szaraczenok fölött 732-ben aratott nagy győzelme volt. Alig egy százada, hogy a mohamedánizmus megszületett az arab sivatagokban s hívei már elérték a szélső nyugatra. Elfoglalták Spanyolországot, átkeltek a Pireneusokon s elfoglalták Marbonnt. 732-ben Abdéram emiri Akvitániát is előzönli, beveszi Bordót s Túrsz ellen indul, melynek gazdag apátsága vonzza. Károly elébük megy s Túrsz és Poatié között nagy győzelmet arat fölöttük, melylyel megállítja a muzulmánok előnyomulását.

Így rendezte a birodalmat megvédte határait újabb betörések ellen. Egyben megmentette a kereszténységet.

A középkor két vezért ismert el: a pápát és a császárt. Egyik Romából, a másik Ausztráziai, Franciaországból. Herisztali Pipin és Martel Károly megalapította a frank monarkiát, a római pápák a nagy katolikus társadalom élére helyezkedtek, melyen VII. Gergely és III. Innocent egyedül akarnak uralkodni.

A római birodalom elpusztult, romjain a barbárok törékeny épületeket emeltek, melyek csakhamar összedőltek. Még azok is, melyek, miként a frankok hivatva voltak örökre fönmaradni, mint nemzet sem voltak képesek még szelíd államot alapítani. Még Nagy Károly se. E folytonos bukások közepette egyetlenegy intézmény halad' \t a századokon, lassan s rendszeresen fejlődvén, növekedvén s folyton gyarapodván hatalomban, kifejezésben s egységben.

Az apostolok prédikációi elhívték az evangéliumot az egész római világban. Bretanytól az Eufratig, a keresztény utazó, aki püspöke ajánló levelét hordta magánál, mindenütt számíthatott segítségre. Mert valamennyi keresztény egy családot alkotott. Ez a család maga szervezkedett az üldöztetés idejében. Kitűnően fegyelmezett s szigorú hierárkiával bírt társadalom volt. A római tartományok városai egyházkerületek lettek, melyeket föl. vigyázok vagyis, püspökök (episcopi) kormányozták, alattuk álltak a vének vagyis lelkészek (presbiteri). Eleinte az apostolok jelölték ki áldásukkal a püspököket s mikor minden városban kialakult az egyházközség, a hívek választották, a többi püspök beigtatta, a metropolita helybenhagyta s megerősítette. Eleinte a választásban az egész nép részt vett, később a papság

mind nagyobb részt követelt magának a választásoknál s igyekezett belőle a világiakat teljesen kizárni. De amit a laikusok itt elvesztettek, visszanyerték a másik oldalon. A hatalmassá lett királyság gyakran adományozott a híveknek püspökségeket. A papság küzdött a bitorlás ellen és sikerült is érvényt szereznie az elvnek, hogy a papság választ s a nép, a választás eredményét alávétvén a király beleegyezésének. Így állapította meg az orleani zsinat 549-ben és 615-ben az örökös alkotmány.

A választási rendszer csak egy fokra vonatkozott: a püspökségre. Az alacsonyabb rangúakat a püspök választotta. Ezek két rendre oszlottak: a nagy- és a kis rendekre. Három nagy rend volt, melyek beleölték a lelkészeket, a diakónusokat és aldiakonusokat s négy kis rend: az akoliták, portások, ekszorszisták és olvasók. Ez utóbbi rendeket nem tartották teljesen a papsághoz tartozónak, tagjai inkább szolgák voltak. Ez volt a személyzet.

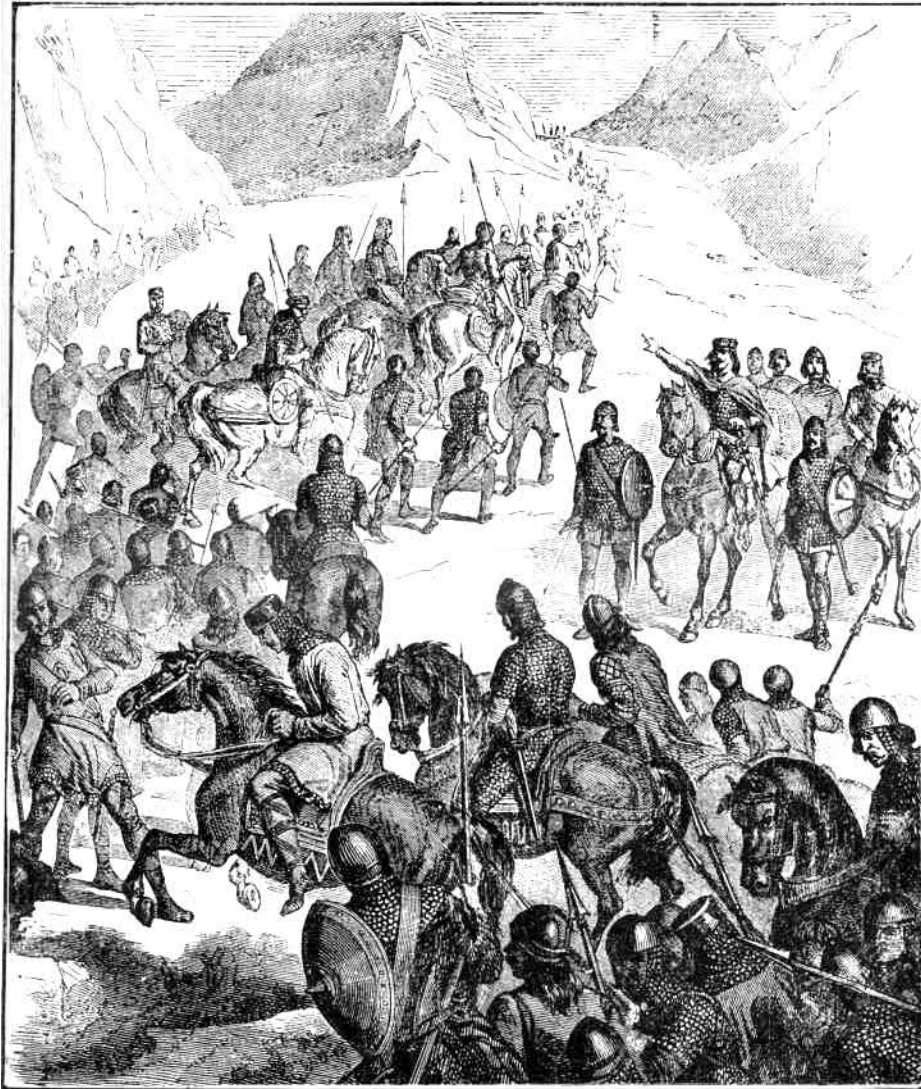
A püspök kormányozta az egyházmegyét, mely később parókiákra oszlott, melyeket viszont a parókiális lelkészek igazgattak. Miként a parókiák összesége alkotta az egyházmegyét, az egyházmegyék vagy püspökségek alkották az egyházi tartományt, melynek a metropolita, vagyis érsek volt a főnöke. Ha tartományi gyűlést tartottak, az mindig a metropolita székvárosában és az ő elnöklete alatt történt. A metropoliták fölött álltak a keleten a pátriárkák, nyugaton a primások, vagyis azok a püspökök, melyek a nagy fővárosokban kormányoztak. Ilyenek Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia, Róma, Jeruzsálem, Cézaréa (Kappadókiában), Rartagó, Heraklea (Trákiában). Ezek között Róma még egy fokkal a többi fölé emelkedett, ahonnan, mint az egyház elismert feje, a pápa kormányzott.

Ilyen lett a hiérárka, nem hirtelen, de hosszú munka után, mely benne elválasztotta egymástól és osztályozta az összekeveredett elemeket s amely a különböző hatalmi köröket határozottabb vonalakkal és nagyobb távolságokkal választotta el egymástól. Az egész épület feje a pápa. A fokról-fokra egész a pápáig folyton emelkedő tekintély jellemzi az egyház szervezetét és történetét egész VIII. Bonifáczig.

Az ötödik és hatodik században a püspökök a barbár királyok alatt is megőrizték, sőt növelték befolyásukat a városokban, melyeket az ellenséges, népáradatban nem egyszer megvédelmeznek a germán vezéreknél való közbenjárásukkal. Csilperik panaszkodik: „Csak a püspökök uralkodnak a városokban.“ És tényleg függetlenül uralkodtak a városokban s zsinataik utján a tartományokon. A zsinatot a király hívta össze, de az ő véleményük alapján. A püspökökön kívül csak kisszámú lelkész s abbé vett azokon részt. Az ötödik század alatt Galliában 25, a hatodikban 50 zsinatot tartottak. Ebben az időben volt az episzkopatus befolyása a legnagyobb, a világi tekintély még gyöngye lévén akkoriban. A hetedik és nyolcadik században csökken a zsinatok száma. A hívek s az egyéb barbár nagyok

beültetése a püspökségekbe a bűnököt, a tudatlanságot, világi ízlést, gyönyörhajhászó életmódot vitt be, melyek nem nagyon egyeztek az egyházi kormányforma céljaival.

A legtisztább s legegyszerűbb életet abban az időben kétségkívül a kolostorok lakói folytatták. A szerzetesek eredetileg nem voltak a papság tagjai s nem is vágyódtak utána. Egyszerű laikusok voltak ők, akik az erény legmesszebbmenő gyakorlását folytatták, a kereszténység sztoikusai

Pipin átkel Itáliába.

voltak. Szíria és Egyiptom sivatagaiban számtalan szerzetes áldozott istennek böjttel, szörnyű önsanyargatással, mely nem ritkán megbomlasztotta józan esztét. Antiókiái Simeon egy oszlop tetején állva töltötte idejét. Teljes zárkózottságukban eremitáknak hívják őket (sivatag lakói) és anakorétáknak (kik visszavonultan élnek). Akik közülük egymáshoz közeledtek, de mégis megmaradtak a zárkózott életmódjukban, azokat egyedül élőknek, szerzetesek, nevezték, s ez a nevük megmaradt örök időkre.

A Nyugaton is történtek fanatikus dolgok, miként a Kelet és Dél sivatagain, de mégis ritkábban, mert maguk is belátták az ily áldozatok haszontalanságát. A barbár betörések idején a szerzetesek menhelyeket nyitottak, ahol egyesültek s pihenést találtak, ilyenek voltak akkoriban az V. században a harszeilli Szent Viktor-monostor, a lériuszi, (egy szigeten) ahol a néma önmegtartóztatások helyett nagy szellemi tevékenységre bukkanunk.

A VI. század elején nurziai Szent Benedek aki már korán visszavonult a világtól s aki látta, hogy erényei seregestül vonzzák feléje a szerzeteseket, az általa alapított Kasszin-hegyi monostor számára, híres szabályait „a monostori életről“, mely munka végképp alakot adott ennek az intézménynek a nyugaton, Ez a bölcs szabályzat óráról-órára beosztotta a szerzetes idejét kézimunka és szellemi elfoglaltság között, földművelés, olvasás, kéziratok másolása volt az időtöltésük. Ez utóbbi, a művelődésre oly hasznos munka vallásos cselekedetnek tekintett. Xassziodor, aki 540-ben vonult vissza egy monostorba, melyet többé nem hagyott el, szintén szeretett kéziratokat másolni. Gyakran ismételte, hogy annyi ütést adunk az ördögnek, ahány betűt papírra vetünk.

Aniani Szent Benedek Akvitániában az átalakítás új korszakát viszi a monostori életbe.

Elég korán fölmerült a kérdés, mely helyet jelöljék ki a szerzetesnek a vallási társadalomban. A szervezkedés őket is a püspökök főnhatósága alá hajtotta. Szükséges volt ez a rend kedvéért s hogy kiirthassák a rossz vagy hamis szerzeteseket, melyek gombamódra jelentek meg mindenfelé. 451-ben az ökuméni zsinat Kalcedoniában a püspökök főnhatósága alá helyezte őket.

A püspöki arisztokrácia fölött szinte észrevétlenül emelkedett a pápai monarkia. Már kezdettől fogva Szent Péter utódának s az örök város püspökének szava képviselte a legmagasabb tekintélyt. Kétes kérdésekben tanácsát kérték s már elejétől fogva benne látták a katolikus egyház egységének képviselőjét. A második általános zsinat, melyet Téodozusz 381-ben Konstantinápolyba hitt egybe, ünnepélyesen elismerte ezt a felsőbbiséget s a konstantinápolyi püspöknek csak a második rangot juttatta. A pápa nevet, melyet eleinte minden püspököt megilletett, végül kizárólag neki tartották fenn. Ez a változás már Nagy Leó alatt nyilván-

való volt, teljessé azonban csak III. Gergely alatt lett. A római püspöknek a fővárosban s egész Itáliában roppant javai voltak, sőt az alpokon túl is. Rómában magában a püspök helyét töltötte be, mely első volt hatalomra.

Szent Leó (440—461) nagyban gyarapította méltósága tekintélyét bölcs nyilvános szereplésével s Attila megengesztelésével. Hatalma már oly nagy, hogy egy elözölt galliai püspököt az ő szava vissza helyez méltóságába.

Pipin lemetszi egy oroszán fejét egyetlen csapással. (I. 141)

Az osztrogótok alatt a római egyház — bár gyöngéden bántak vele — nem tudott előre haladni. De mikor almuk megdőlt (553) s Róma a konstantinápolyi császár főnhatósága alá került vissza, az új gazdtól való nagy távolság jobb jövőt nyitott meg előtte. A lombard betörés a menekülők ezreit vitte területére s a római nép visszanyerte erélyét a barbárok és az ariánusok iránt érzett gyűlöletétől. A keleti császár itáliai kormányzója, akit elkergettek Ravennába, nem gyakorolhatott többé befolyást Rómába.

Ebben a kedvező helyzetben jelent meg Nagy Gergely (590 — 604). Az Anicia előkelő családból származott, amellett testileg és szellemileg egyaránt kiváló volt. Alig 30 éves korában Róma préfectusa, de néhány hónap múlva odahagyja méltóságát s egy kolostorba vonul vissza. II. Pélers pápa mint titkárt Konstantinápolyba küldi, ahol a szentszéknek ügyességével nagy szolgálatokat tett. 590-ben a papság, szenátus és nép egyhangúlag pápának választja Pélers helyébe. Gergely levélben könyörög a konstantinápolyi császárnak, ne hagyja helyben választását. De az megerősítette. Gergely elrejtőzött, azonban ráakadtak s Rómába vitték.

Gergely, aki akarata ellenére pápa lett, most már minden erejével azon volt, hogy a pápaság hatalmát, tekintélyét emelje, minél messzibbre terjessze a kereszténység tanait s javítsa az egyház szervezetét. Nem hanyagolta el a szentszék világi hatalmát sem. A lombardok szorongatták a császár katonái nem védtek, mert már régóta nem kaptak szoldot. Gergely maga fizette őket s maga vezette a védelmi munkákat. Mikor Agihilf, aki ellen védekezni kellett visszavonult, Gergely alkudozásba lépett vele Róma nevében a görög császári helytartó tiltakozása ellenére.

A római birodalom területén még sok volt a pogány, Sziciliában, Szardíniában, sőt Róma kapui előtt is Terrácinában s bizonyára Galliában is, mert Csildebert egyik, 554-ben kelt rendeletének ez a címe: „A bálványimádás maradványainak megsemmisítésére.“ Róma közelében sok ariánus élt; a lombardok, Théodolinda királynő segítségével Gergely keresztülvitte, hogy a trónörökös, Adelwald, a hatolikus vallásban neveltetett. 587-ben Rékaréd alatt a Spanyolországban élő vizigótok is megtértek.

Nagy Britannia még teljesen pogány volt. Gergely oda Augusztin szerzetest küldte negyven római misszionáriussal (596). Tanét szigetén kötöttek ki s onnan átmentek Kent királyához Etelberthez, aki megengedte tanaik terjesztését Kantorbériben. Onnan a kereszténység gyorsan terjedt nyugat és észak felé és 627-ben Northumberlandban is elismerték. Szent Augusztin kantorbergi érseket Nagy Britannia primásává nevezte ki Gergely s állandóan levelezést folytatott vele, mely ma is meg van.

Már Irland is megtért, a szentek szigete, ahonnan a szerzetesek minden irányban szétmentek a barbárok meghódítására. Ebben az időben Szent Kólómban Helvézia hegyeibe ment az evangéliumot terjeszteni s apátsá-

Frank alakok.

A felső sorban az első alak vallási szertartáson résztvevő frank úr, kétélű germán karddal. Mellette frank ifjú, jobb kezében germán lándzsa, baljában két frank harci szigony. Hosszú ruhája felett római átalvetője van, mely alatt pedig szőrmekötényt visel. Kardja rövid, fogazott.

Az alsó sorban jobbágyok és rabszolgák hűséget esküsznek. Aki a fejére mutat, jelzi, hogy azontúl az új urának a szolgája.

gokat alapított. Utána Szent Rupert Bajorországban a salzburgi püspökséget alapította.

Szent Gergely ügyes bánásmóddal, szelídséggel nagyban hozzájárult a kereszténység terjesztéséhez. Így ír Augusztinnak: „Őrizkedni kell a pogány templomok elpusztításától, csak bálványaikat kell elpusztítani, aztán szenteket vízzel megöntözni az épületet, oltárt állítani, benne s ereklyéket helyezni rá. Ha e templomok jólvannak építve, hasznos és helyes dolog, hogy a démonok helyett az igaz istent szolgálják, mert amíg a nemzet állni látja hajdani kegyelete helyeit, könnyebben hozzászokik az igaz isten imádásához.“

A birodalom belsejében Gergely ügyesen erősítette az egyház egységét, elismertetvén mindenként által a szentszék fölényét. Pasztorlevelében melyet választása alkalmával irt s amely a nyugaton általános törvény lett, előírta a püspököknek kötelességeiket, a zsinatok határozatai alapján.

A hierarkia megerősödése érdekében éberem őrködött azon, hogy egyik püspök túlkapását egy másik ellen mindenkor megakadályozza. „Rád bízom, Nagy-Britannia szellemi vezetését — írja Augusztinnak — de nem Galliáét“. Pártolta a monostorokat, vigyázott a fegyelem föntartására, reformálta a templomi énekeket, az ambroziánus énekeket helyettesítette azokkal, melyek nevét viselik.

Róma, mely hódítóvá lett Gergelyvel, halála után még tovább terjeszkedett. Két angolszáz szerzetes, Szent Wilfrid northumberlandi püspök és Szent Willibrod a hetedik század végén és a nyolcadik elején a frizek és hollandusokat térítették meg, majd valamennyi misszionárius legkiválóbbját Winfrid, akit a pápa, hogy apostolságát jobban jelezze, Bonifác melléknévvel tüntetett ki, fejtett ki áldásos működést. II. Gergely (723) kinevezte Germánia püspökének. Ő ekkor Bajorországban a frifingeni egyházmegyét szervezte, majd a passzait és a ratiszbonnit. Mikor 746-ban Zakariás pápa a mayenzi egyházmegyét metropolisi méltósággal tüntette ki, Szent Bonifácot bízta meg vezetésével s attól fogva ő volt egész Germánia primása. Szent Bonifácot 755-ben friz pogányok gyilkolták meg.

A pápa most már tényleg a kereszténység feje lön. De még mindig a görög császár alattvalója volt. Ám hatalma folyton növekedett, a császáré pedig csökkent, tehát az összeütközés elkerülhetetlen lett. Már a VII. század végén megkísérelte Jusztinián II. Szergiusz pápának Rómából való eltávolítását. A katonák azonban megtagadták az engedelmességet, Róma föllázadt. A velenceiek független fejedelemséggé alakultak. 726-ban Leó császár igazat adott a képek eltörlőinek, (innoklasztok), akik a képek tiszteletét mint bálványimádást üldözték s érdekükben rendeletet adott ki, melyet Itáliában végre akart hajtani. De a szentek képe már drága lett az itáliaiak előtt, Róma ismét föllázadt. II. Gergely (713—731) kit támogatt a közvéleménytől, ezt írta Leónak; „A polgári és az egyházi hatalom különbözik

Frank urak és hölgyek.

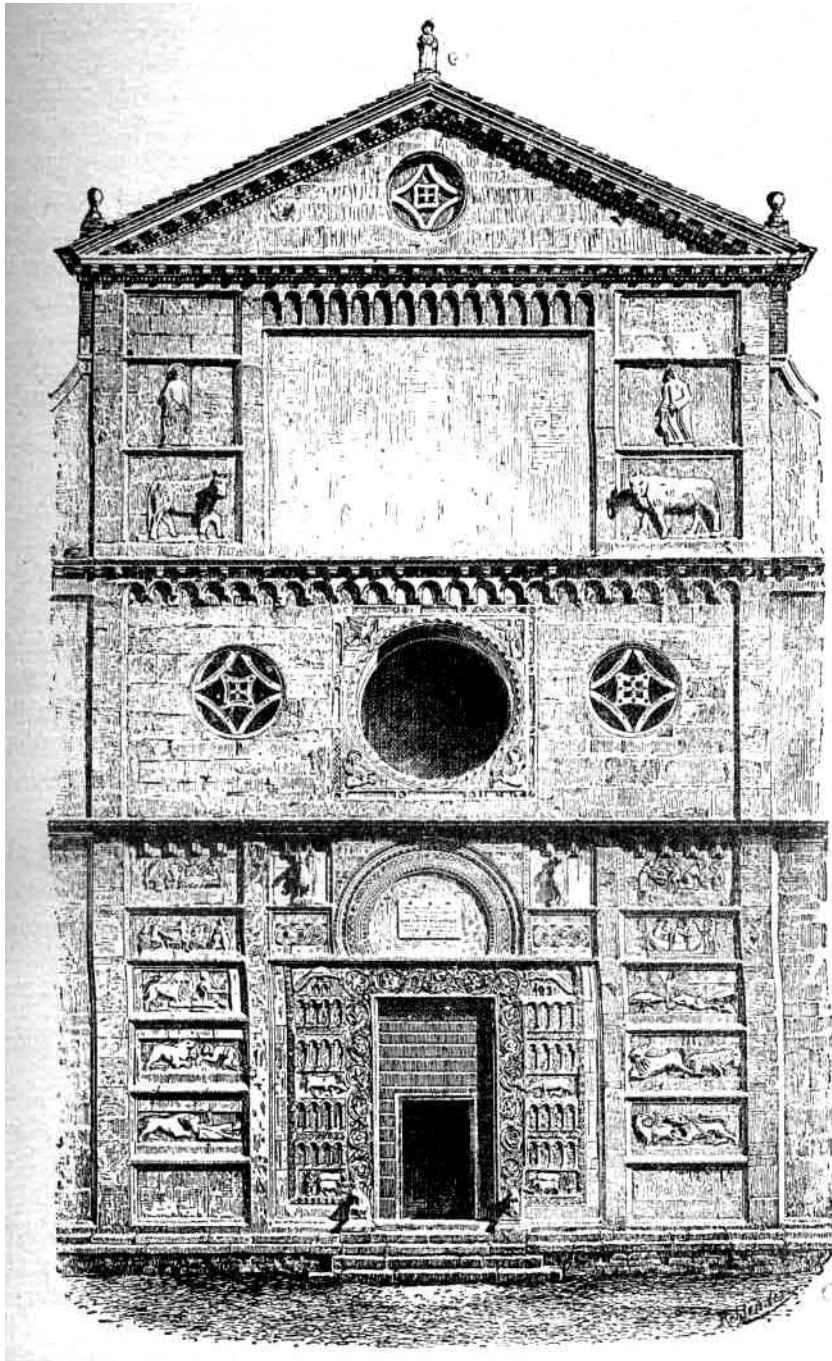
egymástól; a test az előbbie, a lélek az utóbbié; az igazságszolgáltatás bárdja a polgári hatalom kezében van, de az egyház sokkal hatalmasabb bárdal bír: a kiátkozással Ó zsarnok! Te fegyveres kézzel törsz reánk, mi csak Jézus-Krisztust hívhatjuk segítségül, a mennyei hadsereg fejedelmét s csak arra kérhetjük, hogy az ördögöt küldjön rád, aki testedet elpusztítja, de megmenti lelked üdvét.... A barbárok az evangélium igájába hajtották fejüket s csak te vagy a lelkész szavaihoz süket. Ezek a jámbor barbárok dühvel vannak tele, gyűjtogatnak, hogy megboszulják az egyház üldözését a Keleten Mondj le vakmerő és sötét vállalkozásaidról, reszkes és szállj magadba. “

II. Gergely a levél után a velenceiekhez fordult, a csaraszí helytartó alatt álló itáliaiakhoz, sőt a lombardokhoz is. A rómaiak elkergették császár prefektusukat. II. Gergely megállította Luitprandot, közeledvén a bizanczi udvarhoz s mikor a lombard király Róma ostromához sietett, sikerült őt távozásra bírnia. E veszedelem azonban III. Gergely alatt megújult. (731—741.) Ő ekkor a jámbor barbárokhoz folyamodott, akikkel előde megfenyegette a görög birodalmat. S ezek a frankok voltak

A karlovingek és a pápák ellenséges földön találkoztak, a meghódítandó népeknél, olyan csatatéren, melyen egyikük karddal, a másik a kereszttel küzdött. A térítő, akik Rómából indultak ki, Martel Károly segítségéhez fordultak, akinek viszont ők megkönnyítették a sikert. Így kezdődött a két nyugati nagyhatalom szövetsége. 741-ben III. Gergely két követe Martel Károlynak a szent sir kulcsát és egyéb ajándékokat vit el, köztük a patriciusi címet. Gergely viszont arra kérte, szabadítsa meg Luitprandtól, a lombardok királyától, aki állandóan fenyegette Romát. Károlynak már nem maradt ideje, hogy a hívó szónak engedjen és segítséget vigyen, hanem az utóda az már megtette.

Martel Károly két idősebb fia közül Karloman kapta Ausztriát és a Rajnán túl eső országokat, a másik: Pipin pedig Neusztriát és Burgundiát. IV. Thierry halála óta 737-ben Martel Károly nem töltötte be a trónt. Karloman hasonlóan cselekedett. Nem volt szüksége rá germán hívei között, hogy hatalmát a király neve mögé rejtse. Kis Pipin, a nyugati vidékek ura úgy akarta megnyerni a neusztriaiakat, hogy a régi meroring királyi házhoz való ragaszkodásuknak hízelgett. III. Csildériket kiáltotta ki királynak.

A bajor akvitániai és alemán hercegek megtagadták a frankok új főnökeitől az engedelmisséget. Ám a két fivér összetartott s győzött is. Odion bajor herceg meghódolt, az aleana fejedelmet megfosztották trónjától s Hunald akvitán fejedelem kolostorba vonult. Kaloman is úgy cselekedett 747-ben, a mont-kasszini monostorba zárkózott. Két fia volt: kik közül Pipin magához ragadta bátyja örökségét, anélkül, hogy unokaöcscsei jogaival sokat törődött volna s most, hogy az egész birodalom ura volt,

L o n g o b á r d é p í t é s i
e m l é k .
A szpoletói Szt. Péter-templomnak a homlokzata.

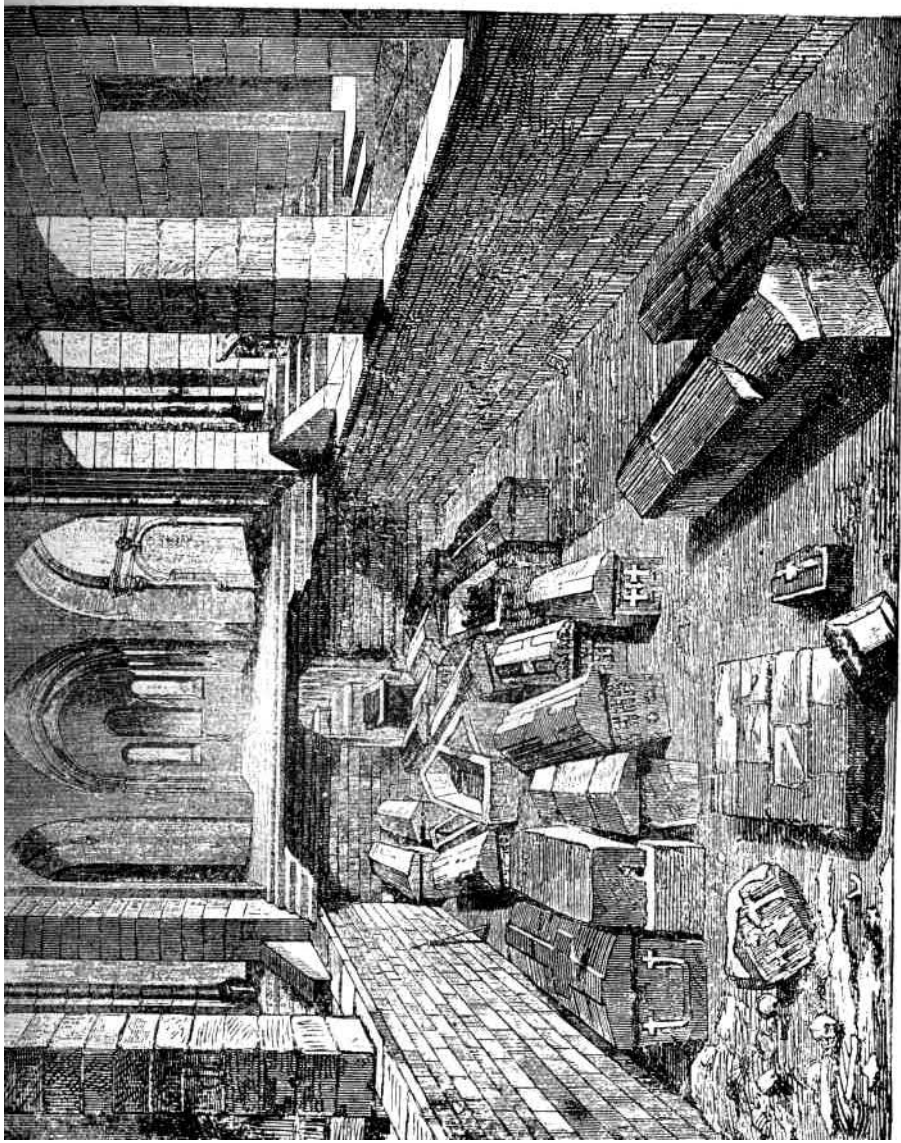
elhatározta, hogy véget vet a tesztri-i csata óta uralkodó furcsa helyzetnek. A merovingek családja — mondja Eginhard — régóta híján volt minden erénynek s nem volt rajta semmi kiváló, csak a királyi czim. A fejedelem megelégedett vele, ha kitűnő lovai voltak, ha a trónon ülve királyosdít játszhatott. Fogadta a követeket s válaszolt nekik úgy, ahogy ráparancsoltak. A csekélyre mért eltartási díjon kívül, melyet a palotafőnök fizetett ki neki, nem volt egyebe, mint egy kis villája. Ott tartotta udvarát, mely kevés számú szolgából állt. Ha valahová el kellett mennie, ökröktől vont szekéren utazott; így ment el a nemzet gyülekezetbe is, mely évenként egyszer összegyűlt, hogy a királyság ügyei fölött tanácskozzék.

Nem nagy erőlködés kellett hozzá, hogy a haszontalan s elfeledett királyságot valamely monostor falai közé csukják. A nemzet hangulata Pipin mellett volt, ő a maga részéről a jog látszatát akarta adni a dologhoz. A pápa szakított a keleti császárral a képek tisztelete miatt. A lombardok egész Rómáig fenyegették s így szükség volt idegen segítségre, hogy függetlenségét megőrizze s ezt a segítséget csupán a frankoknál találhatta meg. A pápa régóta összeköttetésben állt a nép főnökeivel, mert Nagy Gergely óta az egyház ismét nagyobb mértékben foglalkozott a hitetlenek térítésével. Angliát meghódították a misszionáriusok, majd Germániát kezdték ki. Szt.-Kolumban és Szent Gál megnyerték a hitnek Helvéciát, mások a Duna völgyében terjesztették az evangéliumot. Wilibrod Friziáig hatolt vele, Winifred Szászországba. Nos mind e misszió frank földről indult veszélyes útjára. Onnan készülődtek a pogány hit kiirtására, ott találtak jámbor hívekre, kik segítségükre voltak szent küzdelmükben s védelmezőik balsiker esetén. Fejedelmek belátták, hogy a germán országok szellemi meghódítása a fegyveres hódításnak egyengeti az útját. Ők bátorították s támogatták a térítőket. Fejűk az angolszász Winifred, aki Szent Bonifác neve alatt lett híressé. Karloman belső tanácsadói közé tartozott s a két fejedelem a leptini és szoasszoni zsinatokon (743—745) őszinte ragaszkodást mutattak az egyházhoz, az erkölcsök s a fegyelem ujjaalkotása iránt.

Pipin, mikor a pápa segítséggért fordult hozzá, azt kérte, adja annak a czimet, akié a hatalom. „751-ben — mondja Eginhard, Burkárd würzburgi püspök és Fulrad pap Rómába mentek Zakariás pápához, hogy ki-puhatolják a pápa szándékát“

„Ebben az esztendőben (752-ben) Pipin a római pápa szentesítésével a frankok királya lett. Szent Bonifác szentelte föl frank szokás szerint Szoasszonban. Csilderiket monostorba záratta Pipin, ahol három évvel később meghalt.

A frank királyok első dinasztiájának vége nem keltett sajnálkozást emléke is elmúlt. A kortársak ez eseményben megérdemelt büntetést láttak azért a megvetésért, melylyel a merovingek az egyház iránt viseltettek.

Meroving-kőkoporsók.
A párisi régi Szt. Zseneviev (Geneviève)-templom sírboltjában.

Isten szolgája — mondja Szent Kolumban életrajzának írója — fölkeresvén Théodebert burgundi királyt, szemére vetette vakmerőségét s azt tanácsolta neki, lépjen be az egyház kebelébe s vezkeljen, nehogy világi uralmával együtt örök életét is el ne veszítse. Az első faj királyai még trónfosztottságukban is megőrizték bizonyos barbár büszkeséget, melyet már a másodiknál hasztalan keresünk. Hallván a szerzetes szavait, folytatja a krónikás — Théodebert s egész udvara kacagni kezdett s azt felelték, hogy sohasem hallottak olyan merovingről, aki a maga jószántából pappá lett volna. „Tehát megveti a megtiszteltést, hogy pappá lehet — kiálta föl-háborodva a szent — eléri isten büntetése, azzá lesz akarata ellenére.“

Szent Bonifác, a ki Klodvig koronáját új családra ruházta át 719—755 közt fáradhatlanul küzdött a barbár népek térítésén. Angliából abban az időben ért Galliába, mikor Martel Károly legyőzte a neusztriaiakat (719) s a germán tiszteket ismét Ausztrázia főnhatósága alá akarta visszahelyezni. Károly megértette mily hasznára lehet a buzgó térítő és támogatta.

E hatalmas név árnyékában Winifred merészen benyomult a hesszeni és thüringiai erdőkbe s ott megtámadta a régi hitet. Egy nap a pogányok megpillantották, amint papjaitól körülvéve szent fájuk: Tór tölgye felé indult. A véletlen úgy akarta, hogy a fát ágainak súlya ugyanakkor ketté törte, amiben a pogányok isten intő jelét látták. 744-ben Thüringia megvolt térítve. Ekkor Károly engedélyével az erdők mélyén fölépíttette a fulvai monostort, mely később a világosság forrása lett Németország számára.

Szent Bonifác mai inczi érsek lett, de akkor sem pihent. 75 éves korában elindul a frizek megtérítésére. Eleinte sikereket ér el, de 755-ben a barbárok meggyilkolják kíséretével együtt Dokum mellett a Burdafolyó partján.

Mikor Szent Bonifác Martel Károly fiát fölkereste a szentelt olajjal, Pipin aki maga kérte ezt a szertartást, ezzel királyságának bizonyos vallási sértetlenséget akart biztosítani. De nem volt vele tisztában, vajjon ezt a trónfoglalást a mérovingek hívei nem tekintik-e bitorlásnak. Sietett tehát szolgálatokat tenni a népnek s egyháznak egyaránt. Németországgal nem sokat törődött. Mindössze kétszer vonult a szászok ellen, akik végre is 300 lovat ígértek adóban és szabad bemenetelt a keresztény papok számára az országba. Főerejét Dél vette igénybe: Itália, Akvitánia és déli Gallia.

735-ben maga a pápa, II. István, jött Franciaországba segítségét kérni a lombardok ellen. Római patríciussá nevezte ki, ami az örök város politikai urává tette Pipint. Ez másodszor is fölszenteltette magát a pápától, azután átkelt seregével az Alpokon, melyeket Itália elzüllött urai nem tudtak megvédelmezni s királyukat ostrom alá fogta Páviában. Asztolf megígérte hogy visszaadja a Rómától elrablott földeket, de nem tett semmit. Pipin tehát a következő évben ismét megjelent Itáliában, elfoglalta Ravennát s a Szent Atyának adományozta, ez az adomány lett a pápák világi hatalmának eredete (756).

Az itáliai háború sem veszedelemmel, sem nehézséggel nem járt, annál veszedelmesebb volt azonban az akvitániai. Szeptimániában kezdődött. Ez ország gót lakosai fölláadtak az arabok ellen s a frankokat hívták segítségül. Nimesz, Agde, Bézis s Harkasszon megnyitották kapuikat, de Marbonn 7 évig ellenállt. Mikor 759-ben meghódolt, a frank birodalom először érintkezett a keleti Pirenéusokkal.

Pipin kényszerítette Akvitánia királyát, hogy a megszökött ausztráziai híveket kiszolgáltassa neki s az egyháznak visszaadja elrabolt javait. Vaire király nem egyezett bele. Pipin erre átkelt a Loáron s ettől fogva a frankok minden évben betörték Akvitániába, csaknem teljesen elpusztították. A házakat fölégették, a fákat kidöntötték. S a pusztítás folyton terjedt. Burzs és környékével kezdődött, majd Overmyra, Linuczinre és Kérszire terjedt ki. Vaire kis csoport vakmerő embertől kísérve folyton visszavonult. Városai egymásután estek el, hozzátartozói meghaltak vagy foglyul estek, mégis tovább harcolt. 768-ban meggyilkolták s vele együtt elveszett Akvitánia szabadsága.

Pipin Párisban halt meg, mikor a 768-iki hadjáratból visszatért és fiai Károly meg Karloman lettek a nép beleegyezésével Frankhon királyai.

Pipint alakja miatt Kis Pipinnek hívták, de rettenthetlen s roppant erős, ha hinni lehet egy ismeretlen eredetű anekdotának, mely azt meséli hogy egy csapással lemetszette egy oroszlán fejét, holott senki se mert a vadállat közelébe menni. Ő (1. 131. old.) Pipin alatt a nemzetgyűléseket márczius helyett május hónapokban tartotta meg. 757-ben Kopronim Konstantin konstantinápolyi császár több gyönyörű orgonával ajándékozta meg. Pipin a kompienyi Szent Kornél templomban helyezte el azokat.

A birodalom csak három évig maradt megosztva s ezt az időt is arra fordították, hogy Pipin munkáját Akvitániában befejezzék. Amint meghaltotta fia halálának hírére Hunald kijött kolostorából s újra kárdot fogott. Károly megverte, mire a baszkokhoz menekült, akik, hogy a veszedelmes háborút elkerüljék, kiszolgáltatták őt ellenségeinek. De megszökött s a lombardok szolgálatába állította gyűlöletét és bátorságát. ^

Karloman nem igen támogatta fivérét ebben a háborúban s a két fejedelem között kiélesedő viszály veszedelmessé vált, mikor Karloman hirtelen meghalt. Karlomannak két fia maradt.

Az ausztráziaiak választhattak e gyermekek s egy bátor fejedelem között, aki máris megmutatta, hogy méltó utóda Pipinnek. Nem is haboztak soká s kikiáltották királylyá. Az pedig nem sokat gondolkozott, hane; n megfosztotta unokaöcseit örökségüktől. Az öröklés akkor még nem volt úgy megállapítva, mint ma s a királyválasztás joga a germánoknál mind g a népe volt.

Martel Károly és Pipin művét Nagy Károly dicsőségesen befejezte Amellett, hogy épp oly lángész volt, mint ők, a körülmények is kedvez-

tek neki. Ő már a trónon született, annyi gondja sem volt, mint elődei-
nek. Csaknem félszázadon át uralkodott s végig követhette célja megvaló-
sítását. E cél egyrészt a germán világnak egy birodalomba való egyesítéséről,
másrészt abból állt, hogy ezt a birodalmat szervezze s intelligens, művelt
világot teremtsen abban.

Mielőtt elmondjuk ennek a nagy uralkodónak a történetét, előbb ismer-
tetjük a távol Keleten támadó új erőt, mely azután állandó ellenfele lett a
Nyugatnak, és ezt az ellenfelet vallása tette oly erőssé, hősiessé.

Frank király a fejedelmi díszben.

Korán-töredékek a kufi írással. A2

1-ső a 48-ik szúra, a 2-ik az 59-ik.

ÚJ ÁLLAMALAKULÁSOK.

AZ ARABOK MAHOMED ÉS VALLÁSA.

Északkeurópa erdeiből s folyói mellől Délázsia sivatagaiba kell áttérnünk, a felhők, esők és nedves növényvilágából, a fonó nap birodalmába, az illatos és száraz növények honába. Az emberek is különböznek egymástól. Testre és szellemre egyaránt mértékletes, józan, nyugodt és vakmerő véralkatu, mely csak a czélt látja s egyenesen feléje törtet, mely megszokta, hogy a nyíl gyorsaságával vágta át a sivatagon, mert ott büntetlenül nem állhat meg senki s mert elejétől az utolsó pontjáig nincs benne semmi, ami az utast visszatartaná. A gyors tettek, vagy a teljes nyugalom népe ez: az arab, melynek történetében híven visszatükröződnek jellemének e tulajdonságai.

A Római birodalomra északról a germánok, délről az arabok éheztek. Az előbbieket először különösen a nyugati birodalmat támadták s egy régóta előkészített betöréssel megdöntötték; az utóbbiak hirtelen tűnve elő sivatagaikból, különösen a keleti császárságra vetették magukat s anélkül, hogy megdöntötték volna, úgyszólván egyetlen csapással elszakították nagy részét. Valóságos csuda tehát, hogy a konstantinápolyi császárság e két szörnyű támadás súlya alatt össze nem roppant teljesen.

Arabia, mely ekkor először jelent meg a történelem színterén, hatalmas félsziget, némely részeiben még ismeretlen s körülbelül 126.000 négyzetméter kiterjedésű. Északra Ázsia felé óriási sivatagai néznek, északnyugaton Afrikára támaszkodik a szuezi földszoros által, onnan délre a kis

Sinai félszigetet alkotja. Felülete szabálytalan négyszög, melynek leghosszabb partvonala Egyiptomra s Abesszíniára néz, köztük a Vörös tenger s a Bab el Mandel szoros, a kisebbik oldala Perzsia felé esik, melytől csupán a Perzsa öböl választja el. Nagyon széles, különösen déli részében. A Vörös tenger hosszában a Libanon folytatását képező hegyek szegélyezik, melyek lenyúlnak Bab el Mandelig; a könnyek kapujáig; a Perzsa öböl partjain, egy másik hegyláncz húzódik s a két hegylánczot óriási fensík köti össze. E hegyek között mélyen fekvő síkság húzódik: Közép-Arábia, külső oldaluk tengeri országok övét alkotja, melyek némely helyütt roppant gazdagok s termékenyek.

Míg a félsziget belsejében a letelepedés lehetetlensége mind máig főtartotta a nomád életet, a parti országok nagy előnyei lehetővé tették a letelepülést s ragyogó civilizáció fejlődését.

A régiek csak néhány római ekspedició révén ismerték Arábiát és három részre osztották: Köves Arábiára (Szinai félsziget), Sivatag Arábiára (a Vörös tengertől az Eufratig terjedő sivatagok), s Boldog Arábiára (Dél-Arábia.)

Az arab földrajztudósok ellenben sem a mai félszigetet, sem a sivatagokat nem számítják Arábiához, melyet nyolcz részre osztanak. Ezek:

Hedsász, a szinai félszigettől délkeletre, Jemen, Hedsász déli hatarán, Hadramaut az indiai oceán partján, Méhrah, Hadramauttól keletre, O m a n , M a h r a h , a Perzsa öböl és az Indiai oceán között, B a h r e i n , a Perzsa öböl partján, N e d j e d a szíriai sivatagoktól délre s Ahkaf Nedjedtől délre.

A legtermékenyebb Jemen, mely kereskedelmi szempontból is kedvezően fekszik, ez Aden, Szaána, Sába, Móka földje. A leghíresebb, ha nem is a legtermékenyebb a Hedsász, ahol Mekka és Medina, a híres vallásos városok fekszenek, melyek éppen ez okból egész Arábián uralkodnak, míg fekvésük arra kényszerítik őket, hogy távol tenger partján két kikötőt (Jambo és Djedda) tartsanak, melyek élelemmel látják el őket.

Az arabok szerint népünk kettős eredetű. Némelyek szerint Sem utódaitól az aribáktól származnak, mások szerint Khámtól s Ábrahám utódaitól, akik a hagyomány szerint Mekkában a Kába templomot alapították istenük parancsának engedelmeskedve. Ábrahám, mondják ők sok évig lakott Hedsászban s isteni küldetésében fia Izmáei támogatta, aki az izmaeliták vagy montaribák ősapja, míg Ábrahám másik fia Katan vagy Jektán a jektanidák vagy musztaribák őse lett. Az izmaeliták Hedsászban maradtak, a jektanidák legnagyobb részt Jemenben telepedtek le. Meg kell még említeni a nabétéanus arabokat, kik úgy hiszik szíriai, vagy örmény eredetűek s északi Arábiában laknak.

Az északi s déli arab népek tekintélyes hatalmakat alapítottak s gyakran jutottak részint békés, részint ellenséges érintkezésbe idegen távoli, vagy

közelben lakó hatalmakkal. Anabtéanusoké volt Hira, Anbar és Gasszan királyság. A hirai arabok a Mundar fejedelmek dinasztiája alatt, a 6-ik században rettenetes ellenfelei lettek a görög császárnak, míg a gasszaniak a Djafna fejedelmek alatt támogatták Konstantinápolyt. De a 7. században ezek a hatalmak nagyot csökkentek és mint két malomkő, úgy szorította őket a görög és a perzsa birodalom. Jemenben a Tobbasz dinasztia játszott nagy szerepet s hamis hagyományok neki tulajdonítják India, Ázsia s Afrika meghódítását. E bálványimádó dinasztia alatt hozta be Konstantin egy küldötte a kereszténységet, de a dinasztia rettenetesen üldözte az új vallást a 7. század elején s I. Jusztinián császár Abesszília keresztény négusát fölszólította a kereszt megbosszulására. Az abessziniak 525-ben tényleg előzönlötték Jement s Abraha el Djadan alkirály alatt meghódították az országot s behozták a keresztény vallást Grégencius püspökkel törvényt is iktattak az országnak s Szaánában templomot építettek, melyet a Kaaba ellen kíséreltek meg kijátszani. Egyébként Jemen és Hedsász között mindenha versengés uralkodott. 575-ben elkergették az abisszímiaiakat Koszroesz király által küldött perzsa hadsereg segítségével, ami egyúttal az ország függetlenségének elvesztését jelentette.

A függetlenséggel együtt eltűnt a két szélső terület gyarapodása is. Közép-Arábia azonban, mely igaz, sohase volt oly hatalmas, mint a szélső országok, megőrizie függetlenségét. Nyugodtan fejlődött, míg a szélső országokat folyton pusztították. Hedsászbba tényleg sohase nyomult be idegen hadsereg. Így a patriarkális kormányzás nyomai sokkal tovább megmaradtak: bizonyos számú családokból megmaradt törzsek, minden család élén a seik (úr) s az egész törzs élén egy magasabb seik, vagy emir (parancsnok), melyet a seikkel együtt kormányoz. Hajdan, ha egyik főnök legelőt akart lefoglalni, megelégedett azzal, hogy ugatásra bírta kutyáit, ameddig a hang elhatolt, birtokába vette a területet. Ennyire egyszerűek voltak eredetileg a nép szokásai.

Csak hogy abban a mértékben, amint Hedsász eltávolodott az eredeti kezdetleges állapottól, belsejében vallási keveredés, vallási versengés támadt, amely fényes, a sötét múltért teljesen kártalanító jövőt biztosított Hedsásznak. Az is a középben fekvő országok előnyei közé tartozik, hogy találkozó helye valamennyinek, az a pont, ahol a gondolatok találkoznak s kicserélődnek. Nem beszélünk a bálványimádásról s isteneiről, Hedsászbban Ázsia és Európa három nagy vallása találkozott: a görögök által északon, az abesszíniaiaktól délen behozott kereszténység; a perzsák szabeizmusa s a judaizmus, melyet a zsidók ügyessége mindenfelől bevitt az országba. A Kábái templomban 360 bálványt gyűjtöttek össze. Mikor Mahomet azokat onnan kidobatta, többek között oszlopra festett bizánci szüzet is találtak, ak Krisztust karjai között tartotta. A bálványimádás többségben volt, nem csak a görög pogányság bálványimádása, mely emberi formákba öltözteti az

isteneket, hanem az egyiptomi bálványimádás, az állatok imádása, a növényké s a szikláké. Némelyek a csillagokat imádták. De valamennyien elismertek egy legmagasabb istent, Allah-t s ezt az egyistenséget nagyban támogatták a zsidók és a keresztények, akik a jövő élet, a paradicsom és a pokol gondolatát is terjesztették; mind olyan elem, melyet a Koránban viszont találunk.

Ha a vallás formáját tekintjük, az már rég megállapodott. Valamennyi gyakorlatát, szertartását szabályozták, a Kába körüli körmeneteket is, a zarándoklást, a Mina völgyében való áldozathozatalt stb. A templom őrzését is rég kiválasztott családra bízták, miként valamikor a zsidók. 440-ben Kosszai, az izmaelita koreisiták családjának feje hatalmába kerítette a templomot, helyrehozatta, bizonyos tekintetben megalapította Mekkát s megalapította az arabok főbb vallási és polgári intézményeit. Ez már az egységre, a szervezésre való törekvés volt.

A nyelvükben is hasonló mozgalom mutatkozott. A nyelv egysége fejlődött lassanként a költők működéséből. Harcosok, kereskedők, valamennyi arab poéta volt bizonyos tekintetben. Voltak bárdjaik, mint az Észak embereinek s ünnepeik, költői versenyek, mint a görögök olympiai játékaival.

Ezek a költők, akik nem voltak csak irodalmi emberek, egyaránt értettek a kardforgatáshoz, mint az áruk kicseréléséhez és az emberi lélek édes és szörnyű érzéseinek, a vendégszeretnek, bosszúnak, becsületnek, a végtelen sivatagnak, az üde oázisnak, a könnyed gazellának a megénekléséhez. Ezek a poéták mind ott voltak a nagy költői versenyeken, melyek vallásos tárgyakkal a zarándoklások végcélját képezték. Ilyenkor mentek végbe a „dicsőségért való küzdelmek“. Az, aki legjobban megtudta indítani a lelket, csakhamar Írásban látta művét. Aranybetűkkel vászonra írták s kiakasztották a Kába falára. Hét költemény maradt így ránk, melyek egyikét a híres Antar írta.

Általában fiatal népnek hiszik az arabokat, holott nagyon régi nép, mely politikai létének egész területét befutotta. Immár közönyösek voltak hit, élet, minden iránt. Sokakat érzékenyen bántott az általános nem törődömség, minden hit hiánya s eszközök után kutattak, melyek segítségével a nép kilábalhatna belőle. Egy napon, mikor a koreisták egyik bálványuk ünnepét ülték — (néhány évvel Mahomet szónoklata előtt) — négy fölvilágosodott ember félre vonult a tömegtől s belátván, hogy népük nagy tévedésben él, elhatározták, hogy megkeresik az igazságot. Egyikük Konstantinápolyban fölvette a keresztiséget, a másik az üldözések elől Szíriába menekült, a harmadik az elsőhöz hasonlóan kikeresztelkedett, a negyedik megismerte Mahometet s halála előtt hirdette, hogy tényleg ő a próféta.

Mahomed 570-ben született. A koreisita Abdallah fia volt, Abd-el-Motaleb fia, aki Mekkát az abissziniak ellen védelmezte s a ki maga Hasem

Arab férfiu.

fia volt. Apját már kétéves korában vesztette el, nagyapja vette magához, aki a fiút nagybátyja Abu Taleb gyámsága alá helyezte. Vagyontalan lévén, tehajcsárnak állt be, sokat utazott, különösen Szíriában, ahol egy besztrai szerzetessel és egy zsidó rabbival szövetkezett, akik megismertették szent könyvekkel, a régi és új testamentummal, élénk részt vett egy háborúban s kiváló tulajonságaival megnyerte mindenkinek a szeretetét, becsületessége pedig az al aim in (biztos ember) melléknevet szerezte meg neki. Gazdag s nemeslelkű özvegy, Kadidja szolgálatába fogadta kereskedése vezetésére s annyira megvolt vele elégedve, hogy hozzáment feleségül. Ekkor tehát nagy vagyon ura lett, mely módot adott neki, hogy elmékedéseinek éljen s érvényesítse a gazdagsága befolyást. Negyven éves koráig semmi különöset nem cselekedett, családjával minden évben visszavonult a Hira hegységbe s egész éjszakákat töltött gondolataiba elmélyedve.

611-ben elmondta Kadidjáj-nak terveit, unokaöccsét Ali-t, főlzabadítt szolgáját Zeid-et s barátját Abu-Bekr-t is megismertette velük s kijelentette előttük, hogy Ábrahám vallásának kezdetleges tisztaságát vissza kell állítani. Elmondta, hogy megkapta Gábor arkangyal útján isten parancsait s új vallását Izlamnak nevezte el, mely istennek való teljes odaadást jelent. Ők hittek benne.

Mikor már több hive volt; összegyűjtötte őket s így szólt:

— Ki akar közületek testvérem, hadnagyom, helyettesem lenni?

Mindenki hallgatott. Ali ekkor elkiáltotta magát:

— Én leszek az az ember. Isten apostola, támogatni foglak s ha valaki ellened szegül, szétzúzom fogait, kiszakítom szemeit, fölhasítom a hasát s összetöröm lábait!

Veszedelmes küzdelemben fogtak. Abu Taleb remegett unokaöccseért s könyörgött neki, hagyna föl tervével. „Ha megtámadnak — felelte Mahomed — a nappal egyik kezemben, a másikban a holddal bizonyára nem fogok meghátrálni.“

A koréisiták üldözték. Nem mehetett a Kába-ba imádkozni, hogy sértésekkel ne halmozták volna el. Egy este, miután megint sokat kellett eltűrnie, hazatért. Elcsügedve burkolózott köpenyébe s leheveredett, de csakhamar visszatért a bátorsága. Ekkor adta a hagyomány szerint Gábor arkangyal szájába e szavakat:

— „Ó, ember, ki köpenybe kurkolóztál, kelj föl s prédikálj .. .“

Megrémült hívei Abissziniába menekültek, ő maga 616-tól 619-ig a Mekka melletti hegyekbe vonult vissza.

A Korán fejezetei, melyeket ihletett pillanataiban diktált s melyeket titkára pálmalevelekre írt, meg báránycsontokra, természetesen csak család volt, ami a Gábor arkangyal sugalmazását illeti, de mégis telvék emelkedett gondolatokkal, melyeket erőteljes, tiszta, dallamos nyelvezettel fejezett

ki. Ezek elragadták az arabokat, kiknek kitűnő érzékük volt ez iránt, s akik megunták az örökké régi tárgyakat megéneklő költészetet, hatalmas vonzerőt találtak ebben az eleven gyakorlati költészetben, bár az nélkülözötte a ritmust. Omar volt egyik legvadabb harczosa Arábiának, aki nem tűrte, hogy valaki másképp gondolkodjék, mint ő. Kezében meztelen karddal kereste Mahometet, hogy megölje. Rokonai ekkor föltartóztatták s azt mondták neki, hogy előbb a saját házat tisztítsa meg, mert nővére, Fatime az állítólagos próféta verseit olvassa. Omar a házba siet s meglepi nővérét, amint sógorával olvas valamit. „Mit rejtettél el ruhád alá? kiáltja vad dühvei s megszúrja kardjával. Mégis nővére vére láttára riadtan áll meg, elveszi a verseket, megtekinti s bámulja bölcseségüket. Majd elrohan a prófétához s hívének vallja magát. E pillanattól fogva az izlamizmus gyülekezeteibe beleviszi határozott gondolkodását s heves lelkét s nagyrészt neki tulajdonítandó, hogy Mahomet vallása, mely eleinte szelíd és békés eszközzel igyekezett hódítani, azontúl a harczias propagandára tért át.

Mahomed 619-ben elvesztette pártfogóját, Abu Talebet, elvesztette Kadidjá-t is, akire mindig hálás szívvel gondolt. Elveszítvén e támaszait, kívül keresett pótlást. Jatreb lakói, akik régóta versenytársai voltak mekkaiaknak, menedékhelyet ajánlottak neki. 622-ben el is ment Jatrébbe, hogy megmeneküljön a koreisiták üldözéseitől. Ez híres esztendő, mert első a muzulmán korszakban; a hedsra, vagyis a menekülés esztendejének hívják, jatreb pedig attól fogva a próféta városának nevét vette fel s azontúl Médina al Nabi-nak hívták.

Mahomed nagy ügyességgel viselkedett, hogy pártot szerezzen magának az új városban s nyíltan fölvehesse a harczot. Ő maga kezdte azt meg, hogy ébren tartsa a vallásához való ragaszkodást. Elindult 314 emberrel, hogy egy mekkai karavánt megleljen. Ezer koreisita jött elébe. Bedernél volt a csata 624-ben. A muzulmánok már-már megfutamodtak, mikor Mahomed, aki az ütközetet fából való trónjáról nézte, lóra kapott s egy kardot a levegőbe dobván így kiáltott: „Bárha ellenségeinek arczulata összezavarodnék!“ Csapata ekkor új bátorságra kapott s végül nagy diadalt aratott, melynek nagy volt a hatása.

Nemsokkal ezután azonban legyőzték Mahomedet 626-ban az Ohud hegyen s a háború ekkor mind vadabbá lett. A szomszédos zsidó törzsek ellen fordult, hogy pártjára kényszerítse őket. Azok szöveterkeztek s a koreisiták támogatásával Medinában ostrom alá fogták. Ez a nemzetek háborúja (627.) Mahomet árkot ásatott a város előtt, Ő maga is kezébe vette a baltát s mikor az a sziklába vágódván szikrázott, így szólt: „Az első szikra Jemen meghódítására tanít, a második Szíria és a Nyugat, a harmadik a Kelet meghódítására.“ Az ostromlókat összeveszítette egymás között s a koreisiták kénytelenek voltak tíz évi fegyverszünetet kötni vele, azután a khaibari zsidó-törzsek ellen vonult s megtörte hatalmukat.

A következő 629-ik évben Mekkába zarándokolt és sok hívet szerzett, 630-ban ez a város megszegte a fegyverszünetet. Mahomed 10.000 emberrel nyomult a városba, egyenesen a templomnak tart s szétzúzta valamennyi bálványt, s így szól „Az igazság megjött, a hazugság tűnjön el!“ E pillanattól kezdve rettegtek mint Arábia vallási főnökét, s már külső országokkal is érintkezésbe lépett. Koszroes szétszakította leveleit. „Így szakítsák szét országa,“ válaszolta a próféta. Hérakliusz jobban fogadta követeit. Mégis kitört a háború a szíriai görögök ellen, kik követét megfojtották. Már ekkor mutatkozott a muzulmán fanatizmus értéke. Abu Taleb fia, Djafar mind a két karját elvesztette s mégis tovább szorongatta csonkjai-val az izlam lobogóját. Mahomet zöld ruhájában (ez lett utódai színe is) és fehér öszvérén 10.000 lovas, 20 000 gyalogos és 12.000 teve élén indult a harciba. Ám az ellenség nem mutatkozott.

Eközben Arábia egyesült Jemen, Mahrah, Hadramant, Oman s Báréin fejedelmei mind csatlakoztak hozzá. Ez a csatlakozás inkább politikai, mint vallási volt, a távoli törzsek tagjainak nem volt módjukban az új tan tétéleit megismerni. Mahomet vallásának nem voltak prédikátorai, mint a kereszténységnek, akik a hit csíráit messi földre szétvitték. De azt hallották ezek a távoli törzsek, hogy Hedsaszbán egy hatalmas főnök él, aki úgy látszik hatalmas, ragyogó jövőt szerez Arábiának és odasiettek, hogy részük legyen benne. Ez a megtérés ép úgy mint Klodisz frankjainál, tömegben történt s az arabok első hódító hadjáratokor még vajmi sokan voltak közöttük, kik a Koránt nem ismerték. De támadt több hamis próféta is, akik nagyon megkeserítették Mahomed utolsó napjait. Már néhány hónapja beteg volt. 114.000 muzulmánval elvonult a szent helyekre, hogy megtartsa az el-haddji nagy zarándoklatot. Mikor visszatért Medinába, érezte hogy vége közeledik. A mecsetbe ment imádkozni, azután csengő szóval megkérdezte a tömeget, megsértett e valakit, tartozik-e valamivel. Egy öreg asszony három drachmát követelt. Mahomed kifizette s megköszönte neki, hogy inkább még a földön figyelmeztette adósságára, semmint az égből. Mahomed 632-ben június 8-án' halt meg.

„Hogy Mahomed tanainak bizonyos vallási alapjuk már korábban megvolt, a muzulmán történetírás sem tagadja.

Már ez a történetírás is beszél úgynevezett „Hanif“-okról, amelyek Mahomed ideje alatt és előtte „Ábrahám vallását“, vagyis bizonyos judaikus tant helyettesítettek, s amely isten egységét hirdette, az emberiséget társadalmi visszaélésekről s az újszülött lányok megölésétől óvta; azonkívül szigorúan erkölcsös életmódra buzdította. A „Hanif“-oknak tulajdonítják a bor élvezetétől való tartózkodást s a nemi érintkezés iránt való ellenszenvet is, mely utóbbi gyakran az önmegcsonkításig ment. Ezeknek a dél-arab egyistenhívésre emlékeztető Hanifok-nak az Izlamra nem tulajdonítható döntő befolyás, mert a Korán sohasem beszél a Ha-

زكريا عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من قرأ سورة الحجر من ذاك شيك ما أبع
 الله عليه وهي بيت وسورة آية في عذاب أهل البصر وسبح وسبح
 في عذاب أهل الجحيم وثان وسبح في عذاب أهل الشام والكوفة لانهم عذبوا
 الرجز آية وعذاب الصامع أهل مكة والبصرة خلق الإنسان الحرف الأول آية
 وعذاب الصامع أهل المدينة والبصرة والارض وضعف اللانام آية وعذاب أهل
 الجحيم شواطئ من نار آية وعذاب أهل الشام والكوفة والحجاز التي يكذب بها
 المخدومون آية وليت فيها ناسخ ولا منسوخ وفيها من ادعاهم ان يعزرو
 حرقا فقط وهما التي يكذب بها عينان في اختاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّحْمَنِ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ

„Az Irgalmas“ (A1 Rámán) című szára.
 A próféta (Allah áldja és üdvözölje őt) nevében a hagyomány azt mondja: Aki elmondja az „Irgalmas“
 szarát, az hálát mond azért, ami jót Allah neki nyújtott.

A szára kezdete így szól:

Allah nevében az irgalmasnak és a könyörülőnek!

Az irgalmas megtanított a Koránra, megteremtette az embert...

nifok alapján álló vallási testületről, bárha a Hanif-ot gyakran említi is vallási jelző gyanánt. Ehelyett azonban gyakran említi a zsidó és keresztény valláshoz közel álló szabius vallásfelekezetet, melyet a mekkai és a parti síkságot lakó benszülöttek is jól ismertek, sőt nem ritkán a mohamedán vallással egy sorba állították. Kétségtelen most már, hogy a Korán szabiusait az északi Mezopotámiában lakó manikeusokkal és a Babylon belsejében élő, guotikus felekezethez tartozó mandeusokkal egyvallásúnak szották tekinteni. Ez a magyarázat azonban nem teszi érthetővé, hogy jutott el Mekkába e vallásfelekezet alapos ismerése. Így hát azt kell valószínűnek elfogadni, hogy a szabius szó, mely az ethiopiai szabha szógyökérrel függ össze és „alamizsnát osztó“-t jelent, az a név, melylyel a délarab egyistenhívők magukat nevezni szották. Az a nagy tisztelet, melylyel a Korán még későbbi időkben is a szabiusokról megemlékezik, tehát viszonzása akar lenni a kezdeményezésnek, melyet az Izlam vallás eredete a szabiusoknak köszönhet.

Az ős-izlamnak déli Arábiától való függését bizonyítja az is, hogy a Koránban szokásos beszédmód, melyet általában korakitikusnak neveznek vagyis északarábiainak, különösen a régibb eredetű versszakokban bizonyos sajátosságokat mutat, melyek eddig csak a délarab szólásmódokban lelhetők föl. Egész sereg olyan szót találunk a Koránban, melyeket délarab végezetekkel képeztek, így Iljas-in (Iljasz mellett), Sin-in (Sina mellett), sigg-in (piszkos könyv), ghizl-in (öblögető víz). Az isten nevének kétszeres körülírása „az Úr Felsége“ is a délarab szólásmódnak felel meg s ha isten a Koránban önmagáról gyakran többszámaban beszél, ez nyilvánvaló utánzása a késői szabeusi királyiratokban használt királyi többszámának. A délarab nyom, melyre mindezek rávezetnek mindenütt keresztül szűrődik, ahol csak az ős-izlamról szó esik.

Mahomed már a legrégebb versszakokban (szurákban) az egy isten hívének vallja magát. Ez az ő legfőbb ura (Rabb), vagy a sok mellék-istennel ellentétben, melyeket a pogányok imádnak, az istene (Allah-at Hah,) vagy még tovább a nagy Allah, mert az Allah név ép úgy mint a mekkai Hobal nagyon gyakran az északibb törzseknél is a legfőbb istent^ vagy az isteni védőszentet jelenti, akinek családjához a törzs tagjai mint rabszolgák ragaszkodtak. Bár Mahommed őt gyakran a legfőbb natalommal ruhazza föl, a fő d és meny boltozat urának nevezi minden, teremtést az ő akaratára és erejére vezet vissza, őt imádjá mint az istenháza (a mekkai-é) urát is, tehát isten is, akit legillendőbben valamely templomban kell imádni. Ebből is látszik, hogy Mahomednek az istenről alkotott legrégebb fogalma a délarab egyistenhívőkével egy fokon áll, akik a „legkegyelmesebbet“ mint a „menybolt és föld urát“ imádták, anélkül, hogy a templomi istenség jellegétől megfosztották volna. Ez nem tagadta meg ennek az istenfogalomnak az ómekkai Kába istennel való összefüggését.

Mohamedánok az imánál.

Az a tökéletlenség, melyet az ősz-izlam istenfogalma mutat, még csak nagyobb lett az által, hogy a legrégebb Korán egy később kitörölt helyén, Allah-nak a mekkaiaktól istennökként tisztelt három leányát: Allat-t, el-Ozza-t és Manat-ot mint magasabb lényeket,, akik támogatására számítani lehet, nevez meg.

Isten, mint az emberek ura és királya követeli, hogy ezek hódoljanak neki. A hódolás legfontosabb formája az előírt imádság, melyet a nap meghatározott szakaiban, teljesen tiszta testi állapotban kell elmondani s amelyet az imádkozó számos, az ő istennel szemben való alázatosságát mutató szertartásokkal s mozdulatokkal, így hátrahajlással, letérdeléssel, a földre hullással kísér. Minthogy már a délarab pogány papok is a testi tisztaságot tartották valamely istenhez való közeledés első feltételének s a hátrahajlás minden valószínűség szerint ősrégi templomi szertartás volt, joggal hihető, hogy Délarábia a mohammedán imaformáknak eredeti hazája. A 108-ik szurában, mely a legrégebbek egyike, az áldozati állatok levágása is, mint istennek tetsző cselekedet van megemlítve. Valószínű tehát, hogy ebben a vallási szokásban Mahomed a délarab egyisten hívők szertartásait vette mintául. De isten az emberek hódolatát nem csupán azért követeli, mert ő a látható világ ura, hanem mindenek előtt azért, mivel feltétien ura a más-világnak is. Ezt az életet tartja az örök életnek s azért Mahomed a másvilágba való áttérést mondja az ember főhivatásának. Így is szól: „Ti előnyben részesítitek a földi életet — ám a túlvilág az örök.“ Ezt a tant nem mint új megnyilatkozást hirdeti, hanem azt mondja: „Igen, ez áll ősrégi írásokban, Ábrahám és Mózes írásaiban.“ E szavakkal a zsidók és keresztények vallási okmányaira utal, mert aminthogy a szigorú zsidó vallás nem ismer Ábrahámától eredő s megnyilatkozást jelentő írásokat, ép

úgy tény, hogy a Mózes-vallás az új testamentumban foglalt folytatás nélkül tökéletlen a kereszténység előtt. Valószínűbb, hogy e szavak egy a zsidó hittel csak laza összefüggésben álló vallásra, például a délarab egyistenhívők vallására vonatkozik. A túlvilágot Mahomed három nagy, egyformán fontos gondolatból alkotja meg: az összes emberek föltámasztásából s az örökké tartó örömekre, vagy örökké tartó szenvedésre jutásukból. S ebben sem lebeghetett előtte a zsidó vallás példaképpen, mert ez sem az utolsó ítélet gondolatával nem foglalkozik, sem a pokol büntetéseit nem ismeri, épp úgy a kereszténység sem, mert annak végítéleti dogmája csak Krisztusnak a Koránban elő nem forduló újra megjelenése által kapja tulajdonképpeni jellegét. Éppen ezek alapján a mohamedán túlvilág leginkább a délaraboknak „a messze világ”-ról alkotott fogalmára vezethető vissza s Mahomed a saját fantáziájával csak kiszínezte azt. A 99. szura rettenetes földrengésnek festi a végítéletet: „Mikor a föld heves rángásoktól megremeg s terheit lerázza magáról s az ember azt kérdezi önmagától, mi baja a földnek: akkor megtörténik, hogy a föld elmondja neki: „Urad parancsolta ezt nekem.“ Az egész természet háborog: csillagok a földre hullanak, hegyek hullámszerűen, tengerek áradnak s apadnak, a vadállatok egymáshoz bújnak s a lelkek újra összepárosodnak. Mikor az elevenen eltemetettől megkérdezik, mely bűn miatt érte sorsuk, majd ha a menyboltozat bedől, a pokol lángjai kigyulnak: akkor tudni fogja a lélek, mit hozott magával. Az erre következő Ítélet egyszerű lefolyású lesz, mert isten a könyveket, melyekbe az emberek tettei föl vannak jegyezve, felüti s amaz elv alapján, hogy minden lélek viseli a maga tetteit, büntetést oszt és jutalmaz. Emez megengedi, hogy a lélek korlátlanul mozoghasson a kertekben, ahova nem hallik a bánat, ahol források bugyognak, a pihenő helyek fényes Köntösbe vannak burkolva, a billikomok készen várják a szomjuhozót, dagadó párnák a pihenésre vágyót s szőnyegek fődik a talajt. Akik pedig bűnösök a gychenna kinzókamráiba szállnak alá s ott maradnak örökké: szűk helyen tolongva s lökdösődve. Lobogó parázs pörköli őket, forró, gőzölgő forrásvízből isznak, életük pedig a bánat, mely nem szünteti meg a mardosó éhséget.

A másvilág Ítéző istenéről szóló e hitet nem azért prédikálta, mintha elfogadásuk jutalmat, megtagadásuk büntetést vonna maga után, hanem inkább azért, hogy erkölcsi és társadalmi előírásainak alapul szolgáljanak, amelyek segítségével mélyebb tartalmat akart adni a földtekén bolyongó embernek. Az arabok csupán törzsük tagjainak biztosítottak jogokat, az idegen ellenében nem ismertek semmiféle kötelességet. Mahomed ennek ellenében kötelességet szab az ember elé. Nem elégszik meg azzal a gondolattal, hogy az erősebb ne ártson a gyöngébbnek, felszólítja az erőseket, hogy a gyöngéket, különösen szegényeket, árvákat s özvegyeket vagyonuk fölőslégével támogassák, hogy oldják föl a fogoly kötelekeit, táplálják a sze-

gényt s az árvát, ha éhínség pusztít az országban, az árvát, aki rokonuk s a szegényt, aki reájuk idegen. Aki így cselekszik, érdemet szerzett isten előtt s az nem feleli el az ítélet napján. Aki azonban e parancsok ellenére cselekszik, bűneit a túlvilágon vádlókul fogja látni maga előtt. Hangsúlyozza Mahomed, hogy mindenkinek szabadságában áll az igazság s az eltévelyedés között választani jót, vagy rosszat cselekedni s azzal jövendő életét boldoggá vagy boldogtalanná tenni.

Ezekben az erkölcsi és társadalmi tanokban fekszik az Ószlam súlypontja s Mahomed gondolatvilágának jellege. Bár itt is a múltak örökségéből táplálkozik, a zsidó-keresztény erkölcsstan kincséből, mely a lélek megtisztításának és megmentésének tanát a jótettekre alapította. Hogy a vagyonos fölöslegéből másoknak is juttasson, bizonyára a délarab templomi tizedre vezethető vissza. E tanok Mahomednél mégsem máshonnan merítették, hanem inkább olyasvalamit jelentenek, amit ő a viszonyok következtében környezetében újaknak látott.

A koraiták gondolkodása anyagi volt, vagyon, pénzszerzés körül forgott a világuk. Am ahol a vagyon uralkodik, nem hiányozhat a szegénység. A viszonyok adják Mahomed szájába e szavakat: „Ti csak minél több vagyon után szaladtok s ebben a hajszában pusztultok el.“ A korán árvaságra jutott s a szegénységben nagyranőtt pedig így szól: „Ti nem tiszteltek az árvát, nem tápláltátok a szegényeket, mohón nyelitek a vagyont, csak az értékes előttetek, ami e földön van.“

Jellemző az Ószlamra, hogy a dogma és a között, aki hirdette, nem keresett bensőbb összefüggést. Hogyan jutott az igazságokhoz amiket hirdetett, nem tartozott a vallás tartalmához. Mahomed ihletednek tartotta magát, de miként szállta meg az ihlet, arról nem tudott magának számot adni. Nem állította, hogy isten xiignyilatkozott előtte, de azt hitte, hogy e megnyilatkozás szelleme tölti el, mely a mennyből hangzik alá a földiekhez. Szellemi látókörét különösen éjszaka — melyben a Korán a közlésekre legalkalmasabb időpontot látja — elevenítették meg olyan erők, melyek az égből lerohanó, port támasztó lovakat, süvítő szeleket, föl és alámerülő lényeket varázsolt elébe. Ezek gyakorta erőteljes, bölcsességgel eltelt isteni küldöttek alakjában jelentek meg előtte, úgy vélte néha, hogy e jelenségek mögött táblát vagy könyvet lát s mintha parancsot hallana, hogy tartalmukat elolvassa és hirdesse. Amily rövidke voltak a látomások e pillanatai, oly rövidke a benyomások is, melyek aztán a Korán-ná sűrűsödtek, vagyis rövid versszakokból álló és az embereknek szánt megnyilatkozásá. Az a föltevés, hogy isten szavai utat találnak az ember szívéhez és ajkaihoz, már a délarab vallásnak is alapvonása s nem csupán a pogányság idejében beszélnek itt az istenek szolgálkival, hanem az egyistenhivés korszakában is, mikor a nép Rahman-hoz fordul az érthetetlen megmagyarázása végett.

A Korán a próféta verseinek az összefoglalója. Az összeállítás összefüggéstelen, sok benne az ellentmondás, ez mutatja az összegyűjtés módját, mutatja az összegyűjtésben a több ember munkáját.

A Korán 714 szarából, vagyis szakaszból áll; a szúrák ismét versekre oszlanak. Ezek a versek az izlam erkölceinek minden szabályát tartalmazzák, minden mecsetjük falán ott található, lobogóikon, emlékműveiken.

A Koránt általában nagy egyszerűség jellemzi s a képzelődés bizonyos meddsége. Meg van benne a Kelet erős képzelőtehetsége, de csak ritka s gyors vonásokban, s hiányzik belőle az indiai szin pompája s az európai fajok élénk fantáziája. Íme hitelvük alapmondata: „Isten egyetlen s Mahomed az ő prófétája “I Allah — az egyetlen isten oldalán, nem tűr más alsóbb istenségeket, az istenség emberi alakjának lehetőségét tagadja. Csak azt tanítja, hogy isten próféták útján nyilatkozik meg az embereknek s ezek közül Mahomed volt az utolsó s a legtökéletesebb. Elődei Ádám, Noé, Ábrahám, Mózes és Krisztus. Elismeri az angyalokat, akik isten küldöttéi a prófétáknál. Mahomed elismerte, hogy Krisztus a csodatevés adományával birt, de már ő nem bír vele. A hitetlenek így szólnak: „Nem hiszünk neked, ha a földből forrást nem fakasztasz, ha az ég egy darabja ránk nem esik, vagy ha el nem hozod istent és angyalait, hogy szavaidért kezeskedjenek . . . felelj nekik: „Dicsértessék isten, nem vagyok én se egyéb, mint ember s apostol!“

A Korán elfogadja a lélek halhatatlanságát, anélkül, hogy annak természetét meg merné határozni. „A lélek oly dolog, melyet csak isten ismer.“ Az ember csak nagyon kevés tudományra tehet szert. Elfogadja a test föltámadását is s azt, hogy lényünk e része részt vehet egy jövőző élet örömeiben és szenvedéseiben. Munkir és Nebir a kékszemű fekete angyalok kikérdezik a holtakat; Gábor megméri tetteiket egy mérlegben, mely elég nagy az ég és a föld befogadására. A föltámadottakat az Al-Sirat-hid felé vezetik, mely keskenyebb a hajszálnál, élesebb a kard pengéjénél. A bűnösök nem tudnak átmenni, lezuhannak a pokolba, amely a hid alatt terül el s ahol a kevésbé bűnösök tüzes czipőt hordanak, melyekben megfő a koponyájuk, akár az üstben. Az igazhitűek mint a villám áthaladnak a hídon s a hetedik ég, vagyis a paradicsom kertjeiben fognak lakni. Ott örökzöld üde bokrok, rubinból, gyöngyből s jáczintból való sátrak vannak, a sárga ambra közt folyó kristályos vizek, gyémántok, smaragdok, drága selyem- vagy virágszönyegek, pompás illatok, utólérhetlen ételek, halhatatlan feketeszemű nimfák. Ez az érzéki paradicsom, melyet Mahomed a hívő muzulmánok tömegének ígér, de följük helyezi a szellemi gyönyöröket.

A büntetések és jutalmak tana a jövő életre vonatkozólag föltételezi az ember erkölcsi szabadságát, mert hiszen isten csak azokat büntetheti vagy

jutalmazhatja, akik szabadon választhatnak a jó s a rossz között. De Mahomed ellenkezőleg a predesztináció tanát hirdeti, mely szerint az ember örök időkre a jóra vagy rosszra van kiszemelve. Ez a hit hatalmas segítője lett. Miért kerüljek a veszedelmet, vagy a halált, ha minden előre meg van írva, de mindegyikük sorsát egy megrendíthetetlen akarat irányítja. Ekkor a muzulmán szenvedélyétől űzve, melyet isten szellemének nevezett, igazi halálmegvetéssel rohant az ellenségre, győzelmet-győzelemre halmozott s elindult a világ meghódítására, aminthogy ma, mikor harcziás lelkesedése már kialudt, nyugodtan, önmegadással ül le s nézi mint ég porrá városa, mint pusztít testvérei közt a pestis s a keresztény civilizáció, mely megrázza s rombadöntené birodalmát, ha nem volna érdekében annak fönmaradása.

Az arabok vallási törvénye, miként a zsidóké, polgári törvény is egyúttal s a Korán, egyidejűleg a Szentírása és törvénykönyve a muzulmán-nak. Mahomed megváltoztatta az arab családi élet formáját is. A lányok nem örökölnek. A fivérük részének fele illeti meg őket, fön tartja a férj tekintélyét, de megparancsolja, hogy minden tekintetben az asszony védője legyen. Meghagyta a többnejűséget, hogy ne jusson túlságos összeűtközésbe a Kelet törvényeivel, de tanácsolja, mint dicséretes dolgot, hogy lehetőleg csak egy asszonyt tartson a férfi. Mint anyát is gondjába veszi a nőt. „A fiú anyja lábainál nyeri el a menyországot.“ Védi a gyermeket is. Elítéli azt a szörnyű szokást, mely megengedte a szülőknek, hogy lányikat eleven emtemessék. Ha nem is mondja ki a rabszolgáság eltörlését, de szabályozza az úr viszonyát rabszolgájához s fön szabadításukat istennek tetsző cselekedetnek mondja.

A lopásra, uzsorára, sikkasztásra, hamis tanúzásra szigorú büntetést szab s ajánlja az alamizna kiosztását.

A vallás gyakorlatát szigorúan szabályozza: a Ramazán böjtjét, a négy szent hónap megtartását, mely felfüggeszti a viszálykodásokat a hívek között erre az időre, az évenkénti nagy zarándoklást Mekkába, ahol Mahomed az új vallás székhelyét berendezte, nehogy forradalmat idézzen elő az arab szokásokban; a naponkénti öt imát, a lemosásokat, melyek akár vízzel, akár a sivatag homokjával történhetnek víz hiányában, a körülmetélést, a bortól való tartózkodást, valamint a disznóhústól egészségi szempontból.

„A hívők mind testvérek“ — mondja tovább a Korán, — de valamenynien, akik nem hisznek, ellenségek. De éles megkülönböztetést tesz keresztények, zsidók s általában azok közt a hitetlenek között, akik egy istent hisznek, valamint a bálványimádók s szakadárok között. Az előbbiekkel nem kell szövetségzni, vagy vérségi kötelékbe lépni s csak akkor kell ellenük háborút viselni, ha erre kihívnak. Az utóbbiakat minden jó muzulmán kötelessége megtámadni, pusztítani, ha nem térnek a próféta vallására.

„Ó, hívők! ne szövetkezzetek a keresztényekkel és zsidókkal. Átok a muzulmánra, aki inkább tűzhelyénél gubbaszt, mint harciba menjen! nem kerül el az a halált, mert élete határa meg van állapítva. Remeg a harczok égető tüztől? A pokol égetőbb, mint a nyár forrósága. Menekülésre gondol? Előttetek a paradicsom, mögöttetek a pokol lángjai.“

Ezek az utasítások hatalmas forrásai voltak az arabok nagyságának.

Mahomed nem szabályozta a hatalom formáját, sem pedig az öröklés sorrendjét. A kalifa egyúttal vallási főnök, katonai és polgári vezető is volt. Abu Bekrt, akit Mahomet megbízott, hogy helyette mondja el az imádságot, 632-ben elismerték s ő aztán 634-ben Omart jelölte utódjának, aki erre a választásra hat tekintélyes emberből álló bizottságot bízott meg. Kinevezte Otmant (644.), akinek gyöngesége zavart támasztott; ezek közepette lépett Ali a trónra 656-ban. Ali, a Mohamet leányának, Fatimének férje, apósa halála óta egyike volt a trónkövetelőknek s a fatimita-párt vezére. Ezek a versengések a muzulmánok két szektájában átöröklődtek a siiták-ében, kik Ali és utódai letételét törvénytelennek tartják és a szomiták-ében, vagyis a hagyomány híveiben, kik Abu Bekrt, Omart és Otmant ismerik el törvényeseknek. Hosszú, véres háborúknak volt ez a forrása. Még ma is a perzsák súíták, a törökök szomiták. Ali után 661-ben az örökös uralom az ommijádokkal kezdődik.

Ez a korszak (632—661.) a legnagyobb és legmeglepőbb hódítások kora az arab történetben.

„Menjete, mondja Abu Bekr az arab harczosoknak, harczoljatok híven s bátran, ne csonkítsátok meg a legyőzöiteket, ne öljétek meg az aggokat, gyermekeket s nőket, ne pusztítsátok a pálmaligeteket, ne égessétek föl a gabonát, ne vágjátok ki a gyümölcsfákat . . .“ Egy részük elindult, hogy leverje az Arábiában támadt hamis prófétákat s népeket, melyek nem ismerték el az izlámot. Más részük Szíria, ismét más az Eufrat és Perzsia felé indult.

Az elsők meghódították a félsziget belsejét, egyesítették az egész arab nemzetet.

A második rész 6 év alatt meghódították Szíriát. Elfoglalták Bosztrát, a sivatag kulcsát, majd Damaszkuszi ostromolták. Ezt az ostromot az Aiznadin melletti csata szakította meg, ahol Hérakliusz 70.000 emberből álló hadseregét megsemmisítették. Damaszkusz megadta magát. A Yermuk partján, Palesztinában aratott újabb győzelem befejezte ezt a hódítást. Hatalmas görög hadsereg jött a muzulmánok elé, ezek már háromszor hátráltak, de nők, kik az utolsó sorban voltak lovon ülve, mindannyiszor visszavezették őket a csatába. Az arab történetírók, némi túlzással, 150.000 halotról s 40.000 fogolyról beszélnek. Jeruzsálem megnyitotta kapuit Omar kalifa előtt, ki személyesen jött, hogy birtokába vegye. Tíz napig maradt Jeruzsálemben, hogy onnan rendbehozza az ország ügyeit. Mecsetet építtetett,

de megengedte a keresztényeknek a vallás szabad gyakorlását. Jeruzsálem után Aleppó, Antiókia a Szíria hatalmas fővárosa is elesett s Hérakliusz örökre odahagyta a vidéket.

Az Eufrat felé küldött sereg nem kevesebb csudát művelt. Kaled, aki eleinte vezényelte, bevette Haubart és Hírat. A hanyatló Perzsia hasztalan állított 150.000 katonát 30.000 arab ellen. A kadésiahi ütközetben 636-ban teljesen legyőzték. A szasszanidák híres lobogója is a muzulmánok kezébe került. Az arabok a Sat-el-Arabe partján hagyván Basszora és Kufa gyarmatokat, tovább vonultak Ktézifon ellen, melyet be is vettek. A jalulai, néhavendi diadalok meghódították Perzsiát, Iszpahant bevették, Persze-poliszt lerombolták s a Jezdegerd perzsa királyt csaknem elfogták összeomló palotájában. Hasztalan kerestett segítséget egész Kínáig, az Okszusz partjain meggyilkolták 652-ben s egész Korasszán meghódolt az araboknak (652).

Míg a nagy király trónja összeroppant, Egyiptom meghódolt. Épp úgy, mint Szíriában, itt is a görög uralom ellen küzdöttek az arabok. Vezérük Amru meg sem állt Alexandriaig, mely azonban tizennégy hónapig ellentállt. Nincs megállapítva, hogy Omar e gazdag s művelt város nagyértékű könyvtárának elégetését parancsolta volna meg. Ellenkezőleg Amru bölcsen szervezte az ország kormányzását, mérsékelt adót vetett ki, melynek harmadrészét kanálisok céljaira fordított, mert össze akarta kötni a Nílust a Vörös-tengerrel. E tervet később feladták, nehogy így a hitetlenek számára szabadabbá tegyék az utat a szent város felé.

Az Ali uralma alatt kitört belső egyenetlenségek megakasztották a hódításokat. Ali, a hasémíták legfőbb képviselője koréisita mozgalmat látott keletkezni maga ellen, mely már Otman megválasztásával kezdődött. Moaurah volt a főnökük, Szíriában kormányzott, ahol ennek a pártnak nagyobb volt az ereje, míg Ali Kufahban telepedett meg (Irak-Arábiában vagy Babilóniában), mely híve volt. Véres küzdelmek után Moavia meggyilkoltatta a kalifát három fanaikkal s megkezdte az ommiádok örökös dinasztiájának uralmát, mely 661-től 750-ig tartott. Vele Damaszkusz lett a birodalom fővárosa. A kormányzás jellege is megváltozott, az egyedül való uralkodás sokkal nagyobb lett. A mohamedánok intézményeiben s hitében bizonyos bomlás állt be. Egy rész a pompának adta át magát s nem tartotta be a vallás parancsait, mások fanatikus szektákba verődtek (karégiták, motazéliták, kadoniánusok), melyek mint az izlám puritánjai fékezhetlen dühvei harcoltak az ommiádok ellen. Óriást vérontás árán sikerült csak őket leigázni, különösen a bátor Hizsiász győzelme után 691-ben. Abd-el-Mélek uralkodott akkor. Ő alatta a hódítások második s utolsó korszaka kezdődött.

A Keleten egész az Indus folyóig kiterjesztették (707.) hatalmukat, tehát Nagy Sándor birodalma határáig. Az arabok birodalmuk e végső területein Bokharában s Szamarkandban a civilizáció nyomaira bukkan-

tak, melyet a görög hódító vitt oda, melyet az arabok nem engedtek elpusztulni, sőt azt fejleszteni törekedtek.

Kisázsia és Konstantinápoly felé is haladtak. Eddig csak szárazföldön harcoltak. Az ommiádoknak mondhatni szíriai családága tengeri hatalmat is adott nekik, melynek elemeit Fönikiában és Kilikiában találták meg. 672. óta egész sereg támadást intéztek Konstantinápoly ellen, de mindannyiszor elűzték őket a görögtűz segítségével, melyet egy szíriai talált fel s melynek az a rettenetes tulajdonsága volt, hogy a vízben is égett. A vakmerő kísérlet, mely a római császárság maradványainak elpusztításával fenyegetett, 717-ben megújult Szolimán kalifa alatt. 120.000 emberből álló hadsereg vonult át Kisázsian s a Helleszponthuszon s Konstantinápolylyal szemben helyezkedett el, melyet 1800 vitorlás ostromolt. A görögtűz ekkor is meghűsította a támadást s az arab invázió ezen az oldalon megállt. Ez a visszavonulás még századokra biztosította a Görögbirodalom főnállását.

Afrikában a benszülöttek, kiket a görög adók agyongyötörtek^ az arabokat hívták segítségül. Akbah egész az Atlanti-Óceánig nyomult s lovával beleugratott az Óceán vizébe. 670-ben Tunisz déli részén Kairuant alapította a tengerparttól 12 mértföldnyire. Az arabok félték a görög hajóhadtól, de nem félték hazájuktól, a sivatagtól. Akbah elpusztult a mórok támadásai alatt. De Hasszán már Abd el Mélek kalifa alatt (692—698.) Kartágó meghódítása által az arab uralmat Afrika egész partvonala hosszában kiterjesztette. Kartágót felégette s az többé nem is épült fel. A mórok egy utolsó felkelése Kalima vezére alatt, leveretett (709.) s az arabok ekkor pillantásaikat Herkules oszlopai szorosának túlsó partjaira vetették.

Tarik 711-ben átkelt s Gibraltárnak (Djebel Tarik vagyis Tarik hegysege) nevezte el. Az arabok első ízben álltak szemben az Észak barbáraiival. Spanyolországban a nagyon meggyengült vizigót királyságra bukantak, mely egyenletlenségektől pusztítva, romba hagyta dőlni erősségeinek falait. Az arabokat a hatalmas Julián gróf hívta, Ceuta kormányzója, azonkívül a szevillai érsek, akik Rodérik királyt akarták uralmától megfosztani. Ezek le is győzték Roderiket Kszeresz mellett. A király elpusztult, miközben átakarta úszni a Kvadalkvívirt (711.) Ez a háromnapos csata leterítette a vizigót királyságot, de csak nyolcz évi véres küzdelem után sikerült az araboknak a félszigetet az aszturiai hegyekig meghódítani, ahol Pelázs vizigót vezér független maradt. 720-ban elfoglalták Szeptimániát. Tehát már átkeltek a Pirenéusokon, Gallia megnyílt előttük. Lovasságuk már Szenszig eljutott, a berber Munza már letelepedett Szeptimániában s feleségül vette az akvitániai herceg leányát. Ez ünnepélyes pillanat volt a világ történetében. A kérdés a Poatié és Túrsz közötti híres síkon dőlt el, ahol Martel Károly hatalmas ausztráziai gyalogságit állította, miként egy vasfalat az arab, szíriai és magrebi lovasság ellen (732).

Így az arab terjeszkedés az Indusnál állt meg, Kisázsia bejáratánál és a Pireneusoknál. Mint a germán betörés, az is megtelepedett a meghódított országokban s életre keltette a keleti és muzulmán civilizációt a nyugati s keresztény civilizációval szemben. A bizanci császárság, mely két hatalmas, dübörgő áradat között állt, a két új világ között, mint halvány árnyék képviselte a hajdani római világot.

732-ben, mikor Martel Károly megállította az arab inváziót, ép egy század múlt el Mahomed halála óta. Száz év alatt az arabok, mint egy kitárt karú óriás, az Industól a Pireneusokig terjeszkedett. Keleten az Indus és a Kasmiri völgy, északon Turkesztán mocsarai, Kaukázus (melyet azonban az izlam vallás már átlépett), a Fekete-tenger partvidékének egy része, a Földközi-tenger (Ródusz, Kiprosz, a Baleárok), végül a déli Szevennek és a Pireneusok — Pelasz kis királyságának kivételével, — nyugaton az Atlanti-Óceán, délen az afrikai sivatagok, Etiópia és az Indiai-Óceán az Indus torkolatáig voltak birtokuk határai.

Az ó-kor egy birodalmának sem volt ekkora kiterjedése. Ezt a hatalmas területet csakhamar három részre osztották. Az abasszidáké volt Ázsia, az ommiádoké Spanyolország, a fatimitáké Afrika.

Az arab birodalom nem csak terület tekintetében volt törékeny, de intézményei s dinasztíája dolgában is. Volt egy tisztára arab korszak Mahomed első négy utóda alatt, egy szíriai korszak az ommiádok alatt, perzsa korszak az abasszidák alatt s ezek után egy török korszak, minden meghódított megkövetelte a maga uralmát, amint az hódított birodalmokban történni szokott s a római birodalomban is megesett.

A damaszkuszi ommiádok Szíriában némi civilizációt teremtettek. Bizonyosága ennek a híres mecset, a világ egyik csudája, melyet I. Valid építtetett Damaszkuszban s amelyet Tamerlan ledöntött. Korszakuknak mégis a hódítás volt fő jellemvonása, aminthogy az utánuk következő a békés munka, az ipar s a tudományok művelése.

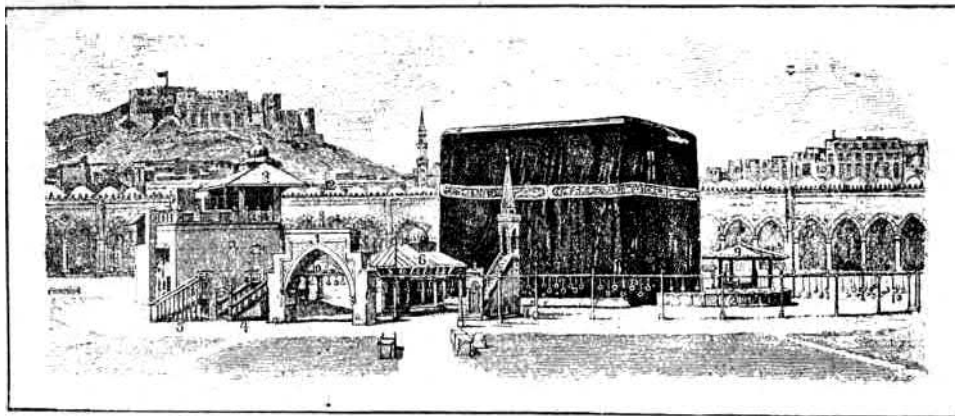
Az ommiádok — elfajult muzulmánok, — akik bort ittak, nem igen mutatták magukat sem a hazai félszigeten maradt arabok, sem pedig azok előtt, akik meglehetősen nagy számban Irakban (hajdani Babilónia) telepedtek le. Ez a vidék egy kis Arábia volt. Az izlamizmus ott maradt meg legtisztábban, valamint a próféta családjához való ragaszkodás is. Ali utódai ott nagy befolyást őriztek meg a törzsekre. De az Alidák erényes, szép jellemű emberek, általában nem bírtak jogaik érvényesítésére a kellő képességgel. Egy pártjukhoz tartozó család, mely azt állította, hogy a vérség kötelékei fűzik hozzájuk, annál jobban értett hozzá. Ez az abbaszidák családja volt. Az abbaszidák a 746-ban trónraléptek II. Mervan uralkodása alatt kitörő zavarokat hasznukra fordították, fölláztatták Kerasszánt, ahol az ő befolyásuk volt a legnagyobb s Irakot, ahol az Alidák támogatták őket, az ommiádok ellen táplált gyűlöletük következtében. Ők a fekete

szint választották, mert a fehér az ommiádoké volt s ezzel is jelezni akarták az ellenségeskedést. Mervant legyőzték a Zab partján s lefejezték (750). Iszonyú boszú jehzte az abbaszidák diadalát. Az ommiádokat és híveiket ezerszámra gyilkolják le. Kilenczven főnöküket lakomára hívták meg. Mula-
tozás közben megjelenik egy költő, sötét s vészjósló: „Abdallah, így szól Abbasz nagybátyjához, aki elnöke volt a lakomának, emlékezzél Al-Husszeinre, emlékezzél Zaidira. Husszeint meggyilkolták s hulláját lovakkal tipratták szét Damaszkusz utczáin, a fia Zaidin, akit az ommiáda Hesam legyőzött, szemelátiára fojtatt meg s hulláját otthagyták, mint a dögöt. Emlékezzél testvéreidre, emlékezzél barátaidra. Siess, itt az igazságos boszú pillanata.“

Alig hallgatott el, minden ommiáda mögött egy hóhér jelent meg. Egy csapásra hullottak el mind. Vonagló testüket letakarták szőnyegekkel s a multság folyt tovább (750). A damaszi kalifák sírboltjait kinyitották, az ott talált csontokat elégették s a hamut szétszórták. Ezért nevezték el Abul-Abbaszt Saffah-nak, a vérengzőnek.

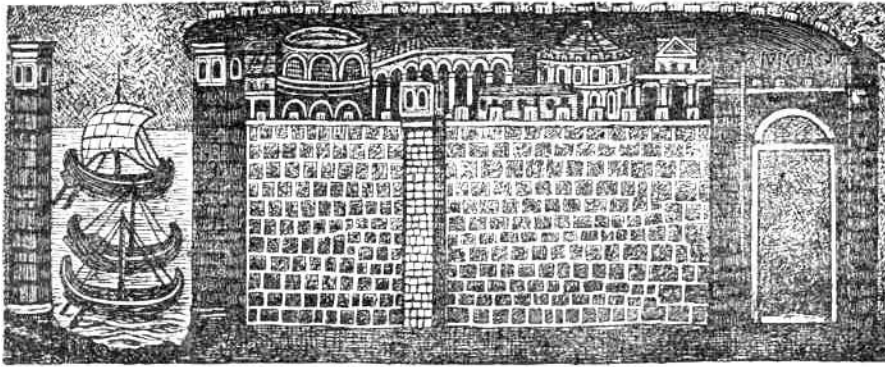
Egy ommiáda mégis megmenekült: az ifjú Abd-el-Rahman. Egyiptomban rejtőzködött sokáig a barkahi beduinoknál és a zeneteknél, míg Spanyolország arabjai nem szólították.

Az izlamizmus hadai nagyon különböző elemekből álltak. A Spanyolországot előzőnlők között volt sok telivér arab, de volt sok szíriai, egyiptomi, berber s ezek a csapatok külön is telepedtek meg az elfoglalt országban. Ez magyarázza meg a kordovai kalifátus bukását. Kordovában a damaszkuszi királyi légió telepedett le. Ezek a szíriai arabok, az ommiádok leghívebb emberei, akik Spanyolországot 755-ben átadták Abd-el-Rahman-nak. A hívek vezére címet vette fel s megalapította a nyugati kalifátust.

A k á b a .

1. Bényi Sába kapuja. — 2. A hidjr. — 3. A Zemenkut háza. — 4. . . 5. A kábához vivő lépcsők. — 6. Mukvámns Ibrohim. 7. A szószék. — 9. Makvám el Maciki. — 10. Makvam-el-Hambek. — 11. Hamidijja.

Ravenna városa.

ÚJ ÁLLAMALAKULÁSOK.

NAGY KÁROLY ÉS BIRODALMA.

A míg Keleten új vallás tömörítette a forró égélj népeit és hatalmas ellenfelet támasztott a nyugat számára, addig a nyugaton hatalmas fejedelem támadt, aki világraszóló, roppant birodalomná szélesítette ki birtokát és az Északi-tengertől a spanyol folyóig, az Atlanti-Óceántól a Tisza árterületéig terjesztette ki hatalmát.

Ez a fejedelem Nagy Károly volt. Hatalmas birodalom-alkotó uralkodásának ideje adott neki alkalmat a nagy birodalom-alkotásra.

Nagy Károly 44 évig uralkodott. Ez a hosszú uralom két részre oszlik a hódítás s a közigazgatás korára: A hódítások eredménye az volt, hogy a frankok új birodalmának határai keleten az Elbáig, a Tiszáig és a Bosznáig, délen Itáliában Gariglianóig és az Ebróig Spanyolországban. Ennek daczára úgy tüntetik föl Nagy Károlyt, mint bölcs uralkodót, békés fejedelmet, aki csak védelemből nyúlt fegyverhez. Valamennyi hadjárata rendőri intézkedés volt, hódításai elkerülhetlenül szükségesek. Illő tehát a nagy fejedelmet a maga igazi, rideg alakjában lefestenünk. Nem kellett neki betöréstől félnie. Az arabok ereje megoszlott, a szászok pedig képtelenek arra, hogy érdeiken kívül komoly háborút kezdjenek. Ha mégis a határokon túl vezette a frankokat, azért történt, mert minél több nép fölött akart uralkodni s az volt a becsvágya, hogy dicső emléket hagyjon az utókorra.

„Beszélj nekem kissé Nagy Károlyról — mondja a pogány Marszit Rolandról szóló dalában az áruló Ganelonhoz — úgy-e nagyon öreg?

Minden napját kihasználta. Annyi országon gázolt végig, oly sok hatalmas királyt megölt a harczmezőn! Mikor unja már meg? Ganelon így felelt: Soha, soha!”

Karloman fiai, Didier, lombard királyhoz menekültek, aki korábban már Hunaldnak, a frankok engesztelhetlen ellenségének is menhelyet adott. Nagy Károly nem sok idővel azelőtt megsértette ezt a fejedelmet, egy évi házasság után vissza küldte neki a leányát. Didier hallgatott a maga gyűlöletére és Hunald biztatásaira s azt akarta, hogy a pápa királyokká avassa Karloman fiai. Adrien értesítette erről Nagy Károlyt, aki erre hadat vezetett az Alpokon túlra. A szorosokat most se védték jobban, mint Pipin idejében, csak Pávia és Verona városok álltak ellent. Károly nagy sereget hagyott a két város előtt, maga pedig seregei többi részével Rómába ment, hogy átvegye a patriciusi címet s a rómaiak hűségsküjét s egyúttal megerősítse a Pipin által a pápának tett adományt. Pávia lakósi megkövezték Hunaldot, mert arra akarta őket kényszeríteni, hogy tovább védekezzenek. Didiért és fiai monostorba csukták, Károly pedig fölvette az Itália királyi címét (774). Ezzel kezdődött ennek az országnak a szerencsétlensége. Ez időtől fogva nagyon sokáig nem nyerte vissza függetlenségét. Németország császárai Nagy Károly örökségének czime alatt uralkodtak a völgyén. A lombardok mégis megtudták tartani birtokaikat a félsziget déli részén. A frank uralom Graghanónál ért véget s ha Benevent fejedelmei elismerték is adófizetői köteleességüket, az adót soha se fizették, míg hadsereggel nem hajtották be rajtuk.

A szászok elleni háború veszedelmesebb és nehezebb volt, mint az itáliai, mert a szászok, ez az erélyes és bátor faj kétségbeesetten védték szabadságukat. Itt a vallás volt a háború ürügye. A szászok fölgyújtották a deventeri templomot s halállal fenyegették a térítőket, akik közéjük jöttek. Nagy Károly nyomban benyomult országukba, tűzzel, vassal elpusztított mindent, bevette az ehreszburgi várat s ledöntette írminszul bálvány szobrát, Hermann hazafias emlékét, aki a germánokat a római iga alól felszabadította. Az oszlopot, melyen a félisten, vagy inkább hős szobra állt. Jó Lajos alatt ismét kiásták s a hildesheimi templomba vitték. Ebben a városban még ma is megülik írminszul szobra megsemmisítésének emlékét.

Mialatt Károly 74-ben Itáliában volt, a szászok megkísérelték a fitzlári templom felgyújtását. A fejedelem rögtön visszatért s irtó háborút kezdett a szászok ellen, melynek kiemelkedő eseményei a buckholzi, detmoldi, osznabrucki győzelmek, 4500 szász harcos lefejezése Verdenben, a szász lakosság egy részének más tartományokba való áttelepítése s a lakosok erőszakos megkeresztelése. Az ellenállás hőse Widukind volt, aki 785-ig küzdött. Akkor meghódolt s Attinyiben megkeresztelték. Utoljára 803-ban fogtak fegyvert a szászok.

Károly herceg értesül, hogy ő király lett.
Ez a kép azonban nem egykorú, hanem 600 évvel azután készült és a burgundi udvarnak XV. századbeli jelmezeit láthatjuk.

A szász lakosság nagy részének más országokba való áttelepítése a római politika öröksége volt s egyúttal a keleti fejedelmeké. Volt is sikere. Az a tízezer szász család, melyet Nagy Károly Flandriába és Brabantba telepített át, az új haza népébe beleoltotta szabadságszeretetét s ez volt a forrása a flamandok későbbi folytonos lázadásainak uralkodóik ellen. Szép Fülöp és Valoa Fülöp idejében közmondás volt: hogy Nagy Károly, mikor a szászokat a flamandokkal összekeverte, egy ördögből kettőt csinált. 787-től Károly Szászország szervezésére törvénykönyvet adott ki, amelynek csaknem minden szakaszában benne van a halálbüntetés, nemcsak oly büntetésekre, melyeket más ország törvényei is halállal

büntetnek, hanem a legcsekélyebb ellenkezésre is az egyház parancsaival szemben, a bőjt meg nem tartására, a keresztelés visszautasítására, a pogányokkal való szövetkezésre s a halottak elégetésére, mely szintén pogány szokás.

Nagy Károly negyven évet szentelhetett erre a művére s így vad eszközeivel sikeresen be is fejezte azt. Szászország megszeldülten került ki kezei alól, keresztény lett, nyolcz püspökségre oszlott. Egész sereg új város támadt földjén, apátságok, melyek a civilizáció forrásai lettek. S ez az ország, mely addig barbár és pogány volt, a birodalom több részével közösségbe lépett.

A szászok mögött, az Elbán túl Károly a vilcz-ekre akadt. Hogy a Szászföldre rendezett betöréseiket megszüntesse, meghódította őket. (789.) Mikor adófizetésre kényszerítette őket, meg kellett őket védenie északi ellenségeik ellen. A frankok tehát átkeltek a Vézeren, az Elbán, Szászország e határfolyóján s egészen az Oderaig nyomultak, majd tovább vonultak az Eiderig, hogy a dánok betörését Németországba lehetőtlenné tegyék. Az Elba és Odera közt fekvő országokat azonban nem szervezték a birodalom többi részeinek mintájára.

Ezek az országok egész Csehorszáig nyúlnak, ahonnan az Elba ered s melyet magas hegyek vesznek körül. Károly seregei oda is benyomultak, de a népet nem tudták leigázni.

Bajorországban akkor régi fejedelmi ház élt, mely épp oly nemesnek tartotta magát, mint a karlovingek s amelynek feje Tassziló, a Didier király veje, sokat bánkódott a frank uralom miatt. 787-ben nagy összeesküvést szerveztek. Tassziló a Pannóniában lakó avarok segítségével meg akarta támadni Ausztráziát, míg a görögök szövetkeztek a beneventi fejedelemmel, Itáliára vetették volna magukat a terv szerint. De Adrien pápa most is idejében figyelmeztette Károlyt a veszedelemre s ez ügyes és erélyes föllépésével meghiúsította az összeesküvők terveit. Tasszilót három hadsereg zárta körül, úgy hogy csakhamar mint legyőzött könyörgő jelent meg Károly előtt. A frankok nemzetgyülekezete halálra ítélte. Fiával együtt monostorba zárták s bajor fejedelemségét grófságokra osztva, frank grófokkal kormányoztatták. Az itáliai összeesküvőknek idejük se maradt a cselekvésre. Az avarok későn érkeztek. Egyszerre támadták meg Friault és Bajorországot (788), de Károly seregei visszaszorították őket Pannóniába, sőt oda is követték. Ez e háború csak 796-ban ért véget az avarok táborának bevételével. A frankok a görög birodalom kifosztásából származó tömérdek kincset találtak, annyit, hogy meggazdagodtak belőle régi vagyónukhoz képest. Gyilkos háború volt ez, különösen az avarokra, mert ez a korábban rettegett nép annyira kimerült s elgyöngült, hogy a szlávok támadásait nem bírta ki s könyörögnie kellett Nagy Károlyhoz, hogy Bajorországba telepítse át. Országuk egy részét Szászország módjára

Nagy Károly, mint birodalma patronusa.

A párisi egyetem egyik könyvében levő kis kép után. A hagyomány azt tartja, hogy a párisi egyetemet Nagy Károly alapította.

Fején a korona, balkezeben a birodalmi alma, jobb kezében a kard. Páncélruhája felett hermelin palástot visel, amelynek a díszítésében azonban időrendi hibát követtek el, mert a későbbi keletű kettős sassal díszítették.

szervezte Károly s városokat s püspökségeket alapított benne. Ez a föld lett Ausztria bölcsője.

Nagy Károly Padebornban volt, ahol a szászokat kereszteltette meg, mikor egy szaracán, aki nem akarta elismerni a kordovai kalifa főnhatóságát, följánlotta neki, hogy a frankok birtokába juttatja a városokat, melyek fölött a Pirénéusok déli részén uralkodott, Károly elfogadta az ajánlatot. Hatalmas sereggel keresztül vonult Gaszknyon, melynek fejedelmét, Lup-ot hűségesküre kényszerítette, majd bevette Pampelunát és Szaragosszát. De szövetségesei nem támogatták eléggé s így a Pirenéusz szorosain visszatért Franciaországba.

Károly magával vitte seregét. A Pirenéusokban azonban sokat kellett szenvednie a hegyilakók álnokságától. A frankoknak szűk, sűrű erdővel szegélyezett szoroson kellett visszatérniök. Ott a baszkok lesből rájuk támadtak. A zavarba jött katonaság, mely a málhák őrzetével volt megbízva, a völgybe menekült, ott azonban az utolsó szálig elpusztult, a hegyi lakók pedig a podgyászszekereket teljesen kifosztották, aztán eltűntek. Sok előkelő ember esett el ott, így Eggiard, a király udvarmestere, Anzelm palotagróf, Roland s több más. Ennek a szörnyű balsikernek az emléke nagyon megkeserítette Károlynak a spanyol hódítás fölött érzett örömét.

A történelem nem sokat tud erről a híres hadjáratról, de annál többet beszélnek róla a középkor főnmaradt költeményei s dalai. Hódolva dicsőítik Roland hőstetteit; a baszk még ma is büszkén mutatja a Pirenéusokban az óriási rést, melyet Roland szakadéknak hívnak.

Roland dalának egyik szövege a 11. századból maradt reánk s gyönyörűen éneklí meg Roland hősi tetteit, melyekről pedig a történelem alig emlékszik meg.

Nagy Károly hat évet töltött Spanyolországban s a hazatérésre gondolt. De mielőtt a hegyeken át visszatérne Franciaországba, követet küld Szaragossza királyához Marszilhez, hogy az ígért hűségi fogadalmat tegye le. Követnek Roland tanácsára, aki Károly unokaöccse, Gannelont választják ki. Veszedelmes küldetés ez, mert Marszil, a hűtlen fejedelem eddig valamennyi követet megölette. Gannelon pedig bosszút is esküdött Rolandnak. Szaragosszába érve Gannelon megvesztegeteti magát Marszil királytól, elárulja neki az utat, melyen a frankok visszatérnek s különösen azt, hogy Roland és a sereg legkiválóbb vitézei a málhák mögött vannak beosztva. Aztán ajándékokkal megrakodva visszatér Nagy Károlyhoz s jelenti a fejedelemnek, hogy Marszil hűbéresétül ismeri el magát. A hadsereg átvonul a Pirénéusok szorosain. A szaracének a legszűkebb utón hirtelen megtámadják a hátvédet, mely sötét éjszakában nem mehet tovább. Károly pedig a fősereggel folyton távolodik. Roland visszahívhatná, ha kürtjébe fújna, melynek hangja a hegyeken túl is elhallatszanék, de becstelenségnek tartaná félelmet mutatni s húszezer emberével várja a szaracének rohamát. Irtózatos küzdelem fejlődik, Mahomed összes katonái Rolandra s megmaradt ötven lovagjára vetik magukat. Már százezernél több szaracén esett el vagy futott szét, de ekkor a dal szerint a kartagói, etiópiai, olifermi és kandiai királyok újabb ötszázezer szaracén harcossal érkeznek a csata helyére. Roland ekkor jelet ad, Károly meghallja, de az áruó Gannelon visszatartja: „Roland — úgymond — valami nyúlra vadász a hegyek-

Nagy Károly, mint a hárfázó; Dávid király.

Dávid királyt négy zenész veszi körül; hegedűs, dudás, trombitás és dobos.

Nagy Károlyt az 6 cimborái Dávid királynak nevezték.

Ez a kép a 13-ik századból Velő kicsinyke kép után készült, melyet most a párisi nemzeti múzeumban őriznek.

ben.“ Ám Roland a nagy veszedelemben folyton erősebb s erősebb jeleket ad. Oly erősen fújja a kürtöt, hogy nyakerei megszakadnak s száján vér ömlik. Ekkor már Károly megérti, serege nagy sietve száll alá a hegyekből, de későn. Roland összes társai, Olivier, Garnié, Turpin érsek holtan hevernek szanaszét.

Roland egyedül maradt, fáradtan, kimerültén a hosszú harctól. Leszáll lováról egy fa alatt, egy nagy márványsík közelében, mely nagy fonsík közepén Ronszevo fölött terült el. Még kezében volt híres kardja, a száz csatában kipróbált éles, eltörhetlen szablya. Sokáig nézegette, majd fájdalom fogja el, hogy meg kell tőle válnia s csaknem könyezve szól: „Ó gyönyörű kardom, te hóféhér, miként az elefántcsont markolatodnál, te fényes, szentelt, áldott Urunk Jézus szent nevének betűitől, ki fog használni ezután? Aki hordani fog, győzhetetlen lesz, sohase fog félni ellenségtől, nem fogja meglepni senki, semmi sem, mindig segíteni fogja az isteni erény. Pusztítottad a szaraczeneket s megsokszoroztad isten dicsőségét! Ó hány ezer ellenséget sújtottam le veled, szaraczent, zsidót s másokat, a kereszt ellenségeit. Ó fájna tudnom, hogy halálom után szaraczen, vagy más hitetlen kezébe kerülj.“

S fölemelte a kardot s háromszor hatalmasan a márványra sújtott vele. Azt hitte eltörik, de a márvány földig ketté hasadt, a kard pedig sértetlen maradt. A közelben egy megmérgezett kutat látott, Roland behajította a kardot, mely még ma is ott van — mondja a költő -- s ott marad föltámadásig. Ez volt Roland utolsó erőfeszítése. A regénynek itt nem szakad vége. Károly meg akarja bosszulni a ronszevői vereséget s visszatér Spanyolországba. Különös, hihetetlen csaták következnek, melyekben Károly maga is résztvesz. Marszil a babiloni tengernagyot Baligant-ot hívja segítségül. Egy ideig bizonytalan a háború sorsa, de végre is a frankok győznek. Saragossa fellegvárával s ötven tornyával a frankok kezébe esik. Roland halálát megboszulta Károly.

A frankok még hatszor viseltek háborút a Pireneusokon túl. Károly vezette őket. Megalapították a barcelóniai grófságot s a későbbi navarrai királyságot. A birodalom határai ebben az irányban még sem érték el az Ebrot. Kveszka és Saragossa az arabok birtoka maradt. A Pireneusok előtt, az ut védelmére Károly várost épített a Midu és a Dux folyók összefolyásánál. Hogy pedig a partokat megvédje a szaracén kalózok ellen, hajóhadat küldött Korszika, Szardínia és a Balcarai szigetek környékére, ahonnan 779-ben teljesen elűzte a hitetleneket.

Ezt a sok háborút mind befejezte Nagy Károly 800-ik esztendőig. Ekkor már egyedüli ura volt Francia- és Németországnak, Itália háromnegyed részének és Spanyolorzágnak is részben. Egy harmadrészszel megnagyobbította a birodalmat, melyet apja reá hagyott. Úgy hitte eleget tett már, hogy a Nyugat trónjára ülhessen, s amint apja a királyi koronát kérte a pápától, ő most a Szent Atyától a császári koronát kérte.

A 800-ik esztendő közepén Károly Itáliába ment, hogy fia Pipin vezetése alatt hadat indítson a beneventi lombardok ellen. November 29-én ért Rómába. Sok volt a vád akkoriban a pápa ellen. A király megvizsgálta a vádakot, de senki se akart jelentkezni a vádak bizonyítására. Ekkor a pápa az egész nép szemeláttára magára öltötte ornátusát, a Szent Péter templomba ment s kezébe véve az evangéliumot, tanuul hívta a Szent Háromságot, majd pedig esküvel erősítette, hogy ártatlan a fölhozott vádakban. Ugyanaz nap Zakariás szerzetes, akit Nagy Károly Jeruzsálembe

Nagy Károly és III. Leó pápa.

Szent Péter Nagy Károlynak nyújtja Róma zászlóját és 111. Leó pápának a stólat, így jelzi, hogy egyiket a világi, a másikat az egyházi hatalom illeti meg. Ez a kép egykorú karolingi műemlék és egyúttal Nagy Károly legrégebbi arcképe.

küldött, megérkezett Rómába két pappal. Ezeket a patriárka küldötte, hogy vigyék meg áldását a nagy fejedelemnek. Együttal elküldte a Szent Sir és a Kálvária kulcsait, valamint egy lobogót. A király kegyesen fogadta őket, néhány napig ott tartotta őket Rómában, gazdagon megajándékozta őket és kihallgatáson fogadta őket visszautazásuk előtt.

Midőn a fejedelem Jézus szent születése napján Péter apostol oltáránál imádkozott, a pápa koronát tett a fejére s az egész római nép egy szívvel-lélekkel kiáltotta:

— Éljen soká és diadalmasan Károly a rómaiak nagy és békeszerető császára!

Ez a szertartás, mely 800. karácsony napján Szent Péter templomában ment végbe, nagy esemény volt. A barbárok okozta pusztítás romjai alól a Nyugat császáranak címe ismét napfényre került tehát a pápa segítségével. A szétszórt s egymással ellenségesen szemben álló népek számára az összetartásra való fölszólítás volt ez.

III. Leó pápa, mikor Nagy Károlyt megkoronázta, ugyanazt a jogot szerezte meg, mint Szent Rémi Klodvig fölavatásával. Utódai tényleg már a maguk jogának tekintették a császári korona adományozását. S az egész középkor alatt csak Róma avathatta császárrá a fejedelmet s ott is csupán maga a római pápa.

Ebből az új jogból később pedig nem egy háború származott.

Nagy Károly hódításai között voltak maradandók, de mulók is. Egyik hasznos, a másik nem az. A lombard királyság meghódítása sem az olaszoknak, sem a franciáknak nem hozott hasznot, csak a pápának, melynek politikai hatalmat s a jövőre függetlenséget szerzett. Legtöbb haszna a háborúkból Németországnak volt, igaz, hogy az is szenvedett tőlük legtöbbit.

Nagy Károly előtt Németország pogány és keresztény törzsek zűrzavaros kavardása volt. Barbárok voltak mindannyian, egymásnak ellenségei. Frankok, szászok, türingiaiak és bajorok lakták e földet. Károly után pedig a német nép vette birtokába s ott építette föl a német királyságot. Ez a nagy dicsősége Nagy Károlynak. Egy új népnek adott életet.

Az árnyék- királyok utódai tehát jóval fizettek bitorlásukért. A frank birodalom, mely a züllés lejtőjén állt, ismét fölemelkedett, sőt megnagyobodott, a tekintély, mely már végképp elveszettnek látszott, ismét megerősödött. Károly nem üres címet vett föl Rómában. Tényleg a Nyugat császára volt. Ákeni palotájában szünetlenül királyok s követek veszik körül, messzi országok követei. Egbert az angolszászok királya, Eardulf northumberlandi király, udvarába jöttek. Az aszturiai, skóciai királyok írásban mindig hívének nevezték magukat s az előbbi nemcsak minden hadjáratáról beszámolt neki, de részt küldött a zsákmányból is.

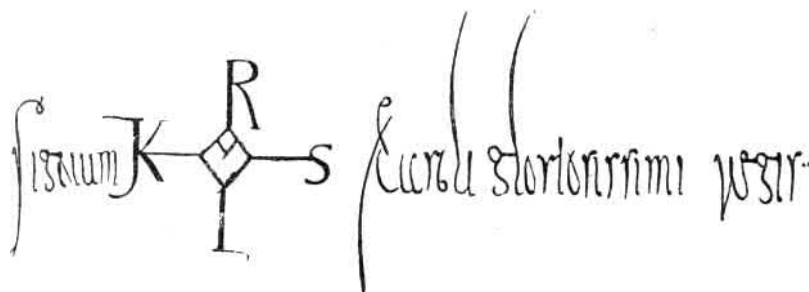
Endrei Zsolt: A Világ Történelme. III.

Nagy Károlyt császárrá koronázza III-ik Leo pápa 834-ban, karácsony napján. Szt. Péter templomában.

„Globus” műintézet Budapest.

Nyugat-Ázsia ragyogó s rettegett ura Harun Al Rasid kalifa barátságát kereste s ajándékokat küldött neki, köztük egy elefántot, amit a frankok addig nem ismertek és aranyozott bronzból készült ütő-órát. Ez az arab óra volt bizonyára eredete mindazoknak, melyek a középkorban készültek, s amelyek egynémelyike, így a strasburgi ma is büszkesége e városnak. A konstantinápolyi császárok is szerződést kötöttek Károlyllyal. Sőt egy bizánci forrás szerint Nagy Károly azon a ponton állt, hogy feleségül veszi Irén császárnőt s így egyesíti a két birodalmat. Kortársai, de még inkább az utána következő nemzedék szinte hihetetlen fogalmakat alkottak hatalmáról. Íme Szent Gál, egy 884-ben élt szerzetes, így ír róla egy elbeszélésben:

Nagy Károly megérkezik az Alpokon túlra, hogy a lombard királyt megtámadja, Didier király Pávia falain tartózkodik Ogger gróffal, aki valamely büntetés elől menekült s rettegéssel nézi a közeledő frank hadsereget. Eleinte csak is vastag porfelhőt

Nagy Károly aláírása.

Latinul az aláírás így szól: „Signum + Caroli gloriosissimi regis“.

Kufsteinban 790-ben kelt okmányról való. Az aláírás voltaképp úgy történt hogy a teljes sort (Signum

Caroli stb.) az írnok írta az okmányra, sajátkezűleg Károly csak a keresztet monogramot írta.

lát, ezek a hadigépek, melyek a királyi város falait fogják törni. „Íme Károly — kiált Didier — ezzel a roppant hadsereggel.“

— Nem, felel Ogger.

Ekkor feltűnik az egyszerű katonák roppant sokasága.

— Bizonyára Károly diadalmasan nyomul előre e tömeg közepén.

— Még nem, felel Ogger.

Most megpillantják a testőröket. Öreg harcosok ezek, akik nem ismerik a pihenést.

— Istenemre, ez Károly! — kiált megrettenve Didier.

— Nem, — felel Ogger. — Még nem.

Aztán jönnek a püspökök, abbék, a szerzetesek s a grófok. S ekkor Didier zokogva kiált:

— Szálljunk le gyorsan s rejtjük el magunkat a föld méhében, minél messzebb az ily rettenetes ellenség arczatától.

— Majd ha a gabonát rémültében reszketni látod a földeken — mondja Ogger — akkor tudhatod, hogy Károly megérkezett.

Alig fejezte be szavait, midőn észak-nyugatról olyan porfelhő támadt, hogy elhomályosította a napot. De mikor a császár még jobban közeledett, fegyvereinek csillogása a napnál is jobban világított. S ekkor jelent meg maga Károly, teljes vasfegyverzetben, bal kezében lándzsával, míg jobb keze győzhetlen kardján pihent. Ogger megismerte, rémülettől eltelve, meginog s elesik így szólván: „íme ez ő!”

De ez a rettenetes ellenfél olyan ellenségre is akadt, mely dühét kinevette s művét szertetőre. Nagy Károly azért tolta előőrséit egész az Eider folyóig, mert azt hitte, így elzárta Németországot az Észak fiai, a northmanok elől. Lehet, hogy szász menekültek biztatására, a northmanok bárkára szálltak s végig fosztogatták a tengerpartot. Sőt egy forrás szerint még a császár életében behatoltak a Földközi-tengerbe is. „Benyomultak egyik város kikötőjébe — mondja a krónikás — ahol ép maga Nagy Károly is tartózkodott. Elkergették őket, de a császár fölkelt az asztaltól, az ablakhoz lépett és sokáig könnyes szemekkel merengett a távolba. Senki se merte megszólítani. Végre gy szólt a császár a nagyokhoz, akik körülvették: „Tudjátok híveim, miért sírok keservesen? Bizonyára nem hiszem, hogy nyomorult kalózkodásukkal árthatnak nekem, de szomorít, ha meggondolom a sok rosszat, amit unokáimban s népeimben el fognak követni majd, ha nem leszek.“

De tényleg már Károly életében sok zavart okoztak, annyira, hogy a tengerpartokon hajóhadakat kellett ellenük tartani.

Nagy Károly birodalmának határai voltak északon és keleten, az Óceán az Elba torkolatától a gaskronyi öböl, az armorikáni félsziget kivételével, mely nem fizetett adót; délen a Pirenéusok és Spanyolországban az Ebro alsó folyása, Itáliában Garigliano és Peszkara, itt is Géta és Velence kivételével, melyek névleg Konstantinápoly főnhatóságát ismerték el, végre Illiria, a Spalato tengeri városokat, melyek görög birtokot képeztek. Keleten Illíriában a Boszna és Száva, Pannóniában a Tisza, Germániában a Cseh hegyek, a Szál és Elba.

E határokon túl azonban félig meghódított, félig független népek éltek, így a Pirenéusokban élő navarraiak, a beneventi fejedelem Itáliában, akik csak akkor fizettek adót, ha hadsereggel jöttek érte. Bretányt és Csehországot végigpusztították Károly seregei, de meg nem hódították. Az Elba és Odera között éltek az obotriták, akik inkább szövetségesek, mint alattvalók voltak. Ami a vilceket illeti, bár többször legyőzték őket, sohase tették le a fegyvert. Ide tartoznak még a szigetek: Korzika, Szardínia, Baleárok, bizonytalan birtokok, melyekért frankok, görögök és szaracének versengtek.

A birodalom grófságokra oszlott. A grófok szokásos megbízottak és az általános közigazgatás vezetői az összes polgári, igazságszolgáltatási és katonai hatalmat egyesítették magukban. Mikor a császár őket kinevezte hivatalukra, így szólt hozzájuk: Hűséged és szolgálataidért ezen területen grófi hatalommal ruházunk föl. Őrizd meg híven esküdet s az alattad álló összes lakosságot mérsékléssel kormányozd, igazságosan, törvényünk és szokásaink szerint. Légy az árvák és özvegyek védelmezője, büntes disz-

NAGY KÁROLY TOLLBA MONDJA TÖRVÉNYEIT

goruan a tolvajokat s gonosztevőket, hogy a lakosok jólétben s így örömben s békében éljenek alattad. Vigyázz, hogy ami törvényesen a mienk, be is folyjon minden évben kincstárunkba.

A gróf alatt állt később a vikomt, az első karlovingek alatt voltak századosok is, akik olyan kerületekben kormányoztak, ahol eredetileg száz család lakott. A százados (vikárius) háromszor évenként törvényt ült a gróftól kijelölt királyi bírók segítségével ítelt minden dolgok fölött, azok kivételével, melyekre halálbüntetés járt, vagy pedig vagyon- és szabadságvesztés. Ezek az ügyek a grófi udvar elé tartoztak.

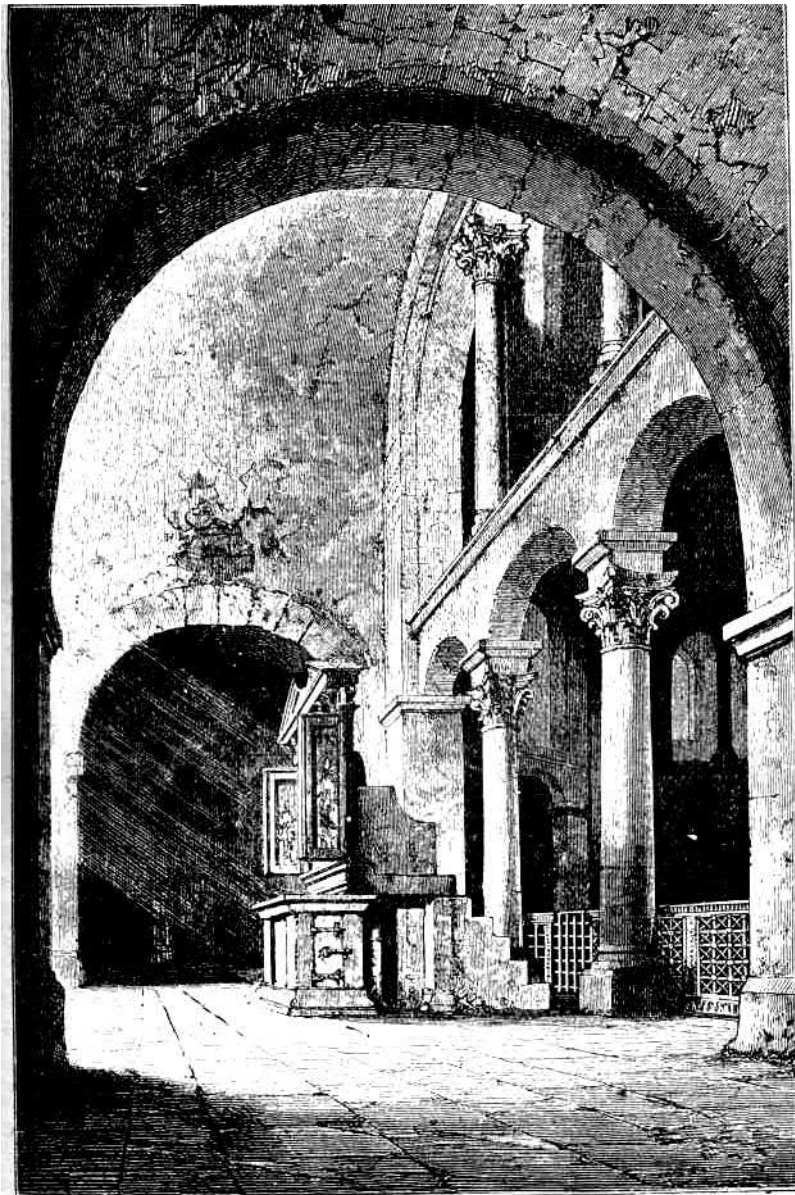
A királyi küldöttek, rendszerint egy gróf és egy püspök, évenként négyszer beutazták a grófságokat, hogy a császárt minden birodalmi dologról fölvilágosíthassák s a nép kívánságai ne maradjanak titokban előtte. Meghallgatták az alattvalók panaszait, megszüntették a visszaéléseket, átvették a grófi ítéletek ellen beadott fölebbezéseket. „Ha egy gróf nem tesz igazságot az általa kormányzott emberek között — mondja Károly egy 779-ben készült törvénye — küldötteink szánjanak házába s addig éljenek ott az ő költségén, míg a peres ügyet el nem intézi.“

Minden esztendőben két nemzetgyülekezet volt, tavaszkor és őszkor. Mindkét ízben a nagyok elé terjesztették a törvényszakaszokat (kapitulák), melyeket maga a császár fogalmazott. Két-három, sőt több napig is tanácskoztak fölöttük, az ügy fontossága szerint. A küldöttek kérdéssel érkeztek s felelettel távoztak. Idegennek nem volt szabad a gyülekezet helyéhez közelednie, míg a tanácskozások eredményét a nagy fejedelem elé terjesztették, aki istentől nyert bölcsességével határozatot hozott, melynek azután mindenki engedelmeskedett. Így készültek a törvényszakaszok, aszerint, amint a kor, a szükség, vagy a nép érdeke egyébként megkívánta.

Míg azonban ezeket a dolgokat a király távollétében tárgyalta a gyülekezet, a fejedelem, aki nagy sokaság közepeit jött a nemzetgyülekezetbe, azzal foglalatzkodott, hogy fogadta az ajándékokat, üdvözölte a tekintélyes embereket, akár egyháziak, akár világiak voltak azok, csevegett azokkal, akiket ritkán látott, az idősebbek iránt kedves érdeklődést mutatott s eltréfált a fiatalabbakkal. Ha azok, akik a közügyek fölött tanácskoztak, kívánták, a király közéjük ment. Ekkor elmondták neki bizalmasan, mit gondolnak a dolgok felől s hogy mily nézeteltérések uralkodnak közöttük.

Ha szép volt az idő, mindez a szabad ég alatt történt, ha nem, több különálló épületben. Azok, akiknek a király javaslatai fölött kellett tanácskoztok, külön épületben üléseztek.

A nagyok gyülekezete két részből állt, úgy hogy a püspökök, abbék és a magasabb papság a világiakkal való érintkezés nélkül összejöhettek. Ép úgy a grófok és az állam egyéb nagyjai is már a tanácskozás reggelén elkülönítették magukat a többi sokaságtól. Ekkor a papság és a

Az ákeni dóm belseje Nagy Károly állítólagos trónusával. A nyitott ajtós oltár háta megett van a lépcsős trónülés.

világi nagyok bevonultak a tanácskozási terembe, ahol ülésekkel tisztelték meg őket. Most már tanácskozhattak együtt, vagy külön-külön, a megbeszélési tárgyak természete szerint, vagyis aszerint, hogy egyházi, világi, vagy vegyes természetűek voltak-e azok. Ha fölvilágosítást akartak valami iránt, olyan embertől, akinek különben a köztük való ülésére nem volt joga, egyszerűen maguk elé hívták, kikérdezték s újból elküldték.

Fontos foglalkozása volt ilyenkor a királynak az is, hogy a nagyoknál az iránt az országrész iránt érdeklődött, ahonnan az illető jött. Mert mind-egyiküknek földadata volt minden iránt, ami kerületükben vagy grófságukban történik érdeklődni s arról a nemzetgyülekezeten idején a királynak számot adni. A király tudni akarta, elégedett-e a nép, nem zugolódik-e s egyéb hasonló dolgokat, azt is tudni akarta, ha a leigázott országok valamelyike nem készül-e lázadásra, hogy amelyik föllázadt, nem mutat-e hajlandóságot a meghódolásra, ha vajjon a független szomszédok nem fenyegetik-e a királyságot támadással.

Ezek a gyülekezetek tehát már nem hasonlítottak * a frankok hajdani gyülekezeteihez, amelynél minden szabad ember részt vett a tanácskozásban. Nagy Károly már csak hercegek, püspökök, grófok, abbék tanácsát kérte ki. De a hajdani jog emlékére, a törvények a nemzeti szentesítés következő jelét viselik: „És mindezt helyeselte a nép.“

Hatvanöt ilyen törvény maradt ránk, melyek 1151 szakaszból állnak. A tárgyak különfélesége, melyekkel foglalkozik, mutatja a fejedelem komoly munkálkodását s forró óhaját, hogy rend legyen az államban. Ugyanakkor, medőn a zsinaton elnökölt s a püspökkel a képekről, vagy Ürszel Bódog tirtnekségéről beszélgetett, egyúttal volt ideje uradalmi igazgatását legapróbb részleteiben is rendezni s elrendelte, hogy hivatalnokai vigyázzanak, hogy egy rabszolgája sem haljon éhen, „amennyire az isten segítségével megakadályozható.“ Minden erejével küzdött a királyi birtokok bitorlása ellen s tanácscsal, figyelmeztetéssel igyekezett a népeket csalóktól megóvni. Megakarta szüntetni a koldulást s evégből hívei mindegyikét arra kötelezte, hogy birtokán az ott levő koldusokat a király adományaiból ellássa. Megparancsolta, hogy a plébániák földjeik jövedelmét három részre oszszák, az egyik a templom föntartása és díszítésére, a másik a szegények és vándor utasok használatára, a harmadik a papok saját használatára fordítassék. Ő vezette be a templomokban a gregoriánus éneket, reformálta a monastorokat, mert sok pap már rég ideje sokkal többet forgatta a kardot és nyilat, mint az evangéliumot.

Kiszélesítette az egyház törvénykezését, úgy hogy fölszabadította a királyi törvénykezés alól, megkísérelte kényszeríteni a kereskedőket, hogy egyenlő súlyokat és mértékeket használjanak. Szabályozta a katonai szolgálatot. Minden szakád ember, akinek négy holdja van, köteles hadba

Szt.-Máté. Nagy Károly evangéliumában.

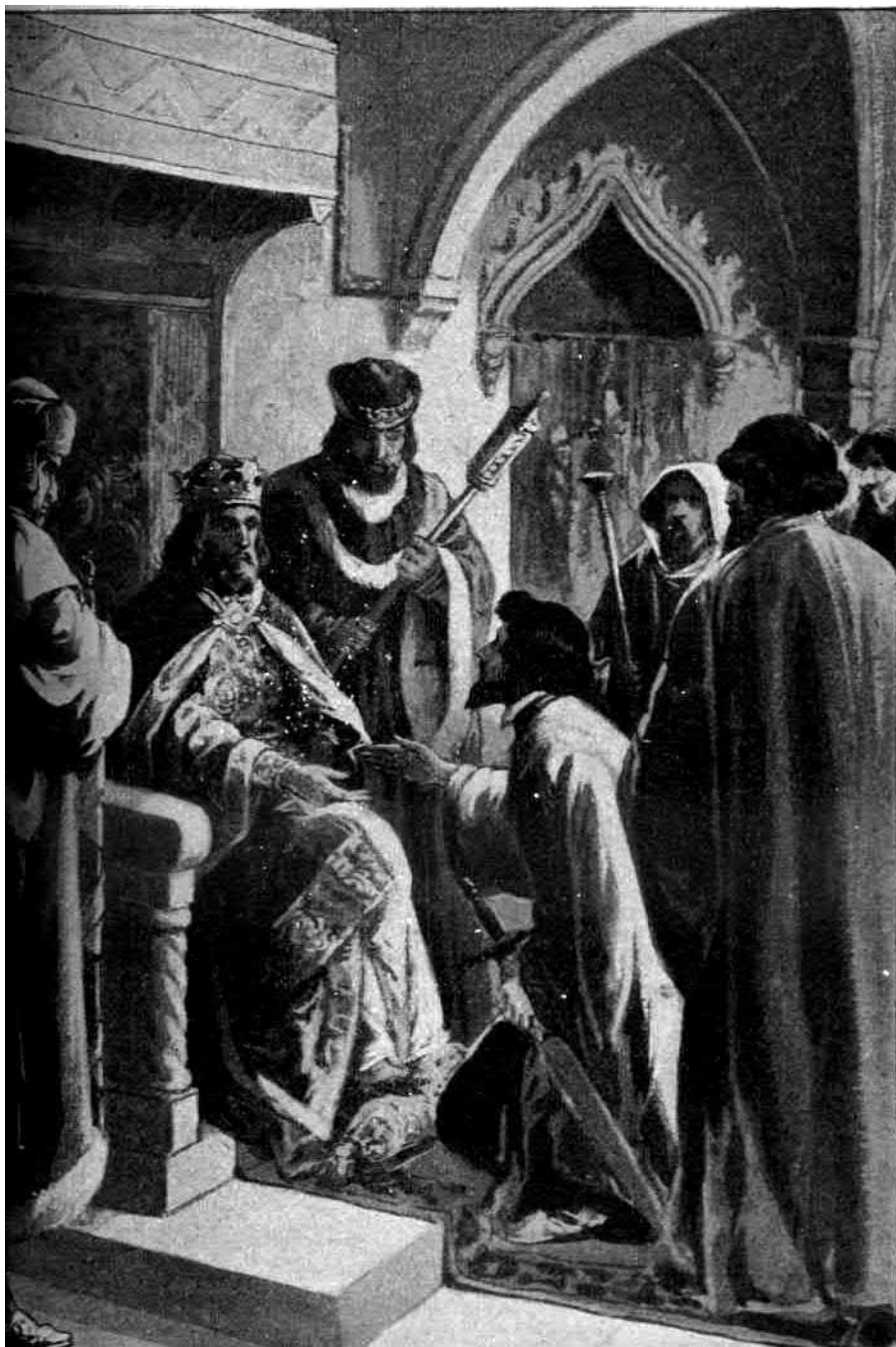
menni, akik ennyivel nem bírnak, összeállnak. Egyikük részt vesz a háborúban, a többi fegyverrel, lóval s szükséges eleséggel látja el. A lopást roppant szigorúan büntette: első ízben a tolvaj egyik szemét szúrták ki, másodszori lopásnál orrát vágták le, harmadízben kivégezték.

A hetedik század óta, már nem voltak közadók. A királynak csupán az volt a jövedelme, ami birtokaiból befolyt, a nagyok ajándékai, s a meghódított országok adója. A földbirtokosok kötelesek voltak a királyt vagy küldötteit, ha birtokukon átmentek, szállítási eszközökkel ellátni, azonkívül rendben s jókarban kellett tartaniuk az utakat és hidakat.

A hadsereg maga látta el magát fölszereléssel s a saját költségén élt zsold nélkül. A föld, vagy egyéb adomány, melyet kapott, volt a kiadásai fedezése. Láttuk, hogy Károly Szászország és Pannónia civilizációja végett püspökségeket alapított ez országokban, melyek mindegyike egy-egy hatalmas városnak vetette meg alapját. Oly munkát kezdett meg ezzel, mely csak napjainkban fejeződött be. Össze akarta kötni a Regnitz és Altmühl folyókat s ezek után aztán a Rajnát és a Dunát. 793-ban egész udvarával arra a helyre ment, ahol a csatorna építését meg kellett volna kezdeni. A csatorna ágyát kiásták kétezer lépés hosszúságban és háromszáz láb szélességben, de a folytonos esőzések s a föld puhasága által okozott nehézségek megakadályozták a munka befejezését. Ami földet nappal kiástak, éjszaka visszazuhant a csatorna medrébe s így másnap újra kellett kezdeni a munkát. A vállalkozás tehát nem sikerült, de már a kísérlete is mutatja a császár szellemi nagyságát. Mainzban hidat építtetett, Akenben bazilikát, Nimvég és Szugelheim városokban két palotát. Ám, hogy ezeket díszíthesse, ki kellett fosztania Itáliát s Ravennából elvitetnie a legdrágább márványokat.

Számos templomot építtetett, megkívánta a papoktól, hogy ne csak jámborok legyenek, hanem erkölcsösek és írástudók is amint hivatásuk megköveteli. Egyszer Károlynak jelentik, hogy egy püspök meghalt. „Küldött a püspök maga előtt a vagyonából s a munkáiból a másvilágra?” — kérdi a császár. „Nem többet két font ezüstről, Uram” — válaszolt a hírnök. „Ez igazán kevés mátha, olyan hosszú utra» — jegyzi meg valamelyik pap, mire a császár e szavakkal fordul a fiatal szerzeteshez: „Mit gondolsz, ha neked adnám ezt a püspökséget, nagyobb készletet vinnél magadra az útra?” A pap térdre hull s így válaszol reménykedve: „Óh Uram, ez isten akaratától s a te hatalmadtól függ.” „Hát akkor rejtőzz ide e függöny mögé — mondja a császár — mindjárt meglátod hány vetélytársad van e díszes állásra.”

Alig ment hire a püspök halálának, a palotatisztek rögtön megrohanták a császár bizalmasait, eszközölnék ki számukra a gazdag örökséget; Hildegard királyné egyik kedvenc papjának szánta azt. Előbb a birodalom nagyjait küldte a császárhoz, majd maga járult eléje. Károly kedvesen fogadta, de azt felelte, hogy már elígerte a püspökséget. A királyné elnyomta haragját s könyörgőre fogta a dolgot; hízélgéssel akarta férjét rábírní kérése teljesítésére. Mikor a fiatal pap meghallotta Hildegard királyné könyörgését, megijedt, hogy elveszti az állást s panaszos hangon kiáltott a függöny mögül: „Uram király, légy erős, ne tórd, hogy bárki is kiragadja kezedből a hatalmat, melyet isten bízott rá”. A császár erre megparancsolta a papnak, lépjen elő: „Tied a püspökség, de tégy rólaí hogy sok alamizsnát s minél több útravalót vigyél magaddal arra az utazásra, melyről nincs visszatérés.”

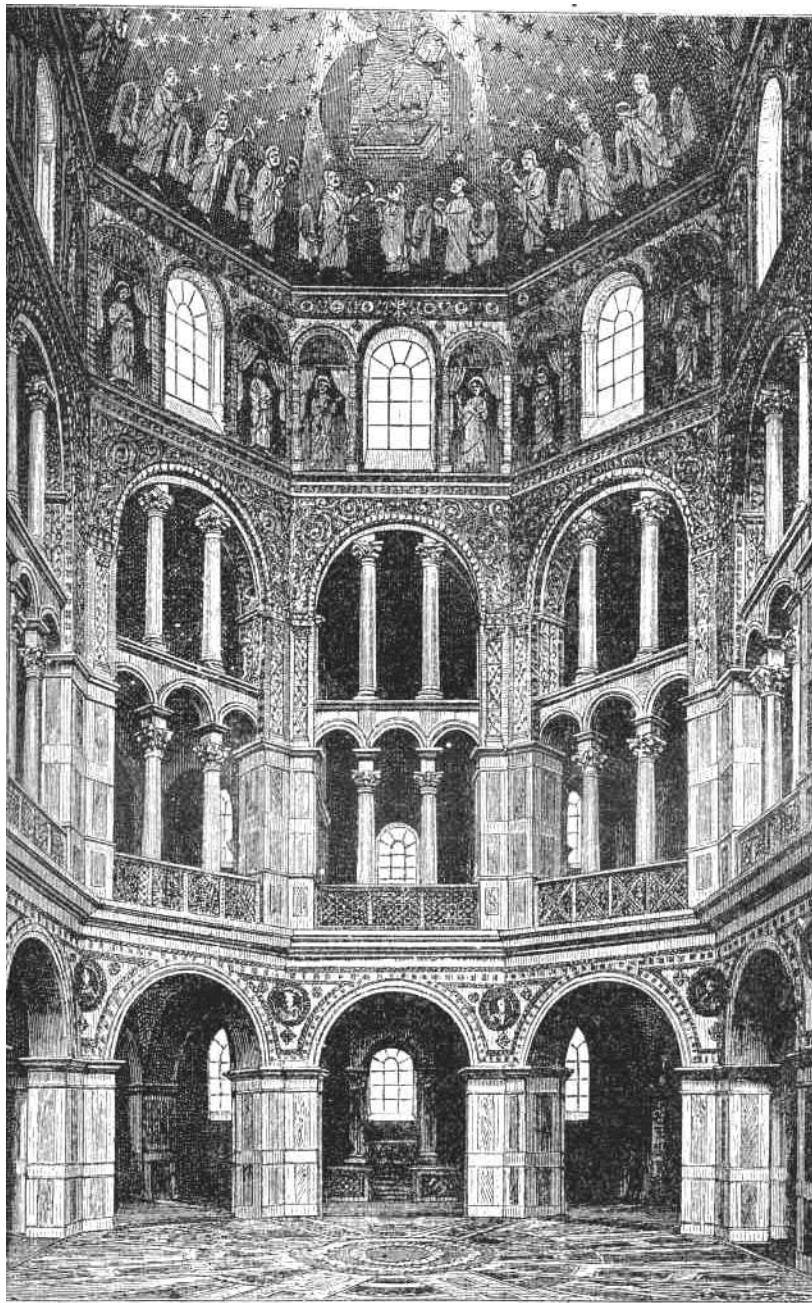
Előkelő főnemes hódol Nagy Károly előtt.

A főnemes kinyújtja kezét, hogy ezt a király kezébe tegye és elmondja a hűségi esküt. Egy főhivatalnok kezében tartja a jogart, melyet azután meghajt a hódoló előtt, mint a királyi kegy jelét, a főnemes pedig megcsókolja a lehajtott jogart, az engedelmesség jelétül.

Máskor Károly valakinek püspökséget adományozott s aki megkapta, nagy örömmel készült az útra. Komornykai, miként az egyház méltóságához illik pompás lovat vezettek eléje és segíteni akarták a fölülésnél. Az új püspök fölháborodott azon, hogy aggastyánnak nézik s oly hevesen ugrott föl a nyeregbe, hogy csaknem lepottyant a túlsó oldalon. A király a palota erkélyéről látta a jelenetet. Magához hívatta a papot s így szólt: „Barátom, nagyon is élénk s heves vagy, kitűnök a lábaid. Birodalmunk nyugalmit, mint tudod, folytonos háborúságok dúlják föl. Szükségem van tehát kíséretemben olyan papra, amilyen te vagy s mert oly ügyesen patansz föl a lóra, hagyd másoknak a püspökséget s oszd meg velünk a mi fáradalmainkat.“

Nagy Károly iskolákat alapított a püspökségek területén, a monostorokban, sőt saját palotájában is. Elment az oktatásra, megjutalmazta az ügyesebbeket s megszegyénítette a nagyok fiait, ha szegények mögött maradtak a tanulásban. „Ti — mondta haraggal — az apáitok érdemeire számítottok, de tudjátok meg, hogy ők már megkapták a jutalmukat s hogy az állam csak annak tartozik, aki maga érdemeket szerez.“ A püspökhöz és szerzetesekhez pedig így szólt: „Istennek tetszik az istenes élet, de tetszik neki az okos beszéd is.“ Alkuin, aki hallotta ezt, egy napon így kiáltott föl: „Óh, bár csak tizenkét olyan tanult pap volna körülöttem, mint amilyen Jeromos és Ágost volt!“

Károly maga is igyekezett sok olyan dolgot megtanulni, melyekről apja s nagyapja még aligha hitték, hogy a királynak s a harcosnak te hasznosak. Nem elégedett meg anyanyelve tudásával, idegen nyelveket is tudni akart s oly jól megtanult latinul, hogy oly folyékonyan használta, mint az anyanyelvét. A görögöt jobban értette, mintsem beszélte. Szenvedélyesen szerette a szabad művészeteket s tisztelte és elhalmozta megtiszteléssel azokat, akik kitűntek. Az agg Péter diakónus, ki Pizában született, oktatta nyelvtanra, a többi tudományokban Alkuin mester, a breton diakónusz tanította, aki viszont száz eredetű volt s korának legtudósabb embere. Az ő vezetése alatt Károly sok időt és sok munkát szentelt a szónoklattan és csillagászat tanulmányozására, megtanulta a csillagok járását kiszámítani s futásukat bámulatos lelkiismeretességgel kísérte figyelemmel. Az írást is meg akarta tanulni s rendszeren vánkusa alatt táblákat és példákat tartott, hogy a betűk alakjában gyakorolja magát, ha néhány percnyi szabad ideje akad. De ebben a tudományban nem sokat haladt, későn fogott hozzá s nem alkalmas időben. A Károly által meghódított országok egyikének nem volt írott törvénye. Károly megparancsolta, hogy szokásaikat írásba foglalják. Ugyanazt cselekedte a barbár költeményekkel, melyek a hajdani főnökök hőstetteit énekelték meg s így megőrizte azokat az utókornak. Nemzeti nyelvtan készíttetését is megkezdette. Egyik törvénytörvényszakaszában dicsekedve mondja, hogy kijavította a régi és az új

Nagy Károly. Az árpádi palota kápolnájának belseje.

szövevség könyveit, melyeket a másolók tudatlansága meghamisított. A földai apátságban még meg van egy töredéke annak a hőskölteménynek, mely Károly tetteit éneкли meg. Ez a töredék frank tájszólásban van megírva, a VIII. vagy IX. század írásjeleivel. Nyilvánvalóan része ama hosszú költemények egyikének, melyek utolsó kifejezése a Nibelungokról szóló, a német nagy hősköltemény. Íme a megcsontított romja hajdani frank költészetnek:

„Hallatlan, hogy Hildebrand és Hadubrand, apa és fia találkoztak s párviadalra hívták egymást. A harcosok felöltötték harci ruhájukat s fölcsatolták harci bárdjukat. Mikor vágatva rohantak a harcz helyére, Hildebrand, a Herebrand fia így szólt: „Nemes ember volt, okos eszü.“ Röviden kérdezi: „Ki volt apád s mely családhoz tartozol? Ha megmondod, háromszor szőtt harci ruhát adok neked, mert ó harcos én ösmerek minden embert.“ Hadubrand a Hildebrand fia így válaszolt: „Öreg s bölcs emberek honomban, kik halottak már, azt beszélték nekem, hogy apám Hildebrand volt. Én Hadebrand vagyok. Egy nap elment Kelet felé, Odoaker gyűlölete elől menekült. Téodorikkal és sok hősével volt. Egyedül hagyta fiatal nejét, piczi fiát s fegyvereit s elment Kelet felé. Azóta, hogy unokafivérem Téodorik barát nélkül maradt, hogy szerencsétlensége elkezdődött, apám nem akart tovább Odoaker-ral maradni. Apám bátor harcos volt, mindig a sereg élén harczolt, ő túlságosan kedvelte a harczot s nem hiszem, hogy még életben volna!“ „Szent isten, mondja Hilderand, ne engedd, hogy egy vérből való emberek egymást pusztítsák.“ Aztán levett karjáról egy drága aranykarperecset, melyet a hun királytól kapott: „Vedd, - szölt fiának - neked ajándékozom. Jól látom fegyverzeteden, hogy nem szolgálsz valami híres főnököt s ez országban nem cselekedtl még hősiest. Sajna, mily sors az enyém, hatvan télen s hatvan nyáron át vándoroltam idegen földön. Mindig a harcosok élére állítottak s most a saját fiam sújton porba, vagy én legyek az ő gyilkosa? Könnyen megeshetik, ha erős és biztos a karod, hogy nemesen gondolkodó emberről fogod letépni a fegyverzetet, hogy holttestét kifosztod. Tedd meg, ha azt hiszed jogod van hozzá. Ti pedig jó harcosok ítéltétek meg, melyikünk forgatja jobban a lándzsát s érdemli meg, hogy két fegyverzete legyen.“ Hadebrand pedig felelt: „Ily ajándokot csak lándzsát-lándzsához szoritva lehet elfogadni. Csalfa a beszéded öreg hun, kém vagy s a porba foglak sújtani.“ Erre egymásra hajították szekerczójüket s azok sivitva álltak meg pajzsaikban. Kopogtak a kőszekerczék, súlyosan döngették a pajzsokat, fegyverzetük szerte szakadt, de testük nem engedett . . .“

A 7. és 8. században Franciaország el volt szellemileg maradva. Károly tanítómesterei idegenek voltak. Az élükön Alkuin állt, utána jöttek az írlandi Klément, pizai Péter, a lombard Diákr Pál, aki megírta nemzetet történetét, a spanyol Téodulf, kora legjobb költője. A palota iskolájában Pindarosznak hitták, Alkuint rossz versei miatt Horácziusznak s Angilbertet Homérnek. Nagy Károlynak ebben az akadémiában Dávid volt a neve. A tanításról vannak följegyzéseink. Alkuin beszélgetve adott leckeórát Károly második fiának a tizenegy éves Pipinnek. Íme a lecke:

Pipin: Mi az írás?

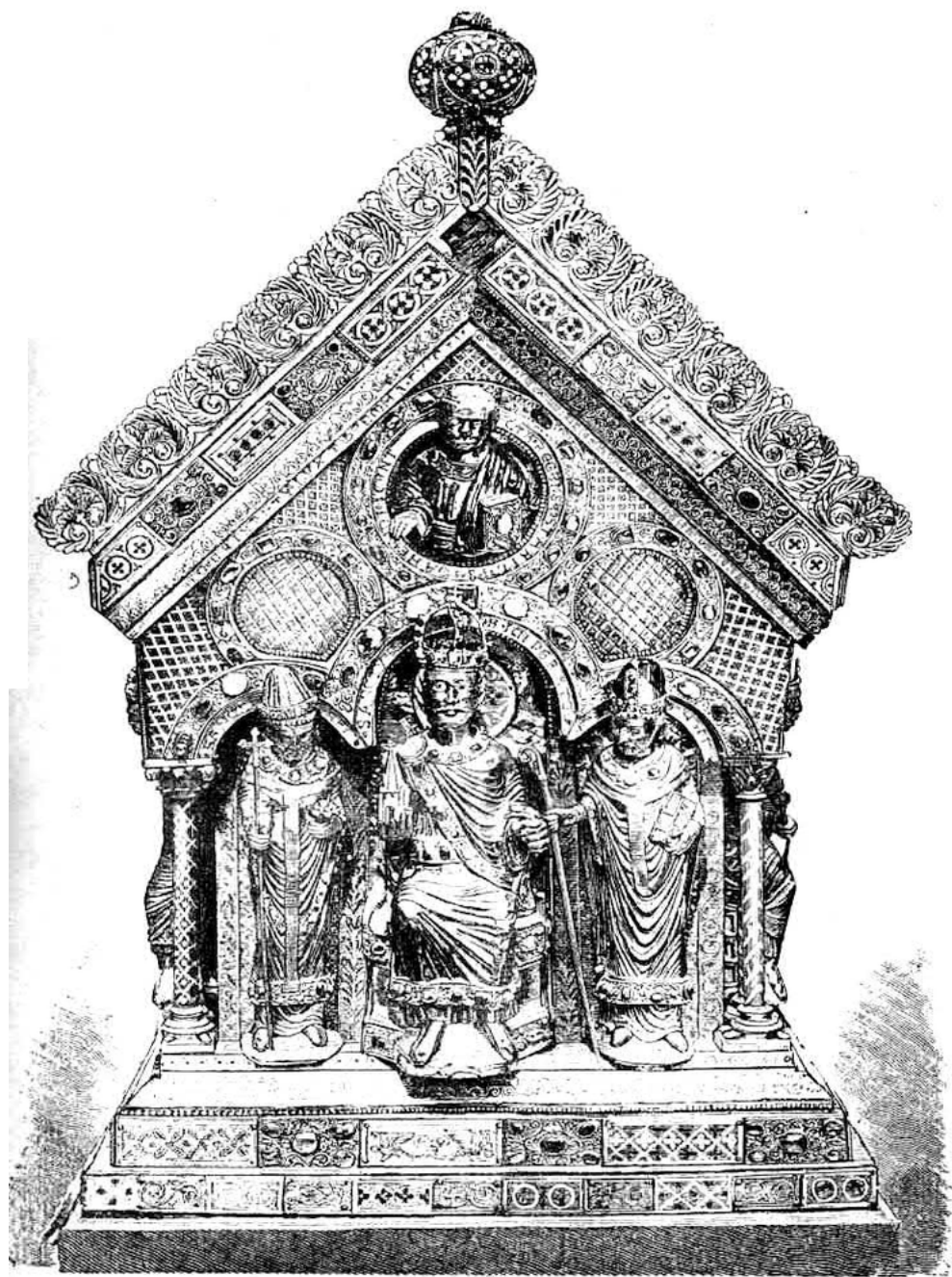
Alkuin: A történelem öre.

P.: Ki ad életet a szónak?

A.: A nyelv.

P.: Mi a halál?

A.: Elkerülhetlen esemény, bizonytalan utazás, sírás tárgya az élőknek.

Nagy Károly hamvainak szekrénye.

Az ezüsből készült ötvös műemléket az ákeni dóm kincstárában őrzik.

P.: S mi az ember?

A.: Az ember a halál rabszolgája, futó utas, vendég a saját hajlékában.

P.: Mi a tél?

A.: A nyár száműzetése.

P.: A tavasz?

A.: A föld festője.

P.: A nyár?

A.: Az a hatalom, mely süti a földet a megérleli a gyümölcsöt.

P.: Az ősz?

A.: Az év magtára.

P.: Mester, félek tengerre szállni.

A.: Mi kényszerít, hogy oda menj?

Nagy Károly Máriának ajánlja az ákeni székesegyházat.

P.: A kíváncsiság.

A.: Ha félsz, veled megyek, ahová csak elmegy.

P.: Ha tudnám mi a hajó, készítenék neked egyet, hogy velem jöhess.

A.: A hajó egy mozgó ház, szállás mindenütt, utas, mely nem hagy nyomot.

P.: Mi a fű?

A.: A föld ruhája.

P.: S mik a főzelékek?

A.: Az orvos barátai, a szakács dicsősége.

P.: Mi teszi édessé a keserű dolgokat?

A.: Az éhség.

P.: Mibe nem ún bele az ember soha?

A.: A nyereségbe.

P.: Mi az álmuk azoknak, akik ébren vannak?

A.: A remény.

114
E

IN NOMINE DNI I DANILO TERTII PATRIS ET FILII ET SPIRITUS
SANCII ATQ. DIVINO Q. FACT. EST AGITATISSIMO ATQ. PISSIMO DOMINO
KAROLO IMPERATORE AN. GUSTO. ANNI AB INCARNATIONE DNI M. I. HU. XXI.
V. C. C. XXI. ANNO NERO REGNI EIVS IN FRANCIA XL. AN. DE CAPITALI. XXX. VII.
IM. PICTI AUREM. ET INDITIONE IUI. QUAM PIA. OC. PRUDERA CONSIDE
RATIONE FECERE DETRERE. ET DNO ANNUPTE. PERFECA DECHESANTIS
SUNT ATQ. PETRINA. Q. N. M. S. L. L. A. D. I. E. M. C. A. M. E. R. A. T. R. Y. ^{IOBY} INVENTA EST IN
QUA. ILLUD P. CAPUE P. T. CAURE VOLUIT. UT NON ELEMOSINARUM CAR
GITIO. Q. N. S. L. L. E. M. P. N. U. E. R. APUD XPI. ANOS DEPOSITIONIBUS EORUM
AGITAT. P. S. E. Q. U. O. Q. D. S. I. U. A. P. E. T. I. N. I. A. O. R. D. I. N. E. ATQ. T. I. T. I. O. N. E. P. S. I. T. E. N. E. T.
S. E. T. E. T. I. A. M. I. T. H. E. R. E. D. I. S. I. L. I. O. M. I. N. I. A. M. B. I. G. U. I. T. A. C. E. R. E. M. O. T. A. Q. U. I. D. A. D.
S. E. P. E. T. I. O. N. E. M. D. E. B. E. R. E. T. T. E. M. P. O. R. I. S. D. O. C. O. G. N. O. S. C. E. R. E. E. X. S. I. N. E. L. T. E. A. R. G.

Nagy Károly végrendeletének kezdete.

Einhardnak a „Károly élete” című munkájából, melyet röviddel Károly halála után írt. Az eredeti a bécsi császári könyvtárban.

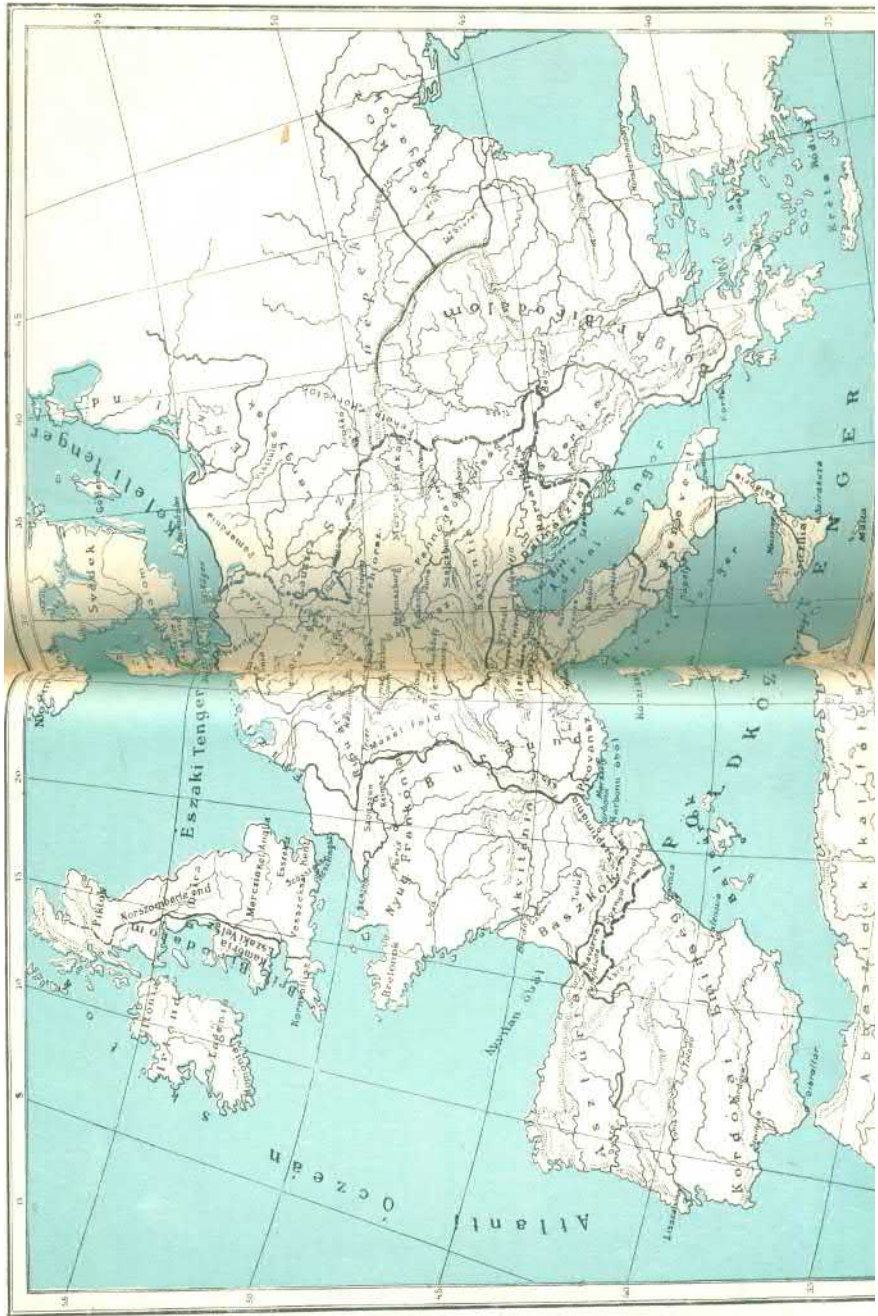
Majd talányokat ad föl Pipinnek megfajtásra. Alkuin-nal egy sorba kell helyeznünk Eginhard-ot, a Nagy Károlyt, bizalmas társát, életrajzíróját s vejét. A palotában nevelkedett s korán megtetszett a királynak, aki a nyilvános munkák felügyelőjének tette meg s úgy megszerette, hogy el se tudott tőle válni. Ez a bizalmasság lett szülője az Eginhard és Károly leány? Emma közötti bizalmas viszonynak. Sokáig titokhan maradt ez a szerelem, de egy éjszaka, mikor Eginhard szerelmesénél, Emmánál volt, sűrűn hullani kezdett a hó. Hogy menjen el? Lábai a hóban okvetlenül nyomot hagynak s akkor a titok kipattan. A szerelem jó gondolatot adott Emmának. Azt indítványozta Eginhardnak, hogy elviszi őt a saját lakásáig s ugyanazon nyomokon fog visszatérni. Női lábnyomok nem ébresztenek gyanút. El is indult görnyedezve nehéz terhe alatt. Nős, véletlenül a császár azon az éjszakán nem tudott aludni. Az ablakhoz ült s így végignézhette leánya különös utazását. Másnap Eginhard abban való félelmében, hogy éjszakai kirándulását fölfedezték talán, megbízatást kért valamely távoli országba. A császár másnapra halasztotta feleletét. Majd összehívta tanácsosait, a királyság nagyjait s egyéb bizalmasait s elbeszélte nekik a különös kalandot, melynek véletlenül tanúja volt s azt kérdezte, mily büntetést érdemel Eginhard. Valamennyien szörnyű büntetést szabtak a csábítóra. Károly azonban az udvaroncok nagy meglepetésére maga elé vezettette a fiatal párt s maga tette Emma kezét Eginhardéba, kihez így szólt:

— Fülelhez jutott panaszod, amiért szolgálataidért még nem jutalmaztalak meg méltón. Ha hamarabb ismertem volna vágyadat, megadtam volna a tiszteletet, melyet megérdemelsz. Azt akarom, hogy mindig hű légy s hozzám kötött, azért neked adom nőül lányomat, azt — tette hozzá nevetve — aki olyan hüen czipelt az éjjel.

Eginhardtól a „Kronika“ és „Nagy Károly élete“ maradt ránk. Ez utóbbi igazi irodalmi munka.

Nagy Károly hatalmas termetű, de arányos alkatú volt. Alakja, megjelenése méltóságos volt s tiszteletet parancsolt, ámbár nyaka kissé vastag volt s hasa kissé elhízott. Állandóan kitűnő egészségben volt, kivéve élete utolsó négy évét. Legnagyobb kedvtelése a fürdő és a vadászat. Szerette a meleg fürdőt s gyakran meghívta barátait, híveit, sőt katonáit is, hogy együtt fürdjenek vele. Ezért is volt oly szívesen Akenben. Egyszerűen öltözködött s gyakran gúnyolódott udvara nagyjainak hiúsága s fényűzése fölött s nem egyszer megtréfálta őket. Egyszer Akvileában, ahol éppen a lombardok elleni háború fáradalmait pihente ki, így szólt híveihez mise után:

„Mit csinálunk itt, hogy agyon nem unjuk magunkat? Induljunk nyomban, nem érdemes lakásunkra mennünk, hogy átöltözködjünk. Vadászni fogunk, még pedig úgy, ahogy most vagyunk.“ Hideg, szűrő eső esett s Károly már reggel egy rossz juhbőrt vetett a vállára, udvaroncai azonban drága öltözetekben voltak. Egész nap vadásztak s egész nap zuhogott az eső. A sok finom ruha mind tönkre ment. Éjszakára tértek csak vissza a vadászatról. A finom ruhák foszlányokban lógtak a nagy urakról. Károly megparancsolta, mikor elvált tőlük, hogy másnap ugyanabban a ruhában jelenjenek meg a palotában. Engedelmeskedtek s kínos zavarban jelentek meg szomorú öltözetükkel Károly előtt, aki ekkor nevetve szólt szolgálójának: „Eredj, rázd ki vadászuhamat s hozd vissza.“

A juhbőr hamar rendben volt s Károly megmutatta grófjainak és kitűnően mulatott zavarukon. A római tehát, amint látjuk, nem tudta teljesen kiirtani a barbárt.

Károly a kihallgatásoknál sem fejtett ki nagy pompát. Öltözködés közben fogadta barátait s ha a palotagróf olyan ügyet jelentett neki, melyben

N a g y K á r o l y — Aranyozott ezüst mellszobor, melyet az ákeni dóm kincsei közt őriznek.

csak ő dönthetett, rögtön behívatta a feleket s meg is hozta öltözködés közben az Ítéletet. Ebéd alatt beszélgetett, vagy fölolvastatott magának a régi idők történetéből.

Károly egyik törvényszakasza azt mondja, hogy az eltaszított asszony nem mehet férjhez másodszor férje életében, sem a férj, míg neje él.

Nagy Károly ledönti az Irmenoszlopot

Ő azonban nem vetette magát alá e törvénynek, mert tudjuk, hogy kilenc törvényes és törvénytelen felesége volt. Gyermekei közül alig egy-kettő élte túl. Legszomorubb híre jutott közülük Pipin. A természet mostohán bánt vele, amiért Károly egyik felesége folyton sértegette. Pipin elkeseredésében fellázadt apja ellen. A ratiszbonni Szent Péter templomban gyűjtötte össze híveit 791-ben, ott föleskette őket Károly halálára. Egy pap, aki az oltár mögött rejtőzött, mindent hallott, de fölfedezték s neki is esküt kellett tennie. Alig szabadult azonban ki, Károlyhoz sietett. Éjjel ért oda. A császár feleségei nem akarták beereszteni a hálószobába, de Károly felébredt a zajra s okát kérdezte. A papot beengedték s az elmondta, amit hallott és látott. Pipint és barátait elfogták és szigorúan megbüntették. Pipint megkorbácsolták, leborotválták fejét, majd Károly a szentgáli apátságba záratta, ahol a szerzetesek földművelésre használták.

Téoudu püspök megénekelte Károly lányainak erényeit s költeményében bájos családi képet rajzol. Károly ül s Hildegard három leánya egyenkint járul eléje, hogy ősz fejére gyöngéd csókot leheljen, majd együtt jönnek vissza kéz-kézben s virágokat hintenek drága fejére. Berta rózsákat hoz, Rotrud violát. Gizella liliomot. Kár, hogy mindez csak képzelet, mert a császári család belső élete nem felelt meg e gyönyörű képnek. A történelem megörökítette Berta és Angilbert, Hamiltrud és Odilon szerelmét, amelyek Emma és Egenhard regényével együtt elég híven festik a császári család s általában az akkori kor erkölceit.

Nagy Károly 814 január 28-án halt meg. Akenben temették el, a bazilika közepén, ahol sírboltot építettek neki. Oda vitték a nagy császár tetemét. A hagyomány azt mondja, fehér márványból készült székre ültették, ragyogó ruhába öltöztették, fejét drága kővel kirakott aranykorona díszítette, aranyból való evangéliumot tettek térdére s két oldalára kardját, a jogart és egy aranypajzsot helyeztek.

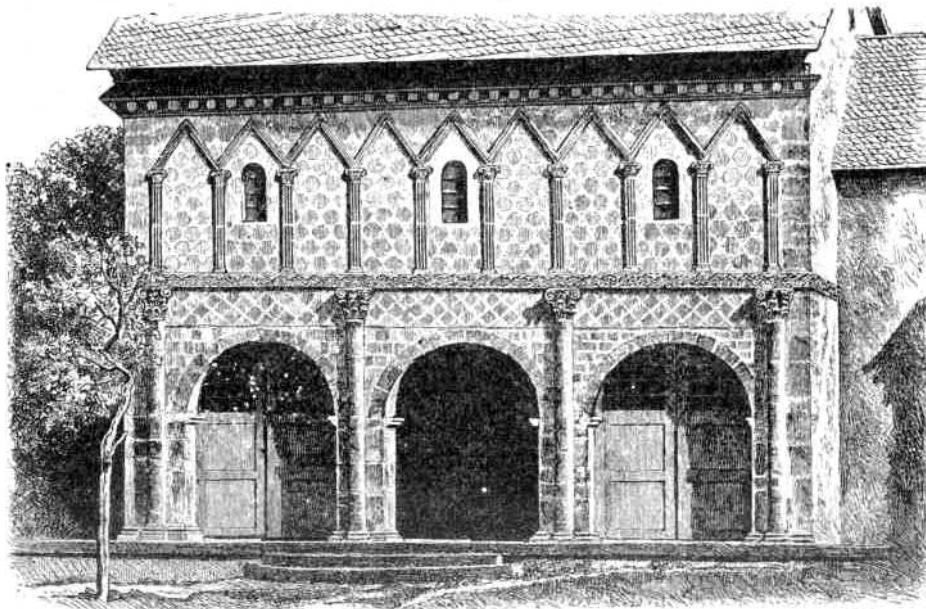
Nagy Károly hatalmas műve nem volt maradandó, összeomlott, a nagy császár nevét azonban örök időkre a halhatatlanság glóriája övezi. A leg-

Nagy Károlynak bemutatják az ákeni dóm tervrajzát.

nagyobbak közé tartozik ő, akiről a történelem beszél. Ő vetette meg a modern Németország alapját s a középkor szörnyű zűrzavaraiban az ő neve volt a vezérlő csillag, mely a népeket végre mégis a rendhez s erkölcsökhöz visszavezette.

Itália elvesztette Károly hódításai folytán nemzetiségét. A német cézárak örökölték a császári czimet s a félszigetet tartományuknak tekintették. Károly hódításaiban vannak tartóságok és rövidéletűek, hasznosak és érték-telenek. A Pirenéuszokon túl egy vállalkozása sem sikerült. Többet ért,

Nagy Károly utódának^korából való csarnok. — Ez a csarnok a klasszikus korbéli építkezés tanulmányának becses eredménye. Valószínűleg Nagy Károly fia építette.

hogyan megfékezte a bretonokat. Lombardia meghódítása senkinek sem használt. Legtöbb haszna e háborúból Németországnak volt, mely akkor leg-többet szenvedett tőle. Előtte Németországban pogányok és keresztények éltek, frankok, szászok, türingiaiak, bajorok, akik egymásnak is ellenségei voltak, utána német nép élt ott s volt német királyság. S ezt a népet ő teremtette. Ez talán legnagyobb dicsősége Nagy Károlynak.

Károly nevétől visszhangzott az egész világ. Nem haszontalan czím volt az, melyet Rómában szerzett: tényleg a nyugat császára volt. Udvarában mindig királyok vették körül. Egbert szusszeksi király, Eardulf northum-berlandi fejedelem meglátogatták. Skócia s Aszturia királya hozzá intézett leveleikben hívének mondják magukat. A konstantinápolyi császárok alku-dozásba léptek vele s egyenrangú császárt látlak benne. A bagdadi kalifá-val is barátságban volt. Harun Al-Rasid megértette őt. Ő küldte el neki

Nagy Károly.

Bronzszobor, melyet eredetileg Metzben a székesegyház kincstárában őriztek; most Párisban van a Karnavalet-muzeumban.

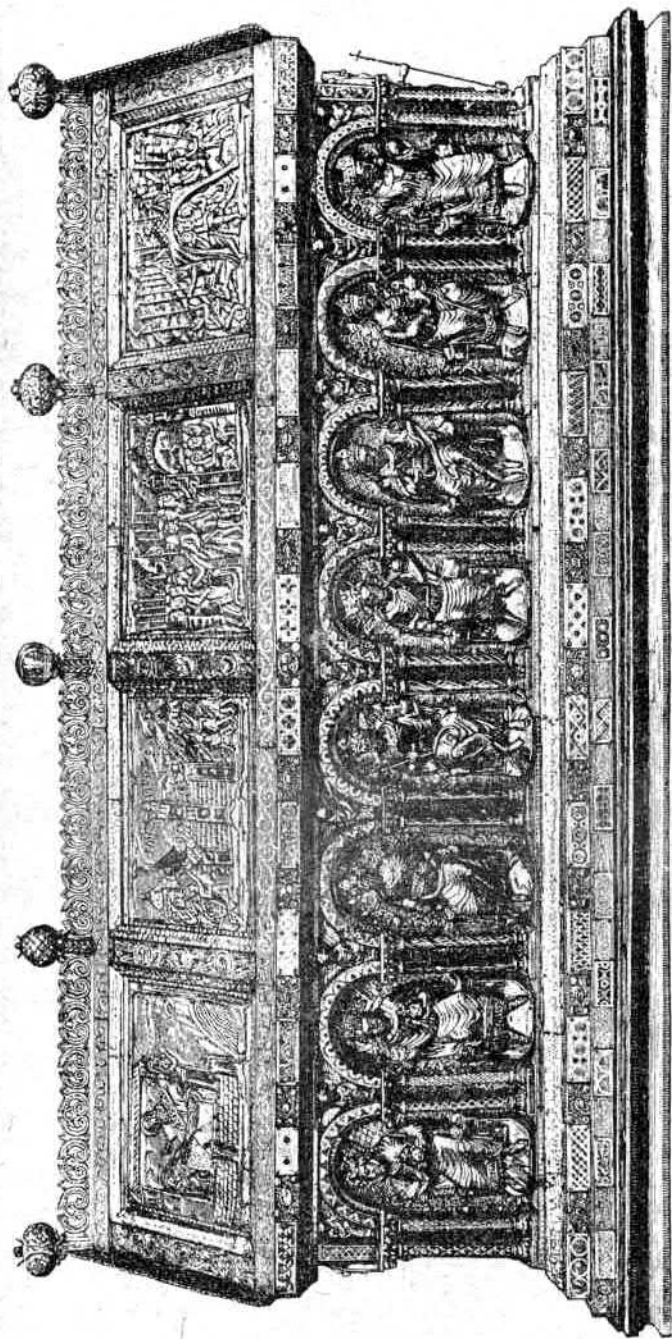
a szent sír kulcsát. Azonkívül kerekas órát, arab illatszereket, selyem sátrakat, bengáliai majmokat ajándékozott neki.

E nagy karoling birodalom nemcsak a győzelmeknek volt köszönhető, hanem az okos kormányzásnak is. Károly hamar megértette, hogy hatalmas kiterjedésű birtokának kormányzása, melyeken egymásra idegen népek élnek, megkívánja a tekintély megosztását. Bár ő maradt a germán faj legfőbb feje s különösen a diadalmas Ausztráziáé, melynek nyelvét megtanulta s ruházatát viselte, két fiát: Pipint és Lajost 781-ben Italia és Akvitánia királyává koronáztatta. 806-ban a tionvilli birodalomgyűlésen végrendelet alakjában fősztotta a birodalmat három fia: Károly, Pipin és Lajos között. Az első kettő hamarabb hunyt el, mint ő, 813-ban, tehát újból végrendekezett és pedig úgy, hogy Pipinnek a fia: Bemard Italia királya lett, a többi a császári címmel együtt Lajosé lett.

A nemzeti gyűlés az uralkodó tanácsa lett s mivel ezek korábban tisztára katonai gyülekezetek voltak, erőszakosak s rendszertelenek, helyes volt elvonni tőlük a kormányzást s csupán a tanács jogát adni meg nekik. A püspökök, hívek, szabad emberek, császári ügynökök mind összejöttek a gyűlésen, hogy tudósítsák a császárt, mi történik tartományaiban. Évenként két gyülekezetei hit össze. A gyűlés helye nem volt ugyanaz. Ott találták a császárt, ahol éppen dolga volt. Míg ő fogadja a hozzáözönlő tömeg hódolatát s ajándékait, a gyülekezet, mely a püspökök, fejedelmek, abbék és grófok, valamint minden tartomány 12 legfontosabb emberéből, tehát a bírod dóm nagyaiból áll, távollétében megvitatja a törvényeket, melyeket ő a legutóbbi gyülekezet óta előkészített s a vélemények alapján, melyeket elfogadott, de el is vethetett, csinálta meg ejezeteit (kapitulále), melyekből 65 ma is meg van s amelyek 1125 cikket tartalmaztak. A világi és egyházi kormányzat összes anyaga meg van benne. Nemcsak a tartományok kormányzását, de sőt a császári uradalmakét és az adományokét is tárgyalja. Kiterjeszkedett figyelme még a császári uradalmak ökreinek és főzélékterményeinek eladására is. Valahol elrendeli, hogy mindenki vigyázzon, nehogy rabszolgája éhen veszszen el.

Az egyházat illetőleg is alapos volt. A képimadás kérdésében így ír papságának: „Mint bíró foglaltam helyet az érsekék között; láttuk s isten kegyelmével megállapítottuk, mit kell hinni.“

A központi kormányzás más alakja, mely mindenütt érezte a császár jelenlétét, a császári küldöttek intézménye volt. Ezek folyton künn jártak a tartományokban s visszatértek jelentést tenni. Kettesével mentek: egy gróf és egy püspök, hogy egymást is ellenőrizzék s hogy a világi és egyházi bajokat egyformán lássák. Károly kormányzata minden ágában és fokán nagy helyet engedett a püspököknek s általában a papságnak, mert akkor egyedül azok foglalkoztak tudományokkal, de sohasem engedte meg, hogy túl nagy befolyást nyerjenek rája. A császári küldöttek évenként

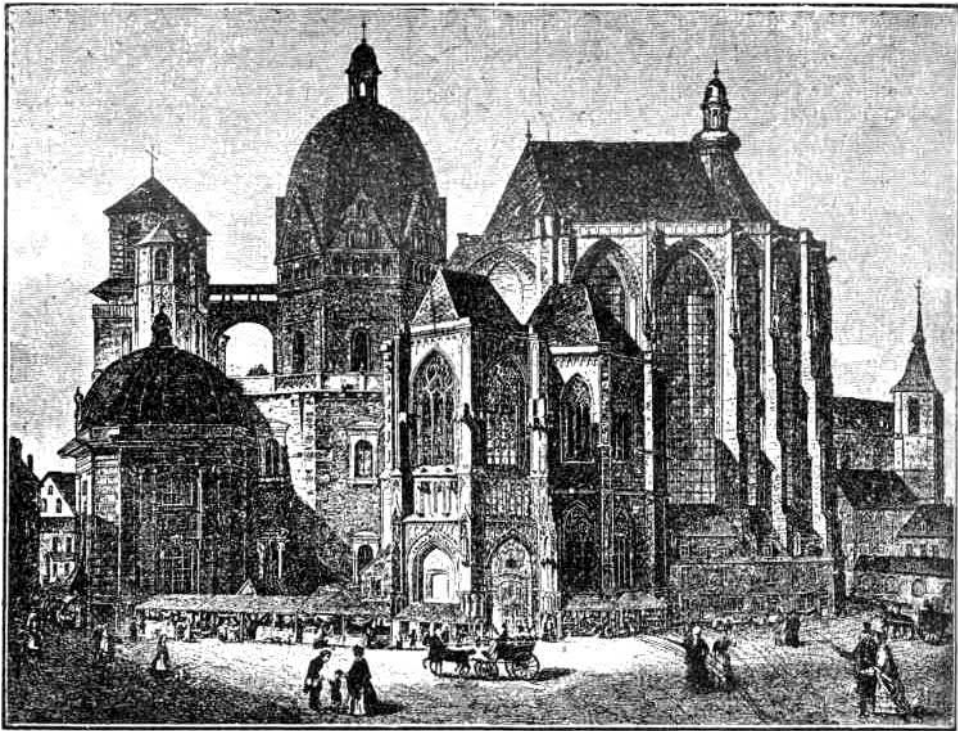
Nagy Károly ezüst koporsója.
Ebben nyugszanak Nagy Károly hamvai. A koporsót a XII-ik században készítették és azóta az Ákemi dómtemplom legbecesebb kincsé.

négyszer járták be a birodalmat, elnököltek a tartományi gyűléseken, kihirdették a törvények új fejezeteit s ellenőriztek mindent.

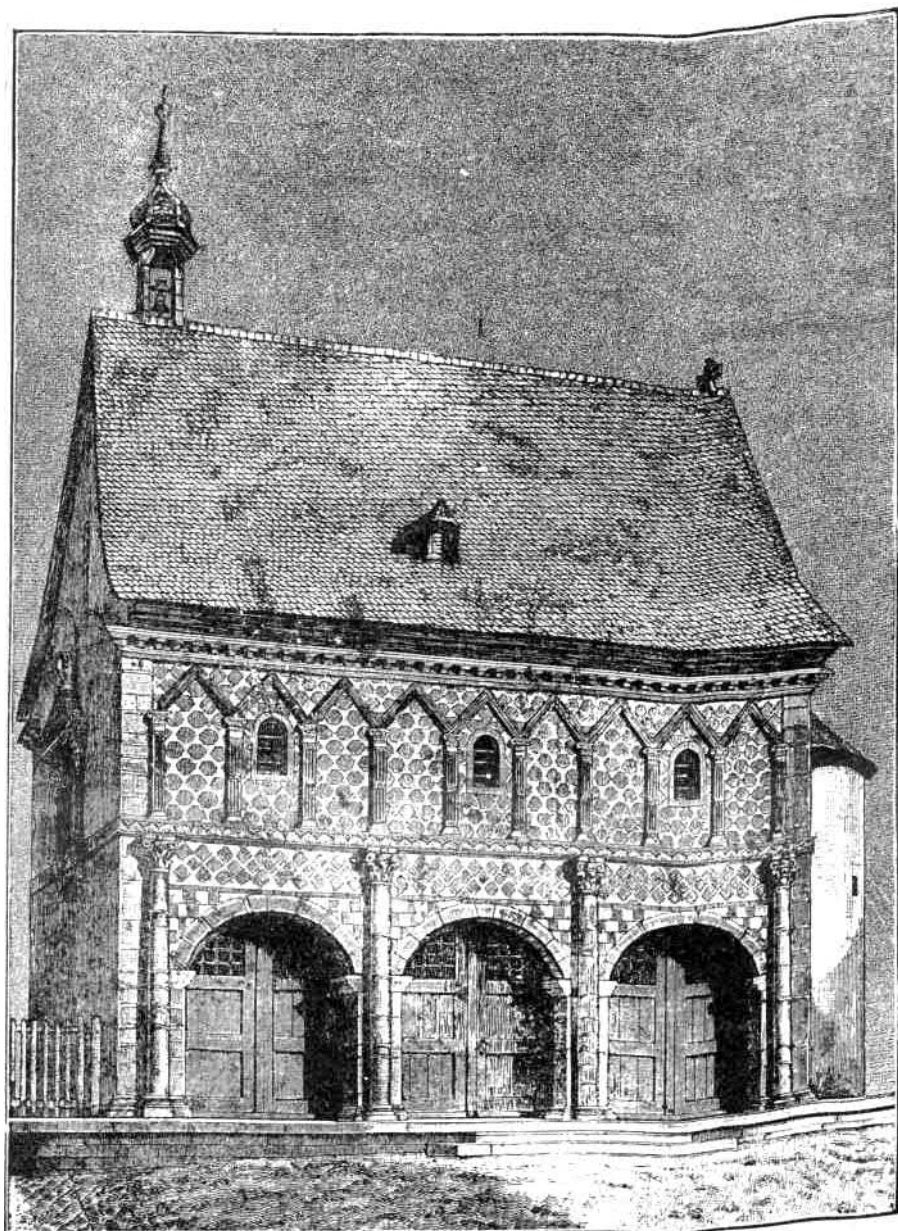
Károly a tartományi kormányzásban teljesen megtartotta a merovingek kormányzási módját: hercegek, grófok, kantonierok föladata volt a csapatok beszólítása, igazságszolgáltatás s behajtani mindazt, ami a kincstáré volt. A tartományok grófságokra, kantonokra (száz tűzhely kerülete) oszlottak.

A katonai szolgálat ingyenes maradt. Tizenkét hold ura tartozott szolgálni, öt arany értékű vagyon tulajdonosai hatan állítottak egy embert. A püspökök és abbék föl voltak mentve a katonai szolgálat alól, de embereiket tartoztak a hadsereghez küldeni.

A hetedik század eleje óta nem volt többé nyilvános adó; a király csak azt kapta, ami megillette mint birtokost, uradalmi jövedelmét, a személyes szolgálatot (a grófok és királyi adományosoktól), a nagyok ajándékait és a meghódított országok adóját. A földbirtokosok tartoztak a fejedelemnek szállítási eszközöket rendelkezésére adni, ha birtokukon átvonult, úgyszintén küldötteinek is, jó karban kellett tartaniok az utakat, hidakat stb. A hadsereg maga ruházkodott és zsold nélkül saját költségén élt

Az ákeni dóm. A kupola alatti rész a Karoling-korszakból való.

A Karolingek korából való kápolna Lorsban.

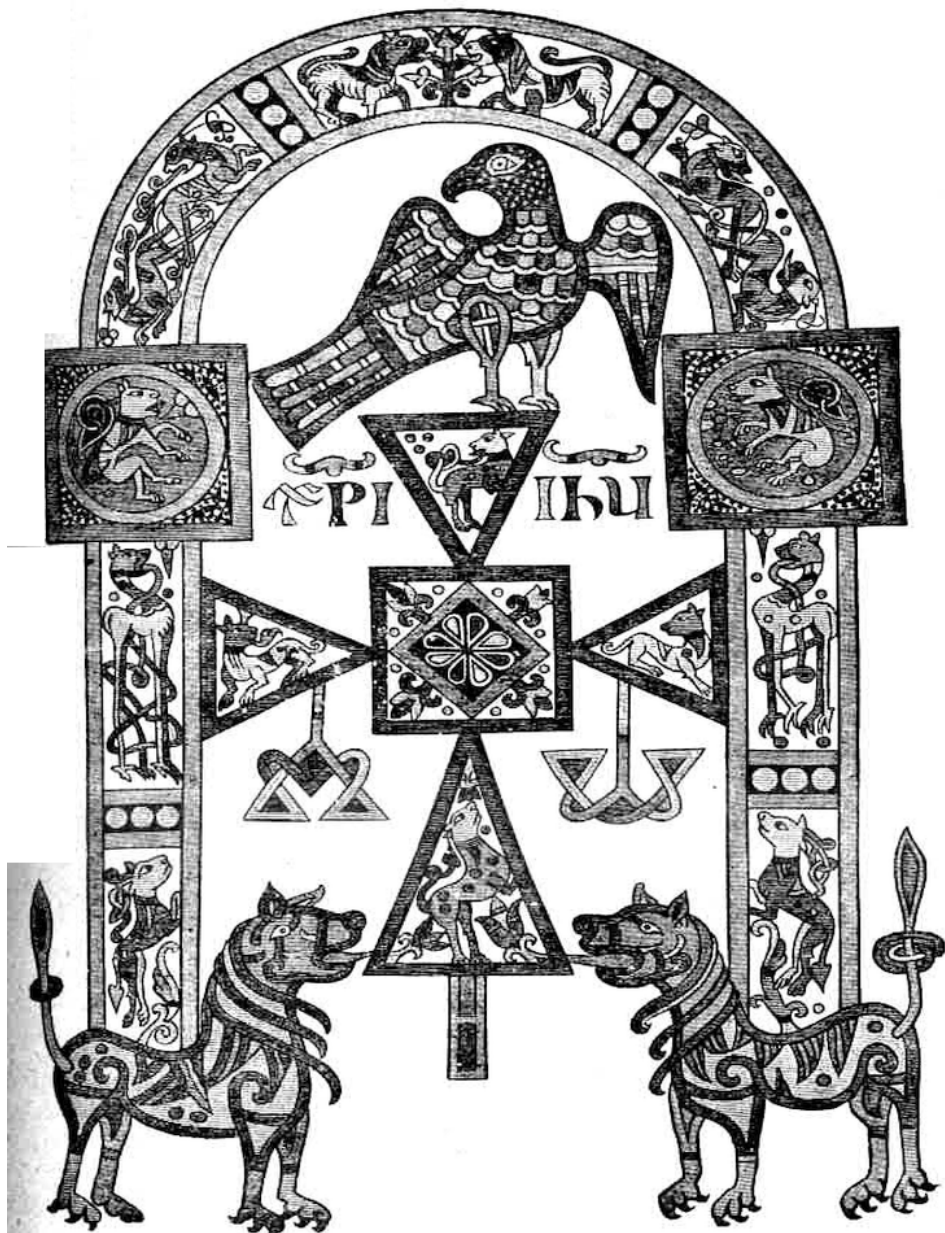
Németország egyik leggazdagabb apátságának ősi kápolnája, melyet a VIII-ik században építettek. Eredetileg Benedek-rendi kolostor volt, majd pémontrei kolostor lett. A kápolnában temették el Nagy Károly unokáját, Német Lajost és ennek fiát, az ifjabb Lajost.

Károlynak még más nagy dicsősége van. Az irodalmat, mely teljesen elposványosodott a százados harcok közepeit, ismét fölvirágoztatta. Ő maga csak nehezen írt, mégis egyike volt kora legműveltebb férfiainak. Az általa meghódított országok egyikének sem volt addig írott törvénye, ő elrendelte szokásaiknak írásba foglalását. Ugyanezt cselekedte a barbár költeményekkel, melyek hajdani vezérek tetteit ünnepték. Nyelvtan készítését is elrendelte és görög és szíriai tudósokkal korrigáltatta az evangéliumot. Egyik fejezetében így szól: „Szívemen fekszik, hogy templomaink állapota javuljon s mert azonkívül föl akarom lendíteni az irodalom művelését is, mely teljesen elveszett őseink küzdelmei közepeit, éppen azért magunk járunk jó példával elől, hogy a művészetek és az irodalom tanulmányozására megnyerjük mindazokat, kik hajlandók rá. Isten segítségével kijavítottuk az ó- és az új szövetség könyvét, melyet tudatlan másolók meghamisítottak. “ Kis akadémiát is alapított, a palota iskolája névvel, melyet maga is látogatott három fiával, nővérével, leányával s udvara főbb személyiségeivel. Ott Dávidnak hívták. Alkuin a Flakkusz nevet vette föl, Angilbert pedig Homéroszét.

A l k u i n , e kor legkiválóbb irodalmi férfia, volt Károly főszekőze az irodalom föltámasztásában. Ez szász szerzetes volt, akit Károly magával hozott udvarába. Ahcuin a gazdag Turszi Szent Márton apátságot kapta tőle, ahová 300-ban visszavonult. Két vastag kötet teológiai munkát hagyott ránk, melyek egyike Urgel Feliksز véleményét tartalmazza Jézus kétféle természetéről, a lélek természetének bölcséletét, történelmi s költészeti munkákat. Nem sok eredetiség van bennük, mert nagyrészt Boeciusz-ból merítette, de olyan stílusban, mely e kor íróiét messze túlhaladja. Alkuin tényleg író s műveit volt. Ismerte Pitagoraszt, gyakran idézi Arisztotelészt, Plátót, Hornért, Virgilt és Pliniuszt. Legnagyobb értékű részei hagyatékának azok a levelek, melyek közül harminc mindenféle emberek kezére került. Arisztotelész levelei ezek, melyek teológiát, nyelvtant, etimológiát, csillagászatot egyaránt tárgyalnak. Alkuin legkiválóbb tanítványa Rábán Maur, majenszi érsek.

Meg kell még említeni Leidrad honi püspököt, Téodolf orleani püspököt, Szmaragde Szent Mihályi abbét, Augilbert Szent Rikieri abbét, aniani Szent Benoatot, ki Akvitániában a monostorok második reformátora volt, végül Eginhardot, Nagy Károly titkárát, aki az ő és e kor történetét megírta. „Nagy Károly élete“ című munkája jelentékeny alkotás. A két 1 előző századdal szemben tehát határozott haladás mutatkozik szellemi téren.

Ez a gyönyörű birodalom s minden alkotása azonban alkotójával együtt tűnik el. Hiába való volt minden fáradozása. Hiába vonzotta udvarába a világosságot, hiába teremtett kereskedelmet s tervezte a Duna—Rajna csatornát, az ipar és kereskedelem ideje még nem érkezett el. Hiába küzdött

Az utolsó Merovingek korából való kéziratdiszítés.

A kézirat Szt. Agostonnak a Biblia első hét könyvéről írt magyarázatát tartalmazza. A kézirat a VIII. század elején készült.

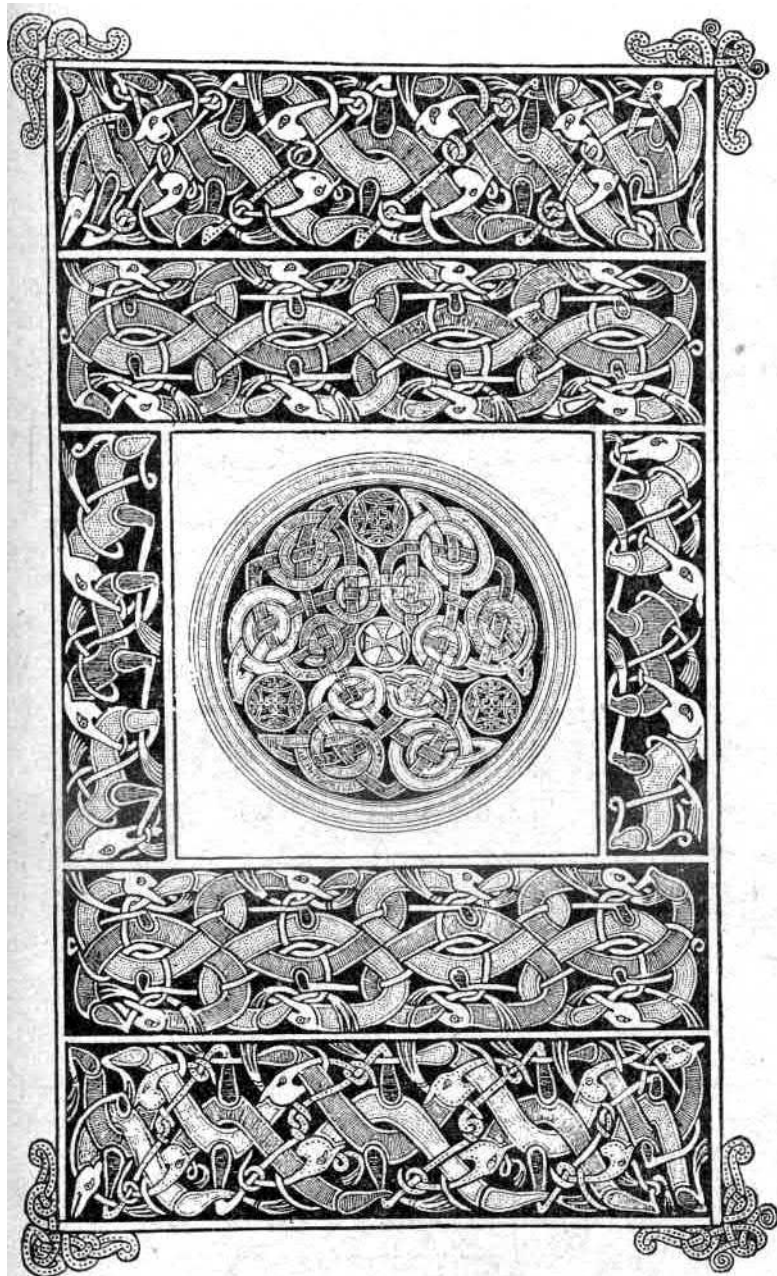
az adományosok bitorló szándéka ellen. Ezek a bitorlások alkotják meg később a hűbérrendszert. Hasztalan egyesítette egy birodalomba az egész germán világot, már ő maga is érezte e nagy mű összeomlásának előszelét. A normannok már az ő életében körülözlötték birodalma határait s kénytelen volt védelmi rendszabályokat életbe léptetni e rettenetes ellenség ellen, mely annyira hozzájárult birodalma megdöntéséhez.

A legendák másképpen festik Nagy Károly alakját, mint a történet adatai. A XII. század hőskölteményei olyannak rajzolják, milyen lett volna, ha a hűbéres időkben a kereszties háborúk alatt uralkodott volna. Ez a Nagy Károly már nem az a germán, aki júhbőrben jár, nem a kérlelhetlen harcos, a fáradhatlan törvényhozó, nem a művelt barbár, aki meg akarja semmisíteni a barbárizmust, hanem békés, mindig gazdagon öltözött uralkodó, jószívű, buzgó zarándok. Egy fenyő alatt aranyból való széken trónol Nagy Károly. Hófehér a haja és lobogó szakálla, alakja nemes és arányos, tartása teli fönsséggel. Annak aki keresi, nem kell előbb megmagyarázni, melyik az. Ez a fejedelem nem erőszakolja senkire az akaratát.

A Roland-dal, mely ilyenek festi mégis több igazi vonását tartja meg Nagy Károlynak, mint a későbbi regék. Sokszor mutatja elborult arczzal, amint szakállát simogatva s bajuszát pödörve, mogorván hallgatja a neki nem tetsző beszédeket. A marszili követ Blankandrin magával viszi Gannelont Spanyolországba s az úton folyton ismétli neki: „Csudás ember ez a Károly, aki meghódítja Kalabriát. Meghódítja az angolt Szent Péternek. De mit akar nálunk.“ Gannelon felel: „Ilyen az ő | bátorsága és soha ember nem fog tudni neki ellentállni.“ Erre Blankandrin: „Csudás ember ez a Károly ...“ A ronszevői szerencsétlenség után Károly visszatér boszút állni Rolandért. Legyőzi Marszilt, aki menekül Szaragosszából s az emirtől kér segít séget. Az emir egy követe jelenti, hogy ura nemsokára megérkezik a segítséggel s fölkeresi Nagy Károlyt bárhová menne is. „Nem fogtok nagyon messze menni, feleli a királyné. Bátor és nagy harcos az, inkább meghal, semhogy meneküljön a csata- ' mezőről. Nem fél az eleven lélektől.“ Károlyt értesítik az emir közeledtéről, hirtelen, . büszke pillantást vet seregére s dörgő hangon kiáltja: „Fegyverre! Lóra! Ő áll készen elsőnek a harcra, fölpattan Tencidor lovára s isten és a pápa nevével ajkán kétszáz-ezer katonája élére vágat.“ Világos, hogy a legenda iit III. Incze pápa kortársá nak festi.

Körvonalai a későbbi időkben mindinkább elmosódnak. A későbbi legendákban is nagy császár ő, de már gyakran összetévesztik utódaival, akiktől gyakran megtagadják az engedelmisséget s a tiszteletet. Itt Károly a hűbéresei ellen küzd: bordói Huon, viani Gerard stb. ellen. Hét évig ostromolja Vienn-t a Rón partján. A harcban Gerard megsebesíti, majd elfogják a vadászaton, mikor egy forrás partján megpihen. Gérard bemutatkozik neki s meghívta Viennbe. „Szívesen fogadom, szól a császár, de gondoskodj arról, hogy csapdába ne jussak.“ „Örült beszéd — felelt a herceg — nem túrném, hogy bajod essék, ha mindjárt szétszaggatnának.“ Földalatti úton bejutnak a várba, ahol a császárt nagy fénnyel fogadják s mialatt hadserege kétségbeesetten keresi, a császár vidám lakománál ült szép hölgyek között. Lakoma után énekeltek, muzsikáltak, regényes történeteket beszéltek el, majd lefeküdtek.

Az „Aymon négy fia“ című regényben Reneud, akit Montoban-ban ostromolnak a királyi hadak, megszökik, Párisba megy a lóversenyre s megnyeri a legnagyobb díjat, anélkül, hogy fölismernék. A császár elkéri tőle lovát: „Bayard-ot — szól a válasz — csak Renaud tudja megülni,“ aztán megsarkantyuzza a lovát és elvágat, míg a király szegyenében majd elsülyed, hogy ellensége így kijátszotta. Nem sok idővel azután a jogarát is elveszik tőle, a koronát és császári jelvényeit; a „Bordói Huon“ című regény-

Biblia-diszitésa VII-i k századból.

Az irni és rajzolni ltudók legnagyobb dicsőségüket abban találták, ha bibliát díszíthettek és, mint ez a rajz is mutatja, a legfáradtságosabb ékítésekkel díszítettek egy-egy lapot. Ez az ír evangélium egyik lapja. Most a dubbini Trinity-College könyvtárában őrzik.

ben Oberon varázsló pártfogolja Huont, akit Nagy Károly halálra ítelt. Oberon megérkezik, elhalad a császár előtt anélkül, hogy megszólításra érdemesítené, ami a császárt nagyon elszomorítja. Oberon aztán egy serleget vesz föl az asztalról, megkínálja Huont s azt mondja, adja oda Károlynak. Alig veszi kezébe a császár a serleget, az magától kiürül, nem marad benne egy csepp bor se. „Szolga, kiáltja Károly, te megbabonáztál !” „Uram, feleli Oberon, a te bűneid szárították ki a serleget, mert senki sem ihatik belőle, kinek lelkét halálos bűn terheli.” Huon kiiszsza a serleg tartalmát, mire Károly megkegyelmez neki. Amint látjuk e kor trubadúrjai már úgy kezelik, mint koruk elfajult fejedelmét.

De valamennyi legenda vallásosnak festi Nagy Károlyt; Károly legyőzte a szárazzenéket, megtérítette a szászokat, előkészítette a pápa hatalmát. Innen van az, hogy legnagyobbbrészt őt teszik meg a keresztes háborúk hősenek. A költők muzulmánokká változtatják valamennyi népet, mely ellen háborút viselt s a keresztes háborúk legnagyobb diadalait szívesen fűzik az ő nevéhez. Egész Jeruzsálemig elviszik. De nem fegyverrel megy oda, hanem békés szándékkal tizenkét főúr kíséretében. Leül Jézus Krisztus székéi e, az urak az apostolokére és ereklyékkal megrakodva tér vissza, melyeket azután a szentdániszi apátságnak ajándékozik.

Néha Spanyolországba is elmegy Komposztellai Szent Jakab oltárához, melyre két márka aranyat tesz áldozatul a legenda szerint. És soha se mulasztja el, mielőtt valamely tanácskozáson résztvenne, misét hallgatni.

Ezeket a Nagy Károly nevéhez fűződő legendákat az olvasó tájékoztatására közöltük, hogy ha valahol ilyen adatra akad, tudja, hogy az csak később költött legenda.

Nagy Károly halála után egy csomó olyan jelenséget emlegettek, melyekről az illetők már előre sejtették a nagy császár halálát és később legendásan maradt fenn az a sok jel, amely előre hirdette a császár halálát:

A sűrű nap és holdfogyatkozás, hogy az akeni Mária kápolna és a királyi palota közötti folyosó beomlott, a királyi palota többször megrengett, Károly szobájának a menyezete ropogott, recsegett, Mainánál leégett a Rajna-hid. A Mária-templomba beütött a villám és a keresztet tartó birodalmi alma lezuhant. A templom egyik fél iratából „Károly király” — eltűnt a vörössel irt király szó. A 810-ben dühöngött állat vész is Károly halálának előjelei közé sorozták.

Nagy Károlyt méltán illeti meg a „nagy” jelző, mert ha voltak is emberi természetből eredő gyarlóságai, az emberi méltóság benne nagysággá alakult és a szívében lakó emberi jóság birodalma atyjává tette.

Szeretet, igazságosság és jóság egyesült lelkében uralkodói erényekkel, hatalommal, lelki erővel és naggyá tette.

Birodalma nagysága, császársága hatalma például szolgált a későbbi századokban a nagy világraszóló birodalmak alkotásában. Ő volt az, aki a római birodalom nagyságában rejlő eszmét a középkor nagyraemelt uralkodói számára agyagba gyúrta.

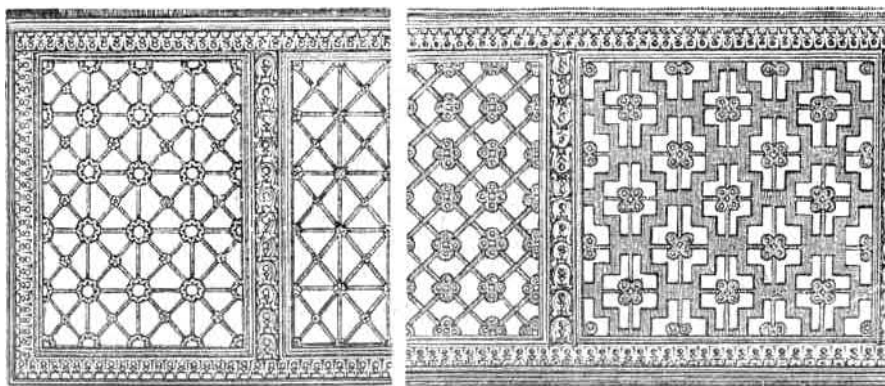
A monda, a legenda és a babona Nagy Károlyról századok során élt és még temetésére is befolyással volt.

Nagy Károly 769-ben jan. 13-án kelt okiratában elrendeli,, hogy őt

atyja mellé, a Szt. Denisz templomban temessék el, de 814-ig negyvenöt év múlt el és Nagy Károlynak ezt a rendelkezését valószínűleg elfelejtették és az általános nézet az volt, hogy a megdicsőült császár csakis Ákenben alhatja örök álmát.

„Mindenkinek az volt a véleménye, hogy Nagy Károlyt sehol sem lehet oly megfelelő tisztelettel, kegyelettel eltemetni, mint abban a bazilikában, melyet Krisztusa iránti szeretetből, a szentek és a szűz anya tiszteletére ama helyen épített: az ákeni dómban. Ott még halála napján temették el és aranyos iv hajlott föléje, melyet arcképe díszített és ez a felírás: „Ez alatt nyugszik holtteste Károlynak, a nagy, igazhitű császárnak, aki a frankok birodalmát dicsőségesen kiterjesztette és 46 évig dicsőségesen uralkodott.“

Máig is él az a monda, hogy mikor III. Ottó császár 1000-ben leszal-

Nagy Károly ákeni palotájából való két díszes rács mintája.

lott Károly kriptájába, a nagy császár teljes császári díszben, fején a koronával, kezében a karddal és a törvénykönyvvel trónján ült.

Ákenben még máig is őrzik azt a márvány koporsót, melyben Nagy Károly tetemeit találták, mikor I. Frigyes felnyitatta a nagy császár sírját. A márványkoporsóra Prozerpina elrablását faragta ki a művész.

I. Frigyes, aki mintaképeül választotta Nagy Károlyt, keresztülvitte, hogy Pasálsz ellenpápa szentté avatta Nagy Károlyt.

Az ő birodalma volt a mintája annak, hogy későbbi fejedelmek világra szóló birodalmat alkossanak.

Nagy Károly birodalma azonban halála után csakhamar felbomlott. Ez a szétdarabolás azonban nem alkotójának a hibájából következett be, hanem oka a társadalmi és gazdasági viszonyokban rejtett.

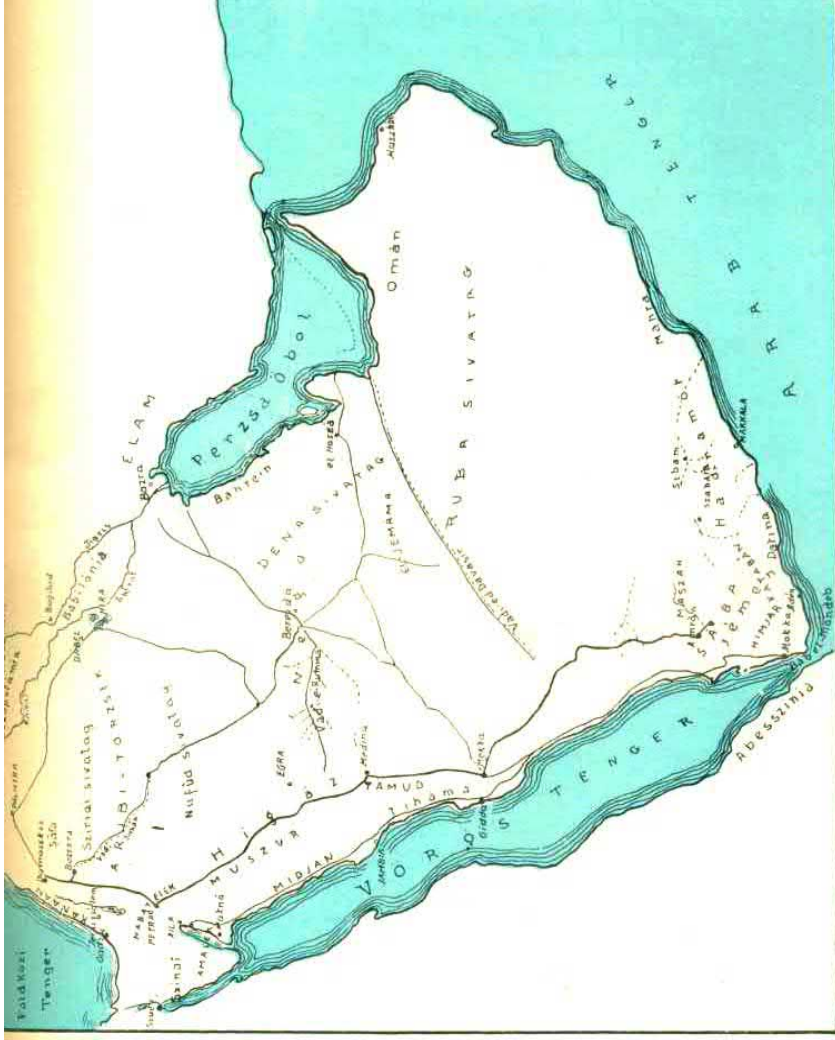
A különböző szokású és természetű népek közt a bomlás úgy is könnyű, Nagy Károly birodalma pedig egymástól idegen népekből állott,

melyet csak a hatalmas császár egyénisége tartott össze és csak a keresztény vallás volt az egyetlen, amiben ezek a népek közösek voltak.

Nagy Károlyt nevezhetjük valóban a középkor politikai határkövének, Nagy Károly adott az európai nyugati népeknek új alakulást, vele kezdődik az a gondolkozás, amely azontúl minden nyugati uralkodót vezet, vele születik meg a középkori szellem, amely amikor megtévedt, amikor nem szolgálta többé méltóan azt a magas eszmét, mely őt létrehozta, akkor kinövéseiben, túlkapásaiban az emberi gyarlósággal egyesülten a középkor sötétségét terjesztette.

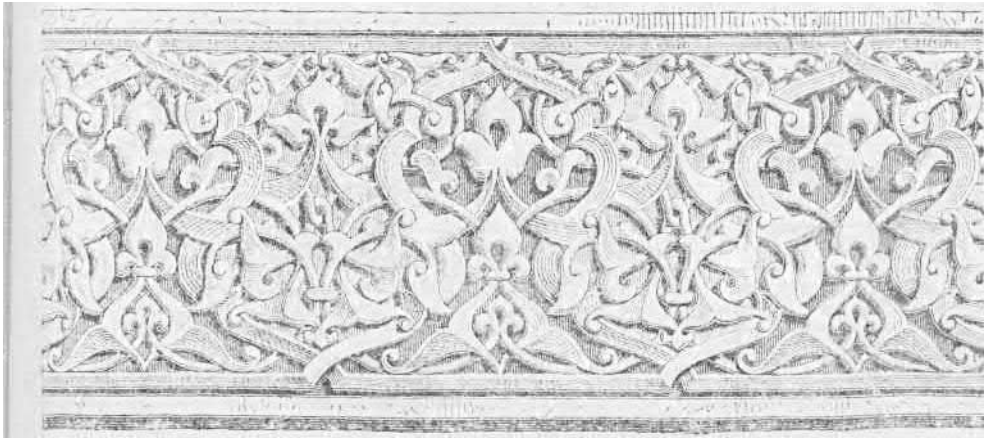
Nagy Károly ákei királyi palotájának nagy érckapuját diszítő érczoroslán-fej.

Arabok és nejlörzsei Mahomed korában.

Endrei Zoltán: A Világ Történelme III.

„Globus“ műintézet, Budapest.

Arab ékítmény.

A KALIFÁK.

AZ ABBASZIDÁK. A FATIMITA KALIFÁK. — A KORDOVAI KALIFÁK AZ ARAB MŰVELTSÉG.

Az első Abbaszida, a vérengző *Abul Abbasz* csak négy évig uralkodott. Bátyja *Abu-Giaffar Almanzor*, vagyis a győzedelmes követte őt a trónon (754—775). Először is a nagybátyja *Abdallah* ellen kellett küzdenie, aki az uralkodó család egyik megalapítója volt. Azt elfogta s mivelhogy már korábban megígérte neki, hogy sem vassal, sem méreggel nem pusztítja el, nagy súlyos deszkával verte agyon. E véres árulás után egyedül uralkodott, még pedig bölcsen. Ő adta a birodalomnak harmadik fővárosát *Bagdado*t hétszázhatvankettőben, a Tigris partján. 163 torony nyíl ellátott fal védte ezt a várost. Szépítésére hallatlan összegeket fordított. Ezen a helyen, ahol mindig a zsarnokság uralkodott, ahol a perzsa királyok árnyéka látszott bolyongani, a nagy királyok, a keleti kalifák hatalmas, végtelen tekintélyre tettek szert s végül maguk is az istenség földi képmásának képzeltek magukat. Pompás udvart tartottak, tömérdek tisztet, egy első minisztert: a vezért, aki az uralkodás gondjait levette a kalifa vállairól s igazságot szolgáltatott helyette, de el is választotta a néptől.

A kalifa udvartartása bámulatos fényűzéssel távolodott az egyszerűségtől, a példát ehhez a perzsa paloták mesés pompája szolgáltatta. Mesébe való kincseket gyűjtött, szintén a perzsa királyok módjára. Mai pénzünk

szert állítólag 750 millió korona volt a vagyona. Fia Ma h a d i egyetlen zarándokolásán Mekkába 6 millió dinárt, (egy dinár 9 korona) költött el.

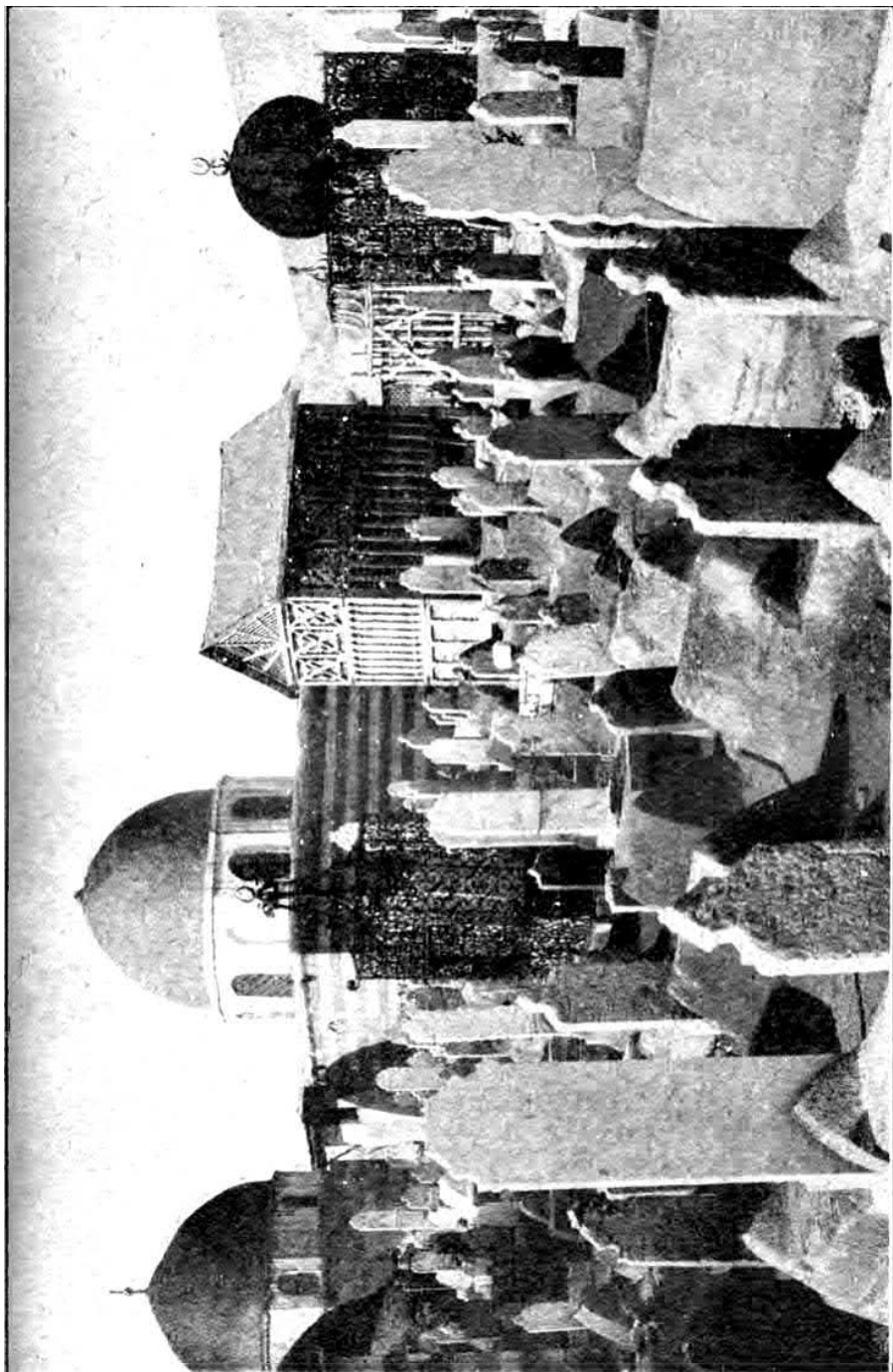
A bagdadi kalifák közt a leghíresebb H a r u n a l R a s i d (az igazságos), akit amellet győzedelmesnek is neveztek. Uralkodott 786-tól 809-ig. Népszerű volt, mint vezére Giaffar is. A Görög-birodalom felé hatszor vezetett hadat, de legyőzte Irént és a bitorló Nikefort, megtiltotta a görögöknek, hogy Heraklia városát valaha fölépítsék s adó fizetésére kötelezte őket. Ezt az ő arképével ellátott pénzben kellett fizetniök. De bár hadat viselt ellenük, sokat tanult tudományaikból, könyveikből s népszerűsítette azokat az araboknál, a tudósoknak nyújtott védelem által.

Ez az érdem még nagyobb mértékben megvan fiánál A l - M a m u n n á l (813-833), aki számos iskolát alapított, egy akadémiát és roppant sokat költött irodalomra és tudományokra.

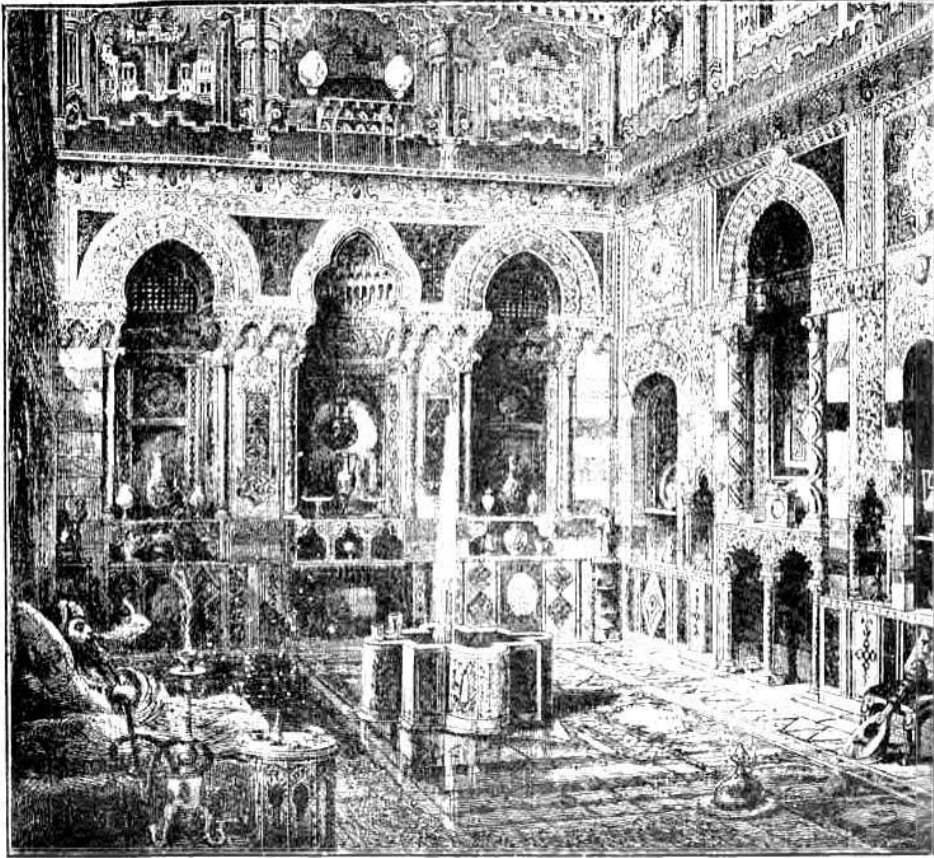
Almanzor, Harun al Rasid és Al-Mamun volt a Kelet három n a g y k a l i f á j a . Utánuk Notasszem (833—842), bár megőrizte hadi fölényét a görögökkel szemben, mégis előkészítette az abbasszidák hanyatlását azáltal, hogy Tatárországban vásárolt 50.000 török rabszolgából testőrséget alapított. Ezzel gazdát, még pedig erőszakosát vásárolt magának. Ez a testőrség rendelkezett a trónnal, kedve szerint buktatta meg a kalifákat, akik folytonos félelmükben rettenetesen kegyetlenek lettek. M o t a w a k k e l (847) volt a legjellemzőbb alakjuk, akiben minden tulajdonságuk egyesült. Egyik vezérét, aki megsértette, egy vasszögekkel kivert hordóban égettette el; történt, hogy meghívta udvarának valamennyi tisztjét lakomára s le mészárol tatta őket, mert azt hitte, hogy összeesküvést szőnek ellene. Palotájában egész sereg vadállatot tartott szabadon, amelyeket az udvaroncok nem kerülhettek el. Végül is fia M o s z t a n z e r meggyilkolta 861-ben. Utódját megmérgezték. Egy másikat agyonvertek.

Az általános fejtelenség közepette a bagdadi kalifátus rongyokra tépődött. Harun al Rasid alatt elszakadt Afrika. Ázsiában független — javarészt törököktől alapított uralkodócsaládok kormányozták a tartományokat és lépten-nyomon föllázdak. Egyiptomban és Szíriában a Tulon-utódok és az Ikhiek; Korasszanban a Tahériak s utánuk a Szoffáriak, majd a Szamániák, a Koránhoz csak nemrég megtért tatár csordák. Mezopotámián a Hamani utódok, Perzsiában a Buiak uralkodtak, akik már Bagdadnak is parancsoltak.

Így nyomultak be lassanként a törökök Ázsiába. Az egykori római birodalmat is fennállásának vége felé barbárok kormányozták a valóságban, bár szolgálainak látszottak; így a törökök is, előbb a kalifátusban vetették meg lábukat, úgy, hogy a kalifa katonái lettek s mikor már uralkodtak rajtuk, úgy, hogy trónjuk s életük is tőlük függött, elsöpörték őket végképp a föld színéről.

Mohamed rokonainak sirjai Damaszkuszban.

Szoba kairói gazdag arab házában a kalifák körében.

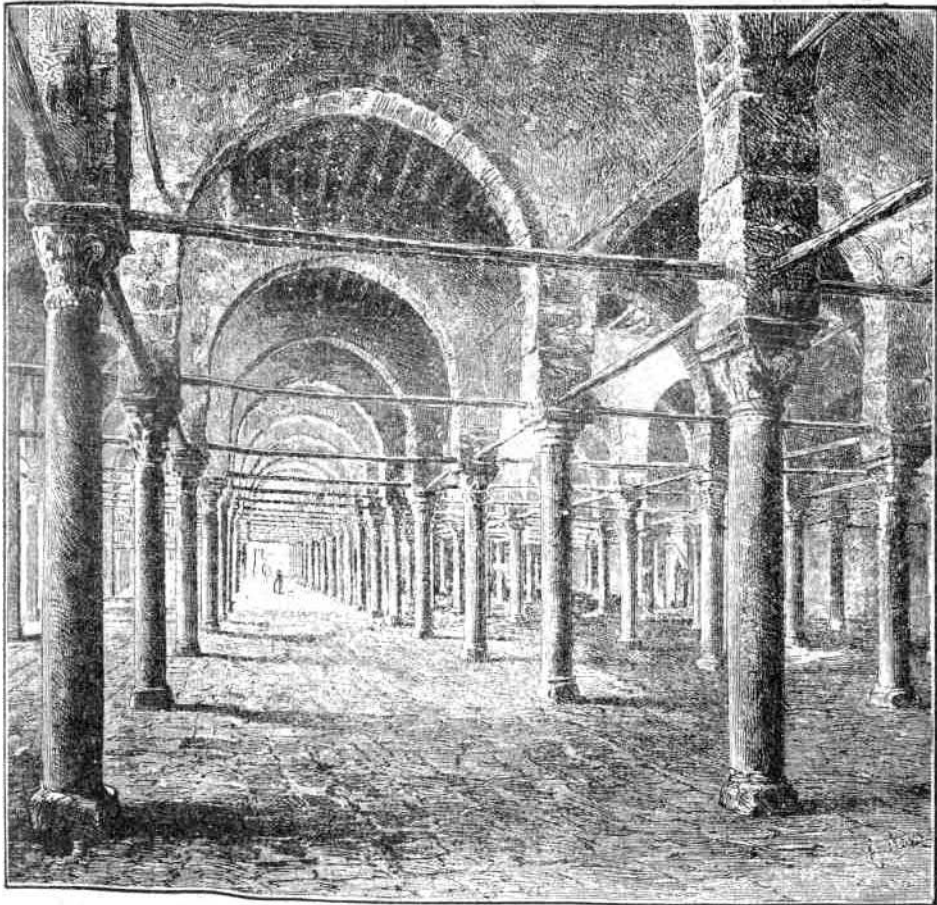
A gázúaiak dinasztiája Gazua tartományból eredt (997). Alapítójának fia M a h m u d, új címet vett fel, a szultán leigázta Kcrossant, Kowaremet, adót vetett Georgia népeire, tizenkét rettenetes hadjáratot vezetett az Indus és Gangesz közötti területen, meghódította Delhit, Lahoret, Turkesztánt s mindenüvé elvitte a Korán tanait. Ezt a nagy hatalmat utána ismét északról érkező horda ragadta magához. Ő vezette be Perzsia keleti részék a turkománokat. Ezek Mahmud halálakor S z e l d j u k nevű rabszolga vezetésével föllázdak, legyőzték fiát Mazulát s megalapították a szelójük dinasztiát, a kalifátus közepén. Szelójük unokája T o g r u l B é g végképp megfosztotta az arab fajt a keleten való uralomtól (1058). K a l e m kalifa, aki félt tőle, védnöksége alá helyezkedett s az izlam országok fölötti összes tényleges hatalmat átadta neki, a maga számára nem tartott meg semmi mást, csak a szellemi tekintélyt; két koronát tett a fejére az Arábia

és Perzsia fölötti hatalom jelképeit s gyönyörű kardot kötött derekára. Hét díszes ruhát adtak a fejedelemre s a kalifa hét rabszolgát adott neki, kik a birodalom hét különböző részében születtek, míg a hősök a szeldjuk fiait Nyugat és Kelet uralkodójának kiáltották ki.

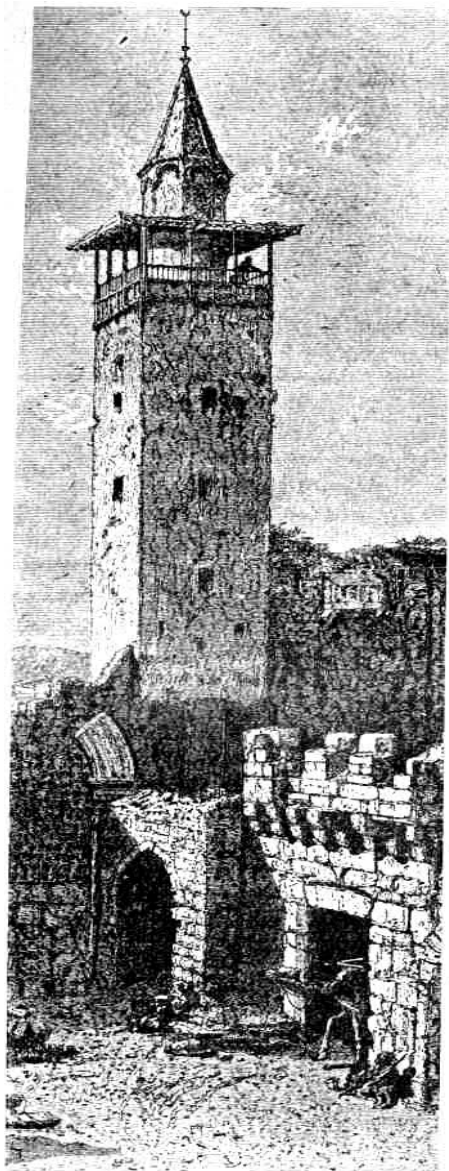
Afrika korán elszakadt a bagdadi kalifátustól. A kairuani Aglábiak (800 —909) a 9. és 10. században uralkodtak a Földközi tengeren, letelepedtek Korzikában, Szardíniában, Sziciliában s többször megtámadták Itáliát.

0 alattuk történt, hogy IV. Leó pápa a Vatikán külvárosát sánczokkal vévette körül (Leó városa.) Az aglabiaktól nyugatra, Fezben az Ed-rissziak kiáltották ki függetlenségüket (789—919)

A legtekintélyesebb dinasztia azonban Afrikában a Fatimefiaké volt.

Az amruí mecset szentélye Kairóban.

Damaszkusz keleti város kapuja.

Mikor az abbasziak megfosztották, az Abdákat jogos igényeiktől, ezek elhatározták, hogy másfelé kísértik meg szerencsájüket. Egyik család, mely azt állította, hogy Ali és Fatimétől származik, M ö e r L e d m i l l a h főnök alatt 968-ban Egyiptomban telepedett meg.

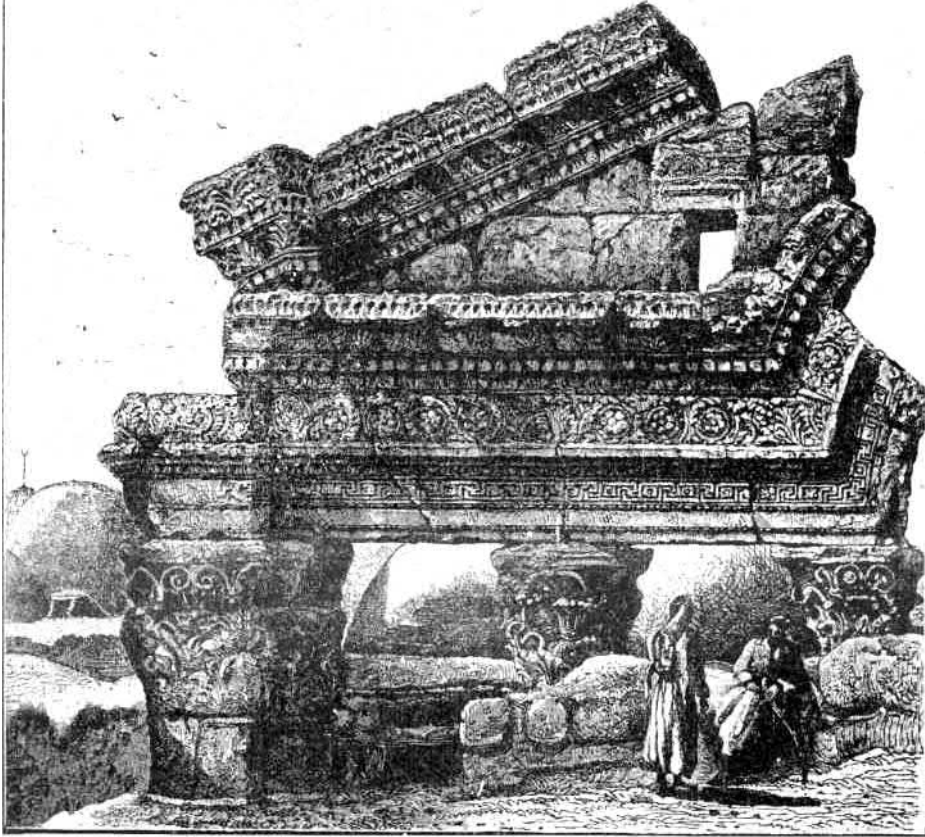
— Ali családjának melyik ágához tartoztok? — kérdezték tőle.

— íme az őseim — felelte ő és kardjára mutatott — itt a gyermekeim — tette hozzá és aranyat szórt a katonák közé.

A fatimefiak nemcsak politikai, hanem vallási szakadást is okoztak. Fölvették a k a l i f a nevet, szék-városukat Kairóba tették át, melyet ők építettek s ahonnan uralmuk kiterjedt egész Északafrikára. Szíriára, sőt Togrul Bég betörésének idejében egy pillanatig Bagdadra is. Híveik szörnyen elvakultak és vakon hívők voltak, elannyira, hogy az afrikai mecsetekben csak Ali és M ö e r utódának nevét említették. A szakadás annyira ment, hogy a Fatimivadék H a k e m kalifa, a rettenetes zsarnok, önmagát imádtatta istenként. Kairóból elkergették, áttette hát székhelyét Szíriába, ahol vallását még ma is követik a druzok. A fatimefiak fölvirágoztatták Egyiptomot, mely őket roppant gazdaggá tette. Pompás mecseteket építettek s Kairóból irodalmi s tudományos központot fejlesztettek, amilyen volt Bagdad a Keleten s a Nyugaton Kordova.

Az arab uralom harmadik töredéke, a kordovai kalifátus épp oly ragyogó s rövid pályafutású volt, mint a másik kettő.

Spanyolországot elég nagy mérséklettel hódították meg. A keresztények megtartották vallási szabadságukat, sőt törvényeiket és bíráikat is. Sőt a kordovai kalifák engedélyével zsinatokat is tartottak. Az adó nem volt nyomasztó. Különösen a zsidók, kiket annakelőtte a vizigótok sanyargattak, most szabadon lélegzettek, spt kegyben álltak. A legyőzöttek általában összekeveredtek a győzőkkel s ebből kevert nép: a mozarabok származtak. A kordovai kalifáknak tehát nem kellett túlságosan sokat harcolniok uralmukért Közép- és Délspanyolországban s így volt módjuk pompás tulajdonságaik érvényesítésére. I. A b d - e r - R h a m a n (755), I. H e s a m

A klasszikus korból maradt diadalív romjai Damaszkuszban a nagy mohamedán mecset mellett.

(787), II. A b d - e r - R h a m a n (822), II. A l H a k e n (961) ügyes, népüket boldogító uralkodók voltak, védői az irodalomnak és tudománynak.

Am ez uralkodók alatt az arab birodalmat Északról mint vasgyűrű szorították a keresztények. Kis Pipin elhódította tőlük 759-ben Szeptimaniát, Nagy Károly a Pireneusok déli részén az Ebróig terjesztette ki ural-

mát 812-ben. Abból keletkeztek később a kis keresztény államok, mint Navarra és Barcelona, míg Aszturia keresztényei szinte észrevétlenül szaporodtak, úgy hogy Északon zóna keletkezett független keresztény népekkel és előre látható volt, hogy azok egykor elkergetik majd a muzulmánokat. Másrészt már I. Mohammed alatt (852) a válik, vagyis tartományi kormányzók függetleníteni igyekeztek magukat, ami ideig-óráig sikerült is.

A Béni-Hafszun törzs lázadását leverte s fényes győzelmeket aratott az aszturiai keresztényeken. Ezt a nagy hatalmat a főminiszter Almanzor lángesze úgy megerősítette, hogy II. Ésámig tartott. Almanzor visszakergette a keresztényeket a Duergés Ebro túlsó partjára. De Almanzor sírjába vitte a kor-

Bab-Korki kapu Damaszkuszban.

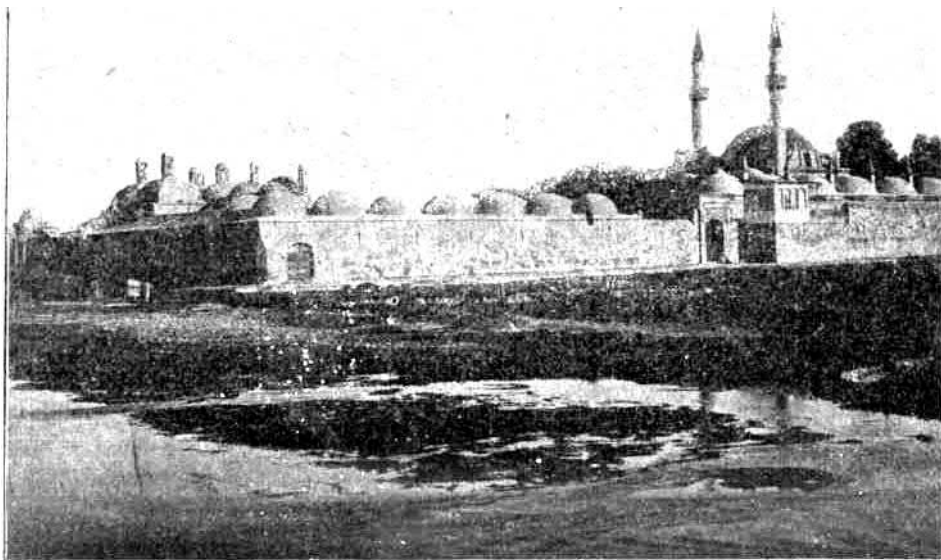
III. A b d - e r - R h a m a n (912—961), aki legnagyobb uralkodója volt a kordovai kalifátusnak, visszaállította az arabok felsőbbségét, hatalmát.

dovai kalifák hatalmát (998.)

A 11. században a nyugati kalifaság már teljes fejtelenség martaléka, melyben óriási szerepet játszik a kalifák afrikai testőrsége s a melyben a válik függetlenítik magukat. 1010-ben Morcia, Badajor, Granada, Baragossa, Valencia, Szévilla, Toledo, Carmona, Algézirász mind független fejedelemségek. 1031-ben Hesamot, az ommiádok utolsó ivadékát, meg-

fosztották trónjától s ő örömmel vonult vissza a homályba; 1060-ban még a kalifa cím is eltűnik.

Ez volt az arab birodalom sorsa a világ három táján. Hirtelen s ellenállhatlan terjeszkedés, aztán általános töredezés és elgyöngülés néhány század után. Miként költők gyönyörű zengő, verseket, ők gigászi uralmat rögtönöztek. A középkori Európába sok érdekes találmányt, ipart, tudományt vittek be; valószínűleg ők maguk is más népektől vették át

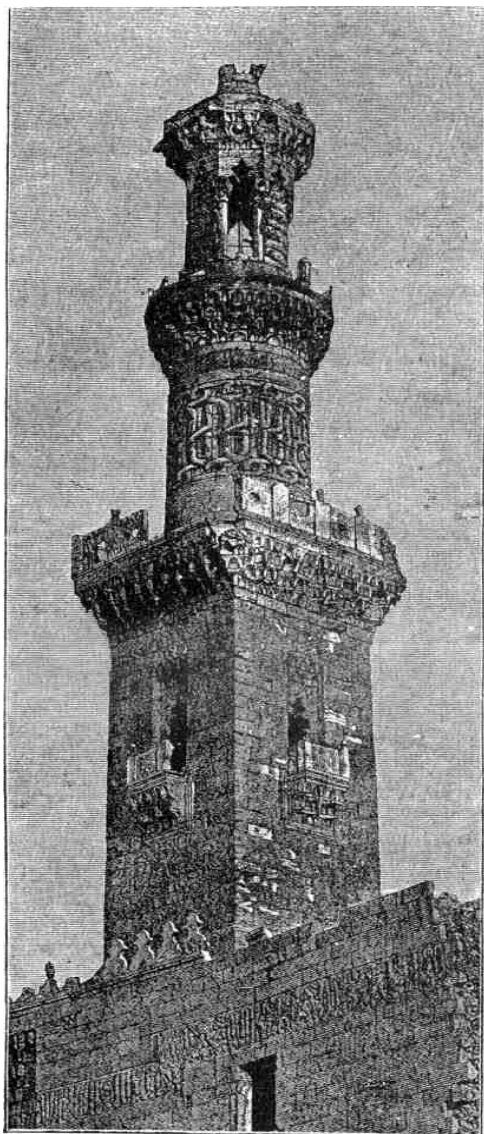

A mekkai zarándokok mecsetje Damaszkuszban.

azokat, mégis elévülhetlen dicsőségük, hogy ők plántálták át Európába s ők terjesztették.

Míg Európa csaknem teljesen elmerült a barbárság sötétségében, az izlamizmus összes székhelyei az irodalom, bölcelet, tudomány, művészet, ipar fényében ragyogtak. Bagdad, Basszora, Szamarkand, Damaszkusz, Kairó, Kairuan, Fez, Granada, Kordova mind nagy szellemi központ voltak.

Mielőtt az arabok félszigetükről kiindultak volna, már volt költői irodalmuk, mely két különböző kifejezésmódban nyilvánult meg: a homeritában Jemenben s a koreisben Ledsaszban. Ez utóbbi, melyet Mahomed alapított/még fölénybe jutott s a mai napig is megmaradt tökéletes tisztaságában, mint tudós és vallásos nyelv, mint az irodalmi arab nyelv. Gazdag, szép nyelv volt ez szinonimáinak óriási gazdagsága az arab poéták kimeríthetlen kincsesforrása volt. Azt mondják, hogy a mézre 80

A barbuki mecset tornya Kairóban,

különböző kifejezésük volt, 500 az oroszlánra s vagy 4000 a szerencsétlenség kifejezésére.

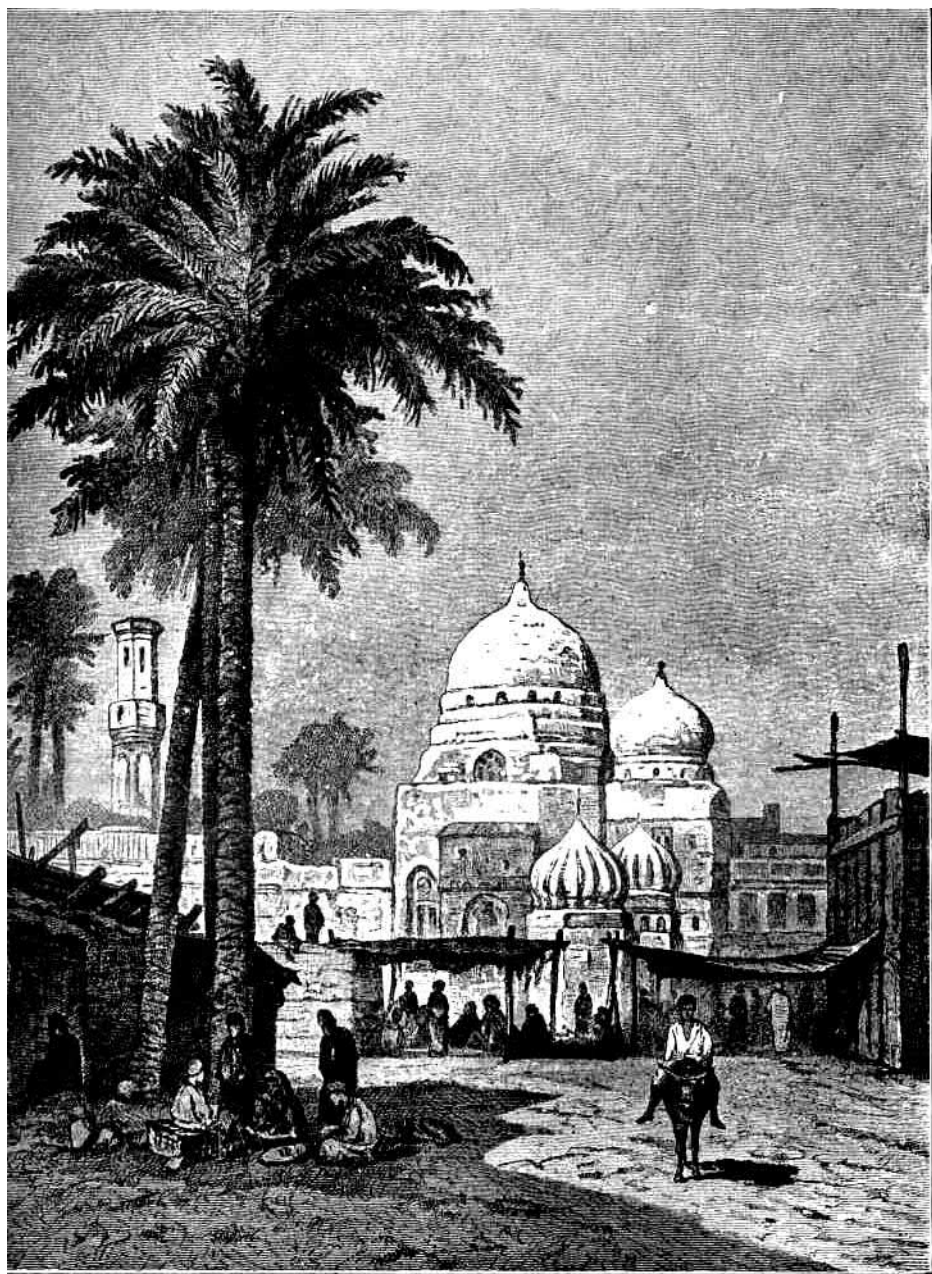
Eleinte a lírai költészetre szorítkoztak, hódításaik nyomán azonban szellemi látóhatáruk is megnagyobbodott, mikor egyéb művelt népekkel érintkezésbe jutottak. Sokat tanultak a perzsáktól, a görög-egyiptusoktól, sőt a konstantinápolyi görögöktől is.

Az alekszandriai iskola szétágazása után bámulatos lelkesedéssel kezdték magyarázni Arisztotelész bölcséleti munkáit. A l K u n d i, akit az arab bölcselkedés apjának tekintenek s aki a 9. században Bagdadban tanított, Arisztotelész bölcséleti tételeit vallotta. A l F a r a b i, aki utána következett s szintén a bagdadi iskolához tartozott, Arisztotelész munkáiról hatvan különböző tanulmányt írt. Sajnos, nem eredetiben olvasták a görög bölcs írásait, hanem csak szíriai verziók után ismerték, melyeket lefordítottak.

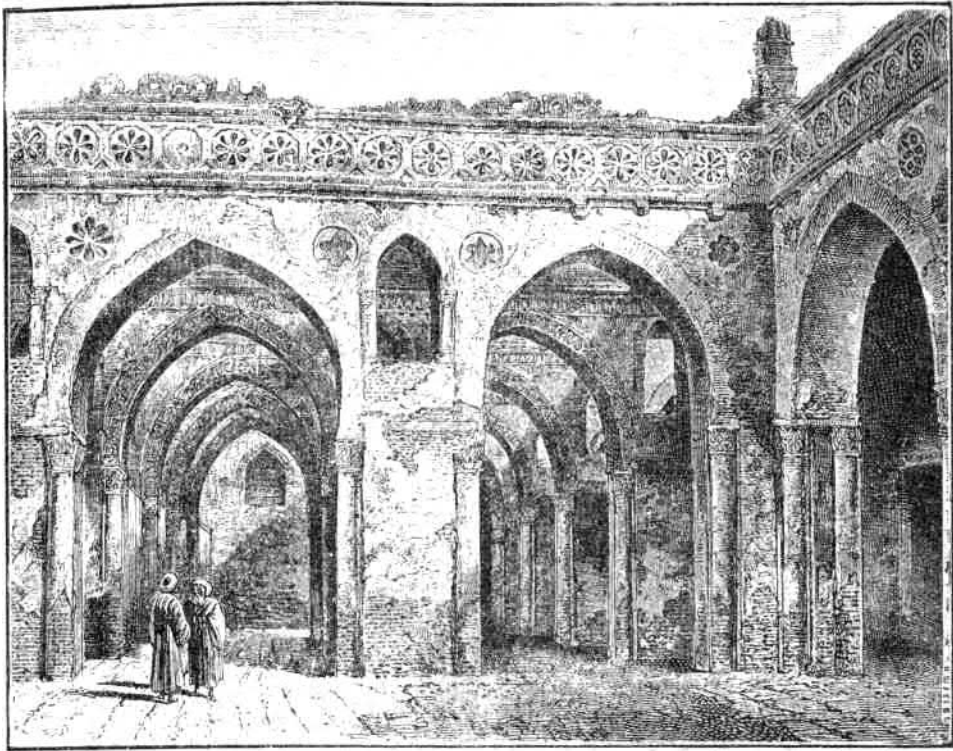
Az arabok különben alaposan mozgásba hozták az emberi szellemet nagy bölcséleti problémák iránt.

A v i c e n' (1037) istent mint mozdulatlan lényt festi a természet közepette; mások szerint ez a doktor sokistenhívő volt.

Az izgalom, melyet e bölcséleti viták előidéztek, az iszlámizmusban számos felekezet születését eredményezték.

A régi Kairó, a kalifák idejéből.

Az ibn Tulun-mecset szentélye Kairóban.

Az, amelyik leginkább hallgatott, a bölcséleti szellemre a motareliák felekezete, ezek olyanok az izlami vallásban, mint az keresztény vallásban a protestánsok, ezeket az abbaszida kalifák egynémelyike támogattott. Különösen A l - M a m u n , akit a barmekiak perzsa családja nevelt, bátorította őket, de mások, akik Garali gondolkozását követték, hitetlen s mégis fanatikus felekezeteket alkottak. Ilyenek a karmátok, fatimiták, izmaeliták s druzok, hasisinek, akik a történelemben nagyon sötét szerepet játszottak.

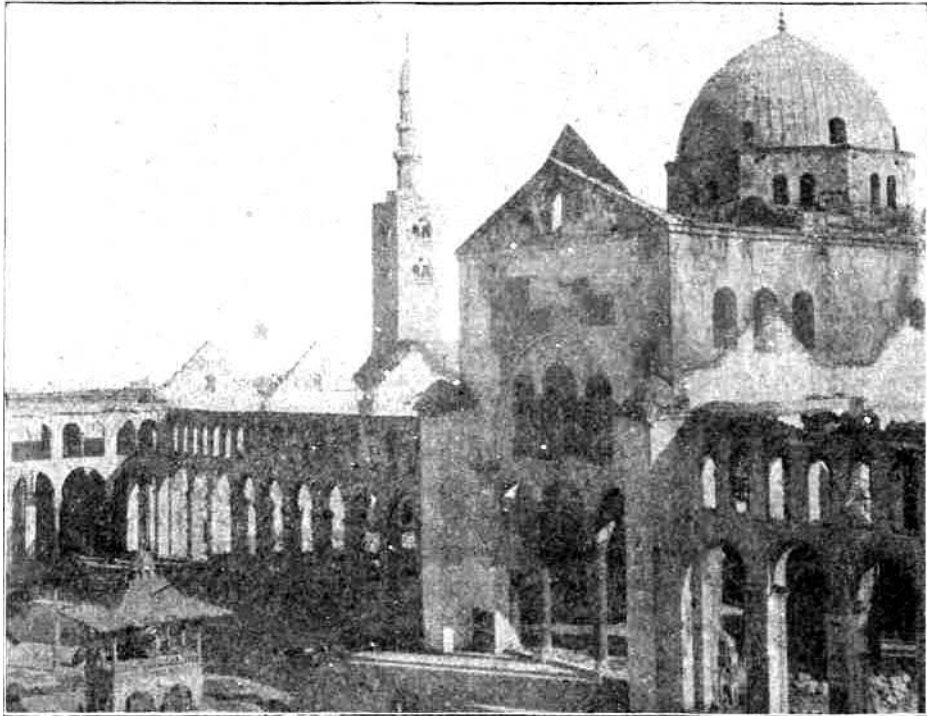
Mialatt Keleten az elmélkedés zűrzavarossá tette a vallást és a hitet, addig a Nyugaton a bölcselkedés tanulása kelt új életre Ibu-Badja és Ibu Tofail által, aki különös lélektani regényt irt a magukat művelőkről. Ebben egy gyermekről van szó, mely születésekor elhagyott szigetre kerül s ott emberré gyarapodván s teljesen egyedül ismeri meg a fizikai természetet, nemcsak, de a metafizikai természetet s istent is. A XII. században az Almohádok alatt újra feltámad ez a rendszer Averroesz-szel, aki a középkorban azért volt oly nagyhírű, mert a keresztény népek általa ismerték meg Arisztotelész könyveinek legnagyobb részét.

Nagyobb sikert érték el az arabok a természettudományokban, amit a

kalifák s különösen Almanzor által Konstantinápolyból hozott tudósoknak köszönhetők. A kilencedik század első felétől két bagdadi csillagász megmérte a szennari síkságon a délkör egy fokát. Csakhamar újabb pontosabb földmérő és csillagvizsgáló műszereket szerkesztettek, ami mind az araboknak megfogható tudományokban való nagy képességét bizonyítja s Szamarkandnak sokkal hamarabb volt csillagvizsgálója, mint Európának. Téves azonban az a vélemény, mely nekik tulajdonítja a betű-számtan föltalálását, valamint a mai arab számokét. E két nagy tudományos eszköz tekintetében, ép úgy mint Arisztotelész bölcséletére vonatkozólag, csupán azt adták tovább, amit az alexandriai tudós iskolában tanultak.

Rendkívül módon kiváltak az orvostudományban. Ebben is tanultak a görögöktől. Az arab orvosok híre oly nagy volt, hogy Kasztília egyik királya, aki hidropisziában szenvedett, Kordovában kívánta magát gyógyíttatni. A Kalifa — tár ellensége volt — meg is engedte ezt.

Az arabok tanítottak bennünket a vízpárolásra,* a rebarbara használá-

Régi mohamedán mecset Damaszkuszban.

* A vízpárolás, aminek tudományos neve desztillálás, abból áll, hogy egyik edényben a vizet addig forraljuk, amíg gőzalakban teljesen elpárolog, de egy másik edénybe, melyet kívülről folyton hűtünk, a gőz ismét lecsapódik és a víz ott ismét összegyűl, ezalatt a víz megtisztul minden szennytől, ásványos résztől és a víz teljesen tiszta,

tára, megtalálták az alkoholt, több új gyógyszert találtak föl, a manna, szenna, a kámfors és a szirupok alkalmazásának hasznos voltát is az arabok fedezték föl.

Nagyon sokat köszönhet nekik a földrajztudomány. Hatalmas hódításaik, kalandos utazások iránti szeretetük, a sok vallási zarándoklás sok olyan távoli országot ismertettek meg velük, melyet európai ember sohasem látott. Különösen kitűntek Abulféda, Maszudi, kivált Edriszi, aki Roger szicíliai király udvarába hivatván, ott könyvet irt „az ember könnyebbségére, aki a világ különböző tájait alaposan meg akarja ismerni.“

Történelmi tekintetben Maszudit említik, Makriszit és Abulfédát. De ezek inkább száraz krónikát adtak

A művészetekben csak az építészetet kultiválták, vallási törvényük eltilt-

Abu Bekr,

Omán

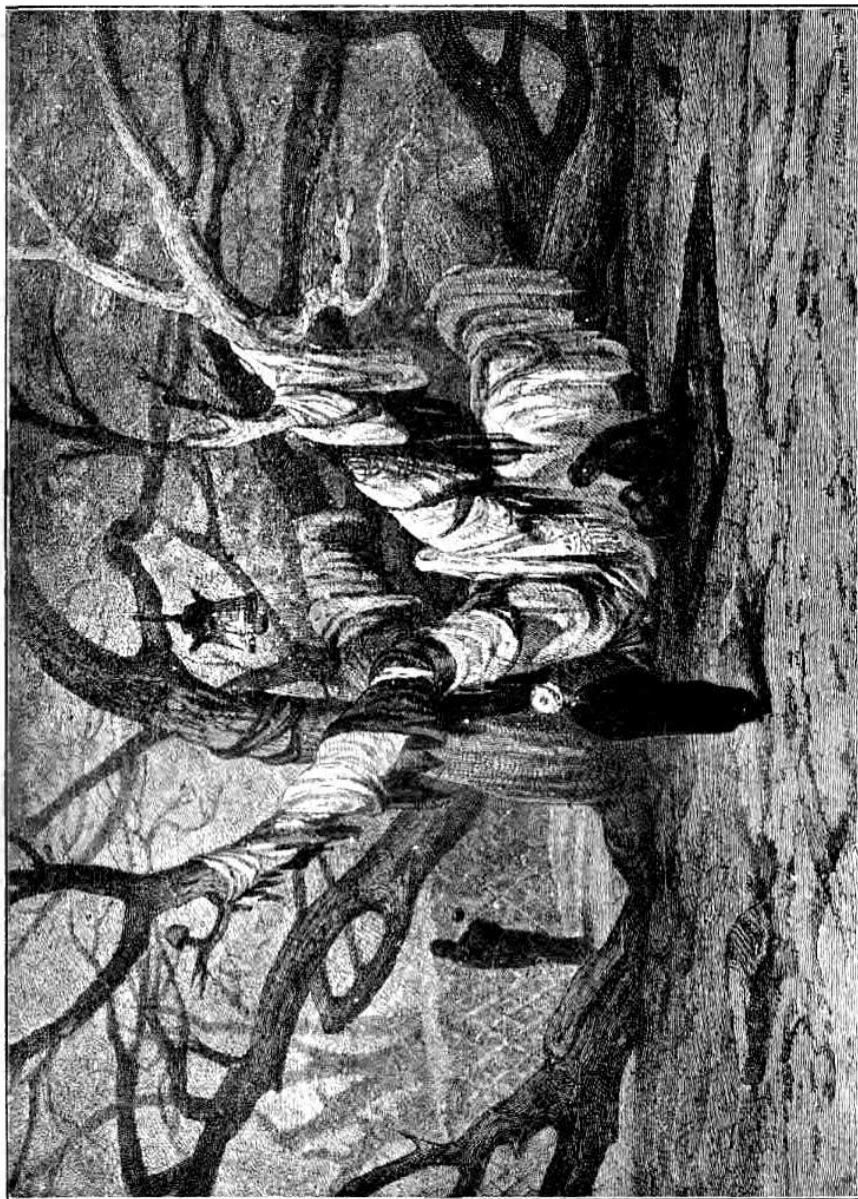
Othmán.

A három első kalifának, Abu Bekr, Omár, Othmán pénzei.

ván őket emberi formák ábrázolásától, vagyis a szobrászattól és festészettől. Ebből a tilalomból folyik építészetük sajátossága is, mely azonban nem sok eredetit mutat. Ellenben kiválnak arabeszkjeikkel, melyeket a faragott és festett figurák pótlásául alkalmaztak [díszítésképpen. Eredetileg ezek mélyértelmű fölírások voltak, később az értelem eltűnt és arab betűkből vett vonalak kombinációja lett belőle. Csudálatosképpen ezek rendkívül alkalmasak voltak azokra a díszítésekre, melyeket annyira bámulunk a keleti szönyegeken és szöveteken. Az arab építészetet az épület belsejének meglepően szép díszítése jellemzi, a szökőkutak, medenczék, melyeket a Keletről, vagy Spanyolországból hozott arannyal és drágakövekkel készítettek. Egyik leghíresebb efajtájú emlékművük a kordovai mecset, melyet I. Abd-er-Rahman építtetett. 1093 márványoszlopa és 4700 lámpája van; nem kevésbé pompás az Al Zehra palota, ahol III. Abd ed Rahman építtetett egyik kegyencznőjének a Kvadalkvivir partján.

Bámulatraméltó a granadai Alhambra is, mely palota és egyúttal erősség is.

Az arabok mindenha szívesen foglalkoztak kereskedelemmel. Hatalmuk

Fatime fája.

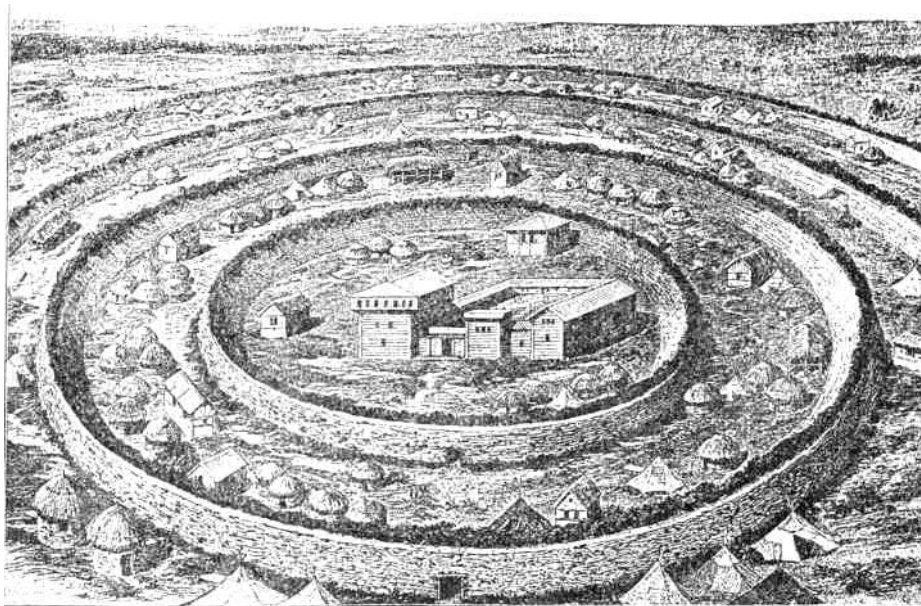
A hagyomány azt tartja, hogy ezt a fát Mahomed leánya ültette. A fánál a vándor és zarándok mohamedánok újdre borulnak és ruhadarabokat

tetőpontján egyúttal ők voltak a világ legnagyobb kereskedői is. Tőlük való a földek öntözése. Nagyszerű kézművesek is voltak. E tekintetben elég hivatkozni a híres toledói pengékre, a granadai selyemre, a Kuenszai kék és zöld szövetek, a Kordovai nyereg s lószerszám. Különösen Spanyolország húzott nagy hasznot lakosainak ez adományából. Lakossága tekintélyes volt. Magának Hordovának 200,000 háza, 600 mecsetje, 50 fogadó, 80 nyilvános iskolája, 900 nyilvános fürdője volt s egy milliónál több lakosa.

Az arab birodalom ismét azt mutatja, hogy ha valami eszme, vallás vezérel valamely népet, az mindaddig, amíg az egyesítő eszmét szolgálja, addig terjeszkedő, hatalmasodó erő, de mihelyt belső szakadás lazítja, megszűnik, szétdarabolódik hatalma, ha még oly nagy volt is. Az ilyen birodalmak uralkodójára pedig intő példa, hogy amíg a saját népében keresi támogatóját, védőjét, addig biztos a birodalma, ha idegenekre bízta magát, elpusztul hatalma. A török testőrség megfosztotta a keleti kalifákat trónjuktól, az arab faj uralmától.

A 4-ik kalifának, Alinak a pénze. A kalifák gazdagságának és hatalmának méltó megnyilvánulása a pénzverés volt, mert a kalifa nevét messze vidékre elvitte a hívői közé.

Avar gyűrű-város (ring).

AZ AVAROK.

Attila hún király halála után összeomlott a hun birodalom és a Duna-Tisza köze, a nagy római hódítások korában kialakult Pannónia és Dácia földje több nép rövid ideig tartó tanyája lett. Az összeomlott birodalom területe azonban nem is kerülhetett egyetlen hatalom kormánya alá, mert a hún birodalom pusztulása után új nép jelent meg és hamarosan elfoglalta Attila örökét.

Ez a nép az avar nép volt. Eredetileg ugyan nem ez volt a neve, hanem az akkori görög és latin írott feljegyzése szerint Vár és Hún, ebből lett azután a várhún név. Ezek a várhunok a mai Oroszországnak a Volga-folyón túl keletre eső, Ázsiába nyúló részen élt tulajdonképeni avaroknak a felsőbbsége alatt éltek és átvették az avarok szokásait, erkölcsait, viseletét is.

Az avarok uralmának azonban véget vetett a turk-nép, mely kegyetlenül letiporta a közel és távol szomszédságban élő népeket. Az asszír nép óta nem szerepelt olyan kegyetlenkedő hódító nép, mint amilyen a turk volt.

A népek egész raja menekült a vérengző turkok elől; úgy menekült az

Urál hegyei közé a várhunn nép is, de a turkok oda is követték és a várhunnok a turkok szolgásgába kerültek és nyögték a turkok fejedelmének, „a nagy kánnak, a hét nemzet királyának, a világ hét táju urának“ zsarnokságát. Hosszú ideig sínylették a szolgásgot és most meg a turk szokásokat és viseletét vették fel. Végre azonban a nép elég erős volt arra, hogy függetlenségét, szabadságát visszazerezze valahogy. A legalkalmasabb módnak tartották, ha elhagyják a földet, melynek a turkok az urai és új hazát keresnek.

Kétszázezren kerekedtek fel és Nyugat felé indultak. Vállalkozásuknak azonban csak úgy lehetett sikere, ha gyorsan elkerülnek azokról a földekről, amelyek a turkok hatalma alá tartoztak és ezért, pusztító vad dúlással rontottak végig a népeken és területeken és igyekeztek Nyugat felé, ahol elterjedt a hír, hogy jönnek az avarok. A hír általános rémületet keltett és sok nép, melyet a várhunn útjában ért és amely azelőtt is az avarok felbbsége alatt állott, most készségesen meghódolt.

A várhunnok hasznosnak látták a népeknek ezt a tévedését és mindenkít meghagytak abban a hitben, hogy ők az avarok.

Nevezzük őket ezentúl mi is az avaroknak. Az avarok vezető férfiai és fejedelme a: Kagán, a népére üdvösnek tartotta, ha valamelyik nyugati hatalommal szövethetne, mert volt oka attól tartani, hogy a turk nép nem fog teljesen belenyugodni az ő távozásukba.

Az avar kagán a Konstantinápolyban székelő római császárhoz, az akkor uralkodó Jusztiánusz császárhoz elküldte K a n d i k nevű tisztje vezetése alatt követségét és azt a következő üzenetet mondotta el a császár előtt:

„Császár! Vitéz és nagyszámú nép, amely e földön a legszámosabb és a legvitézebb, felajánlja neked szolgálatot. Ez a nép az avar nép, melyet le nem győztek és amelyet le nem győzhetnek és ép ezért birodalmodat meg tudja védeni idegen betörésekében. Ha a saját érdeked is úgy kívánja, hogy ilyen vitéz, fegyveres néppel szövethessél és azt örökre magadhoz kapsold, készségesen hajlandók vagyunk veled szövetséget kötni és csak két feltételt kötünk ki: Fizess az avaroknak méltó ajándékok mellett állandó évi segélyösszeget, adj nekik jó földet, ahol békességben megtelepedhessenek.“

Jusztiánusz császár birodalmát akkor sok elemi csapás pusztította, tehát nem akarta maga ellen ingerelni a veszedelmes hírü a v a r n é p e t és ezért megajándékozta a követeket, ajándékot küldött az avar kagánnak és azt felelte, hogy azonnal nem válaszolhat, de üzenetét rövid idő múlva elküldi a kagánhoz.

Jusztiánusz ügyes római tisztet, Valentinuszt küldte el Kagánhoz, aki semmi határozott kötelezettséget nem vállal ígéretekkel, hanem csak biztatásokkal rávette a kagánt, hogy a császár keleti határán élő ellenségeket fékezze meg.

Avar fegyveres leletek.

Találták Mosonméggyében Csinyben, avar sírokban, a bronz tárgyaknak a szín-
 oldaluk erősen aranyozott. 1. nyílhegy vasból; 2. vaskés; 3, 4, 14, 16. csatrészek
 bronzból; 5, 6, 7, 8 beakasztott ruhadiszek bronzból; 9, 10, 11, 13. bronz pántok;
 62. bronz hüvely; 17, 18. fülbevalók bronzból.

Valentinusznak sikerült a megbízatása, rávette a kagánt, hogy a kelet felé eső barbár népeket megtámadja. A bizanczi udvarban úgy okoskodtak, hogy ha az avarokat rá tudják uszítani a barbár törzsekre, akkor abból, akárhogyan végződnek is, a háború csak a keletrómai császárságnak lehet haszna. Mert ha az avarok vesztenek és buknak el, akkor az avar népben rejlő veszedelemtől menekültek meg, ha pedig az avarok leverik a keleti népeket, akkor szövetséget kötnek velük és általuk a többi barbár törzs ellen nyernek védelmet.

A harcz az avarok győzedelmével végződött, a többi nép vagy meghódolt az avaroknak, vagy elpusztult az avar fegyverektől.

A görög császár felszólítása volt az avar hatalom megalapítója, mert azzal a háborúval, melybe Jusztiniánusz lovalta az avarokat, azoknak a hatalma megerősödött, harczyi népe megsokasodott.

A kagán követeket küldött Konstantinápolyba, de azok nem végeztek semmit, a császár kiakart fogni az avarokon, de azok már sokkal erősebbek voltak, hogysen a császár üzenetével törődtek volna. Nemsokára meghalt Jusztiniánusz és utóda II. Jusztiniusz került a trónra. Ekkor változott az avar kagán is. Az avar fejedelmi széket az avarok legnagyobb kagánja: Baján foglalta el, aki nemcsak népe erejére támaszkodott, hanem használta éleslátását, ravaszságát, ügyességét és szívesebben ért el valamit furfangal, mint népe vérenek kockázatásával.

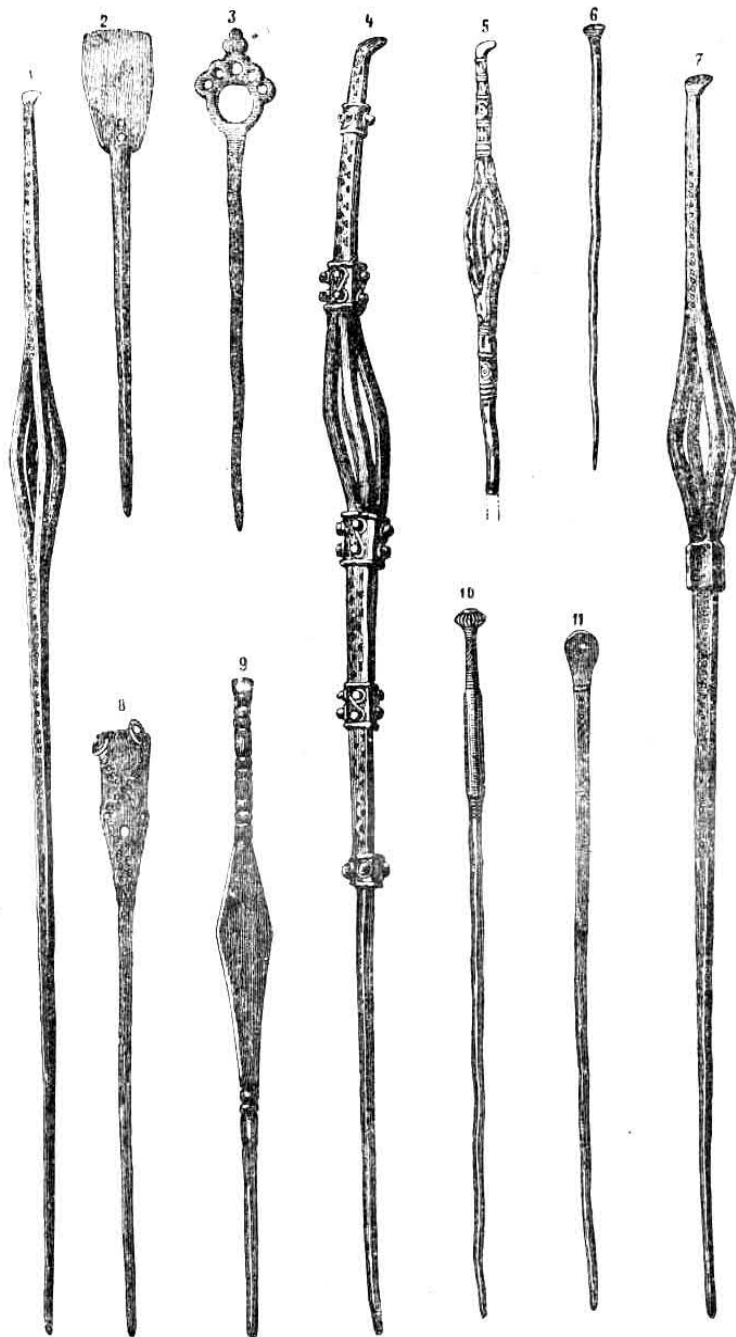
Baján terjesztette ki az avar uralmat és birtokába vette az egész területet, mely valamikor a hún király birtoka volt.

A hún birodalom elpusztulása után a mai Magyarországot a gepidák foglaltak, majd később Pannóniába pedig a longobárdok költöztek.

A gepidák népe germán eredetű volt, amikor a keletről nyugatra vándorló népáradatok megindultak, ők az Alsó-Visztula mellékén tanyáztak. Onnan ereszkedtek le a Kárpátokon át a mai Abauj, Sáros, Zemplén tájára. A^ új haza nem hozott nekik szerencsét, mert saját rokonaik, a gótok verték le őket. A gotokat azután Attila hajította igába és a gepidák Attila seregét szaporították. Attila halála után ők is felszabadulok a hún fenhatóság alól és csakhamar elfoglalták az egykori Dáciát. Mikor azután Pannóniába a longobárdok költöztek, a gepidáknak állandó ellenségük támadt.

Az avar kagán Baján szövetkezett a longobárdokkal a gepidák ellen és a két nép elpusztította a harmadikat; a gepidák maradékai pedig győzőik szolgálói lettek és Baján elfoglalta a hún király egykori bitocalmának területét. Majd 582-ben megszerezte Szirmiumot, 597-ben a Szindunumot, a mai Belgrádot. Baján hatalmát, erejét, vadhaiczosi inak száguldó paripáin Konstantinápolytól a frank királyi udvarig egész Európá ismerte és mindenütt félelmes ellenségnek tartották.

Baján alatt az avar birodalom területe Kis-Szkiliától, a Fekete-tengertől egészen az Adriáig tartott, a déli határa a Balkán hegység voltl északon pedig a Kárpátok zárták körül; nyugat felé pedig az Elba és az Emz jelölték az avar birodalom határszélét.

A keszthelyi avarkori sírokban talált tűk.

Az 1. számú ezüst a hajtű volt, ha azonban bronzból készült és ezüstözték, akkor a ruhát tűzték vele össze; 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10. sz. rövid tűk, melyeket részint hajba, részint ruhába tűzték;

A hatalmas birodalom kormányzását Baján legnagyobb részét maga vezette, bár kitűnő fősegédje volt. Ez az állás volt a kagán után a legnagyobb, az volt az állam első minisztere, j o g u r volt a neve és a kagán után a sereg fővezére. Az avaroknál mindent katonai szempontból rendeztek be. Különösen kiválóan szervezték még a hadbaszólítást és szállást, úgy, hogy Baján idejében rövid idő alatt oly hatalmas sereget állított ki, hogy az bármelyik hatalom seregét felülmúlta. A hadsereg három részből állott, lovasságból, gyalogságból és hajóhadból. A két utóbbi a gepidák-ból, szlávokból meg a többi meghódolt népből állott, a gyalogságban pedig az avarok és bolgárok rugattak.

A megszerzett és birtokba vett területeket gondos intézkedésekkel, védekező művekkel védték betörések ellen. Az avar erősségeket, erődített telepeket a frank írók r i n g -eknek nevezték. Az ilyen ringek húsz láb magasságú földsánczokból állottak, melyek előtt mély árkok voltak. Ezek a ringek nagy, néha több mértföldnyi átmérőjű körök voltak és belevontak és felhasználták, dombokat, hegyeket, vizet egyaránt. Az ilyen köröknek csak igen bajos és keskeny bejárásuk volt. A körökön belül volt a lakosság lakhelye, gazdagsága, tanyája. Egy ilyen ring több gyűrűből állott, melyek a közép felé természetesen mindig kisebbek voltak. A legbelső gyűrű volt a kagán ringje, ahol az ő fejedelmi lakása állott és az állam kincstára volt.

Baján hatalmas serege oly félelmes volt, hogy a szomszédok a lehetőségig kerülték az avarokkal való háborúskodást és így a harcához szokott, hadban félelmetes avar harcos puhulni kezdett és a példás fegyelem győzött. A sereg hadászati képessége megromlott. Bajánt gyöngye utódok követték, akik az avarokat gyűlölködő ellenfelekkel nem tudtak megmérkőzni, leigázott népek fellázadtak, Baján erős keze hiányzott, a birodalom satnyult és a görög császár egymásután mozgósította az ellenfeleket és a szlávok, a horvátok és bolgárok mind gyűlölködő ellenségei voltak az avaroknak és támadó narczba fogtak.

Az avarok hanyatló ereje az egyre sűrűbben ismétlődő támadásokat nem tudta többé úgy visszaverni, hogy az ellenség ne merjen újra támadni, ez már elvette az avarok félelmetességének hírét és azzal még hevesebb támadásokat intéztek ellenük.

Nagy Károly volt az, aki feltette, hogy az avarokat teljesen leveri, terve sikerült is, többszöri hadvezetés után Károly teljes diadalt aratott, seregeivel egészen a Tiszáig nyomult, bevette az avar r i n g -eket.

E hadjárat után az avarok ismét a keresztény hitre tértek és azontúl csak az avar népnek számba nem jövő maradványaiként szerepelnek, majd 805 után egyáltalában nem említi semmi írás, semmi hagyomány, a szolga sorsra jutott maradvány elzüllött, amíg nagy birtokán pedig megosztzott különböző nép.

13 3 17 22 7 10 20 23 9 8 1

2 10 11 5 21 13 Ó 12 14 4 16 18

Avar-kori arany kincsek.

Leltük Nagy-Szt.-Miklóson Torontál megyében. 1. a lelet legnagyobb tárgya, nagy korsó, melynek csupán arany érez értéke kb. 5000 korona; 2—7. arany korsók nagyon szép díszítéssel; 8—10. számmal foglaltak findzsák; 11-12. számuak arany poharak; 13—14. bika fejtű arany ivó findzsák; 15—16. lapos nyelű findzsák; 17. ivó kürt; 18. csolnak alakú fejes ivó csésze; 19. díszes szelencze; 20. findzsa csattal; 21. felírtos csészék; 22—23. talpas serlegek.

A sírba szállott avar dicsőségről és gazdagságról csak a földből előkerülő tárgyak, az avar sírokban talált leletek tesznek tanúságot. Maga az avar népvándorlás múló hulláma elmúlt, anélkül, hogy az európai népek és államok további alakulására hatással lett volna.

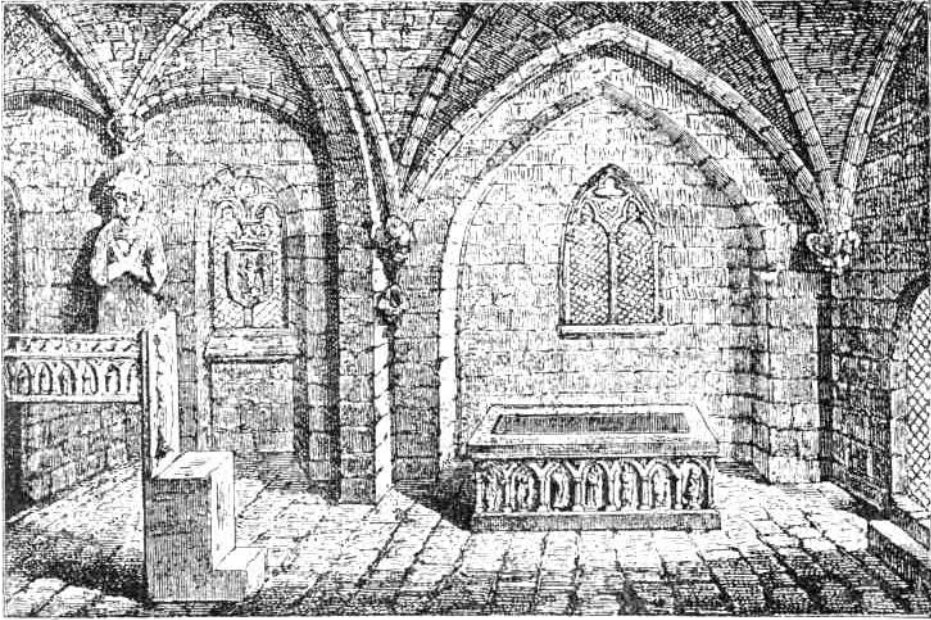
Az avar birodalomból frank hűbér-telepek lettek, melyeket a frank király arra ruházhatott, akire akart.

Nagy Károly, hogy esetleges tömörüléseket, felkeléseket meggátoljon, az avar telepekre német és szláv népeket telepített le. Különösen a mai Bécs táján, mely szinte avar ring volt. Sőt maga a B é c s név is avar eredetű. Az odetelepített németek a várost azonban V i e n-nek hívták. Ez a német telepítés volt az osztrák népnek az őse.

Nagy Károly aggodalma alapos volt, mert az avarok fellázadtak, vissza tértek saját vallásukhoz. Károly most még egy hadjáratot intézett ellenük, melylyel végkép összetörte az avar népet.

Német Lajos aláírása.

Lotár feleségének frmgardnak a sírja az ersteini kápolnában.

NAGY KÁROLY UTÓDALI.

Bár az arab fajjal ellentétben a germán faj a szétszórtságról az egyesítésre tért át, e munka nem tartott soká. Nyugateurópa egyesítése egy gazda alatt mulékony volt s úgyszólván megalapítójával együtt tűnt el. Egy század alatt a Karloving birodalom teljesen összeomlott s e tekintetben nem kellett irigyelnie az izlam birodalmat.

A két birodalom között még az arab több egységet őrzött meg. Ez az egység egy időben egyaránt megvolt vallási, politikai, törvényi és nyelvi tekintetben. Nagy Károly birodalmában csak a vallás és kormányzás volt egy, a nyelv és törvény nem.

A különböző törvényekkel együtt Károly a különböző nemzetiségeket is meghagyta, vagy inkább nem semmisítette meg a különérzést s a meghódított népeknek a függetlenséghez való ragaszkodását. Népei nem olvadtak össze, csak Károly akarata és erős közigazgatása tartotta őket együtt. Károly halála s utódának gyöngesége elszakította ezt a köteléket s mindegyik nép különvált. Ez a forradalom azonban nem küzdelem nélkül való volt, mert az egységnek is voltak hívei.

A császári hercegek egyéni becsvágya is siettette a bomlást, a nagybirtokosok és császári kormányzók meg egyenesen elősegítették.

Ebben a mérkőzésben az egyház tartotta fönön csak az egységet. De mert az egyházi arisztokrácia érdekei sokban egyeztek a világiéval, nem egy püspök is akadt a szétdarabolás hívei között.

A népek közül csak egy akarta az egységet, az ausztráziai. A többiek, nyugaton a gallorómaiak, keleten a teutonok függetlenségüket és a császári egység megsemmisítését követelték. Mikor Nagy Károly dicsőségével egyetemben eltűnt a színtérről, minden külső látszatát hódoltságuknak eltüntették.

Lajos, Nagy Károly utóda, akit Jámbor Lajosnak nevez a történelem, nem tudta visszaállítani a letűnt dicsőséget. Dicséretes jósága, erénye, erkölcsi tisztasága, erőlködése, hogy a szerzeteseket fegyelemre kényszerítse, nem volt elegendő erre. Tekintélye fõntartására pedig nem volt elég erélyes. Kezdetõl fogva oly nagy tiszteletet mutatott a pápa iránt, melyet atyja túlhajtottnak talált volna. Megengedte, hogy IV. István pápa (816) elfoglalja méltóságát anélkül, hogy megválasztását õ megerõsítse. Mikor István Franciaországba jött, hogy õt fõlszentelje, nem tiltakozott a pápa e szavai ellen: „Péter dicsõségét leli abban, hogy téged megajándékozzon a koronával, mert te biztosítod jogai élvezését. Pedig ebben a mondatban már benne volt annak a szelleme, hogy a pápa magának tartja fõnn a császári koronával való szabad rendelkezést. A pápaság már is a maga második fõlszabadításán dolgozott. Vissza akarta utasítani a nyugati császár felsõbbségét, mint ahogy a keletivel cselekedte. Lajosnak még sokkal nagyobb szüksége volt arra, hogy a birodalomban a tekintélyt fiaival megossza, mint volt Károlynak. De ahogy õ fõlosztta (817) semmiben sem különbözött Károly fõlosztásától és sem kétség nem tette, sem veszedelemben nem sodorta a birodalmi egységet. Akvitániát és Bajorországot Pipin és Lajos számára királysággá formálta át; a legidõsebb fiú, Lotár, társa lett a birodalomban. De a két fiatalabb az õ beleegyezése nélkül sem háborút nem vezethetett, sem nem szerzõdhetett, sem nem adományozhatott. Itália királya: Bemard, fõllázadt e fõlosztás ellen, de elfogták, szeméit kiszûrták, amibe behalt. Királyságát Lotár kapta.

A fõlosztás a birodalom szétDarabolása ellen irányult. Ugyanakkor Lajos a birodalom belsejében is a széthúzó szándékok ellen küzdött. Egyszerû, szabad embereket hívott meg nagy méltóságokra. Mindenkitõl hûségesküt követelt.

De az elsõ erõfeszítés ellanyhult s a birodalom határán történõ dõl. gok már láttatták Károly erõs kezének hiányát. A normannok iszonyúan pusztítottak, a szlávok átlépték az Elbát, az avarok fõllázadtak, a horvátok függetlenítették magukat, a beneventi fejedelem nem fizetett adót, az afrikai szaracénok végigpusztították Szardíniát és Korzikát, a spanyolok elõzõnlõtték Szeptimániát s .biztatták a vaszkokat, a bretonok betörték Neusztriába.

Csakhamar nyilvánvaló lett a császár vigasztalan gyõngesége. 822-ben Attignybe általános gyûlekezetei hitt egybe s ott mindenki elõtt beismerte hibáját s bocsánatot kért azért, amit Bernárd és mások ellen elkövetett.

Avar kori leletek.

1, 3, 5. Kunágótán lelt avarkancsók; 2. bikafej lábás csésze; 4. magas füles korsó, mindkettő a Nagy-Szt.-Miklósi leletből. (l. 127.)

Lajos megtépve távozott Attignyből, mert politikai testület, neki versenytársa adta meg a felmentést. Mindenki tudta azontúl, mit merhetnek ilyen emberrel szemben.

Lotár első felesége a turszi Hugó gróf leánya Irmengard volt. 819-ben másodszor nősült. Egy bajor főnök lányát, a szép és okos Judithot vette el. Egy fia lett tőle: Károly (823). Judithnak óriási befolyása volt a császárra és a birodalomra, amit kegyenczével, Bernárd szeptimániai fejedelemmel osztott meg. 829-ben követelte férjétől, hogy részt adjon fiának s tényleg Lajos Allemániából, Réciából, Burgundia egy részéből, a Provenceból és Gótiából egy királyságot alkotott Károly számára.

Ez az osztozkodás elkésérette Lajos idősebb fiait s az egység híveit. Csakhamar kitört a lázadás, Lotár, Pipin és Lajos fegyvert fogtak apjuk ellen, elfogták, bezárták Kompienybe a szerzetesekhez, a császárnét és fiát pedig kolostorba küldték (830). A 817-iki alkotmányt helyreállították. Az új állapotok fölött általános gyülekezetnek kellett döntenie, melyet germán földön, Nimvegenben tartottak meg. A germánok — Lajos hívei — sokkal nagyobb számban jelentek meg, mint a római frankok. Egy ügyes szerzetes összeveszítette a három fivért s így Lajos lett újra az úr. Megerősítette Károlynak tett adományát sőt 833-ban Pipintől elvette Akviániát s azt is Károlynak adta.

Ez új lázadást idézett elő. Fiai ismét megtámadták apjukat s magukkal hozták IV. Gergely pápát is. A két sereg a rotfeldi síkon találkozott. De Lajost seregei elhagyták, elárulták, ezért a csatateret hazugságok mezejének nevezték el.

A győztes fiuk apjukat nyilvánosan megfosztották méltóságától. A szoaszonzi Szt. Medard templomban kénytelen volt fölolvadni bűnei sorozatát, melyben többek között hamis esküvel vádolja magát, azután a püspökök nyilvánosan levették róla hadi köntösét s szerzetesi ruhába öltöztették.

A császárság e megalázása a császár személyében híveket szerzett Lajosnak. Amellett a fivérek ismét összevesztek. Lotár azt akarta, hogy Pipin és Lajos az ő császári jogára alatt maradjanak. Ezek kihozták apjukat a monostorból, ahová Lotár záratta s vissza adták neki a hatalmat (835), de ő a hatalom jelvényeit csak a püspökök beleegyezésével akarta elfogadni.

Lajos ismét visszaesett régi hibáiba. Legfiatalabb fia iránti vak szeretete romlásba döntötte. 837-ben Károlynak adta Burgundiát, Provenszot és Szeptimániát. Pipin közben meghalt s fiait megfosztotta országuktól Károly javára. Ekkor a Bajorországba száműzött Lajos és az Itáliába kergetett Lotár ismét fegyverhez nyúltak. A császár Lotárral alkudozott, hogy ne kelljen kettő ellen küzdenie. A körtől keletre eső összes tartományokat átengedte neki császári czímmel. Lajos egész Németországtól támogatva

Lothár császár.

Kicsiny kép egyik evangéliumból, melyet a IX. század közepén másoltak. A trónus arany, a császár palástja barna aranyozású, ruhája kék. Az egész igen színes.

tiltakozott ez igaztalanság ellen. A császár nem bírta ki ez utolsó viszályt. Majensk mellett meghalt. Megbocsátok neki — így szólt a püspökökhöz — de hadd tudja meg, hogy a halálba kergetett.

Lotár lett apja utóda a trónon. Ismét helyre akarta állítani az egységet s követelte, hogy két fivére országainak szabad emberei is hűséget esküdjenek neki. II. Károly szövetségelt Lajossal e követelés visszautasítására, míg Lotár II. Pipinben talált szövetségest. A békekisérletek megghiúsulta után óriási csatát vívtak Fontanet mellett (841). A birodalomnak csaknem összes népei részt vettek benne. Azt mondják, hogy Lotár, akit legyőztek 40.000 embert vesztett. A tauriakumi zsinat, melyet a csatatér közelében néhány nappal később tartottak meg, kimondta, hogy isten Ítélt a fontaneti síkon. Lotár ezt nem fogadta el, mire a két fivér szövetségelt, hogy az ítélet elismerésére kényszerítsék. Lajos esküje e szövetség megpecsételésére a legrégebb francia nyelvű történeti írás.

Vége Lotár engedett s megelégedett a birodalom harmadával. A verdueni szerződés (843) szentesítette az újabb osztozkodást.

Lotaré lett a császári cím mellett Itália, Benevent kivételével s egy nagy darab terület az Alpokból az Északi tengerig, mely terület a két másik fivér birodalmát választotta el egymástól. Ami ettől nyugatra esett Károlyé lett. Franciaország ekkor először veszítette el természetes határait: a Rajnát és az Alpokat. Ami kelet felé terült el, Lajosé lett.

Ebben az osztozkodásban jelenik meg először élesebb körvonalakban a mai Francia- és Németország. Lotár része volt egyedül mulékony. A másik két ország csakhamar foszlányokra tépte. Mégis sokan voltak a kortársak között, akik Nagy Károly hatalmas birodalmának szertehullását siratták. „Gyönyörű birodalom — mondja Florusz lati poéta, — gyönyörű birodalom virágozott ragyogó korona alatt, csak egy fejedelem s egy nép volt benne ... A frank nemzet ragyogott az egész világ előtt. Még Romulusz faja is meghódolt előtte, sőt Róma is, ahol vezére apostoli adományként a koronát nyerte. Ma romba dőlt, elvesztette fényét és a birodalom nevet. Király helyett királyocskát látunk, királyság helyett a nagy királyság darabját“.

A karloving birodalom széthullásának nagy drámája 843-ban első felvonása végén van. Még negyven évig küzdök a birodalom s csak a karloving ház pusztulásával dől romba végképp.

A belső viszályok megkétszereződnek. Most már nem az egyes népcsoportok, hanem az uralkodó és az ország nagyjai küzdenek egymással. A világi és egyházi arisztokrácia együtt harcolnak s magukhoz ragadják a hatalmat, melyet a karlovingek vettek ki kezükből. A világiak azért veszekednek, hogy a királytól kapott birtokok családjuké lehessenek s hogy az általuk bírt hivatalok is családjukban maradjanak. A püspökök kihasználják Lajos családjának vallásosságát, bírákul tolják föl magukat a kirá-

Díszes oldal Kopasz Károlynak egyik bibliájából. Adiszbetii is, az írás is színes és fekete. A turszi Szt.-Martonból való. Készült a kilencedik század közepén.

lyok tettei fölött s azontúl mindig bizonyos egyházi függésben tartják őket. A küzdelem közepette a királyságok mindinkább tehetetlenekké válnak a külső támadások ellen. A normannok, szaracének, csakhamar a magyarok büntetlenül pusztítják Nagy Károly birodalmát. Sőt a három király tekintélye most már a verduni szerződés által kicsire szabott országokban sem áll meg.

Franciaországban Károly tényleg sem Bretánye, sem Szeptimánia, sem pedig Akvitánia ura nem volt. Nomenoe s fia Herispoé kényszerítik, hogy őket Bretagne királyainak ismerje el. Bemard fia, Vilmos megveri seregét, mely megtámadta Szeptimániát. Akvitánia előbb II. Pipint, majd Lajos egyik fiát, aztán Károly fiát s végül ismét Pipint hívja meg trónjára. Ez, hogy ellenállhasson, szövetekezett a normannokkal, vallásukra tért s velük együtt pusztított, míg el nem fogták. Kivégezték 864-ben. Ekkor Károly ismét saját fiát teszi meg királynak, de az ország igazi ura: a három Bemard Tuluz, Szeptimánia és. Onerny urai.

Németországban Lajost az a sors érte, amiben ő* apját részesítette. Folyton fiaival kellett harcolnia. A barbárokat néhányszor legyőzte s katonailag szervezte Németországot. Így szervezte történelmi nevét: Német Lajos.

Ital iában Lotárnak folyton a nápolyi és beneventi fejedelmek ellen kellett küzdenie, akik a mórokat hívták segítségül, a félsziget belsejében a szentszék állta útját. Megundorodva a világtól, a pruimi apátságba vonult vissza s ott is halt meg. Az országot három fia: II. Lajos, Károly, II. Lotár közt osztotta föl. Károly csakhamar meghalt s országán fivérei osztozkodtak. Károly (a kopasz) elakarta foglalni, de a három Bemard megtagadta a segítségét s így kudarcot vallott.

Néhány évvel később II. Lotár meghalt (870) kettős házassága botránya után, melyben I. Nikolasz pápa járt közbe.

A fejedelmek mint az utolsó mérovingekhez nem éltek soká. 875-ben II. Lajos császár is eltűnt. Elkergette a szaracéneket Bariból, de a beneventiek elfogták s megölték. Ez által ismét két korona lett gazdátlan: a császáré és Itáliáé. Két aggastyán harcolt értük. Kopasz Károly gyorsabb volt mint Lajos és magához kaparitotta őket. Következő évben Lajos is meghalt. Károly ekkor megakarta fosztani fiait: Karlománt, Lajost és Vastag Károlyt örökségüktől, Bajor-, Szász- és Svábországtól és így visszaállítani Nagy Károly birodalmát. Szász Lajos legyőzte, Karloman pedig betört Itáliába. Károly valamennyi nagy urat segítségül hívta ellene, sem a Bernardok, sem Bozon fejedelme nem mentek vele. Így hát menekülnie kellett Karloman elől s visszavonulás közben Szemiszenben meghalt (877). Karlomant császárrá koronázták.

A francia király így le volt fegyverezve.

Ez volt tényleg a forradalom eredménye, az úr tényleg független lett a királytól s közéje és az egyszerű szabad ember közé állt, akit maga iránt engedelmségre kényszerített. A kisbirtokosok, kik nem tudtak a

S P I R I T A L I T E R

xxviii

MITALLÉN UNSEN KRĒFTĪŅ
 fr unsih unſ cāide

Thaz uur-forthen bliden

Quir unsih inthon riuuon

Thaz siunſ thi uuiunt uiorſa

h unsih mit guūicta

Joh unſiure aſtor diu

Quir mit guādon ſinen

Thaz hirta ſine unſ uūārten

Loh unſib ouh nur uūaxnon

Uur unsih muāzin ſānaxion

Mit uūerchon ſilu riče

Jrhoho guallichi

Bimiden thoſo grunni

Joh muāzin mit thon drūcon.

Thenſpichari iāmo-ſuācon.

Thaz helega kornhūſ

Mit ſinen unſib ſāto

Joh uūr thar muāzin uūārten

ſon auūon unzin auūon

EXPLICIT LIBER EVANGELIORŪ PRIMŪS THEO

PHŪSŪ CONSCRIPTŪS. INCIPIT LIBER SECŪNDŪS

IERALLÉN QUEROLT KRĒFTĪŅ

Sorumo ouh ſo ināhton

Er ſe ioh hūnil uūru

Ouh uūht indiu giſuarit

Souuāſ iō uūōrt uūonanti

Thaz uūūrnū ſēhen offan

BITTEMŪS NŪ TRŪHTĪŅ
 ſonne-then guāthen nigi ſkāde

Mit ladi nigi ſēhadon

Nimūāzin iō biſcouūon

Inthemo vrtale helſa

Kiſirūūāhe unzinēnti

Thar nihrinen iō ſoſprui

Then uūcūūon bimiden

In unsih iō giūalten

Qzar then gotē kornon

Zen gotē trut theganon

Zedemo hohon hūnil riče

Thaſtāuūr thaz hūnil ričh

Thurūh thoſo cūūigon uūnmi

Tha hūnil ričhā nōton.

Mit lādon niāzen

Thaz niſācon ſirdir-uz

Ereūon thero rōto

Blide foragote ſin

Mit thon baligon ſelon

LOHENGOLO GISCĒFTĪŅ

MANNI MAG GIſTRAHTON

Loh herda ouh ſoheru

Thaz ſellū thriū ruārte

Erallon ziun uūerolte

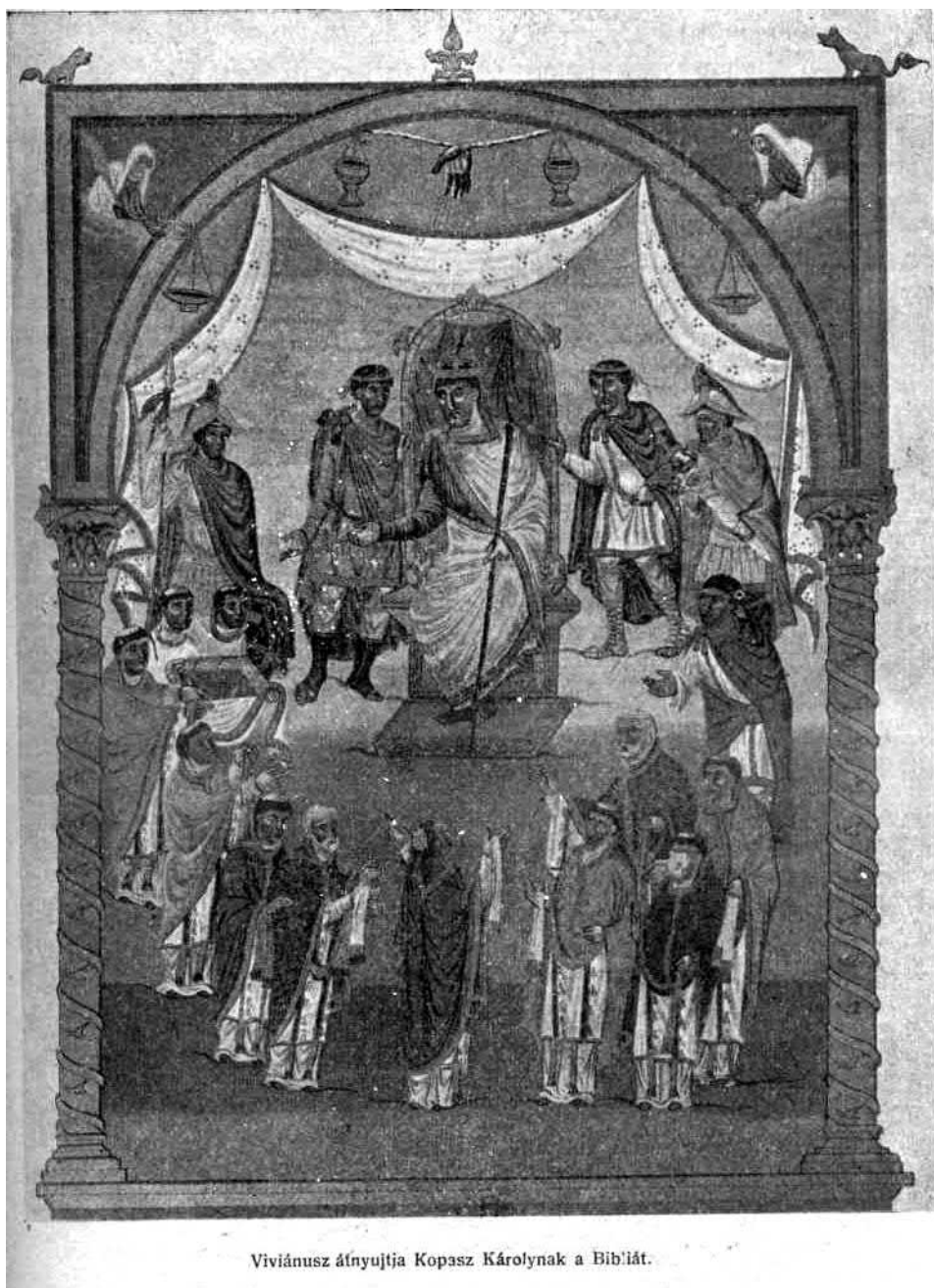
Thaz uūāſ thanne ungiſchaffon

nagyok ellen védekezni, megszokták, hogy valamely hatalmas főnőktől kérjenek pártfogást. Ez a szokás általános lett. Nagy Károly szentesítette. Minden szabad embert felhatalmazott, hogy védő-urat válaszszon magának, akihez azonban hűnek kellett maradnia. Ezzel a rendet akarta erősíteni. De míg így azt hitte, hogy a rend érdekében cselekszik, tényleg a maga hatalma ellen dolgozott, vagyis utódai hatalma ellen, mert ő megtámadhatlan volt. Hogy e rendszabályból visszaélés ne származzék, a szabad ember közvetlenül neki esküdött hűséget. Lajos ugyanahoz a rendszabályhoz folyamodott uralma elején s Kopasz Károly is úgy tett, de ez már csak az eltűnt tekintély emléke volt. A merzeni rendelet 847-ben szabályozta ezeket a dolgokat: „Minden szabad ember, — így szól, — választhat nagy urat, akár a királyt, vagy valamelyik hűbéresét; a király egyetlen hűbérese sem köteles őt a háborúba követni, ha csak nem külső ellenség ellen.“

A szabad embernek tehát már csak a nagy úrral volt dolga, kitől függött s nem ismerte többé a királyi tekintélyt. Minthogy rendszerint birtokokosok kérték így a pártfogást, csakhamar főképp a földet nézték, mely állandó s nem a halandó embert. Így nemcsak a gyöngye ember kérte a nagy úr pártfogását, de a kisbirtokos is a nagybirtokosét. A föld tehát maga kívánczolt a hatalmasok kezébe. Ez volt a hűbéri viszony csirája.

Egy napon, hogy Károly levelet irt Lajos fiának, Akvitánia királyának s szemére vetette, hogy nem igyekszik alattvalóit ajándékokkal s földadományozással magának megnyerni: „Te nem adsz — mondja tovább fia vallásosságára czélozva — te nem adsz, csak áldást s azt is, csak ha kéri tőled. Ez nem elég.“ Lajos azt felelte, hogy már nincs mit adnia, mert a hívek nem akarják visszaadni az adományokat, melyeket egyszer kaptak s örökösöknek adják át. Nagy Károly azt válaszolta, hogy ne hagyja így bitorolni a királyi uradalmakat, vegye vissza a bitorlóktól; mégis mint okos uralkodó s jó családapa nem akart fia népszerűségének ártani s maga vállalkozott veszedelmes kísérletre: ügynököket küldött a saját nevében, akik kiűzték az uradalmakat jogtalanul birtokló adományosokat. Ebben van e korszak forradalmának teljes magyarázata. Az akadályok, melyeket Nagy Károly letudott győzni, gyöngye utódainak áthághatlanok voltak. Alattuk az adományok örökössége szokássá lett.

Ugyanígy volt a hivatalok örökösödésével. Nagy Károly nyitott szemmel figyelte az adományozott birtokok és hivatalok körül történő dolgokat fejezeteiben minduntalan akadályokat gördít az illetőknek ama törekvése elé, hogy méltóságukat megtartsák, vagy hogy pillanatra is elfeledhessék, hogy ő az úr. Hogy jobban a kezeügyében maradjanak, vigyázott, hogy el ne hatalmasodjanak s egy személyre sohasem bízott többet egy grófságnál. Utódai eltértek e bölcs és óvatos rendszertől. A visszaélések szokássá váltak s például Kopasz Károly Kierzei mellett alkotott hires törvény-

Viviánusz átnyújtja Kopasz Károlynak a Bibliát.

fejezetében (877), hogy híveit rábírja, miképp őt a hegyeken túlra kövesék, beleegyezett, hogy az adományosnak fia az adományt, a gróf fia a grófságot örökölje apja halálával.

A nagyoknak hatalmas támaszuk volt a püspökökben, akik abból a jogból indultak ki, hogy minden bűnös ember viselkedésébe beleavatkozhatnak, így végül azt a jogot úgy magyarázták, hogy letehetik a királyokat s rendelkezhetnek koronájukkal.

858-ban a nagyok és püspökök, élükön Wenilon szentsi érsekkel, előbb kényszerítették Kopasz Károlyt az ő javukra hozott törvényfejezetek tiszteletben tartására, majd letették s Lajost hívták meg helyébe. Károly a pápa támogatását kérte. Rövid idővel később, mozgalom keletkezett javára s így visszatérhetett országaiba. Nyilvános gyülekezeten panaszt emelt Wenilon és a püspökök vakmerősége miatt, de ime mely szavakban: „A saját és a többi püspök megválasztása után Wénilon királylyá szentelt, régi egyházi szokás szerint. Ez után senki se űzhetett el a trónról, semmi esetre se anélkül, hogy a püspökök az istenség trónjai előtt meg ne hallgattak volna. Minden időben kész voltam magam alávetni apai fenytüknek s ma is kész vagyok rá.“ A királyság kiváló védelmezője Hinkmar reimszi püspök, aki e kor valamennyi eseményében részt vett s azokat alaposan ismerte, ezt írja „a királyok senki Ítéletének nincsenek alávetve, ha isten akarata szerint uralkodnak, de ha házasságtörők, gyilkosok, varázslók, ítéljenek fölöttük a püspökök/” Hiszen helyes volt, hogy a királyok cselekedetei a földön erkölcsi felügyelet alatt álljanak, de a királyi hatalom e felelőssége szolgaságból eredt. A birodalmi intézmény alapjáig tönkre volt téve.

Ily nyomorult állapotban hagyta Kopasz Károly a francia királyságot fiára, II. Lajosra, kit *da dogónak* neveztek. Az ő és fiai III. Lajos és Karlomán uralkodása (877) jelentéktelen. Ezek ugyan némi tevékenységet fejtettek ki a normannok ellen, kiket többször legyőztek, de Hasztingszot mégis csak úgy tudták rohanásában megállítani, hogy átengedték neki a sártri grófságot (882) s azt sem tudták megakadályozni, hogy Bozon, aki a Provenczot és Arit elfoglalta, nyilvános gyülekezetben püspökökkel királylyá koronáztatta magát. Uralmuk rövid volt, egyik 882-ben, a másik 884-ben halt meg.

Nem maradt fiúörökösük. A koronát följánlották Vastag Károlynak, N é m e t Lajos egyetlen még élő fiának, aki fivérei halála után egész Németországot s Itáliát egyesítette császári cím alatt. Franciaország is csatlakozott ezekhez s így Nagy Károly birodalma egy pillanatra csaknem teljesen együtt volt ismét. De a császár nem volt képes visszaverni a normannok támadását, akik ostrom alá vették Párist. Ezt Páris grófja Őd és Gozlin püspök védték. Vastag Károly 700 font ezüstöt adott a normannoknak, hogy országa más részébe vonuljanak pusztítani.

Cūq. karolus

haec eadē uerba . romana lingua porasse .
Lodhu uic qm maior natus erat . prior
haec deinde . se seruat u r testatus ē .

Pro dō amur . & xpian poblo & nro coman
saluament . dist di qm auant . in quantedi
satur & podur . medunat . si salua fraco
cist meon fradre karlo . & in ad iudha
& in ead huna cosa . sicū om p dret son
fradra saluar dist .] no quid al mutare
se face . Et ab ludher nul plaid ni qua
pndra . qui meon . uol cist / meon fradre
karlo in damno sit .] Quid u lodhu uic
cepisse . karolus teudisca lingua sic e
eadē uerba testatus est .

In godst minna indurber xpianes folchet
indunser . hedbero gealussi . forz hese
inoda ge . framnor desso . framso . miz . ge
geuuzet indomadh . furgibit . sohaldibzes
an . minan . bruo dher . so io . manuz . rehtu
finan . bruber . seal . in thi . ut ha . zer . mig . so
machis . in dimit . tuberen . in . no . he . in . ut
hūg . nege . gūga . the . minan . uullon . imo
ces . carhen . uuerben .

Astraszburgi eskü

melyet 842-ben február 12-én Német Lajos és Kopasz Károly fogadtak Nagy Károly unokájának,
Nithardnak a munkájából a frank történetből. Ez a római és germán nyelv különválásának legrégebb
emléke.

Ennyi gyávaságon fölbőszülve, a nagyok 887-ben a triburi gyűlésen megfosztották trónjától.

A császárság föltartózatlan s végleges bomlásából hét királyság alakult: Itália, Germánia, Lotaringia, Franciaország, Navarra, Provansz és jurántuli Burgundia. A császári korona Itáliának jutott, ahol kis fejedelmek civakodtak érte. Senki se törődött egyébként a koronával, mert semmi fontosságot sem tulajdonított neki. Nemzeti fejedelmeket választottak mindenfelé: Germániában Arnulfot, Franciaországban Ód francia herceget. E pillanattal kezdődik minden nemzet külön létezése. Az elszigetelés megkezdődött s egész új korszak virrad Európára.

Az új betörés, mely miként négy századdal előbb a germán császárságot, most a nyugatit döntötte meg, három pontról indult ki: északról, délről s keletről s nyugat felé húzódtott, átölelvén az egész birodalmat. Elsőnek a normannok jelentek meg.

Mióta Nagy Károly meghódította Németországot, a betörés, mely addig oly sok századon át a Rajna felé fordult, kénytelen volt irányt változtatni. A helyett hogy szárazon tette volna, tengeren cselekedte. Összezsúfolódtak a cimbriai félszigeten, a normannok, az Észak emberei és bárkáikon elindultak onnan s apróbb hajócsapatokban a hatyúk útjára rohantak, mint hajdani nemzeti költészetük beszéli. Majd leshelyből rohantak ellenségeikre a tengerszorosokban s kis öblökben, innen van nevük is: Viking (tengeri király), majd az Óceánon támadták meg őket. Vihar, veszedelem nem riasztotta vissza őket, nevettek a hullámok erőlködésén, melyek csak keveset ártottak nekik: „A vihar ereje — énekelték — evezőseink karjának segítenek, az orkán a mi szövetségünk, odadob, ahová menni akarunk.“

Ezek az emberek a 7. században meghódították Irland egy részét s dánok s norvégek neve alatt több ízben végigpusztították Angliát. Nagy Károly is látta őket birodalma partjain kikötni. Utána már vakmerőbbek lettek s Franciaország partjain végighajózva pusztítottak, a folyókba is behatoltak s 500—600 emberből álló csapatokban megtelepedtek, raboltak, kifosztották a szomszédterületeket, melyek kincseit magukkal vitték az Óceánra. Így elfoglalták a Walkeren szigetét, Betót, Oszel-t, Noarmutier-t. 840-ben fölperzselték Ruent, 843-ban kifosztották Nantot, Szent-et és Bordót, ahonnan rettenetes főnökük Hasztings, megkerülte Spanyolország partjait, melyeket végigpusztított és betört Itáliába s kifosztotta Lunát, melyet Rómának nézett. 845-ben Páris kapuja előtt pusztítanak, 851-ben elpusztítják a Rajna és a Maasz partjait, 853-ban beveszik Turszot s fölperzselik Szt. Márton apátságát s három évvel később Orleánban vannak, ahonnan magukkal viszik az elfogott szent deniszi abbét. 864-ben Tuluzban látjuk őket. Rendszerint a templomokat s apátságokat támadják meg, mert odamenekül a nép s ott rejti el kincseit, aztán meg pogányok lévén, ezzel bálványuknak akarnak áldozni. Az általános fejtelenségben egy ember

Tho uuard thar somanagumumawne modafca-kriste gihuor-
 bep. hugis kefti. sidor sie u helagon uuerk. selbon gusabun
 huand eo erfliciuuard uunder ap uueroldi. Thar uwas eft thet
 uueroder so filu. somod starke map. vi uuel dun them aht goder
 anckennep kudlico. ac sie uuid is craft mikul uunmun. mid iro
 uuordun. Uuarun imuualdander lera soleda. sohtun luidi odra
 an hierusalem thar uideono uwas hereo endi hardmahal. endi
 hobid fiedi. grot gumiskepi. grimmaro thioda. Sic kuddun im
 kristes uuerk. quadun thar sie quicap sabun there erl mid iro
 ogun theanerdu uwas foldu bifolben. fiuuuar nahe erididagot
 dod bidolben. antat he inamididaduun selbo mid is uuordun
 auuekide. thar be mosti these uuerold sehap. Tho uwas thar
 so uuderuuord uulankun mannun. uideoluudun. hezen iro
 gumiskepi tho uuerod samnoiax. endi hu uarbot sabun megin
 thioda gimang. an mahugnakriste riedun an runun. Nis
 thar radenig quadun sie thar uun thar githoloiari. uuli the saru
 thioda te filu gilobien aftar is lerun. thar us luidio farad
 ap eorid folc. uuerdat us obar hobdun rinkor fanrumu
 thar uue theses rikues sculun lose libbieu. of dja uun sculun usen
 liber tholon. helidof usaro hobdo. Tho sprak thar en gierod
 man obor uuard uueru. the uwas thet uueroder tho ap thieru
 burg innari bisop thero luidio. Kaiphar uwas he hezen
 habdun tra gioranen tethiu. an thera gertalu uideoluudi
 thar thet goder huser gomnep scoldi. uuardon thet uun the

Kopasz Károly. Az ő rendeletére 87-ben Belenyár Luithar készítette ezt a képet.

akadt, aki bátran szembe szállt e rablókkal: Erős Róbert, akinek Kopasz Károly a Szajna és Loár közti területet adományozta a francia hercegi czimmel. Róbert, a Kapetek őse, többször legyőzte e betörőket s maga is az ellenük vívott nanszi csatában esett el 866-ban. Károly ekkor békét vásárolt a normannoktól. Szívesen fogadták aranyát, de az utánuk jövő hordák tovább pusztítottak.

E pusztítások 911-ig tartottak Egyszerű Károly uralma alatt. Akkor megszűntek, de csak azért, mert a normannok győztek s megtelepedtek a hódított földön. Károly azt ajánlotta Rollon nevű vezérüknek, hogy az Andell és az Oczeán közötti területet átengedi nekik s leánya kezét is neki adja oly föltétellel, hogy hercegi czimmel letelepszik, a királyt tiszteletben tartja s fölveszi a keresztséget. Rollon elfogadta s letelepedett (911) normannjaival a területen, mely máig is nevüket viseli. Attól fogva Neusztria újra virágzásnak indult s hatalma gyarapodott. A normannok nem nagy gyöngédséggel bántak a legyőzöttekkel, tény azonban, hogy

Normandia attól fogva gyarapodott minden tekintetben s hogy a normand fejedelmek voltak az elsők, akik hamisítatlan francia nyelven beszéltek.

A normannok Németalföldön és Franciaországban főképpen kincseket raboltak, Angliától azonban ezenfölül függetlenségét is elvették.

A brit szigetek hódító Vilmosig, aki a szárazföldre csatolta őket, csak nagyon keveset érintkeztek Európával. Belső történetük nem mutat föl érdekes eseményeket. Említésreméltó Etelbert kenti király (596—616) megterése a keresztény vallásra, akit azután a hetes száz királyság többi fejedelme is követett.

827-ben Wesszeksz királya Nagy Egbert egyesítette az országokat. Három évig szolgált Nagy Károly hadseregében s ez idő alatt nagy mestertől megtanulta az uralkodás művészetét. Ekkor támadta meg a cimbria félszigetről kiindult rabló nép Angliát. A tenger e vakmerő fejedelmei három nap alatt átkeltek apró bárkáikkal az északi tengeren s kiköttek a nagy sziget partjain.

Egbert visszaverte őket. De utódai alatt (836—871) a dánok szüntelenül megújították véres támadásaikat s végül sikerült megtelepedniök a heteskirályság északi részén, lassan elfoglalván Northumberlandot, Esztangliát s Mersziát.

871-ben váratlan akadályra bukkantak. Ekkor Nagy Alfréd lépett a trónra. Hét éven át távol tartotta országaitól a dánok rettenetes vezérét, Gotrunt, De népe kifáradt a küdelemben. Hiányzott belőle a lelkesedés. Alfréd, a műveit, sokat látott fejedelem megvetette faragatlan alattvalóit s ezt nem is igen titkolta. Amellett a zsarnokságra való hajlamai sértették a száz faj függetlenségszeretét. A papság is cserben hagyta Alfrédet, nehogy népszerűtlenné váljon. Mikor látta, hogy fölszólítására senki sem fog fegyvert, elmenekült Szomerszetsseir belsejébe s anélkül, hogy magát megismertetné, menedéket kért egy favágónál. Több hónapot töltött ott. Egy nap a favágó felesége összeszidta, mert elhagyta égni a kenyeret, holott megparancsolta neki, hogy vigyázzon rá.

Alfréd éber figyelemmel kísérte az eseményeket, az idegenek folyton növekvő erőszakosságát s a százok gyűlöletét. Kedvező alkalomra lesett. Néhány régi híveivel tudatta tartózkodási helyét. Találkozót adott nekik husvét után hét hétre Egberg kövénél. Nem messzi onnan táborozott Gothrun seregével. Alfréd hárfajátszó ruhájában az ellenség táborába ment, tanulmányozta állásukat, azután rajtuk ütött s szétverte őket. Gothrun fölvette a keresztiséget s visszavonult észak felé. Határt állapítottak meg a dán és az angloszász királyság között.

Alfréd bölcsen uralkodott. Anglia közigazgatási fölosztása grófságokra és kantonokra már előtte is létezett s germán szokás volt, de valószínű, hogy ő volt az, ki e fölosztásnak határozott formákat adott. A grófság (county, shire) kantonokra oszlott, azok viszont tizedesekre (tithings) vagyis

10 család közösségére. A tíz család felelős volt a területén elkövetett bűntettekért. Minden embert beosztottak valamelyik tizedesbe. A közösség maga ítélte a tagjai közt fölmerült vitás ügyekben, a közösségeké fölött 12 a kanton által választott frank bérlő (frée holders) ítélte s ez a testület volt a mai angol zsúri eredete. Alfréd a szabadság ez intézményének főtartásán féltékenyen örködött. „Az angol legyen szabad — mondta — mint a gondolata.“ A kanton gyűlekezete fölött állt a grófságé, mely évenként kétszer ülésezett az calderman, vagy gróf elnöklete alatt, kinek a püspök segédkezett. A király által kinevezett bíró védte ott a korona érdekeit s hajtotta be a pénzbírságokat. E gyűlekezet fölött állt az általános gyűlekezet, wittenagemot (a bölcsek gyűlekezete). Ezen eleinte valamennyi szabad ember részt vett, később a legtekintélyesebbek, a thánok. Végül legfölül állt a király félig örökös, félig választott, körülbelül mint a frankoknál s akinek hatalmát a bölcsek gyűlekezete mérsékelte.

Alfréd rendet teremtve az országban, szigorú bírónak mutatkozott. Etelbert, Ina és Offa királyok törvényeit egy törvénykönyvbe gyűjtötte s szigorúan büntette a kötelességmulasztó tisztviselőket. Annyira, hogy a hagyomány szerint, akár aranykarkötőt lehetett volna az úton fölakasztani, nem vették volna el. Sokat törődött az ország védelmével is, számos erőseget épített, a dánokénál hosszabb és magasabb hajókat építtetett és eltávolította Hasztingszet, aki megígérte, hogy nem tér többé vissza. Amellett művelni igyekezett a népet, iskolákat alapított, többek közt Oksfordban. Ő maga szansz nyelvre fordította Beda Venerabilisz „Egyházi történet“, Oroz Pál „Epitom“-áját, Boecinek „Vigasztalás“-át és Nagy Gergely dialógusai fordítását javította. 901-ben halt meg, neve épp oly dicső az angolok előtt, mint Nagy Károlyé a frankok szemében. Utódai folytatták nagy művét. Fia Edvárd (901—924) meghódította Esztangliát és Mercsiát, megerősítette az országot, pártolta a városok polgárait s megalapította a kambridsi iskolát. Atelsztán legyőzte a dánok, gallok, skótok s az Orkmey-szigetek lakosainak szövetségét (937). Ez a győzelem a hét királyságot egy jogar alatt teljesítette. Aielsztánnak nagy hire volt, nővérei Ogida és Edit a francia és német királyhoz mentek nőül. Azt hiszik, ő volt az első, aki Anglia királya címet fölvette.

Utána azonban hanyatlás következett. Egyenetlenségek, a királyi családban elkövetett bűntettek siettették. Ez időben a püspököknek, különösen fejüknek Szent Dunsztánnak nagy volt a befolyása. A kormányzók megkísérelték lerázni magukról a királyi hatalmat. Ekkor a dánok újból rátámadtak a meggyöngült Angliára. Etelred a püspökök zsinatával 10.000 fon ezüstöt fizettetett nekik, hogy távozzanak: ez volt a legjobb eszköz odavonzásukra. Olaf norvég király és Szvein dán király a század végéig folyton támadták Angliát. Etelred ekkor nagy összeesküvést szőtt ellenük, mindazok, akik közülük letelepedtek Angliában, megölték Szent Briccius

napján (1002). A szászok vad dühvel álltak boszút halálos ellenségeiken. Ez azonban csak pillanatnyi szabadulás volt. Szvein minduntalan betört az országba s 1013-ban az Anglia királya címet vette föl. Etelred a normand herceghez menekült, akinek lánya, Emma, felesége volt. Fia, II. Edmond hiába küzdött hősiesen Szvein fia Kanut ellen, 1017-ben meghalt s Nagy Kanut az egész országot dán uralom alá hajtotta.

Ez uralom kezdete kegyetlen volt. Kanut iszonyú barbársággal söpörte el uralma akadályait. De mikor uralma megerősödött, megszelidült s nagy királynak mutatkozott. Elvette Etelred özvegyét, Emmát, hogy a győzők és legyőzöttek összeolvadását előkészítse. Bölcs törvényeket hozott s szigorúan őrködött Nagy Alfréd törvényeinek betartásán, nem tűrte, hogy a dánok elnyomják az angolokat, szász térítőket küldött Skandináviába, — melyet épúgy mint Norvégiát és Skóciát is meghódított, — hogy döntsek meg a pogányságot s szelidítsék a vad erkölcsöket. Ő maga is igyekezett átalakulni. Dühében megölt egy katonát. Nyomban összehívta a nagy gyülekezetet, elmondta bűnét s büntetést kért. Mindenki hallgatott. Ekkor bűntelenséget ígért mindenkinek, aki megmondja véleményét. Hívei az ő bölcsességére bízták a döntést. Erre elítélte önmagát 360 arany szu fizetésére, ami a rendes birság kilencszerese volt. Egy napon hívei mint a legnagyobb s leghatalmasabb királyt dicsőítették. Ekkor Szancamptonban volt. Leült a partra. A tenger emelkedett. Ráparancsolt, hogy álljon meg s hat királyság urának engedelmeskedjék. De a hullámok csak dagadtak s visszavonulásra kény szerítették. „Látjátok — szólott ekkor a hízelgőkhöz — mily gyöngék a föld királyai. Csak az a felsőbb lény erős, aki az elemeken uralkodik.“ S haza érve Wincseszterbe, levette fejéről a koronát s az oltár főkeresztjére tette s azontúl még nyilvános szertartásoknál sem hordta.

1027-ben Rómába zarándokolt s utján meglátogatta a leghíresebb templomokat. Oly bőkezű volt, hogy egy német krónikás szerint, azok, akik utján laktak, joggal így kiáltottak föl: „Hogy az Úr áldja meg Kanutot, az angolok királyát.« Hosszú ideig volt Rómában, — ahol ugyanakkor II. Konrád is tartózkodott — s levelet irt angol alattvalóinak, melyben beszámol útjáról s melynek végén a lelkükre köti, hogy minden évben fizessék pontosan a Péteriilléreket. Ez adó volt, melyet a szentszék javára minden angol tűzhelyre kivetett. Kanut dicsőséges életét Séftszburyben fejezte be 1036-ban.

A normanok megvetették lábukat Angol- és Franciaországban. Azután kevésbé ismert, de rendkívüli háborúkat viseltek, fölfedezték Amerikát s megalapították Oroszországot.

Nagy Alfréd két leírást hagyott ránk két normand kalandor tetteiről* Egyik Wulfsztan, aki behatolt a Keleti-tenger mélyébe, a másik Othor, aki körülhajózta az északi fokot s Biarmiába érkezett, azaz a Fehér-tenger partján fekvő országokba a Dwina torkolatához. Nem rettentették vissza a

sarki tenger veszedelmei. 861-ben a nortmanok elérik a Ferde-szigeteket, 870-ben Izlandot, melyet fölvirágoztattak s 985-ben véletlenül fölfedezik Grönlandot. Partjai mentén tovább hajózván, fölfedezik Labradort, majd a szőlőtőkék országát: Amerikát. Körülbelül ugyanakkor bukkannak Setlandra, melyet a rómaiak még nem ismertek, elfoglalták az Orkádokat s Skócia északi részén megalapították Kaitnessz királyságot, mely a 12-ik század végéig az övék maradt, egy másikat a Hebridákon s a Kantir-félszigeten, mely 1266-ig birtokuk volt.

Nemcsak nyugat felé, hanem keletre is kiterjeszkedtek, bár kisebb számban, mert ez a terület, melyet a római civilizáció nem érintett, szegényebb volt. A 9-ik században Uzedom-szigeten államot alapítottak, mely hatalmas és gazdag lett. Néhány nortman kalandor, kiket orosz írók várégeknek neveznek, (warg szó után, mely számüzöttet jelent) az Ilmen-tó partjain élő szlávok közé hatoltak, melynek partjain épüli Novgorod városa. Előbb elkergették őket, de később mégis visszahívták. 862-ben három fivér: Rurik, Szinész, Truwor, akik számos bátor társakkal együtt érkeztek, három hatalmas város hadi vezetőinek kiáltatnak ki. Rurikot, aki fivérei örökét is átvette, tekintik az oroszabirodalom* megalapítójának, melynek előbb Novgorod, majd Kiev volt a fővárosa. A nortmanok leginkább az északi területeken tartózkodtak, de egy részük délre nyomult s fosztogatta Spanyolországot, sőt a gibraltári szorosokon át a Földközi-tengerbe is behatoltak. De ott már a saracének voltak az urak.

Mielőtt tovább folytatjuk a nyugati államok és népek történetét, apróból származott erős nép érkezéséről kell beszélnünk; ez a nép, mely a népvándorlás utolsó hulláma volt, amelyet nem söpört el az átalakulások áradata, ez a nép a magyar volt.

* Svédország egy kerületét Roslagennek hívták és Szent Bertin krónikája azt beszéli, hogy az oroszok Nagy Károly fiát, Lajost, arra kérték, küldené őket vissza hazájukba, Svédországba. Mások szerint az orosz név Rös vagy Rokszolanból származik, melyet a poroszok rousnának neveztek a Rosszei-szó után, ami ugylátszik szétszórt népet jelent. Egyik magyarázat épp oly bizonytalan, mint a másik.

Tarsolyt borító ezüstlemez. Bezdédi sirlelet.

A MAGYAROK HONFOGLALÁSA.

Ázsia felől, ahonnan minden nép érkezett, Attila óta szünetlenül folyt a népek vándorlása.

Atilla után, a hunok nyomán jöttek: a szlávok, az avarok, majd a kazárok; utoljára jött a harczias magyar nép.

A magyarok ős hazája szintén Ázsia, a honnan hosszas vándorlás után érkeztek meg mai földünkre.

Régi krónikáink a magyar nemzet eredetéről és vándorlásairól így szólnak:*

A vízözön után Noé három fia három különböző nép törzsatyja lett s egyiköknek, Jáfetnek fia, Mágóg vagy Nimrót, a nagy vadász Evilát földre, Szittyországba vagy Asszíriába költözött, hol neje, Enet, két fiúval, Hunorral és Magorral ajándékozta meg. A fiuk idővel magok is jeles vadászokká lettek s valamikor egy szarvasűnöt kergettek

* A magyarokra vonatkozó rész a néhai Acsády Ignác engedelmeiből „A magyar birodalom története” című munkája (Kiadja az Athenaeum) nyomán egyes részek felhasználásával készült.

és így eljutottak a Meotisz ingoványába, ez volt a Kaspi-tenger partja. Ez a föld folyókban, füben, halban és vadban annyira bővelkedett s baromtenyésztésre oly alkalmasnak látszott, hogy a két testvér övével ott megtelepedett. Történt, hogy véletlenül ráakadtak Bereka király fiainak nejeire és leányaira, mikor ezek férfiak nélkül, vigzeneszóval vigadtak, ünnepet ültek, a fiuk rajtok ütöttek s magokkal vitték őket Meotisz ingoványába. A foglyok közt volt Dula alán fejedelem két leánya, kiknek egyikét Hunor, másikat Magor vette hitvesül. E házasságokból származtak a hunok és magyarok. Lassan-lassan mindkét ősatyja utódai fölöttébb elszaporodtak s nem fértek meg többé a Meotisz szűk földjén. Szittyaoországba, az Etil a mai Volga vagy Don-folyó vidékére költöztek tehát, honnan Attila királylyal egész a Tiszáig és a Dunáig nyomultak s meghódították Pannóniát. Attila halálával a hunok visszatértek Szittyaoországba s ahonnan századok múltán Magór utódai kerekedtek fel, hogy visszaszerezzék Attila országát s Árpád, Álmos fia alatt szerencsésen czélt értek.

Ez az elbeszélés nagyon régi, de nem magyar őshagyomány; nem a pogány magyarság szellemi öröke, hanem keresztény és 'nyugati eszmék befolyása alatt a nemzeti királyság korában született. Történelmi tájékozást a magyarság eredetéről nem nyújthat tehát. A tudomány nemzetünk származásának rejtélyét még nem fejtette meg és az elméletek, melyeket erre nézve nyújt, sem megbízhatóak. Ezek Kelet-Ázsia pusztaságait tekintik a magyarok őshazájának, a magyart meg a mongol, vagy a török-tatár népcsalád ivadékának. Mások ellenben a magyar és finn nyelv közötti rokonság alapján a magyart a nagy finnugor népcsaládba sorolják. De a nyelvi rokonság még nem vérbeli rokonság s nem föltétien bizonyítéka a származás közösségének. Legújában a mai Baszkiriában, az Erdős-Urál és a Káma s Bjelaja folyamok közötti területen keresik az őshazát s a magyar népet a baszkirral azonosítják. Ezeknek az elméleteknek egyike sem áll megdönthetetlen alapon és valamennyi csak föltevés. Az igazságot leginkább megközelíti ma is az a vélemény, mely a magyart Közép-Ázsiából származtatja s a nagy török-tatár népcsaládhoz tartozónak mondja. Egykorú arab és bizánczi írók töröknek nevezik a magyart. A X-ik század derekán az első magyarországi keresztény püspököt Turkia püspökének szentelték föl, nemzetünk legrégebb dicsőséges kincse, a magyar királyi korona, Turkia királyának nevezi a magyarok királyát s egyik igen régi kép Kálmán királyt és környezetét egészen török viseletben mutatja be. Besenyők, kunok, bolgárok és más, bizonyosan török népek tömegesen összeolvadtak az idők folyamán a magyarba s a könnyű összeolvadás arra vall, hogy vele azonos népcsaládból származtak.

A magyar nép, a IX-ik század derekán, 830 után kezdte el szereplését az európai történetben, még pedig a Deneper és Don vidékén, a Fekete- és Azovi-tengerek közötti területen, melyet vezérének Elődnek vagy Lebednek a neve után Lebediának neveztek. Honnan és mért került oda, azt homály borítja.

A magyar férfi katona és vadász volt, a nő pedig a családnak szentelte magát. A magyarnak voltak vezérei és főtisztei, kiket k e n d ének és

gyulán a k neveztek. A nép hét törzsre* oszlott, melyek azonban csak laza kapcsolatban álltak egymással.

Lebedia délibb fekvése, éghajlata, termőföldje bősége megfelelt a beköltöző magyar nép szükségleteinek. Lovai, csordái és gulyái dús legelőt találtak, a talaj a művelésre alkalmas volt, megtermett rajta búza, árpa, szőlő és sok más gyümölcs. A messze terület az akkor már hatalmas és virágzó kazár birodalomhoz tartozott, melytől a magyarok kétségkívül harcban, fegyverrel hódították el. De kazárok és magyarok csakhamar barátságos viszonyba, benső érintkezésbe, szoros politikai szövetségre léptek, melyet Előd vajda azzal pecsételt meg, hogy kazár leányt vett hitvesül. Ezt a szövetséget kétségkívül közös ellenség, a magyarral vérrokon, de sokkal számosabb besenyők elleni védelem szüksége hozta létre és ápolta. A besenyők ugyanis szomszédjai voltak a kazároknak és magyaroknak s mindkettőt folytonosan fenyegették. A magyarok és kazárok szövetkezésben kerestek ellenük támaszt. Kazárföld akkor már némileg európai polgárosodáshoz tartozott. Élénk érintkezésben állt Bizánczczal, Európának ez időben legelső, legjobban kormányozott nagyhatalmával; hadakozott, kereskedett vele s a bizánczi kereskedővel eljutott hozzá a bizánczi hittérítő is és nem járt hasztalan. A kazár birodalomban ekkor a keresztény vallás már az elismert, a bevett megtűrt felekezetek közé tartozott az ősi pogány és az újabban terjedő zsidó meg mohamedán vallások mellett. Kazárszágban mind a négy különböző vallás békésen megférte egymással s a kormányzat a türelmességen, a vallások egyenjogúságán nyugodott. E mellett a honvédelem és igazságszolgáltatás, a földmivelés, iparosság, kereskedés fejlettsége, a békés munka oltalma és tisztelete tette erőssé kazár államéletet, a mi nem maradhatott mély hatás nélkül a magyarországi fogékony lelkére. A kazárok lettek a magyarországi első tanítómesterei Európában, a kazárok nemcsak politikai szövetségben állottak a magyarral, hanem tömegesen csatlakoztak hozzá, nagy számmal állottak soraiba. Sőt velük külön törzsszé tömörültek s így a magyarok egy egészen új — nyolczadik — törzsszel, a kabarral szaporodtak. Tehát a magyarországnak már a világtörténelemben való első belépésekor nyilvánul egyik legjellemzőbb, legkiválóbb tulajdonsága, mely fenmaradásának egyik titka: beolvasztóképessége és ellenállhatatlan vonzóereje. Megnyilatkozik kitűnő hadszervezetének fölénye, mert a jövevény tömegek magyar módra szervezkedtek s annyira beilleszkedtek soraikba, hogy magyarok és kabarok közt a hadszervezet és az élet szempontjából is minden lényegesebb különbség megszűnt.

Bizáncz hatásának szintén Lebediában voltak legelőször kitéve a magyarok. Még csak hadakoztak ugyan vele, de a háború sincs befolyás Nyék, Megyer, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kara és Kaza.

nélkül az ifjú népek lelkére. A bizánczi kereszténységgel mindenesetre már ekkor megismerkedtek.

Midőn 860-ban a kazárok magyar segélyhadakkal a krimi félszigeten Kherzon városát vívták, a városban időző Cirill (Konstantin) görög hittérítő és szerzetes, később a szlávok híres apostola, a béke érdekében a kazárokat saját táborukban kereste föl. Haza menet magyarokkal találkozott, kik „farkas módra üvöltvén“ törtek reá. De mihelyt megtudták, hogy bizánczi, keresztény pap, „megszelídültek s elkezdtek hajlongani előtte és meghallgatván intó szavait, elbocsáták összes kísérőivel.“ Néhány évvel később Cyrill testvére, Method, a szlávok másik apostola, egész más vidéken, valahol a Duna közelében, hol nagyobb csapatban kalandoztak, találkozott a magyarokkal, kiknek vezére táborába hívatta. Kísérői kérve kérték, ne tegye ki magát a kész veszedelemnek s ne menjen a magyarok közé. De Method bátran követte a hívást s a magyar vezér „miként úrhoz illik, azonképen tisztességesen és fényesen, ünnepélylyel fogadta. És beszéle vele, amint az ilyen férfiaknak illetl egymással beszélniök, megszerette, megcsókolta, nagy ajándékkal bocsátá el, mondván: emlékezzél meg mindig énrolam, tisztelendő atya, imáidban.“

A hagyomány szerint a kazárok ösztönözték Előd vajdát, hogy valóságos fejedelemmé, békében és háborúban egész népe fővajdájává tegye magát s így olvaszsza össze a magyarság különböző törzseit. Előd azonban már agg ember volt s különben sem voltak gyermekei. Maga helyett egy másik vitéz, de szintén öreg törzsfőt, Álmost ajánlotta tehát fejedelmük ki azonban öregségére hivatkozva, fiát, a férfi kora delén álló Árpádot választatta meg. Árdádot a magyarok „a kazárok szokása és törvénye szerint“ pajzsukra emelték s csakugyan fejedelmüknek ismerték el. Meglehet, hogy nem így történt a dolog, hanem Álmos vagy Árpád, okultak a háborúk tapasztalatain s a kazárok példáján, fegyverrel, vérrel-vassal alapította meg fejedelmi, fővezéri hatalmát s kieroszakolta a törzsektől az elismerést. De akárhogy történt, Árpád már a magyarok közös fejedelme volt s a fejedelmi állás létesítésével a magyar nemzet tulajdonképeni megteremtője lett. Ez az új hatalom tartotta fenn az ifjú nép életét, ez tette lehetővé további sikereit. Árpád talán, mert a besenyőknek nem birt ellenállani, úgy mentette meg népét, hogy a földről, melyen majdnem ötven év óta lakott, mely az akkori nemzedék legnagyobb részének szülőföldje volt, távolabb, biztosabb vidékre vezette. Ez 885 körül történhetett. A magyarság Lebediából lejjebb húzódtott az Alsó-Denepér, Bug, Neszter (Dnjeszter), Prut és Szeret közti roppant, nagy és lakatlan területre* költözött.

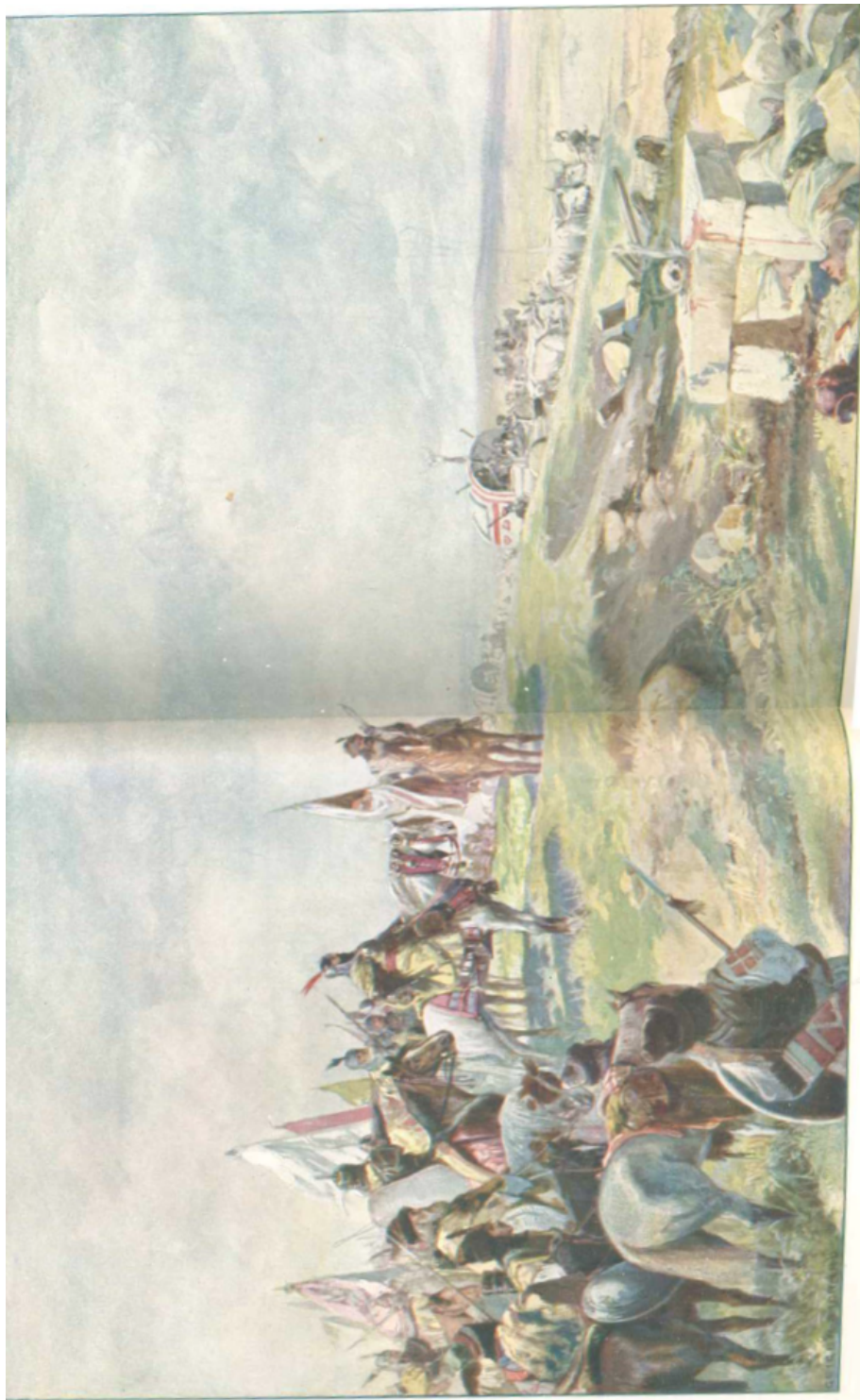
Ezt az új hazáját a magyar Etelköznek (Vizköz) nevezte s ott ismét új világba lépett, új hatások alá került. A föld maga kielégítette minden szükségletét. A kazár birodalommal való benső érintkezés megszűnt ugyan, de annál közvetlenebbül hatott új hazájában a magyarra Bizáncz virágzó polgárosodása. Árpád, hogy számra nem nagy népét a jövő bizonytalan-

* A mai Bukovina, Moldva, továbbá Beszarábia és más orosz tartományok.

ságai ellen biztosítsa, a kazár helyett a bizánczi birodalomban igyekezett támaszt nyerni. Ez annál könnyebben sikerült, mert a császári udvarban valóságos szerencsének tartották, hogy a harcziás magyarság a Fekete-tenger tartományait szállta meg. Talán magok is biztatták az átköltözésre, hogy segélyét a Balkánon megtelepedett bolgárok ellen megnyerjék, kik, noha már megkeresztelkedtek (864), örökösen támadták a görög területet s néha magát Konstantinápolyt fenyegették. Bölcs Leó, az akkori görög császár egyenesen a Gondviselés művét látta a magyaroknak Etelközbe való költözésében s azt mondja: az isteni gondviselés a rómaiak helyett a turkokat, vagyis magyarokat keltette fegyverre a bolgárok ellen.

Ily körülmények közötti a magyar-bizánczi érintkezés az új hazában kezdettől fogva barátságos és benső volt. A magyarok ismételten segítették a császárt a bolgárok ellen s élénk kereskedelmi érintkezésbe léptek a birodalommal.

Ellenben a közeli szláv törzseket minduntalan támadták és magyaroknak felsőségének elismerésére, adófizetésre kötelezték. A magyarság sorsa Etelközben valami tiz évig elég biztatóan alakult; a csere előnyösnek látszott s már-már azt hihették, hogy hosszú vándorlásaik nyugvópontjára értek. De másképen történt. Simeon bolgár király, ki Konstantinápolyban nyerte kitűnő nevelését s ravasz politikussá és vitéz katonává nőtt, trónra lépte (893) óta esküdt ellensége volt a bizánczi császárnak, ki meg követeivel a magyarokat nyerte meg ellene. Árpád nagyobb hadat küldött fia, Levente (Liuntin) vezetése alatt Bolgárországba s a magyarok diadalmasan is harczoltak, csakhogy a hosszú tusában nagyjából elvesztek; de nem ez döntötte el sorsukat; Simeon király eltanulta a bizánczi politikának azt a régi fogását, hogy a barbár népeket egymásra uszítsa. A magyarok feje fölött ő is kezét fogott régi ellenségeikkel, a besenyőkkel s megtámadta velők Etelközt. A rajtaütés készületlenül érthette a magyarságot, mely némely vidéken súlyosan szenvedett s főleg a Bulgáriában küzdők családja, sok asszony és gyermek eselt a besenyő mészárlás áldozatává. Árpád hamarjában összegyűjtötte a népet. Gyorsan kellett határoznia és súlyos helyzetben megtalálta a menekülés egyetlen eszközét. Elindult biztosabb hazát keresni. Csakhogy az első pillanat zavarában északnak, Kievnak tartott, hol már szervezett rutén állam állta útját, hol nem volt többé uratlan terület, mely befogadhatta. Visszafordult tehát a Kárpátokhoz s a mai vereckei szoroson át. (a 895-ik év vége felé) egy eddig ismeretlen, igen gyér népességű földre, a mai Magyarországra bocsátkozott le. Egyes rajok, melyek a besenyők elől a hegyekben és erdőkben húzódtak meg, mikor megtudták, hogy a nép zöme hol tartózkodik, Erdélyen és az Alduna mentén vergődtek el hozzá, mert Etelköz roppant területét a szerteszt tanyázó magyarság csak lassan-lassan ürítette ki.

Endre Zala. A Vihár Torfőcséje III. Kép a honfoglalás egyik jelenetéről. Átírt

Arab és görög írók szerint a magyar Etelközben, mielőtt utolsó nagy vándorutjára kelt, szabadban elszéledten, nemek, ágak, családok szerint élt, a tágas síkságon lovait, nyájait legeltette. Életmódjához képest nem szilárdan épült házban, hanem sátorban lakott, melyet könnyen felszedhetett. A nép jogilag két részre oszlott, szabadra és rabszolgára s ez utóbbiak a leigázott benszülöttekből, a hadifoglyokból s azon magyarokból kerültek ki, kik büntetésből veszítették el szabadságukat. A magyar már ismerte a földművelést, de mint minden vándornépé, az ő gazdasági élete is első sorban a marhatenyésztésen nyugodott. Az élő marhát mindenüvé elhajthatta, sőt ingóinak szállító eszközeül használhatta. Végtelen csordái, ló-, marha-, juhnyájai, számos teve kísérték a magyart vándorlásain és a hol hosszabb rövidebb időre megpihent, a nyájaival való elhelyezkedés, nem a véletlen, nem az egyéni tetszés, hanem mindig a szigorú szabályok szerint történt.

De noha a gazdasági élet alapja a marhatenyésztés volt, a nép körében, mely házilag maga termelte ipari szükségleteit, bizonyos ipari ismeretek, a mindennapi életben nélkülözhetlen mesterségek is elterjedtek. A IX-ik század végén a magyar már tudott tevé, vagy lószőrből nemezt készíteni, vászont szőni, bőrt cserzeni, vasból legyvert és szerszámot kovácsolni s sorában vagy rabszolgái közt olyanoknak is kellett lenniök, kik az ötvösség különféle technikáit alkalmazni tudták.

A gazdasági munkát a ház asszonya — az egynejűség intézménye a legtöbb törzsnél elterjedt s a szegényebbeknél általános lehetett — vezette, a háziállat számba menő rabszolgák segítségével. A vagyon, az élő marhán kívül, főleg ruhanemből, drága szöveteckől, leginkább nyuszt- és cobolyprémből, állati bőrből, házibutorból állt és a menyasszony ilyenekben kapta hozományát.

A ruházat vászomból és cserzett állati bőrből készült. A magyar hosszú és bő prémes, keleti mintára szabott ruhát viselt. Ismerte a bizánci szövőipar gyönyörű és drága termékeit, a sokféle színes selymet s a gazdagok, a nagy nyájbirtokosok, az előkelő állásban levők selyem szöveteiből készítették ruhájukat, a mint általában a sikeres külkalandozásokban, honnan gazdag zsákmányt hoztak haza, a gyarapodó vagyonossággal a fényűzés is lábra kapott köztük. A férfiak gazdagon öltözködtek, arany nyakláncot, drágakövet, felöltőjük alján apró arany csöngetyűket hordtak és még a fegyverüket is megezüstözték. A nők szintén sokféle ékszerrel viseltek és egyszerű nemez sátrukat szép szőnyegek tették tetszetősebbé.

A férfi főfoglalkozása és mulatsága a háború, a szomszéd területekre való becsapás, a vadászat és a fegyvergyakorlat volt. A hosszú vándorlások és küzdelmek egész életmódját, gondolatvilágát, szokásait a katonai élethez idomították. A lovas szolgálat a gyalognál tudvalevőleg jóval több fegyelmet, önuralmat, a vezetőik iránti bizalmat és engedelmisséget igényel. A magyar pedig mind lóháton szolgált, sőt annyira összenőtt lovával, hogy azt mondták róla, hogy lovahátán lakik. Ennek megfelelően alakultak katonai és szociálgazdasági intézményei s egész élete folyása, melyek mind a fegyelmen és engedelmisségen nyugodtak. Harcmodora, melynek jellemző vonása a nyomatékos, erőteljes, a gyors és teljes sikerre irányuló támadás volt, nemcsak a vezénylethez, hanem minden egyes katonához a legnagyobb igényekkel járult a bátorság, kitartás, készség és fegyelem dolgában. A magyar katona nem is gondolt egyébre, mint arra, hogy „az ellenséggel szemben vitézül viselkedjék“. E végből „munkát, fáradságot magasztosan elvisel, tűri az égető meleget s a fagyasztó hideget s mindennemű nélkülözést“. E katonai szellemnek megfelelő volt államszervezete. A magyar — írja az akkori görög császár — „egyetlen fő uralma alatt állt, a ki rettegéssel kényszeríti engedelmisségre a tömeget s a bűnösök szigorú és kemény büntetéssel sújtatnak“. Egy más író azt mondja: „Minden magyar a gyula szavára hallgat s támadást és védelmet, valamint más ügyeket illető parancsainak engedelmeskedik“, „a magyarok

azt teszik, mit a gyula parancsol“. A ki a parancsnak ellenszegült, azt fölkoncolták vagy rabszolgaságra vetették.

A szabad ember jelképe a magyarnál nem a ruha, hanem a nyírott fej és a fegyver volt. A szabad magyar rövidre nyírta haját s ez a divat a nyugaton is annyira megtetszett, hogy midőn egy ízben a magyarok segítettek a morvákat, ezek szintén rövidre vágták hajukat. De a szabad magyar földszé, egyszersmind sikereinek főszekőze fegyverzete volt. Első sorban a nyilat kezelte csodás ügyességgel és biztossággal, melyet békében sem szünetelő fegyvergyakorlataiban szerzett] és fejlesztett. A nyíl mellett a magyar kézi tusában sok más fegyvert használt, legelői a kardot, a hegyes vagy görbe egyélő kardot, ilyent használtak az orosz pusztaságon élő népek. Hasznalta továbbá a dárdát, lándzsát, a fejszét, csatabárdot, csákányt. Fejét bőr vagy nemez főveg fedte, mely némileg oltumul is szolgált. Sarkantyút nem használt. Jobbára a távolról való harcban és a lesvetésben lelte kedvét s minthogy lóháton nőtt fel, a gyalogharcra kívéssé volt alkalmas. Egészben a magyar testileg-lelkileg hadakozásra termett s igazi mintaképe volt a könnyű lovasnak a későbbi huszárnak. Lovához és fegyveréhez szeretettel ragaszkodott s a szabad ember szabadságának e jelvényeit, a sírba is magával vitte. Vele temették fegyvereit — legkritábban kardját, — lovát, hú ebét, kedvencz edényeit, sőt a gazdag férfit és nőt teljes díszben földelték el.

Aki a vasfegyelem kényszerének alá nem vetette magát, az a vándoruton elmaradt, más népek, rokon törzsek közé vegyült.

A magyar nép messze területen szerteszt élte, tehát idején megtörtént minden a mozgósítás és az egyes csapatok összpontosításának gyors keresztülvitelére. Kürtök és tárogatók adták a hadijelt a gyülekezésre. Az ellenséges földet a vezér már előzetesen kikémleltette s tájékozást szerzett az utakról, a várható ellenállásról, az élelmezési viszonyokról. Gondoskodott vezetőkről, kik ismerték a tájat. A sereget könnyű szekerek kísérték s vitték a podgyászt, az eleséget, közte húsport, valami szárított húst, mely otthon béke idején készült s melylyel minden katona ellátta magát, hogy élőlús hiányában azzal táplálkozzék. Űstben forralták föl s valami gulyásleves-félét főzhettek belőle.

Az ellenség földjén lehetőleg elkerülték az erődített helyeket s ott tűntek föl, ahol senki sem sejtette. Mihelyt ellenségre akadtak, egyébire sem gondoltak, mint a harcra s körütekintően készítették elő a csatát. Kitűnő előőrsi szolgálat kellően szervezve volt s rajtaütéssel nagyobb magyar tábort ritkán lehetett meglepni. Mihelyt a vezérek a parancsot kiadták, melyet „szeret követni mindenki,“ megtörtént az elhelyezkedés. A had egy része tartalékul szolgált, vagy az ellenség megkerülésére indult. Hátban, védett helyen maradt a tábor, a sok ló, marha, szekér, melyekből néha szekérvárak rögönöztek.

A támadás adott jelre indult meg s a lovasok huj-huj kiáltással előre vágatva, jó távolból megkezdték a nyilazást. Valóságos nyilázport bocsátottak az ellenségre s rendszeren megingatták, futásra kényszerítették vele. Ha az ellenség fedett állást foglalt el, csellel, furlanggal próbálták onnan kicsalni. Ilyenkor hátrálást, futást színleltek. Ha az ellenség utánuk nyomult, hirtelen megfordultak, mindenfelől reá rontottak s bekerítették. Ha győztek, a sikert a legteljesebben kiaknálták s végső erőfeszítéssel mindaddig üldözték a futó hadat, míg teljesen el nem pusztították s ebbeli kitarásuk magyarázza meg néha valóban hihetetlen sikereiket. Üldözték, irtották is a futó ellenséget, amíg el nem pusztították. Csak a végzett munka után következett az áldomás, a zsákmányolás. A prédát szekeren, lovon, a rabszolgául elhurczolt lakosságot gyalog szállították hazájokba.

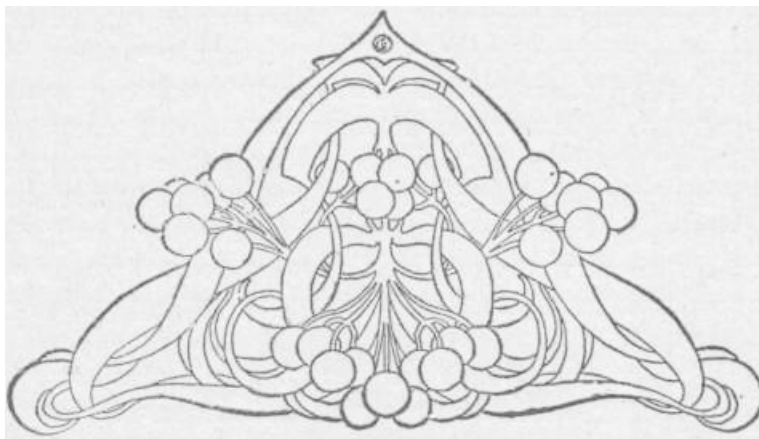
Testöket életmódjuk: roppantul megedzette; elbirták az időjárás minden változását,

daczoltak a nélkülözéssel s kevéssel beérésüket, kitartásukat még századok múltán is megcsodálta a világ.

Az a nép, mely ilyen szervezetet tudott alkotni, nem lehetett fegyelmetlen, barbár csorda, minőnek a nyugati írók festik. Milyen volt ez időben a magyar nép vallása, ugyanazon vallása volt-e mindegyik törzsnek? E kérdésekre biztos választ adni nem lehet. Az ősvallás nyomait csaknem teljesen elmosták a századok viharai. Az, hogy fák alatt, berkekben, köveknél áldoztak volna isteneiknek, mint Szent László egy törvénye említi, semmi esetre sem a pogány magyarokra vonatkozik. Ez a törvény csaknem szóról szóra külföldről vétetett át s az az egy-két szó, mely a külföldi szövegből hiányzik (a köveknél való áldozat), szintén nem a magyarra, hanem a szlávokra vonatkozik kikerül biztosan tudjuk, hogy pogány korokban kőbálványaik voltak s kővön áldoztak isteneiknek. Az ősmagyar vallással magával talán csak az a hagyomány függ össze, hogy a magyarok fehér lovat szoktak isteneiknek áldozni. De bármilyen volt ősvallásuk, még vándorlásaik közben megismerkedtek a keresztény, zsidó és mohamedán vallással, melyek mindnyájan tettek reá valami hatást, sőt mindegyiknek lehettek már körében hívei. Különösen a kereszténység hullámai érinthették Lebediában és Etelközben egyaránt.

Mindenesetre nem a vallás, hanem a közös fejedelem, az egységes központi hatalom olvasztotta egygyé a különböző törzseket. A vándorlás idejében s még később is sokáig fejedelmének atyai kényuralma alatt élt a magyar, mert vándorló törzseknél más kormányforma nem képzelhető. A vándor népek egy közös ős leszármazóinak tekintik magokat, melyek minden tagja az összességgel és a maga szűkebb törzsével állandó vérségi kapcsolatban marad. Ilyen kapcsolatban áll tehát azokkal is, kik koruk, érdekeik, vagyonuk által előljárói, vezérei lettek. A magyar nép lelkében két kiváló politikai erényt élt, melyet később a változott viszonyok közt is megtartott s mely fennmaradásának főeszközévé lett. Az egyik a vándorlás szükségleteiből és intézményeiből folyó rajongó szeretet fejedelme iránt, mely később koronás királyához való s más európai népeknél ily mértékben ismeretlen, igazán ihletett, vallásos tiszteletté fokozódott. A másik meg az a szabadságszeretet, vagyis az állami önállósághoz, nemzetközi függetlenségéhez való törhetetlen ragaszkodás, mely olthatatlanul élt benne.

Ilyen volt a magyar nép, mikor Árpád fejedelem mai hazája földjére vezette.

Hódító Vilmos, amint Anglia megszerzésére hadba indul. Feleségének, Matilda királynénak a hímzése.

A NYUGATI ÁLLAMOK TOVÁBBI ALAKULÁSAI.

Ha összehasonlítjuk a betöréseket egymással, látjuk, míg a római birodalom az északi és déli barbárok kettős rohama nélkül még századokig élélhetett volna, addig a karlovingek új birodalma már magában hordta a bomlás csiréit, melyeket a betörések csak támogattak, de melyek ok nélküli okvetlenül megsemmisült volna.

Egyéb különbség: A normannok és szaraczenek apró csapatokban támad-
268

tak. Nekik a betörés nem volt — mint a IX. század barbárainak — a nemzeti erők elhelyezésének szüksége, sem vallási hódítás, mint az araboké. Egyszerűen zsákmányt kerestek s fegyvereik nyomán sok szenvedés maradt vissza, de nem fölfordulás s nem a régi társadalom megdőntése. Egyedül a magyarok telepedtek le a hódított területen a Tisza és a Duna közt, a frankok, burgundok s gotokhoz hasonlóan, de nem igyekeztek hódításukat tovább fejleszteni. A IX. század betörésének főjellemevonása tehát, hogy elősegítette, de nem okozta a zavart; sietette a karloving birodalom összeomlását; ez idők társadalmát átalakulásra kényszerítette, még pedig a hűbéri fejtelenség

formájának fölvételére. A hűbériség a helyi hatalmak túlsúlya lett a központi tekintély fölött.

A karloving birodalom politikai egységével történelmének egysége is eltűnt. A következő század a zűrzavarok korszaka, ez már kicsinyes zűrzavar, melyben főképpen az egyéni és helyi becsvágy szerepel. Mégis két hatalmas kérdés a főmozgató erő: Vájjon a karloving család, mely csökkönyösen védelmezi — most már nem a császári trónt, — de Franciaország trónját, elveszti-e azt? Megmarad-e a királyság tehetetlenségében s jogai félreismertetésében?

Mind a két kérdésre igennel válaszolnak.

Őd, az új francia király el akarta magát ismertetni Akvitániában, mely régebben nem fogadta el a karlovingeket s most úgy tett, mintha törvényességüket védelmezné, mert az volt a terve, hogy visszautasítja a francia király főnhatóságát, bármilyen legyen is az. Míg ő délen tartózkodott, D a d o g ó K á r o l y egyik fia III. v a g y E g y s z e r ű K á r o l y királynak kiáltatta ki magát egy reimszi nagy gyülekezetben.

Arnulf germán király, aki közvetlenül szintén a karlovingekhez számított magát s akiben még megvolt a császári trónra való becsvágy, a 887-iki nagy tiltakozás ellenére elfogadta a trónkövetelőt a wormszi diétán s védelmezőjének jelentette ki magát, megparancsolta a Mász partján levő grófoknak és püspököknek, hogy támogassák. Őd győzött s végül több uradalmat engedett át versenytársának. Ez a bátor és derék fejedelem, sajnos, korán meghalt (898). Fivére Róbert a francia hercegséget örökölte, míg E g y s z e r ű K á r o l y t királynak ismerték el.

E fejedelem legfigyelemreméltóbb ténye az volt, hogy Neusztriát átengedte a normannoknak.

Élete és uralkodása szomorúan végződött. A nagyok, féltékenyek voltak arra, amije még volt, szövetkeztek ellene. Róbert herceg királylyá szenteltette magát Reimszben (922) s mikor következő évben meghalt, Raoul burgundi herceg foglalta el helyét a trónon. Úgy látszott, hogy Franciaország vagy Burgund, szóval a hajdani Gallia közepe — van hivatva a királyság föntartására. Az északi és déli szélén tartózkodó nagyok ellenségei voltak a középső rész fejedelmeinek. A normandiai herceg s Vermandoa grófja Egyszerű Károlyt támogatták. Igaz, nem sokkal később elárulták s Nagy Károly szerencsétlen ivadéka Péroun kastélyban halt meg, mint fogoly 976-ban. Ő alatta a magyarok egész Tuluzig kalandozó seregei nyomultak Franciaországban.

Halála után a korona Nagy Hugóra, Franciaország hercegére száll, ha akarja. Ám ő inkább mást ültetett a trónra, semhogy maga foglalja el s királylyá teszi az Angliába menekült IV. L a j o s t, Egyszerű Károly fiát (936). Csakhamar azonban elpártolt tőle, szövetséget tervezett ellene, melybe I. Ottó germán királyt is belevonta. Lajos Akvitániába menekült, melynek

nagyjai hadsereggel siettek segítségére. III. István pápa közbenjárására visszahelyezték a trónra.

Röviddel azután minden megváltozik. Az egyenetlenség Hugó és IV. Henrik közt újra kitört. A germán fejedelem most Hugó ellen vonult. Elpusztítja a párisi grófságot, de azután megverik, mire visszavonul a Rajna mögé, követő Nagy Károly ivadéka, aki alázatosan igazolja magát korábbi vádaskodásáért s kéri Ottót, hogy ő maga Ítéljen vagy páros viaskodás döntse el a kérdést. Bár a zsinat neki adott igazat s Nagy Hugót kiátkozta, mégis Lajos volt a gyöngébb s még csak a tekintély árnyékára sem tudott szert tenni.

Lajost a trónon Lot ár követte, nagybátyja segítségével. Ottó germán király igénye, hogy a birodalom az ő jogára alatt újból egyesíttessék, a francia király közé csoportosította több ország nagy hűbéreseit, kik főképp azt akarták megghiúsítani, hogy a császári hatalmat bárki is összeállíthassa. A lotaringiai nagyok Lotárt hívták segítségül Ottó ellen; Nagy Hugó már nem élt, de fia Kapet Hugo, hive volt Lotárnak. Lotár győztesen nyomult előre s csaknem elfogta a császárt. Ottó viszont egész Párisig nyomult pusztítva, de visszavonulásán szörnyű vereség érte, az Ézu partján egész hadserege megsemmisült.

Ez az utolsó föllobbanása a karloving ház fényének, pillanatnyi körülmények eredménye volt s főképp a francia ház támogatásának köszönhető. A karloving királyság menthetlenül elveszett s Lotár annyira átérezte ezt, hogy halálos ágyán könyörgött Kapet Hugónak, hogy fiát V. Lajost pártolja s tegye királyiá. Kapet Hugó ezt megígérte s meg is tartotta. V. Lajos azonban egy évi uralom után meghalt (987) gyermektelenül.

Amikor az udvarmesterek voltak az utolsó méroving királyok mellett ugyanazok voltak az utolsó karloving-királyok oldalán a francia is hercegek. Azzal a különbséggel, hogy ez utóbbiak területileg is függetlenek voltak. Az udvarmesterek hívek, gazdag birtokosok és a királyság miniszterei voltak egyidejűleg. Ez a cím pedig a nagy hatalom daczára is határozott alárendeltséget bizonyított. Az első Kapetek ellenben semmiféle udvari tisztséget nem viseltek. Kis Pipinnel egy ember emelkedett nemzete többi fia fölé. Kapet Hugóval egy önállóan kormányzott földterület emelkedett a többi fölé. A királyi címet a legnagyobb birtokkal egyesítették. De tényleg az új király úgyszólván a saját birtokain uralkodott csupán, míg az udvarmesterből lett király a még erejében levő teljes királyi hatalmat s tekintélyt vette birtokába.

Bizonyos hasonlatosságok egyébként szembeszökők voltak. Ismét a pápa adott jelet a forradalomra, ezekkel a szavakkal. „Lothár csak névre király — mondta II. Szilveszter; Hugónak nincs ilyen czime, de tényleg király.“ Ez a karlovingek ítélete volt. Kapet Hugó tudta, mily sokat köszönhet a pápa szavainak. Szent Valérnek sírboltot építtetett. Ez hagyomány szerint megjelent előtte álmában a szent s így szólt:

„Te és utódaid királyok lesztek késő nemzedékekig.“

A forradalmat emellett a kényszerűség indította meg. Az események ereje is Kapet Hugó mellett volt. Míg a Karloving birodalom létezett, határai a Pirenéusok s az Elba voltak. A birodalom fölöstása után Áken nem lehetett többé az ország fővárosa, nem feküdt se Franciaország, se Germánia központjában. Franciaország a Pirenéusoktól Maaszig terjedt s a nemzeti élet körülbelül e terület közepe táján lüktetett leghatalmasabban. A francia és burgund hercegség különben is megakarta őrizni a királyságot. A régi nagy emlékek, az a tény, hogy Klovisz és több más meroving Párisban székel, különösen a francia hercegségre terelték a figyelmet. Ott a Karlovingek idegenek voltak, a Rajnától jött emberek, akik idegen nyelvet beszélnek, nem a Szajna és Loár partjain otthonos román nyelvet, melyet Kapet Hugó használt.

987 július 1-én egy Szeuliszben tartott gyülekezetben, ahol főképp csak a francia hercegség nagyjai s püspökei voltak jelen, királylá kiáltották ki. Néhány nappal később Adalberon reimszi érsek Noajonban föl-szentelte.

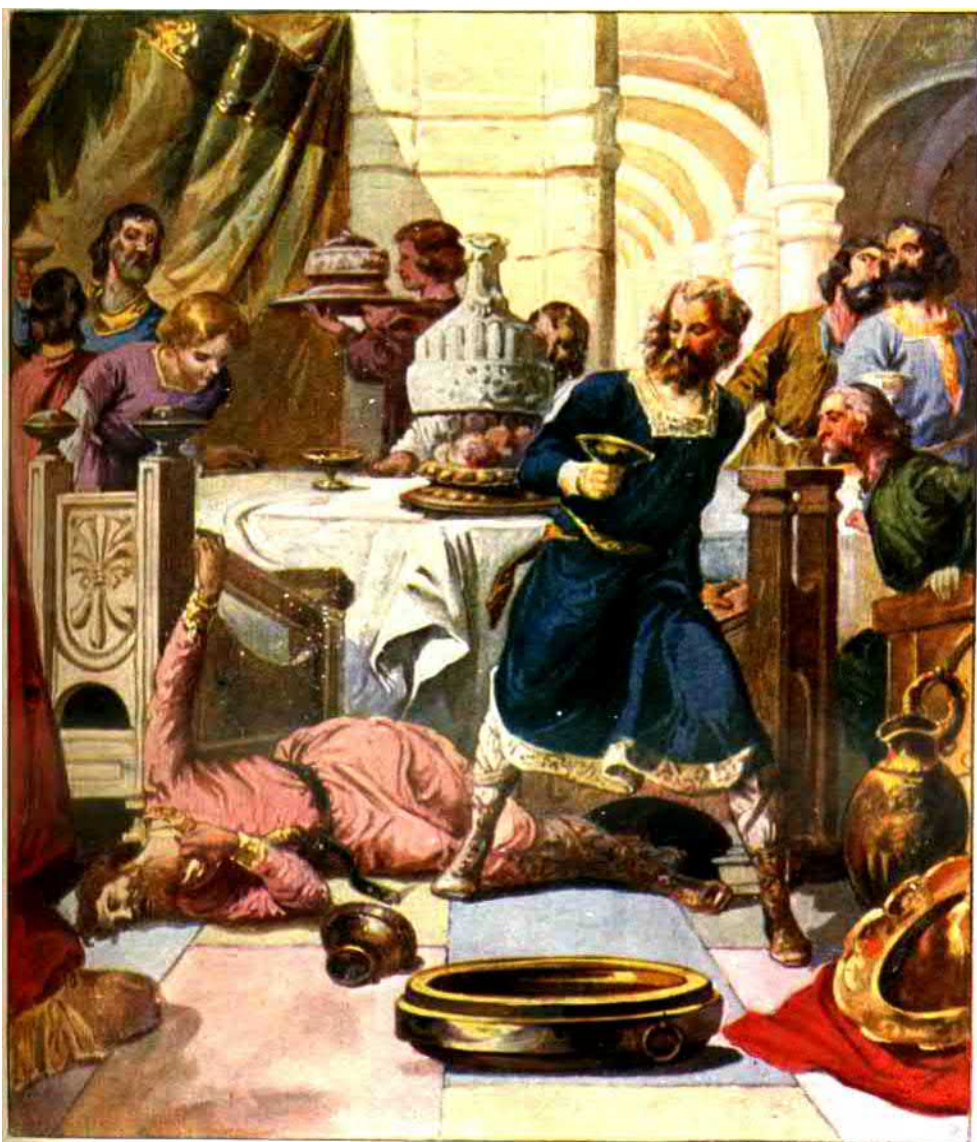
Ám a Karloving-faj még nem halt ki. Lotár fivére, Károly, Alsó-Lotaringia hercege, megjelent, hogy megsemmisítse Kapet Hugó megválasztását. Észak és dél, Flandria, Vermandoa és Akvitánia támogatták ebben. A laoni püspök kiszolgáltatta Kapet Hugónak, aki az orleani toronyba záratta. Fiai sem értek el tiltakozásukkal semmit. Egyik magtalanul halt meg, a másik kettő elkallódott. Hugó, hogy trónját megszilárdítsa, fiát Róbertét trónörökösnek ismertette el az orleani nagy gyülekezetben, mely szokás azután Fülöp Ágostig megmaradt.

Délen nem ismerték el Hugót. Háborút üzent Poatié grófjának s Perigord grófjának, akitől egy nap azt kérdezte: „Ki tett gróffá? Az így felelt: „Ki tett királylá?“

Bretany is független maradt. De a francia fejedelemséggel szomszédos országok híveivé szegődtek. Anzsú grófja, Normandia hercege meghódoljak Kapet előtt, aki ügyes taktikával s az egyházzal való szoros szövetség által teljesen megszilárdította uralmát. A frank papságnak megadta a szabad választás jogát s elhalmozta adományokkal. Utódai ugyanazon az úton haladtak.

Hugó halála után (996) fia, R ó b ért lépett a trónra. Szelíd, jámbor, tanulékony ember volt, aki egyházi dalok éneklésével, töltötte idejét. Naponta ezernél több szegényt látott el eleséggel. Felesége és a papok uralkodtak rajta. Mégis kiátkozták, mert megakarta tartani első feleségét, Bertát, aki rokona volt, mert az egyház a rokonok között hetediziglen eltiltotta a házasságot. Megadta magát.

Robert második neje a tuluzi gróf leánya, Konstanza lett. Ekkor könnyelmű életű emberek ezrei lepték el az országot s az udvart. Fura

Ordőg Robert

Normandia hercege megmérgezi bátyját, III. Rikárdot.

öltözetben jártak, borotvált állal, nevetséges csizmában s egész külsejük elárulta lelki elfajultságukat. Hit, törvény, szemérem nélkül való emberek voltak ezek, kiknek példája az egész nemzetet megfertőztette s mindenféle kicsapongásba döntötték s gonoszságokba. Ebből is látnivaló, mily mély jellembeli különbségek, sőt külsőségbeliek választották el északi és déli Franciaországot.

A békeszerető Róbertét, akinek semmi becsvágya sem volt, mégis új koronával kínálták meg. Itália akarta elismerni királynak, hogy Konrád német császár ellen kijátsza. Róbert visszariadt a veszedelemtől s nem fogadta el. Ez volt különben a legjobb politika, mert hisz a karlovingek is abban pusztultak el, hogy sokat akartak szerezni.

Hasznos szerzemény volt azonban Burgundia, mely Henrik halála után (1002) unokaöccsét Róbertét választotta királynak. De csak 12 évi háború után foglalhatta el az országot, mert az özvegy királyné fiainak egyike vitássá tette a trónt.

Mikor Róbert beakart avatkozni a sampányi gróf ügyeibe, ez így szólt:

„Én isten kegyelméből örökös gróf vagyok s ami birtokaimat illeti, őseimtől maradtak rám, semmi köze tehát a te uradalmaidhoz. Ne kényszeríts, hogy jogaim védelmében neked nem tetsző dolgokat cselekedjem, mert isten a tanúm, hogy inkább meghalok, semmint becsület nélkül éljek.“

A 11. század közepén vetették meg leginkább a királyi tekintélyt s a nagyok függetlensége ekkor volt a legnagyobb. Mint igazi fejedelmek uralkodtak birtokaikon s igyekeztek újakat szerezni hozzájuk, sőt háborút is viseltek a maguk szakállára.

Ilyen kis király volt első sorban a sampányi és bloá-i gróf Öd, aki Ari királyság néhány pontját elfoglalta s aki akkor pusztult el, mikor elakarta foglalni Lotaringiát abban a reményben, hogy helyreállítja I. Lotár egykori királyságát. Aztán az itáliai koronát tette volna fejére.

Ilyen volt híres versenytársa Fúik Nerra is, Anzsunak grófja, aki legyőzte lázadó fiát, Goffroá-t s aztán egy nyerget kötött hátára, több mértföldet gyalogoltatok vele, közben-közben rugdosta őt s így szólt: „Végre legyőztelek.“

—,Igen — felelte Goffroa, de ez apámat kivéve, minden más embernek győzhetetlen vagyok.“ Ez a válasz lefegyverezte a kegyetlen aggastyánt. Röviddel azután gyalog elzarándokolt a szent földre s a kimerültségtől meghalt. Ilyen különös vonások s ily vad erély jellemezte az időket.

Egy másik veszedelmes szomszéd volt Normandia hercege: II. V i l m o s , a f a t t y ú . 1035-ben lépett a trónra, miután leverte a nagyokat, akik ellenszegültek. Később meghódította Angliát, míg néhány hajója déli Itáliát hódította meg.

Ily veszedelmes és hatalmas nagyok közt a király, 1031. óta I. Henrik

tehetetlen volt. Csaknem minden viszályukba belerántották, de mégis csak ő volt a király s ennek jogai előbb-utóbb érvényesülnek. Henrik király Jaroszlav orosz fejedelem leányát vette el.

I. Fülöp, aki Henrik után következett (1060), ép oly jelentéktelen uralkodó volt, bár Európa akkor nagyszerű események színtere lett. Akkor indult meg az első keresztes háború s akkor tört ki a viszály IV. Henrik császár és VII. Gregor pápa között. Fülöp egyikben se vett részt. Folyton Hódító Vilmostal háborúskodott, aki a francia partokat pusztította s lázadó alattvalóival. Fülöp le Résén átengedte neki Gatinét. Hálából Fülöp elrabolta feleségét, Bertradot. II. Urbán pápa ezért kiátkozta a keresztes hadak jelenlétében a klermonti nagy zsinaton (1095), mire rögtön elhagyta Bertradot, majd ismét magához vette, ismét elhagyta s ismét házába vette, úgy, hogy az egyház végre is szemet hunyt eljárása fölött.

Bűnei s nemtörődömsége, az egyházi és világi javak pénzért árusítása, melyet utódai is folytattak, teljesen aláásták a királyi tekintélyt. Ám ha a király tétlen volt is, a nemzet annál szenvedélyesebb, annál nagyobb tevékenységet fejtett ki. A régi gallok kalandvágya ismét föltámadt: félmillió ember kelt át az Alpokon, hogy egy sirt fölszabadítson; normand lovasok meghódították Itália több herczegségét; egyik Hapet családbeli herczeg a Pirenészokon túl megalapította Portugált s végül 60,000 ember kelt át a Manche-csatornán s legázta Angliát.

A skandináv birodalom Nagy Kanut után romba dőlt, mint a frank birodalom Nagy Károly után. Kanut három fiának ugyanannyi királyságot hagyott: Svénonnak Skandináviát, Karaidnak Dániát s Hard-Kanutnak, aki Emmától származott, Angliát. Harald, aki egyideig bitorolta Kanut örökének egy részét Angliában, nemsokára meghalt s így Anglia teljesen Hard-Kanuté maradt, kinek uralma előkészítette a szász dinasztia visszatérését; III. Edvárd (a gyónó), Etelred és Emma fia 1042-ben a trónra lépett.

III. Edvárd szász volt apja után, normann anyja révén. Ő jobb szerette a normannokat, mert közöttük töltötte a száműzetés idejét s mert műveltebbek is voltak. Sokat közülük udvarába hitt, a főbb püspökségeket nekik ajándékozta. A szászok féltékenyek lettek. Őket az udvarnál a hatalmas Godwin képviselte, aki fiaival együtt több grófságot kormányzott. Később kegyvesztett lett. Mialatt nem volt az udvarnál, új normand udvaroncok érkeztek: Normandia hercege II. Vilmos, Ördög Róbert herczeg fattyú fia. Vilmos mindenütt normandokat látott az ország élén, Angliát tehát félig meghódítottának látta. Útja a szászokra rossz benyomást tett s Godwint a közvélemény ismét kegybe juttatta. A normandokat elkergették az udvarból.

Godwin 1053-ban halt meg. Legidősebb fia örökölte méltóságát s befolyását. Elment Normandiába, hogy visszakövetelje a túsokat, akiket apja Edvárdnak, ez pedig a normand herczegnek adott át. Vilmos nagy tiszte-

lettel fogadta. Egy nap lovaglás közben így szólt Vilmos: Mikor Edvárd és én úgy éltünk, mint két fivér, megígérte, ha ő lesz Anglia királya, megtesz engem trónörökösnek. Harald, ha segítesz, elhalmozlak minden javakkal, Ígérd meg, hogy kiszolgáltatom nekem a doveri kastélyt s addig hagyd nálam a túsok egyikét. Harald beleegyezett, mert most a herceg hatalmában volt. Bayóban az udvar előtt Vilmos fölszólította, hogy esküdjék két ereklyére, hogy Ígérését megtartja. Harald megesküött. Azt hitte, hogy két kis ereklyére tett eskü nem nagy következményű, de Vilmos megcsalta, az ereklyék alatt nagy, csontvázzal teli edény volt. Mikor fölfedték, Harald elsápadt. A szentek csontjaira tett eskü nem szeghető meg.

Alig tért vissza, Edvárd meghalt. A gyülekezet neki adta a koronát. Vilmos nyomban figyelmeztette esküjére. Harald azt felelte, hogy csak a kényszernek engedett s így az eskük semmisesek s egyébként is országa a szász népé. Vilmos bitorlással, hamis esküvel vádolta s Rómába hívta, melyet akkor Hildebrand kormányzott. A pápa, aki haragudott, hogy a Péter-fillérekét még nem kapta meg, kiátkozta Haraldot s Vilmosnak ítélte Angliát, szentelt lobogót küldvén neki mint a katonai uralom jelképét s egy gyűrűt, melyben egy gyémánt alatt Szt. Péter egy hajszála volt, ami az egyházi fölavatást jelképezte. A herceg 60,000 emberrel indult el 1066. szeptember 27-én 1400 hajón Anglia ellen.

A hadsereg Pevensey (Szusszeks) mellett szállt partra, míg a szász hajóhad, mely a csatortát őrizte, hazatért, hogy élelmiszertel lássa el magát. Harald e pillanatban fivére Tosztig ellen harcolt északon, aki föllázadt ellene. Harald győzött s dél felé sietett. Bár hadserege csak negyed-részt tette ki az ellenségének, föltartóztatta a hasztingszi halmok mellett. A szászok elsáncolták magukat s vidáman várták az ellenséget, a normandok ellenben imádkozva töltötték a csata előtti éjszakát. Másnap ezek támadtak, a szászok visszaverték őket. Harald elvesztette félszemét, de a sánczokat megvédte. Végre Vilmos látszólag menekült, amiáltal a szászokat kicsalta sánczaikból. Ekkor rájuk rohantak s lekasabolták őket. Harald is elpusztult s egyedül a hattunyaku szép Edit volt képes fölismerni az utolsó szász király holttestét (1066).

Vilmos Londont is elfoglalta, a városi tanács meghódolt. Vilmos nyomban hozzáfogott a híres torony építéséhez. Majd megkoronáztatta magát, még pedig nagy tűzvész közepette, melyet ő okozott, hogy a rendszeres ellenállást lehetetlenné tegye.

Vilmos nemcsak a koronát vette el, hanem a régi királyok kincseit és az egyház ötvösremekeit is. Azután társait jutalmazta meg. A bárók és lovagok kastélyokat kaptak, nagy uradalmakat, várakat, sőt városokat. A legközségesebb emberekből is lovagok s gazdag emberek lettek.

Az angolszász papságot is szigorúan büntette. Egy részük a pápa bul-

lája következtében a győztesekhez csatlakozott, a többség azonban, mely szász eredetű volt, a nemzeti függetlenség ügye mellé szegődött.

A hásztingszi csata után a szász papságot kifosztották s üldözték, Sztigand primást elkergették székhelyéről Kantorbérriből s a híres Lanfrankot tették helyébe, akit 11. Sándor az angolszász papság eltérítésével bízott meg. Lanfrank valóságos zsarnoka lett az angol püspököknek. Egyike az új prelátságoknak. Egyházmegyéje szász papjait eltiltotta a tápláló eledelektől s a hasznos könyvek olvasásától, nehogy testileg s szellemileg megerősödjenek. Még az angolszász szentek sem menekültek a győztesek dühétől s talán semmi annyira el nem keserítette a legyőzötteket, mint ez.

Harald halála nem törte meg az ellenállást Hasztingsz mezőin. Hat éven át az ország minden pontján fellázadtak.

Az első lázadás 1067-ben tört ki. A gallok is támogatták. Vilmos azzal az ígérettel igyekezett megnyugtatni Londont, hogy Edvard király törvényeit visszaállítja jogaiba. A lázadókat Ekszeter elpusztításával büntette meg, Okszförd 700 háza közül 300-at pusztított el. A romokon erősségeket emeltetett. E katonai okkupáció előtt a szászok Skóciába s Izlandba menekültek. Onnan hajdani ellenségeiket a skandinávokat hívták segítségül. A dán király fivére Ozbiorn kikötött a Hunber torkolatánál, ahol dán volt a lakosság (1069). A szászok mind köréje sereglettek Edurin és Morkar grófok vezetésével. De Vilmos lekenyerezte Oszbiomnt, aki hazájába vonult. A szerencsétlen szászok csak Northumbria teljes elpusztítása után hódoltak meg.

Az ellenállás ekkor más alakot öltött. Ely szigetén a szászok megnyitották az u. n. menedéktáborot. Odamenekültek az üldözöttek: Edwin, Morkar, Sztigand primás s a szerencsétlen Edgar király. Svénon dán király 1072-ben hadsereggel jött oda; számúzta fivérét, aki meghagyta vesztegetni magát, de a normand arany őt is megszedítette. Vilmos ekkor körülzárta a menedéktáborot s el is foglalta Hereward hősies védelme dacára. Ez maga is megbékült ekkor a normand királylyal. De egy nap, mikor a szabadban ebéd után elaludt, meggyilkolták (1072).

A szászok tovább is ellenálltak. Most már egyenként álltak ellent, az erdőkben, ahol nyíllal gyilkolták le az arra haladó normand urakat s a király vadjaiból táplálkoztak. Hiába helyezték őket törvényen kívül, egy századnál tovább harcoltak ily módon. Népszerű hősük Robin Hood 1160-ban született.

Vilmos ezeknek a harczoknak a megtörésére ezt a törvényt hozta „Amely megyében egy franciát meggyilkolnak, vagy halva találnak, a megye lakói 8 nap alatt tartoznak a gyilkost előkeríteni. Ha nem, 47 ezüst márkát fizetnek.“

Az ellentállás legyőzete után Vilmos a hódítás szervezéséhez látott. 1080—1086-tól telekkönyvet készítettek a hódítók minden birtokáról, a házak

számát jegyezték föl oda, a lakók bevételi forrásait, a hódítás előtt fizetett bért. A szászok az utolsó ítélet könyvének nevezték el, mert az ő visszavonhatlan kizárásukat tartalmazta birtokaikból. Ezen a fölosztott s kimutatott földön fejlődött Európa legrendszeresebb hűbértestülete: 600 báró s alattuk 60.000 lovag. Valamennyi fölött a király, de nem gyöngé, mint Franciaországban. Ő volt a hódítás vezére, a győzelmes főnök, a többi csak az ő hadnagya s katonája. Az angol-normand királyi hatalom óriási földbirtokokat is biztosított magának, valamint a főbb városok birtokát s az egyszerű lovagoktól közvetlen hűségi esküt követelvé, gondoskodott róla, hogy szorosan magához fűzze valamennyi hűbéresét.

A normandokat nem szabad úgy megítélnünk, mint a skandinávokat. A normandok győztek ott s az ő francia műveltségük, az ő szokásaik, nyelvük, hűbériintézményeik plántálódtak át Angliába. Az angol bárók között ma is számos francia nevű van s III. Edvárdig, tehát a 14. század közepéig a francia volt az udvar és a törvényszékek nyelve.

De Franciaország drágán fizette meg ezt a hódítást. A normand hercegek, mint angol királyok hosszú ideig sakkban tartották a francia királyokat. Folytonos háborúság s féltékenység a két nép között, volt e hódítás eredménye.

Az új állam is örökös civodások helye volt. A La Mans csatorna teljesen ketté választotta Normandiát s Angliát, ami az angol-normand királyságban s magában a királyi családban is sok csalódásra adott okot. Hozzájárultak ehhez Vilmosnak és utódainak vad, durva szokásai. Ördög Róbertnek a barbár és népies vér-keverékét hordja ereiben. A fiuk folyton veszekedtek s már apjuk életében le akarták gyűrni egymást a jövőre való tekintettel. Maga Vilmos is legidősebb fiával folytatott háborúság alatt halt meg. Ez ugyanis el akarta apjától venni a francia király segítségével Normandiát (1087).

A verduni szerződés által, mely 843-ban három részre osztotta Nagy Károly örökét, a császári korona botárnak jutott Itáliával s azzal a hosszú földterülettel, mely Francia s Németországot egymástól elválasztotta. Mikor ez a mulékony birodalom összedőlt, a császári korona Itália öröké lett a római császárság emlékei révén. Csakhogy Itália csakhamar darabokra szakadt s a császári korona, a világ uralmának, Európa politikai egységének jelvénye nem maradhatott valamely királyocska kezén, aki Lombardia egy darabkája fölött uralkodott. Több joga volt ehhez a Karlovingek által alapított két hatalmas királyság egyikének: Franciaországnak vagy Germániának. A 10. és 11. század eseményei Franciaországban azt mutatták, hogy a császári korona nem neki való. A francia hercegeknek, akiknek nem volt jogcímük a császárság igénylésére, megértették, hogy örület lenne ily becsvágyat táplálni s ha tennék, valószínűleg hűbéres királyságukat is elveszítenék. Germánia királyai ellenben Nagy Károly valódi örökösei

voltak. Az ország, melyen uralkodtak, Nagy Károly alkotása volt, Nagy Károly hódította meg. Országaikban, sőt azonkívül mindenütt nyomaira bukkantak.

Míg Franciaország nagyjai közül választott királyt: Őd, Róbert, Kapet Raul és Hugó, Németország Vastag Károly letétele után Nagy Károly egy leszármazottját, Arnulfot választotta, úgy, hogy ebben az országban a Karloving-ág csak kihalásával (811) szűnt meg uralkodni. Arnulf ügyes s bátor ember volt, akinek tevékenysége alaposan elüt a többi Karloving lustaságától. Helyre akarta állítani a teljes birodalmat, amennyiben valamennyi Európában trónra jutott új uralkodó hódolatát követelte. Meg is cselekedték Franciaország, Burgundia, Ari, Itália s Friaul királyai.

Ainulf csakhamar közvetlenebb főnhatóságot akart gyakorolni ez országokra. Fiát Iwentiboldot tette meg Burgundia s Lotaringia királyának. De nem ismerték el s elpusztult. Arnulf, akit Itáliába hitt Berenger versenytársa Quido ellen, ezután Itália és Spoleto királyának kiáltatta ki magát (896). Igaz ez csak cím maradt, de utódai számára értékes útmutatás. Németországban erősebb volt uralma. Visszaszorította a normannokat, szlávokat. Ez utóbbiak 844-től 847-ig négyszer is betörték Germániába. Élükön a morvák Iwentinod vezérükkel. Arnulf előbb úgy akarta lekenyerezni őket, hogy átengedte nekik Bohémiát, mikor ez nem vezetett célhoz, segítségül hívta ellenük a magyarokat (896), akik teljesen megsemmisítették a morva királyságot. A fölszabadult Bohémiát ekkor Métodiusz és Cirill apostolok a keresztény vallásra térítették. De a magyarokat, akiket ő maga hitt be Németországba, nem tudta onnan kiűzni, Arnulfnak az utóda, Lajos alatt megnyerték az augsburgi csatát s büntetlenül rabolták az országot.

Lajossal a Karlovingek német ága kihalt s Germániának más családból kellett királyt választania.

Németország, épügy mint Franciaország akkor nagy területek szövetsége volt, de két pártra osztotta őket a szokások és gondolkodás különbözősége. Az egyikhez tartoztak a hajdani ausztráziai és allemann szövetségek nagy városaikkal s egyházi központjaikkal, a másik a szász Németország, mely még teljesen barbár és harcziás. E különbségből később ellenségeskedés származott. Az Allemanok és Boók hajdani területe két fejedelemséget alkotott: Svábiát és Bajorországot, az ausztráziai Franciaországban volt Frankonia. Szászországhoz csatlakoztak Türingia s Frisia egy része. Ezek Germánia négy kezdetleges fejedelemségei.

911-ben a választás, melyet csak időlegesen irt elő a Karlovingek dicsősége, visszatért Germánia politikai erkölcsi közé, abban a pillanatban, melyben a francziák beszüntetik. Ez a körülmény különféle sorsot biztosított a két országnak. A francia királyok annyira gyöngék voltak, hogy a hatalmas hűbéresek szívesen meghagyták nekik az öröklés jogát. Ellenben a németek látván, hogy a királyi hatalom még mindig túlerős,

mindent elkövettek gyöngítésére s megvonják tőle ezt az előnyt. Idők során az előbbi gyöngéből hatalmas lesz, míg az utóbbi elgyöngül s az egyik ország a végletekig menő központosításhoz jut, míg a másik a leg-szélső szétdarabolás állapotába. Kapet Hugó családja még 9 századon át uralkodik s különös véletlen folytán a német dynasztiák kihalnak a má-sodik, harmadik nemzedékben. Elannyira, hogy Németország folyton abba a helyzetbe kerül, hogy új királyi családot adjon önmagának s így meg-tartja a választás szokását, míg Franciaország ellenkező okokból az örök-ösödésnél marad.

I. Konrád, akit 911-ben választott meg Szászország, Türingia és Frankonia, női ágon szintén Nagy Károlytól származik. Ő kezdte meg a küzdelmet a nagy hűbéresek ellen. Ezek a harcias fejedelmek mindent megkíséreltek a királyi iga lerázására s mégis mindig ők maguk adnak maguknak királyt, hogy megőrizték országuknak a császári czím dicsőségét s hogy egységesen jobban ellenállhassanak a külső támadásoknak.

Konrád frankoniai volt. El akarta gyöngíteni Szászországot s elszakí-tani tőle Türingiát, de Henrik fejedelem legyőzte Ehreszburg mellett. Nyugaton Lotaringia fejedelme nem ismerte el s a francia királyhoz csatlakozott s elvette tőle Elzászt. Délen a sváb kormányzók tagadták meg tőle a királyi czímet s Gonosz Arnold bajor fejedelemmel szövetségtek. Ezeket megverte. Meg kellett jelenniük a nemzeti gyülekezet előtt Az altheimi diéta lefejeztette őket. Konrád tehát több ponton győzött, mikor a magyarok ellen vívót egyik csatában elesett, 918-ban.

Utána a szász házba került a császári korona, ahol 100 évnél tovább maradt. Konrád halála előtt legyőzőjét, Henrik fejedelmet jelölte meg mint legalkalmasabbat arra, hogy Németországot a magyarok ellen megvédje. Mikor a küldöttek megérkeztek hozzá, épen madarakra vadászott. Innen a neve: Madarász Henrik.

Ő szervezte Németországot. 926-ban Henrik elrendelte, hogy mindenki, aki 13-ik életévét betöltötte, köteles fegyverviselésre. Aki töltszólítás után nem jelenik meg a királyi táborban, halállal bünhődik.

Madarász Henrik külső ellenség ellen teljes védelmi rendszert hozott be. A dánok ellen a slezvigi határkerületet, északi Szászországból vagyis Brandenburg örgrófságból a szlávok és vendek ellen, Mizniából a magyarok és lengyelek ellen és Kedlunburg, Meisszen, Merseburg várakat szintén ezek ellen. Ez lett az egész védelem központja. E várakat burgwart-oknak nevezték. Elrendelte, hogy minden 9 hűbéres közül egy a legközelebbi burgwartban tartózkodjék, míg a többiek viszont megmivelik az ő föld-jeit is. Raktárakat építtetett, melyekbe az aratás egy harmadát elhelyezték, ünnepies összejöveteleket tartott, vásárokat, születésnapokat és lakodal-makat rendezett.

Nagy győzelme Merzeburg mellett (934) visszaszorította a magyarokat

s Lotaringia visszacsatolása megvédte a birodalmat nyugatról, mint keletről Bohemia s északról Schlezvig.

Henrik diétát hívott össze Erfurtban, halála előtt s kérte, hogy második fiát, Ottó-t ismerjék el királynak. Ez elment Ackenbe, ahol a fejedelmek, hercegek s egyéb nagyok a bazilikában királylyá kiáltották ki. Ezután a majenzi érsek bemutatta a templomban összegyülekezett népnek, s így szólt: íme az, akit isten választott, akit az elhunyt Henrik király kijelölt s akit az ország nagyjai most királynak választottak, a nemeslelkű Ottó. Ha e választás tetszik nektek, emeljétek föl kezeiteket.

Az egész nép fölemelte kezét. Ez volt az utolsó választás, melyen az egész nép részt vett.

Hogy a király megint csak szász volt, tiltakozásra bírta a nyugatot és délt. A bajor és a frankóniai fejedelem szövettek Lotaringiával és IV. Lajos francia királyal. Ottó legyőzte a lázadókat s benyomult Sampányba a francia fejedelem támogatásával, aki Vermandois grófjával együtt épen háborút viselt Lajos ellen. Ez sietett békét kötni (940). Szerencsés véletlen folytán az ellenséges fejedelemségek trónjai megüresedtek és sikerült neki azokra családja tagjait ültetnie. Fia, Henrik, lett Bajorország fejedelme, Svábiáé fia Ludolf, Frankóniáé és Lotaringiáé pedig veje Konrád a böls, a kölni érsekség pedig másik fivérének, Brunznak jutott, a majenzi pedig harmadik fiának, Vilmosnak. Hatalmát nagyon megerősítette azzal, hogy a fejedelmek alatt álló grófoknak a nagy területeken magnagyobbította hatalmát. Ők bíraskodtak királyi ügyekben s kezelték a királyi uradalmakat. Kedvezett az egyházi hűbéreseknek is. A püspököknek grófságokat, sőt hercegségeket ajándékozott, megelégedvén azzal, hogy a közigazgatás vezetésére megbízottakat nevezett ki. Később a grófok vagy egészen függetlenítették magukat, vagy egészen a fejedelmek igája alá kerültek, a papság pedig lerázta magáról a megbízottak ellenőrzését. De Ottó nem gondolhatott arra, hogy utódai nem fognak érteni az uralkodáshoz.

Ránk magyarokra szomorú ütközet tette híressé Ottó uralkodását: Augsburg mellett vívott csata 955-ben az ott aratott győzelem óta a magyarok nem törtek be többé Németországba. Ottó megalapította az ausztriai örgrófságot. Boleszlász bohémiai királyt kényszerítette adófizetésre és a keresztény vallás támogatására (950), úgyszintén Micsizlász lengyel fejedelem, akinek meg kellett engednie a pozeni püspökség alapítását, a dánokkal csak akkor kötött békét, mikor királyuk és fia a keresztység fölvetelét megígérték. Az Odera és Elba vidékén a magdeburgi, brandenburgi, havelbergi, meisszeni, merzeburgi és poseni püspökségeket alapította, a cimbriai félszigeten a slezvigi, ripeni és aarhauzi, Bohémiában a prágai püspökséget.

Igy vette ezeket az országokat birtokába a civilizáció.

Madarász Henriknek elhozzák a koronát.

2.

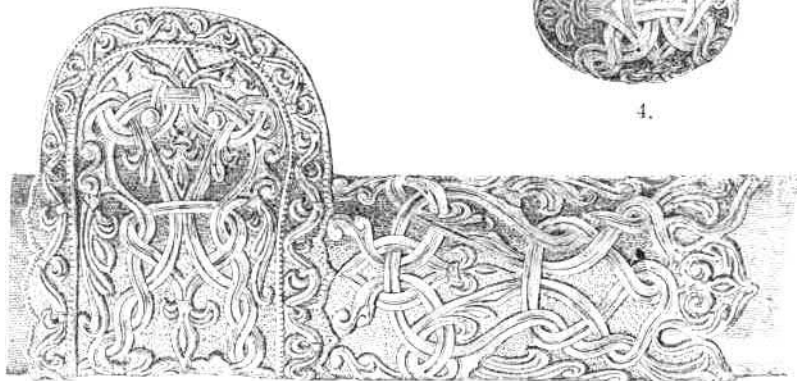
3.

4.

1. A kard teljes képe. — 2. A markola* — 3. A kardvég. —
4. A keresztvas gombja. — 5. A kardpant.

5.

4.

IX. századból való kard.

Állítólag Nagy Károly kardja volt. Újabb az a nézet is felmerült, hogy ez a kard talán az, melyet a régi magyar királyok, mint Attila kardját őriztek és amelyet . Iámon király anyja 1063. a nordheimi Ottó herczegnek ajándékozott.

Németország igényei Itáliára Ottó alatt ismét életre keltek. Itáliában a legszörnyűbb zűrzavar uralkodott, minden egysége elveszett, erkölcsi zűllésnek indultak. Északon, ahol a lombardok és frankok uralkodtak, germán volt, középen római, délen görög és csaknem szaracén.

Egész sereg apró királyság keletkezett. Így a f r i a u l i fejedelemség, i o r é i grófság, a s p a l e t ó i fejedelemség, a b e n e v e n t i, s z a l e r n ó i és k á p u a i hercegség.

Egyházi fejedelmek voltak: a pápa, az érsekek (Milano, Ravenna), a pádiai, veronai, turini püspökség.

Szabad városok: Velence, Genua, Géta, Amalfi.

A leghatalmasabbak folyton viszálykodtak s e viszályaikban nagy szerepe volt a törnek és méregnek. Egy kicsapongó s gyilkosságokkal terhelt nő: Marozia rendelkezett Itália koronája és a pápa hármaskoronája fölött.

924-ben a császári korona gazdátlan lett a meggyilkolt I. Berenger halálával és a nagy zűrzavarban senkinek se jutott eszébe fölemelni. Rudolf burgundi király, Hugó provenszi király s ennek fia Lotár legalább Itália koronáját vették föl. 951-ben II. Berenger ioréi márki, a hasonló nevű császár unokája megmérgezte Lotárt, elfoglalta helyét s hogy a trónt fiának Adalbertnek biztosítsa, Lotár özvegyét hozzá akarta adni feleségül. Ez azonban Kanosszába menekült és Ottó segítségét kérte.

Ottónak ez volt a legjobb alkalom Nagy Károly birodalmának helyreállítására s a vaskorona, valamint a császári korona visszavételére. 951-ben átkelt az Alpokon s mindenütt nagy örömmel fogadták. Első utazása alkalmából még nem vette föl az itáliai koronát. Egyelőre feleségül vette Adelaidot s fogadta Berenger hódolatát. 961-ben ismét visszatért s Berenger megkísérelte az ellenállást, Milánóban Itália királyának kiáltotta ki magát s császárrá koronáztatta magát 962-ben Rómában. Megújította Nagy Károly adományait a Szentszéknek, viszont a rómaiak megígérték, hogy csak az ő küldötteinek jelenlétében s az ő beleegyezésével választanak pápát. Egyben alapját vetette északi Itáliában a német uralomnak. Mikor a rómaiak látták, hogy a pápai hármaskoronával rendelkezik, föllázdak, elkergették az általa kinevezett XIII. Jánost, választottak prefektust és 12 tribünt. Ottó súlyosan büntette őket. Luitprand püspököt elküldte a keleti császárhoz Nikéforhoz s megkérte Teofánia lánya kezét fia Ottó számára. Nikefor ezt sértően visszautasította, mire Ottó elpusztította a délitáliai görög területeket, úgy, hogy az új keleti császár Limisker János sietett odaadni Teofániát. Ez a házasság a szász háznak déli Itáliára is igényt adott.

Ottó kimagasló helyzete sokban hasonlított Nagy Károlyéhoz. Belül mindenható, kívül rettegett. Nagy volt a hite s a magyarok fölött aratott győzelme után még a szaracénok is követséget küldtek hozzá. 973-ban halt meg.

A szász ház utolsó császárai II. Ottó, III. Ottó és II. Henrik már ha-

Abambergi székesegyház.

Ezt a híres egyházat II. Henrik alapította, 1004-ben. 1012-ben szentelték fel, 1081-ben leégett, de a XIII-ik században ismét felépítették. 1828—87-ig azután teljesen restaurálták. — Ebben a székes egyházban van II. Henriknek és nejeének a sírja.

nyatlanak. II. Ottó ellen Németországban is többször föllázdak, háborúja volt Franciaországgal is s így csak 7 év múltán mehetett Itáliába, ahol hosszas távolléte alatt úgy a világi, mint az egyházi fejedelmek elszakadtak. Ottó egyébként nem is törődött annyira északi és középső Itáliával, mint a félsziget déli részével, melyhez felesége révén, jogot tartott. De

Konrádot császárrá választják.

pörül járt. Bazentello mellett megverték, görög kalózok kezébe esett. Megszökötf ugyan s úszva elmenekült, de néhány hónappal később meghalt 983-ban.

III. Ottó legfőbb vágya volt egész Itália meghódítása. De hosszú kiskorúsága folytán csak 996-ban mehetett oda. A tiarát*) rokona V. Gergelynek adta, aki Németországot a kereszténység védő karjául tekintette, aztán II. Szilveszternek hajdani tanítójának. E német túlsúly ellen Rómában Kresztenciusz tribün föllázdott s a konstantinápolyi udvar támogatásával helyre akarta állítani a római köztársaságot. Ottó elfogatta Kresztenciuszt s hetven láb magas akasztófára köttette föl. Neje azonban megboszulva s megmérgezte a császárt (1002).

A német uralom e kegyetlen tapasztalásai arra indították Itáliát, hogy nemzeti királyt adjon magának. Arduin ioréi márkit Páirában királynak kiáltották ki.

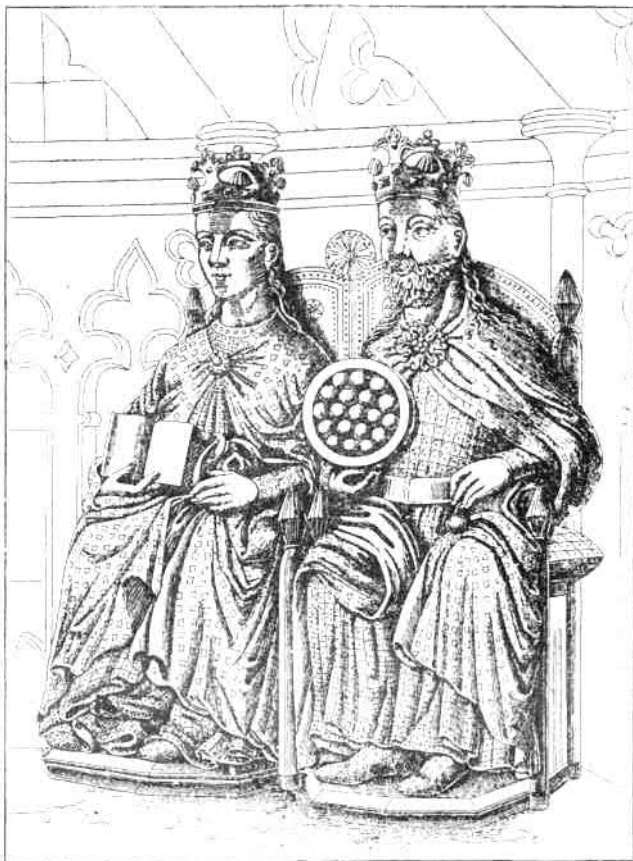
*) Tiara = a pápai hármaskorona.

Bajor Henrik, a Madarász Henrik unokája és Ottó utóda annyira vallásos volt, hogy le akart mondani s szerzetesnek beállni. Sok baja volt német hűbéreseivel és a lengyel királylyal, azonkívül háromszor átkelt az Alpokon. A második átkelésnél (1013) leverte Arduint. Harmadik átkelése alkalmával az egyházi arisztokráciát elhalmozta kegyeivel s első hatalommal tette a félszigeten.

II. Henrik, a szent császár nemcsak maga volt nagyon vallásos, de a felesége Kunigunda is, aki férjét folyton biztatta szent cselekedetek gyakorlására. A náasztársak közt, így tartja a hagyomány, mégis egyenletlenség támadt Kunigunda, hogy ártatlanságát bizonyítsa, isteni tétekre bízta sorsát. Hat ást tüzesített és mezítláb ment rajtuk végig a király jelenlétében. A próbát sikerrel állotta meg, mert sértetlen maradt. Az egyház később a szentek sorába iktatta.

II. Szent Henrik halála után a császárikorona ismét a frankoniai házra szállt. Wormsz és Majna közt a síkon királylyá kiáltotta ki a választó gyűlés a frank Konrádgrófot. Ő lett II. Konrád császár. A politika azonban az uralkodó család változás dacára ugyanaz maradt. II. Henriknek huszú éveken át küzdenie kellett a lengyelek ellen, akiktől elvette Bohémiát, de akik kényszerítették, hogy országuk iránt való minden igényéről mondjon le. II. Konrád átengedte Nagy Kanut dán királynak Slezvíget, de legyőzte és kereszténységre térítette az Elbától északra garázdálkodó lutizeket.

II. Konrád elítéltette a sváb fejedelmet, mert helvét Burgundiát magához

1. Ottó császár és a felesége.

Ennek a szoborparnak igen nagy becsé van jelemetani szempontból, mert ez a szoborpar, ha pemis közvetlenül a császári pár halála után, de még akkor készült, amikor a császári köntös I. Ottó jelmezével teljesen megegyezett és még voltak emlékek, melyek a császári pár arcát megőrizték és így a szobrász valóban I. Ottónak és feleségének képét örökíthette meg. — Ottó jobb kezében tizenkilenc golyóval megtöltött korongot tart, erről a tizenkilenc korongról azt tartja a hagyomány, hogy azt a tizenkilenc tonna aranyat jelent, amit I. Ottó a magdebourgi székes egyház építéséhez adott. Valószínű azonban, hogy ez a korong a birodalmi almát jelenti, melyet régen gyakran a kereszt nélkül is ábrázoltak.

akarta ragadni. Konrád magának szánta ezt az országot. A bázeli szerződés értelmében, melyet sikerült az agg arli királylyal aláíratnia, az egész Ron völgye a frauskomté és a Sveicz a német császársághoz csatoltattak 1033-ban.

Konrád eleinte úgy viselkedett Itáliában, mint elődei. A püspökökre támaszkodott, különösen Heribert milánói érsekre, aki megkoronázta s még növelte hatalmukat. De ez a nagy kegy nem vált hasznára. A püspökök — Itália urai — elég erősnek érezték magukat, hogy könnyen vegyék a;szászai hatalmat s hogy leigázzák a kisebb hűbéreseket és a polgársá; jt. Ez utóbbiak szövetkeztek s segítségül hívták a császárt. Konrád jtt is s ezúttal egészen más hangulatban. Elfogatta Héribertet, a verszeih, plézanszi és kremonai püspököket s hogy egyszersmindenkorra példát mutasson annak a papságnak, mely annyira visszaélt jótéteményeivel. 1037-ben kiadta hires rendeletét, mely az itáliai hűbéresek területeit visszavonhatatlannak, örökösnek és közvetleneknek mondja ki. Ez volt az olasz hűbéresség alkotmánylevele. Konrád 1079-ben halt meg. Utóda fia III. Henrik lett, a német császárok leghatalmasabbja, de akinek a nagy hatalma buktatta meg a második germán császárságot. Neki köszönhető a középkor leghatalmasabb háborúja is: a papság és a birodalom küzdelme.

Díszítés Alfréd angol király jogaráról. Tojásdad kristály, melyben mozaik olvasztmány van és Alfrédöt ábrázolja. — A körirat pedig így szól :
 ..Alfréd csináltatott engem."

A HÜBÉRESSÉG.

Nagy Károly igazi örökösei voltaképen a hűbéres urak voltak. Nemcsak a birodalom darabolódott szét Vastag Károly letétele után, hanem a királyságok, sőt még a nagyobb területek is. A fejedelmek és grófok épp oly tehetetlenek voltak, mint a királyok, a normanok, szaracének és magyarok ellenében s egyformán képtelenek arra, hogy nagyobb területeket kormányzásuk alatt tartsanak. Az alattuk álló népek lassanként megszokták, hogy csak önmagukra támaszkodhatnak. Eleinte a pogányok közeledtek az erdőkbe menekültek a vadállatok közé. Később azonban néhány bátrabb ember visszaindult s bizony nem hagyta el mindenét anélkül, hogy legalább védelmezni ne próbálta volna. Völgyek körül, szorosok fölött sánczokat, falakat emeltek, ahol a bátrak és erősek védekeztek. 853-ban rendelet parancsolta meg a grófoknak és a király hűbéreseinek, hogy a régi várkastélyokat kijavítsák és újakat építsenek. Csakhamar tele volt velük az ország s a betörők gyakran kénytelenek voltak előlük visszafordulni. Ezek a várkastélyok urai később a vidék rémei lettek, igaz, hogy előbb megmentették, de később fosztogatták, ezek voltak a rablóvárak ősei.

A hűbérességnek tehát meg volt a maga törvényes időszaka is. Minden hatalom az ő szolgálataival épült föl s visszaélései miatt bukik.

Milyen volt ez új uralom? A területek örökölhetőségét, mint láttuk, követte a királyi hivatalok örökössége. Csakhogy általában a királyi birók tulajdonosai lettek egyidejűleg tulajdonosai a királyi hivataloknak is, aminek következménye az lett, hogy a hatalom s a föld ugyanazon kezekben egyesült: ez alakítja meg tényleg a hűbérességet.

A római birodalomban a közhivatalokat egyenesen a birodalom

bízta egyik-másikra s azok mindig az ő rendelkezése alatt maradtak. Mi több, a köztisztviselő sem a tartományt nem birtokolta, amelyet kormányzott, sem a magánbirtokok kormányzását, melyeket bírhatott, mint egyszerű polgár. Mint birtokos tehát az egész birodalomban érvényes törvényektől, mint kormányzó viszont a cézár akaratótól függött.

A hűbéruralom ennek az ellenkezője volt.

Az úr, aki a saját területének egy részét valakinek átengedte, egyúttal emondott az engedményes javára a főnhatóságról és a tulajdonjogról is s ezt hűbéreseitől csak az esetben vonhatta meg, ha a hűbéres nem tett eleget szerződéses kötelezettségeinek hűbérura irányában.

Amikor egyik úr a másiktól földet kér s hűbérese akar lenni, fölkeresi s ekkor e két személy között lejátszódik a hódolás szertartása. Letérdel övendő ura elé, kezét kezébe teszi s hangosan kijelenti, hogy e pillanattól fogva az ő embere, azaz, hogy hozzátartozik s odaadással lesz iránta, hogy élete árán is megvédelmezi, hasonlóan, a hogy hajdan a germán hívek cselekedték hadi vezetőik irányában. E kinyilatkoztatás után, ami maga a hódolás ténye, hűséget esküszik az urnák s megesküszik, hogy teljesíteni fogja mindazokat a kötelességeit, melyet új czime: „az úr embere“ ró rá. Mikor e kettős köteleket szerződésileg megerősítette, az úr nem fél többé, hogy rábízta földjét s átengedi azt neki, nagyon gyakran valamely jelvény kíséretében, mint egy darab kő, gyűrű, faág, aszerint, amilyen az ő földjén a szokás. A hódolás e szertartása és a szerződés illetlen megkötése után a kölcsönös kötelezettségek életbe lépnek.

Először is voltak a hűbéresnek urával szemben erkölcsi kötelezettségei, mint például titkai megőrzése, ellenségei álnokságainak leleplezése; védelmezése. Tartozott csatában a lovát neki átengedni, ha az övé kidőlt, fogságban elfoglalni a helyét, hogy kiszabaduljon, tisztelni s tiszteletben tartatni személyét s becsületét, tanácsaival támogatni stb. Az anyagi kötelezettségek, a hűbéres tartozó szolgálatai többfélék voltak:

1. Katonai szolgálat. Ez volt a hűbéri viszony alapja s e társadalom elve, mely még nem ismerte az állandó és fizetett hadsereget. A hűbéres fölszólításra tartozott követni urát majd egyedül, majd bizonyos számú emberrel, területe fontossága szerint. E szolgálat tartama szintén a területhez viszonyítva változott: itt 60 nap, amott 40, másutt csak 20 volt. Persze ez csak a szomszédság elleni harcra lehetett hasznos. Némely helyen a hűbéres csak védeni tartozott ura területét, vagy csak a hűbéri területen követni őt.

2. Az úr támogatása, mikor igazságot szolgáltat. Minthogy a hűbéruralomban az úr az államot helyettesítette és a közhatalom ténykedéseit ellátta, hogy azokat gyakorolhassa, maga köré kellett gyűjtenie a hűbéresei kezébe letett erőt is. Hivatala volt a háború s az igazságszolgáltatás is. Hűbéresei tartoztak tehát őt fölkeresni, akár azért, hogy tanácscsal támo-

II. Szent Henrik császárnak és feleségének a szentté avatott Kunigunda császárnének a sirem lékszobra a bambergi székesegyházban.

gassák, akár hogy az ítékezésben segédkezzenek. Ily módon odaadták karjukat az ítélet végrehajtásához, melyet szájuk kimondott.

3. Segítségék. Volt törvényes és kötelező s azonkívül volt önkéntes és szívességi segítség. A törvényes segítségék közé tartozott: ha az úr fogságban volt s váltságdíjat kellett érte fizetni kiszabadításához közreműködni; ha legidősebb fiát lovaggá ütötte, mikor legidősebb lányát férjhez adta. Tehát időről-időre való támogatás volt ez akár adóban, akár egyében. Évi adó fizetést a hűbéresek bizonyára súlyos sérelemnek tartottak volna.

A szolgálatokhoz hozzá kell tennünk bizonyos hűbéri illetményeket s jogokat, melyekkel az úr — főnhatóságánál fogva — belefolyt a fontosabb változásokba, melyeket a hűbéresnek átengedett, a terület szენvedett. Némely ily jog új jövedelmi forrása volt neki. Ily jogok voltak: bizonyos ezüstpénz lefizetése minden nagykorú egyén részéről, aki örökösödés révén területhez jut, különösen, ha nem egyenes vonalban történik az öröklés. Az eladási illeték, melyet mindenki, aki területét eladta vagy más módon túladott rajta, az urnák fizetni tartozott. Az örökös nélkül elhalt hűbéres területe visszaszállt az urna, aki a területet akkor is visszavehette, ha a hűbéres becstelenséget követett el. Az őrzés joga, melynél fogva az úr hűbéreseinek kiskorúsága alatt gyámkodott fölöttük, kezelte a területet s jövedelmét húzta; a házassági jog, vagyis az a jog, melynél fogva az úr férjet adhatott a terület örökösőjének s illetőleg kényszerítette, hogy azok közül válasszon magának férjet, kiket az úr neki e czélből bemutat.

Amelyik hűbéres kötelezettségeinek pontosan megfelelt, úgyszólván ura volt területének. Tovább adhatta hűbérbe az egészet, vagy egy részét s így maga is ura lehetett alsóbb rangú hűbéreseknek, akik ugyanazzal tartoztak iránta, mint ő ura iránt. Így alakult ki a rangfokozat.

Az urnák is voltak azonban kötelezettségei. Törvényes ok nélkül nem vehette vissza hűbéresétől a területet, tartozott őt védelmezni, ha megtámadták, igazságot tenni ügyeiben stb.

A hűbéri rendszer mindenből hűbéri adományt csinált. Egy erdőben a vadászat joga, halászaté valamely folyóban, kiséret adását a kereskedők számára stb. Az urak megsokszorozták az ilyen engedményeket, hogy megsokszorozzák azok számát, akik nekik katonai szolgálattal tartoznak. De maga az adomány általában oszthatatlan volt s egészben a család legidősebb tagjára szállt.

A hűbéresek kötelezettsége, mely szerint tartoztak az urat fölkeresni, hogy igazságtevő udvarát alkossák, mutatja, hogy a hűbéri igazságszolgáltatás elve, a pérek ítékezése volt; ez oly elv, mely eredettől benne van a germán erkölcsökben, sőt intézményeikben, ahol — mint láttuk — a szabad ember fölött szabad emberek gyülekezete ítél. Péreknek nevezték azokat a hűbéreseit egy urnák, akik körülötte, egyrangú területek-

Kunigunda királyné 6 tűzes áson meztitab megy végig. [l. 273. old.]

kel bírtak. A királynak is voltak péréi. Mindegyik pérnek megvolt az a joga, hogy pérek ítéltettek csak fölötte, közös uruk jelenlétében. Ha ez megtagadta az igazságszolgáltatást, vagy ha a hűbéres úgy ítélte, hogy igazságtalan volt, panaszt emelt, fölébbezett az ura hűbérurához. Ez különben a hűbéres és hűbérura közt fölmerült minden vitás ügyre állt.

Az urak emellett féltékenyen őriztek egy másik fölébbezési jogot, azt, amely a fegyverhez fölébbez. Inkább önmaguk szolgáltattak maguknak igazságot, semhogy máshoz forduljanak érte. Innen a sok magánosok közti háború (fehde) a germánoknál. A törvény megállapította, mikor szabad ily háborút folytatni, hogy az a fél, melyet megakartak támadni, értesüljön róla s készülhessen rá. Az urak e háborúikat a maguk kis hadseregével küzdötték ki, épúgy mint az államok a nagy seregükkel. Csakhogy e kis háborúk sokkal inkább személyes jellegűek voltak. Hasonlítottak a mai páros viaskodáshoz. Maga a párbaj ebben a korban az igazságszolgáltatási eszköz volt s az igazságtévő mérkőzés zárt területen, olyan barbár szokás, mely az egész középkorban divat volt.

Az igazságszolgáltatást nem minden úr egyforma terjedelemben gyakorolhatta. Franciaországban három fokát különböztették meg: magas, alacsony és közép igazságszolgáltatást. Csupán az első adott jogot élet s halál fölött. Általában a legnagyobb területeknek volt meg ez a joguk, mégis, egyszerű alhűbéresek is gyakorolták s némely helyen, még az az úr is, akinek csak az alacsony igazságtévő joga volt, halállal büntethette a tetten ért tolvajt. Mikor azután e jogokat a királyság bitorolta, forradalom tört ki.

Még két jog tartozott az urak főnhatóságához: első, hogy területükön nem kellett elismerniök semmiféle magasabb törvényhozói hatalmat. Egyszerű Károly utolsó törvényfejezetei óta megszűnnek az általános érvényű törvények, úgy polgári, mint politikai értelemben s mindenütt helyi szokások, egymástól különbözők és függetlenek s teljesen területhez kötöttek lépnek érvénybe, ellentétben a barbár törvényekkel, melyek személyhez vannak kötve. A másik a pénzverés joga, amely mindig a főnhatóság bizonyítéka volt. Már Nagy Károly előtt is meg volt némely urnák a pénzverés joga, ő utána az urak általában bitorolták ezt a jogot és Kapet Hugó trónralépésekor, Franciaországban legalább százötvenen gyakorolták ezt a jogot.

Minden politikai uralom jellemezhető azzal a helylyel, amelyen a hatalmat gyakorolta. A rómaiaknak volt fórumuk; a hűbérurak kastélyukat. Ezek általában magaslatokra épített hatalmas, négyszögű, vagy kerek, tömör épületek voltak, minden építészeti stílus, díszítés nélkül. Egyetlen kapu vezetett ki belőlük s hatalmas árkok övezték, melyeken csak egy fölvonóhíd segítségével lehetett átjutni. Tetejüket számtalan lőréses bástya koronázta, ahonnan sziklát, olvasztott ólmot zúdítottak a tárna-

Kép a hűbérvilág erényeiből.

A hűbéres végső lehelletéig védelmezi tulajdonos erő ellen hűbéres urát, aki sebesülten összeesett.

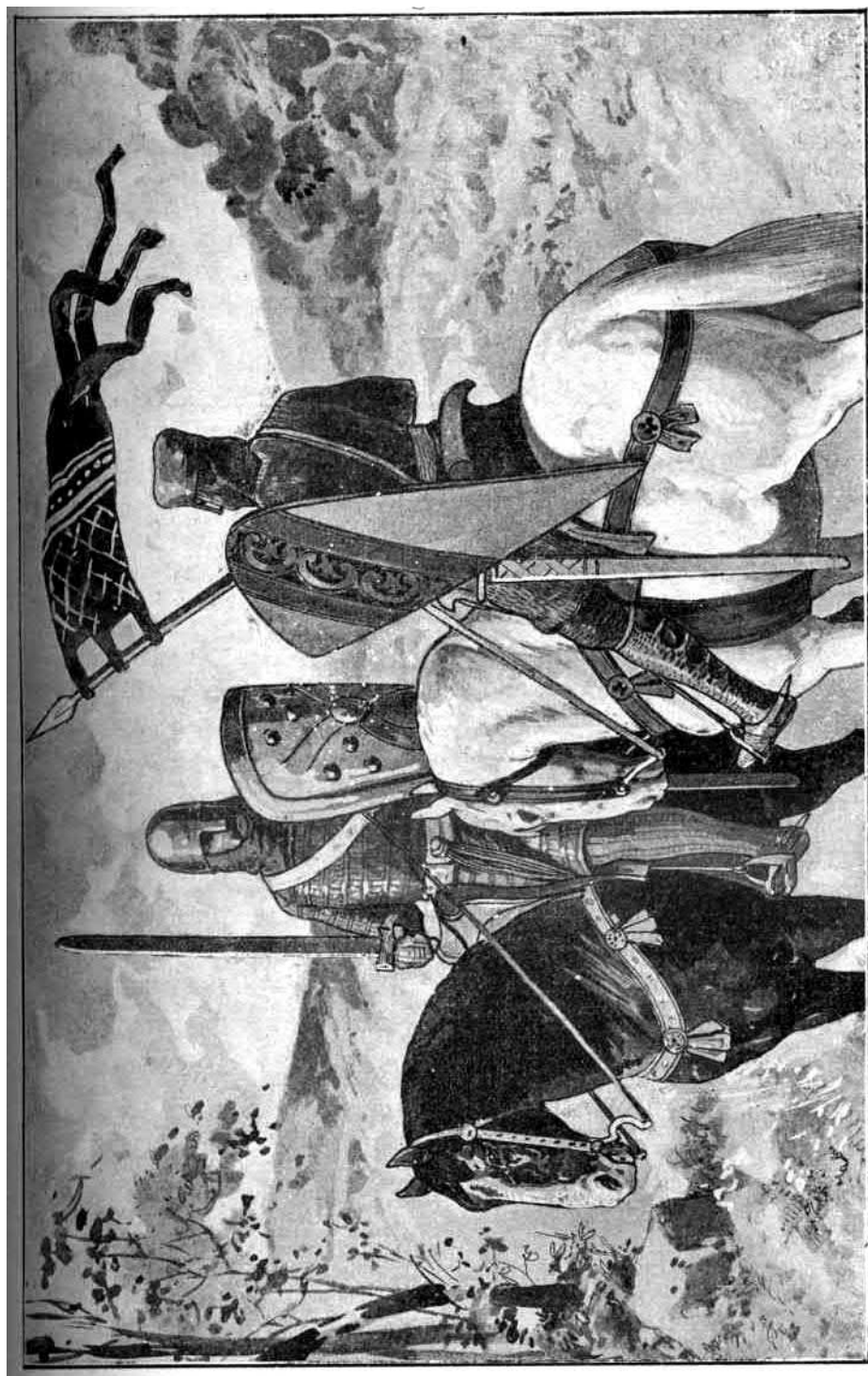
dókra. Akkor szükség volt ezekre a várakra a normand támadások s később a hűbéri háborúk meglepetései ellen. Mindenki oda menekült. Akiknek nem volt joguk a kastélyban lakni, akik sem urak, sem harcosok nem voltak, a nagy falak aljában húzódtak meg védelme alatt. Sok mai város alakult ki belőlük.

A papság is belépett ebbe a rendszerbe. A püspök, hajdan a város védelmezője, gyakran grófja lett hagyományos bitorlás, vagy királyi engedmény útján, akik a grófságot egyesítették a püspökséggel, a politikai tekintélyt a szellemeivel. Az egyháznak a hívek adományai révén roppant javaik voltak. Hogy azokat rablások ellen megvédjék, gyakran folyamodtak világi karokhoz. Világi embereket, bátor és okos férfiakat választottak, akikre rábízta uradalmait, hogy ha kell karddal is megvédjék. De a monostorok e megbízottai úgy tettek mint a király grófjai, hivatalukat örökössé tették s magukhoz kaparintották a javakat, melyek őrizetét rájuk bízta. Mégis elismerték, hogy hűbéresei azoknak, akiket kifosztottak, hódoltak nekik. Az abbék, püspökök ily módon hűbérurak lettek, volt sok hűbéresük, akik készek voltak az ő ügyükért fegyvert fogni, volt igazságtevő udvaruk és a nagybirtokosok által gyakorolt minden joguk. Voltak püspök-hercegek, püspök-grófok, maguk is más urak hűbéresei, különösen a királyé. Ez az egyházi hűbéresség oly hatalmas volt, hogy Angliában és Franciaországban a középkorban az összes birtokok egy ötödé övé volt, Németországban csaknem harmadrésze. A király és az egyház közt ugyanis az volt a különbség, hogy a király a hódítás után csak adományozott s így végül alig maradt valamije, míg az egyház adományokból folyton gyarapította javait s alig vesztett el egy-két uradalmat, mert hisz a kiátkozás hatalmas fegyverével megtudta védelmezni. Adni pedig sohasem adott, vagy csak keveset s akkor is csak úgy, hogy az erőszaknak engedett.

A XI. században tehát a régi karoling Európa nagy területekre oszlott, melyek mindegyike egy-egy államot alkotott, saját élete volt, törvényei, szokásai és világi vagy egyházi főnöke, aki úgyszólván teljesen független.

De ez még nem az egész hűbértársadalom. Ott a harcosok társadalma, a társadalom, mely kormányoz, ítélt, büntet. Alatta a másik, mely dolgozik, akin a másik él, aki ruháit, fegyverzetét, kastélyát, kenyérét készíti: a jobbágyok társadalma. Szabad embereket ne keressünk. Eltűntek. Az egyik boldog úr lett, a másik lemerült a társadalom legsőbb rétegei s jobbágy vagy közember lett belőle. Az egyszerű szabad emberek osztályát, melyet a római birodalom mintegy szétzúzott, mikor a betörések kora elérkezett, másodszor is elnyelték. Úgynevezett szabad birtok már oly kevés létezett, hogy nem is érdemes róla beszélni.

De közember sok volt. A főnök, a nemes nemcsak hűbéresekkal birt, volt egész sereg alattvalója, melynek nem adott hűbértartást. Ott a jobbágy, a föld embere, aki kénye-kedvére ki volt szolgáltatva, „Az úr

Lovagok a XI-ik századból.

elvehette a jobbágy mindenét, annyiszor becsukhatta, ahányszor neki tetszett, akár joggal, akár jogtalanul, csak istennek tartozik felelni érte.“

Daczára ennek a jobbágy sorsa kedvezőbb volt, mint az ókor rabszolgájáé. A haladás, melyet a rabszolga már a római császárság vége felé fölmutathat, nem fejlődött vissza a betörések katasztrófái középeit. Ráakadunk a hűbértársadalomban. A szabad ember, a hajdani időkben kegyetlenebb volt a rabszolgához, mint a barbár, akinél a kereszténység bizonyos szabadelvű, erkölcsi ösztönöket keltett életre. A jobbágyot embernek nézték. Volt családja, mely ugyanonnan származott, ahonnan az úr. A jobbágy belépett az egyházba s általa gyakran magasabbra emelkedett, mint a leghatalmasabb úr.

A jobbágyok fölött álltak a holtkéz emberei, akikkel elnézőbben bántak, mert az úr nem kérhet tőlük semmit, csak a bért, melyet szolgálatukért meg szoktak fizetni.

De a holtkéz emberei nem nőülhetnek az úr beleegyezése nélkül, s ha szabad, az úr birtokán kívül álló nőt vesz el, fizet az úrnak. A gyermekek is megoszlanak a két úr között. Ha csak egy van, az az anya uráé. A holtkéz embereinek halála után, mindenük az úré lesz. Nincs mód, hogy az úr nehéz keze alól szabaduljanak. Bárhová menjenek, az a kéz rajtuk marad, személyükhöz tapad. Az úr mindenütt örököl jobbágya után.

Magasabb fokon állnak a közembereknek nevezett szabad bérlők. Sorsuk kevésbé bizonytalan, Megmentették szabadságukat, aminő a jobbágynak sohasem volt és megtartották évi bér ellenében a földet, melyet az úr átengedett nekik s amelyet minden egyéb javukkal együtt átszármaztathatnak gyermekeikre. Míg azonban a területek hűbértartóssai bizonyos közös törvényeknek vannak alávetve, de azok védelme alatt is állanak, addig a közemberek teljesen az úr igazságszolgáltatása alatt állanak s csak magánmegállapodások védik őket. Így történt az, hogy a közemberek, különösen a vidékiek, akiket nem kellett úgy kímélni, mint a városiakat, rendszerint korlátlan hatalomnak voltak kiszolgáltatva. Egy régi írás így szól az urakról: „Ők az urak az égtől a földig s ítélnék föld fölött és föld alatt . . . nyak és fej fölött, víz, szél és mező fölött.“

A korra érdekes világot vet ez a fennmaradt formula, mely így szól: „Kedves urunknak átengedjük az Ítélezést s az összehívást, a magas erdőt, a levegőben élő madarat, a folyóvíz halait, a legelő barmokat, az erdő vadjait, ameddig csak üzni tudja. Ezért kedves urunk védelmébe veszi az özvegyet és árvát, valamint az ország embereit.“ így hát minden jog az úré, ennek ellenében védeni tartozik a gyöngét. Ez a hűbértársadalom elve az alattvalókat illetőleg. A királyság, már nem teljesíti a tisztet, melyért életbe hívták, így hát a püspököktől, grófoktól, báróktól, az összes hatalmasoktól kéri a pártfogást, melyet az állam névleges fejtől nem várhattak.

III. Ottó.

A császár megálldítgatja Nagy Károly srrholját.

Endrei Zsám : A Világ, Történelme. III.

„Globeus” minirézeli, Bndapest

Minden az úré. De nem volt sem ipar, sem kereskedelem, sem fényűzés, mely lehetővé tette volna, hogy egy ember néhány pillanat alatt sok más munkájának gyümölcsét élvezhesse, az úr követelései egyelőre nem voltak nyomasztók, ami pedig a közembert illeti, annak kötelezettségei meg voltak állapítva, mint a mai bérlőé. Csakhogy a középkorban nagy szerepe volt az erőszaknak, melyet ma a törvény nem tűr. A közemberek kötelezettsége volt bérfizetése, akár pénzben, akár természetben; gabonával, barommal, szárnyassal, a föld termékeivel vagy munkával, testi szolgálattal, robottal, az úr szőlejében vagy földjén, kastélyépítésnél, utak javításánál, eszközök készítésénél, patkók, kocsik készítésével stb. A városokban s más egyebütt, ahol némi jómód uralkodott, az úr ezüstben követelte a bért s önkényes adókat vetett ki.

A középkori pap ezt mondja: „Az úr, aki jogtalan előnyöket biztosít magának a közember kárára, lelke üdvösségének veszedelmére teszi.“ Ha az égtől való félelem nem hat eléggé, jön a katonaság s bizony a király emberei nem igen késlekednek.

Van egyéb különös bér is, ami arra szolgál, hogy az urat, aki egész esztendőn át a kastélyába zárkóztottan él, szórakoztassa s fölvidtsa. Bolonyában (Itália) a szent Prokul benediktusainak bér fejében a bérlő főtt kappanjai illatával szolgál. Minden évben elvitte kappanját az abbéhoz, még pedig két tányér között. Azután levette a fődőt (egyik tányért), a pára kigőzölgött s mehetett a kappanjával. Másutt a parasztok négy lovas kocsin ünnepélyesen elvittek az úrnak egy kis madarat, vagy valamely fának szalaggal díszített májusi rügyét. A ki majmot hoz — Szent Lajos szerint — eleget tett a kötelességének, ha a majma az úr előtt játszott; a bohóc csak egy dallal tartozott. Néha maga az úr is szerepet vállalt ezekben a népszerű komédiákban. Zsüliér őgróf ünnepélyes bevonulása alkalmával állítólag fanyeregben, hársfakérgből készült kantárral, tüskéből készült sarkantyúval s fehér bottal kezében ült lován. Mikor afizsakiabbé bevonult városába, a monbruni úr bizarr öltözetben, mezítláb fogadta.

Az unatkozó hűbérurak tehát néha együtt nevettek a szegény néppel, amint az egyház is megcselekedte, mikor megengedte, hogy bazilikáiban megüljék a számár ünnepét.

Kegyetlen idő volt a középkor a népre. A nemesek nem törődtek csak a kard jogával. A hűbéresség elvei valóságban teljes fejtelenséghez vezettek; a jogi igazságszolgáltatási berendezések sokkal hiányosabbak voltak, semhogy a hűbéresség kötelekeit folyton meg ne sértették volna. S ebből indultak ki a végnélküli háborúk Európa minden pontján. Aki elégedetlen volt valamivel, a kardjához főlebbezett. Minden domb egy-egy vár lett, minden síkság csatater. A zord várkastélyokban élő urak nem szerették csak a harczot s csak egy módját ismerték a gazdagodásnak: a fosztogatást. Kereskedelem egyáltalán megszűnt, az utak bizonytalanok voltak, ipar se

volt, mert az urak még a városban is kiszipolyozták a polgárt, amint a jólét jelét látták rajta Mindenfelé más szokás, mert hisz általános törvényhozás nem létezett s minden úr a maga törvényeit alkalmazta. A papság pedig egyenesen szentesítette a barbár mézszárlásokat és behozta a treuga dei-t, amely megtiltotta, hogy szerda estétől hétfő reggelig bárki is megölessék, vagy ellene erőszak követessék el.

A hűbéres háborúk egész súlya a polgárt nyomta. Nemes alig esik el, hisz talpig vasban jártak. Buvin mellett történt, hogy Fülöp Ágost leesett a lováról s némely időre az ellenséges gyalogosok kezei közé kerül. Azok kutatnak, keresnek rajta s nem találják fegyverzetén a legcsekélyebb nyílást, amelyen át megsebezhetnék. Lovagjai közben odaérnek és kimentik veszedelmes helyzetéből. Ha az urat elfogják, akkor meg kell érte fizetni a váltságdíjat. De vájjon ki fizeti meg a polgár fölperzselt házát, elrablóiit vagyonát, kiontott véréit?

A keresztes háború két résztvevője így ír e szerencsétlen időről: Mielőtt a keresztények elutaztak tengeren túlra, a francia királyság zűrzavarok és örökös viszályok színhelye volt. Egyébről sem lehetett hallani, mint a közutakon elkövetett rablásokról. Számptalan volt a tűzvész, a pénzsóvár emberek vad gyönyörűséggel fosztogattak. “

A másik így ír: „A vagyonnak nem volt semmi biztonsága, ha valakit gazdagnak hittek, elég volt ahhoz, hogy fogságba vessék, hogy háborúba czipeljék s irtózatosan megkínózzák. Az utakon fegyveres rablók tanyáznak s nem kimélik sem az idegent, sem az isten szolgáját. Még a városok és megerősített helyek sem kerültek el e szörnyűségeket.“ 970—1040-ig, tehát 70 év alatt negyvenszer pusztított éhínség vagy járvány.

A művelődés mégis haladt. Az egyházban gondolatok születtek, a laikus társadalomban költészet mutatkozik. Az uralkodóosztályban erkölcsileg is fejlődés mutatkozik. Az ember ismét megtalálta emberi méltósága érzetét s ez a társadalom, mely oly könnyen ontotta a vért, mégis néha magas erkölcsi vonalon álló dolgokat is cselekszik. Az aljas bűn, a gyávaság, mely a hanyatló Rómát bélyegezte meg, ismeretlen volt előttük, az új kornak ők hagyták a becsületérzést. A hűbéres nemesség meg tudott halni, pedig ez az első feltétel, hogy valaki jól is tudjon élni.

Egy más szerencsés következmény volt a család újjászületése. Az ókori városokban az ember a házán kívül élt, a mezőkön, a fórumon, alig ismerte nejét és gyermekeit s mégis élet és halál jogát gyakorolta fölöttük. Az első időkben a többnejűség szokása és a válás könnyűsége lehetetlenné tették, hogy a család egészséges alapokra kifejlődjék. A hűbéres társadalomban, ahol az ember elszigeteltségben élt, az apa közelebb jutott övéihez. Mikor nem kellett harcolnia, az anyának és gyermekeinek szentelte életét. Az egyház nagyon szelídített e vad harcosok erkölcsin, finomabb lelki dolgokra is előkészítette bennük a talajt, nemesebb érzésekre, melyet

a természet az erősebb nemtől megtagadott. A nő tehát ismét elfoglalta rangját a családban s a társadalomban, sőt a legmélyebb tisztelet tárgya lett, ami új érzéseknek volt szülőforrása. Ezt énekelte a trubadúrok poézise, a lovagság pedig lelkesedett érte. Arlerisszel Róbert Szomur mellett 1100 felé egy apátságot alapított, amely csakhamar híressé vált s mindkét nem-beli hívek gyűlőhelye volt. A nők imádkoztak, a férfiak művelték a mezőt, kiszárították a mocsarakat s örökös szolgálói voltak a nőknek. Az apátságot egy apátnő kormányozta.

A családon kívül persze az állam nagyon silányul van szervezve. Mégis bizonyos politikai teóriát nem nélkülöz ez a társadalom. A jobbágnak nincs semmi joga, a hűbéresé minden. A hűbéres kötelék nagyon is ismert és elfogadott föltételek mellett jött létre, új föltételeket nem lehetett rákényszeríteni. Innen van az, hogy bizonyos közös jogok az erőszak dacára is eljutott egészen mihozzánk. Semmiféle adó nem szedhető a megadóztatandó beleegyezése nélkül; semmiféle törvény nem érvényes, ha azok el nem fogadják, akik engedelmességgel fognak tartozni iránta; semmiféle ítélet nem törvényes, ha nem a vádlott pérjei hozták meg. íme a hűbéres társadalom jogai, melyet az 1789-iki nemzetgyűlés megtalál a monarchia romjai alatt. S mintegy e jogok biztosítékakép a hűbéresnek megvan adva a lehetőség a hűbéres viszony megszakítására: visszaadja a kapott területet, vagy fegyverrel kezében utasítja vissza ura jogtalanságait. A fegyveres ellenállás joga, melyet Szent Lajos is elismer, igaz az anarkiához vezet, de erőssé tette az egyedet. S ezzel kell kezdeni. Az államot bölcsen csak úgy lehet megalkotni, ha előbb fölemelik az egyént, a családot. Ez volt a középkor föladata.

Az egyház is erélyesen ezen dolgozott, mikor kimondta a házasság szentségét még a jobbágnál is; hogy minden ember egyenlőségét hirdette isten előtt; kimondván az egyházi állások betöltésére a választás elvét, midőn a világi társadalom csak a kard jogát ismerte el s végül azzal, hogy Szent Péter székébe egy jobbágyot ültetett: IV. Adriánt, vagy a szegény ács ember fiát: VII. Gergelyt.

Felsőpánt
Nagy Károly
kardjából.

Zablák a XI-ik századból.

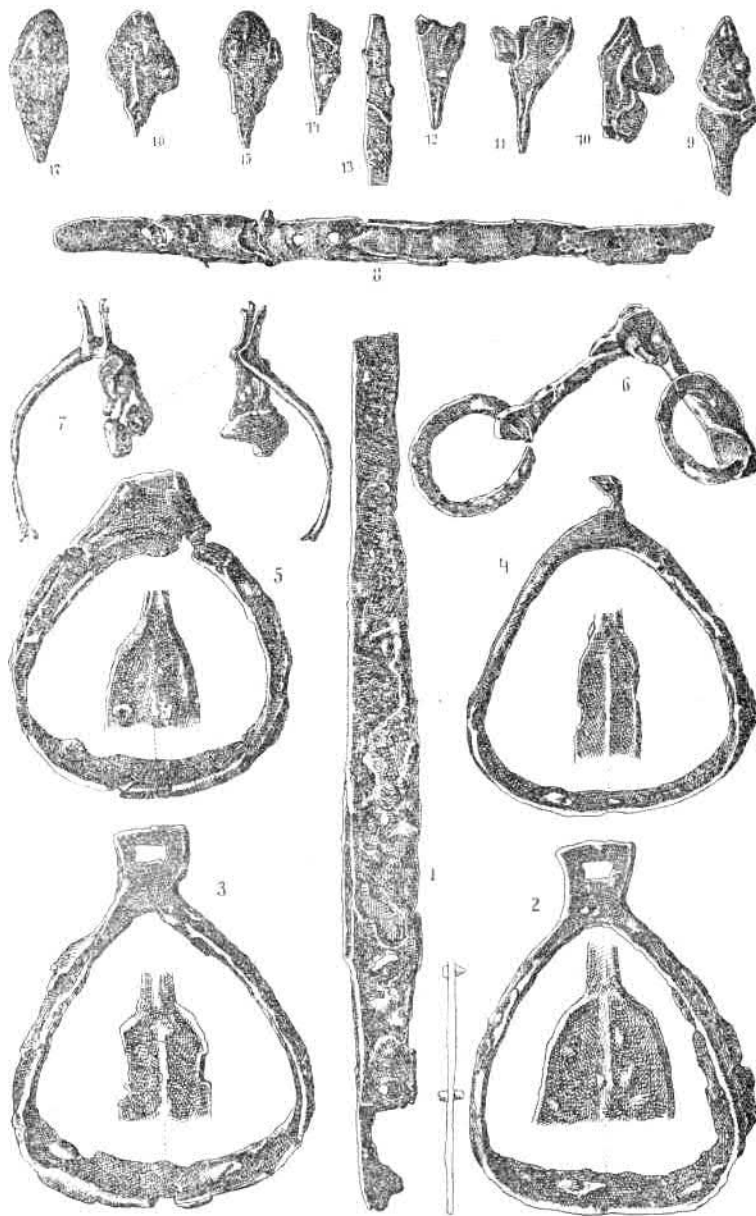
A MAGYAROK KALANDOZÁSAI

Mikor Árpád 895 végén népét a vereczkei szoroson át a Felső-Tisza tájára vezette, nagyon gyéren lakott földre jutott. A folyók mentén élő csekély szlávság hamar meghódolt s tájékoztatta új urait a távolabbi vidékek állapotairól.

Árpád egy-két év alatt a mai Magyarország keleti és déli részét a Dunáig megszállotta tehát s a nép gulyáival és méneseivel az új hazában helyezkedett el. A szláv és avar benszülöttek türelmesen cserélték föl az egyik idegen uralmat a másikkal, sőt csakhamar tapasztalták, hogy előnyös cserét tettek, mert az új hódító sokkal emberségesebben bánik velök.

Egyik legrégebb krónikánk a magyar-bolgár harcokat, a regényíró példájára, egyenesen házassággal fejezi be s Árpád fiával, Zsolttal, nőül véteti a bihari Ménmarót bolgár törzsfő leányát. Ez a hódító és hódolt rétegek közt jó viszonyt, gyors összeolvadást jelképezi.

Teljes befejezést ez az összeolvadás csak hosszú idők múltán nyert ugyan; a magyarság a szlávokat, avarokat, bolgárokat csak később szívta föl végképen. De a folyamat a hódítás pillanatában megindult s Árpád hamar észlelhette bölcs politikája hatásait, mikor az ország keleti részeiből, délre és nyugatra indította hadait. Ez nemsokára megtörtént, mert a kényszerűség, az események sodra hajtotta a magyart ama tájakra s hajtotta lovas hadait folyton előbbre, egész odáig, míg valami hatalmas ellentállás

Sírlet az ungmegyei Salamon idejéből.

Egy sírban együtt találtak a XI. és XII. századra valló kardot, sőt talán még korábbi sarkantyút és a IX. századból való kengyelvasat és nyílhegyet. Itt valószínűleg két különböző korból való hős aludta álmát, talán az unoka kegyelettel az ősapja sírjában kívánt pihenni. 1. kardvas; 2, 3, 4, 5. kengyelvasak; 6. zabla; 7. sarkantyú; 8. szíjdarab; 9, 11, 12, 10, 14—17. nyílhegyek és nyílhegy darabok.

útjokat nem állta. Végig száguldottak a Dráva-Száva közén, a mai Dunántúl déli részein, lenyomultak Itália verőfényes földjére s ott fényes diadalt arattak. Ott azonban nem maradtak, mert gyakorlatias eszök hamar átlátta, hogy ezt a földet meg nem tarthatják.

Mai hazájok nyugati és északnyugati, a német és morva uralom alatti részei ellen fordultak tehát. Mikor és hogyan ment végbe e területek birtokba vétele, azt szintén sűrű homály borítja. Némelyek szerint a könnyű magyar had Pannónián át tört az olaszföldre, Lombardia síkjaira s onnan visszatérve, előbb elpusztította, majd egy-két év múlva állandóan megszállta a német részeket s csak Pannónia elfoglalása után tört a morva területre s fejezte be a mai Dunán inneni részek megszállásával a honfoglalást.

Árpád birtokba vette az új haza mindazon területét, melyhez lovas hadai hozzá férhettek. Már ekkor birtokában volt a Temesköz, a Dráva-Száva közének keleti része is a Szerémség nélkül, mely részben bolgár maradt. A monda szerint Tuhutum (Tétén) vezér a szláv lakosságot hódította meg. A Kárpátok zord tájait, a magas hegyvidéket, valamint a Dráván túl a későbbi Zágráb, Kőrös, Varasd vármegyék tájait Árpád még nem szállta ugyan meg, de ez a föld sem tartozott idegen államhoz, hanem csak lakatlan maradt mindaddig, míg a magyarság annyira meg nem szaporodott, hogy oda is telepéseket bocsáthatott.

A magyar hadak eleinte keletről nyugatra vad viharként törtettek előre s évekig senki sem állhatott ellen szilaj rohamuknak. Csapataik szerte kalandoztak, ellepték a mai államterületen túl nemcsak a közeli tartományokat, hanem a legtávolabbi országot s csak az idő és a viszonyok tüntették ki: mit mondhatnak véglegesen a magokénak és hol kezdődik országuk tulajdonképeni határa? Egyelőre magok sem tudták s tettvágyuk, kalandos, harcias szellemük elvitte őket messze földre, távoli nemzetek közé, sarczoltatták, fosztogatták őket. Az új haza megszerzése kifejlesztette ön-bizalmukat, sarkalta tettvágyukat s Európa minden részébe elvitte őket.

Még Árpád életében megkezdődtek a kalandozások, melyek réműlettel töltötték el Nyugat-Európát. Első betörésük Itáliát sújtotta. Lehet, hogy a szomszéd bajorok irányították figyelmüket e gazdag országra, hogy önmagukról eltereljék a veszedelmet.

899 tavaszán néhány ezer könnyű lovasuk Itáliába tört és kegyetlenül dúlta Lombardia síkjait. Csakhamar azonban Berengár király roppant haddal ment ellenök s a Brenta vizéig szorította vissza őket. Már-már végvesedelembe jutottak, de vakmerő elszántságuk meghozta a menekülést. Hirtelen rajtaütöttek az elbizakodott, minden óvatosságot mellőző ellenségen s véres harczban teljesen magsemmisítették (szept. 24.). Ez volt első nagy győzelmök nyugati területen, nyugati, az akkori polgárosodás magaslatán álló, európaileg szervezett hadseregen. Erre messze földre, a Pó és Ticsino vizsein túlra elszáguldottak s Friaulon és Isztrián át azon az úton, melyet

A jászberényi elefántesont-kürt.

Az állítólagos Lehel kürtje, melyről a hagyomány azt beszélte, hogy mikor a szomorú végű Lech mezei csata után a magyar vezérek fogságba estek, Ottó császár halálra ítélte őket. Lehel utolsó kegyül azt kérte, hogy még egyszer elfúvhassa harczy riadóját a kürtjén. Megengedték neki. Lehel pedig megfújta a kürtöt s utánna hatalmas csapással Konrád herczeg fejére vágott. „Szolgálj nekem a másvilágon“ — szólt Lehel, mikor Konrádot leütötte.

később a magyarok utjának nevezték, tértek haza, ámbar egyes csapataik egész a következő tavaszig olasz földön maradtak.

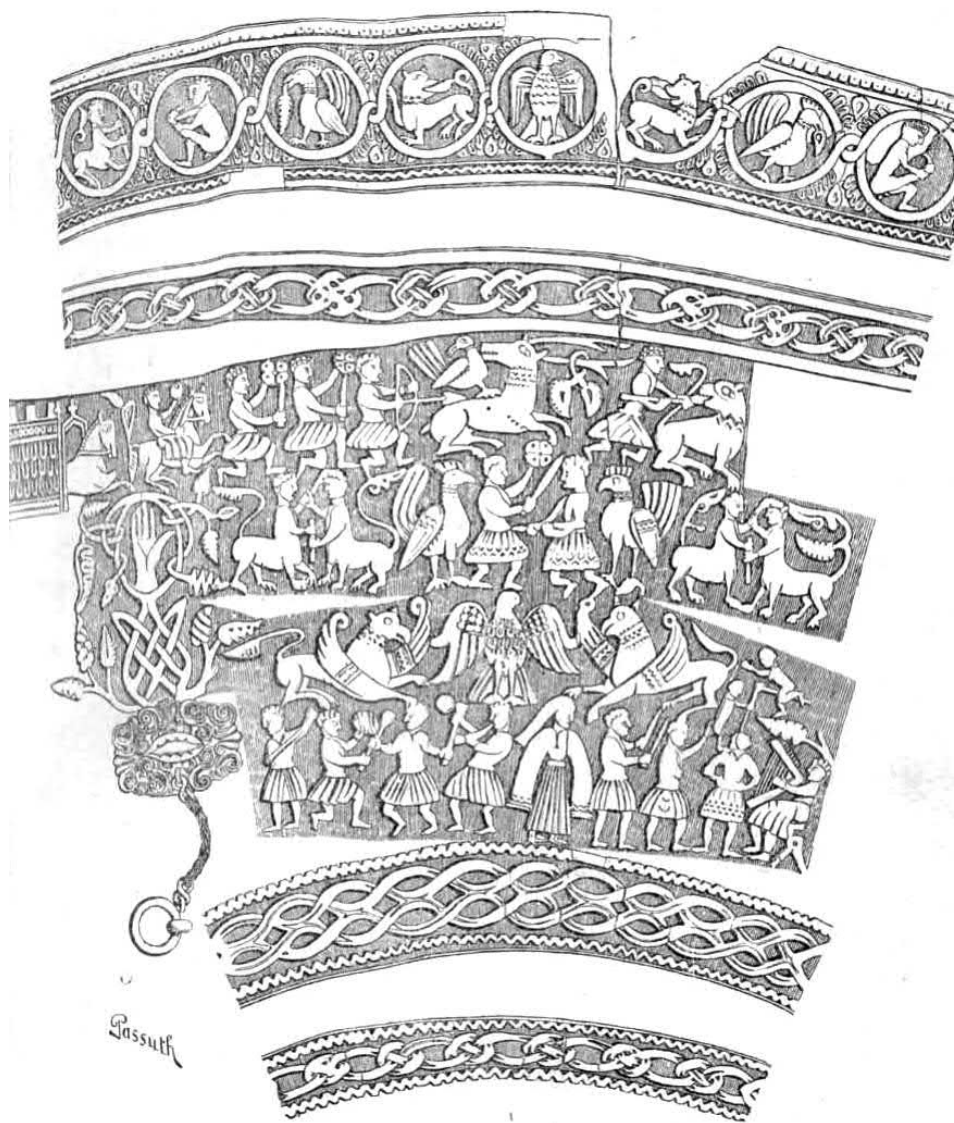
Ezzel kezdődnek azok a híres külkalandozások, melyek fél évszázadnál tovább állandó rettegésben tartották, örökös Ínségbe döntötték az akkor már rég katolikus Európa legtávolabbi tartományait, legnagyobb nemzeteit, legelőkelőbb uralkodóit.

Maga Árpád „Turkia nagyfejedelme“ e harcokban személyesen nem vett részt. Az új haza megszerzése után, a X-ik század első tizedének derekár már élemedett ember, valami hatvan éves lehetett, aki az apró, jelentéktelen harcok vezetését ifjabbaknak engedte át. De erős kézzel vitte a kormányt s széles nemzetközi politikát folytatott, itthon pedig már czéltudatosan megkezdte az államszervezést. Jó viszonyát Bizánczczal az új hazában is gondosan ápolta; ügyelt arra, hogy harcias népe a császár területét ne dűlják. Nem bántotta a szomszéd Bolgárországot sem s e szomszédai őt sem támadták; általában északról, keletről, délről biztosnak kezdte magát új hazájában érezni.

Árpád teljes figyelemmel kísérhette a nyugat ügyeit, melyek nemcsak harcias alattvalóinak külső kalandozásai miatt érdekelték. Beleavatkozott a keresztény nyugat viszonyaiba is s egyes fejedelmekkel és népekkel állandó politikai összeköttetésbe lépett. Haddal segítette Berengár olasz királyt, a németek ellen érintkezést keresett a Közép-Elba mentén lakó szláv gomáczokkai (dalamanczok), kiket fegyverrel támogatott és kikkel a magyarság évtizedeken át barátságban maradt. Így a honszerző Árpád a magyarságot a nyugati népekkel is kapcsolatba hozta, politikai tényezővé avatta. A különféle népekkel való érintkezésből a magyarok természetesen sokféle előnyt merítettek. Szellemi látkörük ismét megbővült, megint új eszméket szívtak magokba.

A külső viszonyok ily kedvező alakulata Árpád fejedelemben és vitéz katonáiban mindinkább kifejleszthette az érzést, hogy új hazájok örökös hazájokká lesz s Árpád megindította a kezdetleges államszervezés művét. A hagyomány azt mondja Árpádról, hogy Szeren, a Tisza közelében, nagy alkotmányozó gyűlést tartott, mely a kormányzat új rendjét megállapította.

A honfoglaló nemzedék még hűségesebben meghajolt fejedelme /akaratának háborúban és békében egyaránt, ki meg ismerte és teljesítette hivatását. Első feladata volt az újonnan szerzett messze terület szétosztása az egyes törzsek közt, mint azt gazdasági és katonai tekintetek kívánatossá tették. Ez meg is történt. Árpád nemzetsége Mehyer, mely nevet adott egész nemzetének, a mai Fejér- és Pestmegyékben helyezkedett el, de voltak a Tiszán túl és Biharban is birtokai. Duna-menti jószágain tartotta Árpád udvarát, a viszonyoknak megfelelően hol itt, hol amott, a mai Székesfehérvár, akkor római telep romja közelében, vagy a Csepelszigeten, hói állandó palotát emelt és kincseit is, főleg értékes ménését, a természettől védett szigetre vitette. Ott szokta népes családjával tölteni az év egy részét. Midőn minden törzs, ennek keretében meg az egyes nemek, ágak, hadak (családok) lényegileg marhaállományukhoz szabva bizo-

A jászberényi kürt domborképei.

A felső sorban van a nyolcz medálion alakú kép, alatta szalag, úgyszintén szélső felületén vannak a kürt alakzatai, a különböző czirkusz-mutatványok. Laposra nyitott jobb kéz van a baloldali részen. Ennek bizonyosan valami keleti eredetű babonás jelentése volt, hogy a mutatványosok jó sikerének biztosítására szolgáljon.

nyos földet kaptak sajátul, ez a föld kezdte lakosait mindinkább magához láncolni s művelésére ösztönözni. Egyes törzsfőnökök a régi szláv és bolgár földvárakba húzódtak, vagy magok építettek ily egyszerű várat, mely köré rabszolgáikat megtelepítették. Ezzel a régi szláv községek mellett új és állandó telepek, majorok, falvak alakultak.

Élete legutolsó évében Árpádnak magának is kardot kellett rántania új hazája és alkotása védelmére. Az örökös határszéli portyázások 907-hen véres háborúra vezettek a német birodalommal, mely nagyarányú hadikészülődések után kísérletet tett, hogy Pannóniát kiragadja a magyarok kezéből.

A hadjáratot a bajorok Gyermeke Lajos német király támogatásával szokatlan buzgalommal készítették elő. Mikor elkészültek s a viszonyokat, az időjárást alkalmasnak találták, hatalmas sereggel törtek magyar földre. A támadás júniusban történt s a németek mélyen benyomultak az országba. Árpád összegyűjtötte ugyan hadi it, de nem állta a németek útját s egész a mai Bánhidáig (Komárom megye) nem tartóztatta fel őket. Itt azonban körül vette és véres csatában teljesen megsemmisítette (július 6.) az ellenséges hadat, melynek vezérei, grófjai, három püspöke és más előkelői, több ezer emberrel, a csataterén vagy a futásban vesztek el, mert a magyarok gyors lovaiakon folyton üldözték őket. A Lech vizéig dúlták a bajor területet, teljesen elpusztították, lakatlan sivataggá változtatták a keleti örgrófságot (Ostmark), mely megszűnt létezni, úgy, hogy immár az egész német birodalom nyitva állt szilaj hadaik előtt. A bajorok e szörnyű romlása vé leg eldöntötte Árpád új államának sorsát. Tulajdonképen ez a csata fejezi be a honfoglalást, mert csak ez a fényes diadal tüntette ki a magyarság igazi erejét s vette el jó időre német szomszédjának a kedvét attól, hogy új hazájából kiszorítani csak meg is kísérelje.

Árpád kevéssel élte túl a nagy diadal napjait s a hagyomány szerint még 907-ben befejezte életét. Gyászba borult magyarjai egy kis patak folyásánál, az akkori halott város, a romban heverő, de még mindig nagyszerű Akvinkum, a mai Óbuda közelében temették el holttestét. A keresztény magyarság később templomot emelt sírjára, díszes, hatalmas templomot, a fehér egyházat. Síremlék és templom azonban réges-régen elpusztult s ma nyomait is hasztalan kutatjuk. De megmaradt Árpád alkotása, a magyar állam.

Árpád fejedelmi székét legifjabb fia, Z s o l t foglalta el. Uralkodása folyamát a legcsekélyebb egykorú hazai kútfő vagy emlék nem világítja meg. De annál többet szólnak magyarjairól a nyugati krónikások, pontosan följegyzik a magyarok pusztító betöréseit, támadásait, kalandozásait, melyek ez időben csakugyan örökösen ismétlődtek.

A bajorok romlása, a keleti örgrófság megszűnése megnyitotta a nyugat kapuit a fürge magyar lovasok előtt s kisebb-nagyobb rajok minduntalan megjelentek a legtávolabbi országokban. Eljutottak Európa szárazföldjének

A jászberényi kürt alsó és felső oldala.

A kürt hossza 43 cm.; a nyílásának az átmérője 10 cm. A nyíláson csorbát látunk, amiről a hagyomány azt állítja, hogy akkor tört ki, mikor Lehel Konrádot leütötte vele. A jászberényi kürt faragásai és egész jellege arra vallanak, hogy közös vagy rokoneredetű a prágai Szt.-Veit székesegyház kincsei közt őrzött hasonló elefántcsont kürttel.

minden keresztény tartományába s hatalmas vizek, magas bérezek nem állták utjokat. Megmászták a járhatatlan hegységet, átúszatták a legszélsebb folyót, elhatoltak a legzárkózottabb völgyekbe, Róma és Nápoly vidékére, Spanyolországba, az északi és déli tengerek partjaira. Mindenütt leverték az ellenállást, raboltak, égettek kedvök szerint. Vittek magokkal kalauzokat, kik utat mutattak nekik, tolmácsokat, rendesen keresztény papokat, kik a magyarok fogságában a magyar nyelvet elsajátították.

Kevéssel Árpád halála után, 908 aug. 3-án Thüringiában egy magyar kalandozó csapat tönkre vert nagy erős német sereget. 909-ben a sváb földet dúlták, de egy utócsapatjukat aug. 11-én a bajorok megverték. A következő évben újra megjelentek a bajor tartományban. Gyermekek Lajos német király közfelkelést hirdetett ellenök. Tekintélyes had gyűlt össze, melyet azonban a magyarok a Lech mezején, Augsburg közelében (910 jun. 12-én), egy másik hadat az Isar vidékén (junius 22-én) tönkre vertek s a Rajnán túlra hatoltak.

A következő években az Északi-tengerig, Olaszország déli vidékeire, Burgundba, a Rhoneon át a Pyraenei-hegyekig és az Atlanti-oczeánig száguldoztak.

Egy ilyen csapajjok május elején megjelent a már akkor nagy hírű St.-Gallen svájezi kolostornál, melyből a szerzetesek egy közeli erődbe menekültek. Csak egyetlen egy, a jámbor, együgyű Heribald maradt a zárdában s az ő elbeszélése alapján örökítették meg később a barátok a magyarok ottani viselkedését. E rajz a magyarokat vitézeknek, de kincsvágyóknak mondja, kik szekéren elvittek mindent, mihez jutattak, egyszersmind azonban kedélyes, vidám embereknek, kikre jó élczezel, tréfával hatni lenet. Heribaldot pajkosságból arczul legyintetieik ugyan, de máskülönbem emberségesen bántak vele, sőt olyan jól lakatták, hogy élete fogytáig dicsérte a napot, melyet köztük töltött. Magok is hatalmasul ettek-ittak s az evésnél nem kést használtak, hanem a húst fogukkal tépték darabra és félnyersen ették. A csontokat jó kedvükben egymás fejéhez dobálták. Vödörből itták a bort, annyit, a mennyi beléjük fért. Ebéd után hadi tánczot jártak s vitézi próbákhoz fogtak. Kürtszóval adták hadi jeleiket, egy pillanat alatt ismét harc-készen álltak s Konstanz felé távoztak.

Egy nagyobb kalandozó sereg Németországba tört, ahol I. Henrik kilencz évre szóló békét kért és azalatt rendes évi adót ígért. Azt a kilencz évi békét, melyet a maga két tartományának szerzett, Henrik német király hadi készülődésre és szervezkedésre használta.

Heurik király a 932-ik év végén lejáró békekötést nem újította meg. A magyarok követeit ridegen elutasítva. A magyar sarezhoz a birodalom minden lakosa, férfi, nő, gyermek fejadóval járult, mely a tömegekre roppant terhet rótt. Így a király harcziás felhívása, mely a súlyos adózásnak véget akart vetni, mindenütt népszerűvé vált. Valóságos nemzeti mozgalom keletkezett a magyarok ellen, kik, mihelyt békeajánlataik visszaütöttak, 933 elején, még télviz idején megkezdték a támadást.

De csakhamar észrevehették, mennyire megváltoztak néhány év alatt a viszonyok. A szlávok, kik ismerték Henrik erejét, nem csatlakoztak többé

Elefántcsont-kürtök a prágai Szt.-Veit székesegyház kincstárában.

Ezek a kürtök a középkor legelejéről származnak s némelyek véleménye szerint] a Karloving-korból valók, de a kürtökön levő czirkusz jelenetek azt sejtetik, hogy ezeket a kürtöket a hippodromban használták és valószínű, hogy Keleten, bizánczi hatások alatt készültek a IX-ik században.

hozzájuk. De a magyarok azért haladtak előre bátran s minthogy boszut akartak állani Henriken, hogy a békét fölmondotta, ezúttal sokkal kegyetlenebből bántak a lakossággal. Noha ekkor sem lehettek valami nagy számmal, — legfeljebb 8—10.000 harcosos volt együtt — azt a hibát követték el, hogy ketté osztották a sereget, mi mindegyiket annyira meggyöngíté, hogy az egyesült német had egymásután megverhette. Az egyik hadtest valahol Gotha környékén pusztult el. A másikat maga Henrik király verte meg (933 márcz. 15-én) Riadenál (Ried).

A csapás azonban a magyaiok erejét legkevésbé sem törte meg, a területi viszonyokban változást nem okozott s a keleti örgrófságot Henrik ekkor sem tudta helyreállítani. Ez a vidék (a mai Alsó- és Felső-Ausztria) továbbra is pusztaság és lakatlan maradt. A magyarok folytatták betöréseiket a nyugat különböző országaiba, sőt a Balkánt sem kímélték többé s elhatoltak egész Konstantinápolyig s döngették fényes érczkapuját, melyet a monda szerint Botond vezér bárdjával betört. 935-ben a császár öt évi békét kötött a magyarokkal, melyet 942-ben megújított.

943-ban vagy a következő évben történt először, hogy maga az új fejedelem, az alig 16 éves Taksony állt a magyar hadak élére s vezette azokat külföldre. Ez kétségkívül már nem kisebb méretű portyázás, hanem valóságos nagy hadjárat volt, melyben az itthon nélkülözhetetlen csapatokon kívül az egész nemzeti haderő részt vett. E hatalmas erő kifejtésnek megvolt a kívánt eredménye s Taksony végig vonult Olaszországon le egész Otrantóig s roppant zsákmánnyal tért haza. Ő maga nem indult többé külföldre, de magyarjai folyton újabb kalandokat kerestek s dúltak-raboltak szerteszét. Különösen 954-ben, midőn Ottó német király pártos alattvalói is biztatták őket, oltótt támadásuk igen nagy arányokat. Kora tavasszal indultak el s a Rajnán, Belgiumon, Franciaországon és Burgundon át portyázva, Feiső-Olaszországba fordultak s óriási zsákmánnyal tértek vissza. Ez volt utolsó nagy európai kalandozásuk, mert Ottó császár erősen készült ellenök s mikor követeik 955 elején egyezkedés végett megjelentek udvarában, szóba sem állt velök.

Erre a magyarok Bulcsu, Lehel, Sur és Botond vezetése alatt, kiket egy német főúr kalauzolt, a Duna völgyén bajor földre nyomultak s vívni kezdték Augsburg városát, melyet püspöke, Udalrik, vitéz katona, eleve kellően megerősített és fölszerelt. Közben értesültek a magyarok, hogy Ottó császár nagy haddal jön a város fölmentésére. Azonnal abban hagyták az ostromot s a császár elé siettek a Lech mezejére, hol egykor fényes diadalt arattak. Most azonban ellenök fordult a szerencse, mert, mint a császár a csata után mondotta: legnagyobb részök fegyvertelen volt, azaz a hosszú távoliét folyamán kifogytak hadiszerből és fegyverkészletből, míg a 10—12.000 főnyi császári had leginkább válogatott vitézből állt. Mindazáltal csak nagynehezen bírt a körülbelül ugyanoly számú magyar-

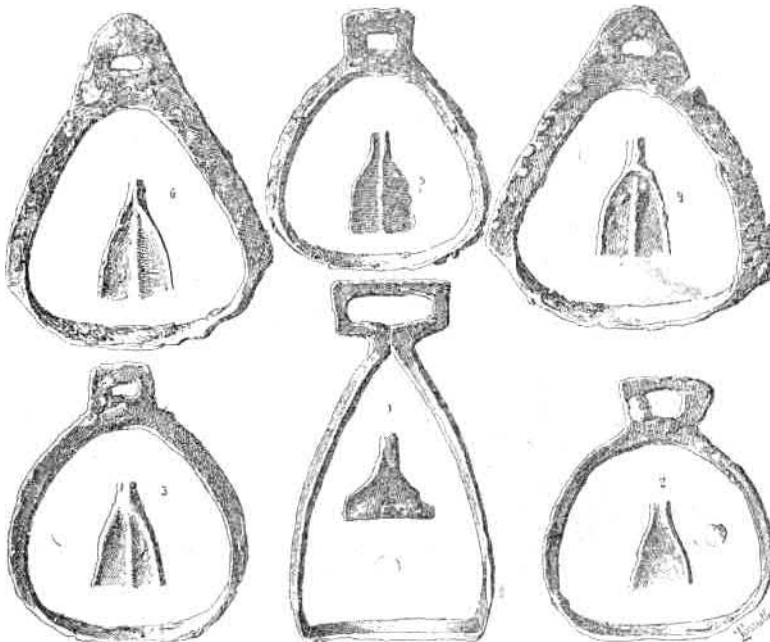

A t ö r t e l i s í r .
1895-ben Törteén honfoglaláskori
lovas sírra bukkantak, melynek
eredeti helyzetét mutatja ez a
kép. A lovassal együtt eltemették
a lóva fejét és lábszárait is.

sággal, mely a legelszántabban, a helyzet kellő mérlegelésével kezdte meg (aug. 10.) a harcot. Eleinte sikerrel, mert egyik osztálya a császári had hátába került s elfoglalta táborát. Órákig hullámozott a harc. De nem a csata, hanem a visszavonulás vált végzetessé a megvert magyarokra. Lovaik kimerültek az órákig folyó harcban, a császár meg erejének végső megfeszítésével folytatta az üldözést s fegyverre szólította a magyar határ felé levő területek népét.

A magyarok lovai kidőltek s a gyalogsághoz nem szokott had apró csoportokra oszolva, éhezve, szomjazva a köznép prédájául esett, mely vérszemet kapva tört reá mindenfelől s verte agyon a halálra fáradt menekülőket. Maguk a vezérek, Bulcsu, Lehel, Sur, visszavonulás közben kimerülve, talán sebülten, a németek kezébe kerültek, mire Ottó császár, vagy Henrik bajor herceg felakasztatta őket. A többi előkelőbbek s tisztek szintén elvesztek s az üldözés szakadatlan folyt egész a határig. A hagyomány szerint csak heten vergődtek haza, a hét magyarka, gyászmagyar, kiket otthon büntetésül kizárták a szabadok sorából és örök rabszolgaságra kárhoztattak.

Ez azonban kétségkívül csak monda s a sereg egy része mindenesetre haza vergődött. A Lech-mezei csata nem is vetett nyomban véget a külkalandozásoknak. Mindazáltal a tulajdonképeni külkalandozások kora 972 körül véget ért, mert az idők folyamán mélyreható változás állt be a magyarság életében. Kétségkívül a nagy vereségek s a velök járó emberáldozatok is mérsékeltek a magyar vér szilajságát. De még sem a külső események, nem idegen ellenség vaskeze szüntették meg a külkalandozásokat. A fordulatot gyökeres változások okozták, melyek az idők folyamán a magyarság belviszonyaiban, egész társadalmi szerkezetében, gondolkodásában beállottak.

Kengyelvasak a XI-ik századból.

Szaracén karaván.

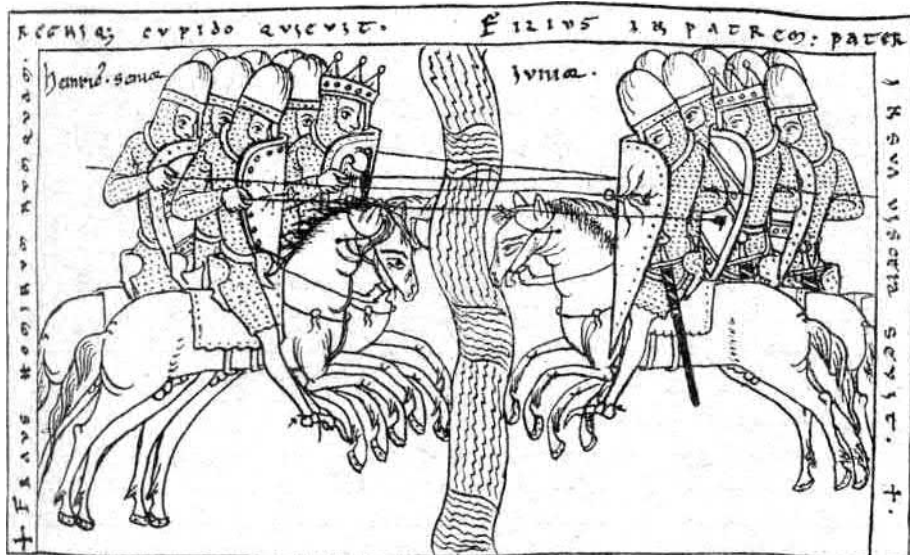
A SZARACZÉNEK.

A szaracének azok voltak Itáliára, mint a nortmanok Franciaországra. Mint azok, sokáig pusztították partjait s hozzájuk hasonlóan több ponton letelepedtek. Jöttek Afrikából, Kairanból, melyet az arabok Tuniszban alapítottak s melyet az aglabiták virágzó birodalom székvárosává tettek. Fölfegyvereztek hajókat s Kartágó és Genzerik után most már harmadszor indultak ki e pontról a Földközi-tenger urai. Előbb kalózkodtak, pusztították Málta, Szicília, Korzika és Szardínia partjait s csak egy pillanatra hátráltak Nagy Károly hajói elől. Halála után újra kezdtek s most már hódítottak. 831-ben meghódították Sziciliát s onnan átkeltek Itáliába. Elfoglalták Barit, Brindisit, Tarlutot s várat építettek a Garigliano partján. Felperzselték Osziát, Civitta Vekiát, Róma külvárosait, a gazdag Mont Kasszini apátságot, többször veszedelembé sodorták Nápolyi, Szalernot, Gaetát és Amalfit, mely utóbbi alkuba lépett velük s fenyegették Velencét.

Málta, Szardínia, Korzika és a Baléárok már birtokukban voltak. A Földközi-tenger egész nyugati medenczében uralkodtak s uralmuk, melyet a 16. században vörös Kayreddin fölnyitott, napjainkig eltartott.

Bátran behatoltak a keresztény népek közé. Kikötöttek a Provensz partjain, kifosztottak Arit és Marszeilt, 889-ben katonai gyarmatot alapítottak Frakszmetben, ahonnan uralták az Alpok átjáróit, ami az egész 10. században megkönnyítette nekik Itália és Franciaország fosztogatását. Annyira rettegetek tőlük, hogy egy közülük — Luitprand szerint — ezer embert megkergetett s kettő tízezret. Később benyomultak a Dofniébe s a Sveiczba, ahol más keletről érkező hódítókkal: a magyarokkal találkoztak.

A HÜBÉRVILÁG TERÜLETEI.

Nagy Károly hajdani birodalma területének, vagyis a politikai földrajza hűbéri szervezetük szerint alakult ki.

A hűbéresség alaptétele e szavakban nyilvánult: „Nincs terület úr nélkül,” így hát nem volt ez országokban még oly csekélyke uradalom, mely ne lett volna beleillesztve az egészbe. Az egész nemzetnek olt voltak a határai, ahol a király főnhatóságának határai végződtek.

Franciaország elnevezése alá tartozott minden ország, mely a francia fejedelem főnhatóságát ismerte el. A francia király egykori hűbéresei: Anzsú, Bloá, Sartr grófjai hatalmas hűbérurak lettek és I. Fülöp az egész francia fejedelemségből már csak Páris, Melun, Etamp, Orlean és Szensz grófságokat bírta. Amellett nem volt szabad az út egyik városból a másikba. Páris és Etamp között emelkedett a monthéri-i úr kastélya, Páris és Melun között Horbeil városa. Hatalmas hűbéresei voltak Pontiő, Amiensz, Vermandoa, Valoa, Szoazon és Klermont grófságokban.

A francia fejedelemség körül — mely királyi uradalom lett — a Loár, az Óceán, Eszkót, Fölső Maasz és Szaon között hatalmas hűbéres herczegségek terültek el, akiknek urai hatalomra és gazdagságra vetekedtek a királylyal, urukkal. Ott volt Flandria grófsága, a normandiai herczegség,

melynek ura 1066-tól Anglia királya, még a Bretányt is meg akarta hódítani; az anzsui grófság, a burgundi hercegség, a sampányi grófság.

A Loár és Pirenéuszokig a hajdani Akvitánia négy hatalmas területre oszlott: északon Akvitániai hercegség; délnyugaton a gaszkonyi hercegség; a tuluzi grófság s végül a barcelonai grófság. Ezek mind isten kegyelméből valóknak hirdették magukat.

A nagybirtokosok, vagyis a korona közvetlen hűbéresei voltak a király pérjei. Mikor ezt az intézményt a XII. században szabályozták, 6 egyházi és 6 világi pér volt. A világiak voltak: Burgundia, Normándia, Akvitánia hercegei, Flandria, Sampány és Túl úr grófja; egyháziak: a reimszi érsek, a laoni és langri püspök, a bovéi, a szaloni és noajoui püspök grófok.

Ezek alatt vagy száz grófság állt, nagy sereg vikomtság, uraság, apát-ság, báróság stb.

A császár néha hűbéresként akart Franciaországgal banni s hajdani jogokra hivatkozott, de ezeket sohasem ismerték el. A germán nemzet szent-római birodalom, melyet Nagy Ottó 962 -ben holyro állítot, valóságban csak a germán királyságot, Itáliát és Arit ölelte föl. A császársággá lett germán királyság egyenesen a császár alatt állt, épügy mint Ari. Itália 962 óta szintén oda tartozott, bár közepén a pápa s szélein a nagy hűbérurak úgyszólván teljesen függetlenek voltak.

A germán királyság határai voltak: nyugaton a Maasz és az Eszkót; északnyugaton az északi tenger, északon az Eyder, a keleti tenger és a kis szlávón királyság; keleten az Odera, a lengyel és a magyar királyság; délen az Alpok. Kilencz nagy területre oszlott. Ezek a szász hercegség az alsó Oderától a Rajnáig, a Fríztől és Dániától Tüvingiáig és Bohémiáig. Tüvingia, Bohémia, Frankonia és Szászország között. Bohémia és Morvaország, ugyanegy örökös fejedelem alatt A bajor fejedelemség, az Alpok és a cseh hegyek között s magába foglalván a keleti határkerületet, melyből később Ausztria lett.

A karinthiai fejedelemség a Dráva és Száva felső folyásánál.

Alemania, melyhez Svábia is tartozott, a német Sveicz és Elzász közzött. Frankonia délen Svábia, keleten bajor Nordgau és Tüvingia, északon Szászország s nyugaton a Rajna közt.

Lotharingia, Frankonia nyugati részén egész az Eszkótig és a Maasz felső folyásáig.

Végül Frizia, az északi tenger partjain.

Volt ezeken kívül 9—10 örgrófság, nagy sereg grófság, számos hercegeihercegség és több hűbérapátság. Ez a német hűbéresség még nem alakult ki teljesen, de hatalmassá fejlődött; a királyság ellenben, akkor hatalmasabb és gazdagabb, mint Franciaországban, elveszti később minden uradalmát és hatalmát. Az okait később mondjuk el.

Az arli királyság, mely Dél-Franciaország, a Földközi-tenger, az Alpok,

Reussz, a Rajna, a Vogecek déli nyúlványai között feküdt, néha Lange-dok, Provansz, Daufiné, Lionné, Frans-Komté, Szavója és Sveiczre is kiterjedt. Ott is voltak világi és egyházi hercegségek. A szavójai grófság folyton gyarapodott. A királyság ellenben hamar eltűnt. A királyság Germánjának jutott. Attól fogva Németországhoz tartozott, tényleg azonban hűbéres főnökeinek, a püspököknek és grófoknak birtoka volt.

Konrád császár 1037-iki rendelete megakadályozta, hogy Itáliában nagy hűbéresség fejlődhessen. Ellenben számos várost látunk, melyek igazi köztársaságokká változtak. Az itáliai királysághoz tartozott: Lombardia, Milano és Pávia városokkal, melyek közé a többi lombard város csoportosult; Velence, Génua, Piza; a toszkánai hercegség, a leghatalmasabb valamennyi itáliai terület között. A félsziget közepén feküdtek az egyház birtokai a hajdani ekszarkátusban, melyet a ravennai érsek el akart vitatni a pápától; a római köztársaság, mely az egész római kampányán uralkodott. Délen a beneventi fejedelmek uralkodtak, a partokon pedig a keleti császároknak volt több birtokuk: Mizena, Reggio, Tarent, Kalábria stb. Ezek körül pedig az arabok hullámoztak. 827-ben ezek már megvetették lábukat Sziciliában.

Újjonnan érkezettek: a normannok aztán valamennyit leigázták; a XI. században négy államot alapítottak déli Itáliában: a kápuai és averzai hercegséget; a puilli és kalabiai fejedelemséget; a tarenti hercegséget és a szicíliai nagy grófságot.

A keresztény Spanyolország kínos küzdelmet folytatott a mórok ellen, de még a század vége előtt meghódította Oporto, Tolédo és Valenzia városokat; az oviedoi királyságból lett a kasztíliai királyság. A navarrai karoling határkerület az Ebro forrásainál szintén királyság lett; a barcelónai grófság maradt. 1035 óta a jakkai grófság alkotta a negyedik királyságot: Aragóniát.

Angliába a normandok vitték be a hűbérséget, de különös alakban, mely ez országot a többi hűbéres Európától teljesen eltérő irányba terelte. A szláv és skandináv országokban, melyek sem a karoling intézményeket, sem bűnös kinövéseiket nem ismerték, nem létezett hűbérség.

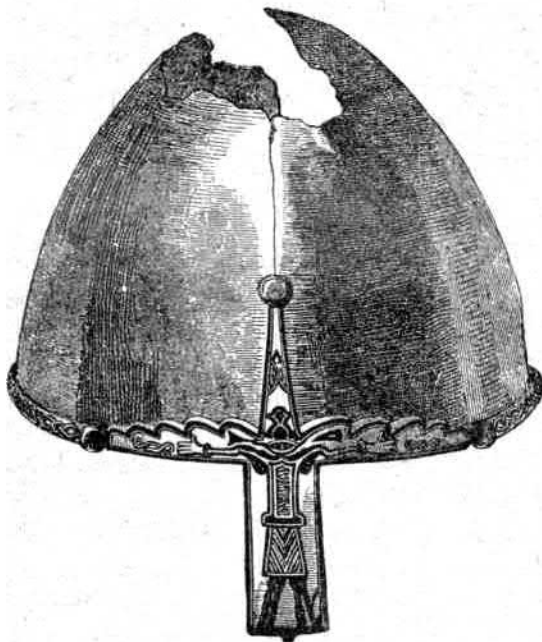
Az angol királyság, melyet 1006-ban Vilmos, a fattyú, meghódított, a la Mans-csatornától Karlizl-ig és Bambrugig terjedt északon, ahová ezek valószínűleg utat nyitottak Skócia ellen; de a gallok országa kívül maradt a normand uralmon és a határkerületekben egész sereg, a határkerületi lowokra bízott várkastélyt kellett építeni a gall betörések ellen. Skócia elvesztette Kumberlandot, melyet Angliához csatoltak, sőt több félszigetét is el hagyta hódítani. Irland még független volt és több belföldi királyság között oszlott meg.

Dánia Jutlandból, a dán szigetektől és a svéd partokon levő Szkandiából állt. Norvégia pedig az orkad grófságból, a förörökből stb. Svéd-

országé volt Öland és Gorland szigete, Laponia egy része és a finn partok. A három skandináv országban a monarchikus egységet hozták be, de helyzetük következtében, mely őket messze a kereszténység körén kívül helyezte s a sok belső viszály miatt lakosaik még csak soká jutottak oda, hogy szerepet játszanak az európai politikában.

Szláv államok voltak: Szlavónia királyság; a Balti-tenger partjain a lengyel fejedelemség Pomerániával és Mazoviával; a porosz állam és a litván állam; az orosz nagyhercezség, mely egész sereg versengő hercegségből állt.

A keleti császárságé volt az Al-Duna, Száva, az Adriai- és a Fekete-tenger között fekvő nagy félsziget Horvátország kivételével, melyet a magyarok hódítottak meg. Kisázsziában néhány megerősített város. A normannok, arabok, a törökök, oroszok és a petsenegek ellen Alekszisz császár kénytelen volt a nyugat keresztényeit segítségül hívni, a római birodalom romjainak megmentésére.

Szt. V enczel sisakja. A prágai székes-egyház kincsei közt őrzik.

A HŰBÉRVILÁG MŰVELTSÉGE.

A társadalom, mihelyt Nagy Károly kezeiből kikerült, szerte hullott. Ugyanúgy járt a műveltség is, melynek elemei pedig ő alatta már tömörülni kezdtek. Jól tudta ő, hogy a gondolatok egysége elengedhetlen összetartója a politikai egységnek s különben is, mint minden nagy szellem, inkább akart művelt, mint barbár birodalom fölött uralkodni. Ezért parancsolta meg törvényben az iskolák alapítását nemcsak a jobbágyfiuk, de a szabad emberek fiai számára is.

A nagyurak fiaihoz, akiket, mikor személyesen kikérdezett, tudatlanoknak talált, holott a szegény emberek fiainál nagy haladást tapasztalt, így szólt:

— „Ti az apáitok szolgálataira számítottok, de tudjátok meg, hogy ők már megkapták jutalmukat s hogy az állam csak annak tartozik valamivel, aki maga érdemeket szerzett az állam iránt.“

Nagy Károly fölvilágosodott világi társadalmat akart nevelni, ami, ha sikerül, megváltoztatta volna teljesen a középkort.

Minden monostor és minden püspökség mellett nyilvános iskolát állított, ahova azonban a grófok és lovagok csak elfojtott boszúsággal küldték gyermekeiket. Halálakor általános volt az öröm. Az iskolába járó nemesség messzire hajította a latin és a tudeszk nyelvtant s örömmel látta, hogy megnyílik a polgárháború pályája, ahol mindenki azt tehetett, a mit akart.

Minden remény fölvilágosodott társadalom alapítására eltűnt.

A papi társadalom mégis magáévá tett valamelyest abból a nekibuzdulásból, melyet Nagy Károly adott a tudományoknak. A klastromfalak között olyan szellemi élet fejlődött, mely nem volt minden nagyság híján.

Kopasz Károly igyekezett utánozni Nagy Károlyt. 855-ben a törvényt, sőt egy zsinat ajánlja az isteni és emberi irodalom tanítását, 859-ben megkísérlik a karoling iskolákat ismét helyreállítani. 882-ben történik először említés a párisi egyházi iskoláról, mely később oly nagy hírű lett és a Szent Rikier könyvtárának 831 évi katalógusa 256 kötetet említ.

Ez időben némi bölcséleti tudománynak is nyoma látszik és megjelennek azok a viták, melyek a középkor nagy századainak szellemi életét már sejtették.

Gottsalk német szerzetes azt hitte, hogy Szent Ágoston írásai között megtalálta a predesztináció dogmáját. A majenszi érsek Rábán Maur megtámadta ezért, két zsinat elítélte, mire Hinkmár kolostorba záratta haláláig.

A híres Skot János (az irlandi), akit Hinkmár megbízott azzal, hogy Gottsalknak feleljen, bölcséleti alapon cáfolta ennek állításait.

Közben a politikai zűrzavar folyton nagyobb lett. A birodalom teljesen szétbomlott, az urak sürgölődnek, verekszenek, fosztogatnak. Hogy találjon helyet ezek között a tudomány? Nincs is meg csak néhány monostor falai között, ahol féltve őrzik az idők viharától a tudomány halvány lángjait. Kívül teljes éjszaka, szörnyű erkölcsi és anyagi nyomorúság; pestis, éhínség, melyben az emberi húst és a lisztet nehéz arannyal fizetett liszttel látjuk keverve. Mintha az egész világ ki akarna halni, miután szellemileg úgymint már halott. Közeledik az 1000 év, már nem építenek, nem javítanak, nem gyűjtenek a jövőre, átengedik földjeiket, házaikat a papságnak, hisz úgymint közeledik a világ vége.

A keresztény hagyomány századokon át várta a világ végét és a X-ik században általános volt a hit, hogy az 1000-ik évben vége lesz a világnak és a menyei jelenelekről szóló könyvnek a következő szavait általánosan ismerték és hitték:

— És mikor eltelnek az ezer esztendő, a Sátán eloldatik az ő fogságából és kimegyen, hogy elcsalja a Földnek négy szegletin lakozó népeket ... És megnyitják az életnek könyve, a tenger is kiadja a halottakat, melyek ő benne voltak; a halál is és a pokol megadják a halottakat, melyek ő nálok voltak és ítélet lesz mindenkőről az ő cselekedeteik szerint azáltal, ki nagy fehér királyi székben ül vala ... és léssen új Ég és új Föld.

Elmúlik ez az év is s a nap még mindig süt. A világ hálát rebeg istennek, hogy élni hagyta. „Krisztus katonái — így kiált az első francia pápa, II. Szilveszter, (999—1003) Jeruzsálem felé mutatva, — Krisztus katonái, keljetek fel, küzdenetek kell érette.“ S e században milliók és milliók követik e fölhívást.

Időközben minden kéz dolgozik, a föld mintha le akarná rázni öregségét s új hófehér köntöst akarna öltetni. Helyreállítják a bazilikákat, monostorokat alapítanak. Nyolc század alatt csak Franciaország 1108-at épít. A 11. és 12. század az adományozások főkorszaka, mely a föld egy negyedét a papság kezére juttatja, aminek később sajnos következése lett, de akkor hasznos volt. Ugyanakkor a lélekben is új élet kel. II. Szilveszter példát mutat. Egyszerű szerzetes volt, Gerbert név alatt, mikor a spanyol muzulmánok közé ment irodalmat, algebrát, csillagászatot tanulni, hogy megnyissa a keresztény Európa előtt az arab tudományok forrását, tekintélyes könyvtárat gyűjt, kitalálja az ingaórát, mely csuda a nép szemében úgy tünteti föl, mintha az ördöggel szövetkezett volna. 1022-ben egyházi eretnokség támad Orleánsban, mely nem a gyöngeség jelensége, hanem a vallási érzés romlásáé; az emberi ész meg akarja magát arról győzni, amit hisz.

A társadalom már belefáradt a fosztogatásba, ösztöne a zavarokból való kibontakozás felé vezet s új alapot keres, hogy kifejlődhessék az új művelődés, melynek elemei már működnek a lelkekben. Az egyház elég merész a bárók erőszakoskodásainak határt szabni, behozza az isteni fegyverszünetet (1041), mely minden magánháborúskodást betilt szerda estétől hétfő reggelig s az ellenkezőket a legszigorúbb egyházi büntetésekkel fenyegeti: ennek a neve *T r e u g a D e i*.

A világi és egyházi társadalom, melyek egyike határozott gondolatot követ s a másik javítására törekszik, míg a másik teljesen önkéntelenül fejlődik, azontúl más-más nyelvet használ. Az egyház megtartja a magáét, templomaiban, kolostoraiban, menten a külső zivataroktól, megtartja a latin nyelvet, az egyetemes uralom s a tudomány nyelvét, nem a klasszikus tisztaságában, de alkalmazva a jelen eleven és nemzeti szükségleteihez, a másik új szavakat hoz magával a zürzavarból, tökéletlen nyers, változókéony, de valamennyitől értett élénk kifejezéseket a dolgok és az érzések egyenes kifejezéseit. Németországban az ó-német nyelv érvényesül, Itáliában az itáliai (olasz), mely még semmit sem alkot, bár leghamarabb lesz tökéletes. Franciaországban a román, mely már északi románra (wallon) és déli románra (provánszi) oszlik Gallia e két részének szokás és szellemi különbözősége folytán.

A román, a gall, a római eredménye, melyet a római birodalom idején beszéltek Galliában s amelyet Germánia és az Észak barbárai képességeikhez vagy tudatlanságukhoz mérten módosítottak. Az alapja latin, csak a szavak alakulása változtak. A barbárok nem rendelkeztek elég finomsággal a főnevek és az igék személyei eseteinek jelzésére és így azokat névelőkkel, segédigékkel fejezték ki. A déli nyelvek csengése eltompult a nyers északi barbároknál. A normandok, akik letelepedésük után a legyőzöttek nyelvét vették át, tevékenyebbek voltak a nyelv dolgában.

Íme a középkor irodalmának kettős hangszere, egyrészt a maga egyiségében tekintélyes latin nyelv, másrészt a közönséges és nemzeti szókialakok a maguk különféleségében; egyik a szellemi társadalom nyelve, a másik a közönséges társadalomé.

A latin nyelvben napirenden vannak a vallási és bölcséleti viták, latinul írták a krónikákat; nem egy ember akarata alapján, mint Nagy Károly idejében, hanem az összesség szükséglete következtében történik ez az újjászületés. A monostorok a tudós Írások színpadjai.

A második újjászületés különösen Franciaországban történik s ott is leginkább Normandiában, ahol a hűbéres társadalom harcias szelleme is a legerősebben nyilvánult meg. Ott van a pompás fontenelli apátság, melyet 1035-ben a fejedelem újjáalakított, a zsümiczi, melynek impozáns romjai ma is megvannak, a bek-i, melyet 1040-ben alapítottak s amelynek már kezdettől híressége volt a két nagy doktor: Laufrank és Anzelm jelenléte, nem is szólunk a kaeni Szent István monostorról, a rueniről, avransiról, bajóiról, fékampi és Mont Szt.-Miseliről. Vilmos, a fattyú, nemcsak a nagy hódító, de a nagy építő nevet is megérdemelte.

Ha az urak a születés és bárói méltóság kiváltságánál fogva nem tudnak írni, a monostorok szerzetesei már nem elégszenek meg kéziratok másolásával. Érdeklődnek a körülöttük történő események iránt s megírják őket vagy vallástudományi vitákkal igyekeznek védeni s erősíteni hitüket.

II. Szilveszter pápa tanítványa Risé, aki orvos és szerzetes egyidejűleg, a Szent Rémi-i apátságban megírja a 10. század történetét, melyben utánozza Szallasztut, mint ahogy Eginhard utánozta Szuétont.

Abbon, Szent Zserméni szerzetes, Őd grófnak és a párisiaknak hőstetteit a normandok ellen versekben énekli meg, míg történetüket Vilmos szerzetes írta meg a zsümiczi apátságban.

Mialatt ezek írnak, mások tanítanak s így iskolák keletkeznek. Kaeni Szent Istvánban az olasz Laufranknak (1005—1089) négyezernél több hallgatója volt. Hiába akart lelki magányába menekülni egy alkalommal a kiűzetés elől, elvitték Kantorbérybe.

Ez a tevékenység néha már járatlan utakon halad. Beszéltünk az eretnekségről, mely 13 embert juttatott a máglyára 1022-ben. Egy másik, melyet turszi Bérenzsé szított, csaknem harmincz évig nyugtalanította az egyházat. Bérenzsé is az ész szempontjából vizsgálta a dolgokat, mint Szkot Eizsin. „Meg kell magunkat adnunk, bele kell törödnünk, hogy ne értsük a dolgokat, mondja neki a liezsi püspök, barátja, mert vájjon meg fogod-e valaha is érteni az istenség nagy rejtélyét? De Bérenzsé számot akart vetni hitével s tovább kutatott. Ő egyike Luther előfutárjainak, bár Luther nem ismerte az ő Írásait. Laufrank volt legfőbb ellenfele.

Szent Anzelm, szintén olasz, mint Laufrank, ennek utóda a beki apátságban és Kantorbéryben újra kezdte a dogmatikus vallástudományt, amelyet

Szent Ágoston óta csaknem teljesen abbahagytak. Teljes hittel csatlakozott a keresztény dogma szívéhez és hatalmas elméje minden erejét megfeszítette s a szónoklat összes forrásait igénybe vette, hogy annak igazságát kimutassa.

Az ő érve az volt, hogy az örök lény gondolata magába zárja az észt és az eredetet.

Szent Anzelmnek épp úgy, mint Laufranknak merész újtók ellen kellett küzdenie, akik a dialektika, a teológia e veszedelmes szövetségese segítségével rázták meg a dogmákat, alá akarván őket vetni az okoskodásnak Arisztotelész logikája szerint. Roszezelén 1085-ben a háromság tételét támadta meg és a vallási viták olyan veszekedésekkel kezdődtek, melyek annyi hasznos törekvést tettek meddővé.

Mialatt az emberi szellem a nemes gondolkodó működés gyakorlásába tért, a keresztény bölcselek latin érvelése visszhangzott, más hangok, más tárgyak, más nyelv készítette okoskodásra a kastélyok lakóit, vagy hangzotak bele a csataterék fegyverzörejébe.

A barbár harcosok szerették a bárdok dalait. Bátorságuk tápot nyert belőlük s a nyugalom pillanataiban képzelődésük némi zománczot. A hűbéres harcosok, akik épp oly szenvedéllyel szerették a harcot és a harci kalandokat, de néha hosszú időre kastélyaikba voltak kénytelenek zárkózni, szívesen hallgatták a haditettek elbeszélését. Meg voltak a maguk bárdjaik, akiket északon truvér-eknek, délen trubadúroknak hívtak és a dalosok. A truvér, a trubadúr, mint neve is mondja, kitalálták s megszerkesztették a költeményeket, a dalos előadta. A dalosok már korán megjelennek, ott vannak Nagy Károly és Jó Lajos udvarában; egy 789-ben kelt fejezet megtiltja a püspököknek, abbéknak és apátnőknek, hogy őket szolgálatukban tartsák. Később megsokszorozódik a számuk. Kastélytól-kastélyhoz vándorolnak. Báró, nemes, udvarnagy, apród és udvari hölgyek örömmel fogadják a truvért: ő hozta a szórakozást, a regényt, mely meg rövidítette az estét, mikor a könyv még ritka volt. Ilyen volt a közönséges nyelv első nemes alkalmazása.

A truvérek dalaikat több forrásból merítették s hosszú hőskölteményeik, hús, harmincz, negyvenezer versszakból állók, több aktusra oszlottak. Az első volt a Karoling-sorozat, vallásos és hűbéri jellegű egyúttal. Nagy Károly a főhősük, kit legendába szőnek. Ez már nem az ausztráziaiak erélyes és ügyes főnöke, aki császárnak teszi meg magát, megveri a szászokat és törvényfejezeteket ír alá, hanem egy fantasztikus uralkodó, akinek körvonalai a messzeségben vesznek el. Nagy Károly típusát megérti a népies képzelődés, a királyok neveit ritkán nevezik meg s rendszerint nagy tetteikkel díszítik őket. „Ő nyerte meg a turszi csatát.“

A szaracének gyűlölete, az uralkodó vallásos érzés.

A népies hősköltemény elfeledi Nagy Károly hosszas erőfeszítéseit,

melyekkel az Ebro partjait megakarta hódítani, de megteszi a szaracének legyőzőjének Ázsiáig s diadalmasan viszi el Jeruzsálemből Konstantinápolyba. Mégis ez az óriás, aki tengereket lép át, gyöngé, semmi, a tizenkét pírje működik. Ez a truvér hízelgése a 11. század urai iránt. Némely helyen unalmasak ezek a hősköltevények, mégis vannak olyan részeik, melyeket ma is érdeklődéssel olvas az ember, mert valósággal kisugározzák a hősiességet. Ilyen a Rolandról szóló dal, amelyben ez a hős, mikor meglepik a ronszevői völgyben s látja, hogy nem juttathatja el fiát Nagy Károlyhoz, búcsút mond jó kardjának: Durandálnak és arczczal Spanyolország felé lefekszik meghalni. (1. 200 old.) Ily részletek tüzesen énekelve föllelkesítették a harcosokat. Így a hasztingszi csatában (1066) Taillefer dalos Hódító Vilmos serege előtt járva énekelte lelkesítő dalait a hősokról.

Ugyanannak a sorozatnak egy másik költeménye, a „Lóherének regénye“ érdekes, mert erélylyel fejezi ki a létező két hűbéres faj küzdelmét: a lotaringit vagy germánt és a pikardot vagyis franciát.

A második költői hősi elbeszélésű sorozat az armorikániai volt, melynek hőse Arthur, a breton függetlenség híres védelmezője. Sok legenda keringett a nép között, mikor Wace Róbert őket 1155-ben egyesítette „Emberi regény“-ében (Roman de Brut), amelyben összefoglalta korának érzéseit és erkölcsseit.

Utána harmadik sorozat következett, melynek Sándor a hőse, amely tehát az ó-kor tanulmányozásának befolyása által a lovagság regényét az ó-kor területére tette át.

A bölcselkedés új tudománya, a dalok új költészete, a lovagkor új babonáinak uralma mellett új építészet is támadt. Körülbelül három évvel az 1000 esztendő után, a templomokat csaknem mindenütt újjá építették, különösen Itáliában és Galliában, bár a legtöbb még elég jó karban volt. A középületek, melyeket addig sebtiben, tudatlanul építettek, azontúl több alaposággal, szilárdabban készültek s nagyobb arányokban.

Építőársaságok alakultak, püspökök, papok vettek részt benne, mert hiszen az építészet tudománya a templomokban fejlődött. Különösen a szerzetesek foglalkoztak ezzel a tudománnyal. Csatlakoztak hozzájuk Itáliából jött művészek, akik a bizanci művészek tudását is magukkal hozták. Délen különösen a római építészet, mely oly sok emléket hagyott ránk, gyakorolt nagy befolyást a korszak alkotásaira. Az új görög, a római, néha a kettő keveréke, ez a román építkezés jellege, melyet bizánczinak, lombardnak, szásznak is neveznek.

A templomok legnagyobb része a 11. és 12. században megőrizték a latin bazilika kezdetleges formáit. Attól fogva azonban átalakulás történik, mely új korszakot jelent: a változások követik egymást s egymást kiegészítik.

Kívül a nyugati templomok jellegzetes sajátága: a torony emelkedik,

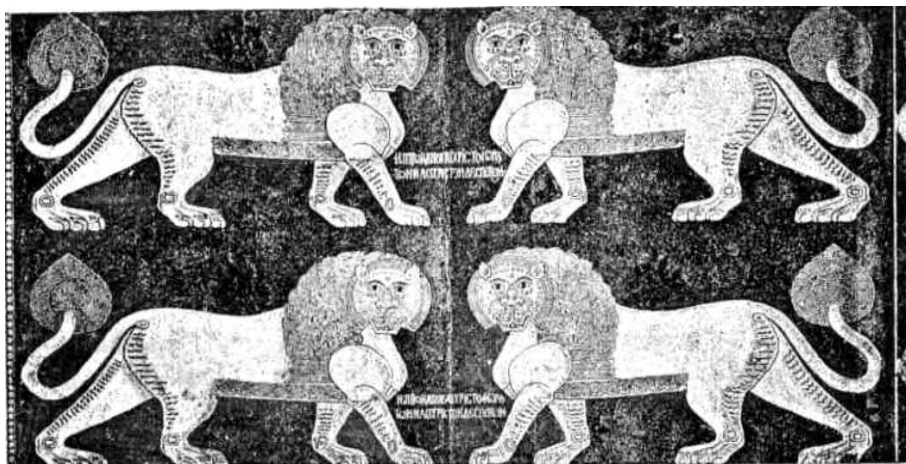
eleinte alacsony és széles, később mind karcsúbb s égre törő. Belül a boltozat általános rendszere csatlakozik a régi keresztény bazilikák menyezetéhez és gerendázatához; a kórus és karzatok a kereszten túl húzódnak apró, kiegészítő kápolnák képződnek a szanktuárium körül. Ezek a változtatások lassanként a gót templomok stílusa felé vezetnek.

Mit láttunk hát. Egy teljes és új társadalmat, mert hisz nem nélküli a társadalmi lét egyetlen szellemi megnyilatkozását sem, mely minden tekintetben eredeti. Egyház és hűbéresség, új bölcsélet és a truvérek dalai, lovagkor és gót templomok, mind ehhez a társadalomhoz tartozik, sohase volt másutt látható s nem is lesz. Ezek nem gyöngé kísérletek, mint amilyenek még Téodorik és Nagy Károly öröklődéseit is nevezünk kell. Ez egy teljes és teremtő társadalom, az emberiség életének szervezkedő korszaka.

**C s á s z á r - d a l m a t i k a S z e n t P é t e r t e m p l o m a
k i n c s e i k ö z t .**

A császár megkoronázása előtt a pápa miséi mondott és a misén a császár segédkezett a pápának, ő nyújtotta az áldozó kelyhet és az ostyatálját. Ezt a tisztséget a császár a fenti dalmatikiában végezte. Ez a művészi hímzésű becses műemlék a XII. századból való és még ma is őrzik Rómában S z e n t P é t e r t e m p l o m á b a n .

A MAGYAR FEJEDELMEK.

A magyarok immár hazájuknak tekintették ezt a földet, hol az ifjabbak születtek s az idősebbek temetkezni akartak. A bizánczi császár, utóbb sajnálta, hogy a magyarok ott hagyták Etelközt, mert új hazájokban nem voltak közvetlen szomszédai s nem eléggé használhatta ki őket a maga céljaira. Követeivel arra biztatta a vezéreket, hogy térjenek vissza Etelközbe, hisz „úgyis ott laktatok azelőtt.“ Ők elutasították a császár ajánlatát s a leghatározottabban kijelentették, hogy itt maradnak. Így már néhány évtized kifejleszté bennök az új hazához való ragaszkodás nemes érzelmeit.

Árpádot a trónon legifjabb fia, Zsolt, követte, aki még gyermek volt atyja halálakor, kinek helyét 10 — 11 éves korában foglalta el. Természetes, hogy eleinte mások uralkodtak nevében, miközben az Árpád erős kezében összpontosított fejedelmi hatalom szétforgácsolódott s a Gyulák és Kendék, a nemzetségfők, az egyes törzsek vezérei nagyobb befolyásra, több önállóságra tettek szert. A bizánczi császár a X. század derekán nem a nagyfejedelemhez, hanem a magyarok „fejedelmeihez“ szokta leveleit intézni s Kendét és Gyulát is e fejedelmek közé sorolta, mely méltóságokat gyakran valamelyik törzsfő, vagyis a törzs vezére, vajdája viselte.

Zsolt azonban, mihelyt megemberesedett, a hatalmat ismét a maga kezében összpontosította s az új haza határait véglegesen megállapította. Gondoskodott a határok védelméről, mentőkben erődítményeket emelt, katonai telepeket alapított.

Zsoltot a görögök szerint, Fálisz (Fájsz) követte a trónon, kiról azonban a magyar krónikások semmit sem tudnak, hanem Zsolt közvetlen utódjává fiát, Taksonyt teszik.

Eleinte Taksony is harcziás babérokrol álmodozott; seregét maga vezette a szép olasz földre, hol új világ, csodás polgárosodás tárult eléje. A tanulságok, melyeket ott szerzett, csakhamar békés fejedelemmé tették, aki népével öntudatosan, tervszerűen igyekezett a polgári munkát megkedveltetni. Taksony folytatta Árpád politikáját s lehetőleg magába olvasztotta a hódolt elemeket, mi azután a hódítók testi-lelki mivoltát is mindinkább átalakította. Az összeolvadás következtében a magyarság nyelve roppant mértékben gazdagodott. Az összeolvadás nagyon erős polgárosító hatást gyakorolt tehát a magyarra s erősen fölébresztette benne az európai intézmények iránti érzékét és hajlandóságát. A krónikások említik Taksonyról, hogy állandó érintkezést folytatott a vándorlások közben elmaradt magyarokkal; követei felkeresték s itt élő testvéreik sorsáról tájékoztatták, kétségkívül beköltözésre biztatták őket. Jöttek is kisebb-nagyobb rajokban szakadatlanul. De jöttek népek, még az ellenséges besenyők, az Aldunán lakó keresztény s a Volga-melléki mohamedán bolgárok s más törzsrokonok köréből. Ezren meg ezren költöztek be önkéntesen s lettek a magyar fejedelem alattvalói, katonái. Ez korlátlan szabadsággal rendelkezett velők, ott telepítette le őket, hol hadászati és honvédelmi érdekekből leginkább szükség volt reájok, várai mellett a néptelen állami jószágokon, vagy a határok mentén a gyepek őrzésére. A fejedelem gondoskodott ellátásukról, szociálgazdasági szervezetükről, melyet egy részök századokon át megtartott.

A nagyszámú besenyő telep részben e korból való s a besenyőségek századokig megtartotta külön állását. Talán ez időben telepedett meg a székelység is, mely távolabb esett a nemzeti élet hullámverésétől, még jóval tovább megőrizte jogi, katonai és gazdasági tekintetben ősi szervezetét.

A fejedelmi hadseregek másik alkatelemét maga a honfoglaló magyarság szolgáltatta, mert az idők folyamán, a külkalandozások megszűntével s az új államszervezés kezdetével a gazdasági életben is gyökeres változások állottak be, melyek arra ösztönözték, sőt kényszerítették a katonák egy részét, hogy kilépve a bomladozó törzs kötelékéből, közvetlenül a fejedelem szolgálatába álljanak. A honfoglalás első évtizedeiben a magyarság inkább hadsereg, mint nép volt, mely állapotnak azonban gyökeresen meg kellett változnia, mihelyt reménye támadt, hogy hosszas vándorlásait e földön szerencsésen befejezte. Minél tovább élt itt, minél inkább szilárdult a központi hatalom, annál inkább gondoskodni kellett az ország végleges megszállásáról, az egyes törzsek és nemzetségek tervszerű, célirányos, a változott katonai, politikai és gazdasági érdekek jobban megfelelő

elhelyezéséről. Mindegyik törzs rengeteg marhacsordái és nyájai részére roppant területet igényelt, mert a pásztor népnek legalább hat annyi földre van szüksége, mint ugyanolyan számú földművesnek. A nagy marhaállomány a földbirtok tulajdonjának szabatosabb rendezését tette szükségessé s a gazdasági viszonyok új szabályozást igényeltek. Ismét a fejedelem jelölte ki immár az időközben szerzett tapasztalatok figyelembevételével, a nemzetségeknek az ország egyes részeit örökös tulajdonul, szállásbirtokul. A marhatenyésztés a föld közös használatát tevén szükségessé, a nemzetiségi terület közös birtok volt, melyet a nemzetség minden tagja marhaállományához képest használhatott. Ez ösfoglalású földön az egyes birtokost csak a haszonélvezet joga illeti meg, a tulajdonjog ellenben az egész törzsé volt. Senki sem idegeníthette el tehát a maga részét, melynek nagysága marháinak száma szerint alakult. Ez a kulcs azonban gyakran változott; az egyik elvesztette, a másik gyarapította marhaállományát. Az egyiknek nagy nyájai, gulyái, a másiknak 10—15 darab jószága, némelyiknek csak egy-két lova, tehene, egy pár sertése volt. Szerény szükségleteit e kis vagyónkaja is fedezte, mert mindig kínálkozott alkalom a keresetre, jövedelmes foglalkozásra. A kinek kedve volt, beállt valamelyik csapatba, mely külföldre kalandozott, honnan mindig dús zsákmányt lehetett haza hozni, melyből némi részt annak családja is kapott, ki a harcban életét vesztette. Mihelyt azonban a külkalandozások kora megszűnt, ez a jövedelmi forrás elapadt. Másrészt a vagyon, bármily alakban jelentkezék, mindig éreztetni szokta hatalmát a gyöngébbel s ez a természeté a nemzetségek keretében is hamar megnyilatkozott. A nagy nyájbirtokosok s a szegényebbek közti ellentét egyre inkább kiélesedett s azok, kiknek sok volt a marhájok, — régi nyelvünkben a marha mindenféle vagyon és gazdaság fogalmával azonos — hamar fölértek azoknak, kik marhában szegényebbek voltak. Így a gazdasági szervezetben mindinkább túlsúlyra jutottak a „nagy marhás“ elemek, a gazdagok, kik elnyomták a szegényebbeket. Ezek, hogy megéljenek, készségesen álltak tehát a fejedelem szolgálatába, ki ellátásukról gondoskodott s őket a saját jószágain telepítette meg várai vagy a határerődítmények védelmére. Ekképen kiváltak a régi nemzetségi kötelékből, a fejedelem katonái lettek s lehetővé tették neki, hogy az államjóságokon minél több várispánságot alakítson.

Haderejére támaszkodva, a fejedelem tekintélye egyre gyarapodott és szilárdult s egyes nagy vagyonú törzsfők kétségkívül befolyást engedtek neki a saját területükön, vagy követték szociálpolitikai reformtevékenységét a magok törzse földjén.

Élt magyar földön az önként beköltözött külföldi nép mellett egy más, még pedig igen számos elem, mely nem önként jött, hanem erőszakkal hajtattott ide. A magyarok hét évtizeden át folytatott külső kalandozásaikban töméntelen foglyot hoztak hazájukba a katolikus világ min-

den országából. Legapróbb portyázásuk, hacsak vereséggel nem végződött, mindig emberprédával járt s gyakran jóval több foglyot, férfit, asszonyt gyermeket hoztak, mint a hányan maguk voltak. Minthogy eljutottak francia meg spanyol földre, el Konstantinápolyig, a magyarok foglyai közt akadt mindenféle nemzetiségű ember. Csakhogy Spanyol- és Franciaországok sokkal távolabb estek, a Balkán meg sokkal gyéribb népességű volt, semhogy onnan nagyobb számú fogoly kerülhetett volna hozzánk. A foglyok zöme természetesen a legközelebbi országokból az olasz és a német tartományokból származott. Ott jártak a magyarok leggyakrabban s a bajor és svabeni, vagyis délnémet részek, valamint Olaszország szolgáltatták a foglyok nagy tömegét. Azon az úton, amely később a magyarok útjának nevezetett, a X. század folyamán legalább tizenkétszer nyomultak Olaszországba, hol nagyobb vereséget sohasem szenvedtek. Tömeges zsákmánnyal térhettek tehát haza, melynek legértékesebb része az ember volt. Így valami hetven év folyamán megszámlálhatatlan olasz, a szomszéd német tartományokból meg német fogoly jutott hazánkba, s vagy a rabszolgavásáron adatott fel külföldre, vagy itt maradt urai körében. E foglyok közt akadtak mindenféle rendűek és foglalkozásúak, papok, előkelő urak és asszonyok, kereskedők, iparosok, földművesek, pásztoemberek.

Rabszolgáját a magyar vagy eladta, vagy gazdaságilag a saját szállításán értékesítette; házimunkára, kézműre használta, egy részét meg telkekre telepítette s a földet műveltette vele. A tanultak némelyike külső viszályokkal való érintkezésekben szerepelt, mint követ vagy tolmács, vagy irodai munkára alkalmazták. A volt katona a nyugat hadiszokásaival ismertette meg urait. Az iparos iparcikkeket készített, más házimunkát végzett, gyereke, marhára ügyelt, s mint cseléd belejutott a magyar családba s a háztartásba. Minthogy a magyarság rabszolgái a polgárosodás világából származtak, velük a magyarok szellemi kincstára, nyelve, látköre ismét kitágult, mert szükségképen sokat tanult idegen rabszolgáitól viszont azonban mindinkább el is magyarosította őket, minthogy természetesen nem az úr tanulta el az ő nyelvüket, hanem rabszolgái sorsukhoz képest nekik kellett a magyar nyelvet elsajátítaniok.

Taksonyt a fejedelmi trónon idősebb fia, Géza követte.

Géza jól megtanulta a kormányzást. Atyjának iskolájából került ki s államszervező művét óvatosan, bölcsen, de tudatosabban, több tervszerűséggel és még szélesebb körben folytatta. Körülbelül huszonöt éves korában jutott a trónra. Vitéz, bátor ember volt ugyan, de nem véres babérokra áhítozott. A határszélen folytak ugyan az ő uralkodása idején is az apró harcok, betörések, de nagy háborút egyet sem viselt, hanem nemzete jövőjén dolgozott, fáradt és uralkodása örökös emlékeztetővé lett.

Mikor trónját elfoglalta az ifjú magyar állam még kétségkívül az

európai világ keleti csoportjába tartozott s sok tekintetben Bizáncz vonzó ereje alatt állt, ámbar a nyugattal már nem kizáróan a harcias kalandok fűzték össze. Géza elődei mind Bizáncz felé néztek s a tömegek figyelme is oda irányult. Sokan görög zsoldba léptek, a császári testőrségbe jutottak sőt görög földön magyar telepítésről is történik említés. Bizáncz kezdte a térítést is a magyarok fejei sorában, ő küldte az első püspököt a haza földjére, szóval a távoli Magyarországot a maga érdekkörébe igyekezett vonni.

Törekvései veszedelmesekké válhattak a magyar állam önállóságára. Gézát aggasztotta Bizáncz hatalmának gyarapodása. Szakított tehát atyái hagyományaival s a keleti császárság helyett a nyugati, a német-római császársággal keresett érintkezést, ámbar Bizánczcal sem tűzött össze. Ez emlékezetes politikai arcváltoztatás volt, mert azóta forrott egybe végképen a magyarok sorsa Közép-Európáéval. Géza már 973 tavaszán német földre 12 főemberből álló követséget indított, mely husvét táján Quedlinburgban tisztelgett I. Ottó császárnál. Az ekkor létesült egyezség óta, noha a határszéli villongások később sem szűntek meg, a két udvar békében élt egymással. Viszont Géza tekintélye a bel- és külföldön nagyot nőtt s a magyar fejedelem immár az európai uralkodók sorába emelkedett. De hogy köztük végleg megmaradjon, kereszténynyé kellett lennie. Már a quedinbuigi egyezségben megnyitotta országát a német térítőknek. Piligrim passauai püspök indította meg a térítést s küldötteinek szigorú utasításul adta a kíméletet és tapintatot, lelkükre kötötte, hogy minden erőszak mellőzésével, csupán rábeszéléssel és nemes példával szerezzenek híveket az Igének. A munkát így is gazdag eredmény kísérte. Már 974 ben valami ötezeren keresztelkedtek meg, sőt a térítők úgy találták, hogy az egész nép kész fölvenni a keresztiséget. Maga Géza sem állott tovább ellent az erős áramlatnak s 975-ben az Árpádok egész családjával megkeresztelkedett. Neje már keresztény asszony volt s első sorban a feleség ösztönzése érlelte meg lelkében íz elhatározást.

A magyar uralkodó család megtérése világtörténelmi esemény volt. Örvendező meglepetéssel hallották a nyugati országok, hogy az a nép mely három nemzedéken át a kereszténység réme, ostroma, templomok fosztogatója és zárdák pusztítója volt, immár belépett a keresztény közösségbe, mert Géza megtérését a külföld az egész magyarság megtéréseivel azonosította.

Ki részesítette Gézát és a fejedelmi családot a keresztiség szentségében azt megállapítani nem lehet. Talán Bruno német (werdeni) püspök, aki a császár megbízásából csakugyan járt magyar földön. Megtérése óta a fejedelmi udvarban állandóan élt keresztény főpap, az uralkodó család, lelkésze s bizonynyal volt keresztény templom is, melyben az udvar ajtótosságát végezte. Több német krónikás azt állította, hogy Géza megtérése

általában nem volt őszinte, hogy lényegileg pogány maradt, s tovább áldozott ősi isteneinek, azt mondván, elég gazdag vagyok, hogy a keresztény és a pogány istennek egyaránt áldozhassak! Amint Géza keresztény lett, bizonyos kapcsolatba jutott a római császárral a kereszténység fővédnökével, ki abból a föltevésből indult ki, hogy a szervezendő magyar egyházat német főpapok alá kell helyezni. Világos, hogy ez a magyar államnak egyházilag a német birodalomba való bekebelezésére vezetett volna. Ily kerülő úton igyekezett a német császár a magyar államot meghódítani, uralma alá helyezni. I. Ottót kizárólag politikai czélok vezették, melyek elérésére kész volt fegyvert is fogni, miben csak halála (973. május 7.) akadályozta meg. Utódait, II. és III. Ottót kétségkívül szintén befolyásolta a német közvélemény, azon, a lechmezei csata óta folyton hangoztatott kívánsága, hogy a régi Pannóniát vissza kell a német birodalom számára szerezni. Csakhogy őket a viszonyok más irányba terelték s nem támadhattak a magyar államra. De a visszaszerzés eszméje állandóan élt a németek szívében, s minthogy a császárt más teendők foglalkoztatták, a német egyház, elsősorban a salzburgi érsekség és a passai püspökség lett előharcosa. Mindegyiknek óriási jószágai voltak a mai Alsó- és Felső-Áusztria területén, melyeknek nem vehették hasznát, míg a magyarok pogányok voltak s az osztrák földet dúlták. Sőt egyházmegyéik a honfoglalás előtt Pannóniába is benyúltak s így közös érdekük volt nemcsak a magyarok megtérítése, hanem a német egyházba való bekebelezése is. Frigyes salzburgi érsek és Piligrim passai püspök egyaránt azt hirdette, hogy a magyarokat ő térítette meg. Ez érdem alapján mindegyik önmagát igyekezett a pápával az új magyar egyház érsekévé kineveztetni.

Vallásos lobogó alatt folyt a támadás a magyarság önállósága ellen, a magyar államnak a német birodalomhoz csatolása érdekében. Ha a németek czélja sikerül, a magyar nép megkeresztelkedése lett volna a magyar állam nemzetközi önállóságának elvesztésével.

Géza idejekorán megismerte a veszedelmet. Kétségkívül ez okozta azt is, hogy a pogányság ellen erőszakot nem alkalmazott, hogy szakított a salzburgi és passai főpapokkal s valószínűleg a német térítő működését is korlátolta. — És inkább más népeknél, főleg olaszoknál keresett összeköttetést, s az a körülmény, hogy fia alatt kivált olasz papok özönlöttek hozzánk, valószínűvé teszi, hogy már Géza kedvelte az olasz térítőket s országába vonzotta őket.

Géza szervezői működésében leghívebb támasza, szerető társa és bátorítója, hűséges hitvese volt. Régi krónikások szerint Géza két Ízben nősült s egyik feleségét Erdélyből, a másikat külföldről hozta. Hogy melyik volt az első s melyik a második feleség, az erdélyi Gyula leánya, Sarolta, vagy a lengyel Mieszko, mások szerint Prokuj herczeg testvére. Adelhaid

vagy Etelka, az mindeddig megfejthetetlen rejtély. Nem lehetetlen, hogy csak egy neje volt, s lehet, hogy a Sarolta nevet viselte. Annyi bizonyos, hogy bárhonnan származott, született keresztény volt, s e vallás teljesen áthatotta hitbuzgó lelkét.

Géza és neje, Sarolta, biztos adat hiányában úgy nevezhetjük, házasságából három leány és egy fiú származott. Még a fejedelmi pár maga háziasította ki mindnyájokat, s minthogy az uralkodó családok ilyen frigyeit akkor is a politika irányította, e házasságok a fiatal magyar állam nemzetközi helyzetét is megvilágítják. — Az egyiket, Juditot, I. Boleszló lengyel fejedelem, a másikat Orseolo Ottó, a későbbi velencei herceg (doge), a harmadikat az ifjú Aba magyar törzsfőnök, ki a keresztésben Sámuel nevet nyert, kapta hitvesül. Géza, aki németek helyett mindinkább az olaszokra támaszkodott, egyetlen fiának nevelését olasz lovagra bízta.

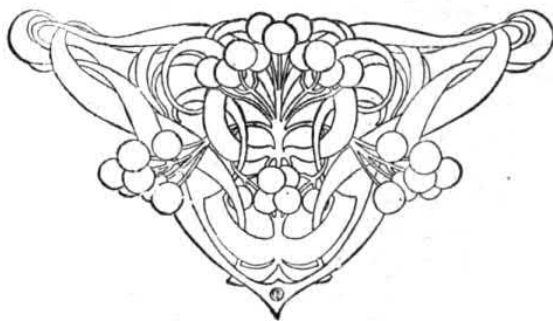
Ez a fiú, István, 976—977 körül született Esztergomban, hol még századok múltán (1397) kegyelettel mutogatták a szobát, melyben a magyarok apostola napvilágot látott. Kétségkívül kereszténynek született, mint anyja, kinek gondos ápolása és vezetése alatt töltötte élete első éveit. István fogékony lelkét derék nevelők ismertették meg jövődöbeli hivatásával. Megtanulta nem csupán a kardforgatást, hanem ami abban az időben divatját kezdte a fejedelmi ifjaknál műlni, az írást-olvasást is. A pápa 1513-ban említi egy sajátkezüleg aláírt levelét, mely akkor még megvolta római levéltárban. Noha István királysága idején az uralkodók leveleiket nem szokták sajátkezüleg aláírni, mert nem tudtak írni, István, mint írástudó megtehetette.

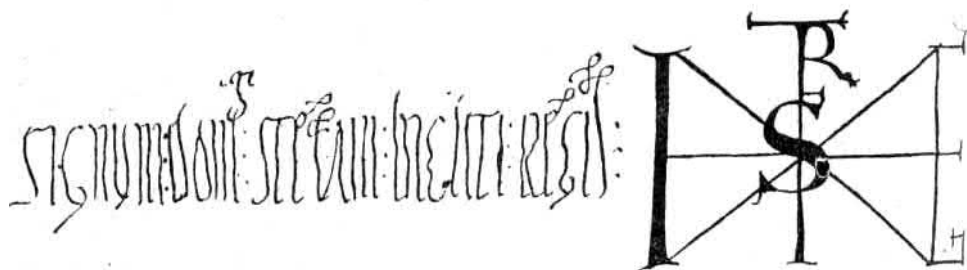
Nevelésére befolyást gyakoroltak a fejedelmi udvarban tartózkodó papok, a német Bruno, a cseh Radla, ki hazájából Gézához menekült s valószínűleg Adalbert is, az utóbbi azonban csak levél útján, mert egy ízben meglátogatta ugyan kedveltjeit, Gézát és Saroltát, de ez legfőlebb 994—95-ben történhetett, mikor István nevelése már befejezést nyert. Ezt a nevelést hosszabb időn át bölcs tapintattal egy világi lovag, az olasz származású szan-szeverinói Theodátus, magyar nevén Tata vezette. Ő is legendái aiaik, kiről csak századok múltán emlékezik meg egyik királyunk. Annyi kétségtelen, hogy István nevelésében kiváló befolyást kellett játszania a világi elemnek. Mélyen vallásos kedély, de határozottan világi természet, államférfiú és katona lett belőle, s hogy első uralkodói teendői közé tartdzott, Rómával lépni érintkezésbe, az arra utal, hogy ez a világi nevelő olasz ember volt s az olasz műveltséget oltotta növendéke lelkébe.

Tata, kinek csak egyszerű neve maradt ránk, Géza udvarának előkelő alakja, a változott nemzeti politika nagyeszű irányítója lehetett s bizonyára ő ismertette meg az ifjú trónörököst az uralkodói hatalomnak római fogalmával, ő kelté föl benne a Nagy Károly császár és alkotásai iránti meleg érdeklődést. A X. század végén Károlyról, a világbíró keresztény

császárról már számos történelmi életrajzi és dicsőítő munka keringett, melyek némelyikét Tata is ismerte s belőlük készítette elő fogékony tanítványát uralkodói hivatására. Ilyen szellemi légkörben nőtt deli ifjúvá István s szülői siettek számára menyasszonyt keresni. A szomszéd Bajorország hercegi családjában, mely Ottó császárral rokonságban állt, találták meg. II. Henrik bajor herceg (meghalt 995.) leánya, az Istvánnal körülbelül egyidős Gizella hercegnő volt a menyasszony, s a nászünnepegy 996-ban tartatott meg. E házasság az Árpádok családját földrészünk legelőkelőbb uralkodóházaival hozta rokonságba s a magyar állam nemzetközi tekintélyének fokozódását hirdette. Más tekintetben is figyelemreméltó az. A bajor hercegi család közel rokona volt ugyan a császárnak, de politikai ellenlábasa is s Gizella atyja, Henrik herceg, a kegyes, vagy czivakodó, nem egyszer fegyvert fogott a császár ellen. Midőn tehát Géza a bajor hercegnőt kérte hitvesül a maga fiának, azzal jelezte, hogy barátságban akar ugyan élni a császárral, csakhogy nem reá, hanem ellenlábasaira, vetélytársaira akar támaszkodni, s ezzel országa függetlenségét csorbítottatlanul fenn akarja tartani. Mindazáltal a császár is jó szemmel nézte a házasságot, s az ifjú vőlegénynek nászajándéku szent Móricz vértanú lándzsáját küldte, melyet az tett értékessé, hogy volt benne egy szeg Krisztus keresztfájáról. Szent ereklye volt tehát s nem a felsőbbség jelvénye; ereklyeképen küldte a császár s ereklyeképen fogadta el s őrizte a magyar uralkodó család, de nem használta világi hatalmának jelképéül.

Géza nem sokáig örvendhetett István boldog házasságának, mert már 997. februárban befejezte életét is. Fiára bízta nagy munkájának befejezését.

István király aláírása.

I. ISTVÁN KIRÁLY.

István fejedelem az első uralkodónk, ki kereszténynek született s kinek lelkében a pogányságnak legcsekélyebb nyoma sem maradt. A középkori keresztény király leikéből folyik minden cselekedete. Csakhogy ez a király nem szerzetesnek, hanem világi uralkodónak, lovagnak, katonának, állam-szervezőnek érezte magát s uralomra, tekintélyre, nagy nemzeti és állami sikerek dicsőségére áhítozott. István közép, inkább alacsony termetű, de edzett, egészséges testalkatú ifjú volt; meglett korában homlokát dús hajzat, méltóságos arcát szakáll övezte s erős bajusza kölcsönzött férfiaságot megjelenésének. Trónra lépte óta szívesen forgatta a kardot. Kedves szórakozása volt a vadászat. Szerette a külső fényt, a szemkápráztató pompát; maga is, neje is a legdrágább, legragyogóbb öltözetben szokott a nyilvánosság előtt mutatkozni. Kedvelte a fényes építkezést s nemcsak nagyszerű templomokat emeltetett, hanem palotákat s középületeket is. Szerette hitvesét, imádta gyermekeit s uralkodásra nevelte őket. Maga tanult, műveit és jogban, törvényben járatos férfiú volt, aki valósággal tervvel ült atyja trónjára s négy évtized munkájában tervszerűen, következetesen, avatottan valósította meg nemes lelkének eszményeit.

A magyar pogányságot István trónraléptekor már teljesen megingatták. Elgyengült, elaggott a magyar pogányság már az előző évtizedekben s nem is a pogányság, hanem egyes törzsfők politikai törekvései állták útját István újításainak. Az első ellenállás a pogány turulos lobogó alatt 998-ban támadt. A mai Somogyban, a Dráva és Balaton közti őserdő lepte, részben mocsaras területen, a határvédelem céljából oda telepített s az új eszmék áramlatának talán kevésbé kitett magyarságot a tar Zerind fia, Kupa (Koppány) szólította fegyverre. A magyarok régi harcmódjához híven, maga kezdte meg a támadást; a szomszédos területekre tört, s mivel itt a nép nem csatlakozott hozzá, kegyetlenül feldúlta. Egész Veszprémig nyomult s ezt, a már akkor tekintélyes, erődített várost kezdte

vívni s külvárosait fel is perzselte, István Esztergomban vette a lázadás híret s sietve vonta össze hadait. Ekkor történt először, hogy a magyarok fejedelme mint keresztény indult csatába, még pedig saját alattvalói ellen. Mielőtt útra kelt, a kor szokásának megfelelően, Hont és Pázmán idősebb német lovagokkal lovaggá üttette magát s mint keresztény, nem az ősi turulos zászló alatt indult a csataterre. Veszprém alatt álltak először szemben egymással a magyar keresztény és a magyar pogány lobogók s véres harcban a keresztények győztek. Kupa életét áldozta meggyőződéséért s hősi harcban esett el. A legyőzöttek azután feltétlenül István kezébe jutottak. Csak azt követelte tőlük, hogy felvegyék a keresztény hitet. A legtöbben engedelmeskedtek, de akik nem tették, elvesztették szabadságukat s rabszolgaságra jutottak.

A fényes és gyors diadal nagyban gyarapította az új fejedelem tekintélyét s iedönté az akadályokat, melyek magasan szárnyaló politikai és vallásos céljai valósítása elé hárultak. Végrehajtotta immár mindazt, mit uralkodóháza, nemzete, állama fölmagasztalására szükségesnek tartott. István, az 1000-ik évben, hivatalosan és formyszerűen fölvette a királyi méltóságot, immár kilencszáz év óta dísze, büszkesége, oltalma a magyarságnak. A királyi czimet nem kérte sem alattvalóitól, sem idegen uralkodótól. Nem hívei, nem katonái választották királylyá, nem is a két császár egyikétől kapta új rangját, mint annyi sok más, e korabeli uralkodó. Hatalma tudatában saját erejéből, s a saját tekintélyéből, a maga éles kardjából merítette abbéli jogát, hogy olyan czimet viseljen, minőt czélszerűnek talál. Tettéért csak istenének volt felelős s Isten kegyelméből, mint a régiek mondták: isten malasztjából való királynak nevezte magát. István Rómába Küldte követét, hogy királyi czimének elismertetését elhozza.

István követe, Asztrik, a kijelölt bécsi érsek, ki 1001 tavaszán érkezett Rómába, teljes sikerrel járt Szilveszternél, az akkori pápánál, akit fennkölt gondolkozás és tiszta vallási meggyőződés vezérelt mindenben. Meghozta királyának mindazt a felhatalmazást, melyre az egyházszervezői munkájához szüksége volt. Sőt hozott még többet. Szilveszter pápa küldött Istvánnak koronát is, a keresztény királyság akkori külső jelvényét, azonkívül az arany almát és a kettős kereszttel ellátott botot, mint a magyarok apostolának és azzal együtt az apostoli királyi czimet, melyet trónra léptekor az országos egyház feje szokott fényes szertartások közt az uralkodó fejére tenni. István örömmel fogadta a koronát, mert mikor Szilveszter pápa Istvánt kitüntette vele, azt jelentette, hogy viselője keresztény katolikus s nem azt, hogy attól nyerte a hatalmat, kitől a koronát kapta. A korona a keresztény világba való befogadást jelentette. István, mint teljesen önálló király, mint nemzetközileg független állam ura fogadta azt el, s midőn István király 1001. augusztus 15-én, talán vasárnap, augusztus 17-én, országa érsekével ünnepélyesen megkoronáztatta magát, a ténynyel szent

személye megnyerte az egyház mystikus, vallásos felavatását, de hatalma önálló, állama független maradt s mint ilyen szerepelt a nemzetközi életben. A királyi rangot István nem kérte senkitől s megkoronázása egyedül azt jelezte, hogy viselője igaz keresztény, a római s nem a keleti bizánczi kereszténység híve. Örök emlékezetű nap első királya megkoronázása a magyar nemzet életében. Immár vallásilag is végképpen belépett a nyugati nemzetek családjába, belépett oda politikai függetlenségének, önálló egyéniségének teljes fentartásával s István király monarchikus alkotásának épen legfőbb, legélesebben kidomborodó jellemvonása az önállóság, mely olyan mélyen behatolt a magyar közlélekbe, hogy kilencz századon át az maradt állami és nemzeti politikájának vezérsillaga. Ez az önállóság István királynak minden működésében, összes állami és egyházi intézményeiben félreismerhetetlenül előtérbe lép. Hogy minden idegen befolyást kizárjon, saját székhelyén, Esztergomban magyar metropolitai, érseki állást alapított, melynek viselője magyar alattvaló, a magyar birodalmi érdekek főképviseelője volt. Alapított Bácsban egy második érsekséget is, mely később a kalocsaiával egyesítettett, de a magyar egyház fejévé az esztergomi érseket rendelte. Ami a püspökségek, plébániák, kolostorok alapítását illeti, itt már senkinek hozzájárulására sem szorult. A Nagy Károlyra vonatkozó történelmi művek, melyekből a keresztény király kötelességeivel megismerkedett, a legmélyebb hódolattal szólanak ugyan a pápáról, de a frank egyházba való avatkozásának jogát igen szűk határok közé szorítják. E könyvek azt hirdetik Károlyról: ő küldi ki a munkásokat az aratásra, ő mondja nekik, -mint Krisztus az apostoloknak: menjetek, én küldelek benneteket!

István király fiúi hódolattal csatlakozott a római székhez. El is ismerte legfőbb pásztori és tanítói hatalmát magára és országára nézve, mert ezzel politikai függés vagy alárendeltetés nem járt. Egyházszervezői munkájában bizonyára szintén figyelembe vette atyai intéseit. De e működésben is fentartotta azt a széleskörű önállóságot, melyet az egyházi törvények a keresztény uralkodónak biztosítottak. István sohasem kért papot a pápától s maga választotta meg embereit. Maga vizsgálta meg, próbálta ki azokat, kiket állásba juttatott s oly kitűnő emberismerő volt, hogy választásával az egyház is meg lehetett elégedve, mit az új egyházi intézmények gyors felvirágzása kétségtelenné tesz.

E munka közben István királynak újra fegyvert kellett fognia lázadó alattvalói ellen. Az erdélyi gyula, vagyis főnök, ki Keán (Kán) néven is említettik, volt a lázadó. Nem lehetetlen azonban, hogy István öcsöcse, Mihály állt a mozgalom élén; talán az újítások ellenségei bujtogatták fel. Annyi bizonyos, hogy a fölkelés vezére rokonságban állt a királylyal, a pártütést azonban István ép oly hamar s ép oly gyökeresen elfojtotta, mint a somogyit.

Szt. István ereklyetartó mellszobra. (A zágrábi székes eövházban)

Azután éveken át nem mert moczcanni királya ellen senki s legfeljebb jelentéktelen helyi zavargások gátolhatták István buzgó alkotó-működését. A király egymásután alapította az új püspökségeket, klastromokat s egyre nagyobb területre terjesztette ki az új kormányzati és vármegyei rendszert. E tevékenységében végre eljutott a központból a legtávolabbi szélékre, a Maros vidékére, a mai Temesközbe, hol sajátos viszonyok alakultak. A megtelepedéskor aránylag csekély magyarság jutott oda s a benszülött bolgár lakosság elmagyarosodása lassabban, mint másutt, sőt talán a magyar kisebbség kezdett a nagy többségbe olvadni. Így ez a föld névleg meghódolt Árpád utódainak, de némi külön állást foglalt el. Ajtony, az ottani magyar vagy bolgár eredetű törzsfő végül teljesen el akart szakadni az országtól. Területét független fejedelemséggé igyekezett emelni s minthogy keresztény volt, a katolikus István ellen a bizánczi udvarnál keresett támaszt. Épen ez tette vállalkozását rendkívül veszedelmessé.

István, mihelyt csak tehette, hadba szállt ellene. Sietnie kellett, végezni akart a lázadóval, mielőtt a görög hódítás az újonnan szerzett bolgár földön teljesen megszilárdult. Mennyire előnyére fordultak időközben országa viszonyai, azt jelzi azon körülmény, hogy az Ajtony elleni háborúban nem volt többé kénytelen hadai vezetését idegenre bízni. Talált már a magyarok közt alkalmas vitézt. Ez Csanád volt, Ajtony egyik elpártolt hive. Midőn a király felajánlotta neki a fővezérletet, azt felelte: „nem régen keresztelt, új keresztény vagyok, de új harcot akarok vívni, élni-halni kész vagyok veletek“. 1029 körül (mások szerint 1030-ban, de ekkor a németekkel nagy háború folyt) indult meg a mérkőzés, mely véres lefolyást vett. Ajtony készen várta a királyi hadakat s noha a görögöktől segílyt nem kapott, mert időközben Bizanczban gyöngye kézbe jutott az uralom, férfiasán szemben lépett velők, de Csanád, ki a mai Törökkanizsánál kelt át a Tiszán, éjjel rajtaütéssel tönkre verte. Ajtony életével fizette meg becsúgyát. Hívei s az egész lakosság hamar meghódoltak. Marosvár Csanád nevet nyert, a vármegye központja, a katolikus püspökség székhelye lett s 1030-ban István embere, Gellért püspök átvette e vidék egyházi vezetését.

Ajtony lázadásának leverése emlékezetes mozzanata István király dicsőséges működésének. Csak ez idő óta nevezte magát „egész“ Magyarország királyának, mert csak akkor állította helyre, talán csak akkor alkotta meg a mai egész államterület szoros politikai és nemzeti egységét.

Szomszédai irányában István, a mennyire a viszonyok engedték, mindig a béke politikáját követte. Nem tűzött össze senkivel, nem a hódítást, hanem az ősök örökének szervezését, állandó biztosítását tartotta szem előtt. E műve sikeréhez szüksége volt szomszédai jóindulatára s azért külpolitikája a béke fentartására irányult.

Első sorban korának két legnagyobb hatamával, a német és a görög császárral igyekezett a szívélyes viszonyt ápolni. Bizánczot időnkint segí-

tette a bolgárok ellen, II. Henrik német császár meg nemcsak sógora, Gizella királyné testvére volt, hanem különben is rászorult jóakarátára, A császár egész uralkodását belmozgalmak, lázadások kísérték s még legközelebbi rokonai is ellene támadtak. Öcscse, Bruno fegyvert fogott s midőn a fölkelés elfojtatott, az ifjú 1003-ban nővéréhez, Gizella királynéhoz, a magyar udvarba menekült, mely a haragvó testvéreket szerencsésen kibékítette. Midőn a császár az 1003 —1018-iki években ismételve hadakozott Chrobry Boleszló lengyel herceggel, István király többször segítette, miközben a lengyelek be-betörték a magyar földre s az észak-nyugati részeket egész a Dunáig pusztították. De mihelyt a császár meghalt (1024), István megbékült a lengyelekkel s állandó barátságban maradt velők. Az Alduna mellől olykor-olykor a besenyők is magyar földre csaptak, de támadásaik csak a rabló portyázás s nem a komoly háború jellegét viselték. Végül István az akkor emelkedni kezdő Velenczével is jó barátságot tartott. Orszeolo Ottó dogé szintén sógora volt s a magyar hercegasszony, egy feltűnő szépség, ápolta a két udvar viszonyát s István készséggel támogatta sógorát azon törekvésében, hogy Velence a névleg bizánczi főhatalom alatti dalmát tengerparton megvesse lábát. Minthogy az Orszeolok II. Henrik császárral is szoros barátságban álltak, a XI. század két első tizedében tényleg egy hatalmas hármás, német-olasz-magyar szövetség állt fenn s gyakorolt észrevehető befolyást az európai politika menetére.

E kedvező külpolitikai helyzet 1024. óta gyökeresen megváltozott. II. Henrik császár meghalt s csakhamar az Orszeolok is elvesztették egy időre az uralmat. II. Konrád német király harcziás ember volt s külső hódításokkal akart fiatal uralmának kellő tekintélyt szerezni. Főleleveníte tehát a császárság világhatalmi igényeit s valósággá akarta tenni azt az elvet, hogy minden keresztény király hűbéri engedelmisséggel tartozik a kereszténység világi fejének, a császárnak. Csakhogy ez igényt nem csupán a római, hanem a bizánczi császár is hirdette, ki „az összes keresztények császárának“ czimezte magát s az egyik ép úgy a kizárólagos világuralomra törekedett, mint a másik. Magyarországot első sorban legközelebbi szomszédja, a német császár fenyegette ez igényével. Sőt Konrádnak saját-szerű tervei voltak; kezet akart fogni a bizánczi császárral s fia, Henrik számára görög hercegnőt kért hitvesül. Velenczében az Orszeolok ellenségeivel szövetkezett, kik megbuktatták és elűzték őket. Chrobry Boleszló lengyel herceget, ki fölvette a királyi czimet, fegyverrel próbálta meghódoltatni, s eltökélt szándéka volt a magyar királyt is a császári főhatalom elismerésére kényszeríteni. A német nép örömmel fogadott minden oly vállalkozást, mely a többé már nem rettegett, de annál inkább gyűlölt magyarság leigázására irányult. A magyarok elleni háború az egykorú krónikások bizonyosága szerint mindig kedves volt Németországban s a leggyűlöletesebb uralkodót is népszerűvé tette.

István királynak hamar észre kellett vennie a viszonyok változását és ez annyira aggasztotta, hogy a német követeket, kik magyar földön vonultak Konstantinápolyba, át sem bocsátotta területén. Ezt vagy más ilyen koholt sérelmet választotta-e ürügyül Konrád a háborúra, az mellékes. A háborút nem halasztotta tovább. A keleti örgrófságból a németek minduntalan dúlták a magyar földet, míg Konrád bajor földön hatalmas hadat gyűjtött, melyet 1030 derekán személyesen vezetett Sopron felé s onnan az ország belsejébe. Másrészt hűbérese, a cseh herceg északról a Dunán inneni részekbe hatolt. István király megtette előkészületeit s az egész ország haderejét összegyűjtötte. De óvatosan kitért a döntő mérkőzés elől s így a császár ellenállás nélkül a Rábáig juthatott. Csakhamar azonban a hosszú s nem mindig zavartalan menetelés kimerítette seregét s mivel az élelmezés is egyre nehezebbé vált, megkezdte a visszavonulást. István csak ezt várta. Hadai nyomukban voltak a hátráló németeknek, betörték a keleti örgrófságba s ott Bécsset, melyet ekkor emlitenek először, jó nagy darab földdel megszálltak. Így a hadjárat a magyarok fényes győzelmével végződött s a császár csakhamar (1031.) saját fiát, Henrik herceget volt kénytelen a magyar udvarba küldeni, hogy békét kérjen. Megkapta, de elég drágán. A keleti örgrófság egyik részét, a Lajta meg a Fischa vize, valamint a Dunától északra, a Morva és Thája közti földet, összesen 30:40 négyszögmérföldet a hatalmas német császár István királynak volt kénytelen átengedni. Henrik herceg a maga és atyja nevében szent esküt tett a szerződésre, melyet István életében meg is tartott. A királyi Magyarország dicsőségesen utasította vissza a császári támadást. Fegyverrel biztosította országának önállóságát.

Ez időben jutott István király hatalma és dicsősége delelőjére. Európa egyik legnagyobb katonai államának támadását fényesen visszaverte s itt-hon már nagyjában befejezte egyház- és államszervező munkáját, mely a kor szellemének megfelelően lényegileg azonos volt. Alattvalói szerették, otthona a boldog családi élet tűzhelye volt. Hitvесе, Gizella királyné nagy családdal, öt fiúval (Levente, Péter, Ábel, Béla, Imre) ajándékozta meg. Csupán Imre ért ugyan emberkort, de szülei egész szeretetüket reá fordították s méltó örökösükké, nagy munkájok hivatott örévé és folytatójává igyekeztek nevelni. Imre herceg, ki 1007 körül született, nagy műveltségű papok — Gellért püspök 8 éven át (1023-ig) maradt mellette — és lovakok felügyelete alatt nyerte nevelését. Ő is mélyen vallásos kedélyű, de daliás ifjú leventévé fejlődött, aki osztozott atyja minden bujában-bajában, de szórakozásaiban is. Nagy vadász volt s ilyen vadászat alkalmával vesztette el ifjúi, szépreményű életét. Talán azon ünnepélyek alkalmával, melyeket Henrik német herceg békealkudozásai közben rendeztek, tartatott az a vadászat, melyen 1031 szeptember 2-án Imre herceget egy vadkan megölte. A szülőket, kik gyermeket többé nem remélhettek, földig súj-

tóttá a váratlan csapás. „Sirató atya vigasztalhatatlanul egész Magyarországgal a szertelen fájdalom é s szomorúság miatt betegségbe esett“ — mondja a régi krónikás.

István király nemcsak, mint az atya, hanem uralkodó is kétségbeesetten nézett a jövő elé. Nem volt körülötte senki, kire művének gondozását teljes megnyugvással bízhatta volna. Mindent, amit teremtett, államot, egyházat, intézményeket, hatalmi állást és függetlenséget, fenyegetni látszott ez az új fordulat.

Az Árpád uralkodóháznak volt ugyan több élő férfitagja; István nagybátyjának két fia, Vazul és Szár, vagyis Kopasz László s egyiköknek három sokat ígérő ifjú gyermeke, Endre, Béla és Levente volt. Mindnyájan régóta keresztények voltak s a király szabadon választhatta ki közülök trónja örökösét. István eleinte legidősebb rokonára, Vazulra gondolt. Csakhogy 1032. óta nővérenek fia, Orseolo Péter, mint 20 éves ifjú István mellé került s finom modorával, olasz fufangjával csakhamar megnyerte a király és a királyné rokonszenvét, kik jobban bíztak kereszténységében, mint az Árpádfiakéban. Így az udvarban lassankint két párt alakult, melyek egyike az Árpádfiak, másika Péter trónörökös érdekében dolgozott. Megindult az elaggó, testi-lelki szenvedésektől gyötört, köszvénye által minduntalan ágyba döntött István király körül a fondorlatok, cselszövények játéka s az idegenből ide került főpapok és lovagok, az udvari tisztségek viselői olyan sikerrel dolgoztak Péter érdekében, hogy csakhamar ő kerekedett felül s híveivel ártatlanná tétette versenytársát, Vazult, kinek szemét kitolatta. Ez a megvakítás, szemfényvesztés, a középkorban gyakori büntetés. Így Vazul elvesztette trónöröklési képességét s minthogy Szár Lászlónak nyoma veszett, Péter valósággal trónörökös lett. A három gyermek-hercegtől maga sem félt s egyelőre nem bántotta őket. De ők méltán rettegtek tőle s a krónika szerint, István tanácsára Péter trónfoglalása után István Pétert formászerűen trónörökössé rendelte. Péter, mint hivatalos trónörökös a főbb állásokba bizalmasait, az idegeneket ültette, testőrséggel környezte magát s mindent megtett, hogy ama napon, midőn a trón megürül, annak birtokába helyezkedjék. Ez a nap pedig rohamos gyorsasággal közeledett. István király betegsége egyre súlyosabbá vált. 1038. augusztus 15-én valószínűleg ott, ahol született, esztergomi palotájában, csöndesen szenderült át az örökkévalóságba.

Halálának híreire siralom és gyász támadt országszerte s mindenfelől özönlött a nép Fejérvárra, a hová a holttestet átszállították. Olyan roppant tömeg gyűlt össze, hogy a városban el sem fért, hanem künn a mezőn sátor alatt táborozott. A holttestet a székesegyház közepén emelt fehér márvány síremlékben helyezték örök nyugalomra. Ez a sír az idők folyamán a csodák állandó színhelye lett, hol a hit ereje betegeket gyógyított és a adott a friss szenvedőknek egészséget. A magyar egyház hálája örök

jelül 1083-ban a szentek sorába avatta a magyarok első királyát, kinek ravatala a nemzeti kegyelet állandó központja maradt öt századon keresztül. Utóbb a templommal elpusztult ez a szent emlék s a benne levő holttetem. De megmaradt István király jobb keze „ez a dicsőséges szent jobb kéz, melyet magyar óhajtván néz.“

István államszervezői munkája legelői szintén csak az udvartartás, a honvédelem, az igazságszolgáltatás szervezésére irányult. Külföldi módra, első sorban a római és bizánczi császárságok mintájára szervezte a maga udvarát. A középkor általános jogi felfogása az udvart a király magánügyének, hivatalnokait, noha államügyeket is intéztek, nem az ország, hanem a király magántisztviselőinek tekintette, kiket ő nevezett ki, ő bocsátott el, ő fizetett. E felfogásnak megfelelőleg alakította meg István király udvartartását. Egyik-másik állás már talán meg volt atyja idejében. De egészben idegen nyomon kellett haladnia, új tisztiséget alkotnia, melyek viselői az államügyek intézésében is támogatták, helyettesítették. Így igazságügyi és honvédelmi teendőikben udvarbírája, a nádorispán, pénzügyi dolgokban tárnokmestere, a pénzügyi kormányzat országos feje s a király városainak főbírája, volt helyettese. Sokféle más előkelő állás is volt az udvarban, mely igen népes és fényes lehetett. A király mindenféle rendű és rangú embert tömegesen gyűjtött maga köré, egyháziakat, kik lelki szükségleteiről gondoskodtak s egyszersmind az írásbeli, irodai munkát végezték, kancelláriáját ellátták, katonákat, kik biztonságára ügyeltek, udvarnokokat, szolgálkat, kik a háztartásban, a konyhában, a pinczében, ünnepélyeknél, vadászaton végezték dolgukat. Mindez elemek állandó szervezetet nyertek s külön ispán vezetése alatt álltak, aki rendelkezett velük. Hasonlóan rendezték Gyzella királyné udvartartását, neki is voltak külön tisztjei, udvarnokai, szolgálói, kik ugyanolyan nevet viseltek, mint a király emberei.

István udvartartása, mint ez időben sok más királyé, nem volt még helyhez kötve s az első magyar király sem adott állandó fővárost országának. Sokat időzött városaiban, előbb Esztergomban, azután Székesfejervárt, a királyné meg Veszprémben, mely az ő hárosa volt De gyakran bejárta többi jószágait, távoli uradalmait, várait, s hol itt, hol áramott mulatott huzamosabban. A királyi jövedelmek legeslegnagyobb része élő marhából és terményből állt, mely bőven fedezte ugyan az udvar tetemes szükségletét, de a rossz utakon a terményt a távoli uradalmakról megfelelő mennyiségben nagyon bajos, úgyszólván lehetetlen volt egy fő központi helyre szállítani. Az udvar látogatott el tehát időnkint más-más uradalomba. Mindegyikben volt már, mely biztonságot adott s melynek fakastélyában, vagy majorszerű, tágasabb épületében a király elég kényelmet talált. Ott időzése közben az egész vidék pörös ügyeivel vagy másnemű érdekeivel is foglalkozott. Nyaratszaka isten szabad ege alatt, valamelyik százados fa árnyékában fogadta alattvalóit s tett közöttük igazságot.

A központi kormányzattal párhuzamosan szervezte a király országa távolabbi részeit s itt már átöröklött, fennálló intézményekre támaszkodhatott, első sorban a városkerületre, melyet tökéletesített és egységes formában országa egész lakott területére kiterjesztett. Ezért a nemzeti kegyelet őt tartja a várispánságok, vagy a mint később nevezték, a vármegyék tulajdonképeni megalkotójának.

Az óriási államjavakat megszerezte egységes közigazgatás, királyi kezelés alá helyezte Minden uradalom élén a királyi várispán állt s uradalma alkotta a várispánság vagyis királyi vármegye területét, mely egységes közigazgatás alá rendeltetett, noha területileg nem mindig függött össze, hanem a hozzá tartozó birtokok szanaszét feküdtek. A vármegyék vagy főhelyöktől vagy ispánjoktól kapták nevüket. Az ispán volt a vármegye területén a király képviselője, ki a jószágok összes jövedelmének egy harmadát kapta ellátásul, kétharmadát ellenben ura kincstárába szolgáltatotta be. Maga

nevezte ki helyettesét, az udvarbíró (a későbbi alispánt) s a többi tisztviseelőket, kik az intézmény honvédelmi és katonai természetéhez képest várnagy, hadnagy, százados, tizedes nevet viseltek s szigorú engedelmisséggel tartoztak várispánjoknak, kinek személyében összpontosult az uradalomban, vagyis a vármegye területén élő lakosság felett a pénzügyi, közigazgatási, igazságszolgáltatási és katonai főhatalom. Ő volt a vármegye népének fővezére, főbírája, főrendőre és pénzügyigazgatója. Sőt egyházügyekre is kiterjedt hatásköre, mert a tized és adók beszedését a vármegyei birtokok közti magánjóságokon szintén ő eszközölte.

A vármegye területén, vagyis a királyi uradalmakon élő lakosság foglalkozásra nézve két csoportba osztott. Az egyik katonáskodott, a másik a katonák szükségletéről gondoskodott s termelő munkát folytatott. Az a népréteg, mely katonáskodásra, a vár őrzésére, a vármegye területén a közbiztonság fentartására, háború esetén az az ország védelmére rendeltetett, várjobbágy-ság nevet viselt s a maga ispánja, a maga zászlaja alatt harcolt. Mindegyik vármegye külön zászlóaljat alkotott s megfelelő tisztek vezetése alatt tizedekre, meg századokra oszlott. Élethivatása volt a katonáskodás s a várszerkezet szolgáltatta a királynak az állandó hadsereget, melynek eltartása, megélhetése szilárd alapokra volt fektetve, úgy, hogy a katona anyagi gondoktól menten élhetett a honvédelemnek. Béke idején is gyakorlatot tartott, szigorú fegyelem alatt állt s fegyverzetéről, czélszerű felszereléséről kellő gondoskodás történt. Képviselve volt benne minden fegyvernem, gyalogság, lovasság, műszaki csapat, sz ostromgépek kezelői, a zenészek, kürtösök, síposok, igriczek s a Duna mentén valószínűleg némi hajónépek is. A haderő e különféle elemeinek mindegyike külön falvakban csoportosult s a középkori szokásnak megfelelően, az egyfoglalkozásuk lehetőleg egy helyre telepítettek.

Katonáit István király nem pénzzel, nem rendes zsolddal fizette hanem a földbirtokkal javadalmazta. A katona haszonélvezetre megfelelő jóságot kapott azon várispánság területén, amelyhez beosztott, eleinte bármikor visszavonhatóan (precarie), később bizonyos jogi szabályok szerint élethossziglan. Ha a katona meghalt, birtoka fiaira vagy legközelebbi rokonára ruháztatott át. De a tulajdonjog mindig a királyé maradt úgy, hogy az örökösödésből mindaddig, míg a király szigorúan örökösödött joga sérthetlenségén, hűbéres viszony nem fejlődhetett. Az ispántól az utolsó katonáig mindenki, aki a várszerkezetben szolgált, a király közvetlen alkalmazottja, a várjóságot pedig a király tulajdona maradt. Ebből folyólag a várispánság vagy vármegye kizárólag királyi volt, melyet a király kinevezett tisztei útján kormányzott. Közégeit István szabadon, tetszése szerint, születésre, származásra való tekintet nélkül választotta. Az egyéni képesség mellett főembereitől csak annyit kívánt, hogy keresztények legyenek; más-különbben egyaránt alkalmazott [magyar és külföldit, előkelőt és szegényt, mihelyt arra valónak találta.

A vármegye vagy várispánság keretében tartozó nem katonai rétegek, az úgynevezett várnépek, várszolgák végezték a polgári munkát s szolgáltatták a nyers terményt, az elesépet, kenyeret, marhát, halat, mézet, bort, sört a várbeli katonák számára. E szolganépek, foglalkozásuk szerint, szintén csoportokba osztattak, melyek főnöke vezette, szabályozta szolgálatuk teljesítését. Ahol a körülmények engedték, a szolganépek is foglalkozásuk szerint, külön községbe telepítették, mely rendszeren lakói foglalkozásától nyerte nevét.

István király korában a magyar államterület már legalább negyvenöt vármegyére, azaz várispánságra oszlott.

Törvényei meghozatalában István király meghallgatta ugyan egyházi és világi tanácsosait, de jog, törvény csak az lett, amit ő emelt törvényerőre. Az állam és az alattvalók egymásközi viszonyában az lett a jog, amit ő parancsolt. A közügyeknek ő adott

irányt; aki az államban valamely közhatalmat kezelt, az tőle kapta, az ő nevében gyakorolta s királya akaratának engedelmeskedni volt legelső kötelessége.

István király a magyar városok alapítója, a későbbi városi élet és polgárosodás csiráinak elhíntője s egy kiválóbb későbbi várost már ő kivett a várszerkezet kötelékéből s közvetlen felügyelete alá helyezte.

Kevéssel trónra lépte után István kedvencz szentje, szent Márton tiszteletére Pannónia szent hegyén, Pannonhalmán nagyszerű benczés monostort alapított s roppant javakkal adományozta meg. Minthogy a Vasa — ma Mecsekhegy — lankás vidékén a honfoglalás óta a magyarság sűrűbb rajokban települt meg, megtérítésére a király egy másik benczés kolostort, a pécsváradi apátságot rendelte. Csakhamar a régi Ötegyház romjain, Pécsen, új város és püspökség keletkezett, melynek hatalmas négytornyu temploma körül egyre több ember ütötte fel szállását.

István király legsaiátabb alkotása második városa, Székesfejérvár. — A régi római község romjai már a honfoglaló Árpádnak megtetszettek, ki e földet az uralkodó család birtokához csatolta s maga is nem egyszer ott sátorozhatott. Kétségkívül már ez időben történt némi megletelepedés, de az új magyar várost, mely a fejez körül épült, István király alapította. Szaporította népét s ide is főleg olaszokat telepített; kiváltságokkal mozdította elő jólétét s nagyszerű építkezésekkel avatta várossá az új telepet. Díszes királyi palotát emeltetett szintén fából, amint akkor egyházi és világi építkezésnél általában fát használtak építő anyagnak. Ez a város is többféle világi hatóság székhelye volt, melyek házai csinosabbá tették külsejét. De legfőbb ékessége a Boldogságos Szűz tiszteletére hatalmas mértékben épült templom volt. A király bőkezűen gondoskodott a belső díszítésről. A szentély remek mozaikkal ékeskedett, a padozat márványlapokból készült s főoltár, oszlopokon nyugvó sátoros oltár, az oldalhajókban meg gazdagon, művészettel díszített mellékoltárok emelték a templom fényét. A királyi pár bőkezűen szerelte fel a kedvelt templomát, mely ép oly gazdag, mint nagyszerű volt. Különös fontosságot nyert a rajta levő fölírat szerint 1031-ben adományozott miseruha, melyet később királyaink koronázó palástjává alakították át s ma is erre szolgál. Ez az eredetileg miseruha vékony selyemszövet bíbor (szederjes) alapon zöld négylevelű rozettekkel mintázva. Hímzése arany fémszállal és aranyszállal átsodrott vagy tiszta selyemből készült mesteri kivitelben a Megváltó diadalát ábrázolja, Krisztuson, számos apostolon és szenten kívül a királyi családot, István, neje Gizella s fiók, Imre herczeg alakját is föltünteti, mindegyiket királyi pompás öltözetben, Istvánt magát bizánczi díszben és a hatalom jelvényével, a lándzsával kezében. — István halála idején a nagyszerű templom még nem készült el teljesen, de e gyászos alkalomból hamarosan fölszentelték s a király holttestét az egyház közepén fehér márványkoporsóban helyezték el, honnan csak 1083 ban tették föld alatti sírboltba. A király holtteste megszentelte egész alkotását s a templom, melyben csontjai pihentek, lett az idők folyamán királyaink koronázó templomát ott tartották esküvőjüket és tizennégyen ott is temetkeztek. Ott őrizték a koronázó jelvényeket, a Szilveszter küldte koronát, István zászlaját, mely drágakövekkel díszített arany szövetből készült s csak később (II. Károly koronázásakor) szakadt el, István kardját, mely utóbb talán Prágába került, hol ma is megvan, István palástját, mely azonban hamar eltűnt a koronázó jelvények sorából s helyére jogar, a királyi kormánybot lépett. E szent jelvények mellett a templomban őrizték az állami levéltár, a legfontosabb közokiratok egy részét.

Gizella királynénak is megvolt a maga kedvencz városa, Veszprém, azt ő virágoztatta fel. Ő építteté a pécsinek mintájára a díszes székesegyházat, a négytornyú bazilikát s gazdagon földíszteté, fényes berendezéssel látta el. Még kétszáz év múlva is ott őrizték a királyné művészileg készült, 12 márka színarany súlyú, drága kövekkel kirakott koronáját s ez a templom fogadta be holttestét.

Szt. István alatt keletről elmaradt magyar vagy rokon népek köréből folyton folyt, főleg az Alduna felől a bevándorlás. Hozzájuk is eljutott a nagy változások híre s csábitólag hatott mindazokra, kik megunták a szabad, de kemény és fárasztó élet terheit. Kisebb-nagyobb csapatokban siettek a magyar király országába, hogy ott mint katonák vagy földművesek, barompásztorok belé illeszkedjenek az új állami és társadalmi rendbe. A király kérésselmentlenül fenytette azokat, kik az ily jövevényeket bántani merték. Egy ízben megesett, hogy valami 60 besenyőt, aki családotól, vagyonostól jött át a határon, a magyar katonák kifosztották. István maga vizsgálta meg az ügyet s szigorú ítéletet hozott. A tetteseket kivégeztette, testüket meg szétküldte az országba, hogy az utak mentén kifüggesztve elretentő például szolgáljanak.

Nyugatról, a keresztény polgárosodás világából már más elemek jöttek. Köztük is akadt katona, de a legtöbben földművesek, mesteremberek, kereskedők voltak. Amíg a német császár jó barátságot tartott a magyar királlyal, kétségkívül állandóan folyhatott a birodalomból a bevándorlás s csak 1030-iki háború után akadhatott meg. Annál élénkebb és folytonosabb volt az olasz részekből, leginkább a közelebbi, mai velencei területről folyó bevándorlás, honnan kezdettől fogva nagy számmal jöttek hozzánk papok meg világiak. A keletkező városokban ütöttek tanyát mint mesteremberek, kereskedők, pénzüzerek, bankárok, építészek, festők, kőfaragók, diszitők s más műiparosok. Rendesen egész utcákat vagy városrészeket ültek meg s Esztergomban, Fejérvárt, noha volt némi magyar és német elem is, az olasz mindinkább túlsúlyra emelkedett.

Jöttek zsidók is, kinek jogi állása ez időben Európaszerte még elég kedvező volt, mert a királyi hatalom oltalmazó kezét rájuk is kiterjeszté. Szerezhettek ingatlant, művelhették a földet, üztek ipart, főleg kereskedést, melyre ez időben a keresztények a közbiztonság hiánya s a foglalkozással járó sokféle veszedelm miatt még a német birodalomban sem igen adták magokat.

A beköltöző, akár katona, akár munkás volt, első sorban földet kereset új hazájában. Föld meg akkor nálunk végtelen bőségben állt rendelkezésre, csakhogy nehéz munkával lehetett művelés alá vonni. Munkás kéz kellett hozzá, hogy a tőke forgóvá, elevenné váljék, hogy életet, értéket nyerjen és hasznot, jövedelmet hozzon. Ezért látott a király szívesen mindenkit, ki országában kereset boldogulást. Nem kívánt tőle egyebet, mint képességet, hajlandóságot a termelő munkára.

A mi a társadalom egyes rétegeinek jogállás szerinti megoszlását illeti, a törvényben sokféle különbség nyilvánul. Voltak keresztények és nem-keresztények, voltak egyháziak és világiak, voltak a régi nemzeti és új várispánsági kötelékbe tartozó elemek, sőt a törvény jelez születési különbségeket István állama kétségkívül ép úgy megbecsülte a születés tekintélyét, a vagyon súlyát, mint Árpád népe tette. De születés és vagyon még nem nyújtott törvényes előjogot s a tehetség, az egyéni kiválóság szabadon érvényesülhettek a közszolgálatban. Minden jog kútfeje a királyi hatalom volt, ő adta a jószágokat, ő védte meg birtokosát, ő nevezte ki az állam tisztviselőit, az egyház főpapjait. Tőle függött tehát mindenki.

Aki szabad szülöktől származott, az szabad maradt, hacsak büntetésből el nem vesztette szabadságát vagy hadifoglyul nem esett. Viszont a rabszolgaszülök gyermeke rabszolga lett, ha csak törvényesen fel nem szabadítottatt.

A műveltség rendje, a tudás csaknem kizárólagos birtokosa akkor az egész nyugati világban a papság volt. Leginkább a szerzetes-papság összpontosította kezében az ismeretet és pedig nemcsak a szellemi, hanem az anyagi is. A szerzetes tudott latinul, ő tartott iskolát, gondozta az ó-kori irodalom maradványait, írta korának krónikáit, ápolta a képzőművészeket, épített templomot, festett képet és faragott szobrot, ő volt orvos és betegápoló. De épen úgy értett a gazdasági élet minden ágához, a föld

megműveléséhez, a hasznos iparágakhoz és mesterségekhez. Ezekre sok helyt ő tanította a tömeget, vele dolgozott a mezőn, otthon meg mesterségekre, háza és temploma építésére oktatta.

A monostor természetesen tudományos iskola is volt, mely a szerzetesek újabb, ifjabb nemzedékét nevelte, hogy a tömeggel anyanyelvén érintkezessen s az idegen-szerzetbe a magyar szellemet bevigye. De minden püspöki megyében a káptalannak is volt iskolája, melyben a világi papságot nevelték. Közülök hamar kivált a fejevári, úgyszólván udvari iskola, továbbá Gellért püspök marosvár-csanádi papnevelője, melyek kitűnő tanári karral dicsekedtek.

Az ifjúsági tömegesen özönlött a tanintézetekbe s a belőlük kikerülő magyar világi és szerzetes papok száma évről-évre szaporodott. Minthogy az egyház a magyar nyelvet nem nélkülözhetette, velencei földről származó olasz papok a magyar nyelvre alkalmazták a latin abéczt; a nép számára rendelt imákat magyarra fordították s leírták, hogy egy és ugyanazon szövegben jussanak használatra az ország minden részében.

De ha alig beszélnek e korszakról egykorú írott emlékek, a nagy alkotás maga, a magyar királyság, mely kilencz század viharaival diczolt, a legékesszólóbb bizonyítéka István király egyénisége nagyságának s nemzete alkotó, szervező és alkalmazkodó képességének.

Szent Imre, a esiksolyomi szárnyoltór oldalán.

Középkorbeli vörürnö vadászaton solymával.

III. HENRIK CSÁSZÁR.

Nagy Ottó helyreállította Nagy Károly birodalmát s visszaszerezte a korona jogait, így azt, hogy a vén Rómát ifjú birodalma székvárosának tekintse, megerősítse a pápa választását és hogy az egész egyházra nagy befolyást gyakorolhasson.

III. Henrik, Konrád utóda, valamennyi német császár közül leginkább használta ezeket a jogait s leginkább szerzett tiszteletet a császári tekintélynek úgy a germán és frank földön, mint Itáliában. A cseh fejedelmet ötszáz ezüst márka évi adó fizetésére kényszerítette. Lotharingia két fejedelemségét egyesítette, az üres bajor, sváb és karinthiai fejedelemséget helyreállította, hogy legyen kormányuk, mely megvalósítsa az isteni fegyverszűnetet, mely eddig csak pusztá szó volt.

III. Henrik, aki 1017-ben okt. 28-án született, atyja halálakor alig volt 22 éves. Atyja már 1022-ben megkoronáztatta és így atyja halála után minden akadály nélkül foglalhatta el a trónt.

Legelső sorban Csehországban történtek olyan dolgok, melyek az ifjú császár figyelmét magukra vonták és amelyeket nem akart tétlenül nézni. Bretzláv, a cseh Akillesz nagy szláv birodalmat tervezett, melynek fővá-

rosa Prága lett volna Birtokaihoz hozzá kapcsolta hódító hadjáratral Lengyel-föld jó részét.

III. Henrik felszólította Bretizlávot, hogy hódításait adja vissza, Bretizláv vonakodott, mire III. Henrik megtámadta és a második hadjáratnál diadalmasan ért Prágáig. A prágai papság meghódolt a császár előtt, amire Bretizláv sem tehetett mást. Regenszburban hűbéri esküt tett, mire a császár békét kötött vele.

III. Henrik keze a magyar ügyekbe is belenyúlt, mert Péter királyt, Szt. István utódát, miután a magyarok megfosztották trónjától, ő ültette vissza trónjára. A magyaroknál elért eredményével roppantul büszkélkedett, bár sikere igen múló volt. Amit azonban a német birodalomban alkotott, ami rendet ott teremtett, az áldásos volt és ellenfelei mind meghódoltak.

Déli Itáliában azonban a császár kemény ellenfélre akadt. A pápa 1016-ban Rómába jött, normand zarándokokat a görögök ellen küldött, kik megtámadták Beneventet. Mások Jeruzsálemből visszajövet elkergették a Szalermót ostromló szaracéneket. A sikerek hírére seregestül özönlöttek oda a normandok s végre is urai maradtak az országnak.

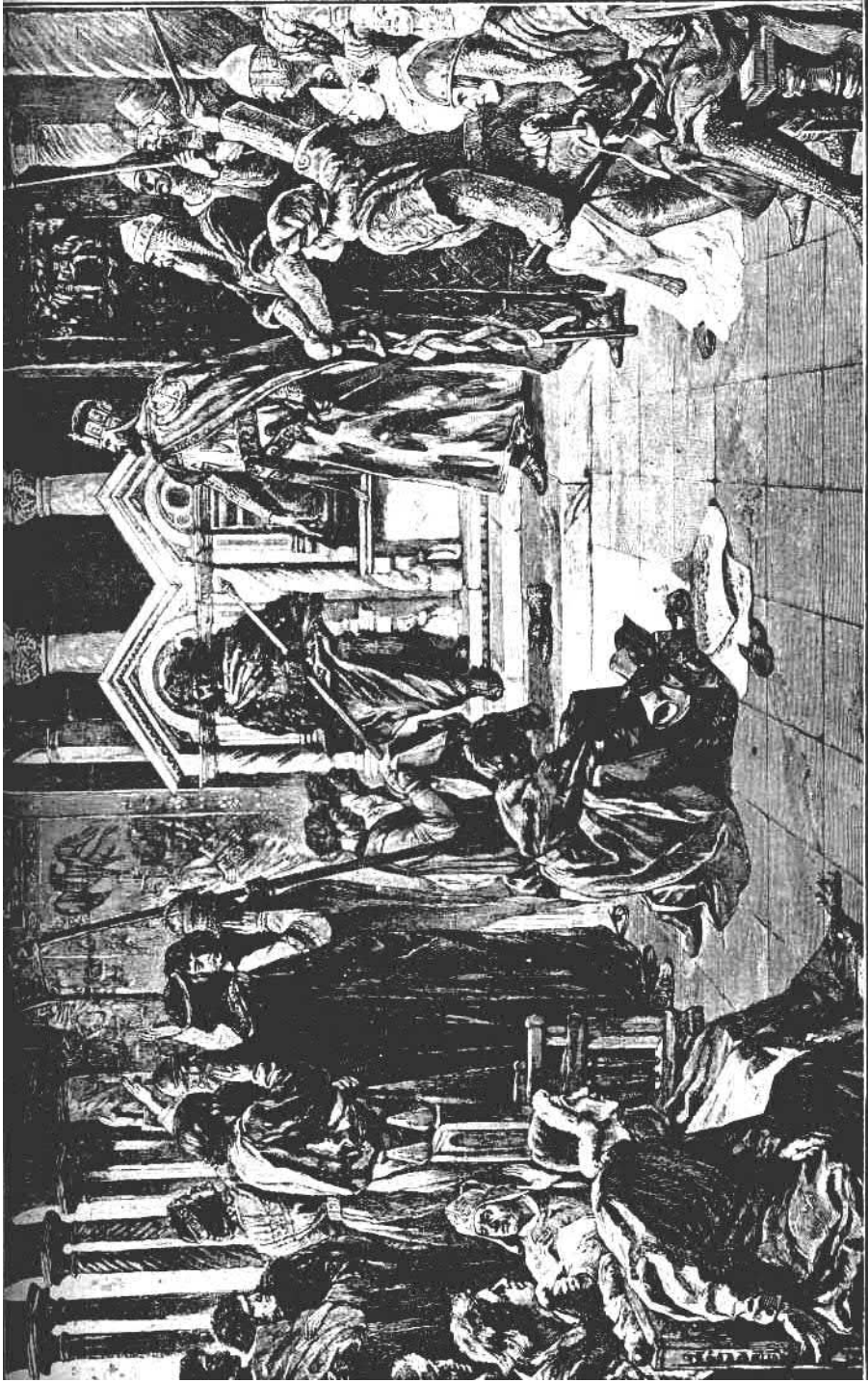
Vaskaru Vilmot, a hotvilli Tankred legidősebb fiát 1043-ban venuzi és puilli gróf címmel az ország vezérévé választották. Fivérei, Dregon (1046), Hunfred (1051) és Giszgard (1057) követték. De a pápa megíedt e bátor szomszédságtól, IX. Leó összeszedte csapatait, III. Henrik is küldött neki és Monomat Konstantin görög császárral együttesen a normandok ellen indult. De ezek megverték és elfogták.

A grófok azonban emlékeztek Pípinre és Nagy Károlyra s eszükbe jutott, hogy a pápa jogot adhat azoknak, kik csak erővel rendelkeznek.

A győzők letérdeltek foglyuk előtt, hűbéreseinek jelentették ki magukat, ő pedig 1053-ban hűbérül az egész országot nekik adta, melyet meghódítottak. A pápa tehát mint új állam hűbérura hagyta el fogságát. Ez a pouilli fejedelemség volt, melyhez a normandok csakhamar Sziciliát is hozzácsatolták. Az egészet 1130-ban a Két-Szicília név alatt egyesítették és egy normand dinasztia uralkodott Nápolyban, ahová az anzsú grófok a koronát is elhozták s ahol hajdan a Burbon-ház volt uralkodó.

III. Henrik tehát ezen az oldalon kudarcot vallott, igaz, nem tulajdonított nagy fontosságot ennek a háborúnak s az látszólag az ő előnyére végződött, mert hiszen a pápa meg tőle függött.

Soha császár az egyházi választásokba nem avatkozott oly erősen, mint ő, de okosabban sem III. Henrik három pápát fosztott meg méltóságuktól, akik egyszerre küzdöttek Rómáért s háromszor adta a tiarát német papoknak: II. Klemensz, II. Damaszk és XI. Leónak. A szutri-i zsinat 1046-ban újjólag elismerte, hogy a császár beleegyezése nélkül nem választható pápa.

III. Henrik, német császár kihívja a francia királyt. (l. 338 old.)

III. Henrik a Harczvidéken Szászországban, Goszláron császári kastélyt épített, amely kedvencz tartózkodási helye volt. Ott született 1050-ben november 11-én első fia, IV. Henrik.

A Goszláron időző főurak, herczegek, grófok és bárók hűséget esküdtek az újszülöttnék.

1054-ben Henrik és a pápa Flórenczben tanácskozássra jött össze, ahol rendezték az egyházi vagyon és az egyházi kinevezések ügyét. Ugyanakkor eljegyezte a császár fiát, szavoyai és turini Ottó örgróf leányával, Bertával.

Flórenczből összeesküvés híre hívta haza a császárt.

Bajor Konrád, akit letett, összeesküvést szőtt a karinthiai Welf herczeggel, a nagyratörő regenszburgi Gebhárdt érsekkel. Az volt a terv, hogy az Itáliából hazatérő III. Henriket megölik és Konrádot segítik a trónra.

Welf herczeg azonban hirtelen nagyon beteg lett és halálos aggodalmában futárt küldött III. Henrik elé és felfedezte neki az egész összeesküvést.

Henrik diadalmaskodott ellenfelein, gyors vonulással haladt át a Svábföldön, Lotharingián és úgy ért Szászföldre

1056-ban történt, hogy Lotharingia herczege, Gottfried, a francia királylyal azt tervezte, hogy a tartományt elszakítják a Német-birodalomtól és a francia király fenhatósága alá helyezik azon a czímen, hogy az a francia király fenhatósága alá tartozik. III. Henrik személyesen jelent meg jogát megvédeni. Okmányokkal és eskütevő tanukkal erősítette igazát. A francia király azonban nem akarta elismerni. Ekkor a császár keztyüt dobott a francia király elé és párviadalra hívta ki; a francia királyt a császár bátor fellépése, haragja annyira megdöbbentette, hogy titokban, még az éjjel távozott.

III. Henrik uralkodása, mely tele volt izgalommal, sok fáradsággal, felémésztette erejét és korán sirba vitte.

A pápa jelenlétében 1056-ban október 5-én halt meg, halálos ágyán még fogadta a jelenlevő herczegek és hűbéres főurak fogadalmát, hogy fiához, IV. Henrikhez hívek lesznek. Holttestét Speierben temették el.

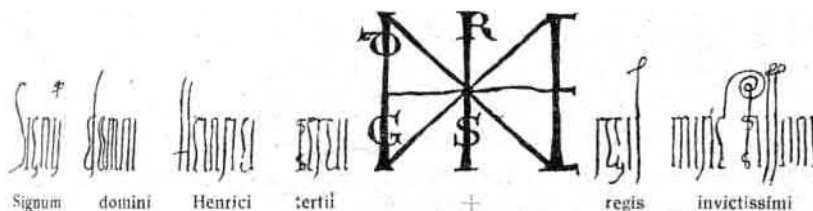
Nagy Károly óta az egyház folyton gyarapodott hatalomban s erkölcsi tekintélyben. Anyagi ereje óriási, mert a keresztény Európa földjének nagy része az 6 birtoka volt; övé volt az erkölcsi erő, mert nagyok és kicsinyek egyaránt engedelmesen fogadták rendelkezéseit, még a királyok is, amellet egységes volt, mert a nyugati egyház a pápát ismerte el fejének. A XI. század közepén tehát két hatalom állt egymással szemben; a császár és a pápa, a szellemi és a mulékony, időhöz kötött. Itt volt a Középkor legnagyobb kérdése. Szt.-Péter vagy Nagy Károly örököse lesz-e a világ ura?

Nagy Károly utódai alatt az egyháznak nem volt egyéb becsvágya,

mint kiszabadulni az államból, hogy a maga szabad életét folytathassa, akkor már a világi társadalmon is uralkodni akart.

A IX. és X. századbeli viharok alatt a püspökök belevonattak a hűbéri viszonyba. A karolingi királyok a püspököknek sok koronabirtokot adtak, azzal a föltétellel, hogy hadi szolgálatra bizonyos számú katonaságot tartsanak, sőt a német királyok a püspököknek és apátoknak, hogy bennük az elhatalmasodott birodalmi hercegek ellen szövetségeseket nyerjenek, egész grófságokat adományoztak. Midőn azonban a püspökök és apátok hűbéri viszonyba léptek, megszűnt a püspökök szabad választása. A királyok azt hitték, hogy a hűbér adományozására is jogot nyertek, a püspökök és apátok kinevezését magukhoz ragadták, azonfelül gyakran apátoknak és püspököknek oly férfiúkat neveztek ki, kik a tőlük várt szolgálatra legalkalmasabbak voltak, vagy velők rokonságban állottak, de egyházférfiti tisztségre teljesen alkalmatlanok voltak.

A királyok a tekintélyes püspököktől a -hűbéri hűség esküjét köve-

in. Henrik császár aláírása 1040 kelt okmányról, melyben egy apátság kiváltságait erősíti meg. A császár aláírása csak a középső betűjel, a melynek a közepén a keresztül húzott vonás jelzi a császár szentesítését.

telték mindazon következményekkel együtt, melyek a hűbéri kötelességekkel együtt jártak és csak azután igtatták be (investiálták) a kinevezettek az egyházi javakba; továbbá hogy ezen beigtatás a gyűrü és a pásztorbot, a püspöki méltóság és hatalom jelvényeinek átadásával ment végbe, ami a püspöki hatalmat a világi hatalomból származónak tüntette fel. A püspökök és apátok kinevezése és beigtatása nem ritkán gyalázatos szimóniával volt egybekötve. A szimónia az egyházi méltóságoknak az áruba bocsátása volt. A király gyakran annak adta, aki a legtöbbet fizetett érte.

Erre az útra az egyszerű szerzetes, Hildebrand vezette a pápaságot. Egy szoánai ács fia volt, sokáig szerzetes Klunyban, míg IX. Leó, mikor meglátogatta a monostort, magával vitte.

Nem ez volt az első eset, hogy egyszerű szerzetes lángesze megnyerte magának az egyház hatalmas fejét. A kolostorokban akkortájt erősen elítélték a püspökök egynémelyikének becsvágát, bűneit, melyek nagyon hasonlítottak a világiakéhoz, az egyházi méltóságokkal űzött kereskedésüket (szimóniát), világi szenvedélyeiket.

1063-ban karácsonykor a fuldi abbé és a hilveszheimi püspök össze-

vesztek azon, hogy melyiküket illeti nagyobb tisztelet s karddal támadtak egymásra: a császárt csaknem meggyilkolták, az oltár csupa vér lett.

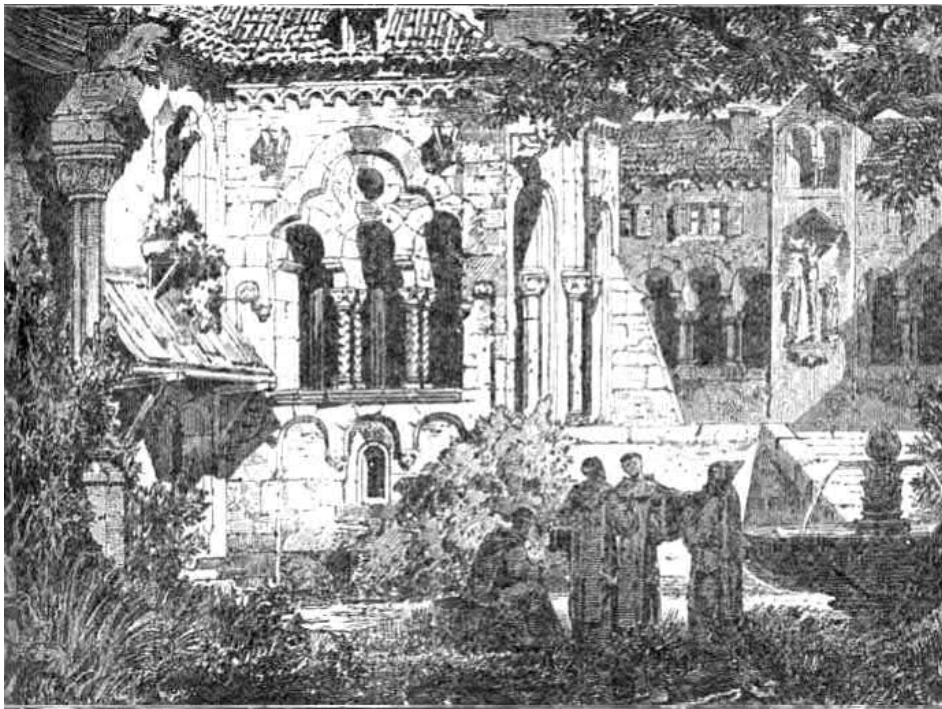
E zűrzavarokat sokan helytelenítették, köztük az osztiai bíborospüspök, Damien Péter, aki az egyház szigorú reformálását követelte, az egyszerűséghez a szegénységhez való visszatérést, a nép és a papság választásához való visszatérést.

Hildebrand ékesszólása minden erejével támogatta őt. Nemcsak az egyház érdeke sarkalta, hanem az itáliai hazáé is. Újjászervezni, alakítani az egyházat, felszabadítani Itáliát, ezt óhajtotta elérni. IX. Leó veresége 1053-ban Civitella mellett többet használt az egyháznak bármily nagy-szerű győzelemnél. A normandok hűbéresei lettek a szentszékek s az egyház védelmét határozták el. A pápa mögött tehát bátor karok álltak harcra készen.,

III. Henrik halála után fíának, IV. Henriknek, hosszú kiskorúsága viharteljes volt, ami megkönnyítette a római udvar terveit. 1059-ben az új pápa, II. Miklós, Hildebrand befolyása alatt dekrétumot adott ki, mely a pápák választását újonnan szabályozta. Kimondta, hogy a római területen levő bíborosok és bíborospüspökök választják, hogy a többi papság s a római nép azután helybenhagyják, hogy a császár megtartja helybenhagyást jogát s hogy a választásnál a római papság előnyben részesül. Egy másik dekrétum megtiltja a papoknak, hogy laikustól semmiféle egyházi adományba való beigtatást elfogadjanak.

E dekrétumok eltávolították a pápát a császártól s a szabaddá vált pápa kezében egyesítették az egyház roppant anyagi erejét.

Több püspök, különösen lombárdiai, akik szívesebben túrték a császár hatalmát, mint a pápát s akik egyébként is el voltak keseredve a szigorú büntetésektől, melylyel a pápa a szimóniát és a nős papokat sújtotta, a szintén fölháborodott császártól ellenpápát kaptak: II. Honoriuszt. Össeütközésre került a dolog. De Hildebrand győzött ε diadala teljes lett, mikor VII. Gergely név alatt a pápai trónusra ült. Ő az utolsó püspök, kinek választása a császári szentesítésnek alá volt vetve

Középkori klostrom-udvar.

A MAGYAR KIRÁLYSÁG ELSŐ IDEJE SZT. ISTVÁN HALÁLA UTÁN.

Péter trónfoglalása akadálytalanul ment végbe. Udvari tisztviselői királynak káltották ki, a főpapok megkoronázták s a tömeg tisztelte benne István király kirendelt trónörökösét. Gizella, az özvegy királyné, bizalommal várt tőle oltalmat. Ekképen Péter trónját nem fenyegette senki s a közvélemény jó reménnyel nézhetett uralkodása elé. Péter méltatlan volt Istvánnak és azoknak bizalmára, kik trónra segítettek. Idegen volt, nem ismerte sem országát, sem hivatása kötelességeit. Összevesszett mindenkivel, kíméletlenül bánt Gizella királynéval, elhalmozta méltóságokkal és jószágokkal idegen bűntársait, sőt az egyházat sem kímélte. Erkölcstelenségével, mint Gellért püspök panaszolja, megrontotta a papságot is. E mellett Péter gyáva is volt s a saját embereit sem merte megvédeni. Mídon az első elégedetlenség kitört, azzal segített magán, hogy kedvenc tanácsosát, Budát, egyszerűen kiszolgáltatta a tömegnek, mely felkoncolta. Ezen Péter annyira megrémült, hogy 1041. derekán kifutott az országból

sógorához, az osztrák örgrófhhoz, kinek tanácsára a császári udvarba sietett, hogy német segélyvel fékezze meg háborgó alattvalóit.

A magyarok a gyáva futást egyszerűen a trónról való lemondásnak vették s a királyi széket megüresedettnek tekintették és az uralkodóház egy nőági rokonát, István Károly sógorát, Aba Sámuelt ültették a királyi székbe, vagyis az idegen helyett tősgyökeres magyarra bízta István király nagy alkotásainak oltalmát. A főpapság örömmel koronázta meg s Sámuel király nyomban eltörölte elődje sérelmes intézkedéseit, visszaadta az egyházak jószágait, Gizella királynét a megillető tiszteletben részesítette, udvarát magyarra alakította, főembereit a honfiak sorából vette. Oltalmazott szegényt és gazdagot, szerette minden alattvalóját.

Sámuel király annál buzgóbban fáradozott országa minden hatalmi tényezőjének megnyerésén, mert tudta, hogy külföldről halálos veszedelem fenyegeti. Péter a császári udvarban szíves fogadtatásra talált s a német politika nyomban fölismerete, milyen értékes eszköz kínálkozik benne Magyarország meghódítására irányuló titkos tervei valószínűsítésében. A császárság az 1030-iki vereség után nem ismételte ugyan meg támadását, de nem ejtette el terveit, csak pihentette őket. A magyar ügyekre való, avatkozásra tetszetős ürügyet adott tehát Péter, ki attól sem riadt vissza, hogy fegyveres segítség fejében a szabad magyarságot német hűbérre alacsonyítsa le. A császári trónon akkor III. Henrik ült, aki trónörökös korában apja helyett 1031-ben a békét a magyarokkal megkötötte. Nagyratörő uralkodó lett belőle, aki hatalmas császári politikát követett, ahol csak tehetett s aki égett a vágytól, hogy az 1030-iki csorbát kiköszörölje. A német közvélemény lelkesen támogatta harcziás szándékait a gyűlölt magyarok ellen. Hasztalan próbálta tehát Sámuel király megnyugtani, hasztalan küldte hozzá követeket. A császár háborút akart; Albert osztrák örgróf hamar megkezdte az ellenségeskedést s az osztrák és karantán határon megindultak a betörések és pusztítások.

Időközben az Árpádfiak egyike, talán a legidősebb, Endre herceg, ki a cseh udvarban élt, szintén fölkereste a császárt, kinek vendégszeretetét egyszerre két magyar trónkövetelő is élvezte. Ez még inkább felbátorította Henriket. III. Henrik 1042. húsvétjén Kölnben nagyjaival gyűlést tartott, mely végképen elhatározta a háborút s megindítását a nyár utoljára tűzte ki. Szeptemberben csakugyan tekintélyes had indult a császár vezetése alatt Péter és Endre trónkövetelőkkel Magyarország felé. Bretiszló cseh herceg tanácsára a császár nem a mocsaras, védettebb Duna jobb-, hanem balpartján maradt s elfoglalva Pozsonyt, egész a Garamig hatolt. Állítólag kilencz várost és várat vett meg, melyeket az egykor Péter által kinevezett olasz és német ispánok játszhattak kezére. A Garamnál azonban a császár jónak látta visszafordulni. A megszállt országrészt nem is Péternek, hanem Endrének gondjaira bízta, kit azonban Sámuel király,

mihelyt a németek eltávoztak, kivert az országból, melynek területi épségét gyorsan helyre állította.

Henrik császár hatalmas hadi vállalata teljesen kudarcot vallott tehát s a nagyeszű uralkodó hamar észrevette, hogy egyedül fegyverrel le nem igazhatja a magyart. Voltak más hatalmi eszközei is. A pápa segítségével igyekezett Sámuel király hívei közt szakadást kelteni s trónját alaposzlopaitól, a főpapoktól megfosztani. XX. János pápa Henrik sürgetésére bitortlónak nyilvánította Aba Sámuel: egyházi átokkal sújtotta Magyarország királyát. Ez volt akkor a legfélelmetesebb, legretentőbb büntetés, mert az illetőt kirekesztette a hívek közösségéből s ha király volt, alattvalóit felmentette minden kötelezettségek alól. Magyarországra a pápai átok híre a közlekedés akkori nehézsége mellett csak hosszú idő múlva s talán nem is kellő alakban jutott el. Így a császár második, 1043-ki hadjáratában még kevés hasznát vehette s e támadása is meghiúsult. Henrik ekkor a Duna jobb partját választotta műveletei alapjául s a Rábczáig hatolt. Itt azonban jobbnak látta megbékülni. Elismerte Sámuel királyságát és országa függetlenségét, máskülönben azonban terhes feltételeket szabott reá.

A terhes béke nagyon megingatta Sámuel király tekintélyét. Ehhez járt, hogy a pápa parancsára egyes püspökök immár elszakadtak tőle. Gellért, a nagytekintélyű marosvár-Csanádi főpap nyíltan a kiátkozott ellen fordult s mikor a király 1044-ben a húsvétot nála töltötte, nem akarta akkori szokás szerint a szent mise előtt fejére tenni a koronát. A jelenlevő többi püspök végezte a szertartást Gellért helyett, kit szenvedélye annyira elragadt, hogy a templomban a szószékről a leghevesebben leszólt a királyt s azt mondta, hogy a negyven napi szent böjtöt gyilkos kardjával szennyezte be s nem érdemel bűnbocsánatot. Azok, kik értettek latinul, rémülve hallották a püspök szavait. Sámuel király nem tudott latinul s csak később magyarázták meg neki a szónoklat tartalmát. De nagylelkűen mérsékelte haragját s megbocsátott a püspöknek. Ez erénye okozta vesztét. Gellért föllépte a világi tisztségek viselőiben is megingatta a köteles hűséget; nehányan kiszöktek Péterhez Németországba, mások csak lesték az alkalmat, hogy a kiátkozott királytól elpártoljanak. Mikor tehát a császár 1044 nyarán harmadszor megújította támadását, itt már jól felszántott talajra talált. Az ország megoszlott s az irányadó egyházi és világi tényezők egy jelentékeny része kész volt Sámuel elárulni. Ellenben a tömegek lelkesen gyűltek kegyes királyuk köré, ki országa függetlenségéért férfiasán síkra szállt. Sámuel összegyűjtötte hadait és Ménfőnél, a Rába melle** (1044. júl. 4 vágyó) a németekre támadt. Véres harc keletkezett, de egyes magyar ispánok szívébe belopózott az árulás s csata közben az ellenséghez csatlakoztak. Csupán az árulás szerezte meg Henriknek a diadalt, melyet azonban drágán kellett megfizetni; súlyos veszteséget szenvedett ő is s az utódok Vessz-németnek nevezték a csatát. Sámuel király a Tisza

felé húzódott, de kísérői elfogták s Péternek szolgáltatták ki, ki fejét véttette. Egyházi átok alatt hunyt el s tetemét titkon az általa alapított sári monostor egy zugába temették. De évek múltán, mikor a közhangulat megváltozott s a nép ismét szabadon tisztelhetette egykori jó királyát, a nemzeti önállóság nemes vértanúját, kegyeletos kezek felásták sírját, melyben szemfedőjét és ruházatát épen, romlatlanul, testét sebhely nélkül találták, miből azt következtették, hogy az úristen nem törődött a pápa átkával, hanem örök üdvösségébe fogadta az elhunytat.

Henrik Székesfejérvárt helyezte vissza Pétert a trónra, ki föltétlenül elismerte a császár főuralmát, ami után a németek nemzeti büszkesége magasztalva hirdette, „hogy magának és utódainak biztosította azt a Magyarországot, a mely eddig tudni sem akart rólunk semmit.“

De ez öröm korai volt. Péter második királysága tisztán a németek lánzsáin nyugodott s nemzetétől áthidalhatatlan örvény választotta el. Az elkeseredés folyton fokozódott s minthogy Péter uralmát az egyház, a püspökök is támogatták, a gyűlölet, mely a király iránt támadt, mindinkább kiterjedt híveire, a püspökökre, sőt magára a katolikus vallásra. Minthogy a katolikusok okozták az állami önállóság romlását, a pogány hagyományok itt-ott éledni kezdtek. A tizedfizetés s az új adók súlya fokozta az egyházra kedvezőtlen hangulatot s a tömegek ajkain csakhamar fölhangzott a kiáltás: le keli vágni Pétert olaszaival, németéivel, papjaival, tizedszedőivel együtt. Nem kell dézsma, nem kell adó, térjünk vissza őseink hitéhez!“

Péter e mozgalomban, mely 1046 tavaszán tört ki, igazán nyomorultan veszett el a német főuralommal együtt. A felkelés a nyár folyamán egyre terjedt s a vezetők, hogy megadják neki a törvényesség színezetét, az Árpádfiak nevét írták zászlajára s követet küldtek értök lengyel földre. Endre és Levente a nyáron lengyel segélyhadakkal meg is jelentek Abaujban, hol nagy tömeg várta őket. E hírre Péter ismét Németországba akart szökni, de saját környezete elfogta, szemét kitolta, végül megölte. 1046 őszén már halott volt.

A fölkelés e közben szétterjedt az ország minden részére, főleg a Dunántúlra s a nemzeti gyűlölség az idegen uralom ellen egyre szilajabban nyilvánult. A tömeg rabolta, gyilkolta az olasz és a német tisztviselőket, az adó- és tizedszedőket, lerombolta, felperzselt a katolikus templomokat s az idegen uralom volt oszlopait, a főpapokat is üldözni kezdte. Vata, az egyik vezér, — talán békésvármegyei birtokos — nyíltan pogánynak vallotta magát, pogány módjára nyírta haját, fehér lovat áldozott a magyarok istenének s evett az áldozat-ló húsából.

E közben E n d r e sietve nyomult Fejérvárra, hogy ott megkoronáztassa magát. A főpapok belátták a hibát, melyet az idegen uralom támogatásával elkövettek. Fejérvárt gyűltek össze. Onnan Gellért három más

püspökkel, Szolnok ispánnak s megfelelő kísérettel Pestre indult a király elé. 1046. szeptember 24-én reggel Diód faluban istentiszteletet tartottak, mire folytatták utjukat a pesti révhez, mely a mai Rudas fürdő táján lehetett. Az öreg, törődött Gellért kocsiban ült, a többiek meg gyalog környézték. A rév fölött emelkedő sziklákon azonban Vata és társai lesték s közáporral fogadták őket, utóbb meg rájuk törtek s a legtöbbet megölték, Gellértet kiragadták kocsijából, felhurcolták a hegyre, mely tőle nyerte nevét s a meredekről ledobták, mire a lenn álló pogányok darabokra vágták holttestét. Egyikök haját mutogatva mondotta: ez annak a borotvált képű idegennek a haja, aki bennünket ki akart ősi hitünkéből forgatni. Így lett Gellért püspök, a későbbi szent, a magyar kereszténység első és egyetlen neves vértanúja.

A rémtett erélyes cselekvésre sarkalta Endrét s pár hét alatt ország-szerte helyreállította a régi rendet. Mihelyt a királyi hatalom ismét nemzeti alakot öltött s a fölkelés elérte politikai céljait, a német uralom megdöntését, a tömegek önként letették a fegyvert, mire azután a király könnyen és gyorsan elbánhatott a magára maradt s különben is csekély számú pogányokkal, kikkel a tömegek immár végképen szakítottak. Endre még 1047 elején megkoronáztatta magát, elszánt akarattal, ügyes kézzel gyorsan hegeszté be a sebeket, melyeket a forradalom a fennálló állami és egyházi intézményeken ütött.

A belső rend helyreállításában Endre király férfiásán megfelelt a hozzá fűzött várakozásoknak. E téren nem szorult senki támogatására De tudta, hogy a közel jövőben egy más, sokkal nehezebb feladatot kell megoldania, mert bizonyosra vehette, hogy a császár, mihelyt módja nyílik, megújítja hűbéres igényeit Magyarországra. A háború biztos kilátásban állt trónra lépte első napjától fogva. Ő azonban nem volt katona, nem volt hadvezér. Öcscse, Levente, aki haza kísérte, hamar meghalt s a király másik öcscsét, Bélát, aki még a lengyeleknél maradt, igyekezett segítő társául megnyerni. Béla egészen a katonaeletre adta magát s vitézségével hamar nagy híretté szert a lengyeleknél. „Bajnokinak nevezték, mióta egy pomerániai óriást párbajban legyőzött. Minthogy személyes bátorsága mellett nagyobb hadak vezetésében is volt gyakorlata, Endre haza hívta s magának nem lévén gyermeke, Bélát rendelte trónja örökösévé, addig pedig, míg trónra juthat, átadta neki az ország egy harmadrészét.

Az a terület, mely Béla herceg ellátására rendeltetett s az első hazai részfejedelemség volt, az ország keleti és északi vidékeit, a Bihar és Pozsony vármegyék közti földet ölelte föl. Béla lengyel nejevel és két fiával tért haza, átvette hercegségét s buzgón támogatta bátyját királyi teendői teljesítésében. A két testvér igaz testvéri egyetértésben élt s erényeiben összhangzatosan kiegészítette egymást. Az egyik jó uralkodó, a másik vitéz katona volt. Béla tapintata, melylyel a király elsőbbségét mindenkor elis-

rakta meg, eleséggel látta el s védelmét kipróbált vitézekre bízta. A császár augusztusban fogott vívásához, de minden igyekezete megtört a védők hősiességén. Zotmund, a merész bűvár, társaival egymásután fürta meg hajóit, melyek az eleséget és hadiszert szállították, úgy, hogy a német tábornok ismét az éhség réme környezte. Henrik szeptemberben abba is hagyta Pozsony vívását s óriási áldozatok után minden eredmény nélkül tért haza „megtörve és meggyalázva.“ Újabb kudarcza császári tekintélyén kiköszörülhetetlen csorbát ejtett. A császár nem kötött ugyan békét Endrével, de ereje a magyar háborúban olyannyira kimerült, hogy nem fenyegethette többé Magyarországot.

A függetlenségi harcok e fényes lefolyása meggyőzte a világot a magyar állam szilárdságáról s dicsőséggel övezte Endre király és Béla herceg nevét. Majd jobbra fordultak a nemzetközi viszonyok is. III. Henrik császár meghalt (1056) s helyét egy gyermek, a kiskorú IV. Henrik foglalta el s német részről újabb támadásról jó ideig nem kellett tartani.

Endre király azontúl országa és alattvalói érdekeinek szentelhette tehetségét Tette is mindaddig, míg a királyi családban magában ki nem tört az egyenetlenség. Amíg Endrének fiai nem voltak, öcscsét és győzelmes hadvezérét, Béla herceget, mindenképen megbecsülte s úgy bánt vele, mint koronája várományosával. Csakhogy időközben több gyermeke született, két fia, Salamon és Dávid, egy leány, Etelka s oly mértékben, amint fiai nőni kezdtek, romlott meg viszonya Bélával. Feltámadt benne az atyai érzés s fiára, Salamonra óhajtotta a koronát átszármaztatni. Ekképen családi érdeke ellentétbe jutott adott szavával és az államérdekkel, a minek végzetes következményei voltak. Egész külpolitikája megváltozott. Múltjával rideg ellentétben, a bizánczi és a német udvarok jóakaratait igyekezett megnyerni. Kommén Izsák görög császárral oly egyezsége lépett, mely az országra hátrányosnak látszott. Fia, Salamon számára a németeknél keresett arát s Ágnes császárné, III. Henrik özvegye, ki kiskorú fia, IV. Henrik nevében a birodalmat kormányozta, szívesen fogadta ajánlatait. Leányát, a 10 éves Juditot, az alig öt éves Salamonnal jegyezte el, mire Endre megkoronáztatta (1057) Salamont. 1058 nyarán Ágnes császárné leányát a magyar határszélre kísérte, hol Endrével s a gyermek Salamonnal találkozott, kikkel, az ifjú ara a magyar udvarba jött, hogy magyaros nevelést nyerjen.

Ekképen Béla herceg egyszerűen elesett a trónöröklés jogától. Endre érezte, hogy igazságtalanságot ejtett Bélán, bizalmatlankodni kezdett iránta. Élesztették gyanúját rossz nyelvű udvaroncok, kik folyton azzal rémítették, hogy amíg Béla él, Salamon uralma kétes és bizonytalan marad. Béla ellenségei mindinkább elhatalmaskodtak s végre életét is fenyegették. Magyar hívei azonban idejekorán értesítették a veszedelemről, mire a herceg családjával és fiaival, Gézával, Lászlóval és Lamperttel lengyel földre menekült rokonához, II. Boleszló lengyel herceghez. Ez haddal küldte vissza (1060), míg Endrének tetemes német sereg sietett segélyére. Így kitört a testvérháború, melyben a magyarság Endrét és pártját Salamont, a német befolyás cserben hagyta s Bélához csatlakozott. Endre cseh-német segélyhadával egyedül maradt s oly vereséget szenvedett, hogy még vezérei is foglyul estek. Maga Endre is elesett a csatában, közben saját lovasai taposták agyon, talán betegen eljutott Zirczre.

Béla királyságát az ország örömmel üdvözölte s a főpapok már deczeiuber 6-án Székesfejérvárt megkoronázták a győztes herceget. Hogy alattvalói minden rétegének kívánságaival megismerkedjék, csakhamar (1061) Fejérvárra országos népgyűlést hívott össze. Minden falunak két-két értelmes embert kellett oda küldenie, hogy gazdag és szegény panaszát, óháját előadja

Az ilyen gyűlésre azonban még nem voltak meg az alkalmas elemek s Fejéivárt csakugyan fölöttébb vegyes társaság, mindenféle műveletlen nép sereglett össze. Néhány kolompós könnyű szerrel az egyházra irányította az elégedetlenséget. Elhitette a tömeggel, hogyha a pogánysághoz visszatér, minden bajának vége szakad. Az egybegyűltek egy része csakugyan arra kérte a királyt, állítsa vissza a régi jó időket, a pogányságot. Béla egyszerűen szétverte az oktalán tömeget, mely a vidéken itt-ott egyideig még háborgott, de lassankint önként visszatért a keresztény valláshoz és állami rendhez, melyet a király fáradhatatlan buzgalommal, czélszerű törvényekkel, helyes kormányzással igyekezett biztosítani.

Az ország békés fejlődését újra a németek harcziás törekvései fenyegették.

Azon ürügy alatt próbálták Magyarország felett a fenhatóságot megszerezni, hogy Salamont, a törvényes királyt, akarták trónusára visszahelyezni. A birodalom a mainzi gyűlésen 1063-ban el is határozta a háborút. Hatalmas, mindennel fölszerelt sereggel indult az országba s oly biztosra vette győzelmét, hogy magával hozta Salamont s nejét, Juditot.

Béla ezúttal is gondosan előkészítette a védelmet s a németek a határon oly erős ellenállással találkoztak, hogy csak véres harcok után törhették be a mosonyi kaput. De míg hadai a határon küzdöttek, Bélát magát végzetes baleset érte. Trónszéke összeroskadt s a király súlyos sérüléseket szenvedett. Még holtbetegen is a táborba vitette magát, hol azonban állapota egyre rosszabbra fordult. Közvetlen a döntő csata előtt befejezte rövid, de fényes pályáját (1067 szept. 11.).

A király halálával legidősebb fia, Géza herceg vette át a hadak vezetését. De nem tartott igényt a trónra, hanem testvéreivel lengyel rokonaihoz menekült. Így Salamon harcz nélkül bevonult Székesfejérvárra s birtokába jutott a királyi hatalomnak.

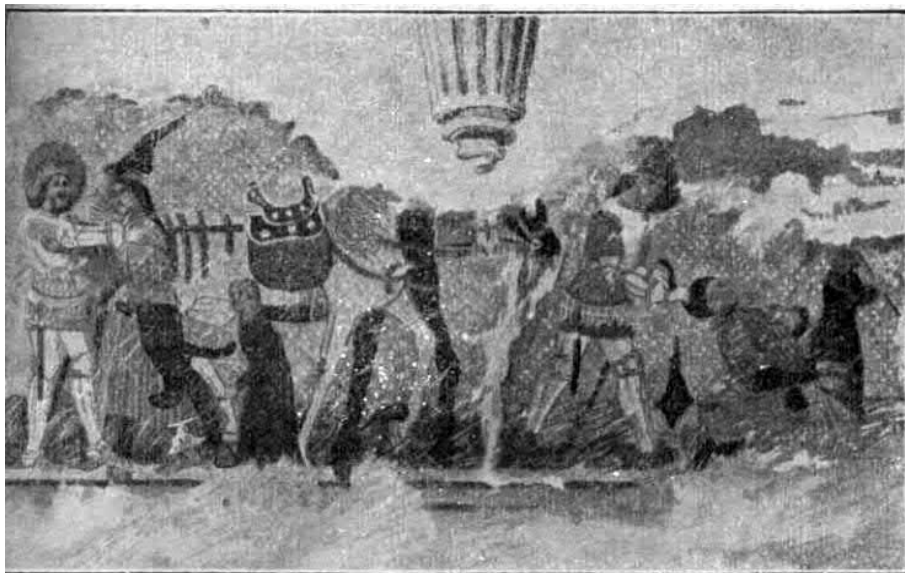
Anyja, ki haza kísérte, osztotta meg a 16 éves királylyal az uralkodás terhét s hálája jeléül Ottó bajor hercegnek, a német sereg egyik vezérének ajándékozta azt a kardot, melyet a hagyomány Attila kardjának nevezett (1.269. old.). Amint a német hadak az országból kivonultak, Géza lengyel sereggel ismét haza jött, de nem azért, hogy a koronát megszerezze, hanem azért, hogy atyai örökét, a hercegséget megkapja. Könnyű volt tehát vele megegyezni. Az anyakirályné okos, tapasztalt asszony s Judit, az ifjú királyné, ki szívesen követte derék anyósát, valamint a főpapok, a viszály békés megoldását óhajtották, mi csakhamar megtörtént. 1068. január 20-án Salamon király és Géza herceg megkötötték a békét.

Salamon király fiatal élete egy részét idegenben töltötte, hol idegenszerű nevelést nyert. Az, hogy németek helyezték a trónra, szintén nem volt alkalmas arra, hogy népszerű legyen.

A királyi udvarban ismét elszaporodtak az idegenek, németek, olaszok s befolyásolni igyekeztek az uralkodót, ki könnyen hajlott az áruló besúgásnak és csakhamar a lelketlen cselszövők, önérdemből Géza herceg és testvérei ellen bujtogatták. Noha a hercegek kifogástalanul viselték magukat, álnok, tanácsadók lassankint izzó lánggá lobbantották Salamon kicsinyes lelkében a gyűlölséget. Pedig az ország boldogulása, a király trónja egyaránt attól függött, minő lesz az egyetértés Salamon és a hercegek között. Géza és öcsesei sokat hadakoztak Salamon helyett. Legfényesebb diadaluk azon.

ban a besenyő, vagy talán a kun betörés visszaverése volt. Ezeknek a barbár népeknek egyike Erdélybe tört (1068) s dúlta, égette Bihar, Szatmár vármegyéket is. A király és a hercegek gyorsan összevonták hadaikat s a dús zsákmánnyal hazatérő ellenség után nyomultak. Kerlésnél (Szolnok-Doboka megyében, a Szamosba szakadó Sajó völgyében; a sok cserfától a csata színhelyét Cserhalomnak nevezték) utolérték, bekerítették s legnagyobb részét levágták. E harcban Géza herceg öccse, László herceg, lovagi bátorságával hirtelen országos hírnevet szerzett. Az ellenséget üldözve észrevette, hogy egy besenyő vagy kun lován egy fiatal nőt, a krónikák szerint egyik püspök leányát, czipel magával. László nem pihent mindaddig, míg utói nem érte, párbaiban el nem vágta s szép foglyát ki nem szabadította.

A király és a hercegek e hadjáratból dicsőséggel tértek haza és Salamon Bizáncz

László párbaja a kun harczossal.
A derzi unitárius templom falfestménye, mely 1419-ben készült.

elleni küzdelmében is igénybe vette rokonai támogatását. Akkortájt új ellenség jelent meg a magyar állam határain. Ugyanabból a népcsaládból, melyhez a magyarok is tartoztak, új nép, a kún vált ki s Azsiából előre nyomulva, 1060 körül tűnik fel Európa északi részeiben. Csaknem ugyanazon az úton, mint a magyar, törtetett előre s hamar megjelent Etelközben, honnan a besenyők a mai Bulgáriába húzódtak előle. Onnan a besenyők csak bizánczi területen, a bizánczi hatóságok elnészésével juthattak magyar földre. Bizáncz pedig nem állta útját rablótámadásaiknak, sőt valószínűleg maga irányította őket Magyarországra, melynek déli részeit 1071-ben. az Alduna felől elárasztották Ezt megtorlandó, Salamon a hercegekkel levonult délre s anélkül, hogy a görög császárnak hadat üzent volna, megfenyítette az álnok bizánczi határszéli hatóságokat. Vívni kezdte. Nándorfejérvárt s hosszú ostrom után, melyben nem a császár, hanem a besenyők segítették a védőket, el is foglalta. Niketész, a görög várparancsnok katonáival megadta magát.

A fejevári diadal igazi hőse Géza herceg volt; őt illette a zsákmány oroszlánrésze, ő kötötte meg Niketészszal az egyezséget s hajtotta lelkiismeretesen végre.

Mindez fájt a királynak, kit besúgók is lázítottak rokonai ellen. Különösen Vid, bácsi ispán volt á király gonosz szelleme. Reá, nem pedig higgadt anyjára és nejeére hallgatott s nem leplezte többé gonosz indulatát Géza és testvérei irányában. Egyre újabb összeütközések támadtak Salamon és a hercegek közt, a király elfogatta Géza híveit, ez meg a főcselszövőt, Vid ispánt. Nemsokára elbocsátotta ugyan, de Vid bős gyűlölettel tért haza s még inkább bujtogatta a királyt, sőt elhitette vele, hogy Gézát saját ispánjai cserben hagyják, mihelyt a király megtámadja. E föltevésben Salamon 1074 elején csakugyan Gézára tört s Kemej földjén — a Debreczen és Karczag közti síkon — meg is verte (1074. febr. 26.). László herczeg azonban segítségére sietett bátyjának. A két testvér Vácznál egyesült s csakhamar új csatát vívott Salomonnal.

Mogyoródnál folyt le a király és a hercegek közt (márcz. 14) az a döntő mérkőzés, melyben Salamon, noha vitézül forgatta a kardot, teljes vereséget szenvedett, Vid, több más ispánnal, a német és cseh segélyhad vezéreivel meg elesett. Erre Salamon övével Németországba futott. Hogy egy csatában elvesztett mindent, az arra vall, hogy uralma kezdettől fogva idegenszerű volt s nem bírt a nép szívében gyökeret verni. A magyarság még olyan uralkodót sem tűrt meg többé trónusán, kit csak rokon érdek is fűzött a császári politikához.

Szent Móricz vértanú lánzsája egy szeggel Krisztus keresztfájáról (1. 321).

A pápai legátusok I. Frigyes előtt.

AZ INVEZTITÚRA-HARCZ. VII. GERGELYTŐL II. FRIGYESIG.

VII. Gergely, a pápa, befejezte; Hildebrandnak, a szerzetesnek a munkáját. Tervei állásával növekedtek. Nagy Károly és Nagy Ottó a császári hatalom alá rendelték a pápaságot s az egyházat az államba tették. De a királyi hatalom, mint központi tekintély, e hűbéres századokban folyton hanyatlott, míg a pápai tekintély most is növekedett. A pápa tehát elérkezettnek látta a pillanatot, hogy magához ragadja nemcsak a lélek, hanem a test fölötti hatalmat is, hogy így folyton ellenőrizhesse az erkölcsök tisztaságát, az erőszakoskodásokat. Ez a cél s ez a becsvágy természetes a papban. Ez a terv azonban még sem sikerült s az európai nemzetek megerősíték függetlenségüket.

Gergely föl akarta szabadítani a pápaságot a német főnhatóság alól, reformálni az egyház erkölceit és fegyelmét, függetlenné tenni a

múló hatalmaktól s végül uralkodni a világiakon, népeken és fejedelmeken üdvösségük érdekében.

Az első pontot megvalósította II. Miklós dekrétuma; a másodikat VII. Gergely több intézkedése, így a papság reformálása, a nőtlenség-behozatala és a szimonia ellen hozott szigorú rendszabályok által, a harmadikat az által, hogy megtiltotta a világi fejedelmeknek, hogy egyházi javakat adományozzanak, a papoknak pedig, hogy azokat elfogadhassák; végül az utolsót az államok kormányzásába való beavatkozás által.

IV. Henrik német és I. Fülöp francia király nyilvánosan üzérkedtek az egyházi méltóságokkal, Gergely kiátkozással fenyegette őket és azzal, hogy hűbéreseiket feloldja a hűbéri eskü alól.

Angliában kényszerítette Hódító Vilmost, hogy Péterfilléreket fizessen

Követelte a főnhatóságot Magyarország, Dánia és Spanyolország fölött és a horvát fejedelmet kinevezte Dalmácia királyának oly föltétellel, hogy meghódol a Szentszék előtt.

Itáliában azonban még sem volt mindenható a pápa. Rómában Czenzio prefektus föllázadt, elfogta Gergelyt egyik templomban és egyideig fogva tartotta. Milanóban a polgárok elkergették Herlembaldot és pártfogoltját, Ottót, akik azon a czimen, hogy Gergely rendelkezéseit teljesítik, szörnyen zsarnokoskodtak a városon, s aztán IV. Henriktől kértek érseket, aki kasztíliai neme-t küldött nekik. Ez volt a kezdete a Szentszék és a császárság közötti harcnak, mely a történelem egyik leghatalmasabb drámájává fejlődött.

A körülmények nagyon kedveztek Gergelynek és Németországban magában is támponokat adtak neki. Henrik egész kiskorúsága alatt hűbéri lázadások marcangolták az országot. Henrik 6 éves volt apja halálakor 1056-ban. A régensséget a bajor és a szász fejedelem kiragadták Ágnes császárnő kezéből.

Mikor Henrik felnőtt, mindent elkövetett a lázadás leverésére. Türingiában nagy diadalt aratott s úgy látszott, sikerül vállalkozása, mikor felhangzott a pápa szava, aki hallatlan vakmerőséggel megparancsolta neki, hogy függessze föl a háborút, majd a szentszék dönti el a szászokkal való viszályát s mondjon le mindenféle egyházi adományozás jogáról, különben egyházi átok alá veti. A küldöttek még azt is mondták, hogy jelenjék meg Rómában s igazolja magát. Erre a merész lépésre IV. Henrik hasonlóval felelt. A wormszi zsinatban, mely nyolcvanhat hozzá hú püspökből állt, ünnepelesen letétette ott Gergelyt 1076-ban.

A pápa nem ijedt meg. Alig szabadult ki Czenzio kezei közül, egyházi átok alá vetette a császárt a Szentszék elleni lázadás címén. Alattvalóit feloldotta a hűségi eskü alul. Ez az ítélet a szászoknál és sváboknál, akik a frankoniai háznak amúgy is ellenségei voltak, kérérelhetetlen végrehajtókra talált. Élükön sváb Rudolf és az olasz Welf állott, akit pedig Henrik tett

VII. Gergely pápa.

meg bajor királynak. Triburba diétát hívtak össze, fölfüggesztették a császárt méltóságától és letétellel fenyegették meg, ha nem vetné magát alá Róma parancsainak. v

Henrik megalázkodott, megígérte, hogy Augszburgba általános gyűlést hív egybe s könyörgött a pápának, hogy jöjjön oda s oldja föl. De mert nem akarta, hogy ellenségei közeledhessenek egymáshoz, megelőzte a Diétát s maga ment Itáliába a pápa bocsánatát kérni.

Gergely ezt oly megalázás árán adta csak meg, amilyent uralkodó még soha el nem szenvedett.

A pápa akkor a kanosszai kastélyban tartózkodott, a híres Matildnál, aki föltétien híve volt a Szentszéknek s talán a leghatalmasabb hűbérese

Konrád képe ismert.
IV. Henrik fia.

Henrik azonban győztes maradt. A wolksheimi csatában Bullion Gottfried megölte Rudolfot s a győzelem Henriket egész Németország urává tette (1080).

Fia eközben nagy diadalt aratott Itáliában.

Matild grófnőt megfosztotta jószágai egy részétől, bevette Rómát s a ravennai érseket III. Klemens néven pápává tette meg.

Gergely maga csak a normandok hősiességének köszönhette, hogy nem jutott fogságba. Náluk is halt meg 1085-

Itáliának, mert övé volt Toszkana, Spoleto, Parma, Plezausz s több része Lombardiának.

IV. Henrik mezítláb jött kihallgatást kérni, de három napig kellett így a hóban állnia, míg bebocsátották. Gergely föloldotta, de nem döntötte le egyúttal a német korona kérdését, hogy így Henriket folytonos aggodalomban tarthassa. Rettenetes ellenfél volt az isten e földi helytartója.

Egy ostyát kelté tört s egyik felét megette, mondván, hogy isten vegye el nyomban életét, ha bűnös azokban a gonosztettekben, melyekkel vádolják. Mikor a másik felét Henriknek nyújtotta, hogy ő is így esküdjék, ez megrettenve utasította vissza az ajánlatot. (1077).

Azzal, hogy Henrik meghajolt, elkerülte tul-erős ellenségeivel az összeütközést. De újra föl-emelkedett. Egyébként mindent kockára kellett tennie, vagy lemondania a trónról. Mert eldönt-
hetetlenül hagyott kérdés következtében a német lázadók maguk akarták azt megoldani. Rudolfot királynak választották, aki a legátusok támogatása az invesztitúráról való lemondással vásárolta meg (1077) s akit a pápa ünnepélyesen el is

Bonifácziusz, Tuszcia őrgrófja.
Matilda grófnő atyja.

ben május 25-én, halála előtt így kiáltván föl: „Mert szerettem az igazságot s üldöztem a lázadókat, íme számkivetésben halok meg.“ Ő tehát haláláig azt hitte, hogy jogosan cselekedett.

Gergely korán halt meg. Néhány évvel utóbb ellensége sokkal nyomorultabbul pusztult el, mint ő. II. Urbán 1088-ban elfoglalván a pápai trónt, Roger szicíliai fejedelmet királynak tette meg. Egész hatalmában ragyogtatta a pápaság erejét az első keresztes háború alatt és Gergely ítéletét megújította a császár ellen.

Henriket fiai, akiket az egyház biztatott ellene, haddal támadta meg. A fiatalabbik elfogta, megfosztotta császári jelvényeitől. Hasztalan könyörgött Henrik segítséget a francia királytól, „leghívebb barátjától“, az nem is felelt neki. Nagy nyomorúságában, hogy éhen ne haljon, egy templomban karéneseknek akarta fölvetetni magát, azt mondván, hogy kitűnően tud énekelni, de ott is elutasították. A legnagyobb nyomorban halt meg 1106-ban Liózsben, ahol isten bosszúját könyörögte az apagyilkos ellen. Porai öt évig feküdtek jeltelen sírban.

Mégis az apagyilkos fiú, V. Henrik vetett véget az invezstitúra viszálynak.

Matild grófnő halálakor mindenét a Szent Széknek hagyta.

Henrik magának követelte azokat.

A területeket, mint a birodalom feje, a szabad birtokokat mint a grófnő legközelebbi rokona.

Magához is vette őket.

Ez a jövőre új viszály csirája volt. A két párt tvégre belátta, hogy viszályából csak a hűbéresek és az olasz polgárok húznak hasznot s elhatározás hogy a vitás jogokon isztozkodnak.

A wormszi konkortum 1122-ben ezeket mondja: Beleegyezem, mondja II. Kalixtus lápa a császárnak, hogy a királyság püspökeinek

Matilda grófnő képe, az ő dicsőítésre irt énekből, melyet most a vatikán könyvtárban őrzik,

Sváb Rudolt képe.

IV. Henrik elienkirálya volt; mint VII. Gergely hive harcolt IV. Henrik ellen. 1086-ban Merzeburg mellett sebeiben halt meg.

és abbéinek választása — erőszakoskodás és szimónia nélkül, az ön jelenlétében ejtessenek meg, úgy, hogy ha különbözetek támadnak, azt támogassa, kinek ügye a metropolita és a koprovinciálisok szerint jogosabb, istenibb. A megválasztott császárságotól veszi át méltósága jelvényeit, kivéve azokat, melyek a római egyház tulajdonai. “

„Én átadok a pápának minden investituarát gyűrű és a pástortbot által; megengedem királyságom és birodalmam temp-

lomaibana *szabad kánoni* választást és beszentelést.“ Ezt a bölcs egyezséget a béke szavai követték, de VII. Gergely terve megsemmisült, a hűbéres kötelék, mely a papságot a császárhoz kötötte, nem volt szétszakítva. Az egyház az államban maradt tagjai s illetve feje által.

A frankoniai ház kihalt V. Henrikkel (1125). Utóda 11. Lotár (1125—1137) uralma újabb küzdelem korszakára készült.

Mialatt a pápa és a császár a világ uralmáért harcoltak, Franciaország, mely a nagy küzdelmen kívül maradt, az első keresztes háborút rendezte. Ez időben tehát két nagy esemény történt egymással párhuzamosan. Egy időben kezdődtek a 11. század vége felé s együtt is végződtek a 13. század közepén.

A pápaság és a császárság küzdelme három főlvonásból álló dráma. Az elsőben a pápa és a császár a keresztyén Európa fölött

IV. Henrik Kanosszában, Matilda grófnő várkapuja előtt vezekel.

való uralomért küzdöttek; a wormszi konkordátum mindakettőt engedékenységre kötelezi. A második fölvonásban Itália függetlensége a főkérdés. A sváb ház királyai le akarják igazni, de a konstanzi béke (1183) fölszabadítja; a harmadikban a Szent Szék függetlensége forog veszedelemben s csak II. Frigyes halála menti meg (1250-ben).

A frankoniai ház hasztalan erőlködött, hogy a nagy német hűbéresség hatalmának nagyobbodását megállítsa. Hiába alapított a fejedelemségek közepén közvetlen uradalmakat és császári városokat, melyek csak a császártól függöttek, hiába adta meg az öröklés jogát a nemesi területeknek, melyet már 1037-ben Itáliában is megcselekedett.

A nagy hűbéresek — már régóta örökös joguak — megvédték, vagy fegyvervei szerezték vissza előnyüket a választó királyság fölött. Még a császár ügynökei, a palatinusok is, akik a nagy területeken az ő tekintélyét voltak hivatva képviselni, a vágrófork, kik a városokban ugyanezt a tisztet teljesítették, is utánozni kezdték a Karling-császárok hajdani ügynökeit: függetlenítték magukat s örökössé tették a rájuk bízott birtokokat.

A hűbéresség Lotár alatt még hatalmasabb lett. Ez gyöngye fejedelem volt, aki nagyon mélyre hajtotta fejét a pápa előtt.

II. Innocens a császári koronát adta neki, hogy mutassa, hogy ő rendelkezik azzal. Képet is festetett róla. Lotár térdelőn hódol azon a pápának, alatta pedig ez áll: „A király a pápa embere lett, aki a koronát adományozza neki“. Lotár beleegyezett, hogy hűbére vegye a pápától Matild grófné javait.

A birodalomban Lotár két hatalmas család közé szorult: a sváb uralkodóház és a bajor uralkodóház közé. Az előbbi ellen harcolt, de nem bírta levérni, az utóbbit emelte, amennyiben Henrik fejedelemmel elvétette leányát. Lotár halálakor Henrik összes uradalmait örökölte s így uralma a Balti tengertől a Tiberig terjedt, de területei egymástól különváltan feküdtek, ami gyöngítette. A Hohenstaufoké ellenben érintkeztek: a sváb és a frankoniai fejedelemség.

Lotár halála után (1371.) világos volt, hogy a korona e két ház egyikére száll. A szász volt az erősebb, de éppen ezért nem merték a német urak rábízni s éppen e miatt a majenszi diétán a szász és bajor követek távollétében Hohenstaufen Konrádot, weiblingeni urat tették meg királynak.

Henrik tiltakozott. Ő volt a Welf-ház feje. Hívei gelfeknek nevezték magukat. Konrád hívei pedig a gibelinek voltak. Küzdelmüket a welfek és gibelinek túsájának nevezik. A pápaság és Itália függetlenségének hívei voltak Itáliában is a gelfek, a császár párthívei a gibelinek.

Henrik, akit Konrád birodalmi átok alá vetett, megfosztatott fejedelemségétől; fia, Oroszlán Henrik visszaszerezte ugyan Szászországot, de Brandenburg örgrófság híján, melyet a birodalom közvetlen területének tettek meg (1142) Albert, a medve javára. Bajorországot az ausztriai

őgrófság kapta, mely 1156-ig megtartotta. Akkor visszakerült az is Oroszlán Henrikhez, de Ausztria kivételével, mely 1156-ban közvetlen fejelelemség rangját kapta.

III. Konráddal kezdődik a Hohenstaufok ragyogó dinasztiája. Alatta az olasz kérdés szünetelt, nem törődtek vele, de mikor halála után a korona fiára szállt, az 1122-ben felfüggesztett küzdelem Itália birtokáért annál hevesebben tört ki.

Itália képe teljesen megváltozott. Az 1057-iki rendelet meghozta gyümölcsét. Fejedelmek, őgrófok, grófok, püspökök, abbék elvesztették főhatóságukat és igazságszolgáltatási jogukat.

Matild grófnővel a nagy hűbéresség utolsó romja is eltűnt. Csak egy sereg apró független úr és polgári közigazgatású város keveréke volt látható egész Beneventig, ahol a mindenképpen ragyogó normand királyság kezdődött.

Ez volt az a pillanat, melyben az olasz köztársaságok megalakultak s kebelükben fölujították a római községi kormányzatot. Meg voltak a konzuljaik: Milanóban 12, Génúában 6, Flórenczben 4, Pizában 6 stb. Általában ezek gyakorolták a végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmat. Egy szenátus-fajta testület segédkezett nekik. A szabademberek általános gyűlékezete, vagyis parlament, mely a főtéren ült össze, volt a legfőbb s utolsó fokban döntött. A szomszédos kastélyok nemesei minden városban mint polgárok vehettek abban részt, kívül mindazonáltal megőrizték saját uradalmait és jobbágyaikat.

A pápára való tekintettel Róma még nem követte a többi itáliai város példáját, ezt csak a 12. század közepén cselekedte meg.

Abelard doktor tanítványa, bresciai Arnaldo szerzetes volt az, aki a szellemi és anyagi hatalom elválasztását, a papi kormányzat eltörlését, a római köztársaság visszaállítását követelte.

1144-ben II. Innocentet elkergették Rómából, 56 tagú szenátust alakítottak, a négy szakramentális betű ismét megjelent a közokiratokon.

II. Luciusz pápát, Innocent utódát, aki fegyveres hatalommal akart ellentállni, a Kapitolium lépcsőjén ledobták s a forradalom győzött.

Az egész félszigeten, a nápolyi királyságot kivéve, a köztársasági kormányzat működött. A nemesség boldog volt, hogy részese e szervezetnek. Szent Bernát megnyugodott a pozícióban, melyet a pápa számára alakítottak s azt írja tanítványának, Jenőnek, hogy hagyja a csökönyös rómaiakat és cserélje be Rómát a világ ellen.

1152-ben márczius 5-én a majnai Frankfurtban az akkor uralkodó sváb hercegek III. Frigyeset választották meg német-római császárrá, mint ilyen I. Frigyes név alatt foglalta el a trónt. Szakálláról Barbarossának (rőt-szakállu) hívták és így nevezi őt a történelem is.

Barbarossza Frigyes a legkiválóbb középkori fejedelmek egyike volt. Császári méltóságához megfelelő egyénisége tüntette ki a természet. Férfias-

IV. Henrik császár Kanosszában. Egykorú rajz, melynek latin aláírása magyarul így szól: A király kéri az apátot és könyörög Matildához. Ezt Donicio szerzetes rajzolta a „Matilda élete” című munkájában, melyet a kanosszai klostromban írt meg.

sága, hősiessége, fejedelmi jó indulata, hivatásának tudata kitűnő fejedlemmé tőkéltesítették. Barbarossa is lelkesült Nagy Károly birodalma nagyságáért és céljául tűzte ki, hogy megkísérli visszaállítani a világra szóló nagy birodalmat, melyben Itália is fennhatósága alá tartozzék, de ebben a törekvésében hatalmas ellenfele volt a pápai uralom és a velkek.

Barbarossa Frigyes nem mondott le könnyű szerrel Itáliáról. Követelte valamennyi város fölött a fönhatóságot, a császári jogokat Rómában, Matild örökségét, Nápolyi, Sziciliát, Korzikát és Szardíniát. Követeléseinak érvényesítésére átkelt az Alpokon.

Gyermekes bizalommal fogadták, pedig már elégszer csalatkoztak. De csakhamar általános fölháborodás támadt. Frigyes fölégette Csierit, Tortonát, Róma ellen nyomult, ahová IV. Adrián hívta, elfogatta és kiszolgáltatta a pápának bresciai Arnoldót, akit elégettek, s aznap, mikor átvette a császári koronát, katonái a föllázadt város 1000 polgárát ölték meg. Oly kegyetlen volt tekintélye érvényesítésében, hogy általános lázadás tört ki ellene, még Adrián is, akit ő helyezett méltóságába vissza, ellene fordult, hogy alattvalóival kibéküljön.

A rómaiak követeket küldtek Barbarossához, akinek azt üzenték, hogy a birodalom az övéké s följánlják neki, ha jogaik tiszteletben tartására megesküszik és 5000 ezüst márkát fizet nekik.

A császár így válaszolt:

— „Ti városok hajdani fényére csülni, de amint egyik írótok mondja,

A X-ik századból való kéziratból.

hivatkoztok, én megtudom azt be- az csak volt, elmúlt. A ti Rómátok a mienk ... A ti szenátustok, konzulaitok, lovagjaitok ma a németek közt vannak. Nagy Károly és Ottó meghódították birodalmotokat . . . Kötelességtek engedelmeskedni . . .

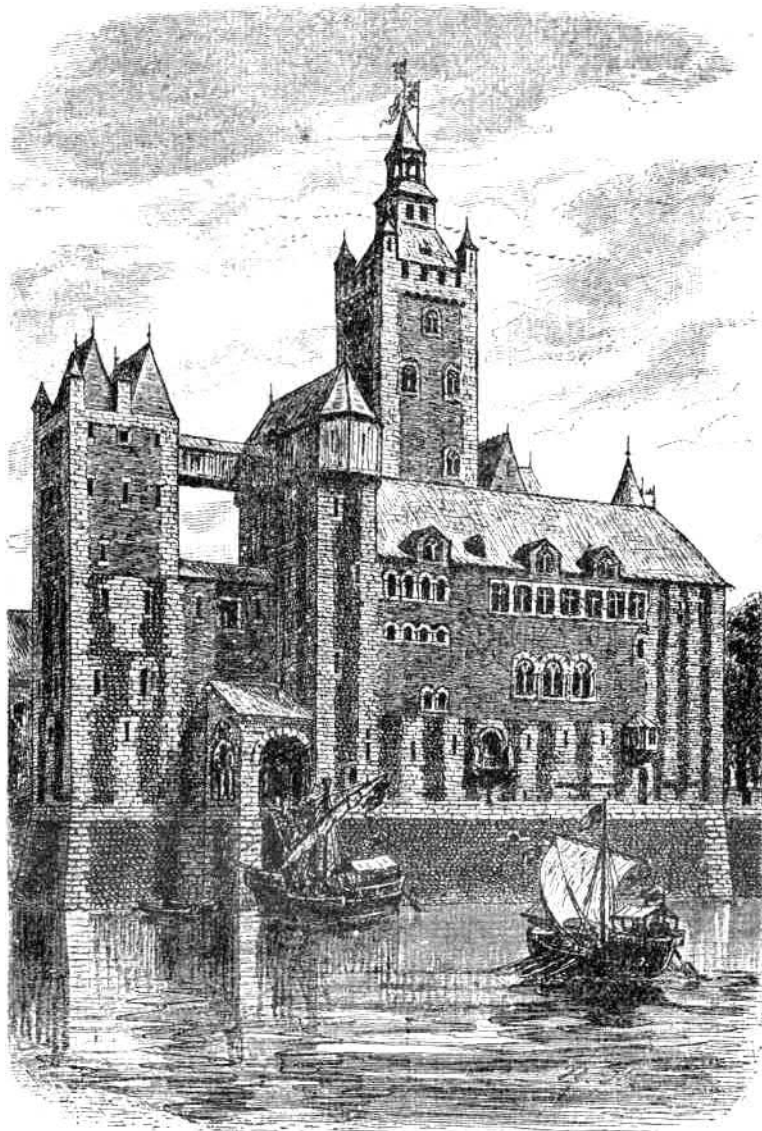
A pápa követeli Matild javait s azt akarja, hogy semmiféle császári küldött ne léphessen engedelmé nélkül Rómába.

A császár ezt írja neki:

— „Mit bírt az egyház Konstan- tin idejében a császárok uralma előtt.“

Amire a pápa megint ezt feleli:

— »A császár ugyanazt a hatalmat tulajdonítja önmagának, mint mi, mintha a mi hatalmunk a föld egy kis szögletére szorítkoznék, mint Németország, a legkisebb királyság, míg a pápák nem tették nagygyá. A frank

Barbarossa Frigyesnek a Rajna partján, Kaisersworth-nél épült császári szék-ka'télya.

királyok nem bivaly vontatott szekereken jártak-e, míg Zakariás pápa fölszentelte Nagy Károlyt? . . . Aminthogy Róma fölötté áll Ákhennek, azonképmi fölötté állunk e királynak . . .“ Így szólt a pápa, de hozzá teszi, ha a császár engedékeny lesz az egyház iránt, el fogja halmozni jótéteményekkel. E szavak azonban, melyek úgy hangzottak, mintha az úr beszélne hűbéresével, fölháborították a germán diétát. A legátus még csak fokozta e szavakkal:

— „Eh! Hát kitől kapja a császár koronáját, ha nem a pápától?”

Wittelszbach herceg erre szét akarta hasítani a fejét, (lásd 351.)

A római nép becsvágya csak agyrém volt, de a két másik hatalmas, eleven erőben rejtett.

Frigyes 1158-ban visszatért.

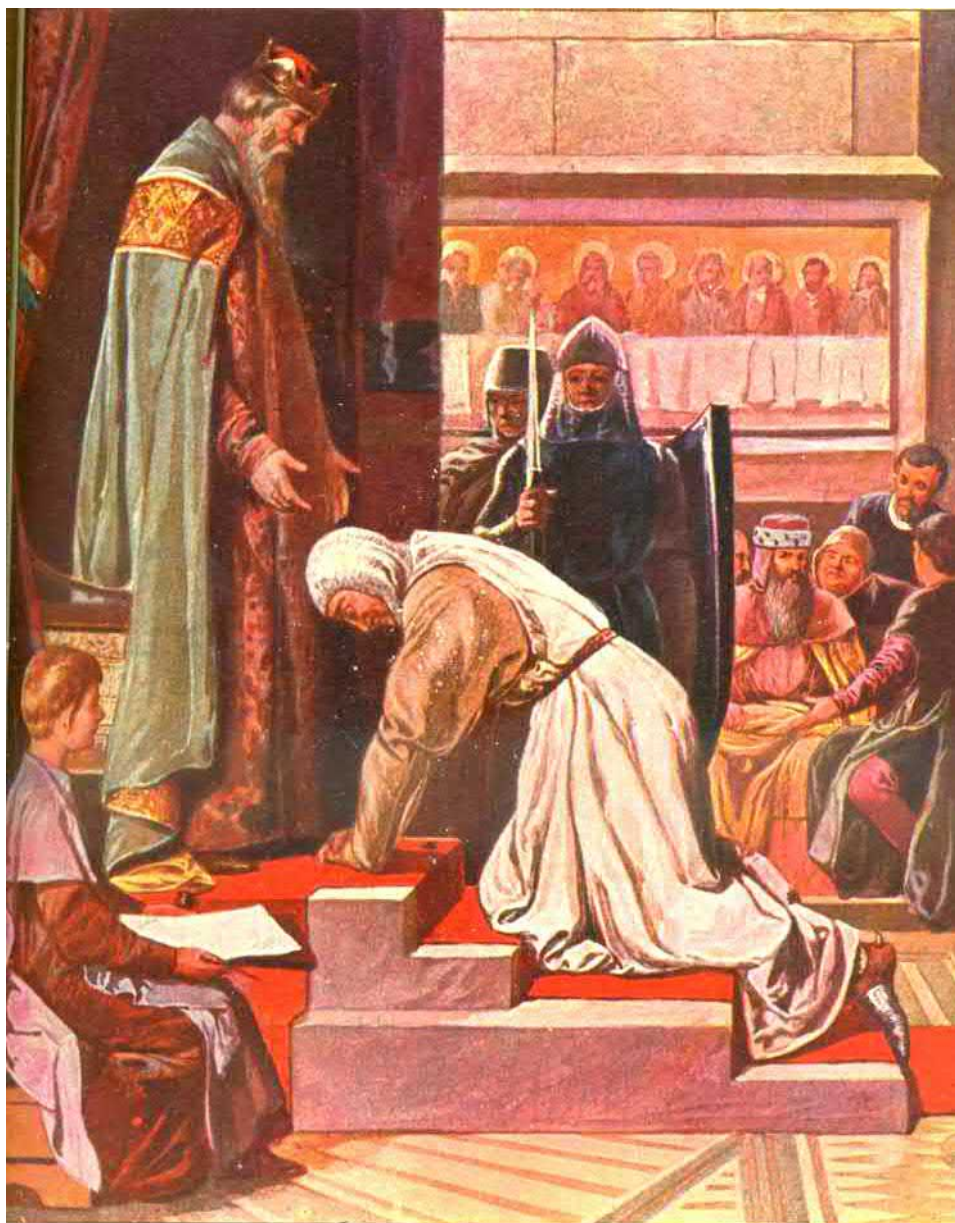
Általános elkeseredés fogadta. Rombolni kezdett. Első áldozata Milano volt. Előbb fölépítette vele szemben versenytársát, Lódít, aztán 9000 ezüst márka adót vetett ki a városra. Majd császári polgármestereket akart rá és a többi olasz városra erőszakolni. Milano, Brescia, Plézánsz, Kremona föllázdak. IV. Adrian pápa meghalt, a bíborosok összevesztek; volt egy császári pápa III. Viktor és egy nemzeti pápa III. Sándor. A harcz rettenetes volt mindenütt, különösen azonban Milanóban. Hét évi ostrom után az éhség megadásra kényszerítette a várost. A lakók összetörték függetlenségük lobogójának rudját s szétszórták. Valamennyi szomszédos város megrohanta s elpusztították 1162-ben. III. Sándort elkergették Itáliából. Franciaországba menekült, ahol VII. Lajos és II. Henrik angol király elösmerték.

Itália ekkor megkísérelte az egyesülést, míg Frigyes új erőt gyűjteni Németországba ment. Megalakult a lombard liga, melyhez csakhamar az egész Pó völgye csatlakozott Velenczétől — Piemontig: Verona, Vicseuza, Treviso, Padua, Kremona, Brescia, Bergamo, Mantua, Ferrara, Bolonya, Modena, Reggio, Parma, Plézánsz, Lodi; Milánót fölépítették.

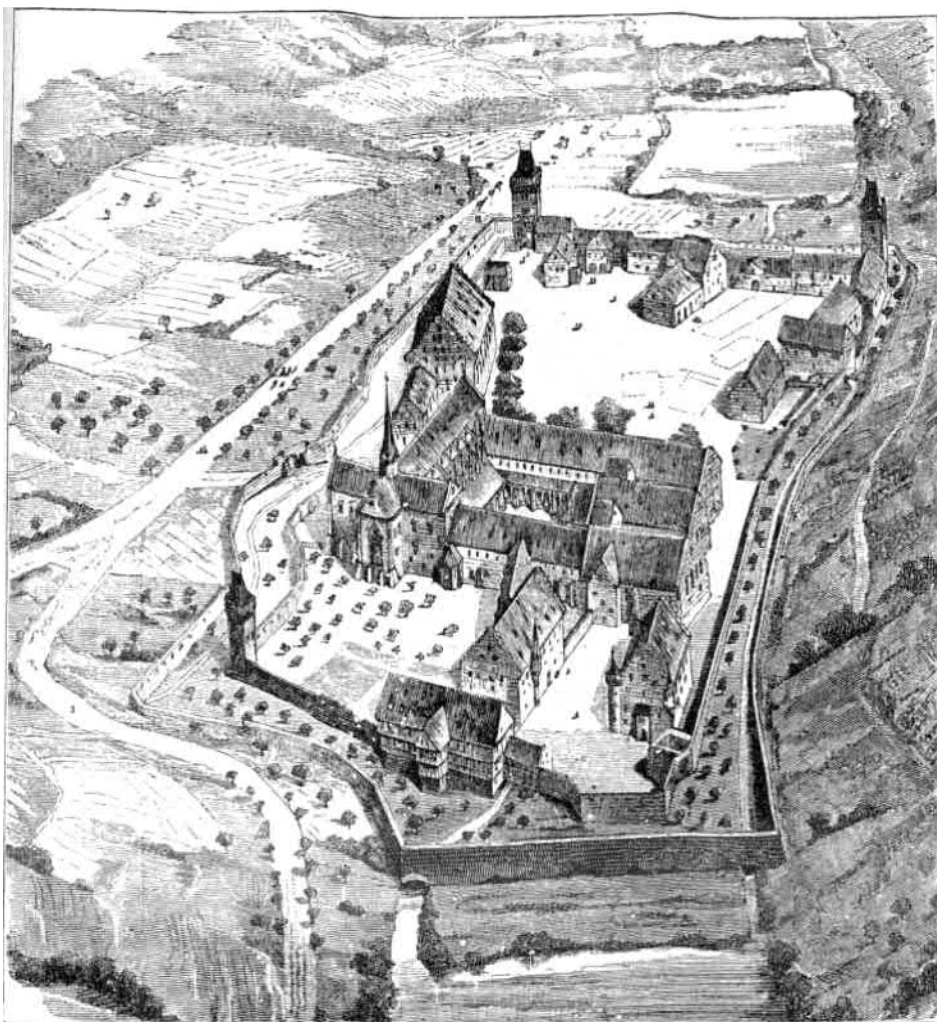
III. Sándor pápa állt Itália élére a német uralom ellen. Nevére várost alapítanak, Alekszandriát, hogy a császárpárti szomszédos Pádiát folyton nyugtalanítsa.

1174-ben Frigyes Németországnak csak fél haderejével tért vissza. Oroszlán Henrik, a welfek főnöke, megtagadta támogatását, noha a császár térden állva könyörgött, hogy kövesse. E pillanattól imádták a welfeket Itáliában, mely egyébként hazájuk volt. Alekszandria négy hónapig föltartóztatta Frigyeset, ezalatt a szövetségesek hadserege egyesült. Frigyes Milánó mellett támadta meg őket 1176-ban. Két milánói csapat, a nagy lobogó és a halál zászlóalja, melyeket az óriás Giuszano Albert vezetett, az itáliaiak, javára döntötte el a csatát. Frigyes lebukott lováról s néhány napig azt beszéltek, hogy meghalt. Örült, hogy III. Sándor fegyverszünetet kötött vele.

Hat évvel később 1183-ban a konstanzi szerződés végkép szabályozta az itáliai függetlenség kérdését. A pápa visszakapta Matild szabad birtokait. A városok megőrizték korábbi jogaikat, hogy hadsereget tarthassanak, falakkal erősítsék a várost, hogy területükön úgy polgári, mint büntető bíráskodást gyakorolhassanak s hogy egymással szövetkezhessenek. A császárnak csak a helybenhagyási joga maradt meg. Mint 1122-ben, a császári tekintély most is csökkent s VII. Gregor árnya kettős diadalnak

Oroszlán Henrik leborul Rótszakállú Fiigyes lábaihoz.

A maubronni klastrom, mint a középkori klastromok mintája. Az ilyen várszerű, erősített klastrom néha erősebb volt, mint valami fejedelmi vár.

örülhetett. De a hegyeken túl Frigyes mindenható volt. Oroszlán Henriket megfékezte, megfosztotta területeitől, a szász és bajor fejedelemségtől. Oroszlán Henrik személyesen önként megjelent Frigyes előtt, lábaihoz borult és kegyeire bízta magát, amire a császár Oroszlán Henrik örökölt birtokait Lüneburgot és Brunswikot meghagyta, ott Oroszlán Henrik uralkodó családot alapított, mely ma is uralkodik Hannoverben s Angliában. A dán és lengyel király elismerte Frigyes főhatóságát s a külföldi követek eljártak diétáira.

Leghíresebb diétája a majszai 1184-ben, amelyen közel 70,000 lovag vett

Barbarossa Frigyes elbűsúzik híveitől, mikor Palesztinába indul.

részt. A császár ekkor fiai között koronákat osztott szét, majd 63 éve daczára részt vett a lovagi tornán. De kevéssel utóbb a nagy király, mikor Jeruzsálemet meg akarta hódítani, belefutott a Csidnuszbába (1190). (1. 367.)

Északi Itália kisiklott a császár hatalmából, de a déli részeket erősen fogta. Fiát II. Roger szicíliai király leányával, Konstanzával, házassította össze s így jogot szerzett a nápolyi királyságra.

VI. H e n r i k (1190—1197) érvényesítette is őket. Meghódította a normand királyságot 1194-ben, ahol vérszomjasnak mutatkozott s hogy nyitott útja legyen, fölemelte az itáliai hűbéreseknek, akiket elődei lealacsonyítani törekedtek. Halála, fia kiskorúsága (csak 4 éves volt) és III. Innocent pápa trónralépte 1198, megváltoztatták a dolgokat.

III. Innocent a szegni grófi családból származott s csak 37 éves volt, mikor ellenkezése ellenére pápának választották. Uralkodását VII. Gergelyhez hasonlóan kezdte, intézkedései mindenben VII. Gergelyre emlékeztettek. Pedig az új pápa még saját egyházi székhelyének sem volt ura. Kényszerítenie kellett a római konzult, hogy ismerje el, hogy állását tőle s nem a császártól kapja. Hogy a Szentszék tekintélyét helyreállítsa, keresztes hadjáratot rendezett, a negyediket. Végre azon a czímen, hogy a világ erkölcsi irányának megállapítása a pápa joga, beavatkozott korának minden uralkodójának ügyeibe az egyiket fenyegetve, leintve a másikat.

Egyházi átokkal kényszerítette a francia királyt, hogy nejét Ingeborgot visszavegye, a kasztíliai és portugál királyt, hogy a mórokkal békét kössenek, Norvégiában egy bitorlót elűzött a királyi székből. Angliában Földnélküli Jánost, hol megalázta, hol föl-emelte. A magyar királyhoz követ érkezett a pápától, aki megfenyegette, hogy fiát megfosztja a tróntól.

Németországban két hatalmas fejedelem küzdött a hatalomért: Fülöp,

IV. Henrik egyik fivére és Brunswik Ottó az Oroszlán Henrik fia a gelf családból. A pápa itt is magának követelte a döntés jogát. Ha érvényesíthette volna ez igényeit, Európa valamennyi királysága a Szentszék hűbérese lett volna, a kereszténység pedig egyházi kényuralom, ami minden szabadság és minden élet megszüntét jelentette volna.

A pápa Ottó pártját fogta, akinek nem volt birtoka Itáliában, hohensaufen Fülöppel szemben, akinek családja úr akart lenni az egész félszigeten.

Ekkor kezdődött a gelfek (welfek) és gibelinek (weiblingek) híres küzdelme. Ebben a harcban csakhamar Itália is részt vett, mely már nem volt egységes, mint Barbarossa Frigyes alatt.

A városok összevesztek. III. Innocentnek a lángesze volt minden hatalma és roppant tekintélye.

Fülöpöt 1208-ban meggyilkolták s mikor így a gelf császár egyedül maradt, ugyanazokkal a követelményekkel lépett föl, mint a sváb házból való császárok. Csak az uralkodóház változott, a törekvések nem.

Ottó megtagadta Matild birtokainak helyreállítását, sőt Puilli-t és Kalabriát is követelte, mint a birodalom hűbérét.

Innocent kiátkozta kegyeltjét (1210) s a gibeliriek pártjára állva, az ifjú Frigyeset mutatta be a németeknek, mint jövődöbéli császárukát, kikötötte azonban, hogy ez, amint császár lesz, mondjon le a kettős Szicziáról, mert látta, mily veszedelem Itáliára s a Szentszékre, ha Németország és a felsziget déli része egy kézben van.

A pápának azontúl mindig az volt a törekvésük, hogy Felső-Itália más kézen legyen, mint Alsó-Itália hogy így a két versenytárs ellensúlyozza egymást és elnyomja a pápa hatalmát. Ezt nevezik a történelemben, a pápák h i n t a p o l i t i k á j á n a k .

A pápaság és a császárság közötti küzdelem harmadik ideje II. Frigyes trónralépésével kezdődött.

II. Frigyes, aki anyja révén szicziaili volt, fiatal korában III. Innocent gyámsága alatt állott. Tehát olasz és egyházi nevelésben részesült. Brunswik Ottó a papok királyának hívta. Frigyes erélyes és tevékeny volt.

De műveit elméje tele ravaszsággal, hitelenséggel. Rendkívül ügyes politikus volt. Egyébként az olasz szabadságot és a Szentszéket most már nem északról, hanem délről fenyegette veszedelem. Frigyes beleegyezett, hogy Németországban székel és a két Szicziát fiának engedi át, de előnyt adott Itália egének, szokásainak és poétáinak s így fiát nevezte ki régensnek Németországba, míg ő Nápolyba tette át székhelyét, melynek egyetemet adott.

Amint versenytársa Brunswik Ottó 1219-ban meghalt, Frigyesel ki-tört a háborúság.

Ugyanabban az évben Frigyes kijelentette, hogy elmegy a Szentföldre és 1220-ban III. Honoriusz pápa (1216—1227) császárrá koronázta. Hogy a vállalkozás biztosabban sikerüljön, elvétette vele a trónjafosztott jeruzsálemi király, Brienn János leányát, Jolandát.

Frigyes folyton talált ürügyet az elutazás elhalasztására. Ahelyett, hogy Jeruzsálembé ment volna, fölszabadította Szicziát valami Murad beytól aki föllázította az ott élő szaracénokat, s húszezret közülök a megerősített Lukerába helyezett el, abban a reményben, hogy az egyházi átok nem ingatja meg hűségüket, mert sok jótéteménnyel halmozta el őket. Ugyanakkor a két Szicziát helyreállításán dolgozott, melyet a normand fejedelmek nem szerveztek eléggé.

III. Honoriuszt 1227-ben aggastyán pápa követte, IX. Gergely, aki a

VI-i k. Henrik.

Ez az érdekes ábrázolás középkori daltok kéziratáról való. Most Párisban őrzik.

pápai trónon érte meg 100-ik esztendejét. Ez nem fogadta el Frigyes kifogásait és megparancsolta, hogy végre útra keljen.

A császár elutazott, de néhány nap múlva visszatért azzal a kifogással, hogy a vihar miatt nem mehetett tovább.

Gergely erre kiátkozta.

Ezúttal Frigyes csakugyan elment Jeruzsálembe (1228), melyet az egyiptomi Szuldán átengedett neki s saját kezével vette el a koronát, melyet senki sem mert volna kiátkozott fejére helyezni. Csakhamar megtudta, miért kellett oly sürgősen elutaznia Itáliából.

A második lombard liga, mely 1226-ban jött létre, megerősödött távolléte alatt és apósa Brienn János, a Szentszék katonája, belépett a nápolyi királyságba.

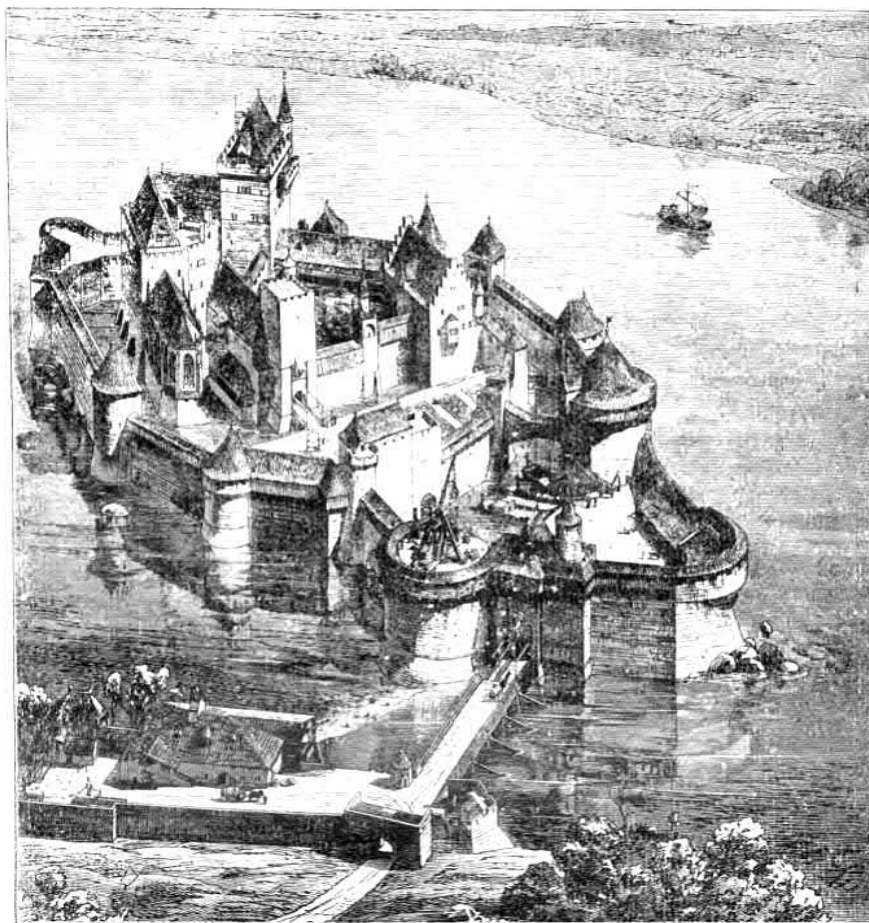
Frigyes hazatért és összegyűjtötte szaracénjeit, elkergette apósát és a ravennai diétán szövetséget kötött a hatalmas páduai fejedelemmel. Azt hitte, hogy ezzel északon helyreállította a békét. Nyugalmat akart, hogy nápolyi, messzinai és palermói palotáiban élhessen, görögökből, németekből, normandokból és szaracénekből álló népe, poétákból, művészekből, csillagászból álló udvarában.

Hirtelen meghallotta, hogy fia Henrik római király a Szentszék biztatására föllázadt ellene. Fölháborodva Lombardiába rohant szaracénjeivel, megverte fiát és Körte Nuova mellett fényes diadalt aratott a lombard ligán (1237). Tízezer lombard halt meg és esett foglyul. Immár Itália ura volt, második fiát Enziót kinevezte Szardínia királyának, elkergette Szcizliából a dominikánusokat és francziskánusokat, akik ellene áskálódtak és kimondatta követeivel, hogy ő az élő törvény a földön.

Ez a kijelentés felbőszítette a pápát, aki kijelentette, hogy Frigyes az a nevekkel és blaszfémiákkal teli állat, melyről szent János beszél. Frigyes erre a pápát elnevezte antikrisztusnak. A harc teljes dühvei tört ki újra a pápaság és császárság között. Gergely törvényen kívül állónak jelentette ki Frigvest, fölláztatva ellene a toszkánai és romanyai városokat és a császári koronát szent Lajos fivérének artoazi Róbertnek ajánlotta föl. Ez azonban bátyja javára visszautasította.

Frigyes volt az erősebb. Legyőzte a toszkánaiakat és romanyaiakat, hiába fegyverezte föl a pápa Velenczét és Génúát, a legtöbb város meghódolt. Gergely ekkor zsinatot hitt egybe, 1241-ben Szent Iszán de Latranban. Frigyes azonban körülzárta Rómát és hajóhadával, mely a pizaivaj egyesült, megtámadta a genuai hajóhadat, mely a zsinatot vitte. Agénuaiak Melionánál vereséget szenvedtek s huszonkét hajót vesztettek; két bíboros, egy sereg püspök, abbé, lombard városi követ esett Frigyes kezébe, aki ezüst lánczokat veretett az egyházfejedelmekre. Gergely fájdalmában meghalt.

Két évig üres volt a pápai trón. Végre 1243-ban a bíborosok agénuai

Vizen épült lovagvár a középkorban.

Szinibaldot választották meg IV. Innocent neve alatt. Frigyes tudta jól mitvárhat tőle:

— Szinibald barátom volt, — mondá — a pápa halálos ellenségem lesz. Innocent elmenekült Rómából s előbb Genuában, majd szent Lajosnál, aztán Angliában s végül Aragóniában keresett menedéket. De hasztalan. Annak az embernek, akitől remegett az egész világ, nem volt hol lehajtania a fejét. Végre Lyonba menekült, mely egyik érsekéé volt. Fölvívta a prelátusokat, hogy ott gyűljenek össze. A zsinat 1245-ben nyílt meg. Frigyes előre el volt ítélve. Mégis elküldte a zsinatra kancellárját

Viny Pétert, hogy védje, illetve igazolja. Ez azonban egy szót sem szólt s így Frigyes letételét mondta ki a zsinat. A másik küldött Szuessza Taddeusz minden erejével tiltakozott az ítélet ellen.

— „Megtettem kötelességem — felelte a pápa — a többi istentől függ.“

Frigyes mikor meghallotta az ítéletet, föltette koronáját és így kiáltott:

— „Innen nem kerül le addig, míg a vér patakokban nem folyt.“

Európa többi uralkodójának ezt üzenté;

— „Ha én elveszek, mindnyájan elvesztetek.“

Itáliára zúdította a szaraczeneket, mialatt Innocent új római királyt nevezett ki és keresztes háborút hirdetett Frigyes ellen.

Hasztalan lépett közbe szent Lajos. Eleinte eldöntetlen volt a harc, de Frigyes kedvenc fia Enczió foglyul esett s haláláig a bolonyiaiak börtönében sínylődött.

Frigyest ez lesújtotta. Hívei elhullottak vagy elárulták, mint Viny Péter, aki meg akarta mérgezni. Frigyes büntetésből megvakította, mire a szerencsétlen a falon szétzúzta fejét.

Frigyes hajlandó volt meghajolni és szent Lajost kérte fel közbenjárásra a pápánál. Beleegyezett, hogy Németországot és Sziciliát törvényes gyermekei közt felosztásuk.

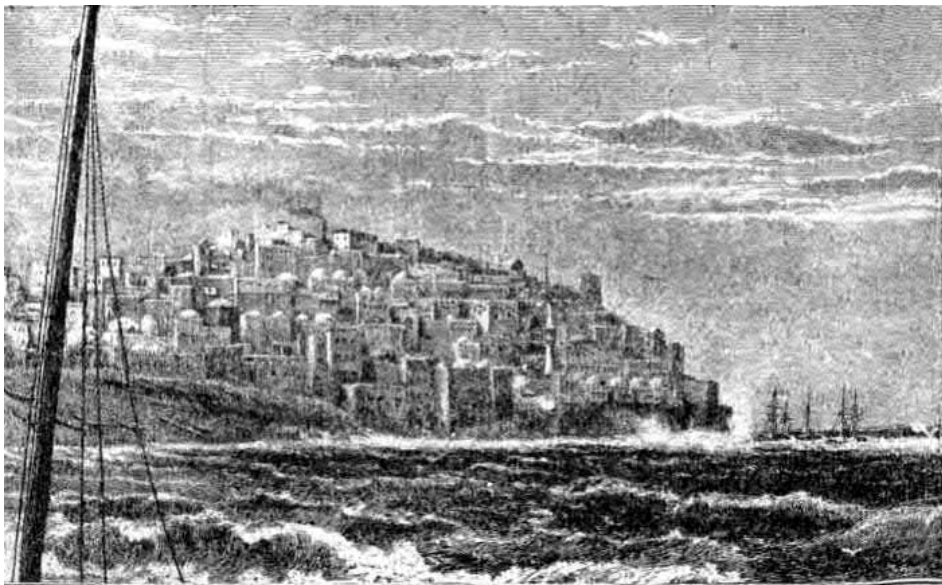
Innocent ki akarta irtani ezt a „viperafajzatot“ s hajthaílan maradt. A császár betegen s megtörtén mégegyszer a szaraczenokat hívta, hogy Rómán boszut állhasson. A páduai zsarnok Eccelino de Romano iszonyú vérontást vitt véghez, hogy magának Frigyeshez utat törhessen, de a császár hirtelen halála Fiorenzolában 1250-ben végét vetette a szörnyű küzdelemnek. Egyúttal azonban a német uralom bukását is jelentette Itáliában. A félszigetre új korszak: a szabadság korszaka kezdődött.

A speier városi székesegyház pecsétje.

A Szentföld a keresztes hadjáratok alatt.

Jafia a tenger felől.

A KERESZTES HÁBORÚK KORA.

A SZENT FÖLD.

A Földközi tenger szakgatott partvidékei elválaszthatatlanok az Ó-kor s a Középkor nagy történelmi eseményeitől. Ahelyett, hogy az óvilág három földrészét egymástól elválasztaná, ez a hatalmas, végtelennek látszó víztömeg összekötötte őket s a hullámaiktól öntözött partokra már a legrégebbi időben forgalmat, életet, művelődést s vállalkozási szellemet hozott, míg a három földrész belső területei még nagyon soká a legsötétebb barbarizmusban tengődtek. Egyiptomiak, fönikiaiak, karthágóiak, görögök, makedónok és rómaiak egymást váltották föl az Ó-kor történelmének irányításában, vagy legalább kemény harcot vívtak a vezető szerepért.

Ha a Földközi-tengernek távol keleti részén az Ázsiát és Afrikát összekötő partok mentén a tenger s a sivatag közt húzódó keskeny földszívtól a sors a politikai erőt és nagyságot megtagadta, helyette e virágzó vidéket tette meg a vallásik szülőhazájának. Onnan indult ki az Asztarte-kultusz, melyet a görögök a tenger habjaiból született Afrodite szépségének imádásává alakítottak át. Azon a dúsán termő vidéken alapította meg a zsidó

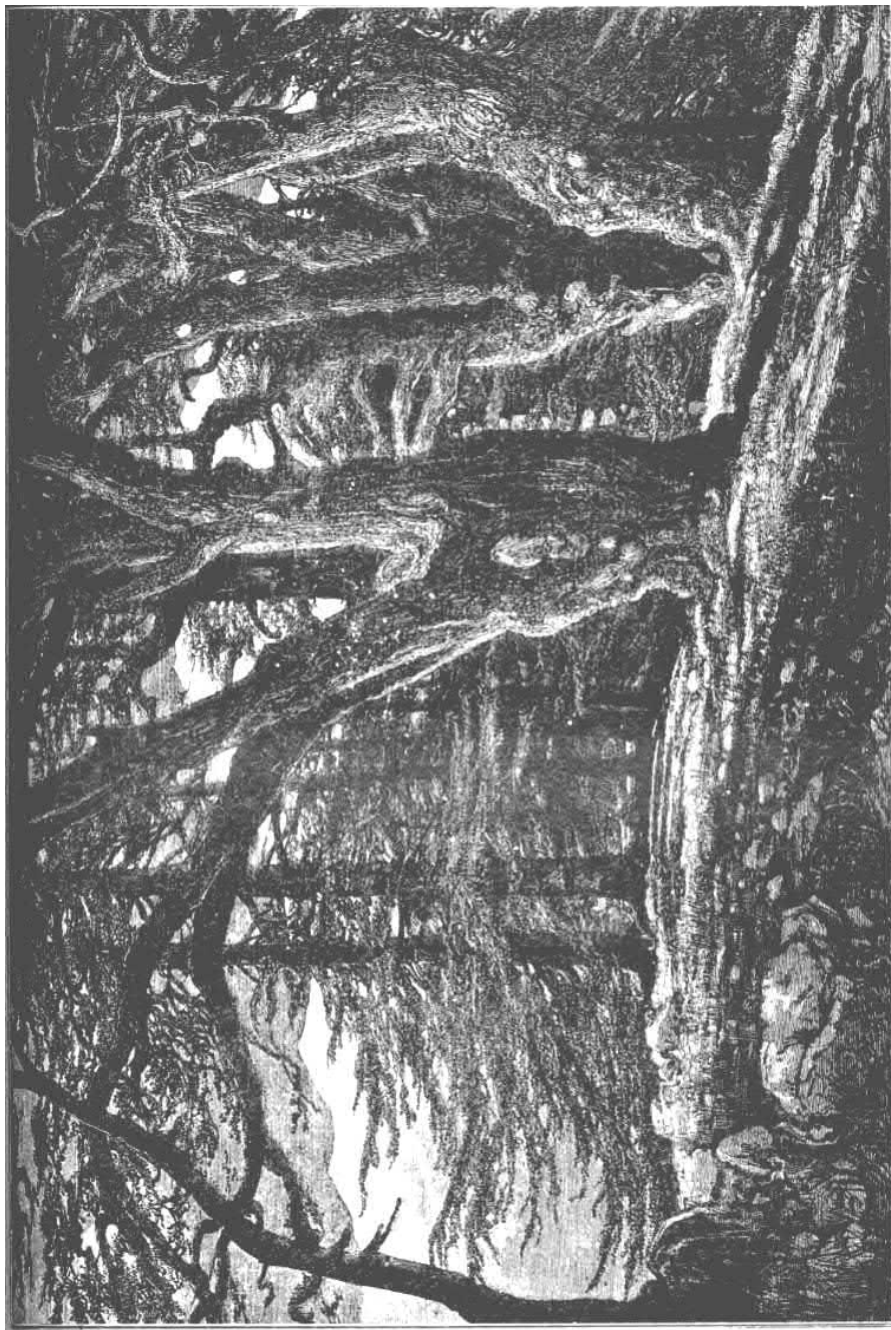
nép elsőnek a mindenható isten létezését hirdető egyisteniség tanát, igaz, hogy akkor még nem mint a minden népek fölött uralkodó mennyei hatalmat fogta föl, hanem mint kiválasztott nép, csak a maga számára foglalta le. De azután a tenger e távol partjairól hatolt el a világ népeihez a galilei Jézus nemes hitvallása s hat századdal később a másik világvallás, az izlam tört onnan diadalmas gyorsasággal elő.

Ám nemcsak a vallások történelme mutat a Földközi tenger ez apró keleti sarkára, a népek művelődésének nagyon sok és fontos eszköze vándorolt e legrégebb művelődési központból szerte a tudatlan világba. Föníciai hajók vitték az első nagy technikai találmányokat a tengeren át s a sok szellemi találmány között, melyeknek ha nem voltak is fölfedezői, de terjesztőivé váltak a föníciaiak, a legfontosabbak egyike a betűírás. Igaz ugyan, hogy az egyes népek más és más alakot adtak neki, de azért bizonyos, hogy minden szemita, európai, indiai, iráni, arab-mohamedán és mongol betűvetés végső eredményében ugyanarra, a Földközi tenger keleti sarkából bugyogó ősforrásra vezethető vissza.

De nemcsak a legrégebb időkben, a nagy világbirodalmak összeomlása után is a Földközi tenger maradt a folyton előretörő művelődés, a nagy politika melegágya. A német uralkodók az Elba partján, a francia királyok a Bretány és Normánia irányában nemzet, czélokot követtek, világpolitikát azonban az Olasz félszigeten s Olaszországból úztek Karolingek, Hohenstaufok, Kapetek egyaránt. Angolország is csak akkor került észd«,., nemzeti birodalomból a világtörténet sorsát vezető középkori hatalmak sorába, mikor a Földközi tenger hullámaintól öntözött területek egy részéhez Franciaországgal kiküzdött százados háború után jogot szerzett. Igaz, hogy végre is a Földközi tenger partvidékének a szülötte, a génuai Kolumbusz Kristóf volt az, aki Amerika fölfedezésével egy másik földközi tenger, az Atlanti Óceán felé vezette a nagy világforgalmat s a világereskedésnek s a világpolitikának más, új partvidékeket adott.

A keresztes háborúk nagy, nélkülözhetetlen földadatot teljesítettek. Míg korábban mindig csak a Földközi tenger bizonyos partjai vagy félszigetei játszottak kiválóbb szerepet s álltak a történelem előterében, a keresztes-háborúk e tenger keleti és nyugati részeit összekötötték, latinokat és germánokat görögökkel, Szíria és Egyiptom lakosaival közvetlen összeköttetésbe hoztak s ez által a történet minden területén hatalmas átalakulásoknak, valóságos forradalmi változásoknak lettek forrásai. Olyan hatalmasak, olyan mélyrehatók voltak ezek a változások, hogy végül a nyugati világfelfogás kereteit teljesen szétrobbantották, belső és külső műveltségét szélesebb alapokra fektették, keresztény-római fölfogását megrendítették, vagy teljesen újjáalakították. Egyszóval nagy részük volt az újabb idők keletkezésében.

Palesztina! Csudás dolog, hogy az utókor előtt az Ígéret földjének

A Libanon kétezereves czédrus-fái alatt.

éppen az a neve lett a legtisztelietreméltóbb, a legmagasztosabb, amely az isten választott népének legelkeseredettebb ellenségeitől, a filiszteusoktól származik. Ám, amint hajdanában a keresztes vitézek e földre lépésük pillanatában saruikat levetették, mert az a föld szent s megcsókolták, úgy ma is valamennyiünk előtt szent ez a szó: Palesztina. Szent, mert tisztelétét már a zsenge gyermekkor napjai nevelték szívünkbe.

Íme a régi Palesztina. Változatlan egyformaságban húzódnak partjai, sehol kikötő, a partok hosszában homokos esik. A hajók, melyek meg akarják közelíteni, csak messze kint a nyílt vízen vethetnek horgonyt, az utasok, az áruk csónakban, a dagály hullámain jutnak el a partra. Az egész parton Jeruzsálem közelében csak egy helység van: Jaffa, melyet még a föníciaiak alapítottak a filiszteusok földjén. Egyedülálló sziklafalon épült s a tengerbe nyúló sziklanyelvei veszedelme a hajóknak, a kikötője se jó, mégis Salamon ideje óta megmaradt a főváros kikötőhelyének s megőrizte forgalmi fontosságát, mert éppen az egyetlen tengerparti város Jeruzsálem közelében. A város mögött két mértföld széles, hosszú sík fut végig a part hosszában: a tulajdonképeni ígértföldje, a vágyva várt Kanaán. Ma már nem a hajdankor tejjel-mézzel folyó országa, de a földje ma is jó s a többi Palesztinához hasonlítva, még ma is az ígért földje, melyért érdemes volt éiet-halálharcot vívni a filiszteusokkal és kanaánitákkal. Sok helyt még ma is paradicsom, narancsot, szőlőt, datolyát, olajbogyót bőven termő.

A keskeny, termékeny síkságon tulköves, szikláslépcsőzet vezet ahhoz a meszes fősíkhöz, mely Judea országának tulajdonképeni magva volt. Nem mindenütt terméketlen, de ma már elhanyagolt, a keresztes idők zöldelő völgyeit s fősíkjait ma hasztalan kutatjuk. Kelet felé Juda e hegye a négyszázméternyire a tenger színe alatt húzódó keskeny Jordánvölgyet zárja be a jerikói oázissal s a sós és tövises lépokkal övezett Holt-tengerrel. A Jordán és a Holt-tenger választják el Juda hegyét Moab hegységétől s azontúl már a tikkasztó, esőt sohasem ismerő, forró arab-sziriai sivatag terül el.

Körülbelül a Judea hegység közepén, a síkság és a Jordán vize közt, szürke, vízben szegény magaslatokon fekszik Jeruzsálem városa. Magasan, a Moria és Bezetha halmokon áll a hajdan dicső város. A két halom között törmelékkal s kövel fődött mély völgyek húzódnak, a Hinnom és a Kidrom-völgy. Ez utóbbi, melyet régebben a Jozafát-völgyének tartottak, választja el Jeruzsálemet a keletre emelkedő olajhegytől. Mélyen a völgyben homok, törmelék és sírok közül zöldelő kert látszik: Getszemane kertje.

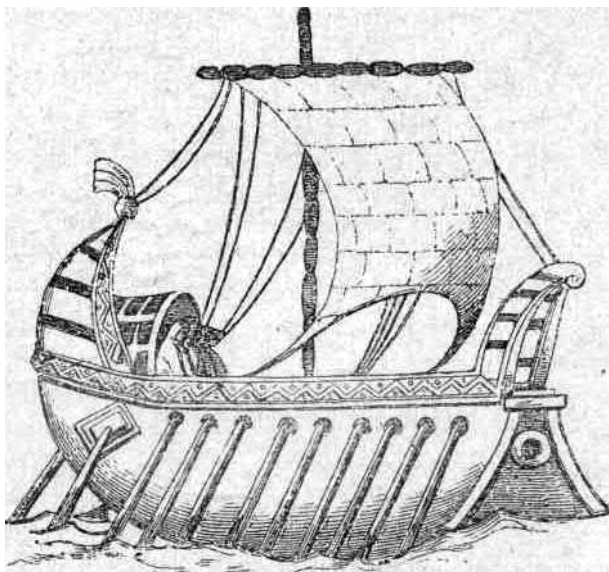
Déli Judeától egészen elüt Galilea s egyáltalán középső és északi Szíria. Ennek a hegyei a tengerig elnyúlnak s pompás kikötőket szakgatnak a partokba. Miként valami hosszú ujj nyúlik a Karmel a tengerbe s óriási gáthoz hasonlóan védelmezi a szelek s a hullámcsapás ellen a haifai öblöt

Mögötte terülnek el Galilea barátságos hegyei és zöldelű síkságai, ahol Jézus felnövekedett s tanait hirdette. Ott van Nazareth s a tengerparton Tiberiasz és Kapernaum szomszédságában Genezareth. A Karmeltól északra Haifa, Akkon vagy Ptolemais, Szidon, Beirut, Gibelletum vagy Dsebeil, Tripolisz, Tortoza vagy Tartusz, Laodikea vagy Ladíkie, Alekszandretta vagy Iszkanderum egész láncolatát képezik a fontos tengerparti városoknak s elnyúlnak egész Kisázsiaiáig. Nem messze a parttól fekszik Antiokia is. A Libanonban, tehát az egész szíriai partvidék közepe táján emelkednek a leghatalmasabb hegyek, melyek néhol 3000 méter magasságig merednek az ég felé. Lankásain virágos kertek, tölgyerdők s a híres libanoni cédrus berkei zöldéinek. (1. 375. és 385. old.)

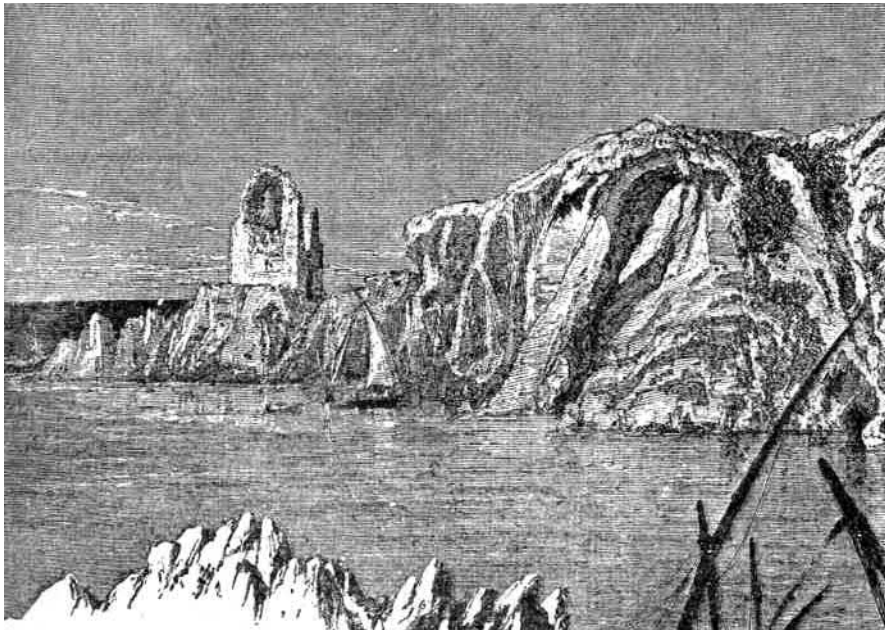
S ami déli Palesztinában olyannyira hiányzik, az üdítő viz is meg van itt mindenfelé! Források, patakok, folyók szeldeklik a virágzó vidéket. Azért is fejlődhetett középső és északi Szíria a kertészet s földmivelés csudaországává, mely a kereszties háborúkban harcoló királyokat keresztény fejedelemségek alapítására lelkesítette. Innen került a kereszties háborúk alatt a sok addig ismeretlen gyümölcs, fa s gyógyfü a messzi nyugatra. Sőt még Judea síkságai és hegyoldalai is termékenyek voltak a kereszties háborúk idejében s termékenységüket bizonyára számos öntöző csatorna fokozta. Így beszélnek legalább akkori források. Ilyen képe volt Kelet országának Európa s a kereszties háborúba induló vitézek képzeletében. A szentelt helyek s olyan természeti szépségek országa, mely Itália legbujább hegy- oldalainak szépségét is elhomályosította. Olyan föld, a datolyapálmával s banánnal a szépágu olajfával s a hihetetlenül édes és nagyszemű szőlővel, az ott honos szentjánoskenyér-fával, a mandula- és granátfával s a sokféle bokorral, melyek illatos fűszert szolgáltattak, leánder, azalea s rózsafa váltakozott ragyogó színompás képben. A parton szomorú, sötétszínű ciprus s thuják hajladoztak az enyhe tengeri szellőben s az egész mintegy azt látszott beszélni a jövővényhez, hogy a virágzó s buja élet mellett mily közel áll a halál csendes birodalma.

A római-germán népvilágnak éppen a kereszties háborúk azok a vállalkozásai, melyeket általában hamisan ítélnek meg. Politikailag elijesztő tragédiának mondják, azok pedig akik csupán egyes résztvevőinek szereplését tekintik, kaland hajhászást látnak benne, holott világtörténelmi és művelődéstörténelmi szempontból nézve kétségtelenül nagyszerű, áldásteljes anyagi és szellemi átalakulások kiindulópontja, új alakulások forrása, melyeket a vén Európa csak százados munkával tudott magába fogadni, megemészteni. A kereszties háborúk tulajdonképpen célja nemcsak a legyőzöttek, de a győzők szellemi leigázása volt, eredményük mégis a szabadságot szolgálta, anélkül, hogy azok, akik intézték, csak sejtették volna is ezt az eredményt. Maga a pápaság, a kereszties háborúk értelmi szerzője sem fogta föl hosszú ideig, vagy legalább nem akarta fölfogni e meglepő ered-

ményt. A Keletre is hatással voltak a keresztes háborúk, de ez a hatás elenyészően csekély ahhoz képest, melyet a napnyugati országokra gyakoroltak. A lovagság ragyogó kifejlődése, a városok meggazdagodása és felszabadulása, a nyugat-európai polgárság hatalmas föllendülése, a laikusok teljes megvilágiasodása, a népek és nemzetek öntudatra ébredése, lázadásuk a pápa főhatósága ellen, a társadalmi megművészi újjászületés és az emberiség szellemi forradalma, az eretek mozgalmak és zsinati háborúságok, a reformációk, új kereskedelmi utak fölfedezése és fölkeresése, új, addig nem ismert országok belevonása a kulturéletbe, mind kiváló világtörténelmi eredménye a keresztes háborúknak.

Középkori tengeri hajó.

Részlet a Szentföld partvidékéről.

A KERESZTES HÁBORÚK EREDETE.

Az óriási hanyatlás után, melybe az egyház a IX. és X. század alatt siilyedt, a XI. század első felében nemcsak teljesen magához tért, de a század második felében a céltudatosságnak és a hatalomnak olyan magaslatára emelkedett, melyet sem azelőtt, sem azután többé elérni nem tudott. A kicsinyességek és a züllés sarába süllyedő pápaságot, Nagy Ottó óta mindig a német császárok emelték ki, ők igyekeztek magasztos földadata tudatára ébreszteni. Politikából tették, a maguk hatalmának erősítése végett, hiszen a pápaság tulajdonképpen ellenségük volt. Szerencsétlen körülmények és némelyikük éretlen tehetlensége következtében a politikájuk odavitt, hogy tényleg önmagukat gyöngítették, halálos ellenségüket, a pápaságot pedig hihetetlen erőhöz és hatalomhoz juttatták, úgy, hogy később könnyű szerrel romlásba dönthette és porig alázhatta őket Lángeszű pápák, akiknek főgondjuk nem a helyi érdekű, kicsinyes villongások diadalmas elintézése, hanem az egyház talpraállítása volt, rendet, tisztaságot vittek a pápaságba és az egyházat, a vallási gondolatok szolgálatába vezették vissza, Egiszheim Brúnó gróf, aki IX. Leó néven került a pápai trónra (1048—

1054), azután elérkezettnek látta az időt, hogy a földöntúli átszellemülés, az üdvösség nevében, a csupán földi javak, érzések, vágyak, fogalmak, a világi élet fölfogásai ellen felvegye a harczot. Ebben a háborúban Leó tanítványa, Hildebrand szerzetes, aki a Leó után következő pápák politikáját irányította s később VII. Gergely néven maga is Péter trónjára ült, játszott a főszerepet. Ha az ellenséget még nem is tudta teljes fegyverletételre kényszeríteni, olyan súlyos vereséget okozott neki, amelyet már csak az egyház teljes, föltétien diadala követhetett. De gondolatainak győzelmét már előre látta, munkája nemcsak a világi hatalom tekintélyét ingatta meg, hanem mélyen a világi nép lelkébe plántálta a vallásos meggyőződést, a hitet.

A világiak már a XI század közepén bizonyos jámbor engedékenységet mutatnak az egyház gondolatai, követelései iránt, a hit már akkor mélyen gyökeret vert a lelkekben. III. Henrik császár, akire az egyházi áramlat nagy hatással volt, sanyargatja testét, félénken elhúzódik a legcsekélyebb világi örömök elől; mialatt Adalbert Bréma—Hamburgi érsek dúsan terített asztalnál étkezik s nagy vigasságban mulat a vándorló csepürágók mutatóványain, azokén, akiket Henrik a vallás nevében botokkal üzet ki a Pfalzból. A világi nép mind félénkebb lesz s a XI. század vége felé már teljesen megadja magát. A világi költészet például teljesen elnémul s csak a keresztes háborúk alatt jut megint szóhoz. A XI. század már csak a latin prózát ismeri s legfőlegb néhány kolostorban született versezetet. Irodalma kizárólag a római egyház nehézkes, éles, ujtó s vitásából áll, meg az ellenpártéból, amelyben utoljára lobban föl a germánosság s általában a világi fölfogás daczos ellenkezése. Van ezeken kívül egy sereg kolostori krónika, melyek elbeszélő alakjukban is az egyház és a világiasság, a pápa és a császár harczát, az úgynevezett investitúra háborút szolgálják. Az akkori irodalom az egyház diadalmas előnyomulásának jegyében állt. Az élet is mindinkább az önsanyargatás útjára lép. Csakhamar ott áll a világ, hogy az ember a legcsekélyebb világi örömök: a család, barátság, társaság, a vagyon iránti tetszését sem meri többé kifejezni, mert minden világi élvezet tisztátalan. Ami nem túlvilági, az mind ördögi kísértés, az egyház tetszését s kegyelmét csak az nyeri meg, aki mint I. Hermann badeni örgróf, nőt, gyermeket, barátot, országot elhagy s a kolostor rideg czellájába, vagy az öserdő csöndjébe menekül, hogy ott a magányban a vallás folytonos gyakorlatával a világi hívságok utolsó maradványait is kiirtsa szívéből. Teljesen e kor gondolkodásának felel meg a „szegény Henrik“ legendája, a lovagi férfiúé, akit szörnyű testi nyavalya látogat meg s amelyből később egy ártatlan leányka áldozatkészsége menti meg. Mert a betegség nem büntetésből nehezedik Henrikre, aki erényes, jámbor s jószívü lovas, emberileg kifogástalan életet él. Mégis megérdemelte a büntetést, mert világi érényekben gyakorolta lelkét. Ez a kor nem ismer jót-rosszat, csak világi és túlvilági gondolkodást.

Ez az a jámbor, félnék kor, melyet VII. Gergely teljesen a középkori gondolkodás igájába hajtott s ez egyúttal a napnyugati népek ama hangukata, melyet az első keresztes háború megindítására használt föl II. Orbán pápa Gergely harcias és fényes elméjű utóda.

Sohasem volt az egyház olyan közel ahhoz, hogy az egy pástorról s egy nyájról, vagyis az egész földnek a római egyház igája alá hajtásáról szóló gondolatot megvalósíthassa, mint Gergely s még inkább II. Orbán idejében. Gergely is, Orbán is egy czélt követtek: összetörni az izlamot, hogy azzal a viláгурalmat biztosítsák maguknak, mert a görögség leverése azután már kevés munkát adna. Aki ezt eléri, aki az izlamot s a görög világot Rómának aláveti, az egész földkerekségén úrrá teszi a római egyházat.

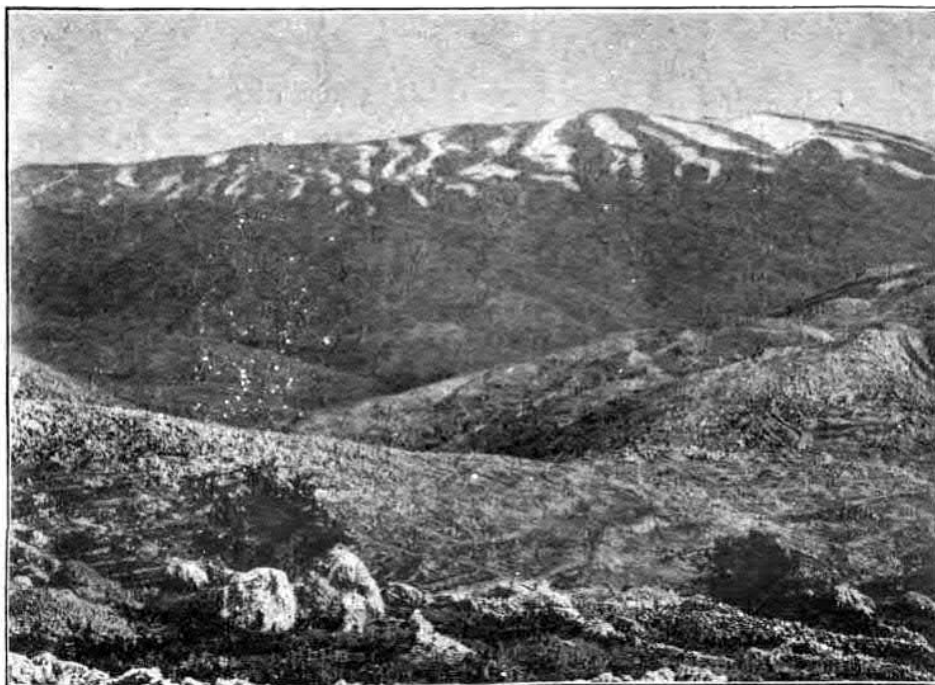
Zarándoklások a szent sírhoz nagyon sűrűn fordultak elő a középkorban. Ezek nem voltak bizonytalan, veszedelmes utak, azaz különösen azóta, hogy Nagy Károly diplomáciai úton könnyebbségeket és bántatlanságokat biztosított a szent helyek, valamint az ott levő papi intézmények s végül keresztes lakosaik védnökségét elvállalta. Még előkelő aszszonyok is, mint Nagy Ottó sógornője Judith is veszedelem nélkül teheték meg a hosszú utat. Az utazás, ha akadály nem jött közbe, nem tartott soká. Így például Lambert herszfeldi szerzetes, aki 1058—1059-ben indult zarándok útra Palesztinába, krónikája szerint a kolostorból való elindulásától számítva egy év alatt érkezett vissza a szent földről. Más krónikák sem mutatják hosszabbnak az utat.

A XI. században már a zarándokút kevésbé kényelmes és veszedelmesebb volt. Nem mintha a mohamedán államok türelmetlenebbek lettek volna a szent sír keresztesvallású látogatóival szemben, mint elődeik, hanem azért, mert maguk a keresztesek folyton harcban álltak egymással s a kelet politikai viszonyának bizonytalansága miatt. Ettől eltekintve 1021-ben a szent helyek védnöksége a bizánczi császárságra szállt át, a minék természetes következménye az lett, hogy a Jeruzsálemben lakó görögvallású keresztesek sokféle előzményben részesültek a latinok rovására. A sziriai és jeruzsálemi hatóságok folyton emelték az adót, minthogy egységes vezetés és tekintély nem volt, a hatóságok megvesztegethetősége nem ismert gátat, az országutakat rablóbandák tették bizonytalanná, akik legszívesebben a napnyugatról érkező zarándokokat fosztották ki. E kellemetlen állapotok ellen az európaiak egyelőre maguk akartak védekezni és pedig úgy, hogy a zarándokokat hatalmas fegyveres csapatokká szervezték, melyek néha több ezer emberből álltak.

Ezek a fegyveres zarándoklások csupán külsőleg függenek össze a keresztesháborúkkal, épp úgy, mint azok a harcias vállalkozások, melyeket a XI. században az itáliai-tírheni tengeri városok kereskedésük védelmében Északafrika és Spanyolország mór kikötővárosai ellen indítottak.

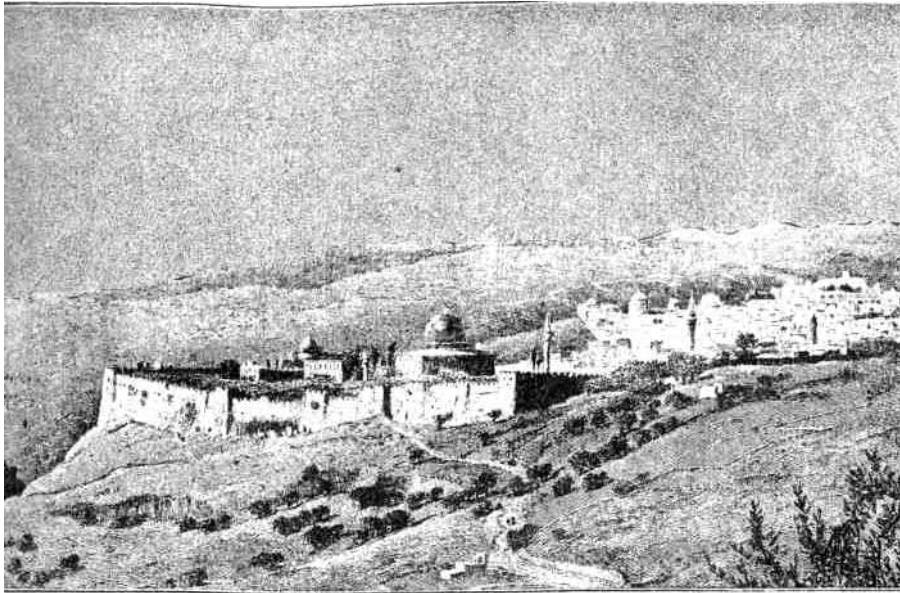
Ilyen előfutója a keresztesháborúknak a normannok irtóháborúja a szicíliai szaracénok ellen, valamint a spanyolok szabadságharca a mór uralom ellen.

Ám mindez események nem képezték sem okát, sem kezdetét a keresztesháborúknak. Sokkal inkább tekinthető ennek a görögség akkori helyzete.

Hermon hegység.

Észak-Palesztina hegyláncza; a belőle eredő vizek táplálják a Jordán folyót.

Észak-Palesztina hegylánca; a belőle eredő vizek táplálják a Jordán folyót.

A GÖRÖG VISZONYOK

A középkorban két különböző világ volt: az evangéliumé és a koráné. Néhányszor már összeütköztek, de egyenlő erők lévén, inkább osztozkodtak. A korán a Pireneusoktól a Gangeszig uralkodott, az evangélium egész Európa fölött Spanyolország kivételével.

Tudjuk mi volt a kereszténységben a germán társadalom: a lelke. Igaz, nem tudta egységét föntartani, de szétdarabolódása sem lett végzetes, mert az élet és a tevékenység hatalmasan lüktetett benne.

A görög társadalom, mely a kereszténység másik részét alkotta elszigetelten a germánok és arabok között, folyton öregedett. Jusztinián óta mindig ugyanaz ismétlődött: palotacselszövények, kegyetlenkedések, teológiai viták s néha törvényhozói munkálatok. Szakadása a germán népektől s a kelet egyéb népeitől annál nagyobb lett, mert vallásossá vált. A két egyház elszakadása, (szisma), mely a képtisztelet viszályával kezdődött, két száradon át folytatódott, bár a görögök Irén és Teodóra alatt visszatértek a képek imádatához. Fókusznak a konstantinápolyi patriarchal székbe való helyezése (1857), melyet I. Miklós pápa helytelenített, újabb szakadást okozott.

A kovászos kenyér helyett kovásztalan kenyér alkalmazása, a papok

házassága, a közönséges nyelv használata, a víz alá merítéssel való keresztelés, a szombati böjt s különösen a két egyház versengése a bulgár király miatt, akit a pátriárka a maga egyházának nyert meg, teljessé tették a szakadást 1054-ben, mikor a pápa legátusai Szent Zsófia oltárára letették az egyházi átkot, melylyel a pápa a „görögök hét halálos eretnységét sújtja.”

Önmagára maradván is elég erőforrása volt még a konstantinápolyi birodalomnak, sőt némely császára nemcsak megvédte a határokat, de előnyöket is szerzett a szomszéd népek között.

Az orosz támadások 865-ben kezdődtek. A kalóz normandok voltak ezek, akik a többi Európát is rettegésbe ejtették. Első támadásaikat a bizáncziak a görögtűz segítségével visszaverték. A 10. század közepén a Duna partján akartak megtelepedni, de Zimisecz János 972-ben elkergette őket. Elkedvetlenedve, az oroszok barátságot kötöttek a görögökkel s amióta vezérük Wladimir elvette II. Bazil császár leányát (908), szent volt a béke közöttük. Wladimir fölvette felesége vallását.

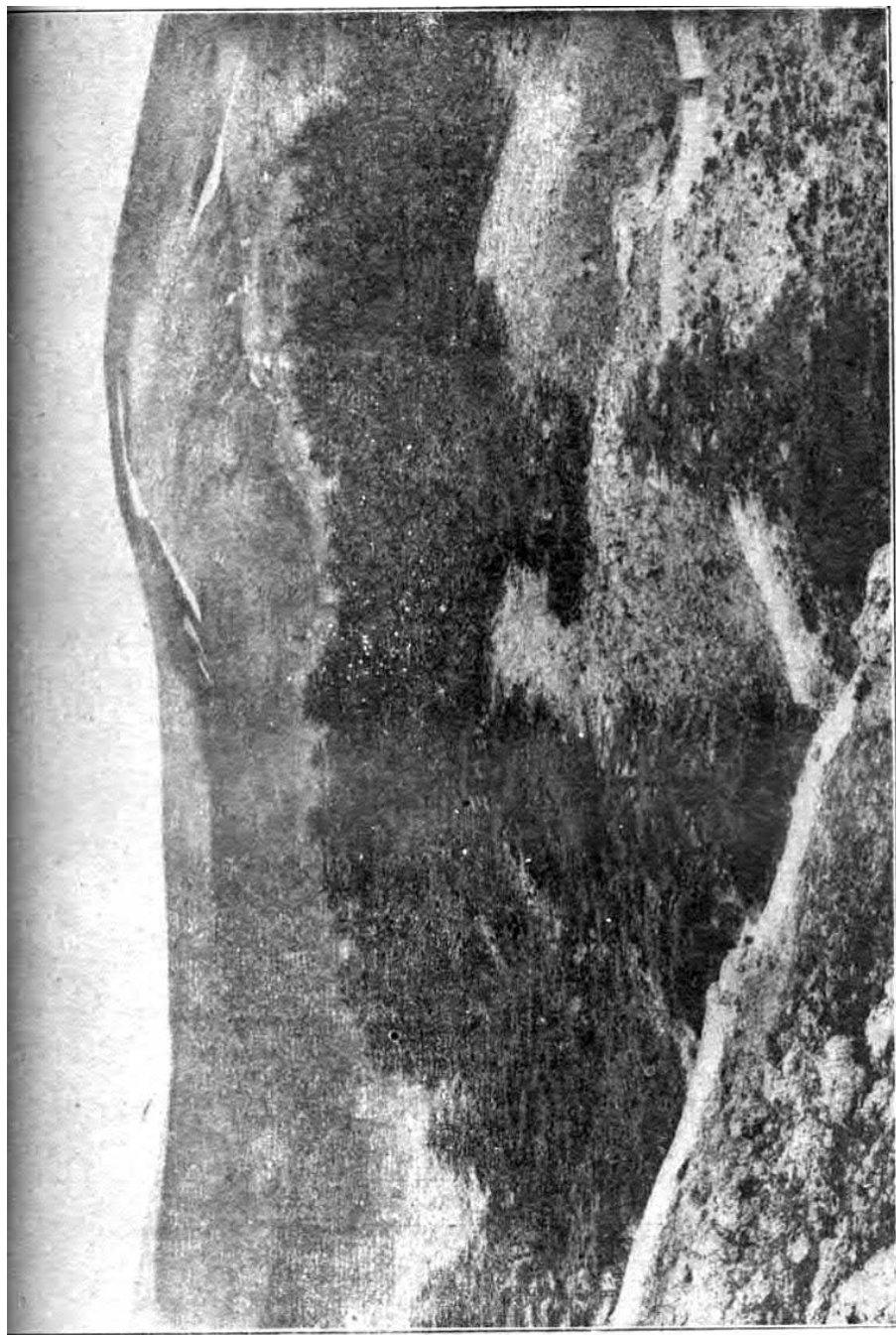
A bolgárokkal való küzdelem még jobban végződött. Sámuel király húszszor támadta meg a császárságot, sőt Konstantinápoly alá is eljutott, de 1019-ben Bazil megsemmisítette a bolgár királyságot. Szóval a bizáncziak még hódítottak is.

A görögtűz az arabok támadásait is visszaverte. A 9. században a görög hajóhad visszavette az arkipelágus szigeteit és Morea több pontját, sőt egész Sziciliáig üldözte őket. A 9. században Fokair Vikefor hadsereget vezetett Kilikiába és Szíriába, Zimisecz János még tovább ment, átkelt az Eufratuson és rémületbe ejtette Bagdadot. A görögök roppant életerőről tettek tanúságot, túléltek ezeket a barbárokat, akik annyiszor megverték őket,

Hérakliusz óta három dynasztia: az izauriai 7—17—802, a trigiai 820—867 és a makedónjai 867—1056-ig uralkodott Bizánczban. Az utolsó némi fényt is kölcsönzött a birodalomnak. Igaz a bulgárok és abbaszidák kimerült ellenfelek voltak, ellenben a Homuenek dynastiája, mely 1057-ben lépett a trónra Izsákkal, rettenetes ellenfelekre akadt: a törökökre, akik akkortájt jöttek Ázsiából. Egyetlen kiváló uralkodója Diozsén Román a 11. században legyőzte a szelazsuk Alp-Arszlánt, de a második háborúban 1071-ben foglya lett. Domnen Alekszisz (1081) már nem tudott nekik ellenállni és a germánokat hívta segítségül s így hozzájárult némiképp az első keresztes háborúhoz. E nagy események közepette a görög császárság, mely teljesen kimerült, a frankoknak engedte át az első szerepet s a nyugat és kelet civilizációjának érintkezése megmutatta, kié a jövő.

Ilyen volt a keresztény világ.

A muzulmán világról tudjuk szintén, mennyire elgyöngült. Még három nagy birodalmuk állt: Spanyolországban az o m a j á d, Afrikában a

Czádruerdő a Libanon-hegységben.

f a t i m i t a, Ázsiában az a b b a s z i d a. Aztán a kordovai omajádok, a keresztények északról és a mórok délről jövő támadása alatt eltűntek. A kairói fatimiták már csak Egyiptomra szorítkoztak a nyugati uralkodó és a keleten győztes szelozsuk törökök térfoglalása folytán; végre a bagdadi abbasszidákat 1058-ban ugyancsak a törökök úgyszólván megsemmisítették. Az arab társadalom tehát nem volt oly szerencsés, mint a germán, hogy határokat szabhatott volna a későbbi betöréseknek és e határok mögött békésen szervezkedhetett volna.

A törökök hatalmas birodalmat alapítottak, Torul Bég utódai, Oroszlán Alp (1053) és Malek Sah (1075) alatt. Az első elfogta Diogén Román görög császárt s meghódította Arméniát, az utóbbi előzönlötte Szíriát, Palesztinát, Jeruzsálemig és egész Egyiptomig hatolt, míg a szeldouk-család egy tagja elvette a görögöktől Kis-Ázsiát és a Taurusztól a Boszporuszig megalapította az ikoniumi királyságot, mely fia Kilidse, Arszlan alatt rumi szultánátus nevet vett föl; Malek Sah halálakor (1093-ban) birodalma összeomlott. Szíria, Perzsia, Kermán külön szultánátusra szakadtak. Valamennyi ázsiai hódítás sorsa ez. Mégis egész Ázsia a törökökké volt, mikor a keresztények megérkeztek. .

Názáreth, a szentföldi zarándokok egyik kedvelt zarándokhelye.

Remete Péter vezeti az előhadat.

AZ ELSŐ KERESZTES HAD.

A zárt határok közé szorult európai lelkét minden arra a helyre vonzotta, ahol Krisztus kiszenvedett. Jeruzsálem, ahol Helén császárné kegyetlenesen összegyűjtötte a Megváltóra vonatkozó ereklyéket, Jeruzsálem és mellette a Golgota, Betlehem, ez volt a keresztény ideálja, a hely, a hová legkomolyabb és legédesebb gondolatai vonzották. Boldog volt, aki láthatta Jeruzsálemet és még boldogabb, aki ott meghalhatott. Palesztina messze volt. Csak néhány zarándok vándorolt oda; visszatértükkor mohón hallgatták elbeszéléseiket. A gyűlölet és szörnyűködés kiáltásai hangzottak, mikor megtudták, a fatimita Hakem Kalifa mily kegyetlenül uralkodik a szent városon, később pedig Malek Sah. Már a zarándokokat se bocsátották be, csak arany ellenében és sokan, kiknek az úton pénzüik elfogyott, ott maradtak a szent város kapui előtt és ott vártak valamely Európából érkező gazdag úr irgalmasságára. Az utazók száma lassanként mégis emelkedett és idővel tekintélyes lett. A 11. században néha 3000-en indultak egyszerre, sőt 7000-en is. Ezek még békés csapatok voltak, de akik már előkészítették az utat a harcizasabbak számára.

Kommen Sándor császár fenyegetve az araboktól, akik Konstantinápolyt szemben táboroztak a Boszporus túlsó oldalán, az összes keresztény udvarokat segítségül hívta. De hasztalan. II. Szilveszter pápa hiába irt a fejedelmeknek Jeruzsálem fölszabadítása érdekében. VII Gergely 50.000 lovag élén akarta visszahódítani a szent sirt. Császárok és pápák nem tudták megvalósítani, egy egyszerű szerzetes valóra váltotta.

Jeruzsálem egy vad török horda kezébe esett, mely bántalmazta a lakosságot s idegen csak a legnagyobb veszély árán juthatott oda. Remete Péter Franciaországban elmondta e szomorú eseményeket és a nép elkeseredésében mindenfelé fegyvert fogott, hogy a szent sirt a hitetlenek kezéből kivegye. A klermonti zsinat 1095-ben II. Orbán pápa elnöklete alatt kimondta a keresztes háborút s ebben és a következő évben egy milliónál több ember tűzte mellére a vörös keresztet. Az egyház az isteni fegyverszűnet védelme alá helyezte őket és több kiváltságot adott nekik.

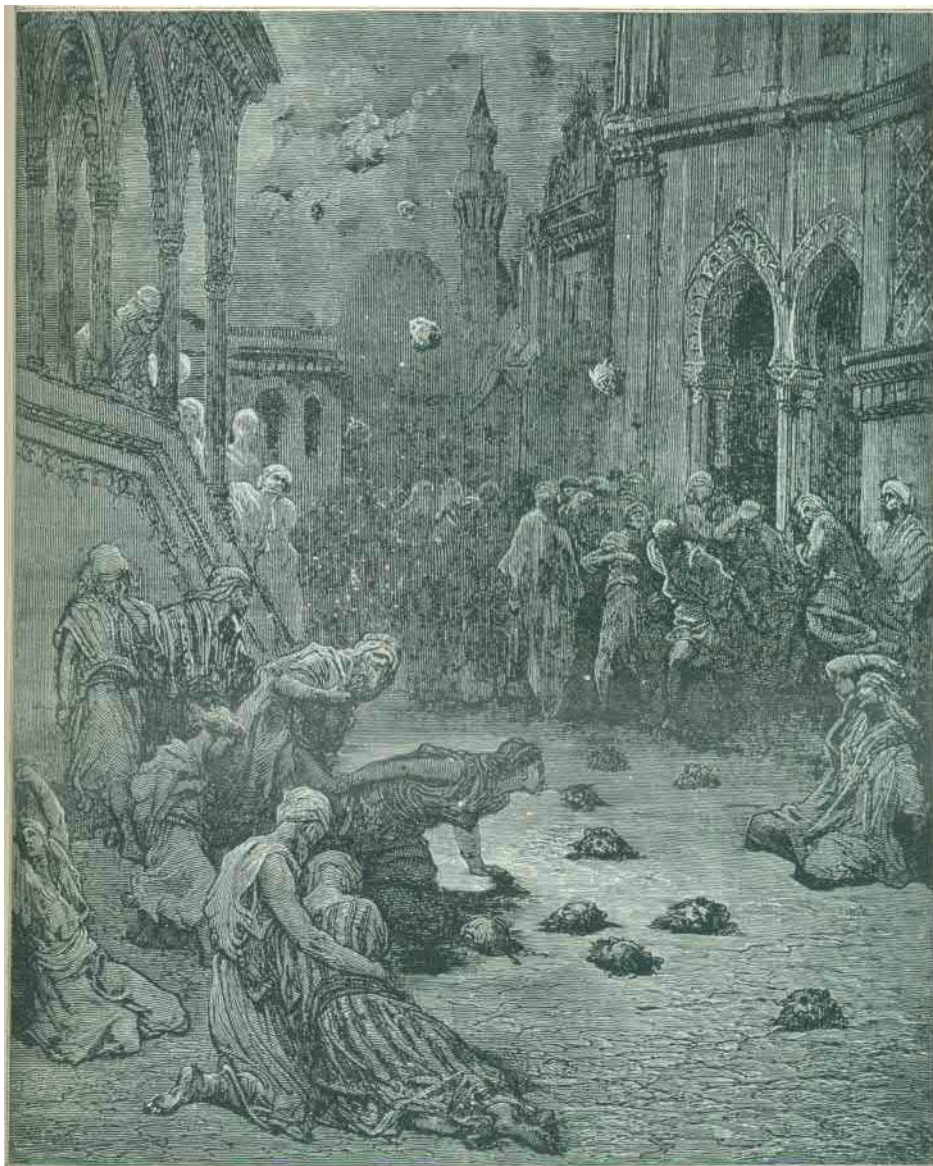
A legtávolabbi országokból is jöttek emberek. Olyanok is, akik csak úgy tudták megmondani, mit akarnak, hogy két ujjukat kereszt alakjában egymásra tették. A legszegényebben indultak először útnak, minden készület, úgyszólván fegyver nélkül. Nők, aggok, gyermekek kísérték őket s ha valamely kastély került az útjukba, kíváncsian kiáltották: „Nem ez Jeruzsálem?” 15.000 ember nyitotta meg a sort, utána Remete Péter következett 100.000 emberrel. Egy másik csapat Gotsalk német pap vezetésével zárta be a menetet, Németországon mentek keresztül, megfojtották az útjukba kerülő zsidókat, raboltak és fosztogattak s egészen rászoktak az erőszakoskodásokra.

Magyarországon azonban a nép fölfegyverkezett és szétverte a fosztogató bandát, roppant sokat megölt közülük.

Konstantinápolyba csak egy kis töredék jutott el. Alekszis császár, hogy megszabaduljon tőlük, gyorsan átvitette őket Ázsiába. Mind elpusztultak a török kardok alatt a nikeai síkon.

Míg ez a vakmerő előcsapat elpusztult, a lovakok fegyverkeztek, szervezték a sereget s útnak indultak. Állítólag 100.000 lovasból s 60.000 gyalogusból állt a sereg. Az északfranciák és lotaringiaiak Német- és Magyarországon át vonultak. Velük volt Bullion Gottfried herceg, a legbátrabb és legvallásosabb keresztes és két testvére, bulonyi Eusztaz és Boduen. A délfrcziák a hatalmas és gazdag tuluzi gróffal az Alpokon át mentek Dalmácián és Szlavónián keresztül Trákiába. Adhemar érsek, a háború szellemi vezére is velük volt. A normand herceg, Bloa, Flandria, Vermandia grófja csatlakoztak az itáliai normandokkal. Bohemund tarenti herceg és unokafivére, Tankred, aki Gottfried után a kor legnagyobb hőse, valamennyien átkeltek az Adrián, Görögországon és Makedónián.

Konstantinápolyban találkoztak az összes hadak. A keresztesek egy része már itt pusztítani s gyilkolni akart, hogy az álnok görögök csalafin-

A Nikéa előtt elfogottak fejét a városba röpitik.

Remete Péter buzdítja a sereget, mely ismételen kitar-
tást és hősiességet fogad.

kozásánál régi templom áll, ahol aki verekedni akar, istenhez imádkozik s várja ellenfelét. Én ugyan várhattam, nem mert senki jönni. Alekszisz csak akkor nyugodott meg, mikor e büszke harcosok utolsója is átkelt Ázsiába.

A keresztések ostrom alá vették Nikeát. Megragadó volt a hatalmas tábor, melyben mindenki más nyelven beszélt s kiáltozott, s melyet mégis egy gondolat vezetett. Az összegyűlt nyugat láttára a hűbéres elszigeteltséghez szokott kortársak lelkében talán először derengett a nemzet, a haza gondolata. Véres küzdelem után Nikea már meg akarta magát adni, mikor a seregben levő görögök rábírták a lakókat, hogy tüzzék ki Alekszisz lobogóját. Így aztán megtámadhatlanok voltak. A keresztések fölháborodva ez áruháson, eltávoztak Kisázsia belsejébe.

A nikeai úton Remete Péter embereinek hullái hevertek. Legsörnyűbb ellenségük nem a török volt. Kilidje Arszlán, akit nemrég, Nikea előtt megverték, ki akarta köszörülni a csorbát, de legyőzték a dórii síkon s bevették táborát (1099). Frigiában a keresztéseket sörnyű éhség és szomjúság várta. A lovak legtöbbje elpusztult. Sok lovas számaron s ökrökön lovagolt, a málhát disznókkal, kutyákkal czipeltették. Százanként hullottak el a keresztések a szomjúságtól, amellet viszály is támadt a lotaringiai és olaszok, normandok és provásziak között. Gottfried fivére,

taságainak véget vessen, de Bullion Gottfried nem engedte meg. Sőt beleegyezett, hogy valamennyi föld, amit odaát meghódít, Alekszisz császár főnhatósága alatt maradjon. Mialatt kölcsönösen esküt cseréltek, egyik gróf beleült a császár trónjába. Alekszisz nem szólt, ismerte a frankok erőszakos természetét, de Bodoen eltávolította onnan, azt mondta, hogy nem szokás így ülni császárok mellé. A másik nem szólt semmit, de dühösen nézett a császárra s a maga nyelven így szólt: „Nézzétek ezt a parasztot, aki ülve marad, mikor annyi derék vezér áll“. A császár megmagyaráztatta magának e szavak értelmét s mikor a grófok visszavonultak, félreszólította a dölyfös embert s megkérdezte tőle, hogy kicsoda? Én frank vagyok — felelt ez — még pedig a legelőkelőbbek közül való. Az én hazámban három ut talál-

A dorilényi csata.

tények megtámadták a falakat, kötélletrákon, melyeket a várból dobtak nekik és ezzel a kiáltással: „Isten akarja“ a városba rohantak. Bohemond jutalmul Antiokia hercege lett.

A felére olvadt kereszties sereg a városban iszonyúan szenvedett, mert most viszont Kerbaga alatt 200.000 török őket vette ostrom alá. Oly nagy volt az éhínség, hogy Gottfried utolsó csatalovát is levágatta. Ekkor egy marszeilli pap, Bartelémy Péter, elmondta a vezéreknek, hogy megjelent neki Szent András és elmondta, hogy a lándzsá, mely Krisztust átdöfte, a templom oltára alatt van s hogy annak segítségével a keresztények győzni fognak. Ástak, rátaláltak a lándzsára, hallatlan lelkesedés tölti el az összes harcosokat, a keresztiesek kirohannak és elszánt, rémületes támadással rettenetesen megverik Kerbaga seregét.

Még hat hónapot töltöttek Antiókiában, ahol a pestis iszonyúan pusztított köztük. Mikor végre Jeruzsálem ellen indultak, hatszáz ezerből már csak ötvenzren voltak, igaz, hogy egy rész letelepedett az útba eső városokban.

Bodeon és Tankred T a r z város birtoka fölött veszték össze. A seregek mégis előbbre nyomultak. Bodeon átkelt az Eufraton s ott fejedelemmé kiáltotta ki magát. Ez előretolt állás földte a keresztieseket és érintkezésbe hozta őket a keresztény armeniaiakkal.

1907 október 18-án a 450 tornyos Antiokia elé értek. Hosszú ostrom következett, mely elpusztította a keresztieseket s a rend teljesen fölbomlott. A tél elöntötte táborukat, az éhség miatt döglött állatok húsvál táplálkoztak. Bohemond azal mentette meg őket, hogy a renegát örmény Fiolisz segítségével kezükre adta a várost. Egy viharos északán a kereszt-

Végighaladtak a Földközi tenger partjain, hogy érintkezésben maradjanak a pizai és génuai hajóhaddal, mely élelmet hozott nekik.

Most már a Libanon gazdag völgyeiben jártak, ahol új erőre kaptak. Lelkesedésük folyton növekedett, amint közeledtek a szent városhoz és az evangélium emlékeitől megszentelt vidéken vonultak át. Végre előttük feküdt Jeruzsálem. A keresztesek térdre hullottak, megcsókolták a földet és így kiáltottak:

„Jeruzsálem! Jeruzsálem! Isten akarja! Isten akarja!”

A várost a kairói fatimita kalifa katonái védték, akik csak nemrég vették el a törököktől. A kalifa azt üzenté a keresztyéneknek, hogy bemehetnek a szent városba, de fegyvertelenül. Ezt a keresztesek felbőszülve utasították vissza. Nekik Jeruzsálem kellett.

Iszonyú szenvedések következtek, a forróság elviselhetlen volt, a vizekét megmérgezte az ellenség, ami megmaradt oly bűzhödtt volt, hogy a lovak se akartak belőle inni. Hogy ébren tartsák a buzgóságot, a keresztesek énekelve körül járták a várost, majd az olajfák hegyére mentek fohászzkodni.

1099 július 15-én általános rohamot intéztek a város ellen. Egy napi csata után végre győztek. Tankred és Gottfried elsőknek ugrottak a városba. Az utczákon tovább folyt a harc.

A vér patakokban folyt. A mézszárlás után a keresztesek mezítláb s fegyvertelenül a szent sír elé térdeltek, majd ismét elkezdődött a mézszárlás és egy hétig tartott.

A keresztesek haladéktalanul hozzáláttak az ország szervezéséhez. Gottfriedet Jeruzsálem királyának választották, de ő csak a „szentsír védelmezője és bárója” címet fogadta el, mert nem akart ott koronát viselni, ahol Krisztus töviskoronát hordott.

Bohemund megmászja Antiokia falát.

„Jeruzsálem ! Jeruzsálem ! Az isten akarja!“ — A keresztések megpillantják Jeruzsálemet.

Az aszkaloni győzelem, melyet a Jeruzsálem visszahódítására küldött egyiptomi sereg fölött aratott megerősítette a keresztények helyzetét. A muzulmán poéták sóhajtoztak: „Mennyi vér folyt! Mennyi szerencsétlenség érte az igazhívőket!

A nők eltakart arccal menekülni voltak kénytelenek, a gyermekek elhullottak a győztes kardja alatt. Apáink, egykor Szíria urai, hazátlanok lettek, a tevé háta egyetlen menedékük! A keresztések belefáradtak a sok küzdelemben, az urak már vágyódtak tűzhelyeik után. Gottfried és Tankred mellett élig 700 lovas maradt, a többi, bár ünnepélyes meghatottsággal, de elvonult Jeruzsálem falai alól. Akik

maradtak, így szóltak a hazatávozókhoz könyözve:

„Soha se feledjétek el testvéreiteket, akik száműzetésben maradnak. Ha Európába értek, lelkesítsétek a keresztényeket a szent sir meglátogatására, melyet mi szabadítottunk föl, küldjétek a harcosokat, hogy velünk küzdjenek a hitetlenek ellen/4

De Európa nagyon lehült, mikor látta, mily kevesen térnek vissza az óriási seregből s csak ötven év múlva indult újabb kereszties sereg a jeruzsálemi királyság segítségére.

Magára maradva a kis királyság, védelemre rendezkedett be, még pedig a hűbéres elvek szerint. A területeket helyreállították, az antiókiái és edi fejedelemségek, melyeket a tripoli-i grófsággal és tiri márkisággal növeltek, a jaffai, napluzi, ramalai és tiberiadi uraságokkal, amelyekben a vallásos hit és a katonai élet csudálatosan egyesültek.

Az ország három bíráskodás alá tartozott: a királyi udvarára, a jeruzsálemi örgróféra és szíriai törvényszékre a benszülöttek számára. Két nagy katonai szervezet szolgált az ország védelmére: a jeruzsálemi Szent

János-rend, melyet 1100-ben martigi Zserard alapított és az 1118-ban alapított templomosok rendje, melyet pajeni Hugó alapított, melyben a lovagi és a monostori szellem egyesült.

Az új állam eleinte folytatta hódításait. Gottfried két első utódai I. Bodoen (1106—1118) és II. Bodoen (1118—1131) alatt Asszur, Cezáréa, Ptoloméja, Biblosz, Beiruth, Szidon és Tyr városokat hódították meg. De e két kormányzás után a beállott egyetlenségekkel a hanyatlás is megkezdődött.

Az atabekék, akik Mosszulban és Damaszkuszban uralkodtak, bevették Éd-et s lemeszárolták lakosait (1144). Erre a véres vereségre volt szükség, hogy Európa új keresztes háborút indítson.

Az első keresztes háború nagyon különbözött a hét többitől: megrendítette egész Európát, hatalmas tömegeket mozdított meg és a gondolatok nagy mozgalmának tanúskodása volt. A következő két század keresztes háborúi már nem voltak olyan horderejűek. Majdnem valamennyit királyok vezették, akik az elsőben nem vettek részt s ha a hitnek mindig része volt bennük, a politika sohase hiányzott belőlük.

A második keresztes had még az első vallási lelkesedésével indult, de már nem volt a népműve, hanem a fejlődelmeké: III. Konrád császáré és VII. Lajos francia királyé, aki bölcs miniszterének, Szugé abbénak tanácsa ellenére vetté kezébe a keresztet.

A keresztes háborút Francia- és Németországban Szent Bernát hirdette, de már nem talált valami nagy lelkesedésre. Egy egész Franciaországban minden rendüekre és rangúakra kivetett adó, mély elkeseredés idézett elő. Szenszben a polgárok megölték Szent Péter abbóját, aki városuk egy részének ura volt, mert adót akart

A keresztesek bevonulnak leruzsálembe.

kivetni. „A király — mondja egyik kortársa, — átkok közepette indult útnak.“ A háború vezetését Szent Bernátnak ajánlották föl, de eszébe jött Remete Péter s nem fogadta el.

Elsőnek a császár indult el németjeivel. A konstantinápolyi görögök, akik a latinokat és törököket egyformán gyűlölték, mindenképpen becsapták. Mészszel kevert lisztet adtak el neki s kényszerítették, hogy átkeljen Ázsiába. Mikor Lajos frankjaival megérkezett, Manuel császár messzire elébe küldte követeit. A hűbéres urakat felbőszítette a görögök csúszás-mászása s egyikük félbeszakította a követek beszédét:

„Ne beszéljetek annyit a dicsőségről, a kegyeletről s a király bölcsességéről; ő ismeri magát s mi is ismerjük őt. Csak röviden, mit akartok.“

Manuel pedig azt akarta, hogy a keresztések hűséget esküdjenek neki. Megint beleegyeztek, de súlyos fenyegetések között. A németek már Kis-ázsia közepén jártak. De görög vezetőik árulása folytán a Taurusz szorosába tévedtek s ott elvéreztek a török kardok csapásai alatt. Konrád csaknem egyedül tért vissza Konstantinápolyba.

Lajos, akit már figyelmeztettek a veszedelemre, a tenger partján nyomult előre s az utat előbb a méandriai győzelemmel biztosította. Serege fegyelmetlensége okozta az első vereséget a ladokéi hegyek között. Maga a király is csaknem elesett s jó ideig egyedül küzdött, mert az őt körülvevő urakat mind me g ö l t é k .

Háládó mise Jeruzsálem bevétele után.

Szatiában belátták, hogy nem mehetnek tovább. A király és a nagyok görög hajókra szálltak, hogy tengeren fejezzék be zarándokújukat, elhagyták a zarándokok tömegét, amely a török nyilak záporában pusztult el, vagy átkozván a Krisztust, amiért megcsalta, mohamedán hitre tért. Háromezren menekültek így meg a haláltól.

Lajos Antiokiába érkezvén, nem gondolt többé harcra, csak fogadalma teljesítésére. A szent sírnál akart imádkozni s minél hamarabb befejezni e szerencsétlen vállalkozást. Nem hallgatván az antiókiai fejedelem és a tripolii gróf kérésére, hogy maradjon, tovább indult Jeruzsálem felé.

nép, az urak előtte mentek olajágakkal s énekelve: — „Áldott legyen, aki az úr nevében jő.“

Dehát harcolni csak kellett a szent földön.

Damaszkuszi, kelet gyöngyét támadták meg. A támadás eleinte sikerrel járt, de a keresztény fejedelmek összevesztek a még meg sem lévő zsákmányon. A többiek elkeseredtek, mert a flandriai grófot választották Damaszkusz fejedelmének. Míg veszekedtek, megérkeztek a muzulmán segítő hadak s főlzabadították a várost.

Tovább vonultak

Az aszkaloni ütközet.

Palesztinába, anélkül, hogy üjtük mentén valami sikert, becsületet arattak volna.

Konrád és Lajos türelmüket veszítették s visszatértek Európába, nem minden kaland nélkül, mert a francia király görög kalózok fogságába esett s csak a szicíliai normanok szabadították ki. Európa ismét keveset látott viszont azok közül, akik elmentek. Az első keresztes háború legalább főlzabadította Jeruzsálemet, a második haszontalanul pazarolta a vért. Utána Palesztina gyöngye, az izlamizmus még erősebb lett és a keresztesek csak szégyent, vagy mint VII. Lajos, becstelenséget hoztak magukkal vállalkozásukból.

Szent Bernát kétségbeesett a balsiker fölött és új keresztes háborút akart szervezni, de a népek nem igen voltak rá hajlandók. Később Szügé maga akart egyet szervezni, de az előkészületek alatt meghalt.

Fél század múlva indult el csak újabb keresztes sereg a szent földre. Ez volt a h a r m a d i k keresztes háború. Az első eredményei még nem mind veszték el, Jeruzsálem még a keresztények kezében volt. De 1171-ben egy lángeszű muzulmán, Szaladin, elvette Egyiptomot a fatimiktól és 1173-ban Szíriát is meghódította. Hatalmas muzulmán birodalom alakult tehát az Eufráttól a Nílusig, mely körülölelte a kelet keresztényeit.

Össze is zúzta őket Tiberiad mellett, ahol a jeruzsálemi király Luzinyan Guido is foglyul esett.

Csak ily csapások ébreszthették fel Európát közönyéből. A pápa kereszt-háborút hirdetett. A három leghatalmasabb keresztény uralkodó: Barbarossa Frigyes, Ágost Fülöp és Oroszlánszívű Rikárd vett részt benne (1189).

Barbarossa Magyarországon és Konstantinápolyon át ment Ázsiába. Az előbbi kereszties háborúk nyomain haladt. Ugyanazokra a nehézségekre bukkant Kisázsziában, mégis a jól fegyverzett német hadsereg, úgy látszott, szerencsésen eléri célját, midőn egy váratlan esemény eldöntötte sorsát. Kilikia hegyei közt, hogy a nagy forróságban fölűditse magát, a császár a Kidmusz folyón úszva akart átkelni. A jegesen hideg víz gyilkosa lett. A muzulmánok halálában isten ujját látták. Frigyes olyan vízbe fuladt, mely csak derékgig ért. „Azt bizonyítja ez, hogy isten meg akar védeni bennünket!” — mondták. (1. 367. old.)

Míg hadserege e csapás alatt szétbomlott, vagy elpusztult s 5000 német érte el 100.000 közül a szent földet, a francia és angol király, Fülöp Ágost és Rikárd szerencsésen odaértek. A két király együtt indult el, még pedig tengeren, Szicziáliában kikötöttek s ott töltötték a telet. Oda mint barátok érkeztek s mint ellenségek távoztak.

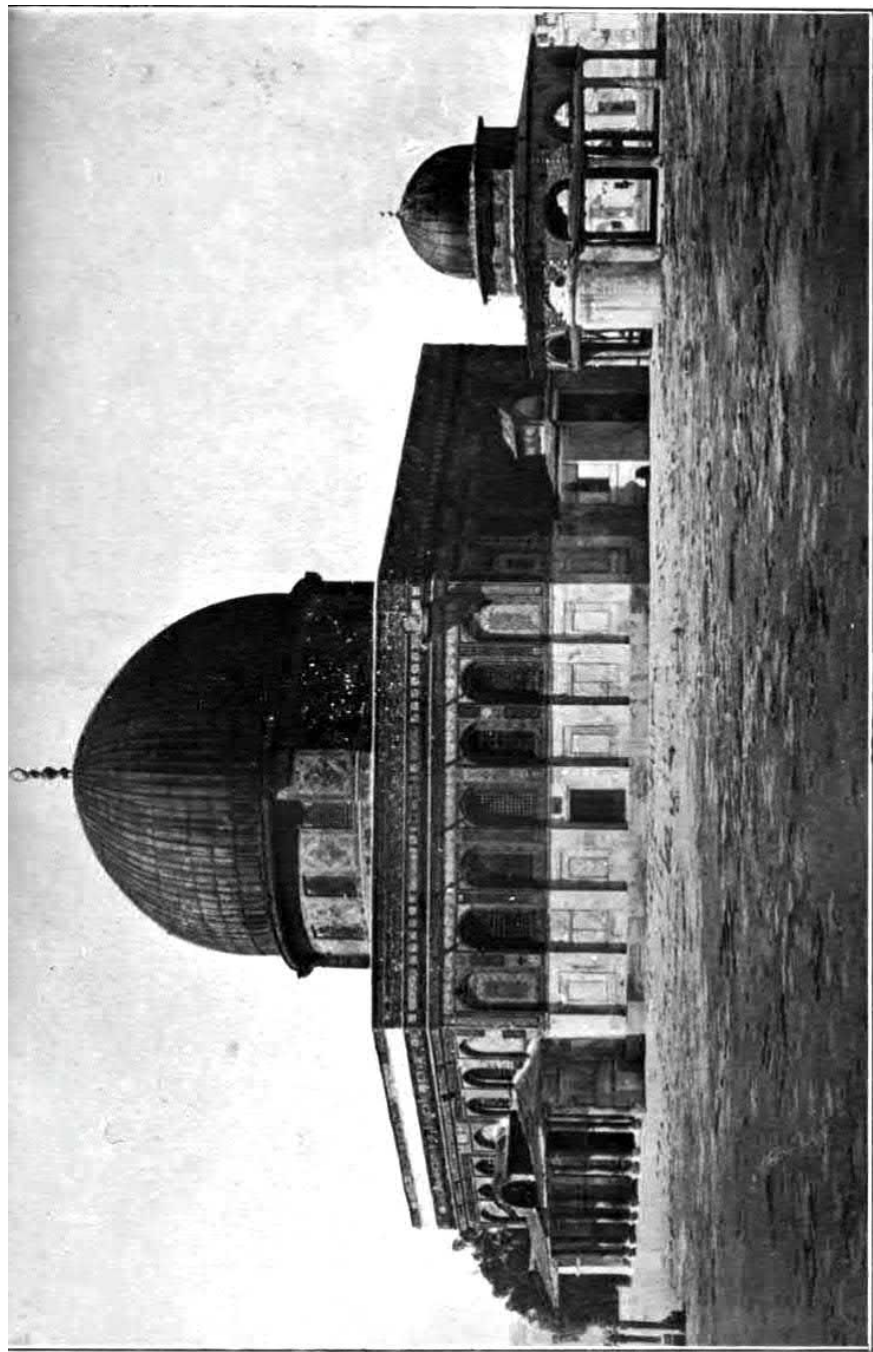
Ez a viszály már előre meg-hiúsította a háború sikerét. Elsőnek Fülöp ért a szent földre. Ptoloméja alatt találkozott Luzinyán Guido-val és a német sereg romjaival. Kijelentette, hogy Rikárd érkezéséig semmit sem tesz.

Rikárd útközben megállt, elfogta Komnen Izsákot s ezüst lánczra verette, mert Cyprus császárjának czimeztette magát s kikötőit elzárta a keresztiesek előtt. Mikor Palesztinában kikötött, késlekedése már lehetővé tette Szaladinnak, hogy összes haderejét egyesítse. A hőiesen védett Ptoloméja két évig ellenállt. Falai alatt kilencz csatát vívtak. A hívők és hitetlenek közötti érintkezés mindkét részen enyhítette a vak buzgalmat.

„Mi nem vagyunk vallás-talanok mondtak a muzul-

Az emírek üdvözlik Gottfriedet.

Endref Za'án: A Világ Történelme. III.

Az Omár-mecset Jeruzsálemben, melyet a keresztiesek az Ur templomának hívtak.

„Globus” műintézet, Budapest.

mánok — Ábrahámától származunk és szaracénoknak hívnak bennünket felesége Szára neve után.“

Az első idők vad gyűlölete bizonyos lovagias udvariasságnak adott helyet. Szaladin damaszkuszi gyümölcsöket küldött a keresztény fejedelmeknek, ők pedig európai ékszereket küldtek neki. A két tábor tisztelni kezdte egymást, de a csatatéren elkeseredetten harcoltak s a háború elég keserves maradt a legyőzöttekre. Rikárd nyeregkápáján az ellenséges fejek seregének koszorújával lért vissza övéihez s egy nap 2700 foglyot fojtatott meg.

Az angol és franczi a király egyenletlensége késleltették Ptoloméja bevételét (1191) s végül hazatávozásra indították Fülöp Ágostot. Rikárd ott maradt s továbbpazarolta a vért. Gögje miatt sok vezére hazament. Ő maga is, mikor értesítették, hogy Angliában öcsce Földnélküli János összeesküdött ellene, elhagyta Palesztinát. Csak messziről láthatta a szent várost. Azt ki tudta eszközölni, hogy azontúl a zarándokok bántatlanul bemehettek a városba.

Hogy kártalanítsa Luzinyánt, Cyprus királyságát adta neki. Hazatértek a vihar Dalmácia part-

A keresztiesek ostromgépei

jaira dobta ki; Lipót ausztriai fejedelem, akinek lobogóját St. Jean d'Akr árkába dobatta, most elfogta és eladta VI. Henriknek, aki csak roppant váltságdíj ellenében bocsátotta szabadon.

Mialatt ezek a harczok folytak keleten, nyugaton már éreztek a hatását, hogy a nyugat a kelettel érintkezett és két addig távolabb álló világ kapcsolatba jött.

A keleten szerzett tapasztalatok és ismeretek hasznos átalakító hatással volt a nyugati államokra és ebben nyert a sok veszteség kárpótlást.

A hatások és eredmények, meglehet a keresztes hadjáratok előidézték, összefoglalva majd csak az utolsó hadjárat után mondjuk el, most szakítsuk félbe a keresztes hadjáratok történetét és vessünk néhány pillantást az akkori városi életre.

Balduin halála.

Balduin, Builloni Gottfried legifjabb öccse, még az első hadjáratban elvált vezér-társaitól és Edesszában települt meg, ahol őt Thoró fejedelem utódjául nevezte ki, Thoró halála után ő lett a fejedelem.

Builloni Gottfried halála után Balduin lett a Jeruzsálemi királyság királya, ami sok lelkesedéssel töltötte el és alatta a királyság területben és erőben is gyarapodott. 1118-ban halt meg, mikor öreg korá daczára 626 emberrel harci kalandra indult Egyiptomba; utközben kiujuit régi sebe, s abba még az uton belehalt. Holtan hozták vissza Jeruzsátembe.

Középkori lovagi nászebéd

TÁRSADALMI VISSZONYOK.

A karoling birodalom bukása óta a hűbéresség Európa legnagyobb részét elfoglalta; a pápa és a császár Itálián veszekedtek, a népek Jeruzsálem felé hömpölyögtek. E nagy események közepette még valami történt, ami nagyfontossága. A leigázott lakosság egy része keze munkájával s intelligenciájával fölemelkedett s az urak és papok mellé helyezkedett el.

A szabad emberek osztálya küzdötte ki a politikai létet. A hűbéres uralomban iszonyú örvény választotta el a harezos és munkás társadalmat. Ez utóbbi, bár az előbbi teljesen leigázta, nem nyugodott meg sorában.

Lázadások törtek ki.

987 óta Normandia köznépe föllázadt, zsinatozott s szövetkezéseket alapított. Megesküdtek, hogy fölszabadítják magukat az urak igája alól, hogy a maguk törvényei szerint kormányozhassák magukat s szabadon élhessenek.

Ezt a lázadást a fejedelem vérbe fojtotta. Aztán a hűbérkormányzat

következett, melynek igája alatt szegények moczcanni sem mertek. Az ellenállás ekkor a városokban tört ki, az ipar által létrehozott szövetségekben, amelyeknek vagyonuk módot adott az ellenállásra.

1067-ben Mainsz városa esküvel erősített szövetséget alkot és fegyvert ragad ura ellen. Ez a kezdete a községi uralomnak, mely a XI. századtól a XIV. századig egész Európában megnyilvánul, bár különféle alakban.

Sok helyen a régi időkben volt ennek a gyökere, másutt az újabb eseményekben. Itália legtöbb városában és Dél-Franciaországban, ahol a barbár betörések hatása kevésbé volt erőszakos, a hűbéresség kevésbé teljes, a római birodalom községi intézményei folytatódtak. A legtöbb lombard város püspöke főnhatósága alatt úgyszólván szabad életet élt, amire Velence és Génua városok szolgáltattak példát. Milano, Pádua, Verona álltak az első sorban.

Ezek a városok fejlesztették kereskedelmüket, iparukat, gazdagok és hatalmasok lettek s föl akartak szabadulni az egyházi főnhatóság alól. Mikora szentszék és a császárság közt kitért a küzdelem, ezt ügyesen kihasználták; polgárságuk szövetséget kötött a környékbeli kis nemességgel s nemcsak a hűbéresség alól szabadította föl magát, de a császár alól is csaknem teljesen, Lombard köztársaságokká alakultak.

Dél-Franciaországban is úgy volt bizonyos tekintetben. A VIII—XII. század alatti Marszeil, Ari, Tuluz, Marbun, Nimsz, Péringő városokban a régi római községi kormányzat nyomaira találunk. Még a középen és északon is, így Buzs-ban, Páris, Reimsz és Metzben. Hajdan itt a birodalom terjesztette ki intézményei egységét, de amint a hódítók erőszakoskodása nőtt, csak nagyon kevés város tudta a községi kormányzat romjait megőrizni. Amelyek megőrizték, azokban bizonyos polgári arisztokráciá fejlődött. Délen megtaláljuk a római elnevezéseket is: szenátus, konzul, duumvir, édil. Buzs-nak a VII. században szenátor családjai vannak. Másutt ez elnevezések középkori kifejezéseknek adtak helyet: okos, jó emberek.

E városokban tehát községi élet uralkodott már sokkal korábban, mintsem a községinek nevezett korszak bekövetkezett. Csakhogy e korszakban kiterjedt és megizmosodott.

A legtöbb északi városban, melyek elvesztették községi intézményeiket, vagy amelyeknek olyan sohasem volt, erőszakkal kellett az előnyöket kivívni, új, az urak főleinek idegenül hangzó követelésekkel fellépni s végül forradalmi elveket belevinni a politikai életbe.

A hűbéresség, mely itt teljes germán durvaságában hatalmaskodott, elkeseredetten küzdött a köznép ellen, akik arra mertek gondolni, hogy ne legyenek uraik kényének teljesen kiszolgáltatva. De kénytelen volt engedni a tömörült tömeg nyomásának, a temérdek kalapácshoz

szokott kézművesnek, akik a forradalom napjaiban a fegyverrel is kitűnően tudtak bánni. A tornákkal a fényűzés is növekedett, a növekedő fényűzéssel a munkások száma, városaik kiterjedése, ereje. Valamivel később külön; nősen a Németalföldön olyan városokat találunk, melyek már hatalmas® seregek fölött rendelkeztek.

Franciaországban az első község Mansz volt (1067), melyet hat évvel később elnyomtak. Aztán alakult a mambran-i 1076-ban csaknem száz évig tartó, urai és püspökei ellen folytatott harc után. Majd a noajoni, bovéi, szentkanti községek alakultak. A leghíresebb Laon volt (1100).

Ez a város azelőtt valóságos gyilkos fészek volt; a nemesek nyíltan raboltak, a polgárság pedig boszut állt érte, az utcázakon éjjel nem lehetett járnai. A püspök maga ahol csak lehetett nyomta, sanyargatta, fosztogatta a várost. Aki nem engedelmeskedett, azt fekete rabszolgájával szörnyen megkínóztatta. A polgárok szövetkeztek, községi tervezetet fogadtak el s a püspöktől megvették alkalmazhatóságuk jogát. De a püspök erőszakkal akarta visszavenni amit eladott. Lázadás tört ki, a püspököt megfojtották. Vastag Lajos közbelépett s meghagyta a városnak községi jogát bizonyos módosításokkal. Később Szép Fülöp alatt a város teljesen elvesztette szabadságait. Amién, Szaoasszon, Reimsz, Szensz, Vézélé községek szintén a XII század első felében alakultak. Bizonyos egységesség nyilvánult a városok e mozgalmában. Igaz, a mozgalom oka rendszerint helyi nyomorúság volt, de tagadhatatlan, hogy a szomszédos városok mozgalmai mindig befolyással voltak rá. Utánozták egymást. Laon a szentkanti és noajoni község mintájára szervezkedik. A szoasszoni alkotmánylevelet sok község tette magáévé.

Mi a község?

A községi forradalom egyik ellensége egy abbé így magyarázta:

„Község, új, utálatos szó s ime mit értenek alatta: az emberek egy évben csak egyszer fizetik uruk járandóságát. Ha valami büntényt követnek el, pénzbírságot fizetnek.“ A községek lakói biztosítékokat követeltek személyük, javaik biztonságára s e garanciákat már létező tanácsok, tisztviselők, polgármesterek, esküdtek védelme alá helyezték, saját bíraskodásuk volt e tisztviselők útján, de nem alkottak politikai testületeket. A francia községek határt szabtak a hűbéres urak uralmának, de nem vetették el teljesen, mint az olasz köztársaságok.

Kambré községe ezt mondja:

„Sem a püspök, sem a király nem vethetnek rá ki adót, a polgárság nem hagyja el a várost, ha csak nem a város védelme érdekében s ezt is csak úgy, hogy a polgárok még a házaikba visszatérhetnek.“

A francia községek ugyan lerázhatták magukról a hűbérurak igáját, de a király uralma alól nem szabadulhattak.

Amiensz városa grófjától községi alkotmánylevelet erőszakolt ki; mikor

az amieni grófságot a koronához csatolták, már a királyllyal kellett küzdenie.

Több más város is úgy volt. A városok egyébként is gyakran kérték a király segítségét a hűbérurak ellen s a király szívesen megragadta az alkalmat a hűbérurak hatalmának megrendítésére. A városok tehát védőt találtak a királyban, a mi a harc pillanatában hasznos volt, de annál veszedelmesebb azután, mert politikai függetlenségüket lehetetlenné tette

A 12. és 13. században egész sereg községekre vonatkozó rendeletet adtak ki a királyok. Később az az elv volt uralkodó, hogy a községek a király birtokai s hatvan évvel később már senki sem alapíthatott községet a király beleegyezése nélkül. A 14. században a községi fejlődés teljesen megszűnik. A városok egy részét megfosztják községi jellegüktől, mások maguk kéri az uraiktól, vagy a királytól, több biztosságot remélvén így, mint az előbbi szabadságban. A francia községek eszerint semmit sem tettek az általános szabadság érdekében, sőt a magukét sem tudták megőrizni. Nem szövetkeztek, mint a lombard városok, hanem külön-külön hagyták magukat megölni.

A községek ugyan elvesztették, vagy el se érték a szabadságot, de legalább megőriztek bizonyos községi garanciákat. A nép fõlszabadításának egy másik módjához közeledtek a polgárságok útján. A hűbéres urnák mindig érdekében állt a város falai közt élõ szabad emberek számát növelni, hogy alattvalói, kézművesei számát és így jövedelmét megsokszorozza. Sõt igyekezett a parasztokat is odavonzani, például hasonló alkotmánylevéllel:

„Én, Henrik, Tria grófja, tudatom mindennel, hogy az alább megnevezett szokásokat állapítottam meg Villeneno városom lakói számára: Minden ember, aki nevezett városban marad, minden évben 12 dénárt fizet' és egy köböl zabot ott tartózkodása díja fejében s ha földet akar, holdanként négy dénár járadékot fizet. Házak, szőlők eladhatók a vevõ tetszése szerint. A nevezett város lakói nem tartozónak harciba menni, ha csak nem én állok élükön. Azonkívül megadom nekik a jogot, hogy hat tisztviselõt választhassanak a város községi ügyeinek intézésére. Meghagyom, hogy semmiféle úr, lovag, vagy más, egy lakót sem vihet a város falain kívül, hacsak az illetõ nem jobbágya. Kelt Provanszban, 1175-ben.“

Ezt más urak, sőt a király is megselekedte gyakran.

Sok régi helység is megkapta az új városok privilégiumait, úgy hogy persze az úr, vagy a király uralma alatt maradt. Ez különösen a királyi birtokokon történt. Ide tartoznak Páris és Orlean, melyek nem tartották meg a római községi rendszert, de valamennyi szabadságukat és kiváltságukat a középkorban és a királyoktól nyerték. 1137-ben a francia király Orleanban megtiltotta, hogy az elöljárók a polgárokat zaklassák. Később rendeleteket adott ki az igazságszolgáltatás szervezésére és a kereskedelem fejlesztésére.

A szent német-római birodalom császári koronája.
A német birodalom egykori mükincsei jelenleg mind Bécsben a római Habsburg-ház kincstárában vannak.

A községek és polgárságok között az a különbség, hogy az előbbiek erőszakkal szerezték meg kiváltságaikat, míg utóbbiak békésen kapták meg őket, de az igazságszolgáltatás kivételével. Minden városban kialakult a polgárság osztálya, melyet a kereskedelem és ipar napról-napra gazdagított, mely mindenütt hatalmas testületeket alakított, egyetemeket szervezett s a gazdagság mellé a tudományt is gyűjtötte. Szóval hatalmas lépésekkel közeledett a politikai tekintély felé. Mint kereskedőket és iparosokat Szent Lajos tanácsába hívta meg őket, mint törvénytudók uralkodnak Szép Fülöp köpenye alatt s ugyanő beengedvén őket a nemzeti gyűlésbe, nemcsak osztályt alakítanak, de elismert rendet a királyság harmadik rendjét.

A n g l i á b a n a forradalom, mely fölemelte a népet és belevitte a nemzet közéletébe, más jellegű, mint Franciaországban. Először is hiányzik a községek véres küzdelme. A normand hódítás előtt több angol város volt gazdag s vett részt az ország ügyeiben.

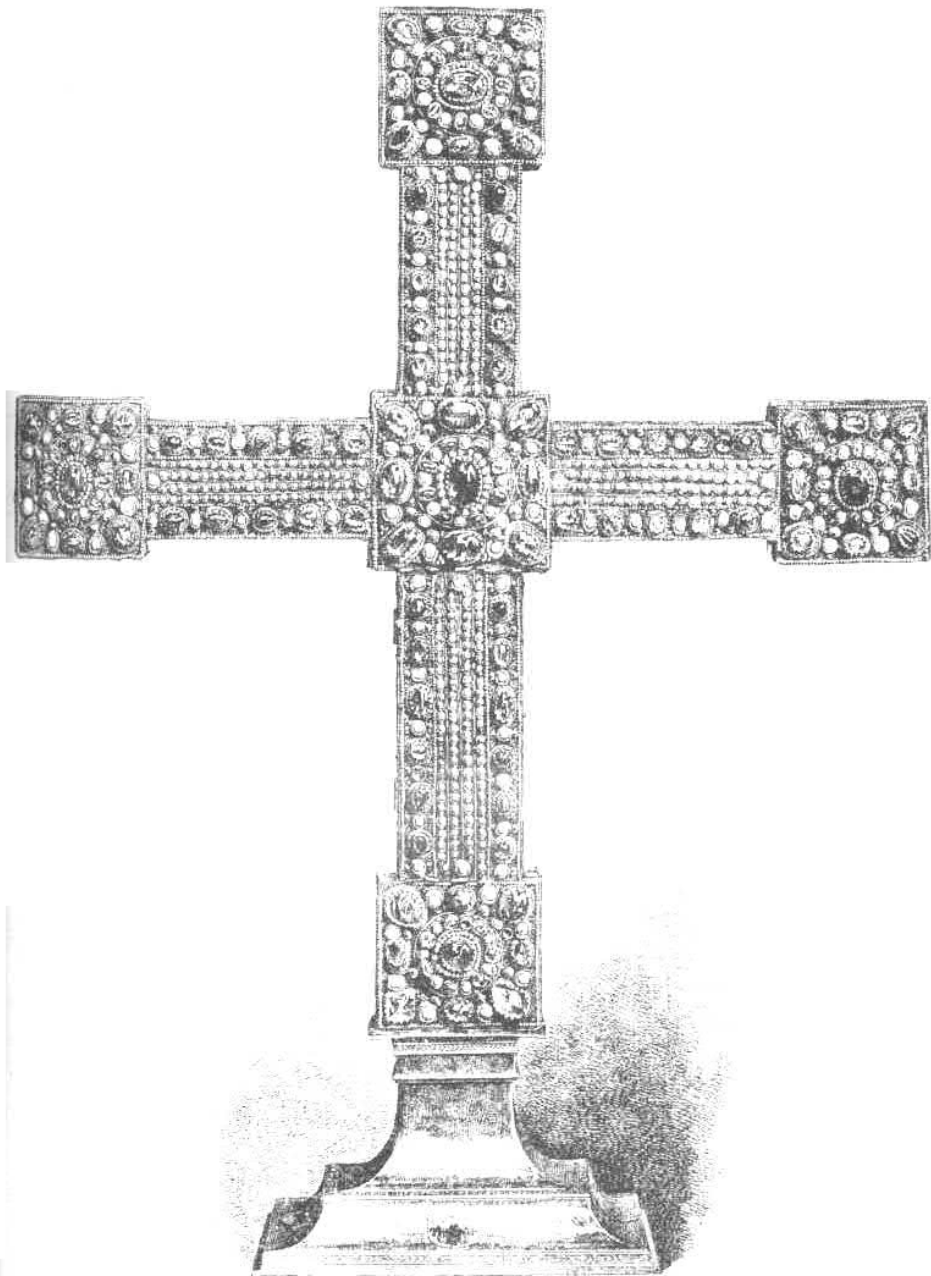
Kantoböri lakói II. Etelred alatt a grófi udvarhoz jártak s a londoniak a királyválasztásban is részt vettek. De úgy látszik, a szász nemzetgyűlésekben nem vettek részt és jogaik általában nem terjedtek falaikon túl. A hódítás nagy kárt okozott nekik. Jork 1609 háza közül 967 maradt csak meg, Okszfórd 721-ből 234, a többiek is úgy jártak. Elvesztették jogaikat s a király, báró, vagy egyéb uruk korlátlanul rendelkezett a lakó sok sorsával.

A kis nemesség támogatta a városokat e fejlődésben, épp úgy, mint Itáliában. De ott összeveszték, versenytársakká lettek, míg Angliában az uralkodó közelléte kényszerítette őket a község föntartására s így kis köztársaságok helyett itt egy nagy nemzeti képviselőlet fejlődött.

Németországban ellenben a városok az uralkodóval szövetkeztek a hűbéresség ellen, csakhogy ez a szövetség nem volt szoros és nagyobb függetlenséget biztosított a városoknak. A császár fölemelte őket, közvetlenül tőle függőitek s nem az uraktól. A német városok, melyek már azelőtt is gazdagok és kereskedéssel foglalkozók voltak, gazdagságukat és kereskedelmüket ilyképpen még jobban növelhették. V. Henrik az alsóbb polgári osztályoknak is kiváltságokat adott, a kézműveseknek, akik addig nagyon alacsony sorban voltak. Megszüntette az úr ama jogát/ hogy haláluk után vagyonukat el vehesse; a püspököket sok városban megfosztotta világi hatalmuktól és a polgárokat foglalkozásuk természete szerint társaságokra osztotta. Ezt a többi kereskedő város is utánozta. Az így szervezett polgárság választás útján tanácsokat alkotott kebeléből a szenátus mintájára, amelyek a XIII. században a bíraskodás jogát is megkapták.

Mikor a Hohenstaufen család megbukott, a szabad városok osztálya növekedett. Ez által ugyanis valamennyi sváb és frankoniai város közvetlenül a császár főnhatósága alá került, mivel pedig a császárnak nem volt hatalma, valóságos köztársaságokat képeztek. Hogy lakosságukat növeljék, falaik körül menedéket nyitottak. Tömegesen menekültek oda az emberek s letelepedtek pfälbürger neve alatt (a külső részek polgárai); így fejlődtek a külvárosok. A szomszédos urak jobbágysai szívesen menekültek oda és egy év leteltével nem lehetett őket visszakövetelni.

A leghatalmasabb német városok voltak: Mainz, Köln, Koblenz, Bonn, Áken, Mecz, Magdeburg, Bréma, Lübek, Hamburg, Ratisbonn, Augsburg, Ulm, Nürnberg, Majna-Frankfurt, Wormsz. Ezek a városok, melyek kereskedelme egész a messze Keletig leért, csakhamar bejutottak a császári diétába. De nem fejlődhettek külön osztálylyá a nemzetben, mert nem szövetkezettek a nemességgel, mint Angliában vagy mint Franciaországban, nem köthették ügyüket a királyéhoz, mert az sokkal gyöngébb volt, semhogy

hasznuk lehetett volna belőle. Elszigetelten maradtak a birodalom többi részeitől s kénytelenek maguk gondoskodni védelmükről. Tehát egymás közt ligákat alkottak.

A városi lakosság fejlődésével járt a vidékié is. A fölszabadító leveleket mind gyakrabban adják ki a jobbágnak. A XI. században már tanúskodhatnak a törvény előtt, IV. Adrián és III. Sándor pápa követelte szabadságukat s a XIII. században tényleg nagyon gyakori a jobbágyok szabaddá tétele.

Míg a hűbéres társadalom mindent a legidősebbre hagyott és ugyanazokban a kezekben mozdulatlaná tette az örökséget, a polgárok alkotmányukba bevették a vagyonnak a gyermekek között való egyenlő elosztását.

Az új népjog, amilyen alázatos és szemérmes volt, nem állhatott volna harcra az arisztokratikus joggal, ha a római császárok régi jogában nem talál hatalmas segítőtársra. Ez a jog, melyről sokáig megfélemedtek, a XI. és XII. század alatt sok itáliai városban ismét érvénybe jutott, különösen Bolonyában, ahol sok történt a jogtudomány újjáalakítására. Montpellié, Angersz, Orléan csakhamar szintén fölállították a római jog tanszékét. Fülöp Ágost alatt jusztinian törvényeit lefordították francziára s e tudomány vonzóereje oly nagy volt, hogy a pápák eltiltották a szerzeteseket tanulmányozásától, hogy a szerit könyvek fölött való elmélkedést el ne hanyagolják.

A római törvénytár a maga közhasznú, észszerű és természetes következtetéseivel és levezetéseivel még abban a némiképp még mindig zavaros világban is a papírra vetett észnek látszott. A gazdag polgárság fiait e tudománynak szentelte, amely annyi fegyvert nyújtott a hűbéres uralom ellen s amely fegyverekkel sikeresen küzdhettek az ember és a föld föl-szabadításáért. Szent Lajos megengedte a Langdoknak, hogy a római jogot községi törvényének alkalmazhassa, más tartományok is megkapták e kedvezményt. Azokban, melyek külön törvényhozást biztosítottak maguknak, a római törvény, melytől minden kétes esetben tanácsot kérhettek, észrevétlenül bevitte szellemét a szokásokba s a lelkekbe. Így kezdődött a XIII. században a római jog, vagyis szokásjog elkeseredett küzdelme a hűbértársadalom arisztokratikus jogai ellen. Ez a harc Franciaországban csak 1789-ben szűnt meg, a többi európai országban még sokkal később.

A városi lakosság fejlődését az iparnak és kereskedelemnek köszönhette

A középkori ember fantáziájában a Kelet, különösen India volt a mesék országa. A pompás fűszerek, a drágakövek, az arany kincsek töméntelen mennyiségben voltak ott. Addig csak Ázsián keresztül vezetett út e csudás vidékekre. Más utat nem ismertek, mint a Kaspi-tengeren át; Szírián és Perzsián keresztül s végül a Vörös-tengeren és Indiai-Óceánon át. De ez utakon a kereskedelmet ezer akadály várta, ezer veszedelem fenyegette. 1173 felé T u d e l a B e n j a m i n nevű zsidó egész Szamarkandig és Hindosztánig eljutott. 1246-ban K a r p i n J á n o s francziszkanust

IV. Innocent a tatárokhoz küldte; 1253-ban Szent Lajos palesztinai útján, szövetséget akarván kötni a mongolokkal, ha ugyan lehetséges, R u b r u k i szerzetest küldte hozzájuk, hogy műveikről, amiket ott lát, hosszú levelet írjon. Ugyanakkor már utazgatott a velencei Pólók híres családja, melynek legnagyobb fia, a legfiatalabb: M a r k o P o l o. Marko Polo apjával és nagybátyjával 26 évet töltött Kínában a tatárok között. Nagy szolgálásokat tettek a kánnak, aki nem is akarta őket elengedni. Mégis sikerült visszajutniok Európába. Velenczében nem akartak rájuk ismerni, örököseik esküdtek, hogy már rég meghaltak, különben is külsőre és nyelvben egészen eltáarosodtak s szegényesen néztek ki. Ekkor összehívták rokonaikat és hajdani barátaikat, azután szétnyitották szegényes, vastág ruházatukat; mindenünnen gyémántok, szafirok, smaragdok hullottak ki. Erre valamennyien rájuk ismertek. Marko Polo háborúban a génuaiak kezébe esett. A hosszú fogságban azután leírta élményeit.

Az angol M a n d v i l J á n o s lovag a XIV. században utazott. Angol, francia és latin nyelven írta meg élményeit, mely leírás azért érdekes, mert bizonyos kozmografikus gondolatok jutnak benne kifejezésre a föld gömbölyűségére vonatkozólag s megkerülésének lehetőségéről, az ellenlábások létezéséről, melyek mind nagyon fontosak voltak az Indiába vezető új út fölfedezésére, melyet Vaskó da Gama az újkor elején meg is talált.

A kereskedők nem mentek oly messzire, mint a tudomány e merész misszionáriusai, nem igen hagyták el a Földközi tenger partjait, a Fekete és Balti tengerét, de összeköttetésben álltak karavánok útján a szélső Kelettel is. A finn öböl partjain arab pénzeket találtak és novgorodi kereskedők sóvár szemekkel néztek Kelet felé, ahonnan a legdusabb, legdrágább dolgok kerültek mindenha: a selyem, a parfümök, fűszerek, drágakövek, elefántcsont, aranypor és az afrikai tollak, a festő-fák, a damaszkuszi fegyverek, a mosszuli és indiai szövetek és a sziriai cukor.

Ez a kereskedelem a középkorban két megkülönböztetett területtel birt. egyik a Fekete-tenger és Balti tenger partvidéke és a Földközi tenger országai.

A földközi tengeri kereskedelem hamarabb virágzott, mint az északi. Nem beszélve a parti városokról, melyek már a 11. és 12. században virágzottak, az arabokról, akik oly gazdag iparral bírtak, Barcellona, Ari, Marszeil, Nizza, Génua, Piza, Firenze, Amalfi és Velence vetekedtek a Kelet kincseiért. Az olasz városok a legnagyobb részt ragadták magukhoz.

Am azért csak nehezen s csekély részben juthattak az ellenséges ázsiai népeken át Kelet gazdagságához s épp oly nehezen juthattak el az olaszok az Alpokon át északra, hogy az ottani portékával elcseréljék. Francia földön Marszeil, Lion és Troa, a Rajna mentén Bázél, Straszbürg; az Alpokban Innsbruk, a Dunán Ulm, Ratiszbonn és Bécs, Frankoniában Nürnberg voltak a kereskedelem közvetítői.

Német- és Franciaország északi síkságain a városok erősebbek voltak, mint a hűbéresség. A tenger, a folyók megkönnyítették nekik a kereskedelmet, hajóik bejárhattak a kontinens szívéig. E német kereskedő-városok, hogy jobban védekezhessenek a hűbéresség ellen, szövöztek. Így jött létre a hanzavárosok ligája, mely uralta Észak Európát és a Balti tenger valamennyi városát egyesítette, azután a rajnamenti gazdag helységeket és Flandria nagy községeit.

Londontól Novgorodig minden hajón a hanza lobogó volt látható. Ezek a kereskedők voltak Németországban a halászat, a földművelés, a bányászat és ipar urai. 52 város tartozott a ligához 1360-ban, 80 a 15. században. Négy kollégiumra oszlott, melyeknek Lübek, Köln, Brunszvik és Danczig voltak a székvárosai. Az egész Liga fővárosa Lübek volt.

Irodák voltak Londonban, Brükselben, Bergemben és Novgorodban, Párisban stb.

A nagy német kereskedő-szövetség mellett a városokkal s műhelyekkel borított Flandria az ipar tűzhelye volt. Gand 80.000 fegyverképes emberrel hatalmas ipari góczpont; Ipreszben 200.000 szövő lakott, Brüksel egész Flandria raktára volt az európai kereskedők találkozóhelye és már 1310-ben volt biztosító irodája. Hollandiában is meg voltak már azok az elemek, melyek később oly nagy virágzásra juttatták.

Az angol kereskedelem és ipar aludt De Anglia már összeköttetésben állt Spanyolországgal, juhok szállították az arab lovakat kapott értük.

Franciaországban a 12 században Troaban, Bokerben és Szent Denisben évenként európai hírv vásárokat tartottak. A ruani, orleani, amieni, reimszi kereskedők összeköttetésben voltak a gazdag flandriai gyárakkal; a löni, nimszi, avinyoni és marszeili kereskedők kétszer egy évben felkeresték Alekszandriát a keleti árukért, Bordó már bort vitt ki, a déli Langedok kereskedői toledói fegyvert, kordovai szőnyeget vásároltak. Párisnak egyesülete volt a tengeren érkező áruk számára. Fülöp Ágost és Szent Lajos védtek a kereskedőket és kiváltságokat adtak nekik.

Meg volt a szabályzatuk, mely három tengeri törvénykönyvet alkotott. Délen a konzolatio del mare, északon az aleroai törvények szabályozták a kereskedést. A középkorban találták föl az iránytűt. Az eredetét nem igen ismerik. Valószínű, hogy a szaracénok hozták Kínából. Használni azonban csak a 14. században kezdték.

A keresztések néhány új ipart is hoztak keletről: a damaszkuszi szövöt, a tiruszi üveg, melyből a velenceiek kítűnő tükröket készítettek, a szelmalmok használata, némely hasznos növény, mint a damaszkuszi szilva, a czukornád, mely Sziczián és Spanyolországon keresztül Madeirára és az Antillákra jutott, melyeket gazdaggá tettek, az eper, mind velük kerültek Európába. A gyapotkelték e korban kezdenek terjedni. A gyapotpapírt régóta ismerték, a vászonpapírt is a század végén kezdték készí-

A szent német-római birodalom császári koronázó palástja. (Écsi császári házi-kincstárban.)

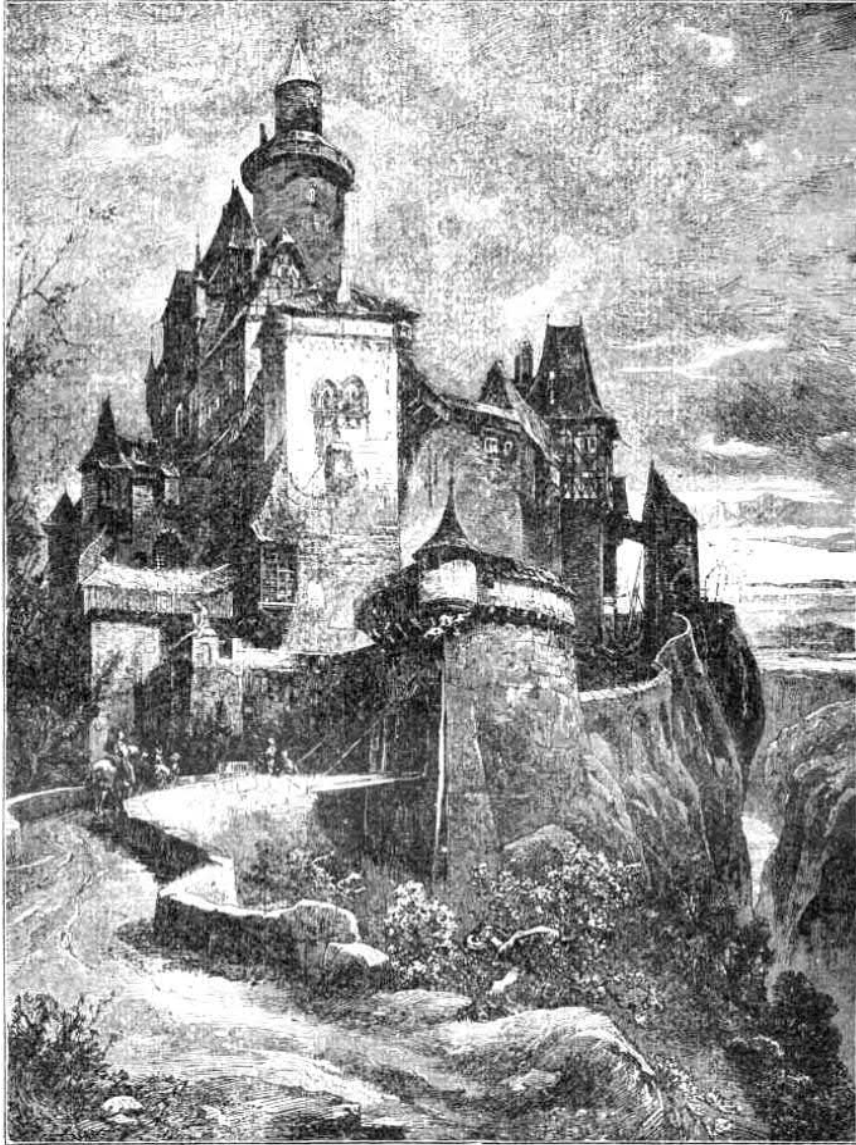
teni, de csak a 16-ban helyettesítették a pergamentet. A pénz és pecsét véssége tökéletesebb. Megtanulták a zománcz alkalmazását, az ötvösművészet is fejlődött.

Már a római birodalom vége felé ugyanegy foglalkozású kézművesek egyesültek. A germánok a czéhrendszert hozták be, melynek tagjai egymás támogatását fogadták meg s egyesülésüket nagy lakomákkal ünnepelték. Nagy Károly betiltotta e testületeket, de annyira szükségesegek voltak, hogy mégsem szűntek meg teljesen. Biztosították a munka szabadságát. Egy testület tagjai tényleg támaszt találtak egymásban, segílyt az aggok, özvegyek, árvák. Mindegyiknek volt védszentje, ünnepe, kincse (vagyon). A főnökök, szindikusok vagy esküdtek vigyáztak a csalókra és a szabályok betartására. Ezek a szabályok hosszú és szigorú tanonczidót követeltek és a testület tagjainak iparuk monopóliumát biztosították, úgy, hogy minden foglalkozásban a mesterek száma meg volt állapítva. Így tehát nem volt verseny s az árakat bizonyos magaslaton lehetett tartani. A fejlődő iparnak szüksége volt e szigorú fegyelemre. Később a testületek már keletlenül akadályt képeztek, a középkorban szükségét. Belőlük indult ki a polgárság. Szent Lajos is adott szabályokat a párisi testületeknek s azok még ma is megvannak. Főnökei testületük rendőrei is voltak, sőt bizonyos bíraskodási joguk is volt, de felelősek is voltak a törvényes hatóságokkal szemben a testület kebelében történő rendtelenségekért.

A testületek némi biztonságot nyújtottak a városok iparának, de a földművelésnek nem volt meg ez a biztonsága. Az erdők, mezők nagy területet födtek s csak a városok, erős kastélyok és monostorok körül művelték a földet. A földműves nem merészkedett messzire a vidékre, mely távol esett minden menedéktől. Kreszpi városának Valvaban hosszú külvárosa volt, melytől megerősített vonal választotta el. A polgárok a városban laktak, a külvárosban télen a parasztok húzódtak meg barmaikkal és eszközeikkel. A mezőkön munka idején csak apró kunyhóik voltak. Ilyenek voltak a német városok is.

Ha a parasztnak ennyire kellett vigyáznia, mennyivel inkább szüksége volt óvatosságra a kereskedőnek? A városok kapuinál szedett vámon kívül, minden urnák kíséreti díjat fizetett, hogy területein belül ne essék bántódása. A vízi kereskedők is sokféle adózásnak voltak alávetve, így a gazdátlan áru vámjának. Ha hajótörés történt, a parti urak mindent elvettek, amit a tenger partra dobott (Strandrecht.) „Drágább, értékesebb követem nekem ez, mint a király koronáját ékesítő gyémántok“ — mondta egy bretoni úr, egy sziklára mutatva, mely az általa okozott sok hajótörésről volt híres. Azt is megeselekedhették ezek az urak, hogy hamis jelekkel a veszedelmes helyekre csalták a hajókat.

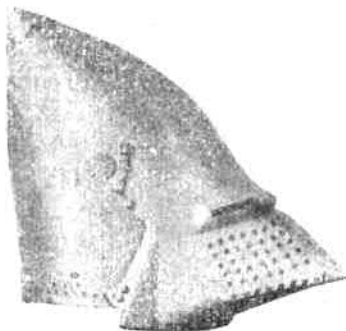
A királyok meg akarták újítani Nagy Károly egyik törvényét, mely arra kötelezi az urakat, hogy bizonyos díj ellenében hajnaltól naplementéig

Lovagi várkastélyakereszteshadjáratokkorában.
Az ilyen megközelíthetetlen várak szinte csábították gazdájukat, hogy rabló-lovagokká váljanak,
mert a királlyal is daczolhattak bennük.

tartoznak gondoskodni az utasok biztonságáról az utakon. De a középkorban, nem igen tudták engedelmességre szorítani az urakat. Csapás volt a kereskedésre a pénzek különbözősége is. Folyton váltani kellett, persze veszteséggel. Szent Lajos elrendelte, hogy a királyság területére csak a király által vert pénzek érvényesek, a pénzverés jogával fölruházott uraké csak területükön. Ez volt az első lépés a sokféle uradalmi pénz eltörlésére, ami nagy haszna volt a kereskedésnek.

Daczára, hogy az egyház eltiltotta pénz kölcsönzését kamatra, az uzsorások hemzsegték. Ezek rendszeren zsidók voltak, akik csak ezt a kereskedést űzhették, mert a többitől eltiltották őket. S ez egyik nagy oka az irántuk való nagy gyűlöletnek. Hogy gazdagságukat elrejtésük s mégis forgathassák tetszésük szerint, föl találták, vagy ha ez olasz bankárok találmánya, alkalmazták a váltót, mely eltörlötte a távolságokat, mint ma a gőz. A középkor utolsó éveiben a lombard és délfrajcia bankárok konkurrencziát csináltak a zsidóknak. A középkor fanatizmusa nemcsak üldözte, sanyargatta a szerencsétlen népet, de minden bűnt is neki tulajdonított, reáfozott.

Középkori lovagszak vasból.

S z a l a d i n

Egyiptomi és szíriai szultán teljes neve: Ajjub Jusszuf Ibn Szalah-ed-din.

Részlet Velenczéből a dózse-palotával.

A NEGYEDIK KERESZTES HÁBORÚ ÉS VELENCZE.

A negyedik keresztes háború különös vállalkozás volt. A rossz végű harmadik után elfelejtették Jeruzsálemet, a népek és királyok egymás ellen harcoltak. IV. Ottó átok alatt állt, Fülöp Ágost már volt, János leszállta.

Ezek nem igen gondoltak a szent földre. III. Innocenz pápa emlékébe akaita idézni, keresztes háborút hirdetett s mindenkit bocsánattal kecsegtetett, aki egy évet isten szolgálatában iölt. Fűik, noilli plébános hirdette a háborút. A sampányi tornán résztvett valamennyi fejedelem és lovag követte lelkes szavát. A királyok, mint az elsőnél, most is távolmaradtak, de a népek is. Csak a lovagok vettek részt benne. IX. Bodven flandriai gróf és II. Bonifác montferrari gróf voltak a vezérek. Most is a tengeri utat választották. Velencei hajók szállították a sereget a szent földre.

Velence alapítása Akvilea rombadőlése utáni időkre esik, s azért téves némely történeti krónika amaz állítása, hogy az akvileai lakosság csekély maradványa Velenczébe menekült volna, mert az akkor még nem létezett.

Tényleg csakis azután, hogy Itáliának egész Venezia nevű kerületét

ellepte a hunok áradata s hogy Konkordia, Altinum és maga Pádua is megnyitotta kapuit a kérlelhetlen ellenségnek, keletkeztek voltaképen Velence legelső alapvetési kísérletei.

A páduaiak a Rivusz Altusz, a konkordiai bujdosók Kaprulára, az altinumiak Torcellusz és Maurianusz szigetekre vonultak, hová addig csak a tenger madarai s olykor odatévedt halászkok vetődtek. A Rivusz Altusz más neve Rialto.

A hunok első rohamaira újabb rohamok, rablásaikra újabb rablások következtek, aszerint, amint csapatonként fel s alá czirkáltak, — mely folytonos vándorlások okozta rettegés miatt a menekültek nem is tértek többé vissza a szárazra, a lagúnák állandó lakói maradtak, a tenger védelme alatt, mely őket oltalmazni tudta.

E nyomor kebelén született a későbbi szép és boldog Velence. Ám nem egyszer emelkedett az ki a habokból mint Vénusz, kihez a költők gyakran hasonlították. — Attila elvonulása után még félszázaddal később, a velencei szigettengernek csak csekély, szegény, de szorgalmas iparos, halász, tengerész, sófőző lakossága volt.

Életviszonyaik felől érdekes képet nyújt az az ősrégi levél, melyet Kassziodorusz, ura a nagy Theodorik nevében a dozsék ezen őseihez írt, elég szelid és megbecsülő hangon parancsolta meg nekik, hogy Isztria réveiből Ravennába olajat és bort szállítsanak.

Az V. század e nagyérdemű oklevele, mely a velencei patricziusok nemességének legrégibb okmánya, korrajzi jellege miatt is érdekes.

„A laguna-lakók tribunjainak. Szeretünk lakaitokra gondolni, melyek délre Ravennával, a Fő torkolataival érintkeznek s keletre az ioniai partok gyönyörű tekintetét élvezik. A tenger azokat változó mozgalmával majd övezi, majd elhagyja, most elborítja a partot, majd elapad róla. Házaitok a vészmadár fészkeihez, falvaitok emberkéz csinálta sziklákhöz hasonló; mert ti teremtétek vagy legalább földjét a szárazról behordva ti emeltétek ki, ti fonátok azt be karósövényzettel, csak e töredékeny falat vonva magatok és a hullám ereje közé. — Halból áll csaknem egyedül minden élelmetek. A világon sehol nem látni egyenlőbb törvények alatt élve gazdagot és szegényt mint nálatok; minden asztalon ugyanazon étel, minden családnak ugyanazon szalmafödél. — Nálatok a szomszéd nem irigyli szomszédja tűzhelyét és javaitok közösleges természeténél fogva nem irigykedik rátok senki, mi itt kint a legnagyobb csapás. A sógödrök kibányászása főfoglalkozásotok, a sófőző üstje kezeitekben a földműves ekéjét, az arató sarlóját pótolja, mert a só a ti szántóföldetek és aratástok. — — — Most tehát egy pillanatot sem veszthe tatarozátok ki a hajókat, melyeket mintegy házi állatokul horogszegein tartotok s midőn a nagytapasztalású Laurentusz, kit a bor és olajkészlet összeszedésére Isztriába küldünk, indulásra int benneteket, siessetek mind fölszólítására.

Egyébként Velence alapítására vonatkozólag, a múlt régi századaiban a legkülönbözőbb, jórészt régen elmosódott, elfelejtett legendák keringtek szájhagyományon; a többi között az is, hogy e sajátságos város, titokzatos, csodás, megfoghatatlan — az emberi alkotástól teljesen független — magasabb rendelkezéseknek köszönhető létesülését.

A békés otthonaikból kiűzött szerencsétlen Venetek és Lombardok, a hunok áradatának fenntarthatatlan hódításai és mézszárlásai elől, az adriai öböl lagúnáinak ingoványos, zátonyos, sziklás szigeteire menekültek. Azokon húzódtak meg, a tenger hullámai közepette. Ott kerestek és találtak vad ellenségeik ellen biztos menhelyet.

Új életkörülményeik s a szükség csakhamar ügyes, bátor, rettentetlen hajósokká nevelte őket, mintha sejtették, átérezték volna, hogy az által valnak egykoron nagygyá, hatalmassá !

A szegény menekülteknek, bámulatbaejtő szorgalom és kitartással, óriási munkásság árán sikerült az ingoványos, iszapos talajt szilárd alappá megerősíteni, másrészt a sziklaszirteket lehordani, s azok helyére építkezni. Sok nélkülözés s még több verejtékes munka után, a kezdetben összetákolts fakalibákat lassanként szilárd kőhajlékok váltották fel s az építkezés és az alap erősítéshez összehordott kőanyagból csakhamar imitt-amott templomokat is emeltek.

Lassanként gyarapodtak, terjeszkedtek, szaporodtak; nemsokára Rivoalto — magaspárt — lett székhelyök, a későbbi Rialto azon szigeteken, melyeket ma Velencének hason nevű ősi hídja köt egymással össze.

Eleinte minden szigetcské külön községet képezett, melyet egy évre választott előljáró — tribün — kormányzott; de csakhamar bekövetkezett a tömörülés szüksége, mert a gyarapodással a lakosság száma is egyre nőtt, különösen a feldúlt szárazföldről beözönlő, jobb sorsot kereső kívándorlókkal.

Ennek folytán természetesen jelentékenyebb lett a forgalom, mozgalmasabb a közélet; intézmények, törvények váltak szükségessé, lüktetni kezdett a civilizáció !

Minden anyagi haladás, mely egészséges alapon nyugszik, magával hozza az erkölcsi és szellemi fejlődést. Így a velenceiek is, mikor biztosított volt talajuk s azon községek és városuk állott, átérezték, hogy fejelemre, rendre van szükségük.

Meg volt a test, kellett belé lélek !

Államot, köztársaságot alkottak s kormányhatalmat, a melyik vezesse és megvédelmezze őket! .

A közügyek helyes, üdvös vezetése immár, a községek önkormányzatán felül, központi igazgatást igényelt; mindezeknél fogva közmegállapodással egybegyűltek a tribünök s kebelökből egy főnököt választottak, kire életfogytiglan a legfőbb hatalmat ruházták. Ez volt a köztársaság első dózse-ja;

Paulucziusz Anafesztusz, ki ezen uralmat 697-ben Kr. u. kezdte meg, mely demokratikus szellemmel és szándékkal létesített uralom, nem sokáig késett arisztokratikus monarkiává átalakulni, hogy mint olyan több mint egy ezredéven át fennálljon.

Különb az ekként megalakult köztársaság önkormányzatának és függetlenségének fentartása mellett, hogy mint új állam magának nagyobb súlyt adjon s inkább biztosítva érezze magát a longobardok és dalmata tengeri rablók támadásai ellen, elismerte a görög császár erkölcsi fönnhatóságát, melyet csak a XI. században cserélt fel a római német császárságéval

A dózseválás lassanként a köztársaságnak választási egyeduralom fejlődését kezdte maga után vonni, de csakhamar megunta ezt a nép s Orsó Ipató dozsáját, noha a longobardok felett fényes győzelmet aratott, elhódítván tőlük Ravennát, „hütlén sáfárkodások gyanúja miatt“, 737-ben tizenegy évi uralkodás után meggyilkolta. Egyben az életfogytiglani választást is eltörölte s a helyett évről-évre katonai helytartókat — magistri militum — választott az ekként ismét demokratikussá lett köztársaság élére.

Ezen kormányforma azonban nem maradt hosszú életű, mert az ilyen erőszakosan érvényre jutott népjog, diadala daczára, a be nem vallott, de megfűrt előkelő befolyások azontúl is túlsúlyban maradtak s minden látszólagos demokrata törekvés mellett napról-napra tért hódított az egyesekben az arisztokrata érzület s egyesek összesége képezvén a közt, csakhamar visszaállított a régi kormányrendszer. Azt pedig, hogy túlsúlyban maradt az arisztokrata befolyás, legkézzelfoghatóbban azt bizonyítja, hogy a meggyilkolt fejedelem testvéröcsését Orsó Theodat-ot helyezték vissza, a néhány éven át üresen hagyott dózse-i székbe.

Ám az ilyen rendszerváltozások, polgárosult nemzeteknél sem esnek meg sérelmek és megrázkódtatások nélkül; annál inkább érthető az embertelenségek egész láncolata, melylyel a nép a kulturális sötétség azon századában, — hol jogos, hol méltatlan felháborodásában — dózseival elbánt. Theodat-ot is, tizenhárom évi kormányzása után megfosztották a hatalomtól, kiszúrták szemeit s száműzték. Utódja Gállá Gaulo egy évvel utóbb 754-ben hasonló sorsra jutott. Épen így a következő Monegario, valamint később még számosán, kik erőszakos halállal végezték életüket. Végül mégis beletörődött a nép s megszokta ezen kormány formát, melynek előnyei felől utóbb mindinkább meggyőződött. Egységesebb és hasznosabb volt a kormányzat úgy. Életfogytiglan választott fejedelem alaposabb, körültekintőbb s messzebb kiható politikát űzhetett s az annak érvényesítéséhez szükséges hatalma is szilárdabb lett. Aztán a dózsék is okultak a tapasztalás szolgáltatva leczkéken s szerencsétlen elődeik példáin, hibáin. A nép türelmesebbé, a dozsé-k alkotmányosabbá lettek, megértették egymást; az előbbi vizálykodásokat a felsőbb s alsóbb osztályok között egyetértés váltotta fel

Velence új dozséja, a mikor a Szt. Márkus-téren megválasztása után körmenetet tart és a fegyvertár munkásai köszöntik. 1268 óta ezt a körmenetet a dózse nem gyalog, hanem hordozó széken tartotta meg.
(Ez a rajz a 16-odik századból származik.)

s az egyetértés és összetartás mindig és mindenütt meghozván üdvös gyümölcsseit, egyre tovább gyarapodott Velence is.

Dzsusztinianónak hívták azt a dózsét, aki alatt 810-ben velencei kereskedők Alekszandriából elhozták Velenczébe Szt. Márkus evangélista holttestét. attól kezdve Szent Márkus lett Velence védő szentje s mai napig is az.

Egy XIV-ik századbeli olasz krónikairó, Szent Márk hamvainak Alekszandriából történt Velenczébe szállítását — az egyedüli jelentékeny eseményt, mely Participato Justicián dózse uralmát nevezetessé tette — következőképen regéli el:

„Krisztus urunk születése után 835-ben János örmény császár Alekszandriában fényes palotát építtetvén magának, elrendelte, hogy a birodalomban található legremekebb márványokat szedjék össze bárhonnan is, s használják fel fejedelmi laka fényének emelésére.

A legritkább és legdrágább márványoszlopok Alekszandriában a Szent Márkról nevezett templomban díszeltek, melynek kincseit két szent férfiú: Theodor és Tauraciusz őrizte.

A császár emberei szentségtelen kíméletlenséggel kényük és kedvük szerint fősz fogatták a templom építészeti műkincseit s becses zsákmányként épen a remek oszlopokat készültek halomra dönteni s elhurcolni; mikor ott kikötött velencei kalmárok, névszerint Bueno és Rusztiko mesterek, ájtatosságukat végzendők a veszélyeztetelt Istenházába tértek be. .

Mélyen megilletődtek a szent férfiak megindító bánata fölött, kiknek az fájt legjobban, hogy a megraboit templom immár nem lesz többé méltó a szent hamvakhoz, melyeket befogadott.

De csakhamar feleszmélve, a kalmárok kapva-kaptak a papok bánatán s hazájok nevében fényes ígérekkel igyekeztek őket reá bírni, hogy a szent holttestét nekik átengedjék s Velenczébe szállíthassák. Az egyiknek az idősebb tisztos férfúnak köztársaságuk nevében megígérték, hogy Akvilea pátriárkája lesz s hogy mindketten a legmesszebbmenő lisztességben fognak részesülni.

A szent férfiak egyetlen ellenvetése az volt, hogy szentségtörés bűnét félnek elkövetni, hogyha a szent hamvak nyugalmát megbolygatni engedik.

A közben azonban, hogy a lelkes kalmárok ihletett hévvel ostromolták kérelmekkel az egyre szilárdan ellenálló papokat, megérkeztek a hitetlen császár szolgálai s nevetve a szent férfiak kétségbeesett jajveszékülésén, hozzá láttak a romboló szentségtelen munkához.

Felháborodásukban a szegény papok nem állhatták többé ellent a kalmárok szorgos kérelmének, beleegyeztek az elszállításba.

Mindazonáltal igen lényegesnek jelezték azt, hogy a nép, amelyik rajongó imádattal csüngött a szent hamvakon, melyeknek számtalan csodát és jótéményt vélt köszönhetni, meg ne tudja kegyeletük drága kincsének eltűnését; azért az éj árnyában a papok óvatosan, Szent Márk helyébe Szent Klaudiusz testét csempésztek a templomba, amelyik szentért a nép kevésbé rajongott. — Ezzel azonban még csak részben oldották meg a kényes és nehéz feladatot; a fő és legveszedelmesebb része az volt, hogy észrevétlen juttassák a szent porait a velencei hajóra.

Itt megjegyzi a krónikás, hogy Isten ötet úgy segítse minden akképen történt, a mint elregéli, s hogy mit sem told hozzá a szent igazsághoz.

Ugyanis minden, amit a városból idegen hajóra szállítottak, szigorú vizsgálat alá vétetett, azért cselhez kellett folyamodni, hogy a mohamedánok vizsga szemét a szent szállítmány elkerülhesse.

A gyakorlati észjárású kalmárok a jámbor papok nem csekély méltatlankodására,

sajátságos, de elvégre egyedül célhoz vezető cselhez folyamodtak, melyhez utóbb jobb hiányában kénytelenek voltak a papok is hozzájárulni.

A szent hamvakat egy hosszú kosár alján helyezték el, gondosan körülvették fűvei, föléje deszkát tettek s arra friss sertéshúst s oldalszalonnát raktak, minek pusztá szemléletétől is megborzad s szinte elkárhozni vél minden igazhitű mohamedán.

így vitték a velencei kalmárok hajós legényei a kosarat a tengerparthoz, hol a császár ellenőrző közegeinek aTtivialos vizsgálatot megejteni kellett vo/na, — de megpillantván a kosár tartalmát, heves szitkozódás és átkozódással — annak a hajóra leendő haladéktalan gyors elszállítását rendelték el

Ezen jelenetet látjuk megörökítve a Szent Márk székesegyház külső homlokzatának alsó jobb oldali első mozaikjában.

Amint Szent Márk teste a kalmárok hajóján volt, megszábadították a tisztátalan kényes tehertől s nyomban felvonván a vitorlákat, hazájokba indultak. De alig értek a nyílt tengerre, csakhamar borzalmas vihar kerekedett, erősen veszélyeztetve a hajónak a szent teherrel való elsüllyedését; mikor egyszerre Buono mesternek a sötét fellegek között meglelt Szent Márk szelleme s megjelölte neki az irányt, hogy merre tartson, nehogy a közelben levő víz alatti sziklazátonyokon elpusztuljanak.

E csodás látomány megmentette a hajót s a szent testét.

Velenceze vidékén már századokkal azelőtt az a monda volt elterjedve a nép között, hogy Szent Márknak egykor, a mikor az akvileai szigettengeren hajózott, megnyilatkozott az Ég s megjövendöltetett neki, hogy hamvai ezen lakatlan szigeteken egyiken fognak pihenni.

Elképzelhető, hogy ezen több százados jövendölésnek szerencsés, váratlan beteljesülésével szemben, mily rajongó mámorban volt Velenceze lakossága.

Isteni védelmet, menyei oltalmat látott abban a nép köztársasága részére. Hála istenitiszteleteket rendeztek, Szent zsolozsmákkal és buzgó imákkal hálálkodtak a hajó csodás meneküléséért.

Véd-szentjökké avatták Szent Márkot s hamvait kegyeletos fényes szertartással fogadták.

A köztársaság méltóságai mezitelen lábakkal léptek közelébe s ideiglenesen a dózse külön kápolnájában helyezték nyugalomra.

Ezen ünnepélyt örökíti meg a székesegyház fentjelzett mozaikjának szomszéd képe.

A két kalmárt, kiknek egyike malamokko-i, a másika torcsello-i lakos volt, gazdag ajándékokkal és a legnagyobb tisztesség nyilvánulásaival halmozták el s mindenütt fényes diadallal fogadták.

A dózse kevés időre rá elhalván, jelentékeny összeget hagyományozott egy díszes székesegyház építésére, a melyik méltó legyen a becses szent hamvak befogadására, miknek Velencezbe szállítása uralkodásának idejét örök időkre nevezetessé, dicsővé tette.

Némely történetírók szerint már akkor, 829-ben hozzá fogtak volna a Szent Márk bazilika építéséhez, ellenben mások szerint, az csak másfél századdal később 976-ban vette volna kezdetét; annyi bizonyos, hogy teljes fényéhez csak a XI-ik század után jutott.

A népesedés és általános fejlődés arányában növekedtek az igények és szükségletek. A város élelmezésére nélkülözhetlenné vált a mezőgazdaság és állattenyésztés s a kiterjedtebb s szilárdabb talajú szigeteken Malamokkón, Gradón, Akileán, a Lidón s a szigettengernek még néhány kisebb termékeny oázisán, csakhamar virágzó gazdaságok létesültek. A tengerparti lakóknak a habok és hullámok ölében immár nemcsak házaik, falvaik s városaik voltak, hanem szántóföldjük, legelőjük, rétjük s kertjükben gyümölcsfajok.

Az eleinte életfentartásból űzött halászat és sófőzés lassan kereskedelmi ággá, jövedelmi forrássá vált. Kiváló ügyességgel és kifejlett szakértelemmel épített bárkáikon egyre messzebb hajóztak s mindinkább jobban megbarátkoztak az Adriával, míg a sekély vízzel körülvett várost nem igen lehetett megtámadni, mert hadihajók sekély vizen nem jöhettek közel, szárazföldi erő ellen pedig elég víz vette körül.

Csak egy esetet regél a hagyomány, amikor szárazföldi erő tört magára Velence városára: egy kalandozó magyar lovass csapat volt. Tudjuk, hogy őseink sok földet bejártak és valamint Botond vezér ősrégi hagyomány szerint hatalmas buzogányával megdöngötte Konstantinápoly kapuit, úgy egy más csapat felső Olaszország tereit lepte el.

Gyorsan száguldó lovasságuk egészen váratlanul jelent meg egyik-másik gazdag vidéken.

Ezen harczi időkben történt, a IX. század közepe táján, — legalább így jegyzi fel egyik történetírónk, — hogy amíg a magyar sereg zöme a Brenta folyónál megsemmisítette az olasz hadat, addig egy kisebb csapat állítólag az adriai tenger lagúnáinak közé a már akkor gazdag és hatalmas Velence ellen nyomult. Szinte hihetetlen s talán a világtörténelemben is páratlan, még gondolatnak is ily vakmerő vállalat, hogy lovas hadsereg egy a tengerbe épített várost a vízen át megrohan s mégis úgy írják, hogy sikerült ezen ősmagyar huszároknak bevenni a külvárosokul szolgáló Kiodsát, a hosszára nyúlt Lidót s több külső szigetet.

Ez a kaland könnyen megtörténhetett, mert a tengerszorosok, melyeken át a Lidóig juthatni, sehol sem szélesebbek, mint kb. a Duna kétszeres szélessége Budapestenél s több helyt még annyi sem.

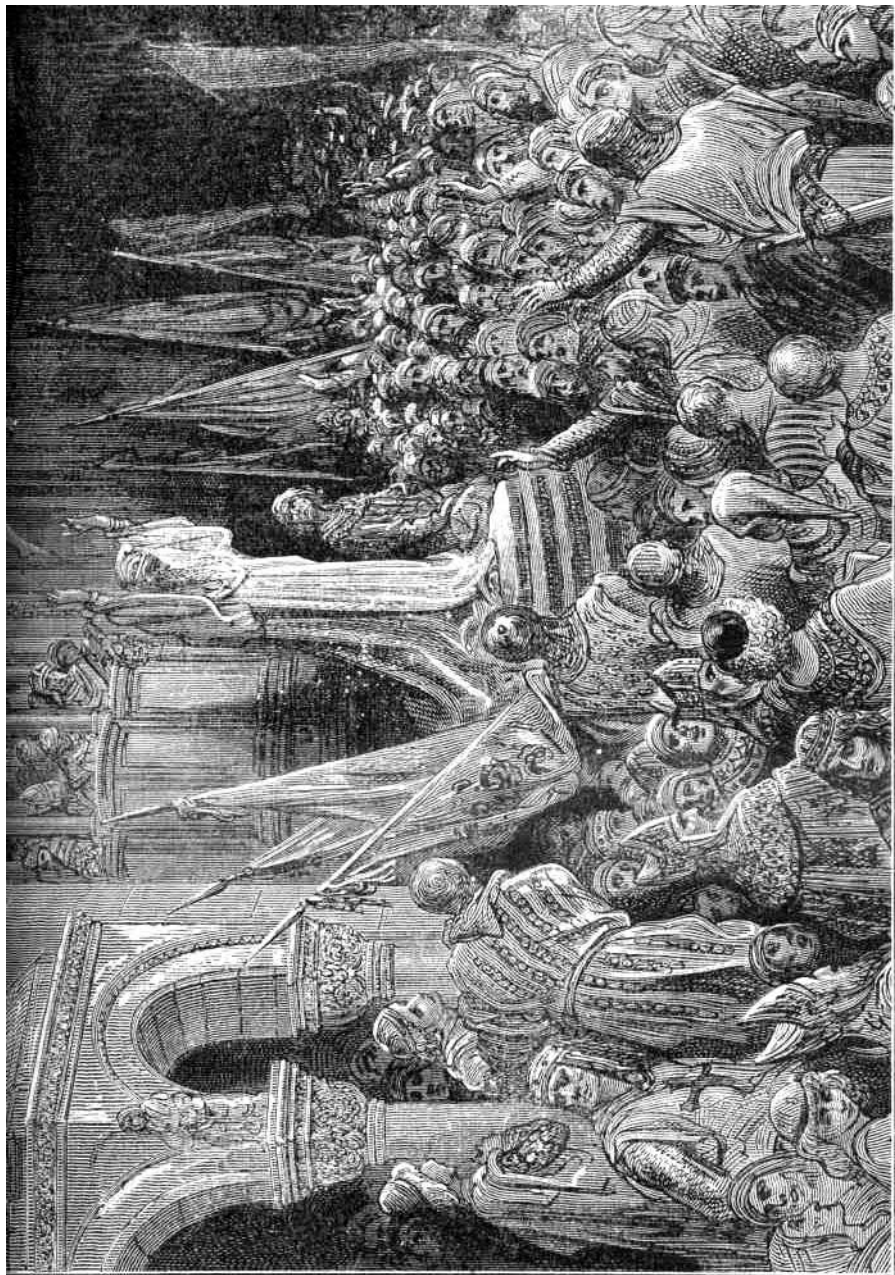
Velence kereskedelmi összeköttetésben állott a szárazföldi városokkal, szerencsés földrajzi fekvésénél fogva a keleti és nyugati római birodalmak között s gyorsan gazdagságra és önállóságra vergődött. Az alsó olaszországi szárazföldnek és normanok, valamint a dalmát tengeri rablók ellen viselt háborúk megacézolták a fiatal állam harczi erejét s mindez arra indította a dózsákat, hogy méltóságukat átörökölhető hatalommá változtassák át.

Már az időben is csak egy pár család viselte váltakozva e méltóságot, amelyek külföldi fejedelmi házakkal való összeköttetések által igyekeztek hatalmukat emelni s fiaikat uralkodó társukul emelvén magok mellé, akarták az örökösödési jogrendet biztosítani. Ezen arisztokrátikus törekvéseket azonban a nép visszautasítván, 1032-ben törvényt hozott, mely megtiltotta az uralkodótárs választását s két tanácsost rendelt a dózse mellé, hatalmának megszorítására. Ezen tribünök helyére lassanként tulajdonképeni bírák léptek, kiknek ítéleteit a dózsék erősítették meg.

1080-ban Faliéri Vitalisz dózse uralkodása alatt, a keletrómai császár, hogy a velenceiekben támaszt és szövetségest nyerjen a normanok ellen, átengedte nekik az alája tartozó dalmata és isztriai görög városokat. De ennél még sokkal inkább emelték Velence kereskedelmét és tengeri hatalmát a keresztes hadjáratok, melyekben a velencei hajók vetekedve a génuaiakkal és pizaikkal igen jelentékeny részt vettek. A keresztes hadak részére szállított élelmi és hadi szereknek óriási forgalma, valamint az egész kelettel folytatott szabad kereskedés, Velencének szilárd támpontot szolgáltatott arra, hogy hatalmát a keresztény tartományokra is kiterjessze.

De amíg kifelé egyre nőtt a köztársaság tekintélye és uralma, addig benn az arisztokrácia nyílt ellenségeskedést folytatott a néppel s a dózsék egyre hatalmuk növelésén munkálkodtak; míg az efölötti általános elkeseredés végre is újra forradalmat idézett elő.

Mikéle Vitalisz dózsét 1172-ben kivégezték s az alkotmányt új alapokra fektették.

Dandoló buzdító beszédet mond a negyedik kereszties hadjártat érlekekben.

A legfőbb hatalom a város hat kerületéből évenként választott polgári képviselőre, 480 előkelőre (nobilit ruházattal, mely mint nagy tanács (konzilio mazsore) lépett a dózse és hat tanácsból (szinyorie) álló kormánytanács oldala mellé; s ezután már csak ritka esetben hivatott össze a népközösség (arengo), mely fontosabb határozatokhoz közfelkiáltással adta volt beleegyező hozzájárulását.

Ez bizonyára a rendi és népképviselői alkotmánynak legősibb dualizmusa. — A nobilit választva bár, rendi alapon képviselték a mai parlamentet, a szinyorik a végrehajtó kormány hatalmat, a dózse a fejedelmet; ellenben a szentesítés jogát az arengo vétőjával a nép gyakorolta.

Néhány évvel később még jobban megszorították a fejedelem hatalmát azáltal, hogy az igazságszolgáltatás vezetésére Karanzia név alatt egy tanácsot alkotlak. Végre a dózse és a nagy tanács közé 1229 ben a Fregadi-k tanácsát iktatták közbe, mely az alkotmány kiegészítő részévé vált.

Ezen időponttól kezdődőleg a dózse hermelin palástja s fejedelmi koronája már csak a legfőbb állami méltóságnak, de nem volt többé a rendelkező hatalomnak a jelképe.

Ezentúl az egyéni érlék, jellem, képesség adott súlyt s biztosított befolyást és hatalmat a fejedelmi trónnak, s t em megfordítva; a pusztá dózse-i korona mindennapi embernek nem nyújtott többé egyebet, mint üres méltóságot, hiú fényt, hatalom és dicsőség nélkül.

A köztársaság azonban rendszerint reá termett, legkiválóbb férfiaiit ültette a dozsék trónjára, s a XII-ik században már olyan mérvű tekintélyre tett szert, hogy a míg Európa valamennyi trónja a keleti és nyugati császárok kegyeit kereste, addig Velence tengerészeti hadieréjére s kereskedelmi uralmára támaszkodva, azoktól jelentékeny engedményeket biztosított magának. Valamennyi hatalom kedvében járt, szövetségét kereste, sőt a keleti császár unokahugát egy velencei nemeshez adta feleségül.

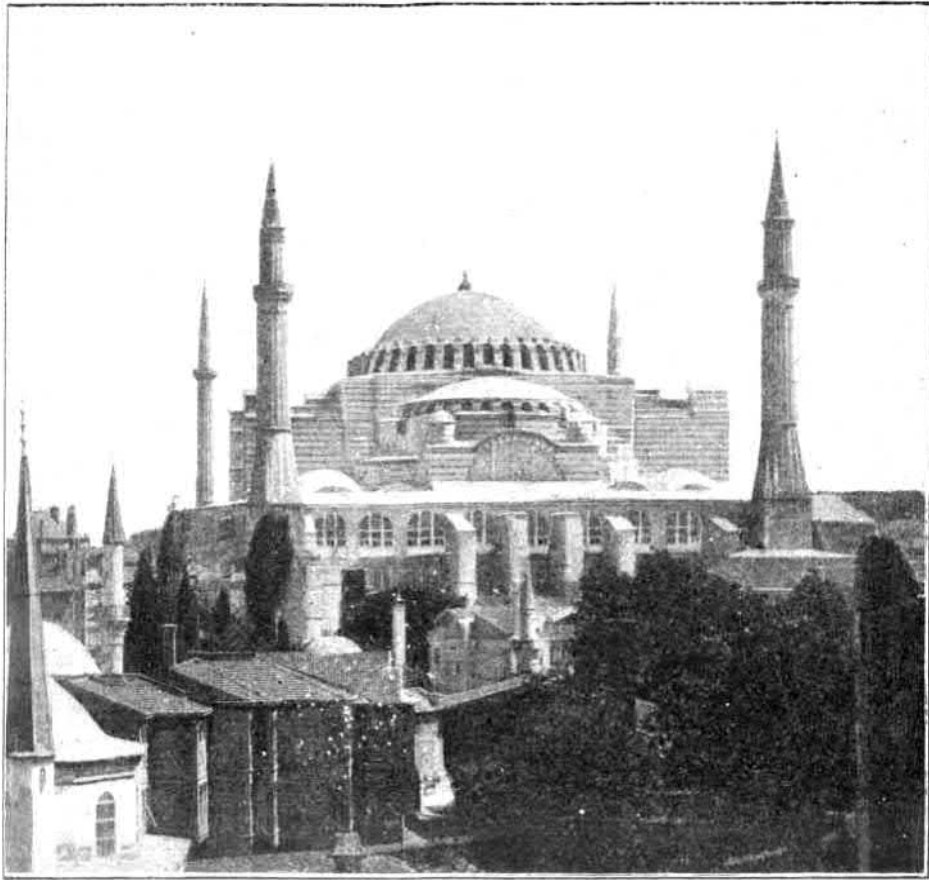
A dozsét titkos szavazással és abszolút többséggel választották. Azután a Márkuspiacon, körülhordoztatván alávetetett a nép szentesítő vétőjának, mely 'szertartás alatt a bőkezűen szórt pénz többnyire lelkes hívekké avatta a politikai meggyőződés nélküli alsó néposztály tömegét.

A térről a dózsepalotába térvén, az óriások lépcsőjének felső végén fejére tétetett a dozsék drágakövekkel gazdagon ékesített ünnepi szertartásos korona, s azzal lépett be a székesegyházba, hol Velence pátriárkája ünnepi misét czelebrált, amelynek befejeztével a dózse letette az esküjét.

A fogadalmi szövegbe foglalt számos és hosszú fenntartások formulái közepette, melyet neki felolvastak, a többi között az is kiemeltetett, hogy halála után holtteste három napon át közszemlére legyen kitéve a végből, hogy bárki is, a ki magát általa károsodottnak vallaná, megfelelő igazolással hagyatékából kártalanítást igényel-hessen.

A dózse hivatalos öltönye a bíbor brokát volt és hermelines palást. Szertartásos koronája, a magyar szent koronánál is ősbibb eredetű; ez azonban csak igen ritka s felettébb ünnepélyes alkalmakkor övezte homlokát; különben pedig az annak formájára, nehéz aranszövésű posztóból készült félig frigiái alakú dózsei főveget viselte.

Ezen ünnepi koronát 850-ben a Sto Zakkarie kolostor fejedelemasszonya Agosztina Morozini ajándékozta a köztársaságnak. Nevezetesen a mikor III. Benő pápa Velenczében járván, meglátogatta a zárdát és annak templomát, a szentéletű apácák példás erkölcsi anyyira megatották a szent atyát, hogy hazaérkezte után Rómából, látogatása emlékére nagybecsű ajándékokat és ereklyéket küldött a kolostornak. Ennek hírére egész Velence sietett a templomban kiállított pápai ajándékot megtekinteni, sőt maga

A szófia-i mecset, az egykori bizánci székesegyház Konstantinápolyban.

a dózse is Pietro Gradenigo (akitől aztán a Gradenigo nemzetséget származtatták le) ünnepélyes kísérettel jelent meg a szent ereklyék megtekintésére. A fejedelemszony az államfőnek a kolostort mélyen megtisztelő látogatását, egy, az alkalom ünnepélyességével és a zárda dús gazdagságával arányban levő emlékkel hálálta meg. Ugyanis vert aranyból egy frigiai alakú remek diadémot készítettett az akkori legjelesebb ötvös-művészekkel, melyet huszonnégy remekfényű keleti gyöngy, s számos drágakő, köztük roppant értékű és gyönyörű csiszolatu gyémánt és rubin ékített.

E valóban fejedelmi ajándék óriási lelkesedést keltett a népben s közkívánatra elhatározottat, hogy azután a dozsék mindenkor ezen koronával koronáztassanak meg, mely hagyományos szokás a legkésőbbi időkig fentartatott.

A nyilvános szertartások alkalmával a dózsék előtt a díszmenet élén különféle sajátos tárgyakat vittek nagy pompával. Ezüst harsonákat, arannyal átszőtt, posztóval letakart karosszéket, egy meggyújtott nagy viasz-fáklyát, arany sarkantyúkat, párnákat és egy napernyőt; mely tárgyakat mind 1177-ben Ziani dózse kapta ajándékba III. Sándor pápától, kit egész Rómáig kísért volt el, azután hogy Barbarossa Frigyes császárt rákényszerítette volt, hogy őt t. i. Sándor pápát elismerje s a szent székre visszahelyezze.

III. Alekszisz bizánczi császárt megfojtja udvari embere, Muzuflosz.

tetszik, a hiú szertartások egész sorozatával igyekeztek elpalástolni a fejedelmi hatalomnak hiányát. A fényes korona övezte homloknak nem volt szabad gondolkozni, nem bírhatott akarattal. Ünnepeletett, de nem rendelkezhetett, nem parancsolhatott!

S mind e fény és hatalmi ragyogás külszíné mellett a köztársaság legfigyeltebb, legképzeltetebb, legleigazottabb polgára volt.

Velence volt akkor az Adria királynéja.. Kereskedelme kiterjedt, a szigetek, Isztria és Illíria partvidékei elismerték főnhatóságát. A keresztes háborúkat kegyeletből támogatták, de a haszon kedvéért is. A muzulmánok és görögök voltak versenytársaik a Földközi-tenger keleti részén. Jó alkalmuk volt tehát gyöngítésükre. A kereszteseknek tett szolgálatokért az új jeruzsálemi királyság minden városának egy negyedét kapták. Ugyanakkor elfoglalták Rodosz, Számosz, Kiosz, Mitiléne és Androsz szigeteket.

1177-ben a pápa és Barbarossa Velencében találkoztak, miután a dózse legyőzte a császári hajóhadat. Az ott kötött béke emlékéül III. Sándor pápa Velence fejedelmének egy gyűrűt ajándékozott, melyet a dózse a tengerbe dobott, azzal feleségül bevén az Adriát. Ezt a szertartást azontúl minden évben nagy pompával ülték meg.

Ilyen volt Velence, mikor a keresztesek oda bekopogtattak. A sampányi grófság kormányzója Villhardüen Zsoffroa maga mondja el a követség történetét. Különös látvány volt, mikor ezek a hűbéres urak alázatosan kértek segítséget a néptől, térdén állva, könnyek között. „Megadjuk! Megadjuk!” kiáltotta a fölséges nép.

Mint kereskedő város Velence ilyen szolgálatot csak pénzért tehetett meg 85.000

A dózse bő palástjának két csücskét két testőrtiszt egy patrícius kardját hüvelyében vitte mellette; a legfőbb állami méltóságok környezték, a szinyoria tanácsosai, a fenyítő karanzia elnökei, a tizek tanácsának tagjai, az avogadorok és procuratorok, míg végül a menetet a nagy tanács tagjai zárták be.

A tanácsüléseken a dózse egy magasabb emelvényről elnökölt. Terembeleptekor és amikor távozott, az összes jelenlevők felállottak, s az aláírás végett eléje terjesztett okmányokat és végzéseket a tollvezető jegyzők térdre ereszkedve nyújtották át. Például mindezen tisztelet nyilvánítási formák között terjesztették a szerencsétlen Foszkari dózse remegő keze alá a fiát eltelő végzéseket!

ezüst márkát követelt, ami ma 4,046.000 franknak felel meg, de akkor sokkal többetért. Ennyi fölött a lovagok nem rendelkeztek. Pénz helyett, a velenceiek beleegyeztek, hogy vala melyik meghódítandó ellen séges várost kapják. Nem rég elvették a görögöktől Szpalato, Ragusa és Szebeniko parti városokat. Még Zára kellett volna nekik, hogy az Adria keleti partját teljesen uralják. Ez a magyar királyé volt. Hogy Velence részt vegyen az új keresztes hadjáratban, de úgy, hogy előbb Bizáncot támadja meg, arra Aleksziosz görög herceg biztatta a dozsét és ő tárgyalta vele és ő kérte reahogyadozást a keresztesek vegye reá, hogy Bizánc ellen induljanak s most már a 90 éves Dandolo dózse is kezébe vette a keresztet (1202).

Muzuflosz tárgyal a Konstantinápoly előtt horganyzó dozséval.

Tehát elindultak.

A velenceiek meggyőzték a kereszteseket, hogy Jeruzsálem kulcsa Kairó vagy Konstantinápoly. Sok igaz volt ebben, de nagy kereskedelmi érdek is. Kairó birtoka biztosította az Indiába vezető utat, Konstantinápolyé pedig a Fekete-tengerét és arkipelágusát.

Konstantinápoly ellen indultak. Aleksziosz görög herceg ajánlkozott, hogy odavezeti őket, ha apját, Angelosz Izsákot, akit a trónról elkergettek, visszahelyezik. A francziák, mikor meglátták Konstantinápoly hatalmas falait, iszonyú ütközetre számítottak. Bárkákra tették őket partra. A francia lovagok 1203. július 18-án rohamban vették be a várost s az öreg császárt visszahelyezték trónjára. Aleksziosz fényes ígéretet tett a kereszteseknek. Hogy jól tartsa őket, adókat vetett ki s ezzel annyira felbőszítette a népet, hogy az megölette Muzuflosz Aleksziosz az udvari embere megfojtotta. A lázadó császárt választottak és becsukták a város kapuit.

A keresztesek nyomban megtámadták. Muzuflosz a velencei dozséval, Dandoloval tárgyalta, hogy egyezsége jusson vele s magának a hatalmat biztosíthassa de hasztalanul. Három nap alatt bevették újra a várost, de most egy jó részét fölégették (1204). Iszonyú tömege a mesterműveknek elpusztult. Egyetlen templomban 400.000 ezüst márkát osztottak szét a keresztesek között.

Bizáncban a jelenlevő diadalmas vezérek kikiáltották a keleti latin birodalom létezését. A pápák óhaja teljesült, Bizánc fennhatóságuk alá került.

A győzők aztán magát a birodalmat osztották szét.

IV. Bodoen flandriai gróf lett Románia császára. A velenceiek Konstantinápoly egy negyedét kapták a Boszporusz partjaival, az arkipelágus legtöbb szigetét s Kandiát. A montferráti márkai Makedónia királya lett s unokaöccse Akája hercege, Bloa grófja kapta az ázsiai tartományokat. Szóval, egész új Franciaország emelkedett a Boszporusz körül. III. Innocenz pápa oly boldog volt abban a tudatban, hogy fennhatósága oly nagy területtel bővült, hogy megbékült Velenczével és a császárral.

Az új birodalomból azonban hiányzott a megmaradás ösztöne, a helyes politikai vezetés és a haderő, s így nem sokáig állott fenn.

A birodalomnak a neve a latin birodalom volt, de 1261-ben ez a latin birodalom összeomlott.

Bár a középkor végéig és a török hódításokig még fennállt Görögország némely részeiben az a különös hűbéres uralom, melyet a francziák Miltiádesz s Leonidász földjén rendeztek be.

A pápai hármaskorona és a kulcsok.

Jeruzsálem.

SZELLEMI HALADÁS.

A renddel, a szaporodó munkával, a családok jólétével új szükségletek, a szellem szükségletei is megszülettek. Az irodalom és művészet, hasonlóan az iparhoz és kereskedelemhez hatalmasan föllendült. Az iskolák száma megsokszorozódott, a tanulmányok terjednek, a nemzeti irodalom megkezdődik, nagy nevek tűnnek föl: Nagy Albert, Szent Tamás, Bakon Rozsé, Dante.

Kevés olyan apátság létezett, melynek ne lett volna iskolája. De a tanulási vágy oly általános lett, hogy ezek a monostori iskolák már nem voltak elégségesek. Minden nagy városban nyitottak iskolát. A könyvek drágasága szükségessé tette az élő szóval való tanítást. Amint valamely híres mester tanszéket nyitott valahol, seregestül tódultak oda a tanítványok. De a középkorban minden testületi alakot vett föl. Mesterek s tanítványok egyesültek, mint a kézművesek s egyetem név alatt testületeket alakítottak, melyek kiterjedt kiváltságokat élveztek. Leghíresebb volt a párisi egyetem, melyet 1200-ban alapítottak s amely sok másnak mintául szolgált. Oly híre volt, hogy minden országból oda sereglettek az ifjak, mert az iskola nyelve: a latin, a középkorban általános volt. Négy fakultása volt: teológia, kánonjogi, orvosi és művészeti. Utóbbi tanította a nyelvtant, az ékesszólást, a bölcséletet, ez volt a hármastudomány; a számтан,

mértan, zene és csillagászat volt a négyes tudomány. A római jogot főképp Orléansban tanították, az orvostudományt Montpelliében. A művészeti fakultás választotta a rektort, kinek a többi fakultás is engedelmeskedett.

Híresek voltak még az orléanski, montpelliéi, okszfordi, kembridsi, páduai, a szalamankai és koimbrai; valamennyi a 13. században alakult. A legrégebb német egyetem, a prágai 1348-ban nyílt meg.

A kiváltságok sokasága vonzotta a diákokat. A párisinak 1?-20.000 tanítványa volt, akik nem voltak a városi tanácsnak alávetve, akiket nem lehetett adósság miatt elfogni s akik gyakran zavarták a várost veszekedéseikkel és kicsapongásaikkal. Igaz, hogy csak a 13. században hét pápa, nagy sereg bíboros és püspök s ezrei az egyéb kiváló embereknek kerültek ki közülük. A római birodalom bukása óta a tudomány a papság kezében volt s csak az ő tagjai részesedtek benne. Az egyetemek világiasították a tudományt.

A középkor mély vallásosságával sokáig csak a teológusoktól várta a nagy rejtélyek megoldását. De csakhamar mégis megjelent újra a filozófia, mely hat század előtt teljesen megszűnt, de egész új jellege volt, mely szkolasztika nevet szerzte neki.

Szent Anzelm a XI. században megírta monológiát, amelyben egy tudatlan emberről beszél, aki az igazságot egyedül természetes fény segítségével keresi. Az ész abban csak a hit alávetett szolgálója, mert Anzelm csupán a vallási igazságok bizonyítása kedvéért alkalmazta az okoskodás ama módját, melyet Arisztotelész a tudományos igazságok kiderítésére használt. Később, mikor a spanyol zsidók Arisztotelész munkái nagy részét melyeket azelőtt nem ismertek, latin nyelvre fordítottak arabból, a 13. század szinte elkáprazott ez új gazdagságtól s Arisztotelész egyedüli uralkodója volt valamennyi bölcséleti tanszéknek. Sajnos azonban, első meg nem értett munkái oly irányba terelték a középkor szellemét, amelytől csak nehezen tudott megszabadulni. Az egész tudomány az okoskodás művészetére szorítkozott. A szkolasztika tehát nem volt bizonyos bölcséleti rendszer, inkább bizonyos módja a disszertálásnak minden kérdésről. Olyan premisszákból indult ki, melyeket mint tényeket fogadtak el, vagy a melyeket önmaguk állítottak föl, anélkül, hogy előre meggyőződtek volna helyességükről. Nem is adott világgraszoló gondolatot. Szellemi torna—féle maradt, amelyben az erőfeszítés díja nem valamely igazság fölfedezése volt, hanem a szóharczban elért diadal, melyet apró, nevetséges megkülönböztetések segítségével és barbár nyelven küzdöttek ki. Mindazonáltal hozzájárultak a szellem élesztéséhez és erősítéséhez. Az eszközöket csiszolták későbbi komolyabb tanulmányokhoz.

A XII. század a realisták és a nominalisták nagy viszályától visszhangzott, Roscelen és Szent Anzelm, de Sampó Vilmos és híres tanítványa Abelard viszonyából. Ez utóbbi legyőzte mesterét. Abelard, aki ma híresebb szerelmei, mint tudománya révén, a realisták és nominalisták harcában új és kiengesztelő véleményt fejezett ki, amely megközelíti az igazságot. Visszatámasztotta az általános ideák rajtunk kívül való létezését, mely azonban az

ideáknak szellemünkben bizonyos alakot ad. Minthogy vallási dolgokban is a tiszta egyszerű magyarázatot merészelte alkalmazni, Szent Bernát nekirontott, mintahogy Nikolasz ugyanabból az okból Skott Jánossal cselekedte a IX. században. Ki vagy? — kiált a XII. század apostola, — mi jobbat hozasz? mily finom fölfedezést tettél? . . . Mondd hát, melyik dolog az, mely neked megjelenik és senkinek sem jelent meg azelőtt . . . Ami engem illet, én a prófétákra és apostolokra hallgatok s engedelmeskedem az evangéliumnak. S ha angyal érkeznek az égből s az ellenkezőre tanítana, átok erre az angyalra is!“ Az ész és tekintély harca teljes hevességgel tört ki. A breton filozófus és a bürgonyi szónok hatalmas szava töltötte be a XII. századot. Az első 1079-ben született s 1141-ben halt meg, a második 1091-ben született s 1153-ban hunyt el.

A XIII. században hatalmas vita folyt a skót Skot Dun és az olasz Szent Tamás között, akik mindaketten egyforma nagy sikerrel tanultak Párisban. Híveik a Skotiszták és a Tomisták a következő században is folytatták a vitát. Akvinói Szt. Tamás az idealizmus megtestesítése volt az egyházi bölcseletben. Befejezetlenül maradt egyház bölcseleti munkája, a hatalmas emlék, melyben összegyűjtötte mindazt, amit az isten és ember egymáshoz való viszonyáról tudtak. Kiváló tekintélyek voltak még a német Nagy Albert, ki később ratiszbonni püspök lett s akit tudománya miatt mágusnak hívtak, az angol Halesz Sándor, a franciszkánusok orákulumá és a flamand Gand Henrik.

E nagy nevek után említendő még Bove Vincze, aki korának ismereteit enciklopediába gyűjtötte, miként Plinius az ókor ismereteit. A XIII. századig a Középkor az Ókor maradékaiból élt, a nélkül, hogy maga gyarapította volna. Nagy Albert a fizikai természet tanulmányozását megfigyelés útján kezdte meg. De újítást mégis csak az angol Bacon (Békén) Rozsénéi látunk először. Ez a franciszkánus szerzetes szintén Párisban tanult s fölhalálta, legalább írásaiban leírja a lópor összetételét, a nagyító üveget; ő állította először szükségesnek a kalendáriumot. Így mert kiálltam: „Há-lom-eszközünk van a megismerésre, a tekintély, mely a szellemre rátuk-málja magát anélkül, hogy fölvilágosítaná, elhitet, de nem értet meg, az okoskodás, melynél nem lehet megkülönböztetni a hamis okoskodást, a meggyőző érvektől, csak a következtetésnek, tapasztalat, vagy gyakorlat útján való igazolása által, s végül a tapasztalat, amely minden spekuláció határa, mely a tudomány királynője, mert egyedül ő ad bizonyosságot és koronázza meg az eredményeket.“ Persze Bakont is az a sors érte, mint bátor elődeit. Huszonnégy évet töltött rendje börtöneiben. 1294-ben halt meg. Alig tűnt le azonban e század, belefáradva a sok vitába, az emberek egy része Turné Simonnal élén, minden bizonyosság tagadását hirdették, míg a másik rész Szent Bonaventurral, a titokzatosság felhői közé húzódott.

E század csudái közé tartozott a csillagjósolás, mely csak a 16. században szűnik meg. A csillagjósok azt állították, hogy az égi testekből képesek kiolvasni az emberi élet sorsát. Egy másik örökség volt az alkimistáké, akik a bölcsesség kövét keresték, azaz az aranycsinálás eszközeit. Egyik se vezetett komoly eredményre. Némely csillagjós az égi testeket vizsgálván, kutatni kezdte a csillagok mozgásának törvényeit. Az alkimisták nem találtak aranyat, de új testeket, ismert testek új tulajdonságait. Így föltalálták a sók desztillálását, az erős savakat, zománczokat, homorú üveget, melyből a szemüveg, távcső készül. A varázslók hemzsegttek. Sokan e szerencsétlenek közül komolyan hitték, hogy összeköttetésben állnak az ördöggel. Sok örült akinek gyógyításra lett volna szüksége, hóhér kezén veszett el.

Amily mértékben haladt a középkor időben, a nemzetek egyénisége is határozottabban kifejeződött. Sokáig csak a vallási társadalomban volt otthona a szellemi életnek és csak latin nyelven jutott kifejezésre. Most már azonban a világi társadalom is gondolkozni, írni és beszélni kezdett annyiféle nyelven, ahányféle nemzet volt. Sőt már irodalomnyelve is volt mind-egyiknek, mely megfosztotta trónjától a latint.

A 13. század kezdetén azonban még csakis három irodalom létezett: Németországban, északi és déli Franciaországban. Ez utóbbi volt mintája a többinek, A Langnedok irodalma volt ez, más néven provanszi, mely a Pirenéusokon át az egész keresztény Európában elterjedt. Ragyogó, csengő, harmonikus, életteli s képekkel teli. Ez lett a szerelmi dalok és csatadalok nyelve.

Vantadur Bernát, Born Bertram, Oroszlánszívű Rikárd kitünően kezelték. De északi Franciaország növekedő hatalma nyelv dolgában is terelte a túlsúlyt. A normandok elvitték déli Itáliába, ahol nem igen é; ényesült s Angliába, ahol 3 századra szerzett honosságot, a keresztet pedig szertehordták mindenüvé. Ez lett a törvényhozás, az esküdtszékek nyelve, ez volt a jeruzsálemi királyság törvényeinek nyelve is; Dante mestere Latini Brunetto francia nyelven írta meg „Tresor“-ját, mert „a francia nyelv a legelterjedtebb és legélvezhetőbb“. A trubadurok hallgattak azóta, hogy az albingenziek elleni kereszties háború vérbefojtotta a Langnedok civilizációját. De a Loártól északra a truvérek még működtek, hős költeményeiket lefordították Itália, Anglia és Németország nyelvére.

Am a hőskor elmúlt. Wasz Róbert kaeni pap 1155-ben megírja az az angol királyok mesés történetét, Troa Krisztián 1160 körül versekben írja meg Artur király legendáját, míg a poéták egy másik iskolája vallásos mederbe tereli a Szent Grál históriájával.

A Rolandról szóló dal naivitása eltűnt, újat keresnek, fölkatatják a régi kincseket. Ulisszesz története, az argonautáké, mind földolgozásra kerül. A trójai háború, Medea, Sándor vonzották e kor truvéreit leginkább. A hős-

költemény átvedlik. Ami benne a szenvedélyek festése, allegorikus regényné válik, az elbeszélés prózában irt történetté. Az igazság és az analízis foglalják el a hirtelen és költői inspiráció helyét. Lorrisz Vilmos, aki 1260-ban halt meg, megkezdi a híres „rózsa regénye“ című munkát, amelyben a személyek: az ész, jó fogadtatás, veszedelem, esküszegés, aljasság, törvényesség. Meung János folytatja később, de új formában, mely szülője a szatírának. Kezdődik a mese, melyben az állatok szerepelnek, a „róka“ 1236-ban jelenik meg. A költő már nem a kastélyról-kastélyra vándorló truvér. Rutbőf az első hivatásos költő, aki azonban nem igen gazdagszik meg a mesterségéből, csaknem éhen hal s mégis nyomora közepeit vidám, elmés, maró marad írásaiban. Nem lázítók, nem forradalmárok e kor poétái, de szabadgondolkodók. Ők e kor sajtója, verseikben minden napi esemény visszhangra talál. Megnevettetni a főczéljuk. Még az egyházzal, sőt amitől legjobban félnek, a pokollal is játszanak. Ott a „közember, (jobbágy) aki meghódítja a paradicsomot.“ Egy közember (jobbágy) meghal anélkül, hogy akár az ördög, akár az angyal törődnék vele, de lelke egyenesen fölnevez az égre, megpillantja Mihály arkangyalt, aki egy kiválasztottat vezet s követi egész a paradicsomig. Szent Péter bebocsátja a kiválasztottat, de visszalöki a másik lelket, akit senki sem ajánlott . . . Jól van — mondja a kiutasított lélek — Péter úr, az isten alaposan csalódott, mikor magát megtette apostolának s aztán portásának, magát, aki őt háromszor megtagadta. Engedje be azt, aki hívebb, mint maga. Szent Péter nagyon szégyenli a dolgot és elpanaszolja társának, Szent Tamásnak, aki most maga kísérti meg a szemtelentől megszabadítani a paradicsomot. Ismét szól a jobbágy: Tamás, ugyan okod van a büszkét játszani, aki csak akkor hittél istenben, mikor a sebeit érintetted. Szent Tamás erre Szent Pálhoz fordul támogatásért, aki bele akar avatkozni a dologba. Ugye — szól a jobbágy — te vagy a kopasz Pál, aki megkövezte Szent Istvánt s akit az Úristen nyakonütött? Péter, Tamás és Pál nem tudván mit felelni, fölkeresik panaszukkal magát az istent, aki előtt a vádolt, a jobbágy igazolja magát . . . s a jobbágy az isten előtt megnyeri a port“.

Régóta kerestek olyan építészeti stílust, mely jobban megfelel, mint a görög és római — népek buzgó hitének. A kelet lapos tetői nem feleltek meg. A 13. század a gót stílus diadalát jelzi.

Leginkább a kúp jellemzi. Ezt az alakot, mely sehol sem nyert olyan fontosságot, mint nyugati Európában, eleinte a gotoknak tulajdonították (onnan is a neve), majd az araboknak, szintén hamisan. Kétségtelen, hogy a nagyrészt papi zárandokok sok olyan benyomást hoztak Keletről, melyek azután nyomot hagytak a keresztény templomokon, sok templom épült a Szent Sír templomának mintájára, a mozaik, a váltakozó színek is keleti eredetűek. De a kúpos alakot épp úgy megtaláljuk az arab, mint a bizánczi stílusban.

Eleinte vaskos és szabálytalan volt a kúp, csak lassanként fejlődött hatalmasan művészivé vonalai finomulása a díszül szolgáló apró oszlopzatok alkalmazása által. Különben nagyszerűen alkalmazkodott a keresztény népek miszticizmusához, lelküknek ég felé buzdulásához. A misztikusabb Északon jobban elterjedt a gót stílus, mint délen, ott lett tökéletes s ez is azt bizonyítja, hogy nem az araboktól ered, mert akkor előbb jutott volna el Franciaország déli részébe, mint az északiba.

A Loár északi partján született új stílus átkelt a Mans csatornán, a Rajnán és Alpokon. A festők, akik a miszkönyveket díszítették, valóságos mesterműveket hagytak ránk.

Lovagtornánál használt vaspáncél.

Rabló-lovagok megtámadnak békés kalmárkaravánt.

A LOVAGKOR.

A lovagkor olyasvalami, amit az ember inkább a regényben, semmint a való történetben keresne. S mégis a maga teljességében létezett. Csirája a germán szokásokban volt, abban a szertartásban, amelynél a fiatalember nyilvánosan kapja meg a pajzsot és a lándzsát, mely harcziás jelvények harczossá és polgárrá avatják.

A kard mindig a fölavatás bizonyos jelképe volt.

791-ben Ratiszbonban Nagy Károly ünnepélyesen övezte a kardot fia, Jó Károly dereka köré, 838-ban ez ugyanabban a tisztességben részesítette Kopasz Károlyt s így szólt: „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.“

Íme, az egyszerű fölfegyverzéshez a vallási fölavatás csatlakozik.

Történt, hogy az elszigetelt, de kastélyukban független urak, apró udvarok alakításában lették a kedvüket, odavonzották a hűbéreseiket, személyük körül való szolgálatokat bíztak rájuk, melyek azonban nem tekintettek meg alázóknak, ellenkezőleg, kitüntetés jelének s így ott is bizonyos főtisztikar alakult: főistállómester, marsall, udvarmester, kamarás, pohárnok stb. Ezeket a szolgálatokat épúgy hűbérebe adták, mint a földeket. A hűbéres nem

A kis lovagfiúcskát lőni tanítja nevelője.

is hozzá férhetlenné tett, valami meredek magaslatot, vagy széles víztől körülvett szigetet. Déli és középső Németországban éppen ezért leginkább úgynevezett magas várakat építettek, északi részén vízi várakat. Ily magas várak voltak többek között Hohentvil, Hohenstaufen, Hohenczollern, Falkenstein, Izenstein, Medek, Száálek. E várak egyikét az elmúlt idők vándorának társaságában felkerestük.

A magasban fekvő várhoz sokszorosan csavarodó, a hegyoldalon lassan emelkedő úton jutott a vándor. Oly keskeny volt ez út, hogy csak egy lovasnak volt rajta helye s annyira szabad s látható, hogy az őr könnyen áttekinthette s minden érkezőt nyomban megpillanthatott. A várat végén mély árokba, az úgynevezett várárokba pillantott a lovas. Ez volt a vár első védelmi vonala s éppen azért oly széles és mély, hogy az ellenség csak nagy fáradtsággal s hosszú idő múltán tölthette ki, ha ostromtornyait, faltörőit s kőparittyáit el akarta helyezni. Az árok mögött a közfal emelkedett meredeken a magasba. Ez volt a vár második s legfontosabb védelmi vonala, mert onnan röpítették az ostromlottak halálos lövedékeiket az ostromlókra, oda röpültek az ostromlók nyilai s kövei. A közfalnak tehát a lövésre s védelemre egyformán alkalmasnak kellett lennie. Épp ezért e falak kifelé mellvéddel voltak ellátva s fölfelé sík lappal elzárva, amelyen a védők kényelmesen ide-oda siethettek. Az ellenség golyói ellen csaknem embermagasságú, a mellvéden elhelyezett bástyák

egyedül jött ura udvarába, magával vitte fiait, hogy tökéletes nevelésben részesüljenek s bizonyos szolgálatot teljesítsenek.

A lovag lakása a lovagvár volt. Neve megmondja czélját. Lakóit az ellenség támadása ellen kellett megvédenie. A vár lakás és erősség volt egyúttal s minél hatalmasabb s gazdagabb az ura, annál nagyobbak s erősebbek a védősánczai. Így származott a különbség az előkelő udvari várak és az egyszerű lovagvárak között. A vár kettős czélja adta meg építésének alap gondolatát is. Az építőmester első sorban is arra helyezett súlyt, hogy alkalmas építőhelyet találjon, melyet már

lehetőleg maga a természet

védtek őket, amelyek között lévő nyílások lőrésül szolgáltak. Ám megeshetett, hogy az ellenségnek sikerült a falak aljáig eljutni s a rombolás munkáját onnan folytatni, vagy parittyagépeivel nehéz kődarabokat röpiteni a várba. Hogy tehát az ostromlottak az ellenséget a fal tövétől távol tarthassák, a mellvéd némely helyen, roppant erős köveken épülve kissé kiállt, a fal és mellvéd között hézag maradt, melyen át a fal tövét nyílzáporral lehetett elárasztani, nehéz köveket aládobni, vagy az ostromlókat forró vízzel leforrázni. A parittyakövek ellen fából való tetővel védekeztek, mely úgy volt megalkotva, hogy béke idején levehették. Mert ilyenkor a vár lakói a falakon sétáltak, onnan látták az érkező vendégeket, a távozókat s onnan nézték a tornákat, melyek a vár előtt folytak le. Hogy a várárkon túl levő ellenséget a magasból s oldalt is lövöldözhessek, bizonyos távolságokra faltornyokat építettek, melyek a közfalon túl kiszögellettek. Oly magasak voltak e tornyok, hogy onnan magát a kőfalat s bástyákat is eláraszthatták pusztító lövedékkel, ha az ellenségnek mégis sikerült volna a falra följutnia. A várárkon át a vándor fölvonó hídon jutott, amelyet lánczccal vagy köteleken húztak föl s bocsátottak alá. Ott meg állt a kapu előtt s kürtszóval szólította a kapust, vagy úgy, hogy ütőgyűrűvel rácsapott az érczlapra. A kapus alaposan megvizsgált mindenkit, hogy barát-e, vagy ellenség, mert akié a kapu, azé a vár. A kapu rendkívül meg volt erősítve. Rendszerint erős toronyban állt, vagy két torony emelkedett oldalain. A vándor belépett s az elővárba jutott, vagyis a külső körfaltól körülvett helyre. A vár rendszerint úgy épült, hogy az ellen-

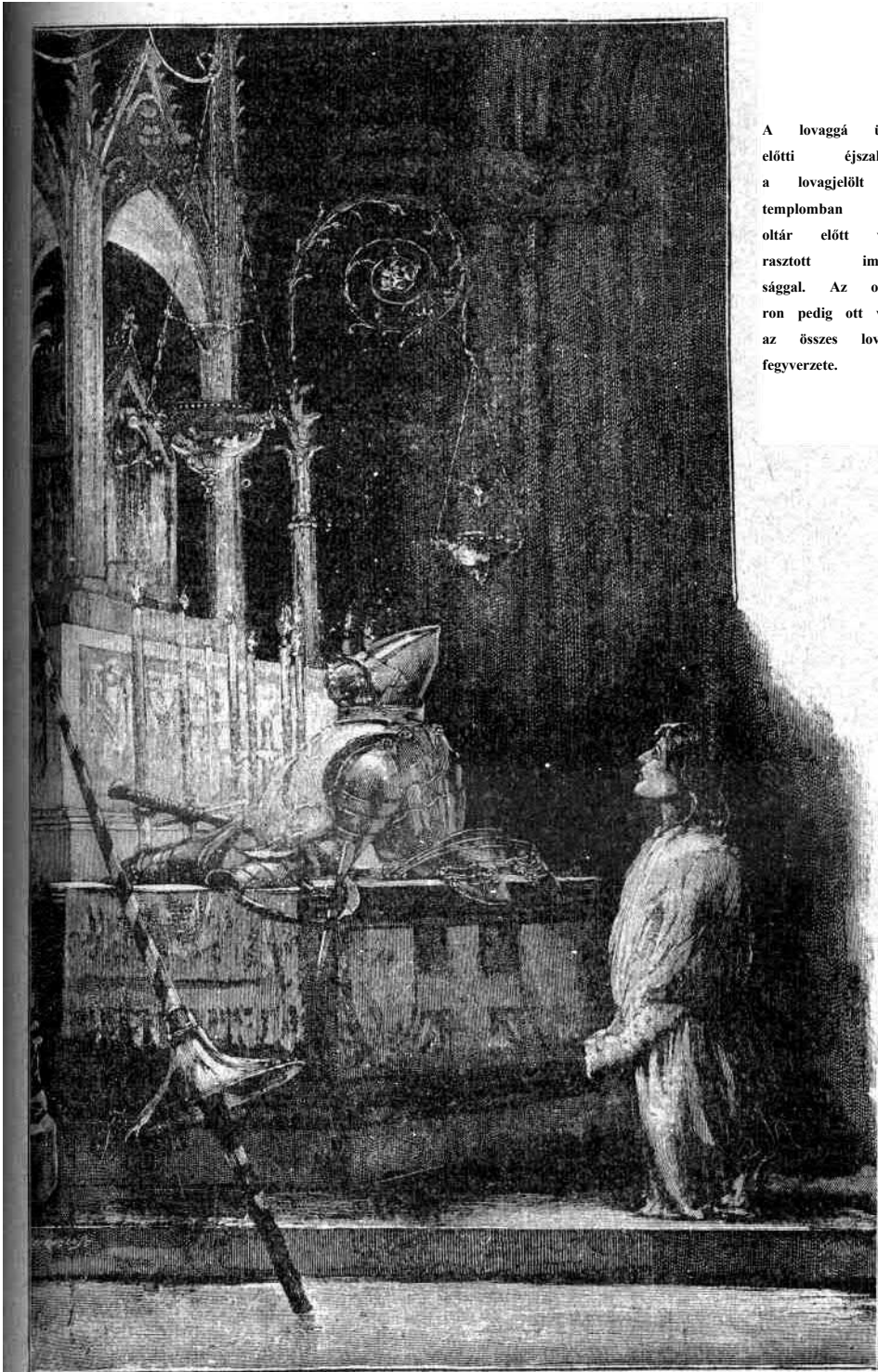
ség, ha az első falat be is vette, még nem győzött, sőt csak most kellett igazán keményen küzdenie, ha a vár s kincsei birtokába akart jutni. A várat mély árkok, magas, erős falak, tornyok s rendkívül erős kapu védte. Az elővárban voltak a gazdasági épületek, pajták, istállók, a cselédség lakása s ha elég nagy volt, kert, sőt tornahely is díszítette. Innen a belső várkapun át a tulajdonképeni várudvarra jutott a vándor. Ott nyomban föl-tűnhetett előtte egy hatalmas torony. Csak ha ezt a tornyot visszavívhatatlanul elfoglalta

A lovagfücska mint apród szolgál.

az ellenség, veszett el a vár is, mert ez volt az utolsó s legszilárdabban épült védőhely. Három-négy méter vastag falai roppant magasra nyúltak négy emeletre volt beosztva, lejárata 6—12 méternyire a várudvar fölött volt s csak ingatag létrán, vagy keskeny falépcsőn volt elérhető. A legelső emelet, mely a várudvar földjétől a lejáratig terjedt, volt a várbörtön Sötét, roszszagú helyiség, ahová nagy gonosztevőket, vagy olyan foglyokat zártak, akiknek magas váltságdíjat kellett fizetniök. A foglyokat embernyi széles nyíláson át kötéllel bocsátották le a börtönbe. Sorsuk rettenetes volt. Levegő és világosság csak apró lyukakon juthatott hozzájuk, a saját piszkuk pestises levegőjét kellett beszívniök. Kígyók, békák s tömérdek utálatos állat volt lakótársuk. Naponként egy darab fekete kenyeret és egy korsó vizet kaptak. Fölöttük a második és harmadik emeleten voltak a készraktárak. Volt ott tömérdek eleség s ital hosszú ostrom esetére, fegyvertár, kincseskamra. S a legmagasabb emeleten lakott a várőr, aki a torony tetejéről éjjel nappal ébren, figyelemmel őrködött s kürtszóval mindenről beszámolt, amit a vár urának tudnia kellett. A torony mellett állt a vár legmagasabb kútja. A várudvarról széles lépcső vezetett a várúr lakásához. Ennek alsó helyiségeiben eleség- s készletkamrák s konyhák voltak elhelyezve, fölöttük voltak a fogadó- és lakó-szobák. A széles lépcsőről hosszú folyosón keresztül jutott el az ember a nagy lovagterembe, ahol a várúr vendégeit fogadta s megvendégelte. Köznapi időben a terem meglehetősen üres volt, csak a tarka táblákkal kirakott márvány-, vagy agyagpadló, a gazdagon díszített mennyezet, a befestett szőnyegekkel díszített falak, köröskörül s a fülkében elhelyezett padok beszéltek a vándornak, hogy a vár legelőkelőbb helyiségében van. Másképp volt ünnep idején. Olyankor lovagok s nemesasszonyok ülték körül a gazdagon terített asztalokat, vidáman csevegve, a falakon pajzsok, lándzsák, kardok lógtak — a várúr s a vendégek tulajdonai — s a terem vidám kaczeitól, fütty, s hegedűszótól visszhangzott. E terem mellett volt sok várban a kápolna fölötté voltak a várúr családjának lakosztályai, az úr s a vendégek hálószobája s az úrnő lakosztálya. Csaknem minden szobában voltak ruhaládák, drágaságok, asztalok, székek s mint legdrágább bútor a nagy, széles, mennyezetes ágy, előtte puha szőnyeg, pad és zsámoly. A női lakosztályban azonkívül ékszerek, női ruházati czikkek, kézimunkák számára berendezett szekrények, sakk és dámatábla szórakozásra, néhány imádságos és dalos könyv, énekes madarak; esetleg még egy papagáj is. Mosdóasztal azonban sehol sem volt látható. Amint az uraságok fölkeltek, a szolgák kannákból vizet öntöttek kezeikre s az egyelőre elég volt. Azután következett a fürdő.

A lovagság zárt társaság volt, kiváltságos helyzetének erősen kifejlett öntudatával. A lovagot erényeinek kellett megkülönböztetnie más emberektől, a lovagi erény ismertető jelei pedig többfélék voltak. Így a vagon

A lovaggá ütés
előtti éjszakán
a lovagjelölt a
templomban az
oltár előtt vir-
rasztott imád-
sággal. Az oltá-
ron pedig ott volt
az összes lovag-
fegyverzete.

bölcs felhasználása, melyre nemzedékről-nemzedékre szállott hatalom s tekintély, a szűkölködők segítése, bőkezűség s vendégszeretet, a fegyelem, melynek legegységesebb formája a külső tisztességes viselkedés, tehát kellem a járásban, mozdulatokban s beszédben, barátságos köszönés, tiszteletteljesség idősebb és magasabbállású emberek irányában, előzékeny figyelmesség a vendég iránt s a test gondos művelése. Még fontosabbnak látszott a lovag előtt a belső fegyelem, vagyis szemérmesség, alázatos szerénység, igazságszeretet és hűség, különösen a nőekkel szemben, becsület iránti igyekezet, vagyis bátor emberek és nemes asszonyok előtt való tekintély, hősiesség, tetszeretet és a társadalmi állás öntudata. Aki ezeket betartotta, annak egy harmadik erényét is dicsérték, a mértékletességét és önuralmát. Végül a lovagi erények közé tartozott a fegyverekkel való ügyes bánásmód.

Ily erényekre nevelték a fiukat és ifjakat, s hogy az eredmény minél kedvezőbb legyen, már a legzsengőbb korban kezdték. A test és lélek egyaránt fődolog volt. A nevelést ritkán vezette az apa, leginkább valamely lovag barátja. Hogy a teste erősödjék és megszokja a nélkülözéseket meg a fáradozásokat, a fiúnak gyakran kövön kellett aludnia s meztelen lábbal gázolnia a hóban. Már nagyon korán tanították lovagolni, mert hiszen a lovaglást ügyességétől függött elsősorban a harc sikere. Később következett a futásban, ugrásban, mászásban, úszásban, ijjlövészetben, lándzsadobásban, kardvívásban való gyakorlás. A fegyver első gyakorlati használatát a vadászaton tanulta meg a fiú. Utánzásra méltó példányképei voltak a környezetében élő tekintélyes lovagok, különösen azonban a nagy regények hősei: Ivein, Artur, Trisztán stb. A fiú szelleme tapasztalatlan volt. Tapasztalttá tenni volt szellemi nevelésének főcélja. A leszűrt tapasztalatokat rövid, velős mondatokban vetették oda az ifjúságnak.

A fegyelem és önmérséklet elsajátítására legalkalmasabbnak a nemes hölgyeknél való szolgálatot tartották. Az ő szolgálatukban mindenekelőtt megtanulta a finom mozdulatokat. A nemes fiú szellemi kiképzése tehát főképpen jellemének fejlesztésében állt. Tudásban szegény volt a nemes fiú s a tanult lovag vajmi ritka. Csak kevesen tanultak olvasni és írni, mert a szükséges írásbeli munkákat a várkaplán, valamely szomszéd kolostorbeli szerzetes, vagy valami hivatásos írnok végezte el. A főnemesség gyermekei a XII. század vége óta a francia nyelvet is tanulták, de csak beszélni, írni nem. Minden nemes fiú megtanult hárfázni s énekelni. Így nevelkedett a nemes fiú mestere keze alatt, míg a 16-dik esztendőjéig elérte. Ekkor már nemes apród volt a neve, vagy ha fejedelmi vérből származott, junker. Most már amit tanult, valamely lovag szolgálatában kellett megmutatnia. A bádogsisakkal fején, pajzsával a kezében s oldalán karddal, követte mindentüvé urát, ünnepélyekre, multságokra, vadászatra, a tornákra s a csatába.

bölcs felhasználása, melyre nemzedékről-nemzedékre szállott hatalom s tekintély, a szűkölködők segítése, bőkezűség s vendégszeretet, a fegyelem, melynek legegységesebb formája a külső tisztességes viselkedés, tehát kellem a járásban, mozdulatokban s beszédben, barátságos köszönés, tiszteletteljesség idősebb és magasabbállású emberek irányában, előzékeny figyelmesség a vendég iránt s a test gondos művelése. Még fontosabbnak látszott a lovag'előtt a belső fegyelem, vagyis szemérmesség, alázatos szerénység, igazságszeretet és hűség, különösen a nőekkel szemben, becsület iránti igyekezet, vagyis bátor emberek és nemes asszonyok előtt való tekintély, hősiesség, tetszeretet és a társadalmi állás öntudata. Aki ezeket betartotta, annak egy harmadik erényét is dicsérték, a mértékletességét és önuralmát. Végül a lovagi erények közé tartozott a fegyverekkel való ügyes bánásmód.

Ily erényekre nevelték a fiukat és ifjakat, s hogy az eredmény minél kedvezőbb legyen, már a legzsengőbb korban kezdték. A test és lélek egyaránt fődolog volt. A nevelést ritkán vezette az apa, leginkább valamely lovag barátja. Hogy a teste erősödjék és megszokja a nélkülözéseket meg a fáradoimat, a fiúnak gyakran kövön kellett aludnia s meztelen lábbal gázolnia a hóban. Már nagyon korán tanították lovagolni, mert hiszen a lovaglást ügyességétől függött elsősorban a harc' sikere. Később következett a futásban, ugrásban, mászásban, úszásban, ijjlövészetben, lándzsadobásban, kardvívásban való gyakorlás. A fegyver első gyakorlati használatát a vadászaton tanulta meg a fiú. Utánzásra méltó példányképei voltak a környezetében élő tekintélyes lovagok, különösen azonban a nagy regények hősei: Ivein, Artur, Trisztán stb. A fiú szelleme tapasztalatlan volt. Tapasztalttá tenni volt szellemi nevelésének főczélja. A leszúrt tapasztalatokat rövid, velős mondatokban vetették odá az ifjúságnak.

A fegyelem és önmérséklet elsajátítására legalkalmasabbnak a nemes hölgyeknél való szolgálatot tartották. Az ő szolgálatukban mindennek'előtt megtanulta a finom mozdulatokat. A nemes fiú szellemi kiképzése tehát főképpen jellemének fejlesztésében állt. Tudásban szegény volt a nemes fiú s a tanult lovag vajmi ritka. Csak kevesen tanultak olvasni és írni, mert a szükséges írásbeli munkákat a várkaplán, valamely szomszéd kolostorbeli szerzetes, vagy valami hivatásos írnok végezte el. A főnemesség gyermekei a XII. század vége óta a francia nyelvet is tanulták, de csak beszélni, írni nem. Minden nemes fiú megtanult hárfázni s énekelni. Így nevelkedett a nemes fiú mestere keze alatt, míg a 16-dik esztendejét elérte. Ekkor már nemes apró' volt a neve, vagy ha fejedelmi vérből származott, junker. Most már amit tanult, valamely lovag szolgálatában kellett megmutatnia. A bádogsisakkal fején, pajzs'zal a kezében s oldalán karddal, követte mindentüvé urát, ünnepélyekre, multságokra, vadászatra, a tornákra s a csatába.

A lovaggá ütés.

A lovagtorna előtt a lovagok kiállították fegyverzetüket és címerüket

Mindenütt készséggel kellett ura szolgálatára állania s iránta tiszteletteljesen viselkednie. A csatában fegyvereit vitte utána, oldalán maradt a harcban s az eltört lándzsák helyett újakat nyújtott át neki.

Különösen nők jelenlétében ügyelt az apród a finom modor minden szabályának betartására, hogy így kegyeiket megnyerje. Ha így a lovagi erényeket elsajátotta, akkor hét esztendő után a szolgálati ideje letelt, az apródot lovaggá ütötték. Csak ekkor élvezte az ifjú a teljes szabadságot, a becsület mezeje nyitva állott előtte.

A mód, hogy valamely apródot lovaggá ütöttek, különféle volt. Már hónapokkal előbb megkezdtek az előkészületeket. Lovagok és vándoridalosok járták be az országot, mint a király követei s barátokat, rokonoikat, hűbéreseket, különösen azonban azok lovagságra méltó fiait, meghívták az ünnepségre. A kovácsok új fegyvereket készítettek, az úrnó pedig asszonyaival és cselédjeivel új ruhákat készített, mert a lovagi erények megkövetelték, hogy a fejedelem összes vendégeit, különösen azonban fia fegyvertársait új ruhával s fegyverzettel ajándékozza meg. Elérkezett az ünnepek ideje. A vár ünnepi díszben pompázott. A várúr vendégei elé lovagolt s a várhoz kísérte, ahol az úrnó fogadta őket ünnepiesen s az üdvözlő itallal kínálta meg. A lovaggászentelés francia formái szerint az apródok először is meleg vízben megfürödtek, majd fölvettek új ruhát s a templomhoz vonultak, ahol fegyvereik, melyeket másnap reggel

kellott megkapniok, el voltak helyezve s térdelve vagy állva, imádságban töltötték az éjszakát fegyvereiket őrizve. Másnap reggel a lovaggá ütendő fegyvertársak, férfiaktól s nőktől kísérve ünnepies menetben a székesegyházba mentek. A pap istenitiszteletet tartott, megáldotta a fegyvereket, azután következett a lovaggá ütés ünnepélyes jelenete. Az ünnepies fölszereléssel kezdődött. Egy lovag a jobb sarkantyút csatolta az apród lábára, egy másik mellpánczét adott rá és sisakot. A czeremónia tovább része úgy folyt le, mint a hogy azt a Vilmos hollandi király lovaggá ütéséről szóló jelentés elmondja. A jelentés, mely egy 1350-ben készült krónikában áll, így szól:

„Miután a kölni székesegyházban minden előkészület megtörtént, az ünnepies mise után nevezett Vilmos apródot a:seh király a bíboros elé vezette s így szólt hozzá:

„Főtisztelendő uram, kegyes atyám, bemutatom ez apródot azzal az alázatos kérrsel, hogy kegyes atyám fogalmát átvegye, hogy lovagságunk körébe méltóan fölvehessük.“

A bíboros pedig így szólt az apródhoz:

„Úgy illik, hogy mindenki, aki lovag akar lenni, fenkölt gondolkozású, nemes, bőkezű, kifogástalan s becsületes legyen; fenkölt a szerencsétlenségben, nemes vérrokonai iránt, bőkezű tisztes módon, kifogástalan udvari

Lovagtábor.

A lovagtorna győztese.

engedelmeskedni, az államot sértetlen erejében meghagyni, a császárság, vagy királyság hűbérjait idegen kézre nem juttatni s e világon isten és ember előtt büntetlen életet élni. Ha a lovagszabály törvényeit alázatosan és szorgalmasan, legjobb tudásod s tehetséged szerint betartod, úgy tudd meg, hogy a földön világi tiszteletet s az élet után az örök nyugodalmat érdemled ki.“

Ezután a bíboros az apród imára kulcsolt kezeit a misekönyvre tette a fölolvastott evangéliumra s így folytatta:

— „Akarod isten nevében a lovagi rendet alázattal megkapni s a neked szóban megmagyarázott szabályokat a legjobb tudásod szerint betartani?“

Az apród pedig így szólt:

— Igen, akarom.

Mire a bíboros az apródnak következő fogadalmat adta, melyet ez mindenek előtt emígy olvasott föl

szellemben s becsületes, férfias kitűnőségekben. Mielőtt azonban a fogadalmat leteszed, hallgasd meg előbb érett megfontolással a szabályokat. Először is naponként jámboran misét hallgatni, a katolikus hitért merészen az életet kockára tenni, a szent egyházat és szolgáit minden rablónépségtől megszabadítani, özvegyeket, árvákat, gyermekeket bajukban megvédelmezni, igazságtalan háborúságot elkerülni, igaztalan szolgálatot megtagadni, minden ártatlanért párviadalra kiállni, tornákat tisztán a harcias gyakorlat kedvéért fölkeresni, a római császárnak, — akit akkor a világ urának tiszteltek — vagy helyettesének világi dolgokban tiszteletteljesen

Rabló lovagok lesben állnak, hogy az utazó kereskedőket megtámadják.

„Én Vilmos, a holland lovagság fejedelme, a szent birodalom hűbérese, esküvel fogadom Péter úr, bíboros és apostoli küldött jelenlétében e szent evangéliumra, melyet kezemmel érintek, hogy a lovagrend törvényeit betartom.

Erre a cseh király az apród nyakára ütött s emígy szólt:

— A mindenható Isten tiszteletére lovaggá teszek s örömmel fogadlak ár saságunkba.

Az ünnepies jelenet legfontosabb része a lovaggá ütés volt. A lovag, aki az apródot fölavatta, pusztá kézzel, vagy karddal az apród nyakára ütött, vagy a hátára, mondván: „Isten, Szent György és Szent Mihály nevében lovaggá avatlak.“ Egyúttal a három ütés azt is jelentette, hogy az volt az utolsó, amit megtorolatlanul tűrt el, azontúl ilyen bánatomra kardjával kellett felelnie. Egy pillanattal később az ifjú lovag lovára pattant a kastély terén összegyűlt tömeg közepette

Kötelessége volt a lovagnak: imádkozni, kerülni a bűnt, védeni az egyházat, az özvegyet, árvát, a népet támogatni, sokat utazni, becsületesen harcolni, küzdeni hölgyéért, szeretni urát, szóval: miként hajdan Sándor király, olyan legyen a lovag.

Ez az eröszakos társadalom tehát mégis tudott magának egy tökéletes eszményt alkotni.

A középkori embernek, a vallásos életben, a szent volt a példaképe, a polgári és politikai életben a lovag.

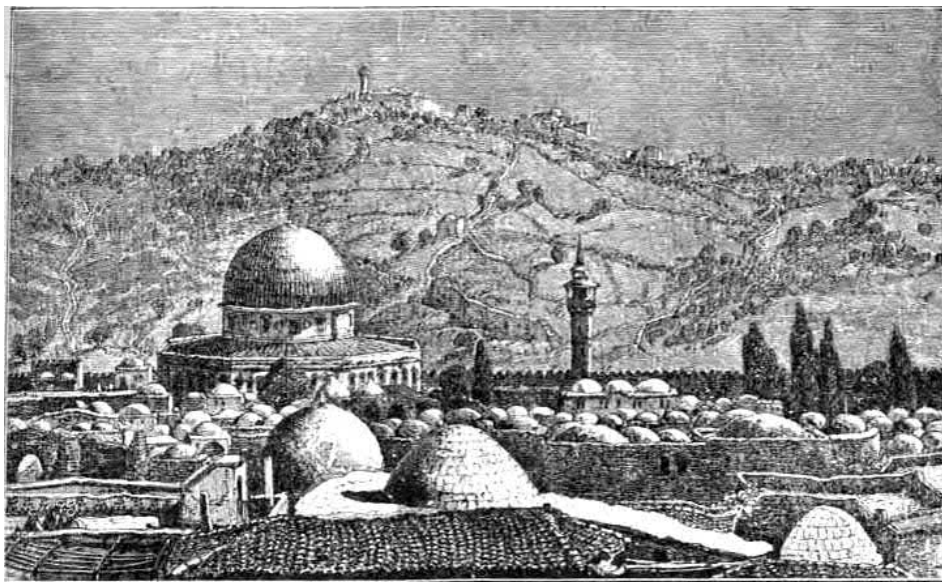

Endrei Zsálán: A Világ Történelme. III.

Ütközet Tailbourgnál.

„Globus” műintézet, Budapest.

Az olajfák hegye Jeruzsálemből nézve.

FRANCZIAORSZÁG ÉS ANGLIA VERSENGÉSE.

AZ ELSŐ KORSZAK.

A középkor történetében vannak kérdések, melyek kizárólag e korszakéi. Benne születnek, vele is halnak meg. Ilyenek a betörések, Nagy Károly; a hűbéresség, a pápák és császárok harca, a keresztes háborúk s végül a társadalmi állapotok.

Vannak azután kérdések, melyek a középkorban születtek, de mégis modern kérdések s mai napig is foglalkoztatják a történetet. Ilyenek Francia és Angolország versengése, az angol intézmények, melyek Anglia kormányzatának megingathatlan alapját fejlesztik és előkészítik a szabad intézmények egész Európában való elterjedését.

Fülöp, francia király boszusan, de tehetetlenül nézte hűbéresének, a normand herczegnek szerencséjét, aki angol király lett s csak lanyhán támogatta a Hódító fiának lázadását.

Vastag Lajos, aki 1108-ban követte apját a trónon, megértette, mily veszedelmet rejt ez a nagyság a francia királyságra. Ez tevékeny fejedelem volt, akit eleinte a fölvilágosodottnak hívtak, a harciasnak, később,

Lovagi páncél a háború számára.

mikor hízásnak indult, Vastag Lajosnak, anélkül azonban, hogy kevésbé lett volna tevékeny.

Mindig támogatta a községi mozgalmat. A községek polgárőrségében mindig kész segítséget talált uradalmain az utak védelmére. Montmorency, Montfery, Puizet, Korbeil, Kucy urai szívesen leszálltak magasan fekvő váraikból, hogy kifoszszák a kereskedőket és utasokat, Fülöp házasság útján elvehette Montleryt gazdájától, a halálos ágyán fia lelkére kötötte, hogy ezt az uradalmat többé ki ne adja kezéből. Lajos udvarába czitáltatta Busardt, Montmorency urát, mert a szent-deniszi apátság földjeit elpusztította s a kár megtérítésére ítélte. Elfoglalta Puizet kastélyt s három év háború után elpusztította. Megtámadta Kucy urát, Mari Tamás s elfogta. Lajos nagy kitarással küzdött a fosztogató hűbérurak ellen. Mikor az utakat megnyitotta mindenfelé, már leghatalmasabb hűbéresét is meg merte támadni.

A Hódi tó halála után 1087-ben II. Vilmos, a vörös, második fia lett utóda Angliában; az idősebb, Róbert, Normandiában. Róbert eleinte el akarta venni Angliát öcscsétől, kudarcot vallott s a Szent Földre ment, őt évre öcscsének engedvén át Normandiát.

II. Vilmos, a durva, vöröshajú, szenvedélyes vadász, kegyetlenül bánt alattvalóival. Az erdők őrének és a vadászatok pásztorának nevezték. Vadászaton halt meg. Egyik lovagja egy szarvasra lőtt, de a golyó egy kőről visszapattant és Vilmos mellébe fúródott. Kísérete elszökött s ott hagyta őt vérben, sárban. Valaki később elbeszélte, hogy látta, amint egy nagy, sörényes, fekete bak elcipelte a király testét s hogy az valószínűleg az ördög volt, aki magának tartotta az egyház ez üldözőjét. (1100).

Hódító Vilmosnak maradt egy harmadik fia, Henrik, aki műveltebb volt fivéréinél. Róbert Jeruzsálemben volt, Henrik magához ragadta idősebb fivére koronáját. Hogy állását megerősítse, kartát adott ki. Ez volt a nagy kartát megelőzők között a legtokéletesebb. Róbert 1101-ben tért vissza, visszavette Normandiát s Angliát is követelte. Betörését visszaverték. Erre Henrik saját országában támadta meg. 1106-ban Tinsebré mellett megverte, elfogta bátyát és a kardiffi kastélyba záratta, ahol állítólag kiszúratta a

szeimeit. Vastag Lajos megijedve túlnagy hatalmától, Róbert fiát, Kliton Vilmost pártfogásába vette.

Nagy vadsággal folyt a háború, melytől a normánd parasztok szenvedtek legtöbbit. A brennvilli csatában Lajos vereséget szenvedett. A pápa, aki a reimszi zsinatra Franciaországba jött, kibékítette az ellenfeleket, de Kliton Vilmos igényei nem nyertek ki-elégítést.

1124-ben újra kitört a háborús ugyanakkor Németországgal is harcba keveredett Lajos. Henrik vejét, a német császárt rábírta, hogy Vastag Lajost megtámadja. Bár Lajost hűbéresei közül a flandriai gróf, az anzsú gróf, a breton és a kvitániai herceg cserbenhagyták, a császár még se mert Franciaországba benyomulni, vagy oka volt rá, hogy ne tegye.

Lajos aztán azokat a hűbéreseit támadta meg, akik cserbenhagyták. E támadását ügyesen az egyház védelmével kötötte össze. A klermonti püspök, háborúban állván az overnyi gróffal, azt állította, hogy egyháza közvetlenül a koronától függ és segítségül hívta a királyt. Lajos sietett. IX. Vilmos akvitaniai herceg viszont az overnyi gróffal szövetkezett. De a hatalmas királyi sereg láttára Vilmos alázatosan a király táborába ment, hódolt előtte s kérte, hogy az overnyi grófot a bárók Ítéletének engedje át (1126).

A király békésen intézte el a dolgot. Megkapta, amit akart, a Dél e fontos része ünnepélyesen elismerte főnhatóságát.

Északon ugyanígy akart cselekedni, 1127-ben Jó Lajos flandriai grófot meggyilkolták, még pedig egy hajdani jobbágycsalád, a Van der Sztrat.

A flandriai urak fegyverrel akarták megbosszulni az áldozatot, de Lajos kényszerítette őket, hogy Arraszba jöjjenek grófot választani s Kliton Vilmost választatta meg. De alig távozott, a flandriaiak fölláztak Vilmos ellen, aki Aloszta ostrománál el is pusztult, azután kijelentették, hogy a királynak nem volt joga kormányuk fölött rendelkezni, elzászi Thierry-t választották meg. Vastag Lajos fiával, Ifjú Lajossal elvétette X. Vilmos akvitaniai fejedelem egyetlen leányát, Eleonórárt s így a Dél közvetlenül főnhatósága alá került.

VII. Lajos trónra lépésekor, már az egész mai Franciaországon uralkodott. E nagy hatalmat nem tudta megtartani.

Egy invesztitúra kérdés belerántotta a második keresztes háborúba, mely Franciaországra oly végzetes volt. II. Innocent pápa és közötté

Pánczéltűzők a lovagtornához.

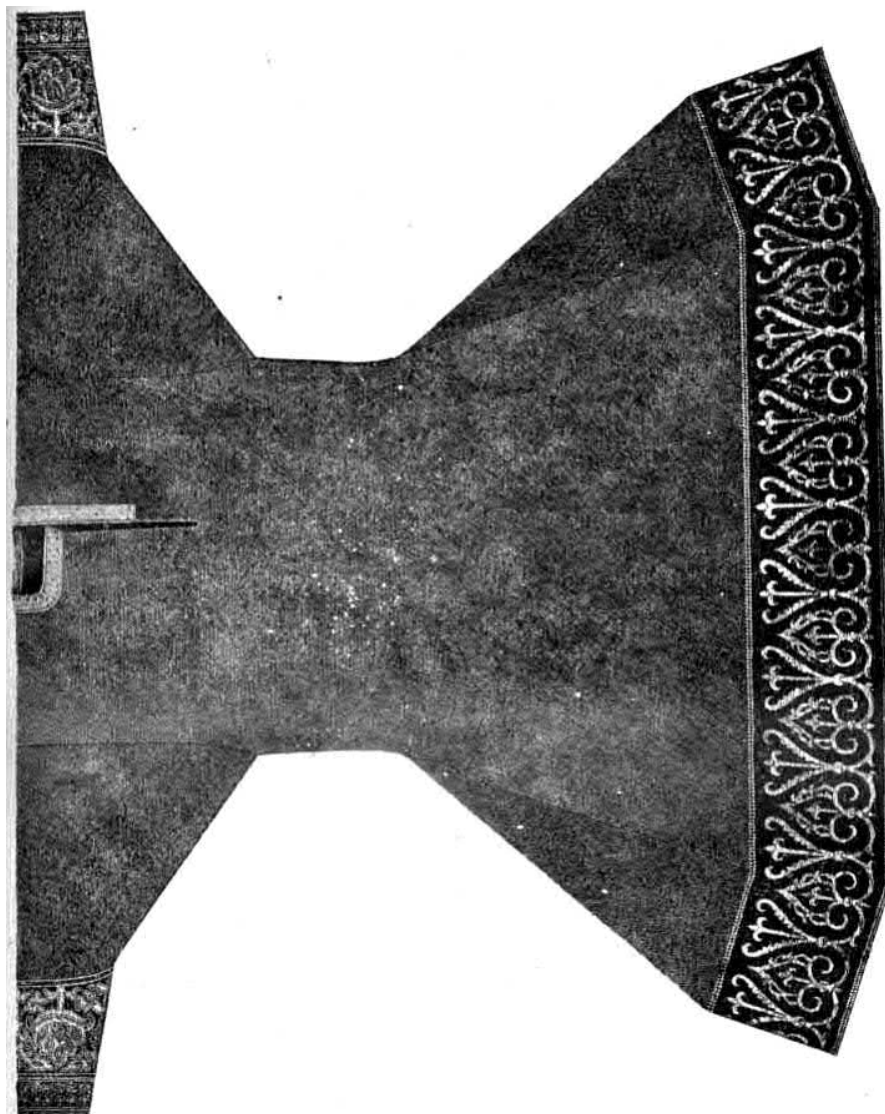
viszály támadt a burzsi püspök kinevezése miatt. Szent Bernát a pápa pártjára állott, Széгур, a nagy miniszter, a királyéra. Lajos megtámadta a sampányi grófot, aki a pápa választottját támogatta, fölperzselt a vitri-i templomot és 1200 odamenekült embert is bent hagyott veszni. Lelkiismereti furdalásai és az egyházi átok rábírta, hogy a Szentföldre zárándokoljon, ahol egész serege elveszett. Hazatértekor rokonság címén elvált Eleonórától s visszaadta hozományát (1152), melyet az anzsú gróf sietett megkaparítani, feleségül véve a megbántott hitvest.

Az angol király, I. Henrik, kinek két fia a vízbe fulladt, leányát, Matildot tette meg örökösévé. Matild a német császár özvegye volt; 1127-ben férjhez ment Zsoffroa anzsú grófhhoz, más néven Plantagenethez. Henrik 1135-ben halt meg. Unokaöccsét, Bloa Istvánt megbízta, hogy védje a császárnőt, Matildot. István azután magához kaparította a koronát. Ez nagy viszályok okozója lett. Matildnak a normandok pártjára keltek. A szászok minden alkalmat megragadtak legyőzőik gyöngítésére, fölinge-relték a gallokat s a koronát följánlották Dávid skót királynak, aki átkelt Tweed folyón. A normandok és skótok először voltak együtt az allertoni nagy csatában. Eleinte István volt fölényben, de azután visszazoritották. A skókok erre visszavonultak, de megtartották Anglia északi részét. Ekkor Már Matild is kikötött az északi és nyugoti normand bárókkal a déli parton. A háborúnak most is a szászok itták meg a levét. A normandok elfogtak mindenkint, akinél vagyont sejtettek. Némelyeket füst fölé kötötték, másokat kezeiknél fogva tűz fölé kötötték, másokat szűk, hegyes kavicsokkal teli kofferekbe kötötték, s úgy rángatták ki helyükből végtagjaikat. Istvánt elfogták, Matild is majdnem foglyul esett. István fia meghalt, alkudozások kezdődtek. Megállapodtak, hogy a király haláláig tartsa meg a koronát s utóda Matild fia, Anzsú Henrik legyen. A király a következő évben meghalt (1154).

Henrik anyjától Normandiát, Majnát és Angliát kapta, apjától Anzsút és Turént; feleségétől Akvitániát. Egyszóval csaknem 47 francia megye ura volt, míg a francia királyé csak 20 volt. Később egyik fia elvette Bretany örökösőjét s így ez az ország is az övé lett. De nem volt tartós ez a nagyhatalom. Az angol királyi család folytonos viszályok színhelye volt, a királynak a papsággal s a nemességgel is szakadatlanul baja volt, míg a francia király hatalomban folyton gyarapodott s végül valamennyi francia birtokot visszahódította Angliától.

II. Henrik felesége jogait akarta érvényesíteni Tuluzra. VII. Lajos gyorsan Tuluzba vonult s a hűbéres nem merte urát ostrom alá fogni. A papság nagy függetlenségének határt akart szabni, Becket Tamás elébe állt, előbb ő maga, azután véres árnyéka.

A papság a római birodalom ideje óta maga ítelt a saját ügyeiben. Ha a pap vétett valamit, a világi törvényszékek illetéktelenek voltak, csakis

Császári dalmatika.

A szent német-római birodalom császári ereklyéi közül. (Bécsben a Habsburg-ház kincstárában.)

egyházi törvényszék ítéltetett fölötté. Angliában Hódító Vilmos igen kiteresztette ezt a kiváltságot, mert hatalmassá akarta tenni a püspökségeket, melyek mindig engedelmesek voltak irányában. A papság ennek következtében nagyon elhatalmasodott. A normand papság, mely azt mondta, hogy őt a szász papság reformálására küldték a legnagyobb fejtelenséget hozta magával, gyilkosságok, botrányok napirenden voltak.

II. Henrik első évében száznál több olyan gyilkosság történt, melyet papok követtek el. Amellett azonban törvényszékeik aránylag a legenyhébb büntetéseket alkalmazták, penitenciákat stb., halálra egyiket sem ítélték. A visszaesés mind nagyobb lett. A középkorban a papság volt az egyetlen menedékhely, melyet a hűbéresség nem mert megtámadni, a gyöngye ember és a bűntények menedékhelye volt. II. Henrik segíteni akart a bajon, de olyan ellenfélre akadt, mely erősebb volt, mint ő.

Ennek az ellenfélnek egyik hőse Bekket Tamás.

Bekket Tamás történetében minden regényes. Becket Gilbert londoni polgár a század elején a szent földre ment, ott egy muzulmán rabszolgája lett, akinek lánya beleszeret és megszabadítja. Bekket visszatér, de a leány, aki nem tud nélküle élni, utána jön azzal a két keresztény szóval, melyet ismer: London és Gilbert. Áttér a keresztény vallásra és világra hozza Tamást. A gyermek egy gazdag báró támogatása mellett testben, lélekben erőssé fejlődik, diakónus lesz a kanterbóri-i templomban s feltűnik Matild fiának, aki megszereti. A király legidősebb fiának nevelője lesz, majd kanczellár s szellemi fölényével elhomályosít mindenkit. Végre II. Henrik kanterbóri primásnak teszi meg, (1162) remélve, hogy reformjaiban nagy támasza lesz. De az udvaronczt eltűnik az érsekben. Becket szigorú és lelkiismeretes lelkipásztor lesz. II. Henrik megharagszik. Az 1164-ben tartott klarendoni zsinaton elfogadtatja a klarendoni alkotmányt, mely minden bűnténnyel vádolt papot kötelez a királyi törvényszéke előtt való megjelenésre, megtiltja a papoknak, hogy királyi engedély nélkül elhagyják a királyságot és a királyra ruházza minden püspökség jövedelmei fölött való örökösödést valamint minden üresedésben levő adomány fölött való rendelkezést is.

Bekket Tamás tiltakozik e szabályzat ellen, a királpárti püspökök mormogása közepeit így szól:

„Föllebbezek a pápához és elébe szólítalak“.

Visszavonul s áruhában Szandvics partjaira menekül, ahonnan francia földre szökik. VII. Lajos kegyesen fogadja s hat évi erőlködés után kibékíti Henrikkel (1170). De Bekket nem hajlik meg. Amint visszatér Kanterbűröbe, ismét kiátkozza a jorki érseket. Erre a hírre II. Henrik, aki akkor Normandiában időzik, iszonyú dühbe jön: „Hogyan, kiáltja, egy nyomorult, aki sánta lovon jött udvaromba, kenyeremet ette, így merészel velem daczolni! Senki sem szabadit meg tőle?“ Négy lovag megértette e szavak értelmét, átkel Angliába s öt nappal később az érseket az oltár lábainál meggyilkolja (1170). A szászok mártírrá avatták, a néphit azt tartotta, hogy sirjánál a vakok, süketek meggyógyulnak, sőt a halottak is feltámadnak.

Ez a bűntény sok időre megrendítette Henrik tekintélyét. Csak nagy megalázkodás és a klarendoni alkotmány eltörlése által tudta a pápa bűnbocsánatát kinyerni. Végre nagy hódítványt szerzett a római egyháznak, amely neki is dicsőséget szerzett.

Irland a IV. század óta keresztény volt: a szentek szigetének hívták

De a zöld sziget, a tenger gyöngye, az erdők szigete, ahogy hívták, megőrizte vad erkölceit, senki sem tudta meghódítani, sőt áttérése után is megőrzött némi függetlenséget, sem a Szent Szék főhatóságának, sem szigorú kánoni fegyelemnek nem vetette magát alá. Nos, a középkorban veszedelmes volt ujjat huzni a római egyházzal. Az angolszászok drágán fizették meg Hódító Vilmos idejében a Péterfillérek megtagadását. II. Henrik megígérte, hogy behozza Irlandban. 1156-ban Adrien pápa fölhatalmazta rá.

Egy irlandi főnök, akit riválisa elkergetett, egy normand csapatot hívott segítségül, melynek nehéz fegyverzete ellenében az írek tehetetlenek voltak. Strombov Rikárd, a kalandorok vezére nőül vette egy irlandi főnök

Bekket Tamást meggyilkolják

leányát s ura lett egész Leinszternek. II. Henrik hódolatot követelt tőle s 1171-ben személyesen ment a szigetre, az összes déli főnökök meghódoltak neki, ugyanakkor a kaszeli szinódus az irlandi egyházat az angol primás alá helyezte. De a sziget északi és északnyugati része független maradt.

Henrik uralmának utolsó éveit a fiaival való viszályok foglalták le. Eleonóra felbőszült a kegyen, melyben a király a szép Rozamundát részesítette, föllázította őket s a francia király hasznára fordította ezt. Az

idősebb fiú Henrik 1169-ben, Anzsut és Majnát kapta tőle, a második Oroszlánszívű Rikárd Akvitániát; Zsoffroa, a harmadik, Bretányt, a negyedik, János semmit sem kapott, azért nevezték Földnélküli Jánosnak. Az idősebb még Normandiát is meg akarta kaparítani, a két következő ellene támadt. Mindhárman fegyvert fogtak és a francia királynak hódoltak. II. Henrik hadat küldött ellenük a szárazföldre, Angliában pedig maga számára igyekezett nyerni a népet Bekket Tamás árnyékának kiengesztelésével.

Mezítláb, egyszerű lenruhában a sírjához zarándokolt, egy napot és egy északát töltött ott étlen-szomjan, térdepelve, imában és a püspököktől korbácsoltatta magát.

Ezután pedig vidáman tért haza (1170). S íme attól fogva egyaránt győzött a skót és a francia királyon, akivel 1174-ben a montluizi békét kötötte.

Fiai azonban támaszt találtak a francia vidéken. 1183-ban és 1188-ban új lázadás tört ki. Sőt legfiatalabb fia, kedvencze János is kezét emelt ellene. Valamennyit átkozva, halt meg 1189-ben.

E viszályok sok veszedelemtől mentették meg Lajost, aki inkább szerzetes, semmint király volt a trónon. Ismét támogatta a községi mozgalmat. Huszonöt kartát adott ki. De a birtokait nem hagyta. Az orleáni lázadást vérbe fojtotta.

Nagy minisztere Szégur lebeszélte a keresztes háborúról s még távozása után is könyörgött, jöjjön vissza, ne hagyja a nyáját a farkasoknak.

Ekkor alakult ki a francia királyság új jellege. A IX. századtól a XI-ig századig a királyság holtnak látszott, a közhatalom a nagyurak kezébe ment át birtokaik szerint. Ez az arisztokrata lázadás, mely három századon át meghiúsította az ország egységét, következett a másik, mely az ország szétdarabolt tagjait egygyé akarta illeszteni s az uraktól bitortolt jogukat elvenni. Ez a monarchikus forradalom, mely a királyt teszi meg egyedüli bírónak, államfőnek, törvényhozónak, Vastag Lajossal kezdődött, majd Fülöp Ágosttal és szent Lajossal folytatódott, de csak századok múltán nyert bejezést.

Fülöp Ágost, VII. Lajos fia (1180) helyrehozta az apa hibáit. Ő volt az utolsó francia király, akit már trónralépte előtt fölszenteltek. Ez az óvatosság fölösleges lett, mert a Kapet-család uralma már elég szilárd volt.

Fülöp Ágost mindig kileste a kedvező alkalmat. Tizenöt éves korában, mikor hűbéresei fenyegették így szól:

— „Bármit cselekedjenek is most, aljasságuk erőszakoskodásuk, sértéseik mind eltűröm. Ha isten akarja, elgyöngülnek s megöregszenek, én pedig megerősödöm s okos leszek akkor rajtam lesz a sor.“

A szent német-római birodalom császári albája. Fehér ing.
(A Habsburg-ház kincstárában Bécsben.)

Uralkodása elején elkergette a zsidókat, igaz, hogy pénz ellenében megengedte, hogy visszatérjenek. Vissza is jöttek.

Fülöp meghódította Vermandoa-t, Valoa-t és Amient, melyet örökösője engedett át neki, elzászi Fülöp elleni segítsége fejében. Mikor már Amiens grófság ura volt, a püspök, ottani hűbérur felszólította, hogy új czime révén hódoljon neki.

— „A király senkinek se hódol“ — felelte Fülöp Ágost bölcsen.

Szövetkezett a lázadó Rikárral s II. Henrik életében elválhatatlanok

voltak; együtt ettek, együtt aludtak. Szembeszálltak az angol királylyal és feltételeket szabtak neki, később együtt is mentek a keresztesháborúba.

R i k á r d angol király 1189-ben követte apját a trónon. Pompás, de kissé durva lovag volt, amellet poéta, szellemes és ravasz. Mindent pénzért adott, méltóságot, kastélyt, falvakat és a keresztes háborúban rettenhetetlen bátorsággal küzdött, miért is Oroszlánszívű Rikárdnak nevezték. Rikárd bátrabbnak mutatkozott ott, de Fülöp Ágost mégis, mint Rikárd hűbér ura szerepelt. Hamarabb tért vissza s míg Rikárd Palesztinában tovább verekedett s foglyul esett, Ausztriában Fülöp Ágost az angol királyi ház romlásán dolgozott. Összeállt Rikárd öccsével, Földnélküli Jánossal, hogy kifoszszák Rikárdot. De ez hazatért és megboszulta magát. Öccse úgy engesztelte ki, hogy megfojtatott egy francia csapatot, melyet egy kastélyba bevezetett.

Fülöp Ágosttal a háború döntött. Normandiában kezdődött. Rikárd mint trubadúr és harcos egyformán lelkesítette seregét. Megverte Fülöpöt Zsifor mellett, de haszna nem igen voít belőle.

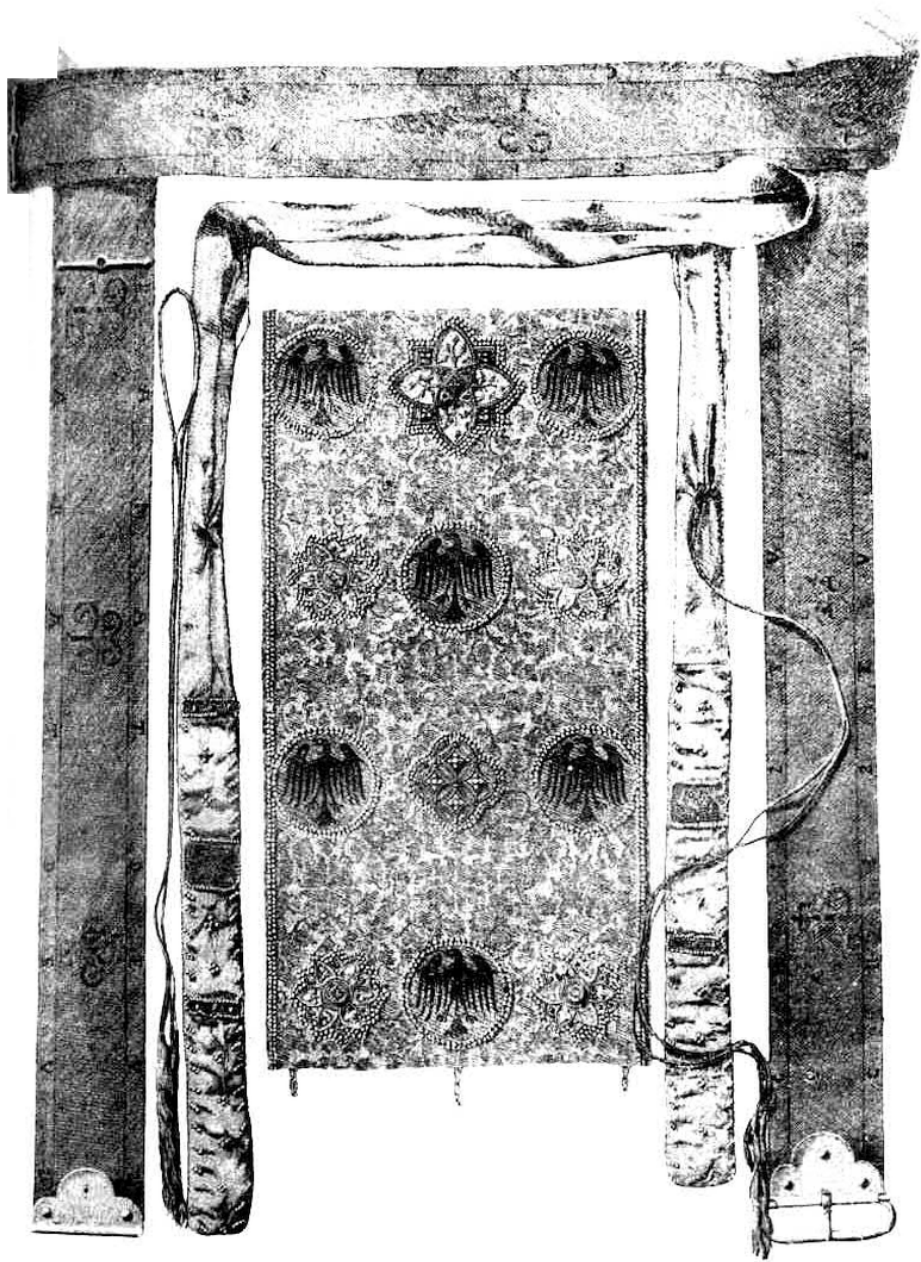
Innocent ötéves fegyverszünetet iratot alá velük (1199). Két hónappal később Rikárdot Salusz kastély ostrománál nyíl ölte meg. Rosszul bánt népével mégis megsiratták. Vele úgy mondták sokan, a lovagkor dicsősége és becsülete sírba szállt (1199).

Anglia koronája jogosan Zsoffroa fiát, az ifjú Artúrt illette. De János magához ragadta. Ám Anzsou Poatu, Túrén, megunván az angol uralmat Artur pártjára álltak és Fülöp védelmét kérték. A francia király védte Artúrt, aztán elhagyta (1200), amint megkapta Jánostól amit önző politikája kívánt. Újra fegyverhez nyúlt, mikor látta, mily kedvező az alkalom az angoloknak az összes francia birtokokból való kiűzésére.

A r t u r vereséget szenvedett, elfogták, megfojtották s hulláját maga János hajította a Szajnába (1203), Fülöp Ágost mint boszuló lépett fel. Fölszólította Jánost, hogy jelenjék meg udvara előtt. János biztosítékot követelt, hogy szabadon fog oda és visszamehetni.

— „Oda igen — volt a válasz — de vissza, a pérek ítéletétől függ.“

János nem jött. Felbőszülve a sértésen Fülöp elfoglalta az összes normand várakat s bevonult Ruenbe, mely ettől fogva francia maradt, hasonlóan Bretanyhoz (1204). Elfogta Artur nővérét Aliszt, s később az egész örök-

A német-római császár koronázó stólája és öve. (A Habsburgház kincstárában Bécsben)

séget, az örökösnevel együtt rokonának Mankleik Péternek adta. Aztán meghódította Poatu-t, Turén-t és Anzsú-t.

János nem nagyon szerette a papokat, hogy uralkodhassék rajtuk, egyik hívét nevezte ki kantorberi-i érsekké. A választójoggal bíró püspökök tiltakoztak s III. Innocent pápa új választást rendelt el s a méltóságot Langton István angol bíborosra ruháztatta. János dühös lett, elkergette Kantorbérriből a szerzeteseket s mikor a pápa nevében három püspök jött hozzá, azzal fenyegette őket, hogy végigveret rajtuk, ha vissza nem vonulnak. Azt mondta, hogy minden rómainak, aki országába be meri tenni a ábát, levágtatja az orrát s azzal fenyegetőzött, hogy az egész angol pap-ságot a tengerbe fojtatja.

A pápa kiátkozta s Fülöp Ágostot fölhatalmazta Anglia meghódítására.

János ekkor meghajlott a Szent Szék előtt, adófizetője lett és hűbéresének ismerte el magát (1213).

Nagy szövetséget hozott össze Fülöp Ágost ellen.

Egész Franciaország talpra állott az idegenek visszaverésére. Fülöp 1214-ben a budini hid mellett fényes győzelmet aratott. Ez a győzelem lelébresztette a francziákban a nemzeti érzést. Most már volt nemzet és király.

Még két nagy fegyvertény történt ez uralom alatt, a 4-ik keresztes háború és az aibegek elleni háború, mely Franciaországhoz csatolta az engedetlen déli népeket. Mialatt a szövetségesek Flandriában veresége szenvedtek, Jánost Poatu-ban verte meg Fülöp fia, Lajos. János legyőzve tért vissza Angliába, ahol bárói föllázadtak, élükön Langton primással. Félték tőle s biztosítékokat követeltek. I. Henrik kartájának visszaállítását követelték. Jól fölfegyverkezve megjelentek Worceszterben, ahol János épen karácsony ünnepét ülte s követelték a királytól, hogy a karta jogait erősítse meg. János időt kért, aztán kijelentette, hogy nem ad semmit.

— Miért nem kérték a királyságot? kiáltott fel haragtól kipirult arcczal. De a bárók nem engedtek. Magukat isten és a szent egyház hadseregének jelentették ki, a polgárság ujjongása közepeit bevonultak Londonba és 1215-ben kényszerítették a királyt Windsor mellett a runimedi síkon a nagy karta, az angol szabadságok ez alaptörvényének aláírására.

Mikor aztán a bárók elszéledtek, János szét akarta szakítani. III. Innocent pápához fordult orvoslásért, aki a nagy kartát nem létezőnek jelentette ki s a királyt feloldotta esküje alól.

Erre János pusztítani kezdte az országot, mire a bárók a koronát Fülöp Ágost fiának, Lajosnak ajánlották fel. A pápa átokkal fenyegette Fülöpöt, mire ez úgy tett, mintha Lajost visszatartaná. De Lajos így felelt:

— „Szír, Franciaország az öné és a fölött rendelkezhetik, de az angol királyság sorsáról nem“. Lajos tovább nyomult, 1216-ban kikötött Angliában a pápai átok daczára. De János hirtelen meghalt 1216-ban s

egy kis fiút, III. Henriket, hagyott maga után. A bárók belátták, hogy jobb, ha gyermekkirályuk van, mint egy idegen fejedelem, tehát lassanként elhagyták Lajost s így ő kénytelen volt visszatérni Franciaországba 1217-ben.

Az angol-francia versengés első korszaka Jánossal és Fülöp Ágosttal véget ér s 120 éven át teljesen pihen. Ez idő alatt mind a két állam a maga sorsával törődött. Anglia mindinkább alkotmányos, Franciaország egyeduralkodó lesz.

Fülöp Ágost megkészserezte a királyi birtokokat. 1223-ban 78 bírósági kerületből állt, melyek bírósági tisztviselők felügyelete alatt álltak. A hűbérurak közti polgárháborúnak végét vetette azzal, hogy behozta a király negyven napját. Ha ugyanis egyik hűbéres a másikat megbántotta, annak negyven nap múlva szabadott csak bosszút állnia. Azalatt a királynak ideje volt igazságot tenni.

Páris szépítésére sokat tett, fallal vétette körül, csarnokokkal látta el, kitűnő rendőrséget szervezett, megkezdte a Louvret, megalapította a párisi egyetemet, alapját vetette az okmánytáraknak, a pérek törvényszékének tekintélyét egyszersmindenkorra megállapította az angol király elítélésének tényével, a király lett a törvényhozó tekintély s rendeletei ismét az egész ország területére érvényesek. Fülöp helyreállította a királyi tekintélyt, a rend, ipar és kereskedelem nagy hasznára, melyeket bátorított.

Ez a nagy fejedelem mégis magára vonta Róma büntetését. Második házasságában (1193) Ingeborg dán hercegnőt vette nőül, de már a nászéjszakát követő napon eltaszította. Egy püspöki zsinat érvénytelennek mondta e házasságot s Fülöp nyomban merániai Ágnest vette feleségül. Nagy botrány lett belőle.

Idegen, védtelen nő becsületéről volt szó. Ingeborg a pápához felebezett s Innocent kimondta, hogy a király tartozik visszafogadni nejét. Fülöp ellenállt, mire egész országa átok alá került. Az istentiszteletek megszűntek, nem imádkoztak sehoh. Hiába kergette el Fülöp a püspököket, meg kellett hajolnia. Elküldte Ágnest, aki ebbe behalt s 1213-ban visszavette Ingeborgot. Fülöp engedett s igaza volt, máskor ellenállt s akkor is igaza volt. Elfoglalta 1204-ben a birtokokat, melyeket János esküszegése folytán elvesztett. Innocent átokkal fenyegette, ha előre nyomul. Fülöp megnyerte nagy hűbéreseit s írásban adatta tőlük, hogy támogatni fogják még a pápa ellen is. Meg is tették. S a közvélemény győzött, ami nagy haladás volt, mert megmutatta, hogy elmúltak az idők, mikor egyedül az erő uralkodott.

Fülöp fiának rövid uralkodása folytatása volt az apáénak.

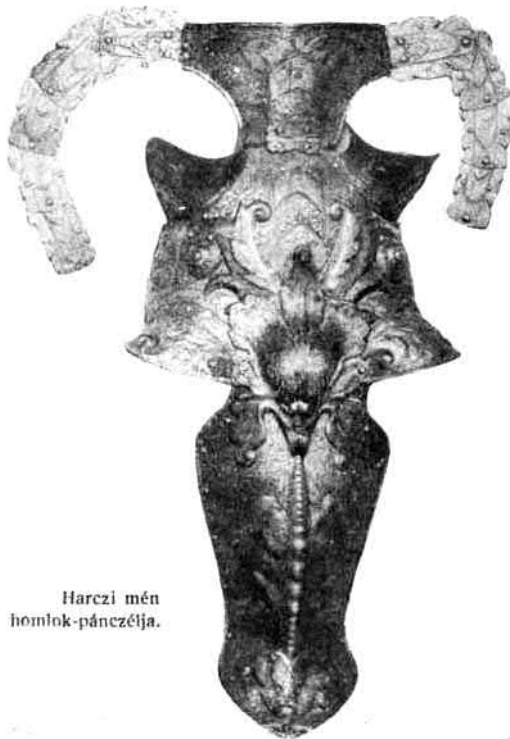
VIII. Lajos egy pillanatig Anglia királya is volt s kétszer vett részt az albígek elleni háborúban. Mint király folytatta a háborút. Az angoloktól elvette még megmaradt francia birtokaikat, a délvídeket is meghódol-

tatta. Franciaország egységes volt. De délen járvány ütött ki, mely a sereget megtizedelte s a királyt is magával vitte s a kinek gyermek fiára maradt a trón.

VIII. Lajos fia még csak 11 éves volt. A bárók azt mondták, hogy a régensséget nem lehet asszonyra bízni. A nagy hűbéresek a kuszi-i úr, Engerrand vezérlete alatt ligát alkottak. De hasztalan. A kapétek birták a nép bizalmát, még a hűbértokokon is. A pápa is támogatta ügyüket.

A Szent Anzs-i bíboros követ az anyakirályné Kasztíliai Blanka mellett volt, ez ügyes asszony létére megnyerte a sampányi grófot is, ezt a koronázott truvért, aki szerelmes volt bele. IX. Lajost 1227-ben felszentelték.

A Langedok VII. Raimond támogatásával ezalatt újból föllázadtak. Egy utolsó hadjárat a párisi szerződést eredményezte 1229-ben, mely újból békét teremtett. Raimond átengedte Franciaországnak egész déli Langedockot. Csupán a tuluzi kerület felét, Azsenva-t, Ruerget tarthatta meg oly feltétellel, hogy azt is hozományul adja egyetlen leányának, aki Alfonznak, a király öcscsénéka menyasszonya volt. Tibolt sampanyi gróf 1223-ban felesége apja halála révén Navarra királya lett s odament, hogy meghódítsa, Bloa, Sartr, és Sauszerr grófságokat pedig eladta a francia koronának.

Harczi mén
homlok-pánczélya.

Zsoenvilly (Soinvilles) kézírása, pecsétje és címere.

IX. LAJOS.

FRANCZIAORSZÁG SZENTTÉ AVATOTT KIRÁLYA.

IX. Lajos a középkor igazi hőse, aki ép oly bátor, mint vallásos fejedelem, aki szerette a hűbérességet s mégis a legérzékenyebb csapásokat mérte rá, aki tisztelte az egyházat s szükség esetén ellent tudott állni fejének, aki tiszteletben tartott minden jogot, de az igazságosságot mindenk fölé helyezte. Fenkölt és szelíd lélek volt, szerető szív, tele keresztényi szeretettel^ aki a bűnös testét kínzásra ítélte, hogy megmentse lelkét, aki a földön csak az eget látta s királyi méltóságát a rend és egyenlőség őriző hivatalává tette. Róma szentté avatta s a nép még ma is úgy látja, amint a vinszenni tölgy alatt ülve, igazságot oszt. És a szent béke ez embere többet tett a királyi tekintély emelésére, mint a legkiválóbb tanácsosok s 10 harcias fejedelem, mert utána a nép a királyban a rend és igazság megtestesülését látta. Már egy század óta a francia királyok bátran forgatták a kardot. De VIII. Lajos fia csak 11 éves gyermek volt, Hatalmas hűbéresekből álló szövetség alakult, hogy kiskorúságából hasznot húzzon. Anyjának, aki spanyol földről jött, se barátja, se rokona nem volt Francia-

országban. A hatalmas bárók a király nagybátyját, a bulonyi grófort tették meg vezérüknek s uruknak is nézték. Miután megkoronázták a királyt, a bárók nagy birtokokat követeltek a királynétól, de nem kaptak. Erre összegyűltek Korbeilben. Se a király, se anyja nem mertek visszatérni Párisba Monthlériből, míg a párisiak fegyveresen nem jöttek értük.

A régensnét, Kasztíliai Blankát szerencsére kedvelte a nép jótékonyágáért. Blanka ügyes és bátor volt s megtudta a maga iészére nyerni a liga leghatalmasabb tagját, a sampányi grófort, IV. Tiboltot. Ez szerelmes volt bele s azért állt a pártjára. A krónika azt beszéli, hogy Blanka szemére hányta a grófnak, hogy előbb a lázadók pártján volt.

— Hitemre asszonyom, felelte a gróf, szívem és birtokom rendelkezésére áll, amit csak óhajt szívesen teszek meg és soha ellene, sem hozzátartozói ellen nem indulok.

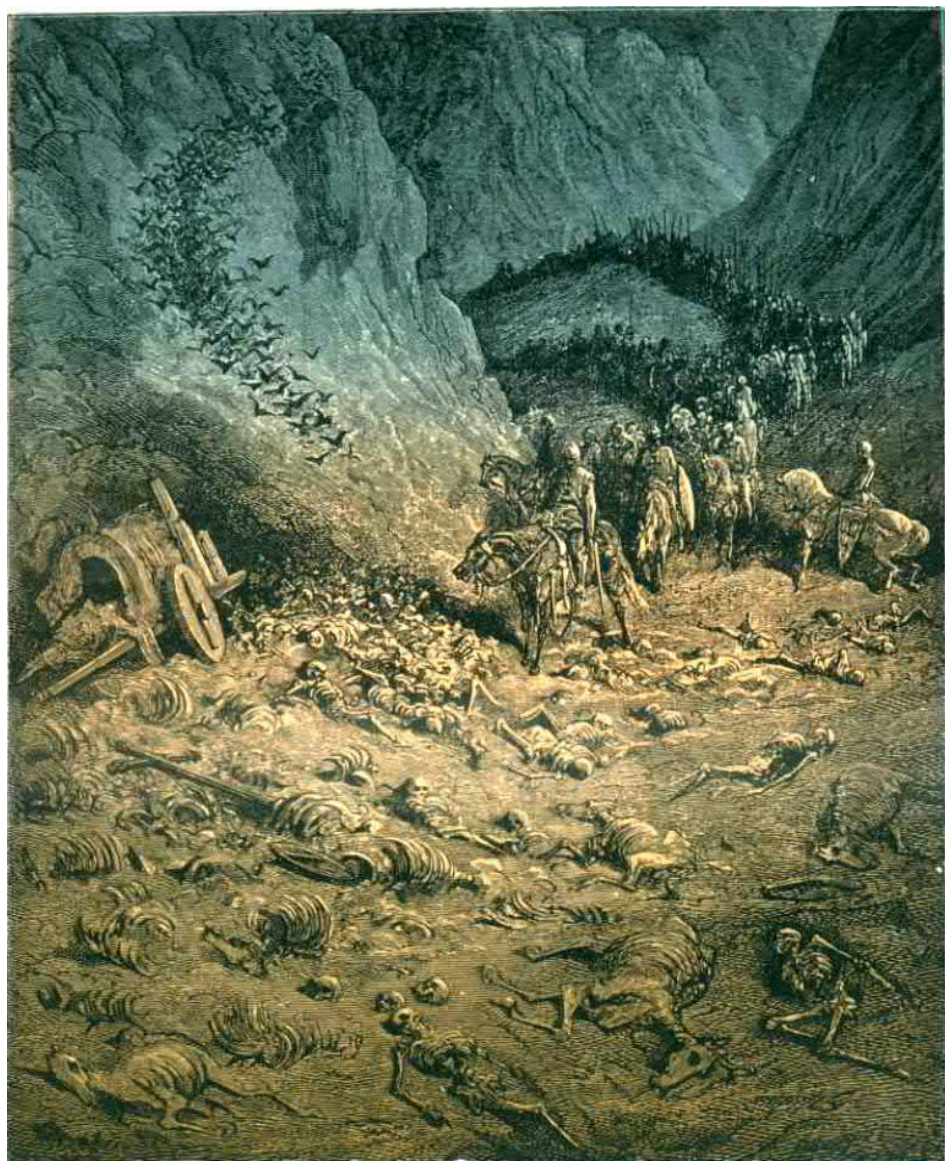
Gondolatba elmélyedve távozott s nem tudta többé elfeledni a királyné édes tekintetét és szépségét. Akkor szerette meg a királynét, de mikor látta vigasztalan helyzetét, végtelen szánalom fogta el. Az aggodalom a királyné sorsa fölött bússá tette s ekkor okos emberek tanácsára dalokkal és verselésekkel kezdett foglalkozni. A híres sampányi truvérel Brulé Gasttal együtt a legszebb dalokat írta, melyeket valaha hallottak s e dalokat provinszi és troa-i palotájában íratta le.

Thibolt a középkor legkedvesebb poétáinak egyike volt s a francia irodalomban előkelő helyet foglal el. A Délen nevelkedett, mely akkoriban leginkább szerette a verset és a provenszi trubadúrok dalai, Kasztíliai Blankához való szerelmével együtt fölbresztették műzsáját. Ő maga is így mondta verseiben, melyekből kicsillog a szép királyi hölgy iránt táplált forró szenvedélye.

Ilyen volt a poéta lovag, aki dalolva harcolt, elhagyta a Ligát és a bárók közé az egyenetlenség magvát hintette el s tervüket meghiusította. Megakarták boszulni Thibolt árulását, de a királyi hadsereg megmentette a grófort hajdani szövetségeseitől. Hálából e szolgálatért a királyné Thibolttól, aki időközben Navarra királya lett, Bloa, Sartr és Szanszerr grófságokat kapta. Egy 1229-ben kötött szerződés a király egyik fivérének biztosította a tuluzi gróf örökségét és Szent Lajos egy másik fivérének okos házassága a Provansz örökösnejével, már ennek az országnak a francia koronával való egyesítését is. Már királyi biztosok voltak Bokér-ben és Harkassonn-ban, úgy, hogy a király a saját személye és fivérei révén Franciaország legnagyobb részének ura volt.

Lajost 1236-ban nyilvánították nagykorúnak, de a bölcs régensnő megőrizte befolyását fia szellemére és az ügyek menetére.

Lajos 1241-ig keveset tett; de 1241-ben II. Frigyes császár visszatartotta a francia prelátusokat, akik a római zsinatra igyekeztek, Lajos határozott hangon követelte szabadonbocsátásukat.

A kereszties hadjáratokból.
Az előző hadak maradványai.

Így írt a császárnak:

Mint hogy királyságom prelátusainak semmiféle ok sem forgott fenn, úgy illenék, hogy visszaadná szabadságukat. Ezzel megnyugtathatnánk bennünket, mert letartóztatásukat sértésnek tekintjük és a királyi fölség tekintélyéből veszítene, ha hasonló esetet eltűrnénk . . . Császári bölcseséged ... ne higgye, hogy ez lehetséges, mert a francia királyság nem gyöngült el annyira, hogy eltűné, hogy ön lábbal taposhassa.

A császár szabadon bocsátotta foglyait. Rövid idővel azelőtt Lajos úgy a maga, mint fivére nevében visszautasította II. Frigyes császári koronáját, melyet a pápa ajánlott föl neki. Ugyancsak megtagadta a pápa kívánságát arra vonatkozólag, hogy azt az 1234-ben kiadott királyi rendeletet, mely az egyházi törvényszékek hatáskörét megszorítja, módosítsa, mert máris több polgári ügy került az egyházi, mint a világi törvényszékek elé.

A marsi gróf, a hűbérek legerőszakosabbja, Anglia királyát, Henriket hívta segítségül. Ez betört Franciaországba s a két hadsereg csakhamar szemben állt egymással Tailleburg mellett. A francziáknak, hogy az ellenséget elérhessék, egy nagyon keskeny hídon kellett átkelniük a Sarant folyón. A király épp oly hősiesen harczolt a legveszedelmesebb pontokon, mint a többiek, mikor a folyón átkelt, hősiessége oly lelkesedést keltett, hogy a francziák visszaszorították a túlnyomó ellenséget. Az angolok Szent városába vették be magukat. Másnap a Szent előtt lefolyt az ütközet, melyben Lajos teljesen megverte az angolokat, akik menekülni voltak kénytelenek, élükön Henrik királlyal. De Lajos nem használta ki győzelmét.

A félszázad óta szerzett birtokok megháromszorozták a királyi uradalmak területét, de ő azt hitte, hogy erőszak is tapad hozzájuk. Lelkiismereti kétségek következtében, mikor a keresztesháborúból visszatért 1259-ben, szerződésileg átengedte az angol királynak a gujamai fejedelemséget, azaz Bordót, Limozst, Périgó-t, Kahorsz-t, Agent, Szentouzs-t és a Gaskonyt azzal a föltétellel, hogy hűbérese lesz a francia koronának. Hogy a hamis esküket megakadályozza, a hűbéreket, akiknek mind a két koronától volt birtokuk, arra kényszerítette, hogy a két uralkodó között válaszszanak. A határ délen is bizonytalan volt. Megállapította az aragoni királlyal kötött szerződésben és a barcelonai grófság megszűnt a francia koronától függeni (1258). Ez a szerződés jó volt, mert a francziáknak nem volt érdekük, hogy a Pireneusokon túl is birtokuk legyen, de sajnálatos, hogy a vallási aggályok nem engedték meg Lajosnak a tailleburgi győzelem teljes kihasználását. Elkergethette volna az angolokat Franciaországból.

1245-ben IV. Innocent pápa, akit II. Frigyes császár elkergetett Itáliából, Lion városába menekült s az ottani Szent János székesegyházban megtartotta a 13-ik ökümeniai zsinatot, melyben 140 püspök vett részt.

Ünnepélyesen trónvesztettnek nyilvánította a császárt s fölszólította a fejedelmeket, hogy siessenek a palesztinai keresztények segítségére, akiket egy évvel azelőtt Gaza mellett a karizmiánusok teljesen szétverték és elvették tőlük Jeruzsálemet. Csak Szent Lajos hallotta meg a pápa szavát, maga a pápa is csakhamar sokkal többet foglalkozott II. Frigyeszel való viszállyával, mint a keresztesháborúval. A szentszék és a császárság versengése erősebb volt, mint bármikor. II. Frigyes német császár és Nápoly királya ügynökei révén egész Lombardián uralkodott. Ez a kettős vasgyűrű majd megfojtotta Rómát s az olasz egység is veszélyben volt. IV. Innocent mindent elkövetett e veszély elhárítására. A kereszteseket föloldotta esküjük alól, hogy zászlaja alá gyűjthesse őket. Hiába bizonyította a jámbor IX. Lajos, hogy ez az eljárás igazságtalan. A pápa mindenáron el akarta venni a nápolyi koronát Frigyesről s így a francia király magára maradt.

Szent Lajos nem várta meg a zsinat véneinek fölszólítását, hogy kezébe vegye a keresztet. Betegsége alatt, mely 1244-ben a sir szélére vitte, fogadalmat tett, hogy a szent földre zarándokol. Anyja, bölcs tanácsosai hasztalan küzdöttek ez okatlan elhatározás ellen. Lajos a hatalmat ismét Blankára bízta s hajóra szállt Eg-Mortban. Ezt a várost a pszalmoli apátság szerzeteseitől azért vette meg, hogy neki is legyen tengeri kikötője, mert Marszeil az öccsége volt, a provanszi grófé.

Sok keresztes mégis Marszeil városában szállt hajóra, köztük a sampányi királyi biztosba király barátja, Zsoenvill grófja, a Villeharduennel együtt az első francia prózaíró. Csak nagy sajnálattal követte urát ez útján. Marszeilbe érve, kastélya előtt vonult el. „De, mondja, nem mertem arcczal Zsoenvill felé fordulni, hogy meg ne bánjam elhatározásomat s el ne lágyuljon a szívem a gondolatra, hogy egyedül hagyom két gyermekemet és szép Zsoenvill kastélyomat, melyet imádok.“

Elmondja Zsoenvill félelmét, melyet a tenger láttára érzett: „Az év kilencedik havában léptünk Marszeil szikláira. Kinyitották a hajó kapuját, hogy lovainkat bevigyék, melyekkel tengeren túlra akarunk menni. S amikor valamennyi bent volt, az ajtót ismét becsukták, mint ahogy boros hordóval szokás tenni, mert mikor nyílt tengeren van a hajó, egész alsó része víz alá kerül. S a kapitány rákiáltott embereire: ez a ti gondok. Rendben vagyunk? Azt felelték, hogy: igen. S mikor a papok is a hajóra léptek, mind a hajó nagy szobájába küldte s kérte, énekeljenek istenhez, hogy kegyesen vezessen bennünket. S valamennyien hangos szóval kezdtek énekelni s mialatt énekeltek, a tengerészek kibontották a vitorlákat. S a szél nyomban belekapaszkodott a vitorlába s csakhamar eltűnt előlünk a föld s nem láttunk csak eget és vizet s mindennap jobban távolodtunk a helytől, melyen hajóra szálltunk. S bizony, mondom, bolond, aki halálos bűnnel a lelkében ilyen veszedelemben merészkedik. Mert mikor az ember elalszik, nem tudja, reggel nem a tenger fenekén pihen-e.“

Szent Lajos hajóján sokat elmélkedtek, vitáztak. „Udvarmesterem — szólott egy nap a király — mi is az isten?“ „Szíri, az oly jó és fölséges dolog, hogy jobb nem is lehet.“ „Valóban jól feleltél, mert ez a válasz benne van ebben a könyvecskében, melyet kezemben tartok. Más kérdést adok. Szeretném tudni, mi akarnál lenni inkább, leprás, vagy halálos bűnnel terhelt?“

„És én mondja Zsoenvill — ki sohase szerettem hazudni, azt feleltem, jobb szeretnék harmincz halálos bűnt elkövetni, mint leprásnak lenni. Mikor a testvérek eltá-

voltak, egyedül magához hivatott és lábaihoz ültetett, s így szólt: „Hogy merted mondani, amit az imént mondtál?” S én azt feleltem, hogy megint csak azt mondanám. S ő ezt mondta: „Őrült, elvesztél, mert tudd meg, hogy nincs lepra olyan csúf, mint halálos bűnben lenni. S kérek isten szerelmére s a hozzám való szeretetre, szívleld meg, amit mondtam.“

Szent Lajos két év alatt sok élelmiszert gyűjtetett össze Ciprus szigetén. A hadsereg ott töltötte a telet s következő nyáron 1800 hajón indult tovább Egyiptomba. Pünkösöd után való csütörtökön ért a király Damiette alá s a tengerparton ott találtuk

az egész szudáni hadsereget. Nagyon szép emberek voltak, mert a szudáni aranyos fegyvert hordott, melyen napfény játszadozott. A lárma, amit a szaracénok dobjaikkal csináltak, rettenetes volt. Megállapodtunk, hogy a király pénteken megtámadja a szaracénokat, ha addig pozíciójukban maradnak. Zsoenvill egyike volt az elsőknek, akik partra szálltak. A törökök megrohanták. „Mikor ellenünk rohantak, — mondja — a homokban megcsiszoltuk lándsáink hegyét s feljűk fordítottuk. Mikor látták, mennyire készen vagyunk a fogadásukra, megfordulnak s elmenekültek.

Szent Lajos zászlaját egy hajón vitték a király elé. Mikor a parton kitűzték, Lajos nem akart tovább várni: „A pápai követ tanácsa ellenére a tengerbe vetette magát

vállig vízbe merült. Úgy úszott teljes fegyverzetben katonáihoz a partra s ha emberei engedték volna, egyenesen a szaracénoknak rohan. A mamelukok gyöngye ellenállás után megfutamodtak s az éj leple alatt kiűrtették Damiettet. Egyiptom kulcsa tehát küzdelem nélkül a francziák kezébe jutott. De drága időt vesztegettünk, míg a sereg Kairó ellen indult, öt és fél hónapot. Ez az okatlan mulasztás visszaadta a mamelukok bátorságát.

A keresztény hadsereg december 19-én ért az Asmun-Tuah csatorna elé. A muzulmánok a túlsó parton táboroztak. Lajos elrendelte a csatorna kiszáraitását s a munkások védelmére fatornyok építését. A szaracénok igyekeztek fölgýjtani e tornyokat s görögtűzet használtak. „A görögtűz olyan volt — mondja Zsoenvill — mint egy tonna s tűzfarka volt, olyan lármát csapott röptében, hogy menykönek tetszett, a levegőben repülő sárkánynak látszott s oly fényt árasztott a tábor fölé, hogy úgy láttunk, mintha

Lajos hálaadó imája partraszállása

nappal lett volna. Ahányszor királyunk észrevette, hogy görögtűzet dobnak felénk, térdre borult ágya mellett s kiterjesztvén kezeit az Úr felé, sírva fohászzkodott: „Kegyelmes isten, őrizd meg engem és seregemet.“

A keresztések, akik kevésbé voltak gyakorlottak e munkákban, nem igen haladtak s nem voltak képesek elkészíteni a gátat, melylyel a csatorna bejáratánál a vizet elzárhatták volna s a Nílus vizét kényszeríthették volna, hogy medrében maradjon. Egy beduin azt ajánlotta, hogy mutat egy gázlót. Pénzt ígértek neki s már másnap reggel megmozdult a hadsereg. A burgonyi herczeg a tartalékkal a táborban maradt, míg a király három fivérével s az összes többi csapatokkal átkelt a gázlón. A templomos lovagok képezték az elővédet, aztán Artoa gróf következett.

„Ekkor történt, hogy amint Artoa gróf átkelt a folyón, ő és emberei a törökökre rohantak, akik futásnak eredtek. A templomosok kiáltottak neki, hogy csúnya dolog elébük vágni, mikor mögöttük kell mennie. Nem felelt nekik, mert Kukólt de Meri ő magassága, aki lova kantárát fogta és süket volt, nem hallotta, mit mondtak a templomosok a grófnak s így kiáltott: „Most utánuk.“ Mikor a templomosok ezt látták, azt hitték, szégyen rájuk, ha a grófot maguk elé eresztik, megsarkantyuzták lovaikat s maguk előtt kergették a törököket, akik Masszura városán át menekültek egész a babiloni mezőikig. Fakreddin, a muzulmán hadsereg vezére, éppen fürdőit akkor s keleti szokás szerint festette a szakállát. Csaknem meztelenül lovára pattan, összeszedi csapatait s egyideig ellentáll. De csakhamar egyedül marad a csatatéren, körülfogják s ezer csapás alatt holtan esik le lováról. Ám a győztesek oly messzire elhagyták a főszereget, hogy csakhamar őket fogja körül mindenfelől a város szaracén népe. Mikor azután vissza akartak vonulni, a törökök a manszurai szorosokban megsemmisítették őket. Artoa egyike volt az elsőnek, aki elesett s körülötte 240 templomos hullott el.

Mialatt ez történt, Szent Lajos átkelt a gázlón. Trombita harsogás, dobpergés közepette vonult föl egy magasabban fekvő útra. Senki se látott még ily fegyverest. Váltól kimagaslott a többiek közül, fejét aranyisak fődte, kezében németországi kard villogott. Mikor fölért, derék lovagjai a törökökre vetették magukat. Gyönyörű küzdelem volt ez, melyben ember-ember ellen harczolt.

E pillanatban a konnétabl jelentette a királynak, hogy fivérét erősen szorongatják Manszurában. „Konnétabl, menjen előre, lövetem önt.“ A konnétabl előre rohan Zsoenvillel, de a törökök rájuk vetik magukat s vad támadásukkal lehetetlenné tették, hogy Szent Lajos segítséget küldhessen Manszurába. Maga a király is nagy veszedelemben forgott. Hat török rohant a királyra s foglyul magukkal vitték, de ő egymaga kivágta magát kardjával. S mikor emberei látták, hogy a király védi magát, segítségére rohantak. Zsoenvill különösen kitüntette magát egy kis hid védelmében, mely nagyon fontos volt a hadseregnek. Az éjszaka véget vetett a küzdelemnek. Mikor a tábori kórház priora azt kérdezte a királytól, nem tud-e hírt a fivérééről, a király azt felelte, hogy igen, tudja, hogy a paradicsomban van. A prior vigasztalni akarta s dicsérte a herczeg kiváló tulajdonságait s elmondta, mily dicsőséget szerzett a herczeg nevének ezen a napon, mire a király azt felelte, hogy dicsőíteni kell istent, bármit cselekszik is. Nagy könnyek peregtek le a király orczáin, mikor e szavakat mondta, úgy, hogy az urak, akik ezt látták, félelemmel, vegyes szánakozással néztek reá. (1250 február.)

Másnap újra kezdődött a csata. A keresztény sereget, mely végre is elfáradt, körülfogta az ellenség. Elkezdődtek a nagy szerencsétlenségek, annyi volt a halott, hogy az egész folyót befödtek. A király száz kalandort fogadott, hogy a folyót megtisztítsák. Ezek nyolcz napig voltak vele elfoglalva. A szaracénok hulláit a hidon túl dobták a vízbe s az ár magával ragadta őket; a keresztények holttestét nagy árkokba dobálták. A böjt egész idején nem ettek a táborban egyebet, mint halat. De ezek a halak annyira falánkok voltak, hogy a hullákat is fölfalták s részben emiatt, részben a dögletes

levegő miatt, meg amiatt is, hogy ebben az országban egy csöpp eső sem esik, olyan betegség támadt ránk, hogy lábunkon a bőr elszáradt s a húsunk fekete foltos lett s a foghúsunk rothadni kezdett.

Senki se menekült a kórtól. Zsoenvill is nagyon beteg volt s szegény papja is. Egy napon ágyban fekvő ura előtt a misét énekelte, ekkor oly rosszul lett, hogy Joenwill azt hitte, meghal. Az udvarmester fölkelte és segítségére sietett s az ő karjaiban fejezte be a pap a misét, azután meghalt.

Áprilisban futásszerű visszavonulás kezdődött. „Elmondom, — beszéli Zsoenvill — hogy esett foglyul a király, amint azt tőle hallottam. Elmondta, hogy otthagyta az útközetet és Szarzsín Zsoffroa ő magasságával a hátvédhez ment, ahol Gasztillon Gotier volt a parancsnok. Egy selyemmel borított hordszékbe szállt s mögötte nem volt senki, csak Szarzsín, aki úgy kergette el onnan a szaracénokat, mint a legyeket szokta a jó szolga az uráról elkergetni. Amint a szaracének közeledtek, kirántotta kardját s távol tartotta őket a királytól, akit csaknem Hardig vezetett így. Ott egy házban helyezték el, egy párisi polgárnő ölbe fektették oly betegen, hogy azt hitték, nem éri meg az estét. Odajött azután Montfőp s elmondta, hogy beszélt az emirrel, akivel a fegyverszünetről tárgyalt, ha a király akarja, visszamegy s úgy változtat a dolgon, ahogy a király óhajtja. A király kérte, menjen csak oda s kösse meg a fegyverszünetet. Montfort Fülöp fölkereste a szaracént, az levette fejről a turbánt, Montfort pedig lehúzta ujjáról a gyűrűt, hogy biztosítsa, miképp a francziák megtartják a fegyverszünetet. Ez alatt nagy szerencsétlenség érte embereinket. Egy áruló katona kiáltani kezdett: „Lovag urak, adjátok meg magatokat, azt üzeni a király, ne öljétek meg a királyt.“ Mind azt hitték, hogy a király üzenete s átadták kardjaikat a szaracénoknak. Az emir látván, hogy a szaracének foglyul hozzák embereinket, azt mondta Montfortnak, hogy nem volna illő fegyverszünetet adnia, mert embereink fogva vannak. Oly nagy volt a foglyok száma, hogy a szaracének nem tudtak mihez kezdeni velük. Hogy a gondtól megszabaduljanak, legyilkolták őket,

De Szent Lajost és az előkelőbb foglyokat kímélték. Ám a királynak fogságában kemény megpróbáltatásokat kedeit kiállania, melyeket bátran viselt el. A szultán nem akarta szabadon bocsátani, hacsak Jeruzsálemet nem adja vissza, erre azt felelte, hogy ez a város a német császáré s Daniettet ajánlotta föl négy százezer aranypénzzel. A szultán beleegyezett, mikor a mamelukok, akiknek győzelmét köszöntette, föllázdak és megfojtották. A veszedelem mind nagyobb lett, a szultán gyilkosai tényleg már a királyig hatoltak. Egyikük, aki a szultán szívét kiszakította, véres kézzel állt a király elé s így szólt: „Mit adsz nekem, aki megöltem ellenségedet, aki, ha életben marad, téged ölt volna meg?“ A király nem felelt neki. Csakhamar vagy harminczan álltak ott, meztelen karddal a kezükben, mondja tovább Zsoenvill. Megkérdeztem Bodoen d'Ibelen ő magasságától, aki értett a szaracének nyelvén, hogy mit beszélnek ezek az emberek. Azt felelte, azt mondják, azért jöttek, hogy levágják a fejünket. Erre, aki csak ott volt, meggyónt, de én nem emlékszem olyan bűnre, amelyet elkövettem volna. De azt gondoltam, minél erősebben védekezem, annál rosszabb lesz rám. Letérdeltem tehát egyikük előtt, aki egy dán bárdot tartott a kezében s így szóltam hozzá: „Így halt meg Szent Ágnes.“ A cipruszi konnétabl, Ibelén Guy mellém térdelt, hogy meggyónjon s én ezt mondtam neki: „Fölmentem önt azzal a hatalommal, melyet isten adott.“ De mikor fölemelkedtem, ő már nem emlékezett rá, hogy nekem bármit is elbeszélt volna.

A mamelukok azonban meggondolták, hogyha megölik a foglyokat, önmagukat fosztják meg az ígért váltságdíjaktól és elbocsátották őket a megállapított ár ellenében. Amint szabaddá lett, a király átment Palesztinába, ahol három évet töltött s ezalatt mindent elkövetett, hogy a keresztények között az egyetértést helyreállítsa s kijavíttassa

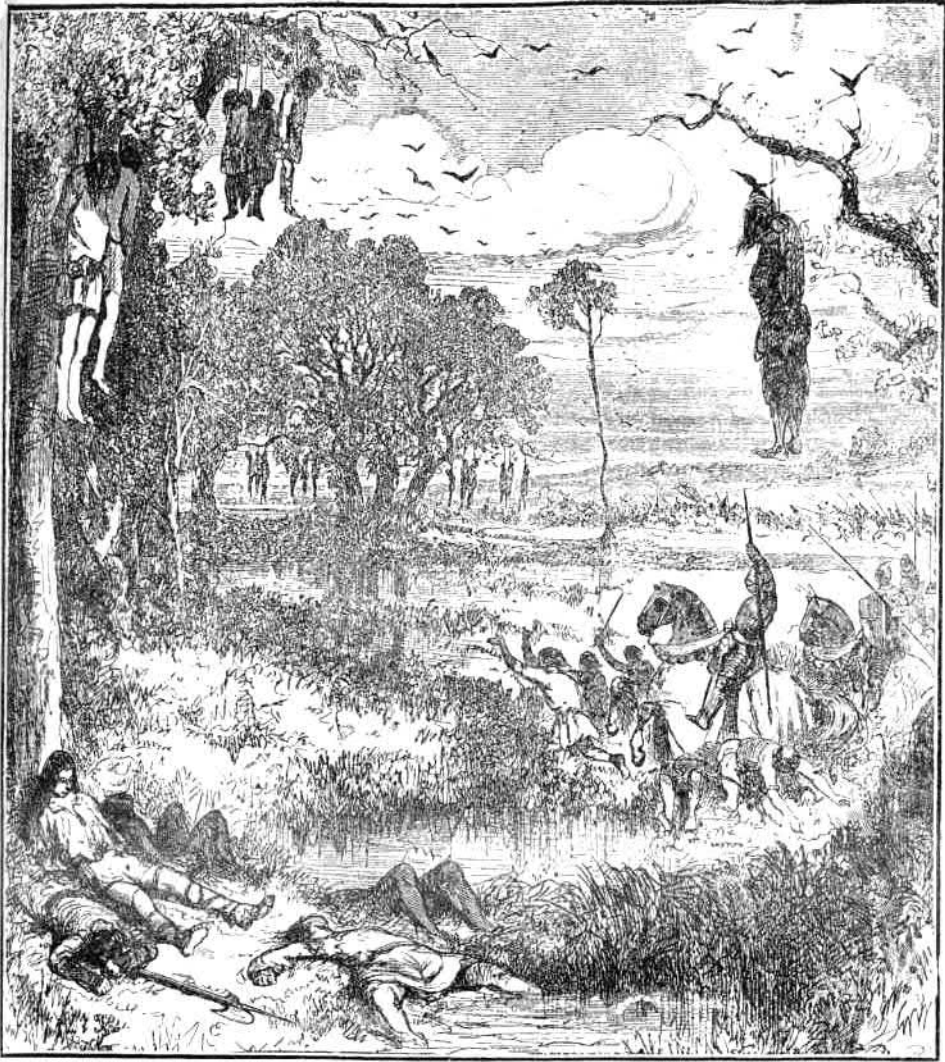
erősségeiket. A sok szerencsétlenség híre csak még növelte Franciaországban a király népszerűségét, nem akarták észrevenni hadvezéri hibáit, csak az erényekre gondoltak, melyek* ról tanúságot tett. A prelátusok és az urak elhagyták, elárulták, most a kicsiken a sor, hogy kiszabadítsák. S a jobbágyok, parasztok megszámlálhatlan tömege gyűlt össze, hogy átkeljen a tengeren. Ez volt a fanatikus parasztok keresztes háborúja. Egy ismeretlen, beszél a krónikások, egy nagyszakáilu öreg ember, sovány arcú és halvány aki egyformán jól beszélt a latin, francia és német nyelvet, tévelygett ide s oda a vidékeken.

„Az ég — így szólt — a fanatikus parasztok alázatos egyszerűségének megadja, amit a lovagok dőlyfétől megtagadott, a szent föld megszábadítását s hogy boszut állhassanak a jó Lajos királyért a hitetleneken.“ A mester és parasztjai előbb végigvonultak Flandrián és Pikardián, magukhoz vonván a legegyszerűbb népet, mint ahogy a delej a vasat. Már 30.000-nél többen voltak, amikor Amién városához értek, ahol a polgárok nagy ünnepséggel fogadták őket, letérdeltek a mester előtt, miként a szentek előtt szokás. Onnan Franciaországnak fordultak, folyton gyarapodván. Mikor átvonultak a városokon, hadsereghez hasonlítottak, melynek vezérei, kapitányai vannak s mindenféle fegyverükkel oly rettenetesen látszottak, hogy senki sem mert nekik ellentmondani. Csakhamar mint ellenséggel kellett velük elbánni, mert fosztogatni s gyilkolni kezdtek. Mindenünnen elkergették őket, mint a vadállatokat s tömegesen kötötték fel őket a fákra azon az úton, melyen elvonultak.

Hír jött, hogy Blanka meghalt. A régensné halálának híre (1252. december) végre hazaszólította Lajost. Mikor Ciprus mellett elhaladt, hajója egy sziklát érintett, mely a járművet nagyon megrongálta. Azt tanácsolták Lajosnak, szállna át egy másik hajóra: Ha elhagyom a hajót, felelte, 5—600 ember, aki épp úgy szereti az életét, mint én a magamét, szintén nem mer majd rajta maradni, kiszállnak Ciprus szigetén és soha többé nem fognak visszatérhetni hazájukba. Inkább magamat, a királynét és gyermekeimet látom veszélyben s isten kezében, mintsem annyi embert így megkárosítsak.

Szent Lajos nem feledte el, hogy mikor kiskorúságában a lázadó hűbéresek egész Páris faláig üldözték, a város polgárőrsége mentette meg. A városokhoz való viszonyát is nagy igazságossággal rendezte. Sok kiváltságlevelet megerősített, másokat javított. De a községi függetlenséget épp úgy tekintette, mint a hűbéri függetlenséget s elősegítette a községeknek királyi városokká való átalakulását, melyek kifelé a király felügyelete alatt álltak, de belső igazgatásuk élére szabadon választhatták vezetőiket. Egy 1256-ban kiadott rendelet előírja a községeknek, hogy négy jelöltet nevezzenek meg, akik közül a király választ polgármestert, akinek minden évben Párisba kellett mennie a város pénzügyeiről való beszámolás céljából. Később kimondta, hogy egyedül a király jogosult községek alkotására s hogy valamennyi hűséggel tartozik neki „minden élők és holtak ellen“, így a községek lassanként eltűntek s velük a sok büszke érzés, a jog és szabadság erős ideái, melyet azok az emberek tápláltak, akik alapították és védelmezték a községeket. De helyettük kezdetét veszi a harmadik rend.

A királyi tekintély körül alakult ki a harmadik rend. A „fölebbezések“,

Tömegesen kötötték őket fel a fákra az úton, melyen elhaladtak. 1468)

a „királyi ügyek“ útján a király bíráskodását kiterjesztette a leghatalmasabb hűbéresekre is. Befolyása más úton hatolt be oda. A mely polgára valamelyik hűbéres földnek a király polgárának vallotta magát, az egyúttal ki is vonhatta magát ura bíráskodása alól.

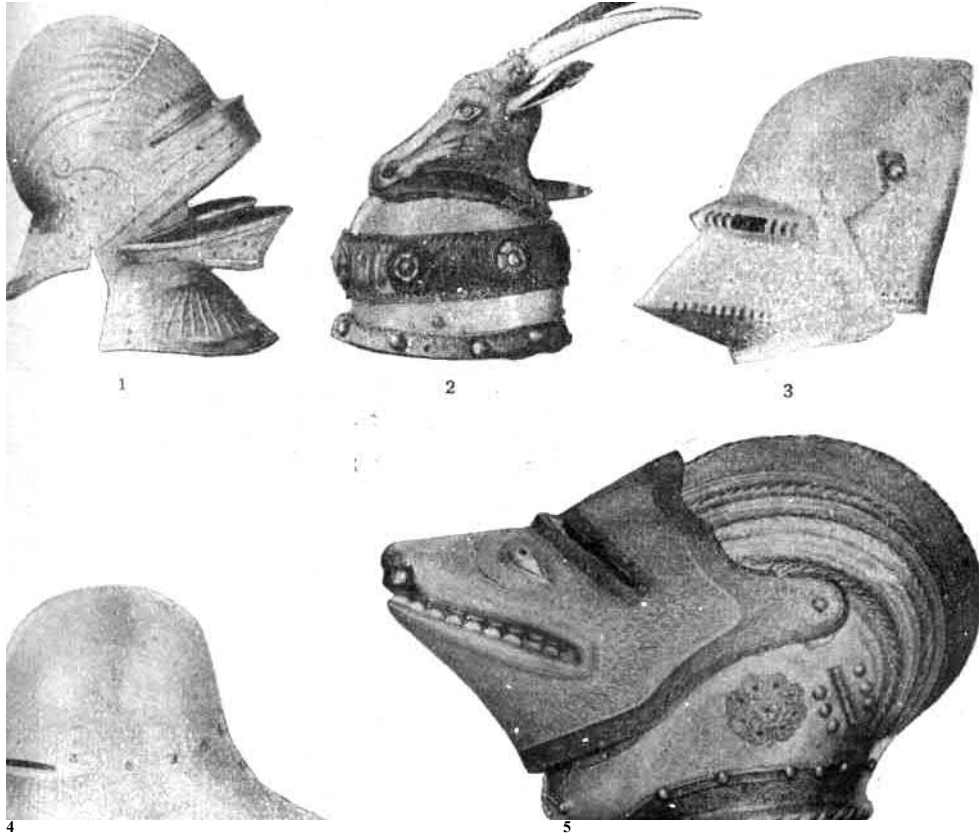
A magánháborúk eltörlése s Szent Lajos rendelete, mely az urakat felelőssé tette a birtokaikon levő utak rendőrségéért, némi biztonságot teremtettek a vidéken. Egy másik rendelet, mely a kereskedelemnek kedvezett, az volt, amelyik egységes pénzt adott egész Franciaországnak. Párisban Szent Lajos behozta a királyi őrseget és a főbíróval, Boaló Istvánnal meg-

fogalmaztatta a Párisban létező száz foglalkozás hajdani szabályait, hogy az iparba is rendet hozzon. Később ezek a foglalkozások nagy testületekbe csoportosultak, a XV. században Páris valamennyi kereskedője hat testületet képezett. A francziák ez időben a királyság közreműködése nélkül nagy ekspedicziót intéztek. Anzsu Károly, provanszi gróf és Lajos fivére, akit II. Frigyes fia Manfréd nápolyi király ellen a pápa segítségül hívott, 1266-ban meghódította a nápolyi királyságot. Ám öt évvel azelőtt a latinok elvesztették Konstantinápolyt, ahová a görögök vonultak be. Afrika partjain akkortájt hatalmas államok éltek, melyek folyton kalózkokat küldtek a szicíliai és nápolyi partok pusztítására. Károly hasztalanul küzdött e láthatatlan ellenség ellen. Az ő biztatására Lajos újból kezébe vette a keresztet. A hü Zsoenvill ezúttal nem követte; így szólt: „Történt Isten akarata szerint, hogy elaludván reggel, álmomban a királyt láttam térdelni egy oltár előtt, amint több prelátus reimszi szerszből készült, aranyozott ezüsttel díszített miseruhába öltöztették“. Zsoenvill káplánja megmagyarázta neki az álmot: azt jelenti, hogy a király keresztesháborúba indul, melynek kevés lesz a haszna. „Valamennyien, — teszi hozzá Zsoenvill — akik a királynak ezt az ekspedicziót tanácsolták, halálos bünt követtek el.

A kapet királyság oly nagyot haladt, hogy semmiféle úr nem mert volna akkoriban hűbéreseihez így szólni: „Jertek zászlóm alá a király ellen küzdeni“, bár ezt a jogot még Szent Lajos is elismerte „Megállapításaiban“ (uradalmi számára készített törvénykönyv). A flandriai és a bretányi gróf, meg a gujánai herceg voltak azok, akik nem mutattak szolgálai engedelmességet. De a hűbérek még roppant sok kiváltsággal bírtak. Szent Lajos a vallás és igazság nevében megtámadta őket.

A magánháborúkat úgyszólván megtiltották a „Megállapítások“ a negyven nappal, melyet sokan Fülöp Ágostnak tulajdonítanak s a biztosítással, mely kötelezte a viszálykodókat, hogy ügyeiket ne fegyverrel, hanem törvényszék előtt döntsék el. Mint keresztény, Szent Lajos ellene volt ezeknek a háborúknak, melyek annyi készületlen lelket juttattak isten színe elé. Mint fejedelem véget akart vetni a vidékek pusztításának. Uradalmiban még a törvényes párbajokat is eltiltotta polgári ügyekben, mert az a jogot az ügyességnek s erőnek szolgáltatta ki. Ez a szokás, melyet a germánok hoztak be Galliába, a vádló és vádlott között való párbaj volt. Minthogy istent tekintették benne bírónak, a vereség a bünt, a győzelem az ártatlanságot bizonyította. A legyőzödet a párbaj színhelyéről a máglyára, vagy az akasztófa alá cipelték. Amíg ez a párbaj meg volt, természetesen a királyhoz való fölebbezés nem létezett. Isten ítélete ellen nem volt helye a felebbezésnek. Szent Lajos nem helyeselte, hogy ennyire kisértik a gondviselést, azért tette a királyi igazságszolgáltatást az egyéni erőszakoskodás helyébe, a tanúk által való bizonyítást, az írásbeli eljárás foglalta el az igazság nevében való csatákat, mert csata nem lehet a jog útja.

Az urak maguk szolgáltattak igazságot birtokaikon. A hűbéresnek joga volt a királyhoz föllebezni, ha ura nem mondott igazságos ítéletet vagy egyáltalán nem akart ítéletet mondani. A király előnyben részesítette azt a szokást, mely a királyi udvarhoz való közvetlen föllebezést űzte, mert ez az urak igazságszolgáltatását az övé alá rendelte. Csak a bretányi herceg nem egyezett ebbe. Ha egy úri törvényszék elé vitt ügy érdekelte a királyt, bármily czímen a királyi bíró önmagát mondta illetékesnek a pör-

4 Középkori sisakok

1. Zárt sisak hosszú nyakvédővel. — 2. Albán sisak. — 3. Kutyafejú sisak. — 4. Németsisak. — 5. Burgundi sisak.

ben, mert úri törvényszék nem ítélt a király ügyeiben. Ezek voltak a „királyi ügyek“. Könnyű volt számukat megsokszorozni s így mind több ügy került az úri törvényszék helyett a királyi bíró elé.

A királyi igazságszolgáltatást kezdetlegesen a főbb hűbéresek és a korona főtisztviselői, vagyis a „királyi udvar“ végezte. De e törvényszéknek most már írott pörökben kellett élnie, a tudatlan bárók csakhamar

visszavonultak belőle s helyüket a papi tanácsosok és a polgárságból kikerült törvénytudók foglalták el. Így hát az alsóbb néposztály bevonult a királyi udvarba s ott csakhamar egyedül alkották a parlamentet, mely a forradalomig a harmadik rend fejét képezte, mely kiindulópontja volt a hűbérség ellen intézett összes csapásoknak.

A királyi biztosoknak a tartományokba való kiküldése, bölcs rendeletek a közigazgatást illetően, a pénz reformálása, a testületek és foglalkozások rendőrsége bizonyítják, mily élénken érdeklődött Lajos a közügyek iránt. Sem rang, sem születés nem volt előtte méntéség. Fivére, Anzsu Károly pénzért ugyan, de erőszakkal elvette valakinek birtokát annak akarata ellenére. Lajos kényszerítette a birtok visszaadására. A kuszi úr, egyike a leghatalmasabbaknak, három fiatal embert felakasztatott, vadászati kihágás czimén. Az egész hűbérség az ő pártját fogta. Lajos mégis roppant pénzbüntetésre ítélte. Egy úr gúnyosan így kiáltott: „Ha én király volnék, valamennyi bárót fölakasztatnám, mert az első lépés után a második már könnyű.“ A király, aki ezt hallotta, maga elé hívta s így szólt: „Hogyan János, azt mondod, föl kellene akasztanom a báróimat? Bizony azt nem cselekszem, de megbüntettem őket, ha rosszat cselekszenek.“

A király ez igazságosságának híre oly nagy volt, hogy az angol bárók, mikor fejedelmük ellen föllázadtak, Lajost kérték föl bírónak. De az eretnekekkel szemben irgalmatlan volt: „Aki nem nagy pap és tökéletes vallástudós, az ne vitatkozzék a zsidókkal, de ha azt hallja, hogy valaki átkozza a keresztény vallást, védelmezze, ne csak szóval, de kardjával is.“ Az istent átkozóknak tüzes vassal szúratta át nyelvüket.

IX. Lajost vallásossága, mely a szentek közé helyezte, nem akadályozta a pragmatika szankció kihirdetésében, mely az első alapja volt a gallikán egyház jogainak a Szent Székkel szemben. A kánoni választások szabadságát megerősítette abban; s az adók, melyeket a római kúria a francia egyházakra kivethetett, a legsürgősebb szükségre szorítottak s csupán a király és a francia papság beleegyezésével voltak kivethetők.

Ez a második kereszties háború épp oly ügyetlenül volt vezetve, mint az első. Anzsu Károly rábírta a királyt, hogy Tunisz ellen induljon s ő maga utolsónak érkezett. A partraszállás akadálytalanul megtörtént. A mórok csak izgatták a keresztényeket, aztán megfutamodtak s így fárasztották a keresztényeket. Néhány napi vesztglés után a parton, a keresztények elindultak egy Karthágó romjain épült kastély felé. Ott várták be Anzsu Károlyt. A hadsereg legnagyobb része nappal az afrikai nap gyilkos forráságának, éjjel a nedvességnek volt kiszolgáltatva Köröskörül pedig szüntelenül a szaraczenok nyüzsögtek s az elmaradozókat foglyul ejtették. Kitért a pestis. A holtak temetetlenül hevertek. Lajos kedvenc fia is elpusztult. A király is beleesett e szörnyű betegségbe. Utolsó éjszakán azt kívánta, vegyék ki az ágyból s helyezték hamura. Úgy halt meg keresztbe tett kezekkel, utoljára istenhez fohászokdván: „Ó uram, istenem, irgalmazz e népnek s vezesd hazájába, hogy ne essék az ellenség kezébe s ne legyen kénytelen szent nevedet megtagadni.“

Másnap megérkezett Anzsu Károly hajóhada. Mikor kiszállt, nagyon elcsudálko-

zott, hogy az emberek nem sietnek fogadására. Ekkor megtudta, mily gyász érte a francia nemzetet.

Az angol király egyik fia, akiből később a rettenetes I. Rikárd lett, kezébe vette a keresztet feleségével, Kasztíliai Eleonórával egyetemben. Tunisz közelében utolérte Lajost s ennek halála után hajóra szállt és a szent földre sietett. Palesztinában elfoglalta Nazaret-et, melynek egész muzulmán helyőrségét megfojtották, majd a joppei emirrel alkudozásba bocsátkozott, aki megígérte neki, hogy a keresztény hitre tér. Titkos közvetítőjük a hegyek vénjének egyik szerzetese volt. Egy nap, mikor Eduárd egyedül pihent ágyában, a gaz mohamedán besompolygott s három tórszurással megsebesítette. De a hatalmas erejű Eduárd kicsavarta kezéből a fegyvert s leszúrta. Attól féltek, hogy a tör meg volt mérgezve s ezért Eduárd bátor lelkű felesége kiszívta a sebeket.

Zsoenvill még ezeket mondja Lajos királyról: „Ételben annyira egyszerű s mérsékelt volt, hogy soha sem válogatott, mint némely gazdag ember. Türelmesen megette, amit szakácsai elébe tááltak. Szavaiban mindig tartózkodó, sohasem hallottam, hogy emberekről rossz véleményt mondott, sohasem említette az ördögöt, mert az bizonyára nem tetszik istennek. A bort mindig annyi vízzel hígította, amennyit az elbírt. Ciprusban azt kérdezte tőlem, miért nem teszek vizet a boromba; azt feleltem, hogy az orvos rendeletére, mert vastag a fejem s hideg a gyomrom s így sohasem lehetek ittas. Erre azt felelte, hogy az orvosok félrevezetnek. Mert ha ifjúságomban nem vízzel iszom a bort s öregségemre meg akarom majd cselekedni, köszvényt s gyomorbajt kapok és soha többé ki nem gyógyulok. Ha pedig öregségemben tiszta bort iszom, minden este ittas leszek, már pedig az nagyon csúnya dolog.“

Szent Lajos egész életében anyja befolyása alatt állt. Blanka féltékeny gyöngédséget táplált fia iránt, annyira, hogy még az a nagy hajlandóság is bántotta, melylyel Lajos felesége, Margit, iránt viseltetett. El kellett bújni, ha látni akarta. Történt egyszer Pontoá-ban, hogy a király a neje lakása fölött volt elszállásolva s ajtónállóinak azt a rendeletet adta, hogyha a királynéval van együtt és Blanka asszony a király, vagy a királyné szobájába akar menni, az ajtónállók üssék a kutyákat, hogy ugassanak. Mikor a király az ugatást hallotta, elbűjt édesanyja elől.

Egy napon Blanka királyné Margit királyné szobájában találta a királyt, aki a feleségét azért látogatta meg, mert nem sokkal az előtt gyermeke született s attól nagybeteg volt. Lajos király a felesége mögé bujt, de Blanka észrevette, odament s megfogván kezét, mondá: „Jer innen, mert nincs itt semmi dolgod.“ S kivezette a szobából. Mikor Margit királyné látta, hogy Blanka elválasztja férjétől, hangosan így kiáltott: „Sajna, ön sem életemben, sem halálomban nem fogja megengedni, hogy uramat látthassam.“ Azzal elájult, azt hitték, meghalt. A király erre nyomban hozzá rohant s eszméletre térítette.

Blanka azt mondta Lajosnak, hogy inkább halva szeretné látni, semmint halalos vétkekben bűnösnek. Lajos jámbor is volt egész életében. Bármennyire el volt is foglalva, mindennap misét hallgatott. Soha világi dalokat nem énekelt, hanem apródjait himnuszokra taníttatta. Keletről visszatérve, vallásossága még nagyobb lett. Egyszerű faágyban aludt, melyet vászonmatrác fődött. Maga öltözködött s a templomba sietett. Néha oly gyorsan öltözködött, hogy a többieknek, akik vele egy szobában aludtak, nem volt idejük öltözködni s mezitláb szaladtak utána.

Azt kérdezte Zsoenvilltól, hogy zöldcsüörtökön megmossa-e a szegények lábát. „Nem, Szír, felelte ez, valóban a jobbágyok lábát sohasem fogom megmosni.“ „Nos, ezt rosszul mondtad, szólt a király, mert nem szabadna megvetned, amit isten oktatásunkra cselekedett. Az isten szerelmére s hozzám való szeretetedre kérlek, szokd meg a lábuk megmosását.“

Szent Lajos sohase volt mogorva. Ha a gazdag emberek zenészei étkezés után elhozták neki hangszereiket, várt imája elmondásával, amíg a zenészek be nem fejezték dalukat. Akkor felemelkedett s előtte álltak a papok, akik előmondták a hálaimát. Ha egyedül volt Zsoenvillel, ágya lábához ült s mikor a prédikáló barátok s egyéb szerzetesek könyvet hoztak neki, igv szólt: „Nem fogtok fölolvadni, mert nincs olyan jó könyv, mely fölérne az ebédutáni beszélgetéssel.“ Ha gazdag emberek étkeztek vele, nagyon jó társalgójuk volt.

Egyébként Szent Lajos megfestette saját képét. Bámulatos utasításokat adott fiának a magán és nyilvános életre, a keresztény és a király kötelességeire vonatkozólag.

„Édes fiam, az első dolog, amire oktatlak, hogy isten szeretetében neveld szívedet, mert e nélkül senki sem üdvözülhet ... Ha isten bajt küld rád, fogadd azt megadással s gondold, hogy megérdemelted s mindent javadra fordít. Ha gyarapodol, köszönd meg neki alázattal . . . Gyakran gyónj olyannál, aki megtud rá tanítani, mit cselekedjél s mitől őrizkedj ... A szíved gyöngéd legyen és szánalommal teli a szegények, gyámoltalanok és sínylők iránt és segítsd őket tehetségedhez képest. Királyságod jó szokásait tartsd tiszteltben, a rosszakat irtsd ki. Ne sanyargasd a népet, ne terheld túl adóval . . . Igazságosan, de szigorúan ítéld, anélkül, hogy jobbra vagy balra kitérnél Arra törekedjél, hogy alattvalóid békében és igazságosságban éljenek alattad. Védeld hű városaidat s a jó szokásokat, ahogy elődeid cselekedtek . . . Tiszteld és szeresd a szent egyházat . . . Azt beszélnek egy királyról, ösömről, Fülöpről, hogy egy nap egyik tanácsosa azt mondta neki, hogy a szentegyház sok igazságtalanságot követ el véle, elveszi jogait, a bíraskodást és isten csudája, hogy ő ezt tűri. S a jó király azt felelte, hogy ő maga is úgy hiszi, de ő csak azt a sok jót látja, amit isten vele cselekedett s inkább a jogaiból enged, semhogy a szentegyház embereivel viszálykodjék. Apád és anyádat tiszteld s kövesd parancsukat. A szentegyház adományjavit jó embereknek add s tiszta életűeknek. Őrizkedjél háborút indítani ok nélkül keresztény ember ellen s ha háborúskodol, kíméld az egyházat s azokat, akik téged nem bántottak. Igyekezzél arra, hogy jó bíráid legyenek és jó biztosaid s győződjél meg gyakran, hogy teljesítik kötelességüket. Azon dolgozz, hogy minden csúnya bűn eltűnjék a földről, különösen a rút eskük, s az eretnkséget minden hatalmaddal pusztítsd. Vigyázz, hogy háztartásod kiadásai ne legyenek esztelenek. Mondass misét lelkemért s imát az egész országban. Kedves fiam, minden jóval megáldalak, amint jó apa megáldja fiát. A szentháromság és minden szentek védelmezzenek minden rossz és baj ellen, adjon neked isten erőt, hogy mindig az ő akaratát teljesíthesd, úgy te és én e halandó élet után együtt lehessünk vele s vég nélkül dicsérhessük.“

Szent Lajos Párisban a vakok számára menedékhelyet alapított és több kórházat, építette a venszenni kápolnát és a párisi szentek kápolnáját. Abban őrizték a töviskoszorut, melyet a velenceiek engedtek át neki.

Gyóntatója Szorbon Róbert volt, a párisi Notrdam kanonoka, akit, mindig a „mesterinek hívtak, mert a vallástan tudora volt. Korbelyben, egy pünkösdi napon Szent Lajos ebéd után a kolostorudvaron beszélgetett Zsoenvillel és más urakkal. Róbert mester, aki szintén odajött, szemére vetette a lovagnak, hogy gazdagabban van öltözve, mint a király. „Róbert mester — felelte az udvarmester, — tisztelet az ön kegyeinek, nem lehet engem megróni, ha fehérbe s szürkébe öltözöm, mert apám és anyám hagyták rám ezt a ruhát, de ön a gáncsolni való, közpolgár fia, aki elhagyta apja ruháját és az anyjáját s dusabban öltözködik, mint a király.“ Azzal megfogta a király köpenyének szárnyát s így szólt hozzá: „Nos, nézze, hogy nem mondtam-e igazat “ A király védte Róbertét, de kissé később félrehívta Zsoenvillt s néhány más urat s meggyónta, hogy igaztalanul védte Róbertét Zsoenvill ellen. „Annyira meg volt zavarodva, tette hozzá, hogy szüksége volt a segítségemre.“ Róbert volt az, aki a királynak átadta

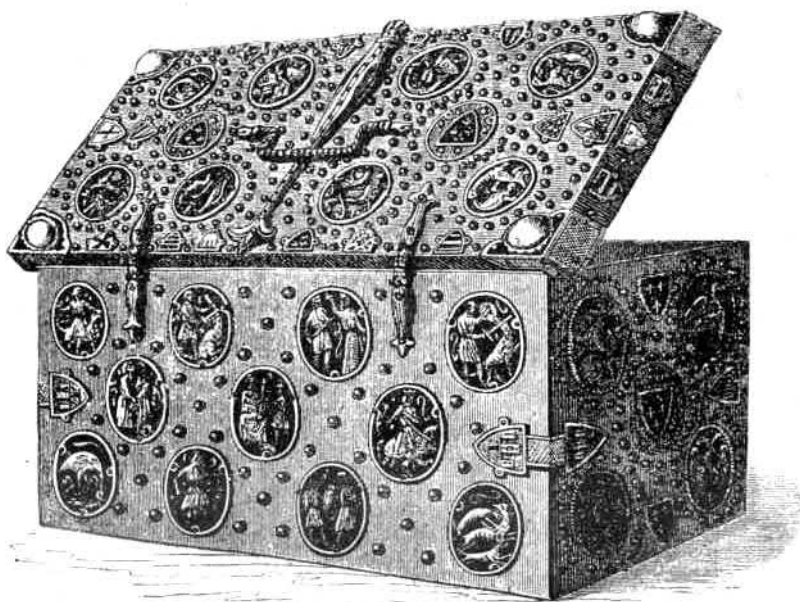

Gyilkossági merénylet Eduárd ellen. (1. 470. old.)

több párisi házát s cserébe több másikat kapott a Maszon és Kúp Göl utczában. Róbert ott községet alapított mesterekből, vagyis doktorokból és tanárokból, akik, miután a művészeti fakultáson gyakorlatoztak, teológiát tanultak, hogy tanulmányozhassák a szentírás tételeit s azután másokat oktathassanak rá. Közösségben éltek, közös házban laktak s egy előljáró állt az élükön. Maga Szorbon Róbert sokáig töltötte be ezt a hivatalt. A hallgatókat: a szegény teológiát tanulmányozó mesterek testületének hívták. S ezt a „szegény mesterek“ címet kapták az akkori idők minden rájuk vonatkozó ok-

mányában. A Szorbon oly híres teológiai fakultása lett a keresztény világnak, hogy Mezeré „a gallok állandó tanácsának“ nevezte.

Lajos szelleme és kiválósága többször használt Franciaországban a királyi méltóság népszerűségének, mint minden elődje összevéve. Érényeiért 1297-ben VIII. Bonifác pápa a szentek sorába iktatta és azóta a történelem is Szent Lajosnak nevezi.

Szt. Lajos ládája. (Most a Luvrban őrzik.)

Karmel hegye.

A JERUZSÁLEMI KIRÁLYSÁG ALKONYA.

A szent-földi királyság napja alkonyodott. Nem mutatta a fennmaradás jeleit. Mielőtt elmondanók utolsó történeteit, leírjuk annak állami, társadalmi világát.

A Szentföld alkotmányviszonyai egyrészt újabb alkotások eredménye, másrészt már meglevő nézetek s formák egyszerű alkalmazása. Nagy rendszerességek találkoznak bennük messzemenő kiváltságokkal s elősmert kivételekkel. Míg a három frank kereszt államában a napnyugati hűbérrendszer érvényes, a fontosabb kereskedő városok mim önálló községek közvetlenül a korona alatt állanak. A városok keretén belül pedig megvan az olasz s egyéb nyugati kereskedőnegyedek autonómiája. Amellett az ország papsága teljesen szabad s a nagyrendek úgyszólván szuverének.

Jeruzsálem, mint már mondtuk, választó birodalomból lett örökös monarchia, melyben a női ágnak is megvolt az örökösödési joga. Jeruzsálem, ahol a királyi palota össze volt kötve az el-Aksa-Mosé-nak a templomtéren levő épületével, Tirusz és Akkon a királyság székhelyei. Az udvartartás teljességgel napnyugati mintára van szervezve, mely a karoling-meroving, tehát végeredményében a római császári udvartartásra vezet vissza, így hát van kancellárja, az udvartartás élén kamarása, a belső kormányzás feje, a szenesál, a katonai igazgatás élén marsallja és konnetablja s végül a király távollétének, vagy kiskorúságának idejére prokurátora, vagyis régens-kormányzója, akire ugyan-csak gyakran volt szükség.

Főlségjogaiban a korona még távolabb esett az abszolutizmustól, az akkori európai udvaroknál. Elejétől fogva meg volt kötve. Fontosabb ügyeket egy a belföldi nemesek-

ből álló tanácskozó és határozó testület, az úgynevezett parlamentum elé kellett terjesztenie. E tanácskozásokba az esetleg jelenlevő előkelő keresztes vitézeket is belevonták. De e parlamentek jelentőségét, melyeket időről-időre hívtak össze a kormány székhelyén, idővel messze túlszárnyalta a „főtörvényszék.” Ebben ültek a király közvetlen hűbéresei, ez volt a magas hűbértörvényszék, melyet az úri törvényszékektől való megkülönböztetés végett neveztek így. Egyszerű törvényszékből, melyben a pérek egyes közülük valók hűbérjogi kihágásai fölött ítélték, a hűbértörvényszék illetékesége rohamos kiterjesztésével zárt, öntudatos testületté fejlődött, mely korlátok közé szorította a királyt s döntött a kormány vezetésében. Luzinyan Guido idejétől kezdve a király uralkodott, de nem kormányzott s az ő érdeke helyett a hűbéroligarkia érdekei voltak a döntők. Joggal mondják, hogy a frank viszonyok e kifejlődése volt a keresztes államok bukásának közvetlen okozója. Élesebb ellentét nem is képzelhető, mint amely a magas hűbértörvényszék és II. Frigyes között fennállt, aki Sziciliában az abszolutisztikus hivatalnokállamot hozta be s ez új formát szembe helyezte Európa hűbérjogi viszonyaival.

A XIII. század, mely nagy jogtörvényeiről híres, Palesztinában is megteremtette a jeruzsálemi királyság jogi könyveit. A meglevő jog följegyzése, melyet korábban szándékosan mellőztek, a hűbérnemesség harci eszköze lett II. Frigyes ellen. Ennek megfelelően azok magánemberek munkái voltak, aminthogy a szász tükör és más elismert, érvényességre jutott jogkönyvei a XIII. századnak is hasonló munkák voltak. A törvénykönyvek kidolgozói közül különösen kiemelendők: a mint harcos, jogász és költő egyaránt kiváló Novara Fülöp, II. Frigyes egyik előkelő frank ellenfele s Ibelin János. Ez utóbbi munkája kimerítőbb. 1369-ben a ciprusi királyság hivatalos törvénykönyvének fogadták el, míg Jeruzsálemben ugyan gyakran igénybe vett, de mégis pártmunkának tekintették. A Frigyes császárhoz intézett követelés, hogy küldje fiát Palesztinába s egy őt helyettesítő kormányt erősítsen meg, valamint az ellenzéki bárók sok más, a jeruzsálemi stauf királyság ellen tett védekező intézkedései e törvénykönyvekben találják gyökereiket. Az a legenda, hogy e törvénykönyvek Bulyon Gottfrid törvényei alapján készültek, abban leli magyarázatát, hogy ily törvénykönyveket lehetőleg régi, híres névhez kötötték. Mint Jeruzsálemnek, Antiokiának és Tripolisznak is volt ily törvénykönyve; az antiokiai csak úgy maradt meg, hogy az örmények átvették s s nagy tekintélyre juttatták.

A jeruzsálemi királyság hadserege a nagy bárók kiállított lovagseregeiből állt. Egy-egy báró azonban sohasem volt köteles 600-nál több lovagot állítani. Hogy a hadsereg mégis oly hatalmas, annak tulajdonítandó, hogy roppant sok zsoldos lovagot toboroztak, akik különösen a XIII. században seregestül kóboroltak a Szentföldön. Azonkívül a városok is bizonyos számú katonát tartoztak állítani. Összesen 5000 gyalogost tudtak kiállítani. Ehhez járultak még a rendek tagjai s hasonlóképp toborzott katonái is. Ám a politikai ügyesség nem felelt meg a katonai ügyességnek, a folytonos harcok Palesztinát a napnyugat legkiválóbb hadiiskolájává avatták. Várépítési technikájukat később a nyugati szárazföldi államok, sőt Anglia is átvették. Napnyugaton kedvencz szokás volt újonnan épített várak, vagy várvárosokat keleti nevekkal ellátni. Így Toron vára után nevezték el Thorn és Thurant várakat a Mózél partján, Thorn városát, a Monsz Tábor után Montabor helységet. A hadi felszerelés tekintetében is nagy változásokat idézett elő a fejlett keleti fegyvertechnikával való érintkezés. Onnan vették át többek közt a láncpánczélt és a kis pajzsot.

A városok a koronát helyettesítő bizottságok alatt álltak, melyeket közigazgatási és jogszolgáltatási ügyek végzésére úgynevezett polgári törvényszékek támogattak. Már maga a kereskedőnegyedeknek biztosított kiváltság és az azáltal rohamosan kifejlődött konzuli intézmény nagyban komplikálták a városok viszonyait, azonkívül a külön tör-

vényészek, melyek egyébként az olasz városokban is megvoltak. Ilyen a kereskedőházak törvényszéke, mely a keletről került Velenczébe. Ezek a kereskedő törvényszékek intézték el a frank és keleti kereskedők között fölmerülő viszályokat is. Látjuk tehát, hogy a virágzó levanti kereskedelem nem csupán kereskedőknek biztosított megélhetést szíriai földön: alkuszok, ügynökök, jegyzők, tolmácsok, ügyvédek, szállodatulajdonosok, orvosok, szakácsok, továbbá iparosok, kézművesek, mint nyergesek, kovácsok, hajóépítők stb. mind kitünően megélhettek a keleti verseny dacára. A rendkívül kifejlett zárandoklás, eltekintve az ereklyéktől, bizonyos emlékipart teremtett. Az ereklyék között mindig első helyen álltak a Krisztus keresztjéből való forgácsok, melyekből számtalan került a nyugati államokba. Egy havelberginek sikerült ama ezüstpénzek egyikét megszerezni, melyekért Iskariót Judás Krisztust elárulta. Szívesen építettek kápolnákat a hazahozott ereklyék számára. Minthogy a keresztes háborúkkal kezdődött a megkülömböztető származási nevek használata: éppen ezért velük kezdődtek a csa ládi történetek is. Ugyancsak akkor kezdődött a czimer használata szintén megkülömböztetés szempontjából. Sok nemesi család a Szentföldről hozta magával czimerét.

Mi volt a szíriai parti városok képe? Valóságos hajsza a könnyű és gyors haszon után, a könnyelműsége való nagy hajlam, melyet a lakosok nagyobb része már hazulról vitt magával a Keletre s amelynek bizonyos mértékig nem is szabad hiányoznia belőlük. Olyanok voltak Szíria nagy kereskedővárosai, mint a mai erkölcsileg romlott, élvezethajhászó kikötővárosok. Nem hiányoztak persze a nagystíliú nemzetközi félvilági dámák sem, kiknek barátsága vagyonokat nyelt el, de nem hiányzott az Európából oda-üzlött női söpredék sem, amihez a mindenféle színű s fajú keleti nők tömege járult. Házasság dolgában sem voltak valami tisztultak az erkölcsök. A magasabb nemesség körében sem. A papság pedig nem maradt mögötte a világi uraknak. A vadházasság napirenden volt s a jeruzsáلمي pátriárka felesége gyakran nagy szerepet játszott.

Szíria népkeverékét az európai bevándorlás még tarkábbá tette. A nyugatiakat frankoknak hívták s megkülömböztették a sziriánoktól, az országban már korábban letelepedett, javarészt görög-katolikus vagy görög-keleti keresztényektől. Pullanoknak nevezték a frankoknak benszülöttekkel kötött házasságából származó gyermekeket. Asszonyaik fátyolozott arczczal járkáltak, mint a keleti nép s épp oly műveletlen s csupán a Kelet szigorú korlátozásával őrizhető teremtések voltak. A frank-keresztény uralom összeomlása után lassanként a pullanok is eltűntek a szirián és a szaraczen lakosságban.

A palesztinai kereszténység folyton szólította a nyugat keresztényeit. 1217-ben a szentföld bárói király nélkül maradtak és a koronát Brien Jánosnak ajánlották föl. Németországban ellenkirályok harca dúlt (Ottó és Sváb Fülöp) és polgárháborúba sodorta a birodalmat. Franciaország is háborúba állt, Anglia egyházi tilalom alatt.

II. Endre magyar király vezette az ötödik keresztes háborút, Európa reménykedve tekintett a magyar király útja elé, a hősiesség magyar sereg iránt nagy volt a bizalom. A hadjáratban a magyarok hősiességüknek sok bizonyítékát adtak, de maga a hadjárat meddő maradt.

Brien János serege azonban a keresztesekből annyira megerősödött, hogy azt hitte: Szaladín unokaöcscsétől Melik el Kameltól, aki Kairóban uralkodott, elhódíthatja Egyiptomot. Bevette Damiettet, mire a muzulmánok át akarták engedni Jeruzsálemet, sőt egész Palesztinát, de a király követe gögösen visszautasította az ajánlatot, mert most már biztosra vette

Egyiptom meghódítását. De a keresztények, akiket a Nilus kiöntése iszonyúan megrémített, boldogok voltak, hogy ép bőrrel visszamenekülhettek. Még Damiettet is föladták (1229).

A h a t o d i k kereszties háború hasznosabb volt, mint az előzők.

II. Frigyes császár hosszú huzavona után végre elindult és egy tollvonással elérte, amit Oroszlánszívű Rikárd kardja nem tudott elérni. Kihasználta a rémületet, melylyel a tatár hordák közeledése Mélék el Kamelt eltöltötte, 10 évi fegyverszünet mellett Jeruzsálem, Betlehem, Nazaret és Szidon átengedését is kieszközölte tőle (1229). Ezután önmagát jeruzsálemi királylyá koronázta.

Ez időben a muzulmán Ázsia és a keresztény Európa között rettenetes ellenség jelent meg. Ugyanonnan, ahonnan a IV. században a hunok jöttek, a XIII. században mongol tatárok rengeteg tömege özönlött az ismert világra. Addig északi Ázsia sivatagjain éltek a mongol hordák, némelyik adófizetője is volt a kínai császárnak, mikor Témugden egyesítette őket (1203) s elhatározta, hogy meghódítja a világot.

Ezek a nomád népek könnyen megmozdulnak, nincs ami kösse őket. Házuk szekereken van, vagy nagy kunyhó, mely kereken jár, barmaik, lovaik könnyen megindíthatók. Maga a tatár harczos éjjelét, nappalát lovon töltötte, ott is aludt. Nyereg alatt puhított húsból táplálkozott, vagy szárított tejből, fáradságot, nélkülözést nem ismert s vakon engedelmeskedett vezérének. Nem igen volt vallása, mint egyáltalán a mongol fajnak, de vad lelkesedés töltötte el nemzete iránt. Kánját a föld királyának, isteni lénynek tekintette. Ravaszsgal, vadsággal teli ellenállhatlan lovasnép volt.

Témugden, másképp Dsingisz Khán (a vezérek vezére) nyugatra vezette hordáit. Először leigázta Kínát, Perzsiát s fiát, Tsucsit, Európa ellen küldte. Ez 1223-ban a kolkai csatában tönkre verte az oroszokat, akiknek kilencz herczegük esett el. Dsingisz Khán 1227-ben meghalt; birodalma ekkor a Taurusztól Pekingig terjedt. Négy fia még nagyobbá tette. Ogotai khán fiát, Bitut, küldte az oroszok ellen; Batu megsemmisítette hadseregüket, elfoglalta Moszkvát (1237) s egész Novgorodig és Kaminiecig nyomult Podoliában. A kievi nagyherczegség 1239-ben megszűnt létezni, Wladimiré meghódolt.

Azután Lengyelországot győzték le, utána Sziléziát és Morvaországot pusztították végig. Onnan Magyarországra özönlöttek, megsemmisítették a király hadseregét, átkeltek a Dunán s mindent elpusztítottak, ami újukba esett.

Úgy látszott az európai műveltség végórája ütött. A pápa küldöttségének egyszerűen azt felelték, fizessen adót. Fegyverkezni sem mertek a fejedelmek. II. Frigyes erélyes védelmi intézkedéseket tett, csupán Oroszország maradt igájukban, de a tatárok vad pusztítása Magyarországon véget ért, mert a magyar király ellen olyjelkeseredett volt a tatár khán, hogy addig nem akart tovább vonulni, amíg a magyar királyt kézre nem keríti. Annak üldözése

alatt érkezett a hír, hogy Ogotai khán Morvaországban meghalt. Batu, hogy a trónörökségét biztosítsa, kénytelen volt haza sietni

Nyugatáziában Hulagu 1258-ban elfoglalta Bagdadot, megölte Motaszsem kalifát s egész Egyiptom határáig leigázott mindent.

A mongol betörés következtében a keresztények végkép elvesztették Jezusálemet. A tatárok elől menekülő turkománok Szíriába vetették magukat, tüzzel, vassal pusztítottak s a gazai győzelem után, melyben a frank keresztéseket tönkretették (1239) elfoglalták a szent várost és az egyiptomi szultánnak szolgáltatták ki.

A szentföldi királyság sok balszerencséje Innocent pápa reményét még sem vette el egészen és még egyszer fegyverbe szólította a híveket. De csak egy király lelkében talált visszhangra. Halálos betegségében Szent Lajos megfogadta, hogy fölgőgyulása után fölszabadítja Jeruzsálemet s udvara könyörgése ellenére, sőt édes anyja, a jámbor kasztíliai Blanka kérése daczára hajóra szállt négy évi előkészület után. Ennek a hadjáratnak a történetét Lajos történeténél mondtuk el.

Damaszkusz utcáin egykor közönséges rabszolgát vásároltak Kotusz szultán számára, aki Egyiptom ura volt és mikor a mongol hordák Szíriából hazatakarodtak, ura lett az egész mohamedán világnak.

A damaszkuszi vásárról a szultánhoz került rabszolga neve Bibarsz volt és kiváló tehetségével, ügyességével csakhamar a szultán kedvenc embere lett, majd befolyásos tekintélylé névekedett; a nagyratörés ekkor arra ösztönözte, hogy ura helyét foglalja el. Megölte a szultánt és ő lett a mohamedánok korlátlan ura és a keresztények ádáz ellensége.

Bibarszot elkésérítette az, hogy IX. Lajos halála után a tuniszi szultán akit XI. Lajos annyira szorongatott, nem támada meg a keresztéseket minden erejével és nem használta fel az alkalmat, hogy megsemmisítse őket; mikor a tuniszi szultán ajándékokat küldött neki a segítségért, melylyel a szorongattatása idején támogatta, a küldött ajándékokat nem fogadta el. Bibarsz attól való aggodalmában, hogy a frankok sikerüket ő ellene fogják fölhasználni, leromboltatta Aszkalon falait, kikötőjét pedig betömte s előre látva, hogy a frankok most a mongolokkal fognak szövetekezni az izlam ellen, szövetséget kötött a kapsaki mongol khánnal, akinek segítséget ígért a Perzsiában uralkodó Abaga khán ellen.

Mikor azután Bibarsz megtudta, hogy a keresztények elhalasztották kereszties hadjáratukat, 1271-ben rögtön megtámada gyöngé és szorongatott szíriai hitsorsosait, s ostrom alá fogta a templomosoknak Tripolisz mellett fekvő várát, Karakót, melyet a rend lovagjai két heti hősies védelem után át is adtak neki. A rend nagymesterének meg kellett ígérnie, hogy a rend másik várát, Markabot nem erősített meg újra, a mit a templomosok Tortóza várára vonatkozólag is megígértek. A keleti keresztények most már tisztára Bibarsz kegyének voltak kiszolgáltatva.

Bibarsz ezután újra Bómund, Antiokia volt fejedelme ellen fordult, hogy azt a mongolokkal való szövetezése miatt megbüntesse. Bómund a szultántól és az attól meghódított asszaszinoktól való félelmében Tripoliszt el sem merete többé hagyni. Bibarsz pedig elfoglalta és elpusztította a Tripolisz területén fekvő várakat s mikor Bómund megkérdezte, hogy miért szegte meg a békét, így felelt: — Hogy földeiden arathassak, hogy szőlő-hegyeiden szüretelhessek; látogatásomat pedig minden esztendőben meg fogom újítani.

Bómund erre sietett fegyverszünetet kötni. A szultán ebbe azért ment bele, mert meghallotta, hogy Eduárd angol herceg nemsokára megérkezik. Eduárd, aki Lajos királylyal akarta végigküzdeni a keresztes háborút, már a béke megkötése után érkezett Tuniszba, hasztalan igyekezett rábírní a három királyt a háború újra való fölvételére. Számos francia lovaggal megerősödvé május 9-én érkezett meg Ptolemeuszba. Megbüntette a várost, mert rájött, hogy azt a szaracénoknak árulással ki akarták szolgáltatni; ugyancsak megkorbácsoltatott több velencei kereskedőt, mert ezek szaracénoknak fegyvert és élelmiszert szállítottak.

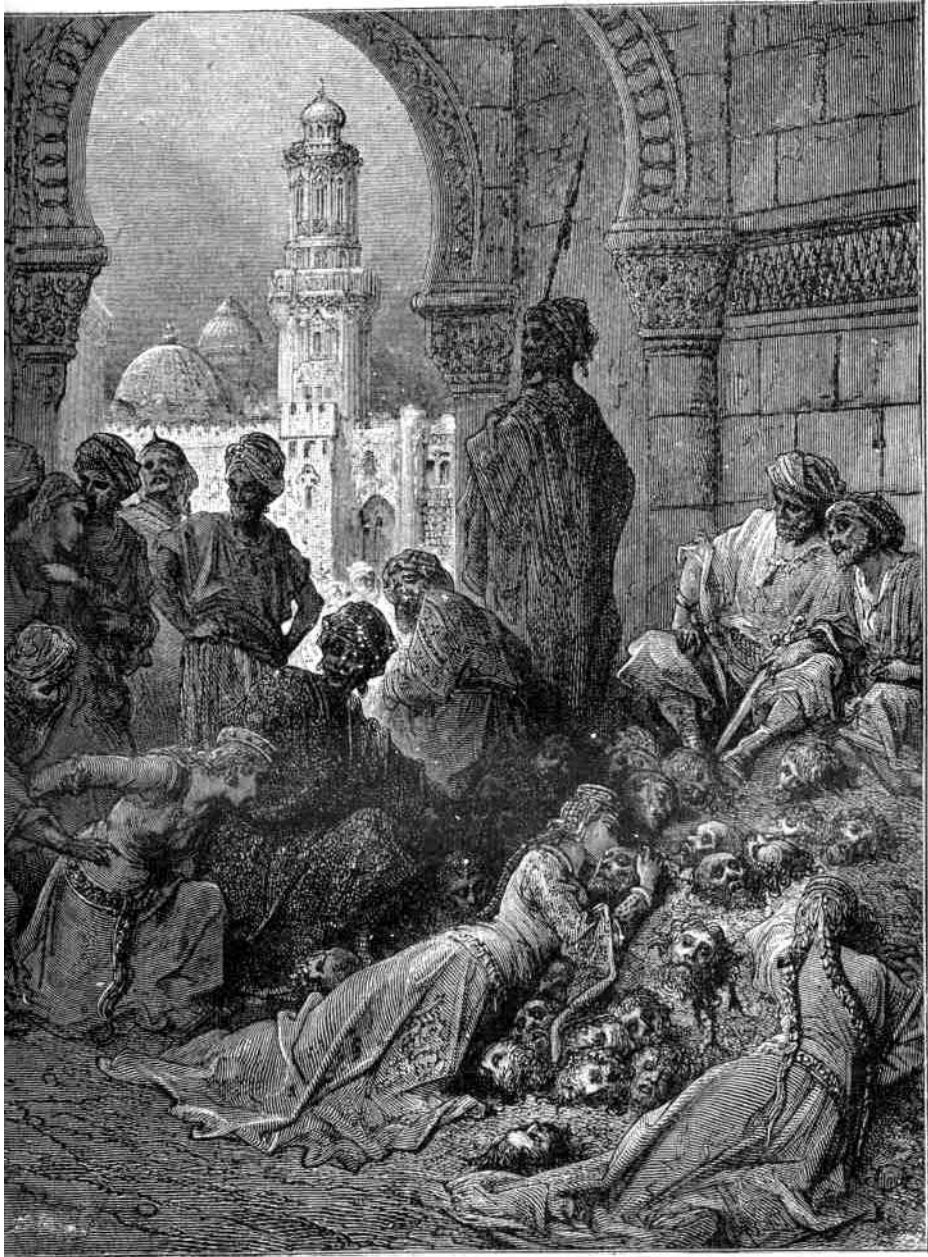
Nemsokkal azután Bibarsz meghódította a német rend két várát, Montfortot és Koraint, majd nagy sereggel Ptolomeusz ellen indult, de újra visszafordult Egyptomba s onnan hatalmas hajóhadat küldött Ciprus ellen. A keresztények megtévesztésére kereszttel megjelölt hajói azonban Limaszol mellett zátonyra jutottak s a ciprusiak martalékává lettek.

Mialatt Bibarsz új hajóhad építésén fáradozott, Hugó király Ptolomeuszbe érkezéit és megállapodott Eduárddal, hogy segítségül hívják a mongolokat, akik nyomban be is nyomultak Szíriába. Am mikor Bibarsz Szíriában megjelent, rémülten menekültek.

Elítélendő cselekedet volt, hogy Eduárd, Hugó s a német rend vitézei Cezarea ellen vonultak, ezer védtelen pásztort legyilkoltak, anélkül, hogy hősiesebb cselekedetekre is vállalkoztak volna. Sőt boldogok voltak, hogy Bibarsz velük tiz esztendőre békét kötött.

De ez a béke csak a Ptolomeusz és Nazaret közti útra vonatkozott. Eduárd hercegről nem volt benne szó. Bibarsz két arabs fiút fogadott föl, hogy Eduárdot meggyilkolják, de a terv nem sikerült. Az egyik gyilkos megsebezte ugyan, de sebei gondos orvosi kezelés alatt csakhamar behegedtek. Nemsokára azután Eduárd haza utazott Angliába és elfoglalta ősei trónját. Bibarsz az Eufrat mellett megverte a kereszténybarát mongolokat s általában mint a keresztények fejedelme szerepelt. Mikor egyik hajóját egy marszelyi hajó egyik követével együtt elfogta s Ptolomeuszba hozta, követelte a követ kiadását és fenyegetésére a mongol követet szabadon is bocsátották.

Bibarsz lassanként a keresztény fejedelmek védura lett. Beirut utolsó urának özvegye az ő védőszármányai alá menekült és a mikor Hugó király

Bibarcz szultán kegyetlensége

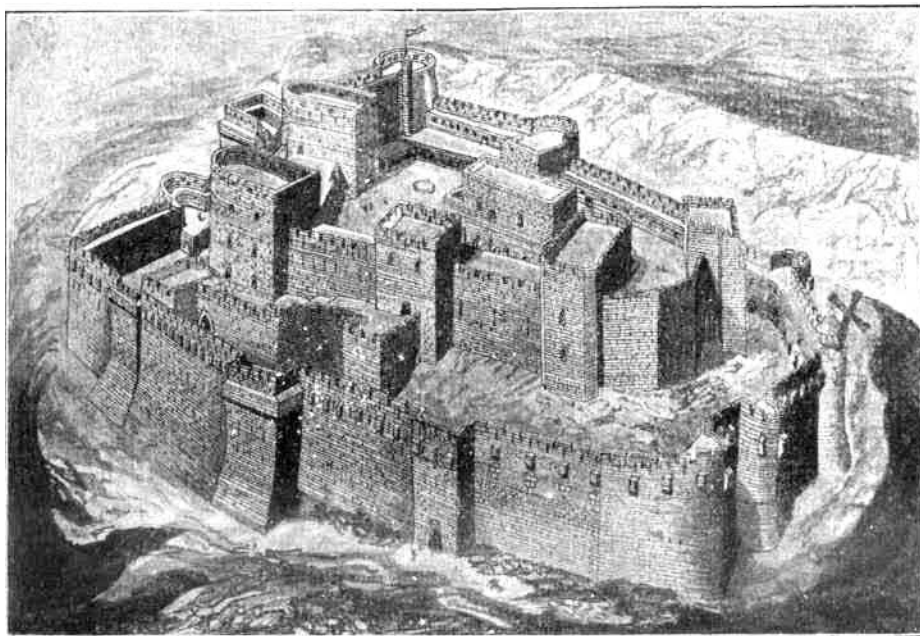
ebbe nem akart beleegyezni s a nőt Ciprus szigetére szöktette, Bibarsz őt a hölgy kiadására kényszerítette. Védelméhez folyamodtak a tripoliszi kiskorú VII. Bómund gyámjai is és Bibarsz évi 20.000 tallér adó ellenében támogatta is őket.

A keresztények akkoriban nem igen törődtek a Szentfölddél, s bármily furán hangzik is, a kereszténybarát mongolok sürgették a legjobban a keresztesháborút, sőt 1274-ben követet is küldtek evégett a Honi zsinatra, aki ott kikeresztelkedett. De Bibarsz szultán erejének nem voltak képesek ellenállni. Elvette tőlük Happorikiát is és elpusztította az örmény vidékeket. Ám ez volt legutolsó tette: 1277 június 19-én befejezte Damaszkuszban véres pályafutását. Valószínű, hogy a damaszkusziak, akikkel rettenetesen bánt, őt megmérgezték. Az elfogott férfiaknak lefejeztette fejüket, rakásra hordatta s azután oda küldte az asszonyokat, hogy keressék meg férjük fejét.

A hatalmas halottnak a tehetetlen Malik al Szaid volt az utóda, de a keresztények most sem tudták kihasználni a kedvező helyzetet. Maga a római udvar is többet törődött akkoriban, IV. Kelemen halála után a pápaválasztással, mint a szentfölddel. A választás a szelidlelkű X. Gergelyre esett, akinek trónraléptétől a kereszténység nagyon sokat várt. Meg is tett, amit csak lehetett. Figyelmeztette III. Fülöp francia királyt fogadalmára, aki kölcsön is adott a pápának 25.000 ezüst márkát és megígérte, hogy kereszties háborút indít. Azonkívül fölhívta Gergely a három olasz tengeri várost és Marszelyt, hogy hajókat bocsássanak a keresztiesek rendelkezésére, megdorgálta a génuaiakat, mert fegyvert szállítottak a szaraczenoknak s ettől a jövőre nézve, szigorú büntetés terhe mellett, eltiltott minden keresztényt. 1274-re Lionba zsinatot hívott egybe, amely a görög és római egyház egyesítése mellett, a szentföld ügyével is foglalkozott. De a zsinat szétment anélkül, hogy a szentföld érdekében valamit is tett volna. Gergely ugyan mindent elkövetett, hogy III. Fülöpöt a kereszties háborúra rábírja; a saját költségén 500 lovast küldött Ptoloméuszba és kieszközölte Habsburg Rudolfnál, hogy 500 német lovaggal együtt, a kereszties védelmére keljen, továbbá azt, hogy Fülöp, aragoniai Jakab és szicíliai Károly esküjüket megújították és hogy azt Eduárd király is megismételte, míg Leó örmény király a keresztiesek leghathatósabb támogatását megígérte. Sőt Gergely arra gondolt, hogy a kereszties sereget maga is elkíséri, de 1276-ban bekövetkezett halála nemcsak ezt a szándékát, hanem a kereszties háború tervét is meghiúsította. Két közvetlen utóda néhány hónapi uralkodás után meghalt, a harmadik pedig, XX. vagy XXI. János szomorúan tapasztalta azt, hogy azok a fejedelmek, akik Gergelynek a kereszties háborút megígérték, e tervüket teljesen elejtették.

A keleti keresztények szerencséjére Bibarsz halála után birodalmában teljes fejtelenség uralkodott. Fia Malik al Szaid ellen fölláadtak és megfosztották a trónjától. Csakhamar azután Kilavun emir foglalta el az egip-

tömi trónt. Szánkor Alaskar emír pedig a damaszkuszi. Szalaheddin nagy birodalma tehát ismét ketté szakadt. De a szíriai keresztények is meg hasonlottak egymással. Tripolisban a tortózái püspök és a fejedelem vezetése alatt álló rómaiak küzdöttek egymás ellen. Az előbbieket, mert a papságot bántották, III Miklós átok alá helyezte. Ptoloméuszban a polgárság és Hugó király viszálykodtak. Mikor Hugó Rómában ellenségeit bepanaszolta, ott ellene nagynénje, Mária hercegnő áskálódott, akinek szerinte jogosabb igényei voltak a jeruzsálemi trónra, mint Hugónak, amely igényekről azonban III. Károly szicíliai király javára lemondott. Ez elfogadta a koronát és helytartót küldött Ptoloméuszba, ahol a templomosok

A Hospitáliták várkastélya Szíriában.

A hospitáliták alatt az olyan irgalmas rendet értjük, mely szegények és betegek ápolására szenteli életét. Ilyen volt a kereszties hadjáratok korában a János-rend, a német lovagrend, az irgalmasrend.

és a velenceiek meg a francia zsoldosok pártjára álltak, úgyszintén a bárók és tripoliszi Bömund is, míg Beirut, Tiroz a pullanokkal, akoniakkal és pizaiakkal együtt, Hugóhoz hű maradt. Kilencz évig tartott a viszály, míg Hugó bátyja, II. Henrik király Ptolomeuszt bevette, a szicíliaiakat elkergette és Tirozban magát megkoronáztatta.

Ezalatt az új kairói és damaszkuszi szultánok is egymás ellen viseltek háborút. Kilavun győzött, elfoglalta az egész birodalmat s 1281-ben egy fényes győzelemmel Szíriát örökre megszabadította a mongoloktól, akik rövid idővel reá, bár Abagasz ki volt keresztelve, a mohamedán hitre

tértek. Ettől fogva a Kilavun a szíriai frankoknak Bibarszhoz hasonlóan erélyes, de mégis elnézőbb ellensége volt. 1282- és 1283-ban újabb fegyverszünetet adott a keresztényeknek, melyet azonban azok a mongolok elleni háborúja alatt megszegtek. Ekkor mindkét fél isten legsúlyosabb büntetését kérte arra, aki a békét a jövőben megszegné.

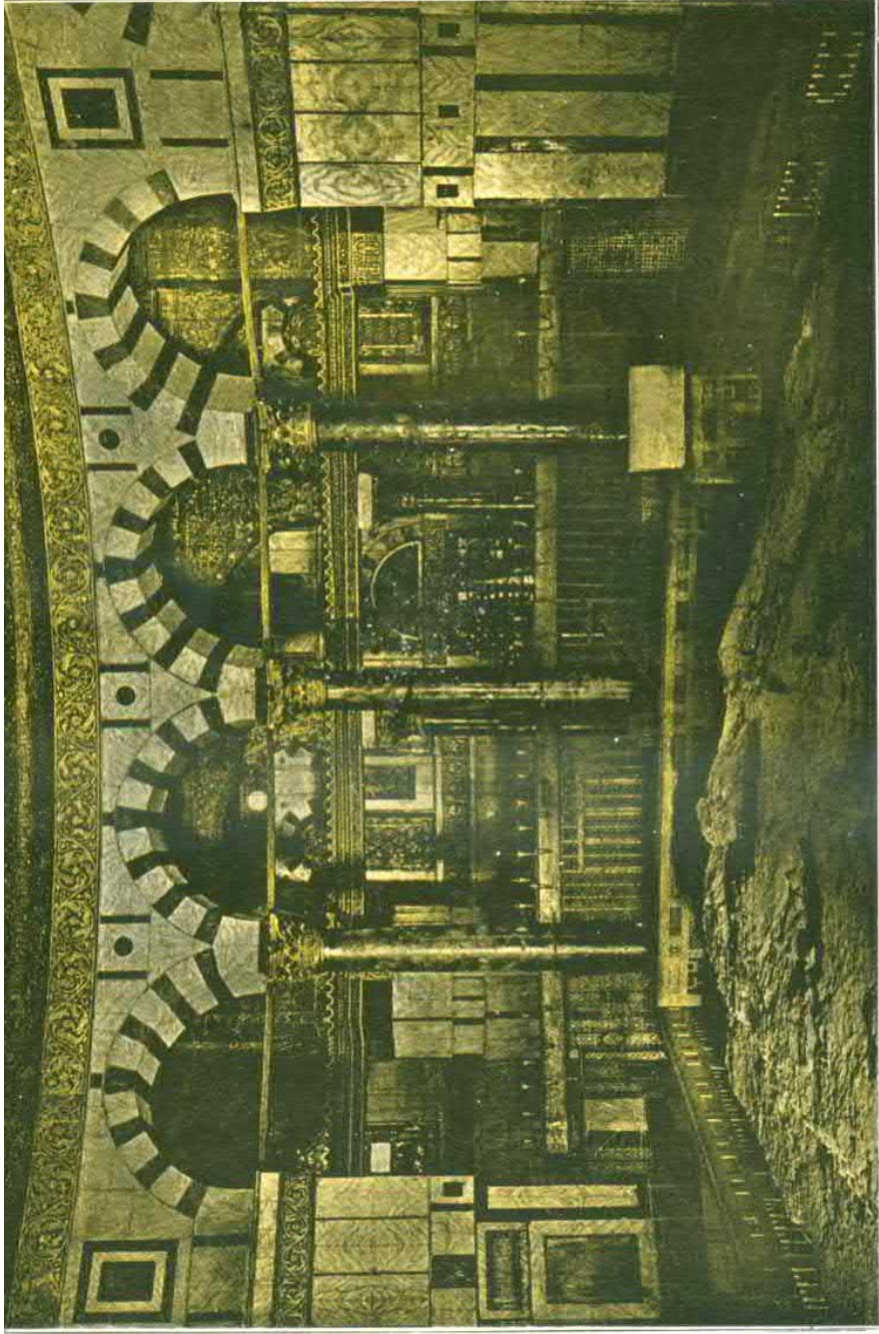
Kilavun követei útján meggyőződött arról, hogy a szíriai keresztények Európából nem remélhetnek segítséget s ekkor ellenük végső csapásra határozta el magát. Annál könnyebb volt ez, mert a velük kötött szövényes szerződéseket könnyű volt megszegni. A johanniták egyébként nem is igen igyekeztek a szerződéseket megtartani, amiért Kilavun 1285-ben ostrom alá vette várukat, Markabot, melyet hatalmas erősségek védelmeztek. Kilavun táborában voltak Huma fejedelem csapatai is, aki 12 éves fiával a későbbi Abulfida történetíróval együtt maga is jelen volt. Egy hónapi harcz után a johanniták átadták az erősséget s a szultán engedelmével szabadon elvonulhattak.

Markab sorsára jutott nemsokára a tripoliszi gróf birtokában lévő Marakia vára is, de nem a szaraczen fegyverek hatalma, hanem Bőmund fejedelem félelme folytán, aki Kilavun fenyegetésére kardcsapás nélkül adta át a várat. Leó örmény király egy millió évi adó s egyéb megalázó feltételek teljesítésével tudott csak békét nyerni s Montfort Margit, Tirosz utolsó urának özvegye is hasonló megalázó feltételekkel hódolt meg.

1287-ben Kilavun azzal az ürügygyei, hogy Tripoliszban mohamedán kereskedőket letartóztattak, ostrom alá vette Laodikeát, melyet vezére, Huszameddin emir be is vett. Most Tripoliszra került a sor. Kilavun fia halála miatt ugyan elhalasztotta az ostromot 1288-ban, de az utolsó tripoliszi fejedelem, VII. Bőmund már egy évvel előbb elhunyt, alattvalói pártokra szakadtak, melyek egyrészt az elhunyt anyjának, másrészt nővérének akarták biztosítani a trón jogait s ez arra indította Kilavunt, hogy 1289-ben megkezdje az ostromot.

Tripolisz úgyszólván sziget volt, melyet csupán keskeny földnyelv kötött össze a szárazfölddel s így könnyen volt védhető. Falai oly vastagok voltak, hogy rajtuk három lovas kényelmesen lovagolhatott egymás mellett. Kereskedése és ipara virágzott. A veszedelem hírére a pártok kibékültek, mindent megtettek a város védelmére s a cipruszi királytól, a velenceiektől, génuaiaktól, pizaiaktól és a lovagrendektől is érkezett segítség. Ám az ostrom oly heves volt, hogy a védelem hősiessége sem tudta a város sorsának beteljesülését megakadályozni Mikor a szaraczenok a szárazföld felőli falakat elfoglalták, a keresztények a hajókra menekültek, ám a visszamaradtakat az ellenség irgalmatlanul lemészárolta. Roppant nagy volt a zsákmány ebben a városban, mely 170 évig volt a keresztényeké.

Henrik király, akinek a szárazföldön már csak Ptoloméusz, Szidon, Tirosz és Beirut volt a birtoka, két évi fegyverszünetet kért Kilavuntól s

Endrei Zoltán: A Világ Történelme, III.

Az Omár-mecset belseje.

„Globus” műintézet, Budapest.

ez idő alatt utolsó kísérletet tett, hogy a Nyugatot segítségül hívja. IV. Miklós pápa meg is tett mindent, hogy a keresztény fejedelmeket kereszties háború indítására bírja, de hasztalan, mindenfelül egykedvűséggel találkozott. Aragon és Szicília királyai pedig ugyanakkor megállapodtak a szultánnal, kereskedelmi szerződéseket kötöttek vele s kötelezték magukat, hogy minden keresztény államot visszatartanak a vele való ellenségeskedéstől, sőt arra is, hogy idejében értesítik, ha készülne ellene valami és ez esetben őt támogatják fegyveres erővel, ellenben sem az európai, sem a szíriai keresztényeket nem segítik ellene. Génua is szerződést kötött a szultánnal kereskedelme kedvéért.

Az utolsó fegyverszünetet valószínűleg az 1290-ben Akkonba érkezett züllött pápai zsoldosok szegték meg, akik kifosztották a várost és a szomszéd szaraczén falvak lakosságát a lovagok intése ellenére legyilkolták. A szultán akkor Ptolomeusz városától a gyilkosok kiadását követelte s mikor követelését visszautasították, megüzente a háborút. A keresztény követeket börtönbe vetette. Akkon s a keresztény uralom utolsó maradékának sorsa ezzel meg volt pecsételve. A város polgárai azonban nem csüggedtek s megígérték a jeruzsálemi pátriárkának, hogy mindaddig, a míg Nyugatról segítség nem érkezik, kitartanak.

Követek mentek a pápához, a nyugati fejedelmekhez, a ciprusi királyhoz s a jeruzsálemi királyság báróihoz. Az Európába ment követek amúgy is későn érkeztek és nem értek el semmit, Henrik király és a bárók azonban, minden lehető megtették. A város polgársága négy csapatra oszlott a francia őrség parancsnokának, a cipruszi kapitánynak, a johanniták nagymesterének és a templomosoknak parancsnoksága alatt. Két-három ezer lovas és 18 000 gyalogos védte a várost.

A szultán egész Keletet mozgásba hozta a szerencsétlen város ellen, de hirtelen meghalt 1290 nov. 21-én. Ekkor fia Malik al Aszrat vette át a vezérletet s 1291 márcziusától szakadatlanul érkeztek az egyiptomi, arab és szíriai csapatok — vagy hatszázezer ember — Ptolomeusz harmadik ostromára. A szultán maga áprilisban érkezett meg s nyomban hozzáfogott az ostromhoz.

Ptolomeusz a Kelet legszebb s legkényelmesebben berendezett keresztény városa volt. Központja volt a Kelet és Nyugat forgalmának s roppant kincsek voltak benne fölhalmazva. Házai egyforma magasak s kőből valók, üveges ablakok, festések díszítették. Körülötte s a házak tetején virágos kertek s kéjlakok; a kertekbe mesterséges csatornák vezették az üdítő vizet. Fejedelmek, grófok, bárók palotái emelték a város szépségét. A város közepén voltak a kereskedők és iparosok lakásai. Laktak ott nemcsak velencei, génuai, pizai kereskedők, de Rómából, Firenzéből, Párisból, Konstantinápolyból, Damaszkuszából s Egyiptomból valók is, akik Ptolomeuszban megtelepedtek s lakóházaikat a legnagyobb kényelemmel s gazdag-

sággal rendezték be. Számos hatalmas templom tornya és a lovagrendek bástyákkal körülvett tornyos kastélyai emelkedtek ki a házak tömegéből. A város minden kapuját két-két torony védte s a kettős falak oly vastagok voltak, hogy rajtok egyik kocsi kényelmesen kitérhetett a másik elől.

Egy más város sem nyújtott annyi s oly változatos szórakozást. Folyton érkeztek a világ minden tájékáról idegenek, zarándokok a maguk sajátos, színpompás viseletükben, kereskedők s lovagok, akiket a szórakozás és a kíváncsiság vezetett e gyönyörű városba. Kelet és Nyugat legkülönbözőbb nyelveit beszélték az idegenek s minden utas talált ott megfelelő tolmácsot. A városban élő sok lovag és báró kíséretükkel nem kevésbé érdekes látványt nyújtott, tornájuk, lovagi játéku gyönyörűsége volt az odasereglett idegeneknek. Oly nagy volt ott a gazdagság, hogy a monda szerint Ptolomeusz fejedelmei és bárói aranykoronával a fejükön sétáltak a város utcáin.

Az ostromlók jól tudták, mily nehéz dolguk lesz s a város körül nem kevesebb, mint 90 hajtógépet állítottak föl. A város környékét pedig keleti vadsággal teljesen elpusztították.

Sajnos, a város lakóinak összetartása csakhamar ismét megbomlott, dühöngött az erkölcselenség úgy az idegenek, mint a város törzslakói

A gyermek-keresztes-had.
(Szöveg az Itt látható képhez).
A keresztes háborúk egyik szívet megrázó részlete volt a gyermekhad.
Franciaországban 1217-ben egy István nevű páztorfiú meggyőződéssel és áhitattal azt hirdette, hogy a szent földet csak az ártatlan gyermekek tudják visszavívni a hitlenektől. A páztorfiú faluról falura járt és hirdette a gyermekhadat és a kor őrléte hitt neki. Tömegesen csatlakoztak hozzá. Amerre ment, kereszttel, zászlókkal fiúcskák, leányok követték őt és a szülők boldogan becsátották útnak gyermeküket, 30.000-en éltek Marszelybe, ahol gaz lélekkufárok hét. hajóra tették fel őket. Két hajó Szardínia közelében elpusztul, őt elérte a mohamedán partokat, ahol vala' mennyi gyermeket eladták.
A gyermek-had híre Németországba is eljutott, ahol utánozni akarták és ezrével gyűltek a Miklós nevűkilencz éves fiú keresztye alá. A fiút atyja biztatta. Ezrével iparkodtak a gyermekek az Alpokon átkelni. Sokan útközben elpusztultak. Olaszországból a pápa visszaparancsolta őket.

közt. A templomosok nagymestere látva, hogy ilyen körülmények között nem remélheti a város megmentését, újból fegyverszünetet kért a szultán-I, amibe Aszraf bele is egyezett, föltéve, hogy a város minden keresztény lakójáért egy velencei zekínó váltságdíjat kap. A lakosság azonban visszautasította ezt az ajánlatot s a nagymester, akivel áruló módjára akartak elbánni, a biztos halál elől elmenekült. Minden pártossága daczára hihetetlen vakmerő volt a város polgársága, első időben még a város kapuit is nyitva hagyta éjszakára és több ízben sikeres kirohanást rendezett. Egyik kirohanásnál azonban nagyon sok lovagot agyonvertek. A vakmerőség csak akkor múlt el, mikor az ernyedetlen szorgalommal dolgozó ellenség a várost valóságos vasgyűrűként szorongatta s a falakat már több helyen megrongálta. Aszraf seregei folyton bombázták a várost, valóságos kő- és nyílesőt zúdítottak reá. A lakosság asszonyait s kincseit Ciprusba kezdte küldeni, a harcosok is tömegesen menekültek s csak 12.000 zsoldos és 580 lovag maradt vissza. Henrik király, aki május 4-én érkezett meg, helyre akarta állítani az egyetértést, új bátorságot önteni a városiakba, de hasztalan s így 15-én éjjel, mikor már a város megmen-
tése lehetetlen volt, minden katonájával és 3000 polgárral elhagyta Ptolomeuszt.

Már csak 7000 katona maradt a városban, mikor 16-án Aszraf rohamra vezette seregeit, réseket törtetett a falakon s benyomult a városba. Elkeseredett, véres harcra keletkezett, de a túlerő végre is győzött. A keresztények visszavonultak a belső városba. A lovagrendiek csak ekkor értesültek a történetekről. Vak dühvel vetették magukat a mohamedánokra s kiűzték őket a városból.

Az ellenség 20.000 embert veszített ezen a napon.

A védelmezők

Keresztések a mohamedánok fogságában — Diadalmenetben viszik foglyokat Kairóba.

végre teljesen belátták erőlködésük hiábavalóságát s el is menekültek volna a városból, de a kikötőben már csak két kis hajó volt. Így hát tovább kellett harcolniuk. A halálra szánt harcosok misét hallgattak, meggyóntak, egymástól érzékenyen elbúcsúztak s közösen magukhoz vették az Úrvacsorát. Így virradt rájuk május 18-ika. Az ellenség már hajnalban vad lármával, trombitaharsogással nyomult a falak alá. A keresztények hősi védelme daczára betörték, ám a kis csapat ismét kiűzte őket. Ekkor a szultán új seregeket vezetett a falak ellen, köztük sok keresztényt, akiknek a szultán többféle előnyt biztosított s a köd védelme alatt behatoltak a városba. A lovagrendiek csak későn érkeztek hitsorsosaik védelmére. A templomosok nagymestere elesett s emberei közül csak tizen maradtak életben, Villersz János johannita nagymester súlyosan megsebesült, rendjének csak két lovagja maradt meg, Grélyi János, a francziák parancsnoka és adjutánsa azonban az angol Grandizonnal a hajókra menekült, ahová a pátriárkát barátai utánuk hozták. De kis hajója a nagy teher alatt elsüllyedt s a rajta levők a tengerbe fúltak.

A még megmaradt 5000 keresztény harcos most a parton fekvő templomos házba vonult vissza. A menekülő lakosságot vagy a szaraczenok ölték meg, vagy menekülés közben a vízbe fúltak.

Május 19-én ostrom alá vették a templomos rendházat. Az új nagymester szabad elvonulás ellenében följánlotta a ház átadását, amibe a szultán beleegyezett. Katonái azonban a vértől ittasan gyilkoltak s raboltak tovább, mire a templomos-ház védői újra fölverték a harcot. Aszraf erre egész nap lövette a házat. Következő éjjel a templomosok egész csöndben elvonultak és Ciprusba menekültek. A visszamaradt négyezer harcos tíz napi küzdelem után kegyelmet kért s mikor megkapta, kinyitotta a kapukat. Ám a szultán parancsára egyik felüket legyilkolták, a másikat asszonyostól s gyermekestől táborukba czipelték. A várost pedig teljesen elpusztították.

E végpusztulás után a tirozi keresztények önkényt elhagyták a várost és hajóra szálltak, a Szidóniák éppúgy cselekedtek, a bejrútiaknak a szaraczenok szabad elvonulást ígértek, de azért e szerencsétlenek egy részét lemészárolták. Végül Tortózáat is kiürítették a keresztények. Mind e helyeket a földdel egyenlővé tették a szaraczenok.

Aszraf pedig tömérdek zsákmányával s szerencsétlen foglyaival diadalmasan vonult be Kairóba és Damaszkuszba. Így veszték el a keresztesháborúk eredményei a szentföldön.

Eleinte a keresztesháborúk élén a francziákat látjuk; közepén is. Egy francia ül Konstantinápoly trónjára. A frank névtől visszhangzott a kelet. De haszna a felbuzdulásnak nem volt. Roppant sok vér folyt el, soha háború annyi embert el nem nyelt, mint a keresztesháborúk. Igaz, a bére is nagy volt. Ezt a bért azonban Ázsia vitte el. Palesztina, melyet a mu-

zelmánok 1291-ben visszahódítottak, végkép az övék maradt s történetírjuk büszkén mondhatta: „Ha istennek is úgy tetszik, a dolgok az utolsó ítéletig így maradnak“. De Palesztinánál fontosabb volt az európai és ázsiai világ érintkezése s bizonyos pontig való elkeveredése a két civilizációnak a gondolatok gazdagodása, az ismeretek terjesztése, a termékek kicserélése; egy szóval, nagy lépés történt a világ életének egységsége felé, a legnagyobb lépés Sándor és a római birodalom óta.

A keresztes háborúk roppant változást idéztek elő nemcsak a keresztesek, de kortársaik gondolkodásában is. Régebben különváltan, mint ellenségek éltek az emberek, a keresztes háború csökkentette az elszigeteltséget és széthúzást. A keresztes háborúk roppant utjain a keresztények testvért láttak egymásban. Az északi francziák közeledtek a déliekhez a jeruzsálemi úton, a nemzeti testvériesülés ismét életre támadt.

Klermontban II. Urbán nemcsak a szent sir fölszabadítása érdekében, hanem a polgárháborúk megszüntetése végett is hirdette a keresztes háborút. S tényleg a keresztények egymás elleni harcában szünet állt be.

A keresztes háborúk azonkívül a kereskedelem útjait is újra megnyitották, melyek a népvándorlás idején teljesen bedugultak. A kelet megközelíthetőbb lett a kereskedőknek is. Az ipar gyarapodott a fegyverek, paizsok, öltözetek nagy szükséglete folytán. S ez a mozgalom nem állt meg többé. A kézművesek száma is megsokszorozódott, mint a kereskedőké, sok pénz jött kezükön át forgalomba. Új erőforrás származott tehát: az ingó gazdagság, mely azontúl folyton nagyobbodott az ingatlan gazdagságával szemben s a nemesek, a föld urai mellett fölsegítette a polgárokat a kar és az ész segítségével az arany uraivá.

A keresztes háborúk nyomán új intézmények is támadtak. Kitalálták aczimereket, melyeket a kiválóbb harcosok megkülömböztetés okául használtak pajzsukon vagy lobogójukon s a melyek a XIII. század óta apáról fiúra szálltak. Ennek nyomán támadt viszont a czimer-tudomány (czimer-tan). A családnevek is ezidőtájt kaptak divatra. A keresztnévhez valamely föld nevét csatolták a családok egymástól való megkülömböztetésére. Ez a név örökös lett és közös egyazon ház ivadékaira, míg a keresztnév személyes volt s viselőjével együtt halt meg.

Aminthogy a keresztes háborúk következményeképp katonai rendek támadtak, Európában egész sereg új vallási rendnek lett a nagy mozgalom szülője. A kéregető szerzetesek mellé sorakoztak a harcos szerzetesek.

A kéregető rendek alakulása fontos újság volt az egyházban. Szent Benedek 520-ban monostori szabályzatot állapított meg, mely lassanként a nyugat összes szerzetesére kiterjedt. Ez a szabályzat testi és lelki munkát irt elő. A benedekrendiek a prédikálást összekötötték a földmiveléssel, a kéziratok másolását az imádsággal. Kolostoraikhoz rendszerint iskola is tartozott, amely azután az irodalmat is megmentette a végpusztulástól. De

a XIII. században a hajdani szerzetek és rendek befolyása nagyon megcsappant, mert meggazdagodtak s javarészt erkölcsileg elromlottak. Ez ellen küzdöttek az új rendek, így a franciskánusok és dominiánusok (1215—1216), akik szegénységi fogadalmat tettek. Nem tartoztak a püspökök bíraskodása alá, a szentszék odaadó katonái voltak, akik alimizsnából éltek, nem bírhattak semmivel, a világot járták, hogy szétvigyék mindenhová az evangéliumot, a szegények közzé, sőt az utszélre is. Ez a két rend egyébként alapítójuk szelleme által különbözött egymástól. Az egyiket a szigorú Szent Dominik, a másikat a Szent Ferencz alapította.

E lelkes prédikátorok befolyása a népre roppant nagy volt. A dominiánusokat, akiknek különösen az eretnekek megtérítése volt a főadatuk, 1229 ben az inkvizíciói teendőkkel látták el. De az inkvizíció törvényszéke, bár Franciaországban született az albigok alkalmával, még sem tudott ott oly gyökeret verni, mint Spanyolországban és Itáliában*. A franciskánus rend volt forrása a kapuczinusoknak s egyéb még szigorúbb életű rendeknek. A karmeliták és augusztinusok ugyanabban a században keletkeztek és az előbbiekkal együtt négy kéregető rendet képeztek. Szigorúság, túlhajtott kegyelet, némely doktorjuk tudománya kitűnő példát mutattak a többi papságnak, melynek fegyelme megerősödött.

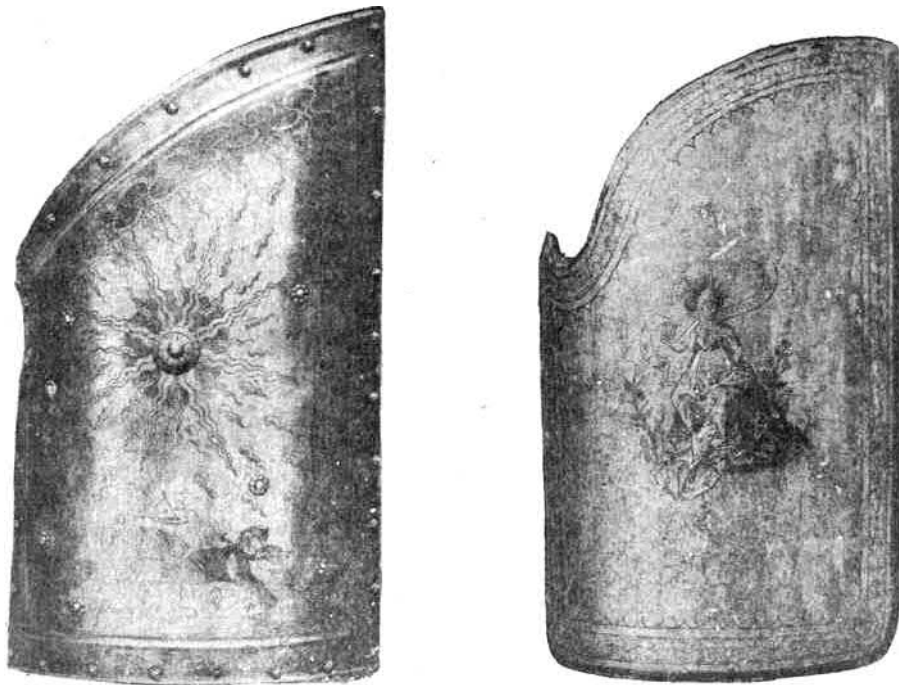

Érdekes részlet a kereszties hadjárat korából.

Aszizi Szent Ferencz Malikal Kamil szultán előtt hirdeti a kereszténységet.

Malikal Kamil szultán, aki ádáz ellensége volt a keresztényeknek és

minden alattvalójának egy aranyat adott minden keresztény fejéért. Szent Ferencz mégis megjelent a szultán előtt, hogy megtérítse őt. Ez ugyan nem sikerült, de a szultán nagy megtiszteltetésben részesítette és megakarta ajándékozni, Szent Ferencz azonban semmit sem fogadott el.

Magyar harci pajzsok.

SZENT LÁSZLÓ MAGYAR KIRÁLY.

Mihelyt Salamon külföldre menekült, Gézát koronázták királylyá. Salamon segítségére ifjú sógora, IV. Henrik még a nyáron nagy sereggel lőrt az országba s egész Váczig hatolt, onnan azonban eredménytelenül kellett visszatérnie. Ekkor Salamon, Péter példájára a szentszékhez fordult. Csakhogy nem olyan pápa ült többé a trónon, aki a császár kegyét kereste, hanem VII. Gergely kiről tudjuk, hogy minden erejével azon fáradozott, hogy főlzabadítsa a szentszékét a császári befolyás alól. VII. Gergelyhez tehát Salamon hasztalan fordult.

Géza szintén a pápánál keresett támaszt Salamon és Henrik ellen. Nehemiás esztergomi érseket küldte Rómába, hogy trónra lépését ünnepelesen bejelentse. A pápa kész is volt Gézát királynak elismerni, hogy a Henrik elleni harcban felhasználhassa. Csakhogy azt kívánta tőle, hogy fogadja el a szentszék hűbéruraságát. A pápának ez az igénye egészen új volt a magyarok előtt s annak még hírért sem hallották soha. Nem is vették komolyan a pápa kívánságát. Ezt annál könnyebben teheték, mert Gergely pápát csakhamar IV. Henrik császárral folyó küzdelmei annyira lekötötték, hogy egyenesen rászorult a magyar király jóakarására. Ez vi-

szont készségesen fogta pártját nemcsak vallásos buzgóságból, hanem politikai érdekből.

A német császári udvarral való ellenséges viszonya az új királyt nemcsak a pápasághoz, hanem a bizánczi udvarhoz is közelebb hozta. Ott rég ismerték s dicsérettel emlékeztek vissza arra a nemes bánásmódra, melyben a nándorf ej érvári győzelem után görög foglyait részesítette. Szívesen fogadták tehát az eszmét, hogy szorosabb kapcsok, házassági összeköttetés egyesítsék a két udvart, mire Géza, ki első nejét hamar elvesztette, Szinadéne bizánczi hercegnőt vette hitvesül. Talán nászajándéku, de mindenestre az ajándékozó császár, fia Konstantin, továbbá Géza zománcczos mellképei láthatók rajta megfelelő feliratokkal. Gézát fején az István-féle abroncsalaku koronával ábrázolja, jobbában jogarral, baljában karddal, az igazság és a hatalom jelképeivel. Az István-féle koronát, melyet az idők vasfoga mindinkább megrongált, utóbb szétszedték s zománcczos lemezeit, melyekből ma kilenczet ismerünk, a bizánczi koronába illesztették s a kettőből készült a mai szent korona.

Géza koronájának anyaga nem oly finom, nem szinarany, mint István királyé, hanem bőven ezüsttel kevert s így tartósabb. Művészetileg azonban egész kidolgozása, zománcczai sokkal tökéletesebbek, mint István koronájáé. Krisztus és a szentek képein kívül az ajándékozó császár, fia Konstantin, továbbá Géza zománcczos mellképei láthatók rajta megfelelő feliratokkal. Gézát fején az István-féle abroncsalaku koronával ábrázolja, jobbában jogarral, baljában karddal, az igazság és a hatalom jelképeivel. Az István-féle koronát, melyet az idők vasfoga mindinkább megrongált, utóbb szétszedték s zománcczos lemezeit, melyekből ma kilenczet ismerünk, a bizánczi koronába illesztették s a kettőből készült a mai szent korona.

Géza atyjának méltó fia, országa érdekeinek lelkes gondozója volt. De a gondviselés hamar elszólította az állam éléről. Élete virágában alig 33 éves korában (1077 április 25), hirtelen meghalt s Vácra temették el.

Két kis fia Kálmán és Álmos, maradt, de a nálunk is meghonosodott idősebségi trónöröklés-rendszer, mely szerint nem a király fiát, hanem a királyi család legidősebb férfitagját illeti a trónudódlás; Géza bátya lett a király.

Géza halálakor az Árpádok legidősebb férfitagja, öccse, László (szül. 1046 körül) volt s ő foglalta el a királyi széket.

László azok közé tartozott, kiknek nemes egyéniségéből a fenség fénye sugárzott, s hazája rég ismerte már a vitéz daliát, a csaták hőst, szegények és elnyomottak lovagias oltalmazóját. Nemcsak a magyarok, hanem a lengyelek is rajongtak érte. Anyja fejedelmi lengyel hölgy volt.

Mikor férfikora virágában király lett, már valóságos mondanakör szövődött megnyerő alakja köré.

Csodát beszéltek vitézségéről, harci bárdjának erejéről, a többiek sorából egy fejjel kiemelkedő ékes termetéről, férfias, szép ábrázatáról, mely ragyogott mint a hajnali csillag, fénylett mint a nap, kápráztatott mint az arany. A keresztény lovag, a nemzeti hős mintaképe volt s nemcsak alattvalói imádták, nemcsak kortársai tisztelték, hanem büvös emléke fenmaradt századokon át a tömegek szívében. Az Árpád királyok fénylő sorozatában nincs senki, még Szent István sem, ki nemzetünk lelki világával oly szorosan összenőtt volna, mint Szent László király. A templomi festészet különös kedvvel foglalkozott vele s hirdette hősteteit egyszerű ábrázolásban a tömegeknek. A költszet bator Lászlónak, kegyes királynak nevezte s amit a nép képzelete az emberi

tökéletességről, testi, lelki erőről kieszelni bírt, azzal a monda az ő kedves alakját díszítette fel.

Imájára éhező seregének isten küld eleséget, szomjas katonáinak Mózes példájára a kősziklából fakaszt friss forrást, a pénzt, melylyel az ellenség meg akarja rontani, kővé változtatja, a pestis ellen csodafüvet talál. Ismeri az állatok nyelvét, a madarak beszédét, szavait a virágok és fák megértik; angyalok oltalmazzák tüzes karddal, megmentésére szétválík a hegység s üldözői a hasadék túlsó partján maradnak; megszelídíti a szögzilaj mént s harci lovává, táltossá teszi. Megtermékenyíti a földet s a magyar föld soha sem volt oly termékeny, mint az ő idejében. Élve, rózsákat szaggat s koronájába fűzi. De halálában sem válík el hú népétől. Sírja felett a monda szerint csillag ragyog, mely az égből szállt le, nagy veszedelmek idején a holt László ott hagyja koporsóját, a harcosok sorába siet és diadalra segíti őket. Így él emléke kegyeletos nemzete tudatában, mint „Magyarország édes oltalma, szent királyi közt drágalatos gyöngy, csillagok közt fényes csillag.“

Fenkölt vallásosság hatotta ugyan át László király szívét s hitbuzgalmáról a törvények és egyházi alkotások hosszú sora tanúskodik. Mindazáltal politikáját kizárólag állami és világi tekintetek vezették mindenkor s azokban a nagy történelmi küzdelmekben, melyek akkor a pápaság és a császárság közt megindultak, egyedül a magyarság külön érdekei szerint foglal állást. Uralkodása első éveiben a németekre támaszkodó Salamon, aki az ország nyugati részeit, a mosonyi és pozsonyi várakat és kapukat bírta, természetesen a székhez s a császár minden más ellenséghez terelték. Első feladata volt az országot a trónkövetelő ellen biztosítani s így azokat tekintette ellenségeinek, akik Salamon barátai voltak, azokat meg barátainak, akik közvetve, vagy közvetlenül Salamon ellen foglaltak állást. Mihelyt azonban a Salamon-féle veszély megszűnt, szabadon és elfogulatlanul mérlegelte a viszonyokat, szakított régi barátaival, kibékült ellenségeivel s az alkusz jól megfontolt érdekeinek sugallatait követte. E bölcs eljárás bőven megtermé gyümölcseit. Magyarország külső tekintélye, a nép gazdasági ereje fokozódott, a közjóit gyarapodott.

László király uralkodása elején legsürgősebb teendőjének tartotta, hogy végezzen Salamonnal, aki a császárra támaszkodott, László a pápával, Rudolf sváb herceg német ellen-királyllyal s a vele tartó urakkal, főleg Welf bajor herceggel szövetezett, Rudolfnak fegyveres segítséget ígért s 1079. nőül vette leányát Etelkát.

IV. Henrik ismételen vereséget szenvedett László király ellen, majd Luitpold osztrák ögróf is Lászlóval szövetezett, s így Salamon Pozsonyban kegyelmet könyörgött Lászlótól, ki azt megadta (1081).

Salamon lemondott a koronáról s ő is, öcscse Dávid herceg is, elismerte urának, királyának Lászlót, ki bőkezűen gondoskodott illő ellátásukról. Dávid herceg haláláig híven támogatta királyát. Ellenben Salamon nem bírt az állapotba beletörődni. Fondorkodni kezdett, mire László fogságra vetette (1083), s Visegrád várában a Salamon tornyában őriztette, míg István király szentté avatása alkalmával (1083 aug. 20.) visszaadta szabadságát.

Salamon Németországba ment s ismét a császár segélyét kérte. Csakhogy Németországban megváltoztak a viszonyok és Salamon hamar belátta, hogy a németeknél nincs többé keresni valója. Ekkor az a gondolata támadt, hogy a besenyők közé megy s segélyökkel szerzi vissza elvesztett koronáját. El is jutott országukba s 1085-ben magyar földre tört velök. Egész a Nyírig nyomult a pusztító ellenség. Ott azonban László király útját állta és leverte. Salamon néhány magyar hívével megmenekült, a besenyők földjén maradt s részt vett bizánczi területre intézett betöréseikben. Egy ilyen rablótámadás alkalmával esett el.

A regényes hagyomány azt állítja, hogy remeteéletre adta magát, megvezekelt bűneért és Póla vidékén halt meg.

Salamon halála lehetővé tette Lászlónak, hogy tevékenységét a nagy állami érdekeknek szentelje. Már előbb jó viszonyba lépett északi és nyugati szláv szomszédaival, a morva, cseh és lengyel uralkodókkal s fenntartotta összeköttetéseit a császár-ellenes német fejedelmekkel és 20.000 főnyi lovas hadat volt készen segítségükre küldeni, ha a császár ellen támadnának, általában rendületlenül kitart a szentszék, szent Péter hűségében. Erre azonban nem került sor, hanem a király a dél és kelet felé fordította figyelmét. A mai Moldva-Oláhország területén kunok települtek meg, ez az új szomszéd főleg Erdély felől minduntalan hazánkba tört, mert a Kolozsvártól délre és északkeletre eső terület még nem volt eléggé betelepítve. László e vidék egy részébe, a Maros, a Kis- és Nagyküllő völgyeibe néprajokat bocsátott, e földet bevonta a magyar államszervezetbe. Új alkotása biztosítására Gyulafehérvárt építtetett s odatelepítette az erdélyi püspökséget. A délkeleti országrész érdekeinek gondozására László Váradon szintén püspökséget s fényes székesegyházat emelt.

A király a szervezés művét a Dráva-Száva közére is kiterjesztette, mely mindig magyar főhatóság alatt állt s melynek keleti része már szent István óta várispánságok, egyházilag meg magyar főpapok alá helyeztetett. László a Kulpáig terjedő földet végleg megszállta, polgárosította, katonailag és egyházilag is szervezte.

Ez az újonnan szervezett országrész területe akkor jóval nagyobb volt, mint ma, mert Krajnából is hozzá tartozott az a föld, mely Mödling körül a Gurk és Kulpa vize közt fekszik s mely csak a XIII. század belmőzgalmaiban kallódott el.

Az ország keleti és délnyugati vidékeinek a szervezése messzemenő politikai következményekkel járt. A magyar birodalom közvetlen szomszédja lett Horvátországnak, mely a Kapella-hegységen túl terült el a mai Fiume-Modrus, Lika-Korbáva megyékre, a kvarnerói öböl szigeteire, Boszniának szomszédos vidékeire, Dalmáciának a Narenta-vizéig érő északi részeire, összesen valami 400 földrajzi mértföldre terjedt ki.

Kiváló szerepet Horvátország sohasem játszott. 871-ig bizánczi főuralom alatt állt, s ha azután névleg önálló lett, az egyes törzsek örökös tusaí mellett a királyi hatalom nem bírt megszilárdulni. Szárazföldön és tengeren csak portyázásaik és kalózkodásaik

Nem egykorú kép, négyszáz évvel későbbi korból való. Turóczi János, aki a XV-ik században írta meg a magyarok krónikáját, ebben a könyvében így közölte a király képét. László fején korona, körülötte szentfény. A király pánczélosan csatakarddal a kezében ül lován, melyet magyar czimer díszít.

lették a horvátok nevét ismertté s a latin lakosságú dalmát tenger melléki városok, hogy nyugton legyenek tőlük, időnként adót fizettek nekik, sőt elismerték felsőbbbségüket, mint-hogy igazi uralkodójok, a bizánczi császár nem oltalmazta meg őket ellenük. Bizáncz ellen utóbb a horvátok a római pápánál kerestek támaszt s így ellentétben a Balkán többi szlávjaival, a római kát. vallás honosult meg nálok, melyet a városok latin lakossága is vallott. Ez a vallás volt az egyedüli kapocs a horvátok s a latin tengerparti városok közt, melyek szívesen látták körükben megjelenni az Adria leendő királynőjét, a szintén latin és katolikus Velenczét, mely Bizáncz támogatásával már a XI. század elején terjeszkedni kezdett horvát-dalmát földön, sőt Velence dozséja fölvette a Horvátország és Dalmácia hercege címét. A velencei veszedelmet a horvátok annál kevésbé tudták elhárítani, mert örökös trónvillongásokban fecsérelték el erejüket. Végül a tehetetlen Zolomér (Zvonimir) király formáserűen a szentszéknek ajánlotta fel hűbérül országát s e viszony évi adófizetésben jutott nyílt kifejezésre. Csakhogy a szentszék messze volt s mikor a császársággal fölvette a harcot, éppenséggel nem törődhetett a horvátokkal. A horvát királyok és hatalmas főurak mindinkább Magyarország felé fordultak tehát s Bizáncz és Velence, valamint a keleti egyházhoz szító köznéppel a magyar királynál kerestek oltalmat.

A magyar és horvát udvarokat ez időben mrír vérségi kapocs fűzte össze, mert Zolomér király neje, Ilona, hires, szép és férfias lelkű asszony, László király nővére volt. Mikor Zolomér fiörökös nélkül meghalt s a sohasem szünetelő belviszály még nagyobb mértékben megújult, Ilona királyné, testvérétől, László királytól kért segélyt. A horvát urak kát. része, a főpapok s általában a római egyházhoz tartozó elemek egyenesen azzal hívták be, mentse meg a népet a romlástól s vegye birtokába az országot. László 1901. tavaszán hatalmas sereg élén vonult horvát földre s meghódította Horvátország nagy részét a tenger mellékkal. Ebben a horvátok közül is támogatták mindazok, kik egyházilag Rómához hajlottak, a főpapok, a városok s egyes főurak, kik szívesen elismerték királyuknak s a magyar uralom állandó oszlopaivá lettek. Az új szerzemény kormányzatát László király unokaöccsére, az alig húsz éves Álmos hercegre bízta.

Horvátországi szerzeményei ellentétbe juttatták László királyt azokkal a külső hatalmakkal melyeknek érdekeit sértette az ő hódítása: Velenczével és a pápasággal. Mindegyik rossz szemmel nézte az új hódító megjelenését. A római szentszék Horvátországot adófizető hűbéresének tartotta s maga akart koronájával rendelkezni, melyet nem Lászlónak szánt. De László el sem ismerte a pápa igényeit s amit fegyverrel, magyar vérrel szerzett, azt a hadijog értelmében sajátjának tekintette. Hasztalan jártak a magyar király követői Rómában, hasztalan küldte a szentszék leg-ügyesebb diplomatáit a magyar udvarba, a horvát kérdésben a két ellentétes álláspontot nem sikerült kiegyeztem, mi azonban nem gátolta Lászlót abban, hogy a horvát földet, melyet kardjával szerzett s a hadi jog alapján jogos tulajdonának tekintett, országába kebelezzék s magyar kormányzat alá helyezze.

A horvát kérdésen kívül a magyar király és a pápaság közt egészen más természetű ellentétek is merültek föl. A XI. század utolsó negyedében az egyházi és a világi hatalom, a pápaság és a császárság küzdelmei uralkodnak a katolikus világon s hatásai alól egy nép sem vonhatta ki

magát. A mozgalom az egész egyházat és összes közegeit ki akarta vonni az állami ellenőrzés alól.

Ebben a világra szóló küzdelemben László királynak is színt kellett vállalnia, állást kellett foglalnia. Sokáig a pápás párthoz csatlakozott, de csak politikailag volt a császár ellensége, ellenben a főpapok kinevezésének jogát nem adta ki kezéből s a papok házasságát sem tiltotta meg. Salamon halála után még szabadabban mozoghatott s kizárólag államának érdekeihez szabhatta magatartását. A nemzetközi helyzeti azonban megváltozott, mikor hódításai ellentétbe juttatták a szentszékkal, IV. Henrik császár meg keresve-kereste barátságát s békét, szövetséget ajánlott neki. László elfogadta (1091) az ajánlatot, sőt személyesen akart Henrikkel találkozni, ami azonban elmaradt. De azért ez időtől kezdve a nemzetközi pápás párt László királyt ellenségei közé sorolta, sőt eretneknek tartotta, ki, mint a pápa mondotta, elszakadt a szentszék engedelmisségétől.

Bármi párthoz csatlakoztatta a politika és az államérdek, László király a magyar kereszténység őre és gondviselője maradt. Élete végén támadt Európa népeiben ama vágy, hogy a szentföldet, a szent helyek országát, Palesztinát kiragadják a hitetlenek, a mohamedánok kezéből. László kész volt a kereszténység e nagy küzdelmében személyesen résztvenni. De még az első keresztes hadjárat előtt, 1095 július 24-én, midőn a cseh-morva rokonsága viszállyainak rendezése céljából a cseh határra indult, rövid betegség véget vetett dicsőséges életének.

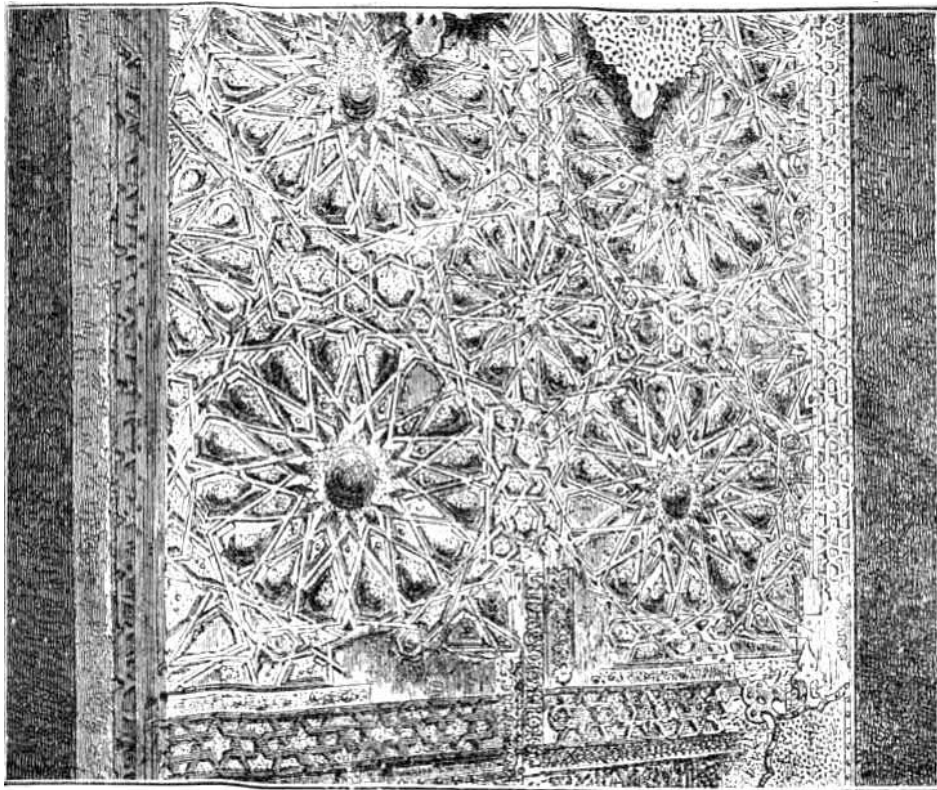
Azt mondják róla: ilyen király a még nem volt Magyarországnak; ennek megfelelően siratták el s „három esztendeig az országban, szép öltözetet, táncz-járást, semmi vigasságtételt sem láttak, sem nem hallottak.“ Kedves városában, Váradon, az általa alapított székesegyházban temették el, melyet holtteste csakhamar nemzeti bucsujárhelyül avatott. Egyik méltó utóda, III. Béla kiemeltette (1192. febr. 2.) régi sírjából, ezüst koporsóba fektette tetemét s a koporsót fényes oszlopszatu, faragványokkal ékes, nagyszerű síremlékbe tette, mely Dénes mester művészi alkotása volt. Ez idő óta a magyar egyház Lászlót szentjének hirdette; sírjához tömegesen vándoroltak a hívek, sőt koronázásuk után legtöbb nemzeti királyunk is. És századokon át küldötték a bíróságok Váradra azokat, kiknek peres ügyben esküt kellett tenniök, hogy a szent király sírja fölött ünnepélyes szertartások közt tegyék le esküjüket. Királyok és főpapok versenyezve buzgólkodtak László király sírjának és templomának földiszítésén. Meszesi Demeter váradi püspök 1370 körül a székesegyház előtti téren, a vár főkapujával szemben két más királyi szent, István és Imre mellett Lászlónak is szobrot emeltetett. Később, a váradi püspökség alapításának három százados évfordulóján (1390) Zudar János püspök László király emlékezetére hatalmas lovasszobrot állított. A várban a főtemplom és a püspöki palota közt, az egyház bejárata előtt emelkedett magas márványtalapzaton a szent király férfias alakja lóháton, kezében csatabárdal. Az ércből öntött, aranyozott szobrot korának két híres mestere, Kolozsvári Márton és György készítette. Az idő vasfoga megőrlé mindezek emlékeit, a márványt és az ércet, de László király dicső emlékezetét a magyarság szívéből mind e mai napig sem téphette ki.

Szent László szervezői munkájában szent István nyomdokain haladt. A várjobbágyok vagyis a katonák és a várnépek, a polgári munka kép-

viselői a régi ispánságokban, abban az időben már mindinkább ragaszkodtak a számukra kijelölt földhöz s állandó falvakat alkottak foglalkozásuk szerint, hol a fiú a család iskolájában nyerte kiképzését atyjának foglalkozásában, melyet folytatni volt hivatva. A maga községében gyermekkora óta szemmel kísérte jövődöbeli foglalkozását és így egyre nagyobb szak-képzettségre tett szert és így munkája egyre alaposabb, gondosabb s ezzel jutalmazóbb lett. Azért mondhatta László királyról a krónikás, hogy soha sem volt az ország oly termékeny, mint az ő korában. A keresztese, kik 1096-ban az országon átvonultak, főleg a szegényebb vidékekről való németek irigykedve csodálták meg az ország buja termékenységét, gazdagságát, a jó mód nyomait, a pompás táplálkozást, melyben nálunk még a szegény is részesült. A munkásság és a jólét, a szorgalom és a szembe-szökő meglegedés nyomait láthatta az idegen bármerre fordult s e nyomok ékesszólóan hirdették az idegennek a magyar nép testi-lelki gyara-podását.

Magyar pajzs.

Arab kapudiszitmény.

NAVARRA KASZTILIA ÉS ÚJ MUZULMÁN BETÖRÉS A SPANYOL FÉLSZIGETEN.

Iberia-félszigetén, régóta állott Navarra állama, mely már a rómaiak idejében is létezett. A kis állam függetlenségét a nyugati gótok, majd a mórok akarták megsemmisíteni, de Nagy Károlyig sohasem sikerült a kis állam meghódítása. Nagy Károly fennhatósága alá hajtotta. A függetlenségéért rajongó államocska azonban visszaszerezte szabadságát és ekkor választotta első királyát Szanco Garsziát (írják Sancho).

Utóda, III. Szanco, már erőssé tette Navarrát.

III. Szanco, a nagy navarrai király 1000-ben a kasztíliai gróf leányát vette el s evvel kezdődött nagysága, 1029-ben Kasztília Navarrához csatlakozott. Második fiának, Ferdinándnak, aki a leoni király veje és örököse lett, Kasztiliát adta, melyet 1033-ban királysággá tett. Harmadik fia Ramiro, Aragont kapta mint királyságot s a barszelonyai gróf hűbérese lett. Halálakor 1034-ben legidősebb fia Garszia örökölte Navarrát.

A mórokat Szancso többször legyőzte, sőt nem egyszer egészen Kordováig nyomult. Utána a keresztény Spanyolországban négy királyság volt: Navarra, Kasztília, Aragon és León. Ez utóbbi, mikor 1037-ben a Pelászház férfi ága kihalt, Ferdinándra szállt, aki Leont és Kasztiliát egyesítette. Tehát három királyság maradt.

I. Ferdinánd fölosztotta országait fiai között. régi germán szokás szerint. VI. Alfonz 1073-ban ismét egyesíti, s amikor a keresztény háború a többi Európában népszerű lett, ő is megindította a szent háborút.

VII. Gergely a maga uralma alá akarta hajtani ezeket a keresztény királyságokat. VI. Alfonztól hódolatot követelt azon a czímen, hogy minden a hitetlenektől elvett föld az egyházé.

Alfonz ezt visszautasította.

Ekkor a gót rítus vagyis vallási szertartások helyett a rómaiakat fogadtatta el a spanyolokkal Gergely. Követet küldött, aki fölvetette ünnepélyesen a kérdést a burgoszi zsinaton. A király megsértődött a Szentszék követelésén, a világiakkal ellenszegült a római szertartásnak, melyet pedig a királyné, az érsek és az egész papság pártolt. Istenítéletre bízták a dolog eldöntését, az pedig a gót szertartás javára döntött. De Alfonz fölsímelte győzelme veszedelmét s 1079-ben maga ajánlotta föl a római szertartás elfogadását. Ettől fogva a spanyol nép lett a legkatolikusabb állama Európának.

I. Ferdinánd a kis arab királyok viszályait hódításra használta föl. Elvette tőlük Vizent, Lamegót, Koimbrát s adófizetővé tette a toledói királyt. 1085-ben VI. Alfonz elfoglalta Toledót; ez lett az ország fővárosa. Ez az aszturiai keresztények előnyomulásának negyedik állomása.

Öt évvel később Kapet Burgony Henrik, Robert francia király dédunokája, aki kiténtette magát Toledó bevételeinél, a Duero torkolatánál elfoglalta Porto Kaiét s Alfonz e hódítást Portugál grófság névvel neki adta. Ugyanakkor a híres úr (cid) Rodrigo de Bivar, a spanyolok regényes hőse, diadalról-diadalra haladt a Földközi tenger partjain s elfoglalta Valenzsiát (1094). Végre 1118-ban I. Alfonz aragoni király elfoglalta a muzulmán Szaragosszát s fővárosnak tette meg.

A keresztény hódításnak hirtelen akadályai támadtak. Két újabb muzulmán invázió érkezett, amikor már azt hitték, hogy azoknak minden ereje kimerült. Két ízben frissítették föl, Afrikából jövet az ernyedett muzulmán vért: az almoravidák, majd az almohádok, akik Mahomet vallását is egyszerűsíteni akarták.

— Oh Allah, — fohászzkodott az almohádok alapítója, — a legirgalmasabb az irgalmasok között, te ismeréd bűneinket, bocsásd meg őket, te ismered szükségleteinket, elégtsd ki; te ismered ellenségeinket, távolítsd el a rosszat, amit nekünk okozni akarnak. Ez elég lesz tőled urunk, teremtőnk, támaszunk!

Az almoravidák vezére Juszuf volt, aki 1069-ben Marokkót alapí-

tóttá. Mikor Alfonz király elfoglalta Toledót, Aben Abed, az egyetlen arab vezér, akinek még hatalma volt Spanyolországban, érezvén gyöngeségét, Jusszufot hívta segítségül. Ez jött és 1086-ban Zalamanka mellett tönkre verte a keresztény hadsereget. De Jusszuf elkergette Aben Abedet is. Az almohadok hatalma erősödött és gyarapodott, Szid halálakor visszafoglalták Valenziát, (1099) elfoglalták a Baleárokát s 1108-ben VI. Alfonzot Uklesz mellett iszonyúan megverték. Ám Toledo, melyet ostrom alá vettek, hősiiesen védte magát, nyugaton a kis Portugal nemcsak sikerrel védekezett, hanem több várost is elhódított az araboktól. 1139-ban Burgony Henrik fia, Alfonz, a félsziget délnyugati szélén levő Úrik mellett teljes diadalt aratott a hitetleneken. Portugal kapta Szinrát, Szantarémet, Elvaszt és Evorát.

Az almohádok betörésének hasonló következményei voltak, mint az almoravidákénak. Vezérük, Abdalmuemén 1146-ban elfoglalta Fezt, még abban az évben benyomult Spanyolországba s VIII. Alfonzot leverte az alar-koszi csatában 1195-ben. Portugal ellenben megőrizte fölényét. Aragónia, melyen 1137 óta a barszelonyai ház uralkodott, Kataloniához Szerdany, Rusz-szilyon, Karkasszen, Forszalkier és Montpellié grófságokat csatolta s rövid időre Prövanszot is, ami hirtelen a jelentős tengeri hatalmak közé emelte.

Aragónia és Portugal e fejlődése folytán Spanyolország diadalmasan kezdhette meg a XIII. századot. Négy katonai rend alakult: az alkantarai, kalatradaí, a Szent Zsaki és az evorai, melyek a diadalmas előíromuláshoz nagyban hozzájárultak.

1210-ben az a hír terjedt el, hogy 400,000 almohad kelt át a gibraltári szoroson. III. Innocent pápa segítségre szólította egész Európát. Nyilvános imákat tartottak s bűnbocsánatot hirdettek minden Spanyolhonba menő harcosnak. A félsziget öt keresztény királya szövetséget kötött s együtt nyomult az almohádok fanatikus vezére, Mohamed ellen. A csata Szász Navasz da Toloza mellett történi Irtózatos volt. Az andaluzok futása a keresztények javára döntötte el. Mohamed, aki egyik kezében a Koránnal, a másikban kardjával, egy dombról nézte a nagy vereséget, így szólt: „Csak Isten igazságos és hatalmas, az ördög hamis és áruló“. Végre neki is menekülnie kellett. Ez a csata eldöntötte a nagy küzdelmet. A muzulmán uralom soha többé nem állt talpra Spanyolországban.

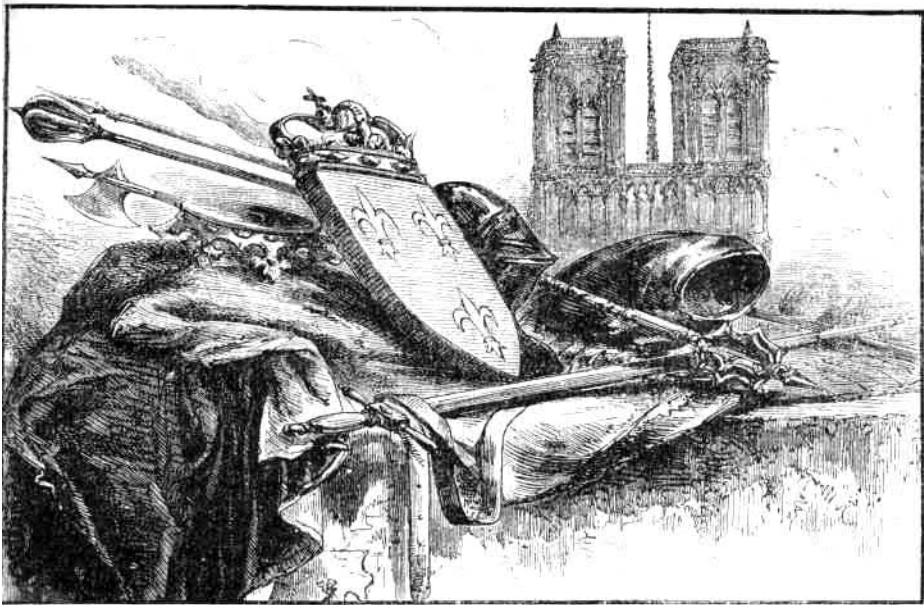
A keresztények a XIII. században ugyancsak kihasználták az almohádok bomlását. Kordova (1236), Szevilya (1248), Murszia (1266) a kasztíliai király kezébe estek, míg I. Haime (írják Jaime) aragon király elfoglalta a Baleárokát s 80.000 francia és spanyol élén Valenziát is Portugal is meg-nagyobbodott a rovásukra. A móroké már csak a kis granadai királyság volt, ahol hősiiesen és sokáig tartották magukat. A spanyol kereszties-háború 1492-ben szünt.

A jeruzsálemi szent háborúnak kétségen kívül általános eredményei

voltak a civilizációra, de netn érte el célját, nem alapított semmit a Keleten, a spanyol keresztesháború ellenben teljesen megváltoztatta Spanyolország képét, noha a többi Európára nem is hatott ki. Elvette a félszigetet a móroktól, alapította Portugált, mely egy nap a Jóretnéység fokát fedezte fel, Aragon és Kasztília királyságokat, melyek igaz hódítónak jók voltak, de semmit sem vettek át a mórok kereskedelméből, iparából s ragyogóan fényes műveltségéből.

Rostély-sisak

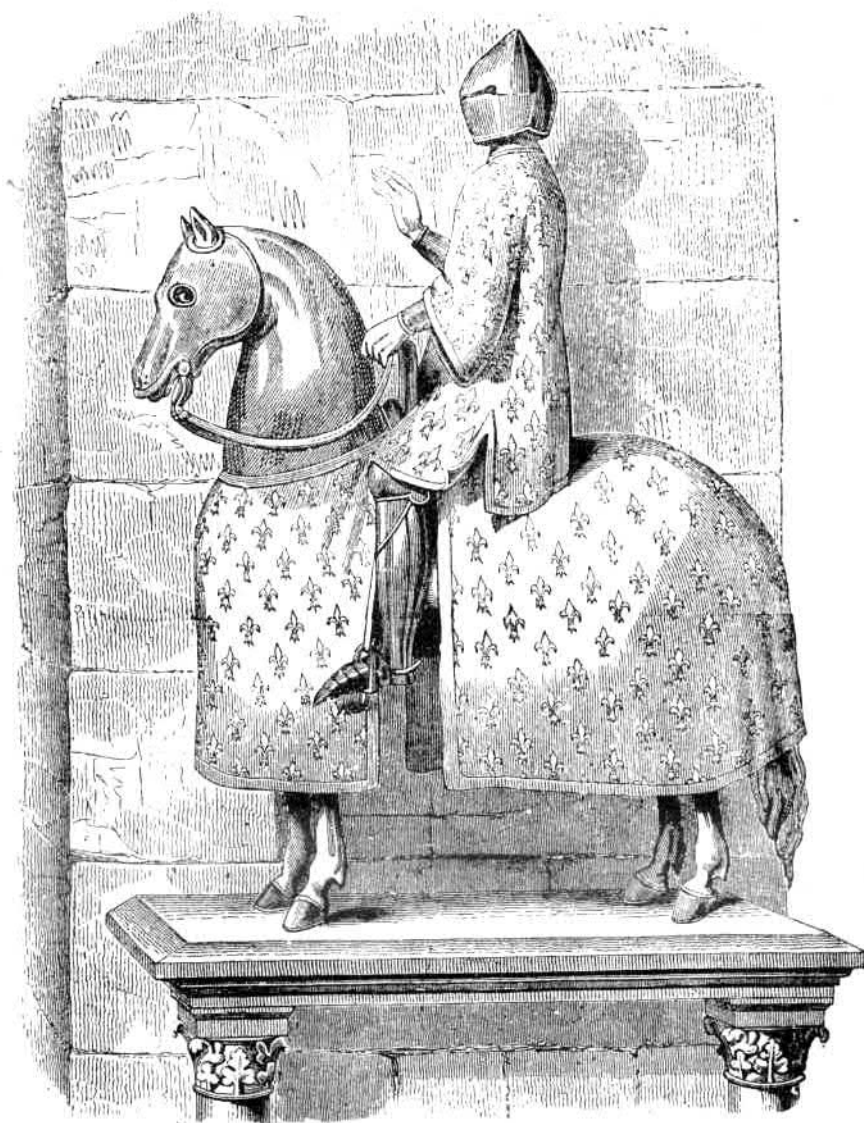

SZENT LAJOS UTÓDAI.

Az érzések kora elmúlt Szent Lajossal. A lioni nagy zsinat (1274) keresztes háborút rendel el, melynek azonban senkisé fogad szót. Az uralkodó család érdekei, politikai befolyás alatt álló küzdelmek szabályozzák az európai államok külső viszonyait. Elfelejtik a keresztes háborút és Jeruzsálemet, hogy dolgozzanak és szervezkedjenek. Az első szerepet, mely addig a császáré volt, egy századon át Franciaország játszsza. A szervezkedés munkája ott a legalaposabb és leggyorsabb. E kor nagy forradalmára a király, mint volt az arisztokrácia Kapet Hugó előtt, mint a nép lesz XIV. Lajos után. Franciaországban a királyi hatalom nagy léptekkel halad az abszolút hatalom felé. Zavargó hűbéreseire rákényszeríti a békét, a király bíraskodását, a király pénzét, törvényt alkot mindenki számára.

III. Fülöp, Szent Lajos fia, déli Európa békebírója volt. Alfonz fivéré halála, kinek koporsóját hazahozta Afrikából, a tuluzi és reggi grófságokat a király kezébe szolgáltatta, Venesszen grófságot és Avinyon felét a pápának engedte át.

A foái gróf egy veresége, akit elfogott fővárosában és hű engedelmesség fogadására és birtokai egy részéről való lemondásra kényszerített, alapos leccze volt a zavargó pireneusi uraknak. A tuluzi parlament megteremtése

Szép Fülöp, Franciaország királya abban az öltözékben, melyben Párisba bevonult, miután Flandriából hazatért.

sanyargatta őket adóval, hogy föllázdak. A francia nemesség Artoa Róbert alatt odasietett rendet csinálni és fosztogatni. De Kurtré mellett irtózatos vereséget szenvedtek, 6000 esett el közülök, ami megdöbbentette a nemes urakat, Hogyan, a közönséges polgárok bátrak mernek lenni, mint ők s verekedni tudnak, mint ők. Fülöp, aki e vereségnél fivérét, Artoa Róbertét veszítette el, ellenük indult. Leverte 1304-ben a flamandokkal, de azok tovább is ellenálltak. Végre is visszaadja Flandriát grófjának

csupán francia Flandriát tartotta meg magának. A francia királyi hatalom tehát meghátrált a flamand demokrácia előtt. A községek szövetségének győzelme volt ez.

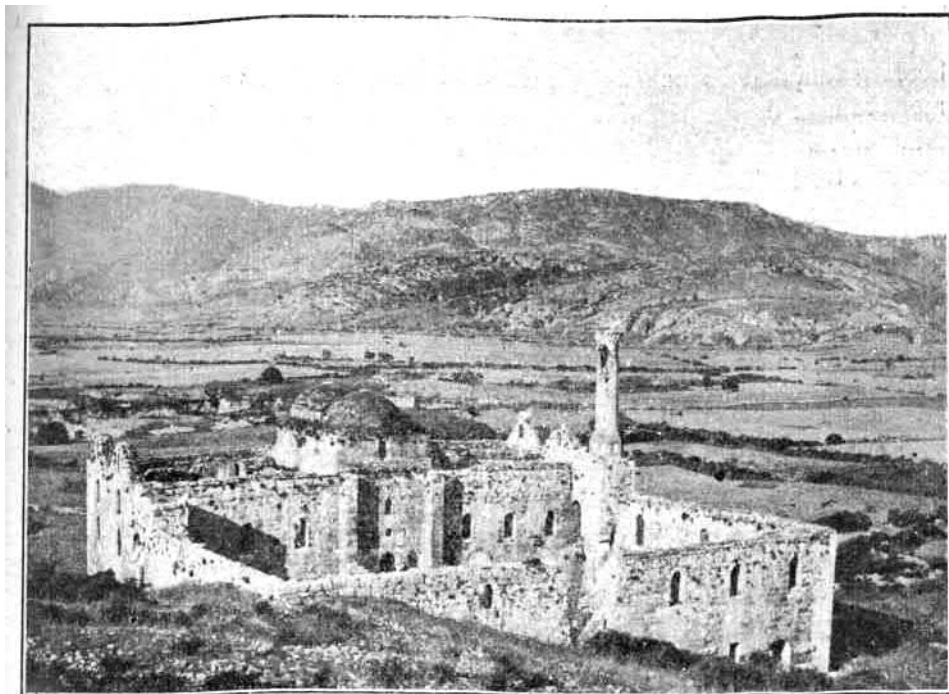
Flandria a tizenharmadik században Európában a leggazdagabb állam volt és földje a legtöbb lakossággal dicsekedhetett. Különösen az egyes városok gazdagsága és hatalma volt nagy. Egy-egy flandriai város maga fejedelemségnek beillő erővel rendelkezett.

A flandriai városok gazdagságukat iparukból és kereskedelmükből szerezték. Posztószövése világraszóló volt, messze vidékről jöttek vásáraitra és vitték a flamand posztót.

Az összefogó gazdag városok hatalma előtt a fejedelmi hatalomnak is meg kellett hátrálni.

Harezi sisak.

Efezus középkori romjai.

A KERESZTES HÁBORÚK NYUGATON.

Keleten a keresztesháborúk nem sikerültek, nyugaton annál nagyobb volt a sikerük, mert a teuton lovagok hadjáratai Poroszországban és a szomszédos területeken, ahol új államot alapítottak, Montforti Simon háborúja az albigok ellen, aki szétzúzott egy régi civilizációt, végül a spanyolok küzdelme a mórok ellen, akik kénytelenek voltak a félszigetet a kereszténységnek átengedni, mind keresztesháborúk voltak.

Ezek a keresztesháborúk a kontinens két szélén zajlottak le. Az első és a második keresztesháború között a brémai és lübecki polgárok, akik a szentföldre zarándokoltak, ott kórházat alapítottak földiek számára, melyben németek szolgáltak ki. Palesztinában minden jótékony intézmény katonai szervezetet volt kénytelen felvenni. A kórháziakból lettek a Szent János-lovagok és Salamon templomának szolgái a templomosok katonai rendjét alkották meg. A német kórházak védői és kiszolgálói viszont a teuton-rendet alapították. Mint a másik kettő, ez is rengeteg javakat szerzett Európában, különösen Németországban és II. Frigyes császár nagymesterüket birodalmi hercegi rangra emelte. 1230-ban egy lengyel

herceg karjukat és buzgóságukat arra használta föl, hogy Poroszországot meghódítsák és megtérítsék. Ez a porosz nép a Niemen és Visztula között mint bálványimádó élt, nyelve, vallása, története nyomtalanul eltűnt, de nevét átvette földjük, melyre később németek telepedtek s a népet is magukba szívták.

A teuton-rend először Kulmban állapodott meg. Megfékezte a poroszokat ugyanúgy, ahogy Nagy Károly a szászokat, a nép egy részének elpusztításával, várak építésével, melyekből vigyázhattak rájuk, ilyenek voltak Königsberg és Marienburg.

Néhány évvel később Livóniában egy püspök ugyanarra a célra a kard testvérei rendjét alapította, máskép Krisztus-lovagokét, akik meghódították Livlandot és Esztlandot. A rigai püspökkel való viszályuk a teuton-renddel való egyesülésre kényszerítették őket. 1309-ben Marienburg lett a rend fővárosa és nagymestereiké, akik Poroszországon, Livlandon, Esztlandon és Kurlandon uralkodtak; művelték és az európai nemzetek egységébe vitték ez országokat. Ma is ezek a tartományok Poroszország leggazdagabb és legfejlettebb részei. A teuton-lovagok egész a XV. századig fölényes szerepet játszottak északi Európában.

Montforti Simonnak Dél-Franciaország népei ellen indított keresztes háborúja eleinte szörnyű eredményű volt.

Míg a kereszténység harcosait a szentföldre küldte a hitetlenek ellen, a maga kebelében még roppant sok eretnek élt. Ilyenek voltak Dél-Franciaország lakói. Ez az ibériai, gall, római, gót, mór keverékből álló népség a nyugati hittől egészen eltérő vallási fogalmakat alkotott magának. Albigoknak hívták őket, fővárosuk után. 1167-ben Tuluz mellett Nikéasz konstantinápolyi görög elnöklete alatt zsinatot tartottak, amelyen több keleti egyházfogalmat fogadtak el; a nyugati papokat, sőt Szent Bernátot magát is szidalmakkal fogadták. Ez az egyház mindenüvé téritőket küldött, tanaik Flandriában, Németországban, Angliában, sőt Itáliában is hívekre találtak. Overnyben egész sereg banda fosztogatta az egyházakat és megszenteltelenítette a szent eszközöket.

A dél gazdag, ragyogó városai között első volt Tuluz, melynek grófja, II. Rajmond egyike volt a leghatalmasabb uraknak. Ott volt még a barszelonyai ház, mely úr lett Aragóniában és Russzilyont és a Provanszt is bírta, aztán a kis pirenéusi urak, függetlenek, büszkék, kalandszeretők, akik sem az egyház, sem a király előírásaira nem adtak semmit.

Franciaország déli része régen különvált az északitól. Már Dagobert, Martel Károly, Pipin, Nagy Károly, Kopasz Károly és Kapet Hugó alatt is megkísérelték többször a külön szervezkedést. Más volt a nyelvük, más a szokásuk. A kereskedelem jómódúakká tette polgárait, fényűzőkké az urakat s ezek együtt békét teremtettek az országban. De e városokban és fényes udvarokban, melyek annyi anyagot szolgáltatnak a trubadúrnak, a

Páris városa a XII. században.

vallási doktrínákat épp oly könnyedén kezelték, mint az erkölcsöket. Az eretnokség uralkodott mindenfelé.

III. Innocent rá akarta tenni kezét az eretnokség e földjére. Előbb az inkvizíciót szervezte a szektáriusok ellen, mely törvényszék földadata volt kikutatni az eretnekeket és Ítélni fölöttük a kínzás segítségével, ami számtalan embernek okozta halálát anélkül, hogy az eretnokséget kiirtotta volna.

A pápa VI. Rajmondhoz követül Kasztelnó Péter szerzetest küldte el, aki az eretnekek kiűzését követelte, de hát a római egyház szempontjából valamennyi lakos az volt s így Kasztelnó nem ért el semmit. A pap az örök tűzzel fenyegette meg Rajmondot, ez pedig megfojtatta, mikor hazatértében a Rón folyón átkelt (1208).

Innocent erre átok alá vetette a tuluzi grófot. Mindenkit föloldott bűnei alól, aki hajlandó fegyverrel menni ellene.

A szitói szerzetesek hirdették ezt a keresztsháborút. A burgonyi herceg, Never, Ankszerr, Génua grófjai, a reimszi, szenszi, ruani, otumi és más püspökök, lotaringiaiak és németek tömegesen álltak a seregbe. Három hadsereg tört be Dél-Franciaországba. Vezérük a kicsi, lelkes és kegyetlen Montfort Simon volt.

Előbb a bezieri grófot támadták meg. Városát bevették. A pápai követ parancsára valamennyi lakosát megölték, számszerint 30.000-et, mert nem tudták, melyik közülök nem eretnek. Karkasszon is elesett. Az országnak Montfort lett a feje s a lovagok osztozkodtak rajta.

Rajmond azt remélte, hogy őt kímélni fogják és maga Innocent is emellett volt, de a legátusok csak úgy akartak neki megkegyelmezni, ha valamennyi alattvalóját bűnbánó ruhába öltözteti, nemeseit megfosztja kiváltságaiktól, elbocsátja minden katonáját, elpusztítja várait és a szentföldre zarándokol.

A gróf kinevette e föltételeket, tehát a legátusok támadásra serkentettek. Északról tömegesen érkeztek emberek, akik a vérfürdőben részt akartak venni.

Raimondot legyőzték Kasztelnandari mellett és a győztesek osztozkodtak birtokai rongyain.

Rajmond az aragoniai királyhoz menekült, II. Péterhez. Valamennyi pirenéusi úr hozzá szegődött, mert őt tekintették vezérüknek. A mureti csata, melyben elesett, eldöntötte Délfranciaország sorsát (1213). Két évvel később a lateráni zsinat megerősítette Rajmond letételét s az urak legnagyobb részét megfosztotta birtokaitól. Birtokaikat a szentszék a keresztsháborúban résztvett hatalmas báróknak ajánlotta föl, de azok nem fogadták el a vérrel áztatott javakat. Montfort elfogadta őket. Kimondták, hogy az eretnek nemesek özvegyei tíz éven belül csak francziához mehetnek nőül. A déli civilizáció teljesen tönkrement e barbár háború alatt. De III. Innocent bántotta a lelkiismeret, nem tudta bizonyosan, nem követett-e el nagy

igazságtalanságot: „Add vissza birtokaimat — szolt hozzá Foa grófja — ha nem, az utolsó ítéletkor elkérem mindenedet, a földet, a jogot, az örökséget.“ „Elismerem, felelte a pápa, hogy nagy igazságtalanság történt veled, de nem az én rendeletemre és nem vagyok hálás azok iránt, akik azt cselekedték.

Nagy nyomorúságában a déli népnek eszébe jutott a francia király. MontPELLIÉ neki adta magát és FÜLÖP ÁGOST fiát, Lajost küldte hozzájuk e francia lobogóval. Mikor RAJMOND fia Tuluz mellett megölte Montfortot, Lajos még egyszer visszatért és Montfort örököse, Amori följánlotta a királynak Montfort hódítványait, melyeket új alattvalói ellen úgy sem tudott megvédeni. Fülöp, aki akkor a sir szélén állt, visszautasította az ajánlatot, melyet utóda öt évvel később elfogadott.

A keleti kereszties háborúk előtt, alatt és utánuk a nyugaton is folyt egy, mely csak kevés népet hozott mozgásba, de szintén nagyon mozgalmas volt. Mikor Martel Károly és Kis Pipin az arabokat elűzte Franciaországából, megelégedett azzal, hogy visszavetette őket a Pireneusok túlsó oldalára. Ezt az erős falat az európai kereszténység végső határának tekintették. Spanyolországot Afrikával együtt a muzulmánoknak szolgáltatták ki. De Spanyolország a mohamedán betörés előtt keresztény volt, lakosságának legnagyobb része az is maradt, sőt valamennyi része nem is volt meghódítva. A kis kantábriai földterület a Pireneusok alatt, független maradt s ápolta tovább lelkesen a kereszténység tüzét. Oda menekültek a leigázott népek romjai is. Hermanrik és a szuevek a vizigót betörés idején, Pelasz és társai az arab invázió elől. Ott megállapodtak. Gihon volt a fővárosuk a tengerparton. Az Oczeánnak támaszkodva háttal, szembe fordultak az ellenséggel.

Lassan tért hódítottak s nemsokára elhagyták a partot és Gihont, hogy Aszturiába nyomulva, Ovidót tegyék meg fővárosukká. Ez volt királyuk székvárosa és királyságuk neve (760).

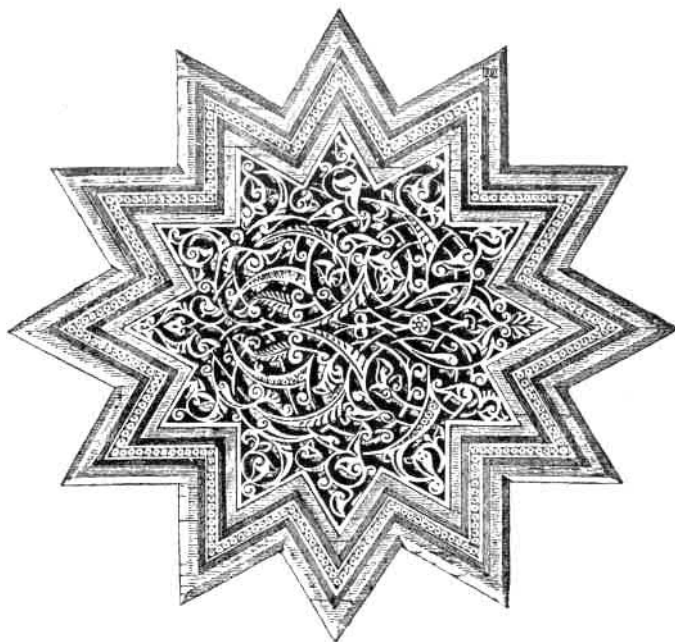
Ekkor hatalmas szövetségesük akadt a kereszténység nagy védőjében, Nagy Károlyban, aki két helyen, Pampelunánál és Barszelonyánál frank uralom alá helyezte a Pireneusokat. Most már képesek voltak az ellenséget visszavetni. II. Alfonz alatt Lodosz mellett Galicziában megsemmisítettek egy ellenséges hadsereget.

Nagy Károly után a gaszkonyi spanyolok Azuar alatt 831 táján megalapították a navarrai királyságot és a barszelonyai grófok örökösökké tették magukat. Mikor az aragoni urak kezét nyújtottak a barszelonyai grófoknak, a navarrai királyoknak és a leoniaknak, a Pireneusokra támaszkodó elég nagy területe fejlődött a keresztény fejedelemségeknek, melyek délfelé nyomultak.

Az északi arab tartományokban lázadás zajlott le, mely megrendítette a kordovai kalifátust, megkönnyítette e kis keresztény államok fejlődését.

III. (Nagy) Adolf (862—910) nagyot volt képes haladni. Parti birtokaihoz, Biskajához, Aszturiához és Galiciához Burgoszt, Torót és Zamorát, Szalamankát és Koimbrát csatolta. A keresztény államok között már érintkezés is fejlődött. Alfonz szövetségelt a navarrai királylyal. Mórölő Szent Jakab lett nemzeti szentjük és a spanyolok tömegesen zárandokoltak komposztellai templomába. 914-ben már Leonba helyezik át Ovideóból az aszturiaiak fővárosukat. Ettől kezdve határozottan fölveszik a harcot a mórokkal.

A X. század azonban nem volt nagyon szerencsés a keresztényekre. Egyenlenség támadt, amellet a kalifátus III. Abdékaniével ismét föllendült, s különösen Almanzorral II. Hesam alatt. A szimankaszi nagy vereség 940-ben s a sok vizsály Leont nagyon megalázta. Almanzor súlyos kézzel nehezedett a kereszténységre. Leigázta a kasztíliai grófságot, elvette Szalamanka, Zamora, Asztorga, sőt León várost, melyet teljesen megsemmisített (984). Később Koimbrát, Lamegót, Bragát és Komposztellát vette el. Keleten Barszelonyát foglalta el 997-ben, s ekkor minden a birtokában volt, amit a keresztények hosszú időn át meghódítottak. De mikor ötven győzelem után először megverték Katalanzor mellett, éhhalállal ölte meg magát bánatában 998-ban. A kalifátus minden ereje eltűnt vele. A XI. században szétbontott az arab birodalom, míg a keresztény államok ismét közeledtek egymáshoz.

Baalbeki templom romjai Szíriában.

A FRANCZIA KIRÁLY ÉS A PÁPASÁG KÜZDELME.

A sok háborúhoz Fülöpnek pénzre volt szüksége. A hadsereg, a hajóhad, az adminisztráció költségei roppantul emelkedtek, a bevételi források pedig ugyanazok maradtak, mint a hűbéres időkben. Fülöp tehát mindenhez hozzá nyúlt, amiből pénzt lehetett csinálni. Fosztogatta a zsidókat, ez hagyomány volt. Leszállította többször a pénz értékét s a papságot megadóztatta. Ez vihart szült. Ez a pápa és a császárság harcának megújítása volt.

A katalóniai származású VII. Bonifác Lionban és Párisban volt szerzetes. Mikor II. Czeleszt lemondása után pápának választották, a hatalmas Kolonna-család azzal vádolta, hogy ő kényszerítette elődjét a lemondásra. Erre száműzte a Kolonnákat. Beiktatása napján lova kantárát a szicíliai és a magyar királyllyal tartatta, a kik a lakoma alatt koronával a fejükön szolgálták ki. Harciasabb hangot használt még III. Innocentnél is és a királyságot teljesen a tiara alá akarta rendelni. Pedig hát más idők jártak. Nagy ereje volt neki is az, ami Jusztiniánnak. Amaz a római jog összes rendelkezéseit gyűjtette össze, ő az összes kánoni jogokat, a pápák rendeleteit, melyek folyton szaporodtak.

Kánonisták magyarázták ez egyházi törvénykönyvet, még pedig termé-

szetesen a pápa intenciói szerint. S minden országban kitűnő ügyvédei voltak. Az ő kezében voltak a diszpenzációk, melyeket drágán fizettetett meg. Ismét rendelkezni akart az egyházi adományokkal. III. Honoriusz azt követelte, hogy minden templom két alapítványt a Szent Széknek tartson fenn; IV. Kelemen, V. Kelemen és Vili. Bonifác pedig minden adományozás jogát már a pápa számára követelte. Angliát III. Henrik alatt olasz papok árasztották el; 1199 óta III. Innocent minden keresztény papra jövedelme negyedrésztét róttá ki adó fejében, melyet külön adószedői vettek be. Utódai mindenféle ürügy alatt újabb ilyen rendeleteket adtak ki s a mellett nem szabad elfeledni azt, hogy a középkorban Németország egyharmada, Francia- és Angolország egy ötödé a papság kezében volt.

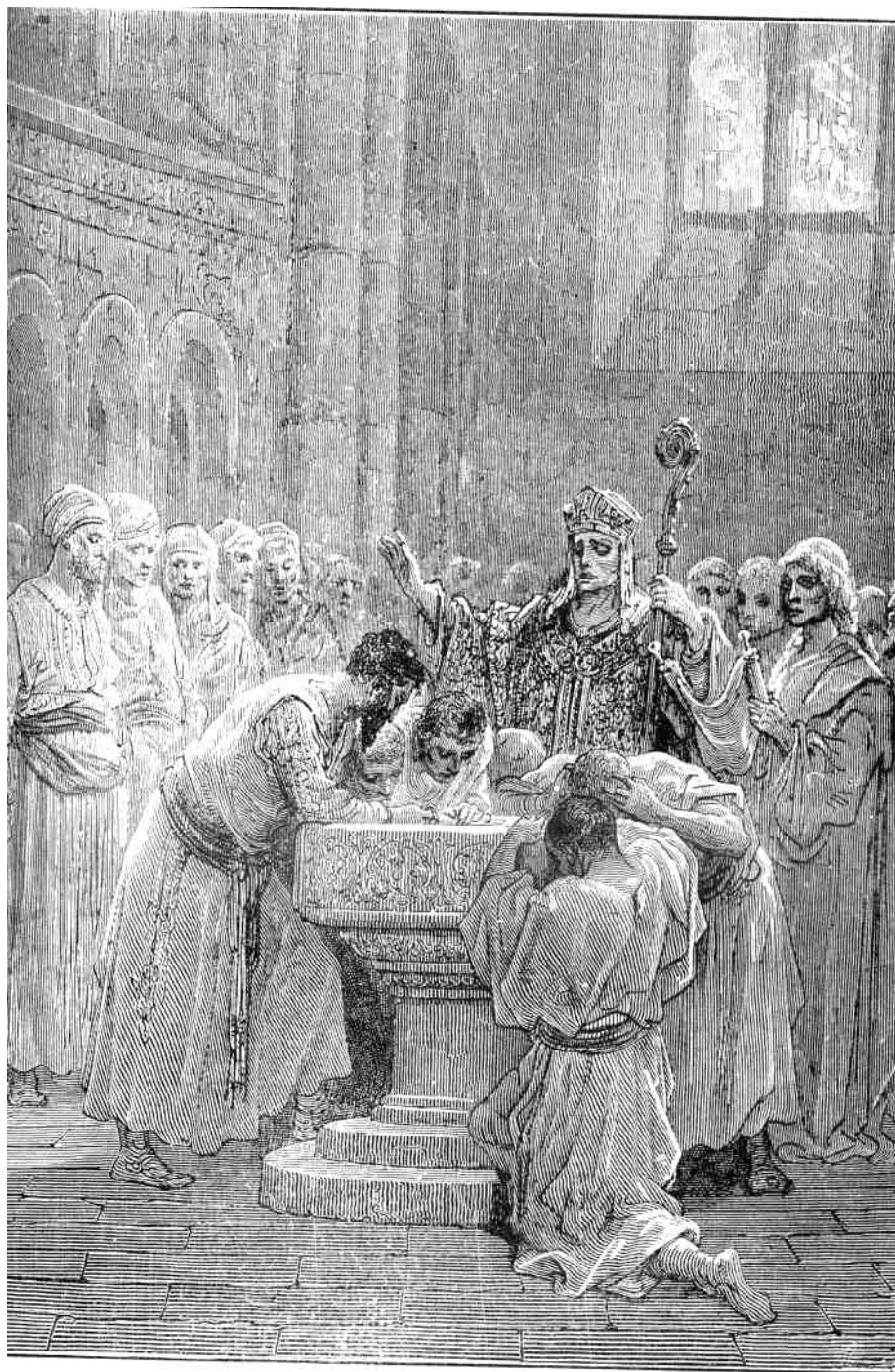
A papság e nagy gazdagsága nyugtalanította a fejedelmeket, többen közülük további gyarapodása meggátolására külön rendszabályokat léptettek életbe. Törvény útján állapították meg, mennyi földet szerezhet a papság. Ilyen volt az Angliában 1279-ben megállapított „holtkéz-szabályzat“.

Az egyházi bíraskodás erős versenytársa volt a világinak. A papokat kivonták a világi törvények alól, de sokan egyszerű fogadalom útján is elérték ezt a kiváltságot s egész sereg ügyet maguk a világiak egyenesen az egyházi törvényszék elé vitték. Sok király támogatta is ezt a rendszert, mert az által a hűbéresek többet veszítettek, mint ők. De Angliában al XII. század derekán a papi bíraskodás terjeszkedése véres harcokra vezetett a papság és a világi között. Beket Tamás diadalmaskodott.

A kánoni jogra támaszkodva, mely látszólag neki adott igazat, VIII. Bonifác meg volt győződve arról, hogy valamennyi király neki alattvalója. 1300-ban mosolyogtak volna azon, a ki ebben kételkedik. Három évvel később mégis hirtelen minden megváltozott; a világi hatalom, melyet az egyház annyiszor legyőzött, diadalt ült s akkor végképp eldőlt, hogy Európa nem lesz papi uralom alatt. Franciaország mérte az egyházra ezt a nagy csapást.

Sok ideig Franciaország és a pápa érdekei azonosak voltak, időve azonban ezek az érdekek ellenkezésbe jutottak. A háború kemény ember alatt tört ki, aki kérelhetlen volt és semmiféle tekintetet nem ismert.

Szép Fülöp és VIII. Bonifác viszálya 1296 ban kezdődött az adók miatt, melyeket a francia király háború esetére a francia papságra kivetett. A pápa erre kijelentette, hogy papot az ő beleegyezése nélkül nem lehet megadóztatni. Kiátkozott minden papot, aki engedelme nélkül adót fizet s azt is, aki ilyen adót ki merne vetni. (1296). Ez az egyház roppant területeinek a nemzeti szükségletek alól való kivonását jelentette volna, államnak alapítását az államban. A francia király pedig nem engedhette meg, hogy az ország területének egy ötödé tőle így elidegeníttessék. Fülöp tehát azzal válaszolt, hogy minden idegennek megtiltotta a Franciaország-

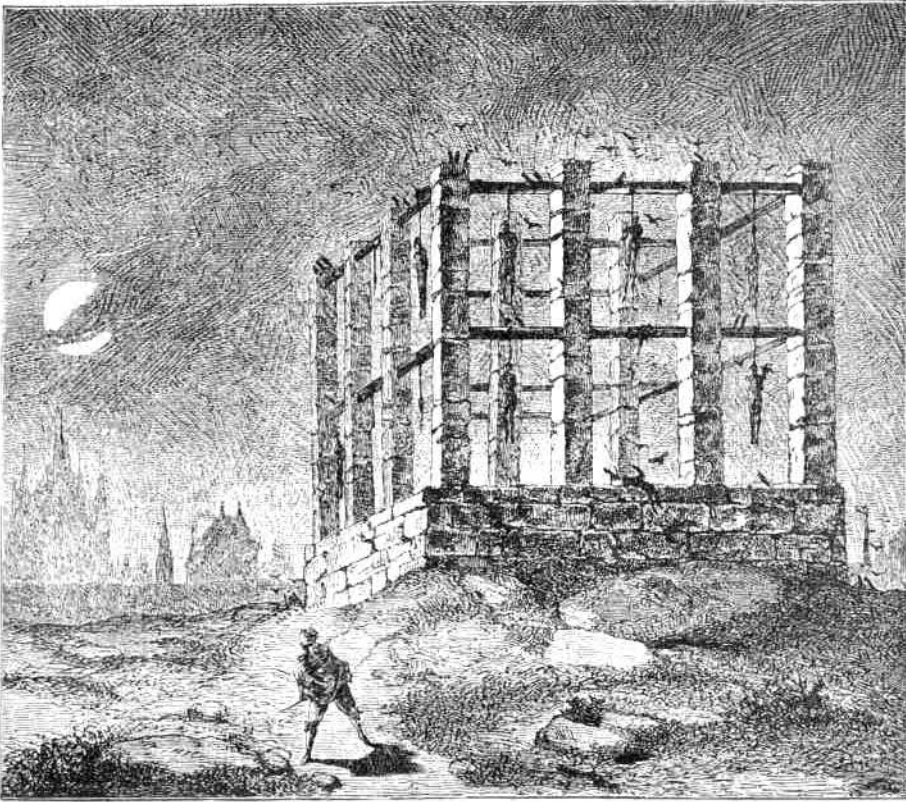
Az elfogott emir megkeresztelése

ban való tartózkodást, ami minden római pap kiűzésével egyértelmű volt. Egyben megtiltotta, hogy engedelmé nélkül a királyságból pénzt vigyenek ki, ami a Szent Szék jövedelmének megszüntetését jelentette. A pápa a királynak e határozott föllépésétől megijedve, egy lépéssel hátrált. Kérte, kergesse el rossz tanácsadóit, könyörgött, hogy kímélje az egyházat. De Fülöpöt ez nem elégítette ki. Kijelentette, hogy a pap épp oly alattvalója az államnak, amint tagja az egyháznak s köteles a király védelmében részt venni, ha nem fegyverrel, hát pénzzel. A pápa erre elismerte a király adóztatási jogát, magának csak az esetleges túlkapások ellenőrzését tartotta fön. A kibékülést Szent Lajos szentté avatásával ülték meg. Ám a viszály 1301-ben a pápának az ország belső ügyeibe való gőgös beavatkozása folytán újra kitört. Egyik követe, Szészet Bernát palmieri püspök, szemtől szembe daczolt a királylyal. A király erre összeesküvés ürügye alatt letartóztatta s port akasztott a nyakába. De még sem mert egy püspököt közönséges gonosztevő módjára elítélni s fölhívta a narbonni érseket, hogy kánoni úton fossza meg méltóságától. Az érsek jelentést tett a pápának, ez pedig zsinatot hitt egybe s átokkal fenyegette a királyt, amiért kezét emelt egy püspökre. Ugyanakkor azzal vádolta Fülöpöt, hogy népét, papokat és világiakat egyaránt kifoszt, adóval sanyargatja őket s megrabolja az egyházat. Egyúttal hivatkozott arra, hogy létezik egy hatalom, mely a királyé föltt is áll: ez a Szentszék. „Isten föltt helyezett — így szólt Bonifác. Hidd el, hogy van aki föltted áll, hogy az egyház fejének alattvalója vagy. Aki máskép gondolkodik, örült, aki őt támogatja, eretnek“.

Igen, csakhogy a törvénytudók szerint a római jog alapján viszont a királyt korlátlan hatalom illette meg s joga volt beleavatkozni az egyház ügyeibe is. Fülöp azt akarta, hogy a püspökök, mint többi alattvalói, szintén a királyi törvényszékeknek legyenek alávetve, mint Nagy Károly idejében voltak. Ezek az ellenkező fölfogások természetesen összeütköztek. Fülöp kijelentette udvara előtt, hogy kitagadja fiait, ha annyira lealacsonyodnak, hogy világi dolgokban istenen kívül más hatalmat is fölttük állónak ismernek el.

Fülöp elégettette a pápai bullát 1302-ben, kitűnő minisztere F l o t t Péter azonban egy kivonatát terjesztette a nép között, melyekben azok a kifejezések voltak kiemelve, melyekkel a pápa magának a világi dolgokban is főnhatóságot követel és feleletet is készített, melyben így szól: „Fülöp, isten kegyelméből a francziák királya, Bonifácához, aki pápának mondja magát, kevés, vagy semmiféle üdvözlettel. Hogy ő ripóksége tudomásul vegye . . . stb.“

Fülöp azért mert ennyit, mert tudta, hogy a nemzet mögötte áll. 1302-ben a Notrdam egyházba országgyűlést hívott össze, melyben az egyetemek és községek képviselői először vettek részt s melyet éppen ezért az első „nemzetgyűlésnek“ tekintenek. Papság, bárók, polgárok

A montfakoni bitódomb.

Szép Fülöp pénzügyvivője Angerrand de Marinyi 1300-ban Páristól északra a montfokoni bitónak nevezett alkotmányt építette, melynek az volt a célja, hogy a halálos ítélet után kivégzettek holttestét arra aggassák és elrettentő például ott lógnak és a keselyűknek meg varjajknak szolgáljanak étkül. A montfokoni borzalmas hely építtetője, Angerrand de Marinyi 1305-ban maga is a bitódombra került; a nép végtelenül gyűlölte a minisztert, mint a terhes adókövetések kitalálóját.

mind a királynak adtak igazat s követelték, hogy a nemzet függetlenségét bárkivel szemben is védje meg.

Bonifác viszont egyházi gyülekezetet hívott egybe. Az országnak 45 püspöke ment Rómába Fülöp fenyegetése daczára, aki elkobozta birtokait s pörbe fogta őket. A zsinat megnyílt és Bonifác kihirdette, hogy az egyház egy test, melynek egy feje van és két kardja, az egyik anyagi, a másik szellemi. Az elsőt a királynak és bárónak úgy kell forgatnia, ahogy a szent szék akarja. E kijelentés után kiátkozta Fülöpöt, aki továbbra is megmaradt ellenséges rendszabályai mellett s bullát készült kiadni, melyben Fülöpöt I. Albert császár javára megfosztja a tróntól.

De Fülöp újból összehívta a parlamentet 1303-ban. A törvény tudók ott elkeseredetten támadták a pápát. N o g a r e t Vilmos, a jog tanára Tuluzban, szimoniával, eretnekséggel s a legaljasabb bűnökkel vádolta.

Plazian Vilmos azt indítványozta a királynak, hívjon egybe általános zsinatot s idézze oda Bonifácot. Ez a két ember délvidéki volt; az ő országukra ránehezült a pápa keze, s így nem csoda, ha oly elkeseredéssel vádolták. Dubo a Péter azt követelte, törüljék el a pápa világi hatalmát. Plazian indítványát fogadták el. El kellett fogni a pápát, hogy a zsinat elé hozhassák, melytől elítélését remélték. Nogaret Itáliába ment, érintkezésbe lépett Kolonna Skiarrával, aki a pápa halálos ellensége volt. Bonifác akkor szülővárosában, Aranyiban tartózkodott. Pénzzel megnyerte Nogaret a város polgárőrségének vezérét s így éjjel 400 lovassal s néhány száz gyalogossal Aranyiba nyomult. Lármájukra: „Halál a pápára ! Éljen a francia király !” kiáltásaikra Bonifác azt hitte, hogy utolsó órája ütött. De a 86 éves aggastyán nem mutatott gyöngeséget. Fölvette pápai ruháit, fejére tette a tiarát s a trónra ülve, egyik kezében a kereszttel, a másikban Szt. Péter kulcsaival várta az ellenséget. Azok kényszeríteni akarták, hogy mondjon le „Sátán fia, — kiáltott Kolonna, — mondj le a tiaráról, melyet bitorolsz F* „Itt a nyakam, itt a fejem, — felelte a pápa — elárultak, mint Krisztust. Ha meg kell hallnom, mint pápa halok meg.“ Kolonna lerántotta a trónról, páncélkesztyűjével arczu! ütötte s meg is öli, ha Nogaret meg nem akadályozza. „Lásd — szólt Nogaret — lásd te szegény pápa, uram, a francia király, aki bár oly messze van innen, mégis megvéd általam “ így beszélik el e jelenetet.

De Nogaret nem tudta rászáni magát, hogy az aggastyánt Aranyiból kivonsolja. A nép ez alatt magához tért meglepetéséből. A polgárok és parasztok fegyvert fogtak s elkergették a francziákat. A pápa attól tartott, hogy megmérgezik s három napig egy falatot sem evett. Röviddel aztán az elszenvedett sértések fölött érzett szegyenében és elkeseredésében meghalt.

VIII. Bonifácczal megdőlt a római pápák büszke hatalma, mely két századdal korábban mezítláb, hóban, három napig várakoztatta a császárt, a világi hatalom fejét. De ezt a bosszút a francia király állta. Szép Fülöp nem tudott sikert aratni a flamand miliczia ellen, de a pápa ellen igen. Győzelmét csak akkor látta biztosnak, mikor már a kezében volt.

Bonifác utóda IX. Benedek ki akarta békíteni a pápaságot a francia királylyal, Bonifác összes átkait megsemmisítette, kivéve azt, melyet Nogaret, Kolonna s társai ellen mondott. Beszélték, hogy Benedek méregtől halt meg, de ez nem valószínű. Fülöp mindent megtett, hogy ura legyen az új pápa választásának. G o t Bertrand bordói érseket tette meg pápának, aki megígérte, hogy mindenben kedvében fog járni.

Attól a pillanattól fogva, hogy a pápai hatalom meghódolt a francia király előtt, erkölcsi tekintélyéből sokat vesztett a keresztény világban. V. K e l e m e n nem mert Rómában megjelenni. Lionban koronáztatta meg magát s 1309-ben Avinyonban telepedett le, ahol laza erkölcsi és a francia királylyal szemben való meghunyászkodása közbotrányt okozott. Utána hét

Előadás a párisi egyetemen a XIII. században.

pápa székelt Avinyónban. (1309—1376). Ez a pápasága avinyoni fogsága, mely előkészítette a nagy nyugati szakadást, a reformáció előfutárát.

Fülöp Bonifácot halála után el akarta ítéltetni s csontjait mint eretnekét elégetni. Kelemen mindent elkövetett, hogy kiszabaduljon a csapdából, melybe jutott, de hasztalan. Nem akart e dologban ítéletet mondani, de mégis kénytelen volt zsinatot összehívni, mely 1311-ben kimondta, hogy VIII. Bonifác jó keresztény volt, de azt is, hogy Fülöp semmit sem vétett az egyház ellen.

A pápa és a király közti béke egyik föltétele a templomosok katonai rendjének eltörlése volt. A keresztes háború ez eleven emléke, a Szent-széknek híve, mely szoros kötelékben állt az európai, különösen a francia nemességgel, óriási kiterjedésű birtokainál és roppant sok tagjánál fogva a királyságra veszélylyel volt, annál is inkább, mert kitűnő katonai szervezete volt s tagjai vakon követték a nagymester parancsait. Amellett roppant gazdag volt a rend.

Senkisé tudta, mi történik rendházaikban. Minden titokzatos volt, soha avatatlan szem oda be nem hatolt, de azért orgiákról, botrányokról, szentségtelenségekről egyes hírek kerekedtek. 1307. okt. 13-án a templomosokat egész Franciaországban letartóztatták. Oly nagy volt Fülöp befolyása, hogy kívánságára Európa többi államaiban is letartóztatták őket. Hiába akarta V. Kelemen ezt a port a maga törvényszéke elé vinni. Fülöp kijelentette, hogy ebben ő illetékes. Titkos szentségtelenséggel, mely erkölcstelenséggel vádolták őket s a templomosok nem tudták a vádak alól magukat teljesen tisztázni. A kinpadon mindent bevallottak, amit csak bírának kívántak. Fülöp 1308-ban a túri gyülekezeten kimondatta, hogy a lovagok halálra érdemesek. ítélethozatalra tartományi zsinatok ültek össze; a párisi törvényszék 54 templomost tűzhalálra ítélt s ezt az utálatos ítéletet végre is hajtották. Két évvel később a vienni zsinaton V. Kelemen kimondta a templomos rend eltörlését. Mire Fülöp kezébe vette a keresztet s kijelentette, hogy elmegy helyettük a Szentföldre. Végre 1314-ben Mólé Zsák nagymestert s több más méltóságot kiengedtek a fogságból. Annyit szenvedtek a kinpadon s a börtön nedvességétől, hogy csontjaik szétmállottak. A nagymester és a normand parancsnok visszavonták vallomásukat, mire márczius 11-én elégették őket.

Fülöp 1314 november 29-én halt meg.

Ez uralom alatt a kormányzás új elemei jelennek meg, illetve szervekednek: a parlamentek, az országos képviselő-testületek. Az 1303-iki rendelet megállapítja, hogy évenként kétszer két hónapon át Párisban országgyűlés tartandó. Ruanban a kincstári törvényszéket s Troában a „nagy napokat“ szervezték. 1312-ben törvénygyezetemet alapítottak Orleanban, ami a törvénytudók számára az lett, ami a párisi egyetem a teológia számára. Az államügyészség intézménye is Fülöp alatt lépett életbe.

Fülöp gyakran változtatta a pénz értékét s annyira akadályozta az úri pénzek gyártását, hogy az urak inkább eladták neki pénzverő jogukat. Sok pénzre volt szüksége, azért a jobbágyoknak pénzért megadta a szabadságot és nagylelkűen azt hangoztatta, hogy minden emberi teremtmény egyenlő legyen. Mindent megadóztatott, még a kereskedelmi füveket is, ami 1304 ben Párisban iszonyú lázadást támasztott. A pénz hatalom lett, forgatása 13 bank, illetve pénzváltó-üzlet alapítását tette szükségessé az ország különböző városaiban. A háború már megszűnt hűbéres lenni s inkább zsoldossá vált, Fülöp a flamand hajóhadat génuai hajókkal verte meg.

Utána három fia uralkodott.

Az első X. Lajos. Alatta a nemesség hevesen állást foglalt a törvénytudósok ellen; szövetségeket alakított, megígérte Szent Lajos kora régi jó idejének visszaállítását s magát a királyt is belevonta ebbe a reakcióba, melynek Fülöp miniszterei: Marinyi, (1. 512 oldalon a képszöveget) Preszl azonban áldozataul estek. Lajos folytatta a jobbágyok fölszabadítását, kiknek szabadságukat meg kellett váltaniok.

X. Lajos halálakor 1316-ban, kinek csak áldott állapotban lévő özvegye és egyetlen leánya, Johanna maradt, föl merült a nők örökösödésének a kérdése. A bárók, különösen a burgonyi herceg, Johanna nagybátyja, azt akarták, hogy ha a királyné nem szül fiút, a korona az elhunyt király leányára szálljon. A királynénak fia született, aki öt nap múlva meghalt. Erre Fülöpöt, X. Lajos fivérét, a régenst királylyá avatták Reimszban s ő kijelentette a papok és Páris polgárai által, hogy nő nem örökölheti a francia koronát, mely elvnek azelőtt soha nyoma sem volt.

V. Fülöp bölcs intézkedéseket tett a vizek s erdők igazgatása, a sulyok és mértékek egységesítése körül, amellet azonban kérlelhetetlenül üldözte a francziskánusokat és a zsidókat. Mikor fiútód nélkül halt meg, a né azt hitte, hogy Fülöp családján átok nyugszik.

Utóda VI. vagyis Szép Károly hasonlóan uralkodott. Üldözések napi renden voltak. A parlamenti emberek mind vakmerőbbek lettek s föl akasztattak egy délvidéki urat, L'Iszl Zsurdent, aki kegyetlenségéről volt híres.

Külföldi politikájában nevezetes, hogy támogatta az akkori angol forradalmat, mely II. Edvard angol királyt letaszította a trónról s Gujana és Pontiő birtokáért, Edvard fiának hódolatát fogadta. Kevésbé múlt, hogy Németországban meg nem kapta a császári koronát.

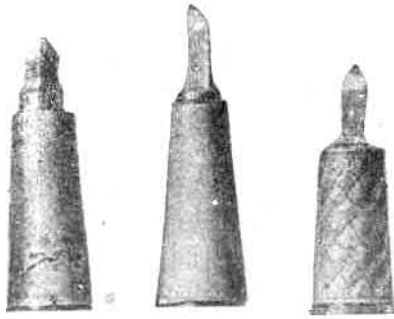
Családján tényleg a végzet keze nyugodott. Valamennyien korán haltak el: Szép Fülöp 46, X. Lajos 27, V. Fülöp 28 és VI. Szép Károly 34 éves korában. A nép isten büntetését látta ebben, amiért ez a család VIII. Bonifácot arculüttette, XL Benedeket állítólag megmérgezte és máglyára vitette a templomosokat.

Nagy Károly szellemének kora ez időkbén a végéhez közeledik; minden,

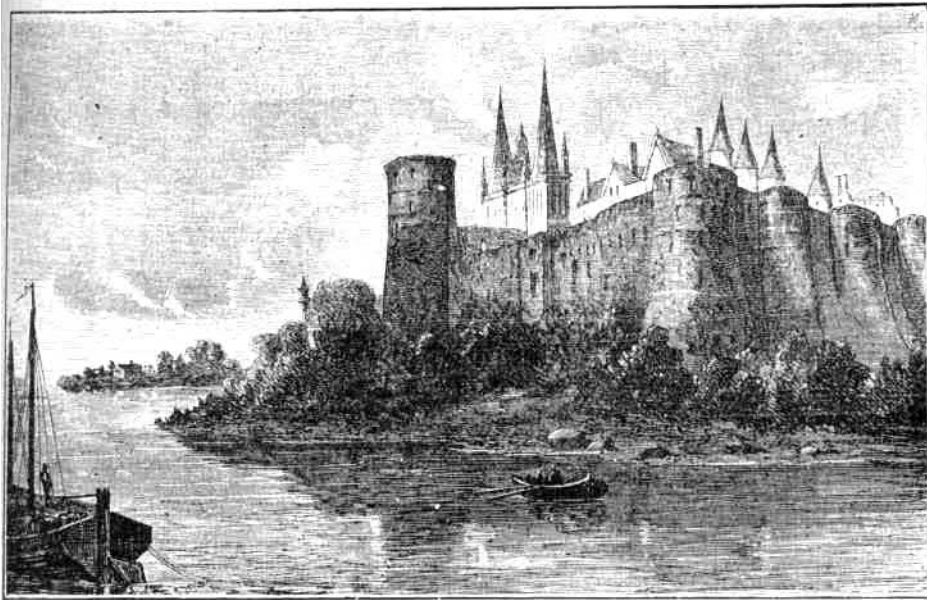
keresztes háborúk, lovagkor, hűbéresség vagy elmúlt, vagy mulóban volt, a pápa fogságban volt Avinyonban, Kapet Hugó utóda deszpota és a közemberek gyermekei ültek a parlamentben a papsággal és a nemesekkel szemben.

Lassan kialakultak a viszonyok, melyekben a császári, királyi, fejedelmi kiváltságok túlságos hatalma ellen harczba indult a főuraknak, a hatalmasoknak, a gazdagoknak függetlenséget kereső törekvése, a hatalmasokkal szemben pedig a nagy közrend, mely érezte, mily nagy terheket visel s aránytalanul kevés erővel áll szemben a hatalmasokkal.

Ezekkel párhuzamosan járt az, hogy minden tiszttség, méltóság körében így az egyháziakban is sok visszaélés, túlkapás megrendítette a hitet a méltóságok különösségében, vezérlő eszmékben, jelmondásokban és zűrzavaros érzések és vélemények csiráztak a népekben.

A lovagtorna vivópóznáinak vashegye.

Azanzseri várkastély.

AZ ANGOL INTÉZMÉNYEK FEJLŐDÉSÉNEK KORA.

A magna carta a 63. pontja összefoglalja azokat a jogokat, melyeket Edvard, I. Vilmos és I. Henrik angol királyok biztosítottak alattvalóiknak, amely jogok az angolszász időből való germán szabadságot összekapcsolják a normann hűbérséggel, úgy, hogy abban az egész angol nép érdekei védelmet találjanak.

A papság teljesen szabad kezet nyert választásaiban és az egyházi hatóságok betöltésében, még pedig azonnal, mikor az állás megüresedett és a király pedig ígéretet tett, hogy törvényesen beigazolt ok nélkül szentesítését meg nem tagadhatja.

A bárók számára biztosította a carta a hűbérjavarok örökségét és csak meghatározott örökségi adót kellett fizetni a királynak, azonkívül csak az ősi szokás szerint való segélypénzekkel tartoztak a királynak, még pedig: a királynak fogságból való kiváltásánál, az elsőszülött fia lovaggá ütésénél és az elsőszülött leánya eljegyzésénél. Amikor király pedig hűbéri hadiszolgálat helyett a pénzbeli segélyt, vagy a címerpénzt kéri, azt mint rendkívüli segélyt az országgyűlés adja meg. Arra az összes főpapok, papok, bárók mind írásban meghívandók, a többi kisebb és közvetlen hűbéres pedig általános felhívással. A carta a városok kiváltság- és sza-

badságleveléit újra megerősítette és az idegen kereskedőket megóvta a korábbi jogtalan, önkényes adóktól és hányadoktól.

A törvényszék védelme és igazságszolgáltatása mindenkinek szolgálatára áll, az igazságszolgáltatást senkitől sem lehet megvonni, nem szabad elodázní. Senkit sem szabad természetes bírájától elvonni és nemes embert rangbéli törvényszékének, az ország törvényei szerint való ítélete nélkül sem elfogni, sem számúzni, sem meggyalázni, birtokától megfosztani, semmiféle módon megkárosítani nem szabad.

Békében bárki szabadon költözhetett, utazhat szárazon és vizen, minden kereskedő szabadon üzheti üzleteit. Közös mérték kötelező az egész országra. A magánperekben a törvényszék, mely a legfelsőbb királyi törvényszékből ágazott el, nem ott ítélik, ahol a király idózik, hanem állandó helye van. Az apróbb perek elintézésére pedig az országot bírák utazzák be. A rendőri bírságokat is meghatározta a nagy karta és pedig a kihágás nagysága szerint, amelyek megítélését a községi társainak ítéletére bízza. A nemes embertől a végrehajtó nem vehette el az életfenntartáshoz szükséges legfontosabbat, sem a földművestől a szántó-vető eszközeit. A nagy kartában végül általános amnesztiát adott a király.

A nagy karta Földnéküli Jánostól származik. Az angol királyi hatalom nagy ereje kezdetben a bárókat, a papságot és a polgárokat egyesítette ellene. Összetartásukból, szervezkedésükéből, a közszabadság kelt életre.

János halála után a bárók fia, III. Henrik mellé álltak. Ez a gyermek Pembrok gróf gyámsága alá került. Vele megerősítették a nagy kartát (1216).

Uralma alatt a királyi hatalmat elnyomták az udvari intrikák. Előbb Pembrok, majd Burg Hubert s a vinceszteri püspök gyakoroltak rá végzetes befolyást. Ez utóbbi egész sereg honfitársát ültette be a nagy méltóságokba, ami a normand bárókat nagyon elégületlenné tette. Később (1236) III. Henrik provanszi Eleonórárt vette nőül s ekkor a provansziak tódultak az udvarba, míg a királyné nagybátyja, szavójai Péter, egész sereg fiatal szegény lányt hozott hazulról, kiket a báróknak a király kényszerítése folytán el kellett venniök. Eleonóra egy másik nagybátyja kanter bőr érsek lett. Végre a római udvar a római papok iszonyú tömege által kiknek angol birtokokat adott, úgyszólván birtokba vette Angliát. Amellett azonban háború sem emelte a királyi korona fényét. Szent Lajos megverte Henriket Taillburg és Szén mellett; második fia, Edmond, akinek Sándor pápa följánlotta a nápolyi koronát, nem foglalhatta azt el, mert Manfréd megelőzte. Bátyját, Kornvall Rikardot, kit a sváb ház ellenségei császárnak választottak, nyomban cserben hagyták, amint a pénze elfogyott.

Henrik mindenféle eszközzel pénzt akart szerezni. Fosztogatta a zsidókat, mindenféle szörnyűséggel vádolta őket, s azok, hogy bőruket megmentsék, fizettek is. Persze, mikor a keresztény pénzekre került a sor, ott voltak nyomban a bárók, akik nem engedték magukat kifosztatni.

Bár Henrik négyszer is esküt tett a nagy karta betartására, folyton s különösen adó dolgában megszegte azt. Annál inkább meg merete azt tenni, mivel a pápa is feloldotta esküje alól. 1258-ban IV. Sándor egy követe jött Londonba s Edmond itáliai küldetésére 40,000 márkát követelt. A bárók ekkor elhatározták, hogy nem csak esküvel, de közalkotmánynyal is megkötik a király kezét. Az okszfordi nagy zsinat, az első gyülekezet, melynek hivatalosan a parlament nevet adták, kényszerítette a királyt, hogy a reformok ügyét 24 báróra bizza, kik közül csak 12-öt választhatott ő maga. Ez a 24 báró kihirdette a híres okszfordi pontokat: a király megerősíti a nagy kartát; a 24 báró minden évben kinevezi a nagy kancellárt, kincstárnokot, bírakat és más köztisztviselőket, a várkastélyok parancsnokait. Határozatuknak ellenszegülni főben járó bűn. A parlament évenként háromszor összehívandó.

Henrik tiltakozott és Szent Lajost kérte föl békebirónak, aki az amieni gyűlésen a király javára döntött. De a bárók nem fogadták el a döntést, sőt fegyverrel támadtak Henrikre Montfort Simon lésteri gróf vezetése alatt s a lyúzi csatában (1264) fiával, Edvarddal együtt elfogták. Montfort uralkodott a fogoly király helyett. Ő szervezte az első teljes angol nemzeti képviseletet az 1264. decemberi rendelettel, amely előírta, hogy abba grófságonként két lovag választandó s két polgár minden nagy városból.

Így nyert megerősítést az angol nemesek és polgárok termékeny szövetsége. Montfort gyanús volt a nagyok előtt, azért nem sokáig tartotta meg a hatalmát. A glószteri gróf szakadást idézett elő, Edvard elmenekült. Ketten sereget gyűjtenek s Evzem mellett megverik Montfortot, aki ott el is esett (1265). Henrik újra elfoglalja a trónt, de nem meri Montfort művét megsemmisíteni.

I. Edvard a Szentföldön volt, mikor apja meghalt. Hazatért s megkoronáztatta magát. Uralkodása fontos és dicsőségteljes volt, mert egyrészt a parlamentre vonatkozó választási rendszert megerősítette s mert alatta az ország a gallok területével, melyet meghódított, megnagyobbodott.

A kelta faj mindig független volt a gall hegyekben. Megőrizte bárdjait is, akik azt hirdették, hogy egy napon gall herceg fog ülni Anglia trónján. Egy gall vezér mégis kénytelen volt meghódolni III. Henrik előtt, de Lörlin megtagadta a hódolatot II. Edvardtól, aki az országba nyomult. Elkeseredett harcz után Lörlin elesett. Fejét kiállították a londoni toronyban. Fivére, Dávid foglalta el helyét. Elfogták s felségárulás czimén kivégezték. Edvard Anglia mintájára szervezte a gallok országát, elnémította a bárdokat s hogy eltérítse a néphitet irányától, fiát a „velsi herceg* czimmal ruházta föl, mely czímet azóta (1284) mindig viseli az angol trónörökös.

Skócia is független volt ez időben. Mikor Edvard király lett, a skót trón egy fiatal norvég hercegnőé volt, ki azonban még nem foglalta el.

Edvard eljegyeztette fiával, így akarta a két ország egyesítését előkészíteni. De mikor a norvég szűz eljött, hogy trónját s férjét keresse, kimerültség következtében meghalt az orknei szigeteken. Két trónkövetelő lépett föl ekkor: Baliol János és Brusz Robert. A skótok Edvardot kérték föl békebirónak. Ő Baliol mellett döntött (1292) és kijelentette, hogy azontúl Skócia az ő főhatósága alatt fog állni. Baliol csakhamar le akarta rázni e megalázó föltételt, de Dönbérel (1297) vereséget szenvedett s foglyul esett. Később Normandiában meghalt. Edvard ekkor a skót méltóságokat angol uraknak adományozta, úgyszintén váraikat is; és elvitte azt a nagy követ is, melyre a skót királyok koronázásuk alkalmával ülni szoktak, s amely azóta az angol királyoknak szolgál ha; onló czélra.

Skócia ellentállt. Egyszerű nemes, Vall asz Vilmos állt az élére. Az angol sereg elejét a Fort folyóba fojtotta 1297-ben. Bátor, de vad bandái már angol területen pusztítottak, mikor Edvard odaérkezett. Falkörknél győzött (1298) s Vallasz, akit elárultak, foglyul esett. Lefejezték s testét négyrészre vágták. Baliol versenytársa Brusz Róbert az angol seregben szolgált. Egy szép napon a skótokkal való apróbb csatározás után véres kézzel ült asztalhoz.

„Nézzétek — szóltak az angolok egymás közt — ezt a skótot, aki a saját vérét eszi.”

Ő hallotta e szavakat s fogadalmat tett hazája felszabadítására. Összegyűjtötte a skót bárókat, akik királylány kiáltották ki. Eleinte vereséget szenvedtek, de ekkor szerencséjükre I. Edvard meghalt. (1307),

II. Edvard gyöngé, megvetésre méltó volt. Folytatni akarta Brusz Róbert ellen a háborút, Bannok-Börn mellett 1314-ben irtózatos vereséget szenvedett; Skócia független maradt, királya pedig Brusz Róbert.

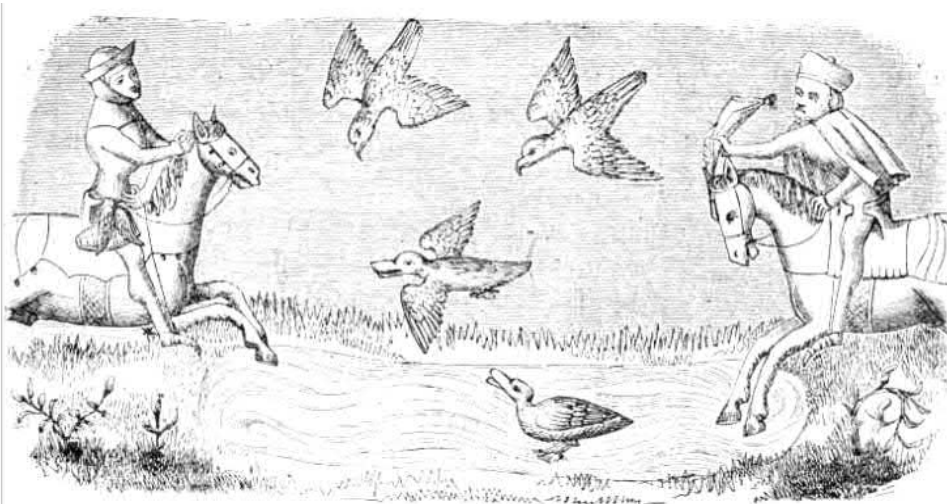
A kegyenczeknek s az idegeneknek roppant befolyásuk volt Edvardra. A gaszkonyi Gaveszton, majd a két Spenczer követték egymást a király kegyében s a bárók gyűlöletében. Ezekhez csatlakozott Izabella, Szép Fülöp leánya, II. Edvard felesége, aki szép, de kegyetlen asszony volt. 1312-ben a bárók elfogták Gavesztont s lefejezték. Izabella a kontinensről hadsereget hozott a bárók segítségére. Elfogta s kivégeztette a Spenczereket, a királyt börtönbe vetette s kény szeritette, hogy fia III. Edvard javára lemondjon. Aztán borzalmasan meggyilkoltatta. Hogy bűne külső nyomokat ne hagyhasson, tüzes vasat nyomatott a szerencsétlen király beleibe.

E gyöngé király alatt a szabadság ismét haladt. A parlament szavazta meg az adókat, a királyt kényszerítették tanácsaik meghallgatására s sérelmeik orvoslására. Míg 1215-ben Jánost a Nagy Karta kiadására kényszerítik, 1258-ban az okszfordi pontokkal behozzák a parlament intézményét. 1264-ben a lészteri gróf beviszi a parlamentbe a grófságok lovagjait s a városi polgárságot, akikből később az alsó ház fejlődik, míg a király

közvetlen hűbéresei a lordok házát alkotják; 1309-ben II. Edvard alatt a parlament már feltételeket szab az adó megszavazásához s 1312-ben a képviselők beleegyezése részletezve van abban az okmányban, mely a bárókat kinevezi, 1327-ben pedig abban, mely Edvard herceget a királyság öréneki teszi meg.

**Angol harcos a
középkorban.**

Középkori vadászkép : Vadkacsa-vadászat sólymokkal.

A SZÁZÉVES HÁBORÚ ELŐZMÉNYEI.

Az angol hűbérességben több volt a fegyelem, mint a francziában, mert azt már kezdettől fogva hatalmas királyi tekintély szervezte s tartotta fenn. A francia hűbéresség ellenben lazább volt s a népet is kevesebbre becsülte. A francia udvar, a hűbéresség második korában, gyűlhelye volt a lovagias és ragyogó nemességnek, mely azonban inkább a lovagi tornákra volt berendezve, mint nagy háborúkra. Tüzes lovassága Európában a legszebb, de megfelelő gyalogsága nem volt, mert a népet sokkal jobban megvetették, hogysen komoly szerepet juttattak volna neki. A zsoldosok pedig, akikkel rosszul bántak, rosszul is verekedtek. Angliában ellenben a szász ijjasok retentő gyalogságot képeztek. A csatában ők álltak az első sorban s ők döntötték el a győzelmet.

A gazdag Flandriában pedig, annak lapályos, sűrű vizerektől átvont földjén, a sok vár, falakkal körülvett város között, melynek lakói büszkéek voltak erejükre és gazdagságukra, a lovagoknak nem jutott valami dicsőséges szerep. Alig is volt Flandriában hűbéresség. E városoknak meg voltak a maguk kiváltságai és nem volt tanácsos hozzájuk nyúlni. De grófjuk, Ne ver Lajos, francia hűbéres családból való volt, mely nem igen becsülte a polgárt. Bánásmódja lázadásokat eredményezett. Az új francia királyt, VI. (V a l o a) F ü l ö p ö t hívta segítségül. Fülöp győnyörű sereget vitt Flandriába, melylyel a flamand milicziákat Kasszel előtt szétverte s Never visszahelyezte (1328).

A francia lovasság így győzhetlennek hitte magát. A francia király

Kép a kasszeli ütközetből.
A győztesek betörnek a flamand táborba.

hatalmas volt s trónját okos rendszabályokkal megszilárdította. A trónkövetelőket nagy adományokkal nyerte meg, aztán követelte, hogy III. Edvard angol király, francia birtokai címén, neki hódoljon. Meg is történt. De ugyanez az Edvard később, mint IV. Fülöp unokája, magát a Kapetek törvényes örökösének jelenti ki s nemcsak a francia királyságban, de magában a királyi családban is szövetségesekre talál.

II. (Artoa) Róbert nénje révén igényt támasztott Artoa grófságára. Előbb megmérgezte nénjét, majd hamis igényeket jelentett be unokanővérei ellen. A pérek törvényszéke elé idézték, mire ő Brabantba menekült s onnan áskálódott a király ellen. Hogy hozzáférhessen a francia királyhoz, átszökött Angliába s fölbizgatta Edvardot, hogy ez a francia koronára való jogait érvényesítse.

III. Edvard először Skóciában támadta meg Fülöpöt. Skócia természetes szövetségese volt Franciaországnak, közös ellenségük, Anglia ellen amióta francia herceg uralkodott Londonban. Edvard tehát Baliol Edvardot küldte Skóciába Brusz ellen, ki viszont Fülöptől kapott segítséget. Fülöp megparancsolta Never Lajosnak, hogy kergesse el országából az összes angol kereskedőket. Mire Edvard megtiltotta, hogy Angliából vásznat vigyenek Flandriába s megparancsolta, hogy csak Angliában készült szöveteket szabad használni (1336). Nyomban nagy tömeg flamand munkás kelt át a csatornán. Ez Flandria virágzására halálos csapást jelentett. Úgy látszott, Anglia lesz hatalmas iparának örököse. Ekkor Artevelt Jakab, gandi szövész összehívta Gand, Brúzs és Ipr képviselőit s megmutatta nekik, hogy az angol király nélkül nem élhetnek, mert egész Flandria gazdasági élete főleg a szövőiparon alapult. A flamandok erre elkergetik grófjukat, szövetkeznek Angliával.

Az angol király mellé álltak a flamandokkal szomszédos fejedelmek is, mert a francia király hatalma veszélyeztette függetlenségüket. V. Lajos császár is úgy tett. Lajos Koblenzbe gyűlést hívott össze, melyen az az angol királyon kívül 1700 lovas s báró vett részt; a császári méltóságot a pápaságtól függetlennek s a császárt a kereszténység fejének jelentették ki. A császári rendelet ellen a pápa bullákkal felelt s a két hanyatló hatalom villámokat szórt egymásra, anélkül, hogy sok vizet zavartak volna, mert már nem sokat nyomtak a politikai mérlegben, ahol a döntő szerep azontúl Angliának és Franciaországnak jutott.

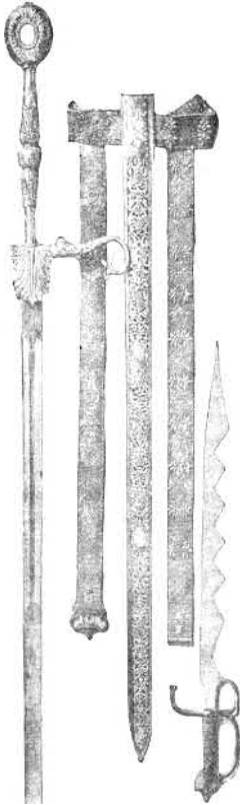
Középkori vadászati kép. Előkelő hölgy sólyomvadászatra megy. Követi a sólyommester.

A SZÁZÉVES HÁBORÚ.

A háború maga 1337-ben kezdődött. III. Edvard betört Franciaországba s egész Oázig nyomult. Ekkor jelentette ki, hogy jogos igényei vannak a francia trónra. Ennek első eredménye az volt, hogy a flamandok elismerték őt Franciaország királyának. Az első nagy csata 1340-ben volt tengeren. Fülöp 140 kasztíliai és génuai hajót küldött az ütközetbe. Ez a hajóhad Ekluz mellett megsemmisült. Miután Edvard a szárazföldön Szent Aver és Turné mellett vereséget szenvedett, 1340-ben fegyverszünetet kötöttek. De 1341-ben újra kitört a háború Bretanyban, melynek fejedelmi méltóságára mindkét királynak más-más jelöltje volt. Fülöpé Bloa Károly unokaöccse, aki az elhunyt János fejedelem öccsének leányát bmta nőül, Edvardé pedig János fiatalabb fivére, Montfort János. Ez elismerte Edvardot francia királynak s hódolt neki. Maga Bretany Montfort pártján volt, mert Fülöp 15 bretányi urat, amiért Angliával összekötetésben voltak, kegyetlenül kivégeztetett (1344). Az áldozatok közt volt Klisson Olivért akinek özvegye és fia Montforthoz pártolt.

Edvard kedvezőnek találta az alkalmat a támadásra. Nyugaton Bretány, keleten Flandria félelmes ellenségei voltak Franciaországnak, nem is beszélve Gujanáról. Egy angol sereg Gujanában szállt partra s győzött Oberos mellett; egy másik Montforttal Bretanyba, egy harmadik pedig, melyet maga Edvard vezetett, Flandriába nyomult. Artevelt volt még mindig az úr ebben az országban, de nem elégedett meg azzal, hogy a flamandok angol alattvalókká lettek, más gróft is akart nekik adni. A vá-

rosok képviselőinek gyülekezete fölháborodott e soraikból kikerült ember túlkapásain, s fölizgatta ellene a népet, mely megölte Arteveltet. De ellen-ségei csak személyes féltékenységüknek akartak elégtételt szerezni. Halála után követet küldtek az angol királyhoz, hogy a korábban kötött

Szentelt pápai kard a hüvelyével és kardkötő övvel. Mellette fűrészfogu velenzei kard.

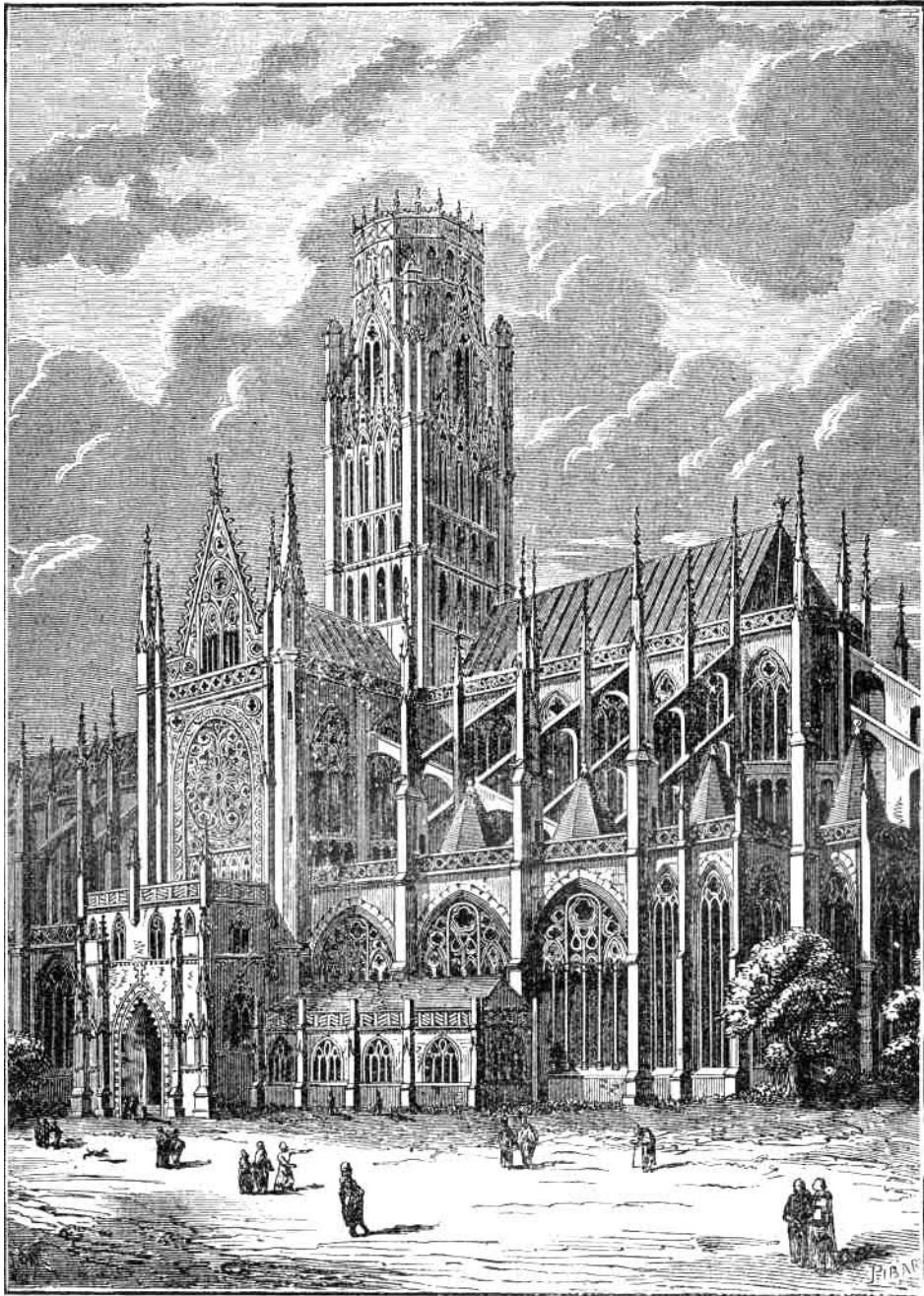
szövetséget megerősítse. 1346-ban Edvard nagy haditettre szánta magát. Egy szám-üzött francia: Harkurt Zsoffroa rábírt, hogy kössön ki Normandiában, melyet el is pusztított. A Szajján fölfelé nyo- mult, hogy Párist fenyegetse, de az élelmi- szerek hiánya, iránya megváltoztatására bírta. Flandriába vonult, melynek mili- cziái elébe mentek. Kreszi mellett a fran- cziákon tökéletes győzelmet aratott. 11

herceg, 2 érsek, 80 báró, 1200 lovag s 30,000 katona esett el francia részről (1346). Ez a diadal az angolok kezébe adta Franciaország kulcsát, Kaiét, melyet Edvard hosszú ostrom után elfoglalt.

A francziák mindenütt vereséget szen- vedtek. Skócziában Brusz Dávid foglyul esett, Bretanyban Bloa Károlyt fogták el (1347.) Hozzárult ehez a fekete pestis pusztítása is. A királyi hatalom mégis gyarapodott. Fülöp megvásárolta a ma- jorkai királytól Montpelliét, 1349-ben Vien- noát, melyet a dofenje Humbert neki átengedett; ez idő óta hívták a francia király legidősebb fiát dofennek.

Fülöp utóda J á n o s (1350) ural- kodását egy sereg erőszakossággal ve- zette be. ítélet nélkül lefejeztette az ő-i konnetáblt, akít angolbarátsággal vádolt. Gonosz Károly navarrai király utánozta őt s meggyilkoltatta a szervái konne- táblt, akinek János Angumoát adomá- nyozta, melyet ő magának követelt, az-

1355-ben Artoába nyomult, míg a velszi tartományokat pusztította. Az egybehítt nemzetgyűlés segítségével pedig hallatlan követelésekkel lépett föl, 100.000 fegyveresmegszavazásáért olyan enged- ményeket követeltek, mint aminőket az angol Nagy Karta adott. Az urak

A Szt. Uán templom Ruánban.

A gót építészetnek ezt az alkotását egy régibb szentély helyén a száz éves háború idejének elején kezdték építeni, azonban csak a keleti részeiben fejezték be tökéletesen.

nem nyugodtak ebbe bele. Több báró, élükön Navarni Károlylyal, ellenszegültek, különösen annak, hogy az ő földjeiket is megadóztassák. Egy napon, mikor Károly dofen, normandiai herczeg lakomára hívta meg a navarrai királyt és barátait, János meglepte őket s fia asztalánál foglyokul ejtette. A dofen könyörgött, hogy ne essék bántódásuk, mert nem akarja, hogy a világ azt higgye, hogy ő törbe csalta őket, de János a navarrai királyt mégis börtönbe vettette, a harkurti grófot pedig és több mást lefejeztetett.

Fiatalkorú herczegasszonyok gyermekeikkel. Középkori jelmezkép

korban kitagadott nép maga vette kezébe Franciaország sorsát. A parlament elnöke, Kok Róbert laoni püspök s a párisi kereskedők felügyelője, Marcel István lett a vezérük.

Marcel mindenekelőtt megerősítette a fővárost, ágyukkal rakatta azt meg és eltorlaszoltatta az utcákat. Csakhamar megérkezett Károly, a dofen. Nem sokat törődtek vele. Gyáván viselte magát Poatié mellett, egyike volt az elsőnek a menekülők között. Károly egybehívta a rendeket Párisba és Tuluzba. A párisi rendek 800 képviselőt állítottak, köztük 400 városit. Kok püspök a papok rendjének, Marcel pedig a harmadik rendnek gyűlésén elnökölt. Nemes csak kevés volt; ezeknek vezére Pekinyi János, Vermandoa ura volt, barátja a navarrai királynak. A három rend

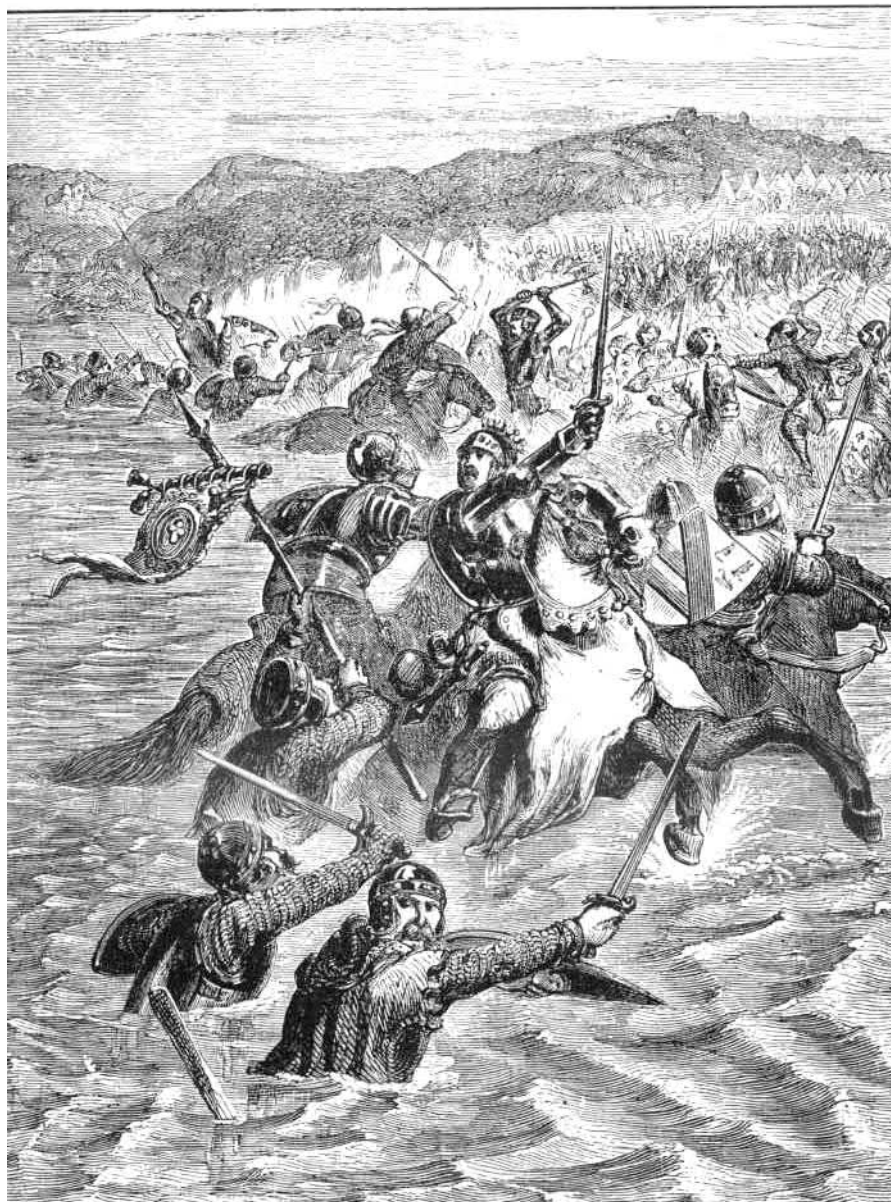
Ez az erőszak ismét kedvező alkalom volt Edvardnak a támadásra.

A lankaszteri herczeg nagy sereggel Normandiába

küldte, de azt megverték, Gujanába a velszi herczeg tört be, Vierzonig nyomult, majd Poatié ellen vonult. Csupán 2000 lovasa, 4000 ijjasa és 2000 gyalogosa volt, míg Jánosnak 50.000 harczosa. Mégis a francziák szenvedtek szörnyű vereséget s Jánost sok ezer lovalgal együtt elfogták.

Most már a franczia nép király nélkül maradt és a maga védelmére önmagára volt

utalva. És ez a közép-

III. Edvard átkel a Szomme folyón, habár annak túlsó partját a francziák védelmezték.
III. Edvard'ura lett a túlsó partnak és feltartóztatlanul ment Nerszi-ig, ahol az ellenséget összetörte.
(1. 532. old.)

külön tanácskozott, de hogy határozataik egyöntetűek legyenek, 80 tagú vegyes bizottságot választottak. Ez megállapította a rendek követeléseit: hogy a pénzügyi főtisztviselők és a királyi bírák sikkasztás és az ítéleteknek pénzért való eladása miatt a rendek által választandó bírák elé állíttassanak; a navarrai király szabadon bocsáttassék; négy főpapból, 12 urból és 12 polgárból álló tanács választassák, mely nélkül a dofen semmit el ne rendelhessen. Ezek ellenében megszavaztak a dofennek egy évre a három rend jövedelméből másfél tizedet. E forradalmi követelések által maga a nép került uralomra s maga vállalkozott az ország és a nép jólétéről való gondoskodásra. A tuluzi rendek 15 000 fegyverest és hozzávaló pénzt szavaztak meg.

A dofen nem akart ily követeléseket aláírni. Rábírta a harmadik rendet, hogy újra tárgyalja a követeléseket, azalatt ellenük a német császár segítségét akarta megszerezni. Ekkor adta ki IV. Károly a nürnbergi országgyűlésen híres aranybulláját. A dofen ott megjelent. Azt hitte, hogy visszatérteig a képviselők csüggedten szétoszlanak. E helyett a tartományi tanácsok helybenhagyták a rendek határozatait s az egész ország velük tartott (1356). Kényszerítették a dofent, hogy a palotába általános gyűlekezetei hívjon egybe. A laoni püspök volt a szónok. Azt követelte, hogy a dofen távolítsa el 22 tanácsosát s adjon fölhatalmazást a rendeknek egy 36 tagú tanács választására, mely tanács az ország érdekében a szükségeseket elrendelje s amely rendelkezéseknek mindenki köteles legyen engedelmeskedni. A rendek majd évenként kétszer ülnek össze, hogy e magukválasztotta kormányt ellenőrizzék. A dofen kartát adott ki, melyben kötelezte magát arra, hogy a rendek beleegyezése nélkül semmiféle adót sem vet ki, a kincstártól semmit sem von el, az adók hováfordítását a rendekre bízva, igazságos és gyors bíráskodást biztosít, a bírói hivatalokat nem bocsátja többé áruba és a pénzen, melyhez a kereskedők felügyelője köteles mintát szolgáltatni, önhatalmúlag nem változtat. A rendeket sértetleneknek jelenti ki s fölhatalmazza a hadsereget, hogy minden törvénytelen cselekedetnek fegyveresen ellenálljon.

Az 1357-iki népkormány kebelében azonban nem volt egyetértés, sem elég erő, vagy tapasztalat, hogy megőrizze ezeket a népszerűt becses vívmányokat. Helyzete is nehéz volt, hitelét megingatta János király, aki fogságából megtiltotta a rendeknek az ülésezést s a népnek a maga megszavazta adók fizetését. A vidék állapota szörnyű volt. Az adók, az urakért kipréselt váltságdíjak tönkretették a népet, mely már a földjeit sem művelte, hanem inkább csavargód s a sok ellenséges katonasággal és a rablóbandákkal együtt fosztogatott. A dofen kijelentette, hogy nincs szüksége gondnokokra.

A párisi nép a dofen ellenében a kiszabadult Navarrai Károlyt hívta segítségül. Ez az ügyes ember nyilvános szónoklatokban minden jót ígért;

Kaié polgárai III. Edvard előtt.

Kinvallatás testnyujtással.

A vádlottat jobb hóna alatt lelakasztották, lábára mázsás súlyt kötöttek. Ekkor csigaszerkezett segítségével háromszor hirtelen leírántották és ismét lezuhantatták, ami által a vádlottnak óriási kínokat okoztak.

csapatokba verődött, melyek csakhamar 100.000-nyi sereggé növekedtek s királyuk Bonhommm Jakab vezetésével, mély gyűlölettel eltelve, boszuló útra indultak a nemesség ellen.

A parasztek fölégették a kastélyokat, megfojtották uraikat, megbecstelenítették a legelőkelőbb nőket. Végül minden oldalról megrohanták a vérszomjas sereget és szétszórták. A parasztlázadás tehát vérebe fulladt. Erre a hírre aztán a párisi rendek közt is kitört a viszály. Marcel ekkor a navarrai királyt hívta segítségül, és megígérte neki, hogy egyengetni fogja a trónhoz az útját. De sok párisi nem akart a dofen ellen fegyvert fogni. Mikor 1358. július 31-én éjjel Marcel a Szent Deni kapu őrségét, mely kapun át Navarrai Károlynak a városba kellett volna vonulnia, fölvaltotta, kíséretével együtt legyilkolták. A dofen hadsereggel tért vissza Párisba s lefejeztette Marcel társait.

sejteni engedte azt is, hogy igényei vannak a francia koronára. A dofen is szónokolt, de amellett ismét változtatta a pénzt, mert ez volt akkor a pénzszerzés egyedüli módja. Marcel erre fölfegyverezte a polgárokat s ismertető jelül vörös-kék sapkát adott nekik. Egy ilyen milícia csapat élén benyomult a dofen palotájába, megölette két főtisztjét, a sampanyi és normand marsallt, és a dofen fejébe nyomta a vörös-kék sapkát, hogy a nép dühe elől megvédje, s annak a kijelentésére kényszerítette, hogy a két marsall megölése jogos tette volt a népnek. Ám a vidéki képviselők féltékenységből elhidegültek a párisiaktól, a nemesség a dofen köré sorakozott. Volt 7000 fegyverese, akikkel a Szajna és Marn közti vidéket irgalmatlanul végigpusztította.

A vérig zaklatott parasztság

100.000-nyi sereggé növekedtek s mély gyűlölettel eltelve, boszuló útra

Károly dofen megnyugtatta Navarrai Károlyt, János pedig szégyenletes békét kötött Edvarddal. Országá felét átengedte s 4 millió tallért ígért váltságdíj fejében. A dofen e híre összehívta a rendeket, akik a békét elfogadhatlannak jelentették ki. Edvard erre Kaiában hatalmas sereggel partra szállt. A dofen Párisban volt; hat hónapi hasztalan kísérletezés után Edvard egy éhségtől megtizedelt sereggel ért Sartrba, irtózatos vihar is megnehezítette a helyzetét s így hajlandó volt békét kötni. Edvard lemondott a francia koronáról, de megkapta Poatu, Annisz, Angumoa, Szentomázs, Limuren, Perigor, Kerszi, Ruerg, Azsenoa, Bigerr, Pontió, Kaié birtokát. János váltságdíja 6 év alatt fizetendő 3 millió tallér volt. János még mint fogoly 1364-ben halt meg.

A SZÁZÉVES HÁBORÚ.

V. KÁROLY ÉS A NAGY SZABADCSAPATOK SPANYOLORSZÁGBAN

V. Károly uralma Franciaországban a lábadozás kora volt. De sok is volt a javítani való. A navarraiak és a szabadcsapatok egy gyékényen árultak. Gonosz Károly volt a feje ezeknek a bandáknak, melyek gaszkonyi Bus vezetése alatt mindenfelé raboltak és gyilkoltak. Károly méltó ellenfelet áhított nekik: a csúf, de rettentetlen s ügyes Dügeszklen lovagot, aki Kozerel mellett szétverte őket s Bust elfogta (1364). Következő évben a navarrai királyt kényszerítette bitorolt birtokainak visszaadására.

Bretanyban még mindig folyt a háború. Károly Dügeszklent küldte az angol párt ellen. De Bloa Károly nem fogadta meg tanácsait és Ovré mellett elpusztult, míg Dügeszken foglyul esett. Károly erre sietett békét kötni.

A kozereli csata nem pusztította ki teljesen a szabadcsapatokat. Ki kellett őket francia földről csalogatni. Erre jó alkalom volt a spanyol viszály. Transztmár Henrik Kegyetlen Péternek vitássá tette Kasztília trónját. Dügeszklen, akit V. Károly kiváltott, felhívta a banditák figyelmét a Pireneusokon túl fekvő országra a szép Avinyon pápai városra. Erre 30,000 szedett-vedett emberből álló sereg jelent meg a pápa városa előtt. Mint isten zarándokai, akik Granadába vonulnak, hogy megboszulják az Urat, 200.000 fontot és bűneik alól való feloldást követeltek. A pápa megadott mindent, örült, hogy nem fosztották ki a várost. Dügeszklen győzelemre segítette Transztmárt, de a gazdag zsákmányolás

után e banditák nagyobb része ismét visszatért a Pireneusokon át Franciaországba, csak 2000 maradt vele vissza. A velszi herceg, aki Bordóban fényes udvart tartott, szolgálatába fogadta őket és segítségükkel visszahelyezte Kegyetlen Pétert a trónjára. Dügeszklent a navaretti csatában elfogták. Később ismét Henrik győzött s vele a francia párt.

A francia föld tehát mégis megszabadult a nagy szabadcsapatoktól. Az ország kormányzatát Károly újjászervezte, a Langedok és Overny kormányzását öcsceire bízta, a polgárságnak terhein könnyített, megújította a skót szövetséget, bátyjával elvétette Flandria örökösönjét s megnyerte magának a navarrai királyt is. Új hadsereget szervezett. Leendő vezéré a fogásból kiváltotta. A velszi herceg beteg és rosszkedvű volt a spanyol háború óta s elkedvetlenítette az akvitániakat, akiktől így nem remélhetett segítséget. Károly elérkezettnak látta a pillanatot. Panaszkodott, hogy a velszi herceg megszegte a békét s ezt maga elé idézte. „Jövök, — válaszolt a velszi herceg, — de 60.000 ember társaságában“.

Az angolok ismét partra szálltak Kaiénál. Egy nagy francia hadsereg a burgonyi herceg alatt elébük ment, de csatába nem bocsátkozott velük, folyton visszavonult előlük. Az angolok nem tudták bevenni a jól védett városokat, csak a földeket pusztíthatták. Edvard ezen felbőszült és Limózt felperzselt. Ez volt azonban utolsó fosztogatása (1370). Visszament Angliába, ahol 1376-ban meghalt.

A francziák még mindig kerülték a nyílt csatát. A lovagok apróbb csetepatékban ragyogtatták bátorságukat, különösen Dügeszklen, akit a király Spanyolországból visszahitt és konnetablnak tett meg. A szegény lovag nem akarta ezt a megbízatást elfogadni, de Károly rákényszerítette őt.

Dügeszklen előszőr is szétverte Pont Valén mellett Knoll Róbert bandáit s egész Bretanyig kergette őket, melynek fejedelme III. Edvard szövetségese volt, s így éppenséggel nem volt népszerű. A bretonok az angolok elől elzárták városaik kapuit, míg Dügeszklent tárt karokkal

Középkori jelmezek. Királyné és udvair.

fogadták. Rövid idő alatt megfosztották Montfortot uralmától s már csak Breszt maradt Edvard kezében. Ugyanakkor Bokkanégra tengernagy Rosel mellett megverte az angol hajóhadat. A városok egymásután kergették el az angol helyőrségeket. Maradékaikat Dügeszklen tette tönkre Csizei mellett 1373-ban. Északon semmijök sem maradt az angoloknak.

1373-ban az ellenség ismét megjelent. 30.000 emberrel kötött ki Kaiében a lankaszeri herceg. A francziák most sem bocsájtkoztak velük nyílt csatába, s mire az angol sereg fosztogatva Bordóig jutott, éhség és betegség 6000 emberre olvasztotta le a nagy sereget. Lovagok s katonák egyaránt koldultak, hogy éhen ne haljanak.

Az angolok megutálták ezt a háborút, 1375-ben fegyverszünetet kötöttek, mely III. Edvard haláláig, 1377-ig tartott. Károly ekkor megszegette a fegyverszünetet, öt sereget állított talpra s egész Gujanát elfoglalta, míg hajót ida Kent és Szusszeks partjait pusztította. 1390-ban már csak Bajonn, Bordó, Breszt, Serburg és Kaié volt az angolok birtokában.

Gonosz Károlylyal is leszámolt a francia király. Két miniszterét kivégeztette, két fiát elfogta. Az anzsui herceg elfoglalta Montpelyét, a kasztíliai király Navarrát, Dügeszklen Evró grófságot. Gonosz Károly csak 1379-ben kapta vissza királyságát, de a béke zálogául 20 várost kellett kiszolgáltatnia.

Károly most Bretanyt vette elő. 1378-ban V. János fejedelmet maga elé idézte, de az nem jött, mire országát a korona birtokaihoz csatolta. A bretonok azonban ebbe nem nyugodtak bele; Jánost visszahívták; báróik, lovagjaik, polgáraik szövetkeztek, maga az öreg Dügeszklen pedig visszaküldte marsalkardját Károlynak. 1370-ban Bretany Angliával szövetkezett, mire újabb angol sereg kötött ki Kaiében Bökinghem gróf vezérlete alatt és északi Franciaországot büntetlenül pusztította. Közben V. Károly meghalt Venszennben 1380-ban. Dügeszklen már két hónappal hamarabb hunyt el. Új fegyverszünet vetett véget a százéves háború első korszakának.

Dügeszklenről, a kor híres hősről elmondjuk a regényes történetet, hogyan kezdte, el lovagi pályáját.

Dügeszklen Bertrand Bretányban, a Renn melletti Mott-Bron kastélyban született. Szegény nemes családból származott. Már gyermek korában is nagy kedve volt a katonáskodáshoz. Azt mondják, hogy csúnyasága is nagyban ösztönözte őt, hogy bátorságával hasson a nőkre, kiket más szépségével hódít. „Tudom, hogy csúnya vagyok — így szólt a hagyomány szerint — de épp azért, mert csúnya vagyok, bátornak kell lennem és akkor a nők, kik most csúnyaságomért kerülnek, hősiességemért szeretni fognak.“

Oly lelkesedéssel fogott hozzá a fegyverforgatás mesterségéhez, hogy már zsenge ifjú korában Renn lovagtornáin az összes első díjakat elvitte. Atyja még nem akarta őt magával vinni erre a lovagi tornára; a fiatal hős tehát titokban szerzett magának kölcsön fegyverzetet s amikor abban a torna színhelyén megjelent, mindjárt első felépésével magára irányította úgy a nézők, mint a vetélkedő lovagok osztatlan figyelmét

feltűnő erejével és ügyességével, melylyel a legelső lovat, aki kihívását elfogadta, legyőzte.

Ekkor atyja akart a fiatal lovaggal, akiben nem ismerte fel a fiát, viadalra kelni. De mihelyt Bertrand új ellenének pajzsán családja czimerére ismert, tisztelegve hajtotta meg lándsáját annak jeléül, hogy ettől a mérkőzéstől visszalép. Nehogy azonban azt higgyék, hogy gyávaságból tért ki e küzdelem elől: gyors egymásutánban 15 lovat hívott a sorompók elé s valamennyit sorra legyőzte.

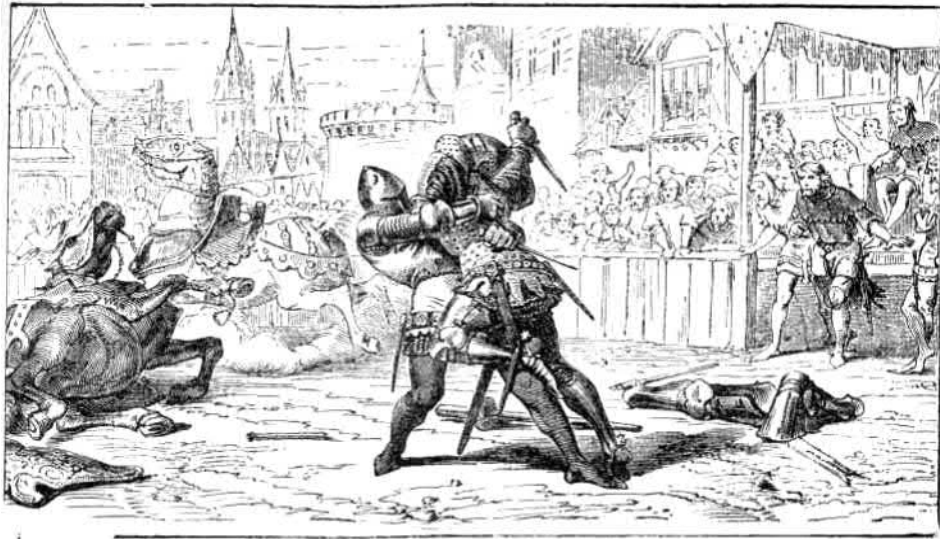
A nézők tömege égett a vágytól, hogy megtudja, ki ez az ismeretlen lovak, ak* sorra így elbánik minden ellenfelével. A harcz hevében sikerült egyik ellenfelének az ismeretlen bajvívó sisakját fejjéről letaszítani, mire általános csodálkozásra ismernek reá a fiatal Bertrandra. aki első szereplésével nemcsak az összes díjakat, de a nézők és résztvevők szívét is megnyerte.

Boldog apja pénzt és lovat adott neki, hogy kivonulhasson ősei hajlékából és dicsőséget szerezzen ősi nevének.

A francia király udvarában azután gyorsan haladt, nagyhírű hős és leleményes, kitűnő vezér lett.

Dügeszken Bertrand.

Dügeszken a lovagtornán.

A SZÁZÉVES HÁBORÚ.

TOVÁBBI KÜZDELMEK. AZ ORLEÁNI SZŰZ. A HÁBORÚ VÉGE.

A szín megváltozott. Franciaország ismét úr volt a maga földjén. Az első szereplők, VI. Fülöp, János, V. Károly elhaltak. Mindkét országban 1380/-ban gyermekkirály kerül a trónra. II. Rikárd 11 éves, VI. Károly 12. Kiskorúságuk alatt a két ország belső zavarok színhelye, ami a népszabadságot ismét előbbre vitte egy lépéssel.

Angliában szervezve volt a parlament, az ipart föllendítették a flamand munkások, a szentszék tekintélye csökkent s mindez a nép hatalmas mozgalmát idézte elő. V. Orbán követelte a Péterfilléreket, miket földnélküli János ígért. Erre a király, a lordok és a képviselők kijelentették, hogy senkinek sem volt joga az ország nevében ilyent ígérni. Más szabályzatok bizonyos egyházi adományozásokat kizárólag a király jogának jelentették ki és Róma bíráskodási jogán is nagy rést ütöttek.

A királyság jogát leghevesebben egy szerzetes, Viklef János védte a szentszék ellenében. Megtámadta a pápaságot a nemzeti függetlenség nevében, de az evangéliumi egyenlőség nevében is, és kijelentette, hogy nem ismer el sem pápát, sem püspököt az egyszerű lelkész fölött; hogy a pápaságot semmiféle világi birtok nem illeti meg; sőt szellemi hatalmát is viselkedésétől tette függővé; szükségtelennek mondta a gyónást, keresztelést, az egyházi szertartást a házasságnál. Lefordította a bibliát angolra,

minek folytán mindenki maga olvashatta s magyarázhatta a szent könyveket. Viklef tanait a politikára is kiterjesztették az ő tanítványai, kik közt a leghíresebb Ball János volt. Elmondta a parasztnak, hogy a világ kezdetén nem voltak rabszolgák s így senkit sem lehet rabszolgává tenni, ha el nem árulta urát, mint Luczifer az istent. Ők isten képére vannak alkotva, miért bánnak hát velük úgy, mint a barmokkal? Miért nem kapnak munkájukért fizetést?

A lappangó tüzet lángra lobbantotta azután egy erőszakos tett.

Egy adószedő megsértette Vat Teiler kovács leányát; az apa kalapácsával leütötte a merénylőt. Szuffolk, Norfolk, Eszeksz, Szuszeksz jobbágyságai összesereglettek és azt kiáltották, hogy nem akarnak többé rabszolgák lenni. Mintegy 60.000-en 1381-ben benyomultak Londonba, bevették a tornyot, megölték a kancellárt és a primást, mint a nép elnyomóit. De követeléseiket mérsékeltek; a jobbágság eltörlése, vétel és eladás szabadsága a vásárokon, általános amnesztia, az adók leszállítása, ezek voltak a kívánásaik. A király maga beszélt Vat Teherrel Szmiszfeildben. Úgy látszik a jobbágyok vezére kissé fenyegetően babrált töréssel, sőt a király lovának kantárát is megfogta, mire a lordmajor oldalába dőfte kardját. E haláleset pillanatra megbénította a lázadókat. A fiatal II. Rikárd fölhasználta ezt s közéjük vágatva így szólt: „Barátaim, Vat Teiler nincs többé, ezentúl én leszek a vezérek.” Az ifjú király e szavai I elragadták a népet, mely éltette a királyt s királyi pecséttel megerősített szabadságlevelével elvonult. De alig oszlottak szét, már is megtagadták tőlük az ígéretek teljesítését. Ball Jánost, úgyszintén 1500 hívét is lefejezték, Viklefet pedig tanainak visszavonására kényszerítették. De fáradsága nem veszett kárba, mert később nagy hasznára vált a reformáczióknak.

Egy szerencsétlen skótzsági benyomás után újabb, más jellegű zavarok törtek ki Angliában. A francziák be akartak törni az országba. Rikárd segítséget kért a parlamenttől, mely azt felelte neki, hogy kergesse el kegyenceit, mindjárt lesz pénze hadseregre. Rikárd fenyegetőzött, hogy ki fog békülni a francia királylal s az ő segítségével torolja meg e lázadást. A parlament, melyet a király nagybátyai, sőt az egész nemesség támogatott, ellentállt. János lankaszteri herczeg, aki a kasztíliai koronára emelt igényt, akkor spanyol földön volt; a másik kettő: a jorki herczeg és a glószteri herczeg az ellenzék élére állt, mely a király kegyenceinek, De Vér Róbertnek, De la Pol Mihály kancellárnak elkergetését követelte. Ez utóbbit vád alá is helyezték s a lordok hivatala elvesztésére ítélték. Az 1386-iki országgyűlés a glószteri herczeg híveiből kormányzóbizottságot alakított s a mikor a király azt le akarta magáról rázni, a herczeg fegyverhez nyúlt, megverte a királyi csapatokat, halálra ítélte a minisztereket s kettőt közülük fel is akasztott (1388).

A király 1389-ben mégis föloszlatta a kormányzóbizottságot és kijelentette, hogy gyámra szüksége nincs. Hízelt a lankaszeri hercegnek, kinek segítségével sikerült neki a glószteri herceget sakkban tartania. De örült pazarlásai, erőszakoskodásai ismét forrongást okoztak. Nem volt több hitele. London megtagadott tőle 1000 font kölcsönt. Nem volt az országban úr, főpap, nemes, polgár, aki ne lett volna kénytelen neki kölcsönt adni, mert 10.000 ijjástól körülvéve minden törvénynek fittyet hányt.

1397-ben Rikárd elég erősnek hitte magát, hogy Glósztertől megszabaduljon. Fölkereste egyik birtokán és felhívta őt, hogy fontos ügyben Londonba kövesse. Útközben elfogatta, hajón Kaiéba küldte és ott egy éjjel megfojtatta. Azt állították, hogy hirtelen meghalt. Arundel grófját kivégeztette. Varvik gróft, úgyszintén a kanterbőri érseket is számúzte.

Rikárd azt hitte, hogy miután korábbi megaláztatásáért ily módon boszút állott, most már örökre biztosítva lesz a hatalma. De félt még egy embertől, a lankaszeri herceg fiától, Bolinbruk Henriktől. Számúzte tehát s mikor 1399-ben az apja meghalt, elvette egész örökségét.

Henrik összeesküvést szótt. Párisból érintkezésbe lépett Anglia leg-hatalmasabb uraival. Három törékeny csónakon átkelt híveivel Ravensz-purgba, ott egyesült bátyjával, a jorki herceggel, Vesztmórlend és Northömlend grófokkal, Londonba ment s már elfoglalta majdnem az egész országot, mikor Rikárd, aki akkor Irlandban volt, partraszállását megtudta. Mikor Rikárd visszatért, mindenki elhagyta. Lankaszer elfogta és a lordokkal együtt arra kényszerítette, hogy magát a kormányzásra képtelennek jelentse ki. A parlament erőszakoskodások, a törvények megsértése miatt vád alá helyezte a királyt. Ekkor Lankaszer Henrik felállt, keresztet vetett s így szólt: „Az atya, fiú és szentlélek nevében én, Lankaszer Henrik igénylem e királyságot s a koronát, mint III. Henriknek vérbeli leszármazottja s mert isten kegyelméből, családom és barátaim támogatásával megmentettem ezt az országot a romlástól, melybe a törvények megsértése taszította“. S tényleg IV. Henrik név alatt trónra is lépett 1399-ben.

Bitorolta a koronát nemcsak Rikárd, de III. Eduárd fiának, Lionel klarenszi herceg rovására is. Ebből származott később a két rózsza harca. Henrik mindent elkövetett trónja megszilárdítására. A parlamentre támaszkodott, melynek jogait elismerte. Az első Lankaszernek e bölcs politikája dacára, sokat kellett lázadások ellen küzdenie. Az első II. Rikárd vezette, foglyul esett s börtönében meggyilkolták (1400). Egy másik a gallokra támaszkodott. Glendoven Oven gall úr volt a lázadás vezére, a northömlendi herceg fiai támogatták. De Srefszbörinél a király leverte őket (1403). Belátta azonban, hogy a belső lázongásnak csak dicsőséges külső háborúval vethet véget s mikor meghalt, fiának azt tanácsolta, hogy újítsa meg a háborút Franciaország ellen.

V. Henrik különös fejedelem volt. Húszéves korában a leggonoszabb

alattvalója a birodalomnak, közönséges útszéli rabló, kicsapongó, csavargó volt, de mikor apja meghalt, egy csapásra megváltozott. A közönséges korbélyból bölcs, komoly, szigorú király lett. Nagylelkű volt, II. Rikárd hamvainak megadta a kellő tiszteletet s miután így kibékült a közvéleménnyel, kijelentette, hogy átkel Franciaországba (1415).

Angliával egyidejűleg Franciaországnak is kiskorú királya volt. De Angliában ez megszűnt, amint II. Rikárd a gyermekéskéből kinőtt, míg a francia királyság sehogysem tudott kilábolni a gyermekbajaiból. Az ország iszonyú állapotban volt. A vallásos rendben vizály uralkodott. A mikor VI. Orbán visszavitte Rómába a pápaságot, a francziák VII. Kelemen avinyoni ellenpápat ismerték el az egyház fejének. A politikában folytonos volt a zűrzavar. A király négy nagybátyja, irigy, fősvény emberek, versengtek egymással a közjavakért, de nem közérdekből, hanem személyi becsvágyuk kielégítésére. Anzsu Lajos, mihelyt V. Károly szemét behunyta, a királyi kincstárra veti magát s elmegy Nápolyba királynak, melyet azonban haláláig sem tudott meghódítani. Ezalatt a parasztok Poatu, Limuzen- és Overnyben fölláztak, úgyszintén a nagy flamand községek és az északi francia községek is. 1382 ben a nép felbőszült a kereskedelemre kivetett kettőzött adók miatt, fölfegyverkezik s legyilkolja az adóbehajtókat. Ruan hasonlóan cselekszik, sőt egy szövetkereskedőt királyának választ.

A néplázadások támogatták egymást. Gand volt a központjuk. Gand, melynek 400.000 lakosa volt, Artevelt Fülöpöt választotta vezérnek, aki nem kevésbbé volt hires, mint apja Jakab Föllázadt De Mai Lajos gróf ellen, aki kegyetlenül kormányozta az országot. Artevelt 5000 emberrel megtámadta a gróf 40.000 emberét s csaknem elfogta. E siker egész Flandria urává tette. A nemesség megijedt e diadaltól és szövetkezett. A francia király egész nemességével s lovagságával odasiétt. Az angol nemesek pedig cserbenhagyták hű flamand szövetségeseiket. Így Artevelt nem állhatott ellent.

50.000 emberrel indult útnak. A háború szörnyen véres volt, nem kímélték csak a király életét. De Roszbek mellett a nemesség leverte a flamand lázadókat, kik közül 26.000 ember maradt a csatatéren, köztük Artevelt is (1382). A flamandok később újra fölláztak s a francia király ismét odasiétt; de Mai gróf halála megváltoztatta a helyzetet. Merész Fülöp burgundi gróf örökölte neje révén Flandriát, Artoát, Burgonyt, Nevert és Rethelt (1384). A flamandok letették a hűségesküt, ő pedig megígérte, hogy kiváltságaikat tiszteletben tartja. Így tehát a burgundi herczeg, bár vérbeli francia, a francziákkal ellenséges párthoz csatlakozott.

A roszbeki csata nemcsak a flamandokat érintette, hanem a francia községeket is. A győztes nemesség 1383-ban visszatért Párisba. 30.000 fegyveres párisi ment elébük, hogy VI. Károly kíséretét képezze. Ez a hódolat nem fegyverezte le a fiatal királyt. Véres megtorlás, a szabadsá-

gok megnyirbálása következett; Ruan, Salon, Reimsz, Troa és Orlean ugyanúgy járt.

Az akkori francia társadalmat a nemzeti érzés hiánya, személyi tekintetek, kalandos szellem, a közérők haszontalan pazarlása jellemzi, egyszóval Franciaország kifosztása néhány vérbeli herceg által. 1386-ban nagy háborút készítenek elő Anglia ellen, ismét adókat vetnek ki, melyek terhe roppant sok lakost kivándorlásra bír. Végre megindul a háború. 1400 hajó, 20.000 lovag, 20.000 vadász, 20.000 gyalogos és töméntelen kalandor van együtt. Ám a vezérnek kiszemelt Berri herceg nem érkezik meg, az idő múlik s végül a hadsereg, melynek Angliát kellett volna meghódítania, északi Franciaországot pusztítja el. Következő évben ugyanúgy történt minden. Most a gelderni herceg, a flandriai fejedelem ellensége ellen mennek. A király maga áll hadserege élére, de 80.000 emberével mégsem ér el semmit. Röviddel azután II. Anzsu Lajos Nápolyban, ahelyett, hogy azt meghódítaná, elpusztul.

1392-ben VI. Károly Bretány ellen indul, hogy megboszulja Klisszon marsallt, akit a kraoni úr meggyilkolt. Mikor seregével a manszi erdőn, forró napon, nehéz fegyverzetben áthaladt, koldus veti magát lova elé s így szól: „Térj vissza király, mert elárultak“. Lándzsazörgés hallatszik mögötte s azt hiszi, hogy csakugyan megakarják gyilkolni; visszafordul és kísérete négy tagját megöli. Elvesztette az eszét s további 30 évi uralma alatt is csak ritkán nyeri vissza helyes öntudatát. A kormányzásért két párt vetelkedett. Egyik a király fivérének, Orleáni Lajos hercegnek a pártja. Ez nagytehetségű fiatal herceg, de könnyű erkölcsű, a nép iránt fenhéjázó, jó francia, halálos ellensége az angolnak, de az egyetemnek is, ennek a demokratikus intézménynek. Vele szemben állt a burgonyi herceg, szigorú, komor, de mint a flamand városok ura, demokratikusabb érzelmű s így természetes szövetségese Páris polgárainak s az egyetemnek. Az orleáni herceg pénzforrása csak a párisiakra kivetett adó volt. A burgonyi herceg ellenben roppant birtokainál fogva maga is gazdag volt s nem kért semmit a párisiaktól. Mikor 1404-ben Rettenthetlen János követte Merész Fülöpöt az uralkodásban, kitört a háború a két fél között. Hamarosan kibékítették ugyan őket, de azért a gyűlöletük sokkal mélyebb volt, semhogy a béke soká tarthatott volna. János unokafivére asztalánál ült, vele tárgyalt s három nappal később, mikor az a király palotájából kijött, meggyilkoltatta (1407). A párisiak és flamandok helyeselték a tettet, sőt a királylyal is kijelentették, hogy fivérét igazságosan küldték a másvilágra. János hatalmát megerősítette a véres haszbeni ütközet is, melyben 25.000 liézsit ölt meg.

Károly, az új orleáni herceg, Berri, Burbon és Bretány hercege ligát alkottak a hatalmas Armanyak gróffal, II. Bernáttal. A fiatal orleáni herceg veje volt Bernátnak. Vele a gaszkonyi kalandoroknak egész zöme

nyomult észak felé. János a pikardokat, brabantokat, lotaringiaiakat vezetett ellenük. A király a párisi burgony-párt hatalmában volt. János csak úgy tudott Párison uralkodni, hogy azt teljesen a demagógiának, a „mészárosokénak” szolgáltatta ki. A párt feje Kabos peczér volt, szónoka Troa János sebész. Ezek az emberek irányították a király tanácsát. Páris visszakapta hajdani kiváltságait. Az armanyak-pártiakat mindenünnen elkergették s öldösték, mint a vadállatokat. A párisi lakosság iszonyúan kegyetlenkedett, a burgonyi herceg pedig nem mert közbelépni. Megújította szövetségét a gandiakkal. Nevezetes még az egyetemnek köszönhető Kabos-féle rendelet, mely szerencsés reformokat tartalmazott a közigazgatásra.

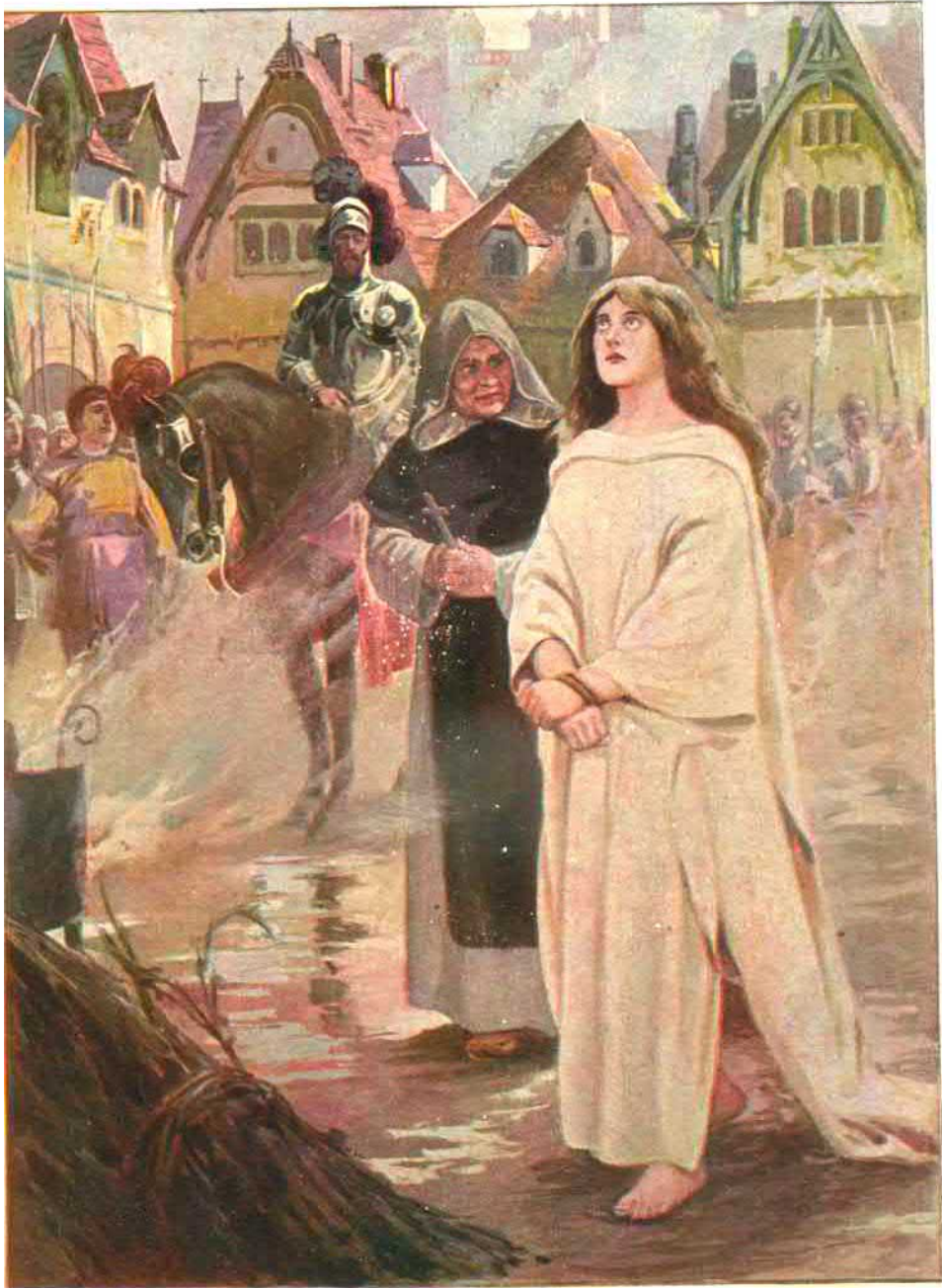
De a lakosság megunt a Kabos-párt túlkapásait. Tizenkét kerület közül 9 az armanyakiakkal való egyezkedés mellett nyilatkozott, akik 1413-ban visszatértek, míg a „mészárosokat” elkergették. Az armanyakiak most úgy bántak Párisal, mint egy meghódított várossal, becsukták az egyetemet, helyreállították a régi uralmat.

Mikor Angliában II. Rikárdot letették, az orleáni herceg a szabadság iránti gyűlöletből nem ismerte el IV. Henriket angol királynak. A szabadság és a francia nemzeti érdek ekkor tehát nagyon is ellenséges lábbon állott egymással. Végre is a francia nemzeti eszme győzött.

V. Henrik követelte a bretinyi szerződés végrehajtását, hogy belehessen a francziákba. Visszautasították, mire kikötött a Szajna torkolatánál s elfoglalta Harflort. Egy járványos betegség irányváltoztatásra kényszerítette. Kaié felé fordult tehát, mint hajdan III. Edvard. A francia udvar ahelyett, hogy támadó szándékától való eltérítésére mindent elkövetett volna, 80 000 embert küldött üldözésére. Henriknek csak 20,000 embere volt. Azenkurt mellett történt az ütközet, mely a francziák teljes vereségével végződött, akik 1000 lovat, 7 herceget s 120 zászlós urat hagytak a csatatéren, míg az angolok csak 1600 embert vesztek (1415). Ez a csata végkép bebizonyította, hogy a hűbéres hadseregek ideje végleg elmúlt.

Ez a vereség megingatta az armanyak kormány hitelét, amely már csak véres kegyetlenségek árán tudta magát Párisban tartani. 1418-ban egy összeesküvés ismét megnyitotta a város kapuit a burgundok előtt. Velük a „mészárosok” is visszatértek. Irtózatos vérfürdőt rendeztek az armanyakok között. A börtönökben 24 óra alatt 3000 embert mészároltak le, köztük Armanyak grófot. Minthogy az orleáni herceg Azenkurnál fogságba esett, az orleán-pártnak Károly dofen lett a feje, aki a burgonyiak kezébe esett apjától, a királytól elszakadt. A burgony-pártiak elvesztették Ruant, mely azonban csak akkor nyitotta meg kapuit az angolok előtt, mikor lakosságának már egy harmada elesett. Úgy látszott, hogy a pártok tehetlensége idegen kézre juttatja Franciaországot.

Egy másik gyilkosság csak siettetett ezt. Rettenhetetlen Jánost, akit megbeszélés ürügye alatt a monterói hidra hívtak, Tangui-Düsatel, a dofen

Endréi Zalán: A Világ Történelme. III. Az orleánszi szűz utja a máglyára.

„Globus” műintézet. Budapest.

Jánosnak, az orelani hercegnek meggyilkolása (l. 447. old.)

híve, ott megfojtotta. A dofen azt hitte, hogy e gyáva bűntény a kormány-
nak egyedüli urává teszi őt. Csalódott. A burgunyonok szövetségre léptek
az angolokkal. A párisiak, kiket az éhínség megtizedelt, ürügyet találtak
arra, hogy átpártoljanak az angolokhoz, mert egyedül tőlük remélték a
nyomorúságuktól való megszabadulásukat. Rövid idővel rá megkötötték a
troai szerződést (1420), mely V. Henriket VI. Károly örökösének teszi
meg s a dofen-t az utódlásból kizárja. A rendek is elismerték V. Henriket
örökösnek, a parlament a dofen-t száműzte s a trónra méltatlannak mondta
A világi és egyházi urak lelkiismereti furdalás nélkül esküdtek hűséget az
új örökösnek.

V. Henrik nőül vette VI. Károly leányát. De ekkor kezdődtek el zavarai.
Megbetegedett. Mikor kijelentették neki, hogy fia született, így szólt:
„Monmut Henrik (önmagával beszélt) rövid ideig uralkodott s sokat hódí-
tott; Vindzor Henrik sokáig fog uralkodni s elveszít mindent. Történiék
isten akarata!” 1422-ben meghalt, a régensséget fivérére, Bedfordra hagyta,
akinek azt ajánlotta, hogy sohase alkudozzék a dofen-nal és békét tartson
a burgonyi herceggel. V. Károly ugyanebben az évben követte a sírba.

Egyszerre két királyt kiáltottak ki Franciaországban, egyiket Párisban,
az angol VI. Henriket, a másikat, a francia VII. Károlyt Berriben.

Károly nagyon nehéz helyzetben volt. A monszenvinói vereség katonáit
kiűzte Pikardiából. Nem mintha vezérei vagy lovagjai ügyetlenek vagy
gyávák lettek volna. Nem, de az udvar az elpuhultság, ármányok és pa-
zarlás színhelye volt. Az angolok, a bölcs Bedford vezetése alatt, sokkal
óvatosabbak voltak vállalkozásaikban. Igaz, dőlyfük már boszantotta a
franciákat; a burgonyi herceg, az angolok nélkülözhetlen szövetségese,
csaknem megverekedett Glószterrel, Henot Zsakelin s különösen öröksége
miatt, de Bedford elsimította a viszályt. Burgony hercege már rég szemét
vetett Henotra, Hollandiára, Zélandra s Friziára, melynek örökséül őt Zsakelin
elismerte. Hogy Hollandia felé erősödjék, megvette a namüri grófságot s
a bétóni uradalmat s hogy az angolok ne zavarják, viszont eltúrte, hogy
folytathassák Franciaország meghódítását. A krevanti és vernölyi csaták
(1423—1424) VII. Károly katonáit Burgonyból és Normandiából kiűzték.
Sarrt, Manszot is elvették tőlük. Végre 1428-ban a Loár partvidéke telje-
sen meg volt hódítva, és Szaliszböri gróf ostrom alá vette Orleant. Ez volt
Károly és Franciaország megalázásának legsúlyosabb pillanata. Pénze
nem volt a királynak, sőt ennalója is alig akadt. Az urak féltékenyek
voltak skót gárdájára, folyton veszekedtek. Rismond tábornagy ugyan a
legveszedelmesebb kegyenczek kivégzésével rövid időre helyreállította a
rendet, de egyik kegyencz, La Trémuill kivitte száműzetését s most már
senkisem volt az udvarban, aki képes lett volna rendet teremteni. Károly
már csak méltatlan tanácsokat hallottja szomorú harengi nap után (1429)
meggyőzték arról, hogy délre kell menekülnie s Orleant, a Loár és déli

Franciaország kulcsát elhagynia. A véletlen megmentette Franciaországot.

Egy kis faluban, Domrémben, élt egy szegény parasztcsalád: az apa D'Ark Jakab, az anya Romé Izabella. Három fiuk és két leányuk volt. Ezek egyike, Johanna, szelíd, engedelmes gyermek volt, szorgalmas és szerény. Vallásossága, bár gúnyolták érte, korával növekedett. Nem vet részt társnői játékaiban, amint elvégezte munkáját, a templomba futott imádkozni, vagy a mezőre szaladt ábrándozni, hallgatni a harang szavát. A háború akkoriban pusztított legjobban. Johanna ismerte a háború csapásait, a pusztítások az ő faluját sem kímélték meg. Sőt Domrémi armanyak lakói gyakran véres verekedést folytattak a szomszédos burgunyon faluval. Johanna fivérei is nem egyszer véresen tértek haza. A politikai szenvedély lassanként vallásos fanatizmussal vegyült nála, ami nőknél nem ritka dolog. A krevanti és vernőlyi csaták után különös állapotba esett. Víziói voltak, hangokat hallott, melyek így szóltak hozzá: „Johanna, légy mindig vallásos, becsületes, jó gyermek s isten megsegít.“ Mikor Orlean ostromolták, Mihály arkangyal jelent meg előtte s azt mondta neki, siessen a király segítségére. Megrémült s azt vetette ellen, hogy ő csak egy szegény falusi leány, de az angyal ismételte parancsát s elégedetlennek látszott. Attól fogva háromszor hetenkint víziói voltak, látta szent Margitot és szent Katalint. Már csak az ő szavukra hallgatott. Hogy a főlső parancsokat végrehajtsa, el akart indulni a háborúba. Az apja megtudta s kijelentette neki, hogy inkább megfojtja. Meg akarta házasítani. Erre Johanna megszökött egy nagybátyjához, onnan pedig Bodrikurt vokulóri kapitányhoz ment, aki hosszas habozás után tíz katonával a Loár partjaira kísértette.

Megérkezett a király székhelyére. Elvegyült a többi udvaronc között.

A hitetlen udvart nehéz volt Johanna küldetéséről meggyőzni, de végre sikerült. Poatiéba küldték, ahol a tudósok kikérdezték, mert némelyek azzal vádolták, hogy az ördög szolgálatában áll. Egyszerű, világos feleletei lefegyverezték a kételkedőket. Tisztasága, vallásossága elragadta a népet s győzött az udvar hitelenségén. VII. Károly fegyvert, lobogót, apródot adott neki s Orleanba küldte legjobb vezéreivel. Erkölcsösebbé tette a tábort s lelkesítette azt. D'Ark Johanna 1429 április 20-án ment Orleanba s Inájus 8-án már az angolok fölthagytak az ostrommal. Most már meg akarta koronáztatni VII. Károlyt.

Magával ragadta a hadsereget, sőt a királyt is. Bátorsága hihetetlen erőt önt a katonákba, míg az angolok, akik varázsló nőnek hitték, pusztja megjelenésére elfutottak. Bevette Zsarzsót s elfogta Szuffolkot, kibékítette Rismondot a királylyal. Megnyerte a patéi csatát, melyben a bátor, Talbot is foglyul esett. Beveszi Troát s végül bevonul Reimszbe s jelen van a király felavatásán.

Johanna azt hitte, hogy ezzel befejezte küldetését s vissza akart térni

Domrémibe. Visszatartották. Bevette magát Kompiénybe, hogy ezt megmentse a burgundi herceg támadásaitól s egy kirohanással fedezze a visszavonulást. De a kirohanás után a kormányzó bezáratta a kapukat, mielőtt visszatérhetett volna s így Luxemburg gróf kezébe esett, aki 10.000 frankért eladta az angoloknak.

Az angolok az ördög küldöttjét látták benne s ezt boszorkány-pőr utján be is akarták bizonyítani. A párisi egyetem kérte, hogy Párisban ítéljenek fölötte, Bedford pedig Ruant választotta, mert ez hű volt az angolokhoz s így a pőr kimenetele biztosabbnak látszott. A pőr vezetését Kosón Péter, bovézi püspökre bízta. A pörben semmiféle formát sem tartottak be. Egyszerű, biztos feleletei kijátszották a cselvetéseket. Röviden, hősiesen felelt. Azt kérdezték tőle: ölt-e? „Soha, felelte. Lobogót vittem kard helyett, hogy meg ne öljek senkit. Hogy győztem, isten akarata volt.“ Gyűlöli isten az angolokat? „Azt nem tudom, de azt tudom, hogy az angolokat kiűzzük Franciaországból.“ Két fővádat tartottak fönn ellene, hogy férfiruhában járt s hogy nem akarta elismernie a törvényszéket. Ezt pedig azért nem tette, hogy ne kelljen elismernie a törvényszéket, mely fölötte ítelt. A férfiruhákat levette egy pillanatra, de börtönőreinek durvasága miatt újra föl kellett őket vennie. Erre Kosón visszaeső eretneknek jelentette ki s átadta a világi törvényszéknek, hogy az égettesse el. 1431 május 30-án elégették a ruani főtérén.

D'Ark Johanna halálával is hasznára volt a francziáknak. Az angol pártot utálták, átkozták, amiért egy nőt, egy fiatal szűzet elpusztított. A burgundi herceg nemzetellenes pártállását restelte. Johanna az egész nemzetet visszavitte Károly táborába. 1431-ben Fülöp két éves fegyverszünetet kötött a királylyal. A háború, hála Rismond bölcs és erélyes vezetésének, kedvezőbbre fordult. Bedford hiába hozta Párisba s koronáz-tatta ott meg a kis VI. Henriket (1431). Szomorú szertartás volt ez. Páris le akarta rázni az angol uralmat.

Végre 1435-ben tartották az arraszi kongresszust. Ez volt az első ilyen nagy politikai gyülekezet, mely csaknem egész Európát képviselte. Hosszú tárgyalás után a francziák Akvitániát és Normandiát, mint hűbérterületet átengedték VI. Henriknek. Az angolok a francia koronát akarták, persze erről szó sem lehetett s így a háború tovább folyt. De a burgonyi herceg látta, hogy ebben az angolok a hibásak, elszakadt tehát tőlük és VII. Károlylyal megkötötte az arraszi szerződést.

A burgonyiakkal való béke a párisiakat is megnyerte. Az angolok erőlködése daczára is bevonult Rismond konnetábl a városba egy kapun, melyet Szallié Mihály nyitott meg előtte. A király nevében békét, bünbocsánatot, egyetértést ígért. A következő évben Károly is Párisba jött s most már tényleg francia király volt.

Károly nagyon megváltozott. Előbbi nemtörődömségét a tevékenység,

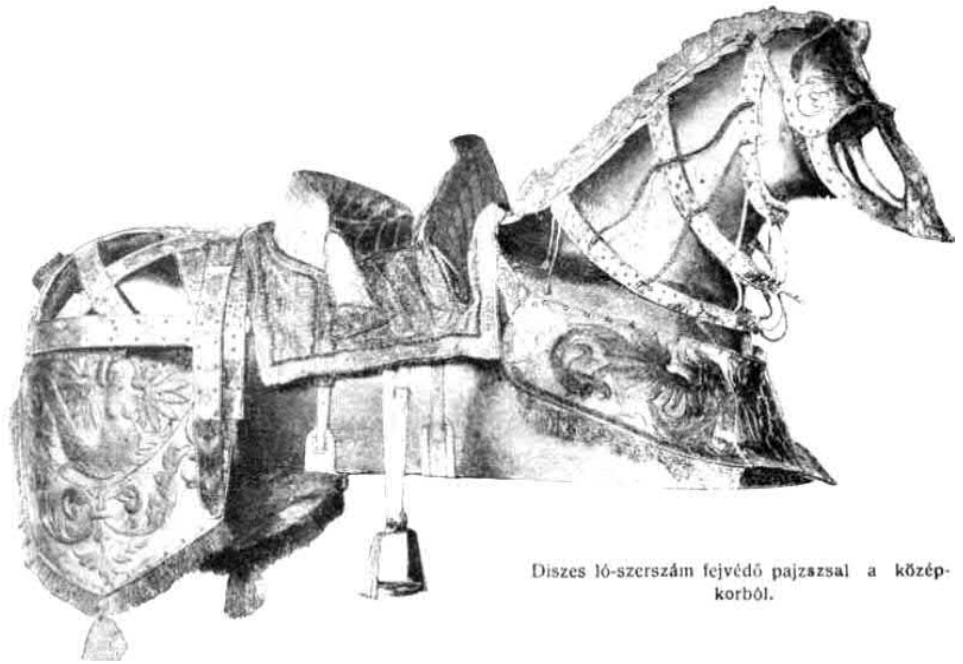
Rettenthetetlen Jánost meggyilkolják a montuvi hídon.

okosság, merész vállalkozások kora váltotta föl. Befejezte az ország meghódítását, de azalatt sebeinek gyógyítására is sokat tett. A pragmatika szankcióival végét vetette az egyházi viszálynak, az orléáni rendelettel a katonai viszálynak. Az állandó hadsereg roppant ellenzésre talált a nemeségnél, mely lázadásban tört ki. Károly legyőzte őket. Angliában egy párt, élén a vinceszteri bíborossal, szintén a békét követelte. 1441-ben tényleg fegyverszünetet kötöttek, melyet Anzsu Margitnak VI. Henrikkel való házassága pecsételt meg.

Mikor a fegyverszünet letelt, Károly újra megkezdte az angolok ellen a háborút, még pedig nagy szerencsével. Rismond és Dünoa formányii győzelmükkel visszahódították Normandiát (1450), úgyszintén Gujanát is. A kasztilyoni diadal, melyben Talbot is elesett, végkép visszaadta ezt a tartományt a francziáknak. S ezzel be is fejeződött a százéves háború.

Rostély-sisak.

Diszes ló-szerszám fejevő pajzszal a középkorból.

FRANCZIAORSZÁG ÉS ANGLIA A SZÁZÉVES HÁBORÚ ALATT.

A háború alatt a két ország ellenkező irányban haladt. A francia királyi tekintély folyton gyarapodott, az angol pedig, mely a normandok alatt oly hatalmas volt, utódaik alatt végképp lehanyatlott. A háború is hozzájárult ehhez. Hogy seregük s pénzüik legyen, az angol királyok folyton segítséget voltak kénytelenek kérni a parlamenttől s így ez a koronát bizonyos függésben tartotta, míg Franciaországban a szerencsétlen háború a szabad intézmények fejlődését lehetetlenné tette.

III. Edvard alatt, akinek győztes háborúihoz folyton pénzre volt szüksége s így a parlamentet évenként többször is össze kellett hívnia, az alkotmányos jog három lényeges elvét hozták be: a parlament beleegyezése nélkül szedett adók törvénytelenységét; a két ház közreműködésének szükségességét valamely törvény megváltoztatásához; végre az alsóház tagjainak ama jogát, hogy a király tanácsosait, ha a parlament bizalmával visszaélnék, vád alá helyezze. Azonkívül megállapították a fölségsértés 7 esetét, míg azelőtt minden az volt, amit a király annak nyilvánított. Úgyszintén erős ellenzésre talált az adók s illetékek fölemelésére irányuló törekvés.

Ugyancsak Edvard óta van meg a parlament összetételének pontosabb meghatározása és két házra való osztása: a felsőháza, vagyis a lordok házára, melyben a nagy urak öröklés jogán, de a király meghívása alapján, továbbá a magas egyházi méltóságok foglaltak helyet és az alsóháza, vagyis a képviselők házára, akik választás útján kerültek be s két osztályra oszlottak: a lovagokra, vagyis a grófságok kis nemességének képviselőire, akiket a szabad birtokosok választottak; továbbá a választott polgárookra, kiket akár a királytól, akár hajdani hűbéruruktól nyert jogok alapján alakított várközségek választottak; azokra, akiket a király hajdani vagy mostani uradalmain fekvő városok választottak; s végül azokra, akiket olyan községek választottak, melyek képviselőik ellátásához hozzá képesek járulni. A behívó rendeleteket a bírókhoz küldték s ez őket felhatalmazta arra, hogy grófságonként két lovagot választassanak, városonként és várközségenként pedig két-két polgárt. A grófságok képviselői megbízóiktól 4 sillinget kaptak, a városi képviselők kevesebbet. Elcinte a várközségek valamennyi lakója vett részt a választásban, később ezt a jogot az illető várközség képviselőtestülete ragadta magához. A városok és várak III. Edvard alatt 180 képviselőt küldtek a parlamentbe, a lovagok 74-en voltak.

II. Rikárd mozgalmas uralkodása alatt a parlament fejlődése még tovább haladt. De la Pol Mihály kancellár pörében történt meg először, hogy a parlament azt a jogot gyakorolta, hogy maga: köztisztviselőket, akiket a közönséges törvény nem sújthatott, a lordok házának ítélőbirósága elé állította. Ilyen eset volt II. Rikárd Ítélet alapján való letétele. Ez volt az első eset, hogy egy királyt alattvalói elítéltek.

IV. Henrik uralkodása más okokból volt alkalmas a közszabadságok erősödésére. A lankaszeri ház, melyet a nép segített a trónra, parlamentáris és szabadelvű szellemet követett. Henrik alatt már azt is megállapították, hogy az adók mire fordítandók.

V. Henrik alatt is a parlamenttől függött az adók ügye és ennek révén a királyság is.

Így épült föl Anglia alkotmányának dicsőséges épülete. A XV. század közepén az angol nép a nagy karfában jogai kijelentését bírta és megvonta neki e jogok biztosítéka is, az egyesek számára az esküdtszékben, a köz számára pedig a parlamentben. A nemzeti biztosítékok a következők voltak:

1. Az adók megszavazásának joga, ezek természetének, továbbá elosztásuknak és hováfordításuk ellenőrzésének joga.
2. A parlament joga a trónöröklés és régenség kérdésének a szabályozására.
3. A parlament előadhatja az ország sérelmeit és orvoslásukat az adók megszavazása előtt.
4. A képviselőknek jogukban áll a király tisztviselőit vád alá helyezni.

V.Károly francia király koronázása.

Froászár János egykorú francia költő és történész történelmi krónikájából. Froászár 1337-ben született Valansziennben és mint kanonok halt meg Simé-ben (Chimay) 1410—119 körül Történeti adatai 1230—1400-ig terjednek és a kor erkölceinek, szokásainak kitűnő ismertetői.

Francia nemes.

Admirális. Pánczélosan, ünnepi tornához készül. A pánczél felett palástot visel, mely hölgyének a színeiből készült.

A két személyi főbiztosíték:

1. Bírói rendelet nélkül senki sem tartóztatható le.

2. Senki fölött sem ítékezhetik más mint illetékes bírósága: tizenkét, nyíl-, város ülésben s annak a grófságnak területén Ítélező esküdt, melynek területén a vétséget elkövették. Ez ítélet ellen nincs föllebbezés.

E biztosítékok fölött örködött a nemzeti szellem, mely a biztosítékok tiszteletben tartásáért kezkeskedett. A nagyoknak a királyi hatalom ellen folytatott küzdelmében a néppel való szövetkezése az arisztokracziát szabad-elvű szellemmel töltötte el, melyet azóta is megőrzött.

Franciaországban a királyi hatalom a néppel szövetkezett a hűbéres nemes-ség ellen, mely közös ellenségük volt. Pártolta a községi mozgalmat annak megindulásakor. Később politikai jogokat is adott a harmadik rendnek. Ez a szövetség addig tartott, míg a szükség megkívánta. A diadalmas királyi hatalom később megfeledezett azokról, akik segítették, s a XIII. század óta korlátlan hatalmat igyekezett elérni. Még az országgyűlések sem gyakorolhattak az ország általános kormányzására befolyást. A százéves háború alatt, mikor a királyi hatalom látszólag megszűnt, a rendek maguk vették át az uralmat, hogy az országot megmentésék. De már az 1359-ki országgyűlés visszaállítja a királyi tekintélyt, a régi alapján. A király ezt az előzékenységet arra használja föl, hogy megszabaduljon a rendektől. Már V. Károly csak egyszer

hívja őket össze, hogy megsemmisítsék a János király által Londonban kötött szégyenletes szerződést. Azontúl már csak olyan gyülekezeteket hív össze, melyekben a király által kijelölt előkelőségek vesznek részt, vagy

tartományi gyülekezeteket, melyektől könnyebben megszerezhető az adó, mint a rendektől. 1448-ig ez így is maradt.

A királyság a hűbérséget is legyúrte. A királyi birtokok gyarapodása folytán, melyek még a százéves háború alatt is növekedtek, a király rop-pant uradalmak fölött rendelkezett, s így ezek révén is erősen a hűbérurak fölé emelkedett. Igaz, az elpusztult hűbérség újból föltámadt, de más, kevésbbé veszedelmes alakban. A király nem tartotta meg birtokait ma-gának; valamelyik vérbeli fejedelemnek adta járadék fejében, s így új hűbérséget teremtett, mely a királyi akaratából keletkezett s családi összeköttetései révén a királyi házzal egybe volt kapcsolva; mintegy kép-viselete volt a királyi hatalomnak a tartományokban. A területek és jára-dékok között nagy különbség volt. Ez utóbbiak nem voltak a lányokra átruházhatók és a férfiág kihaltával a koronára szálltak vissza. Az a szokás, mely a liliomvirág urainak járadékot juttatott, Szent Lajostól származott. A Valoák is fentartották ezt a szokást.

A központban a parlament, a tartományokban a királyi tisztviselők vol-tak a királynak leghasznosabb eszközei. A Valoák alatt a parlament csu-pán igazságszolgáltatási tevékenységre szorult, de e téren azután nagy tekintélyre tett szert, ami V. Károly alatt arra indította, hogy magának kö-

veteljen az igazságszolgáltatás meze-jén fölmerült visszaélések ellenőrzé-sét, VI Károly alatt pedig bizonyos más, nem politikai ügyek reformjá-hoz is ragaszkodott. Természetsze-rűnek is látszott, minthogy a rendeket nem hitták össze, hogy ez a testület legyen a kormány ellenőrzője. 1371-ben a Langedok nemessége a király által kivetett adó ellen a parlament-hez fölbbezett, de V. Károly meg-semmisítette ezt a fölbbezést

Nagyértékű tevékenységi köre nyílt a parlamentnek a királyi rende-letek följegyzésével és gyűjtésével.

A bírónak ismerniük kellett e rendeleteket, hogy azokat alkalmaz-hassák s minthogy a könyvnyom-dászat akkor még nem létezett, írott másolatokban kellett azokat őrizni.

Ha azután a mai rendelet a teg-napival ellenkezett, a parlament föl-tárta ezt a körülményt a király előtt

Ingatlanok árverése Flandriában.

A városkapu közelében áll az árverzető (szubhasztátor; kezében dárdával (máskor kalapácsos) két kikiáltó (prékó) között, kiknek egyike trombitaszóval hívja föl a közönség figyelmét, a másik meg felolvassa az árverési rendeletet. Az alperes patricius kezében tartja pénzes zacskóját annak jeléül, hogy fizetni hajlandó. Hátterben nyilvános árverés foly, úgylátszik posztókereskedőn.

és kikérte a döntését. Ebből azután két [nagyon fontos jog származott, mely később lehetővé tette a parlamentnek, hogy az állam ügyeiben résztvegyen s politikai hatalommá váljék. Ha megtagadta, vagy elhalasztotta a följegyzést, megállította, vagy fölfüggesztette a királyi rendeletek kihirdetését s így hatályát is. A tiltakozások szokása, melyből jog lett, a parlamentet arra bátorította, hogy a törvények módosításának jogát is követelje V. Károly még azt a jogot is megadta a parlamentnek, hogy maga tölthesse be a kebelében megüresedett helyeket; VII. Károly, igaz, megsemmisítette ezt a jogot.

Az egyetem is gyakran fontos szerepet játszott a politikai életben. Tá-

Ruani jelmezkép a XII. századból.

Előkelő ruani nemes tárgyal ruani kereskedőemberrel.

rülménynél fogva XI. Lajos később eltörölte a burzsi pragmatikát s I. Ferencz 1516-ban annak helyére a konkordátumot hozta be, melynek az 1812-i csupán folytatása volt.

Egy másik intézmény behozatala halálos csapást mért a hűbérességre. Ez az állandó hadsereg behozatala volt, mely fölöslegessé tette a hűbéres hadsereget. VII. Károly nemzeti hadsereget akart.

mogatta a királyoknak a gall függetlenség javára szóló törekvését. Zavaros időkben nagy befolyása volt az események menetére s annak tudatában, hogy a parlamenttel együtt mintegy gondolkodó feje az országnak, felszólította a parlamentet(1412), hogy ragadja magához vele együtt a kormányzást, ha látja, hogy a király cselekedetei ellenkeznek a józan ész követelményeivel. De végre az egyetem is kénytelen volt a királyi tekintély előtt meghajolni.

VII. Károly fontos közigazgatási ténye volt a burzsi pragmatika szankció (1438). Ez az egyetemes zsinatok tekintélyét a pápáé tőlé helyezte, a francia püspökségek és nagy egyházi javak betöltésének választási jogát a francia egyháznak eskáptalainak biztosította, s megvonta a római udvartól azt a jogot, hogy valamely új egyházi méltóság első évi jövedelméből bizonyos adót követelhessen. Ez a tény nagy befolyást biztosít-

tott a királynak a templomok patrónusainak választására, de a többi urnák is a földekre, melyeken a templomok és apátságok emelkedtek.

Utóbbi kö-

Francia felmezők a középkorból.
Keresztes vitéz Püspök.

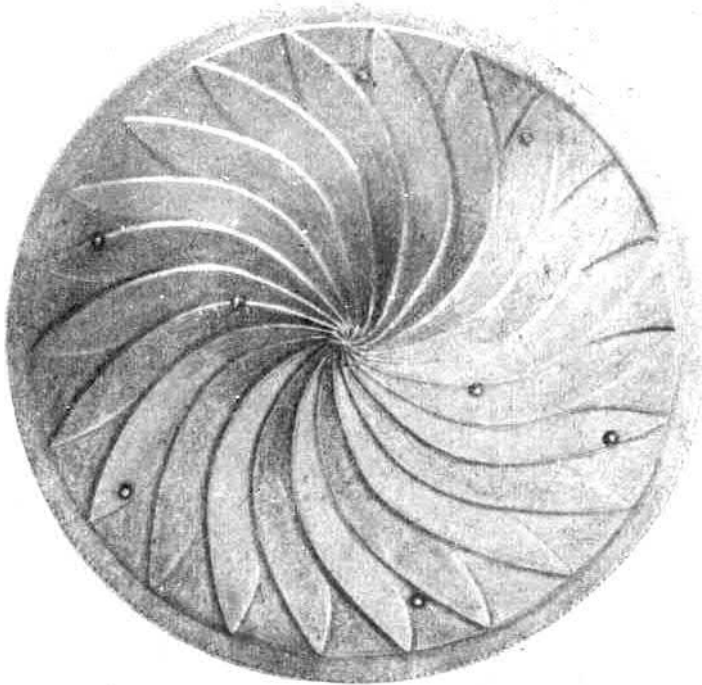
Előkelő urak

Graf.

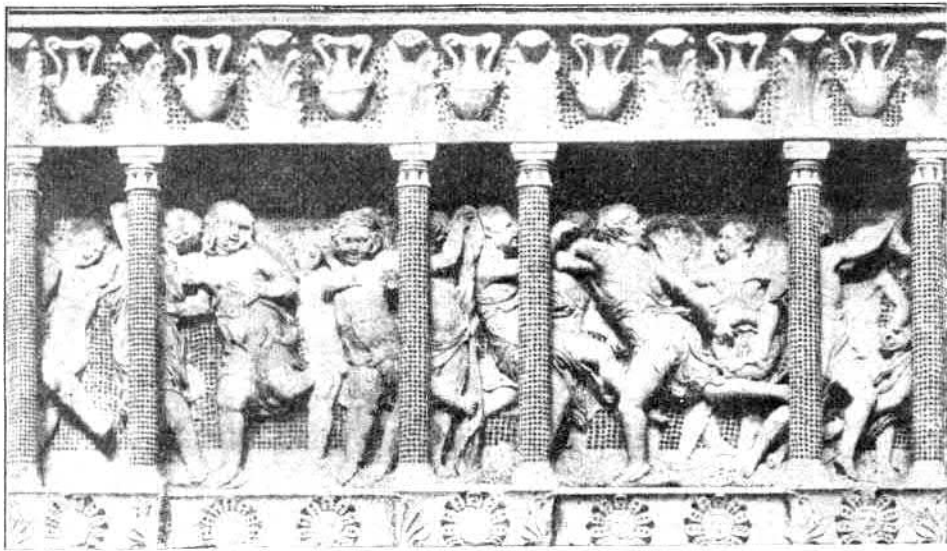
Hátterben polgárság, nép

Az orléáni rendek 1439-ben rendeletet hoztak, mely 1445-ben életbe is lépett. Ez a rendelet 15 századot alapított meg, vagyis 15 oly csapatot, mely egyenkint 100—100 fegyveres katonából állott, akiknek mindegyikét 3—3 ijjas követte s akik valamennyien kapitányuk ruhájának mintájára készültek, lilimokkal hímzett egyforma kabátot hordtak. Ez volt az egyenruha eredete. A csapatok eltartására évi 1,200.000 fontot szavaztak meg.

Fontos volt a Monti-le-turszi rendelet is (1454), mely az ország összes szokásainak összeegyeztetését és leírását rendelte el. Ezzel minden, ami addig a királyi tekintélyt csökkentette, megsemmisült. A nagy uraságok egy része már eltűnt, a többi XI. Lajos, VIII. Károly és I. Ferencz alatt szűnik meg. A király a rendek minden erőlködése daczára az egész kormányzást magához ragadta. Politikai dolgokban a király nagy tanácsa, jogi téren a parlament, pénzügyi dolgokban a számvevőszék volt az a testület, mely azontúl az ország közigazgatását vezette. Ebben a beosztásban már van némi kormányzati szervezet. Míg Anglia a politikai szabadság felé haladt, addig Franciaország nagy és erős monarkiává szervezkedett, melyben a király elérhetetlen magaslaton állt.

Középkori kerek német paizs.

KÉTSZÁZ ÉV ITÁLIA TÖRTÉNETÉBŐL.

(1250—1453.)

A KÖZPONTI HATALMAK ELPUSZTULNAK.

Abban a nagy harcban, mely a pápaság és a császárság között folyt, Itália nem tudta függetlenségét elérni. Még akkor sem, mikor ez a két nagyhatalom pusztulásnak indult. Mert megőrizte a belső zavarok rossz szokását. Ám a legvéresebb viszályok közepette is virágzott a művészet és az irodalom, melyek messze túlszárnyalták a többi Európáét.

II. Frigyes halálával megdőlt Itáliában a német uralom. Fiai, IV. Konrád Németországban, Manfréd déli Itáliában folytathatták volna az ő szerepét, de Konrád fiatalon halt el s utódja, Konradin, még gyermek volt. Ellenben Manfréd, tehetsége és összeköttetései révén, még mindig veszedelmes ellenfél volt. IV. Innocentnek, mikor a lioni zsinatról visszatért, nem volt ideje vele végezni.

Utóda IV. Sándor (1256) sem bírt vele. Manfréd 1258-ban Szicília királyává koronáztatta magát. Brankaleóne szenátor pedig, akit a római nép három évre teljhatalommal ruházott föl, elűzte Rómából a pápát.

IV. Orbán pápa külső segítséghez fordult; följajánlotta a nápolyi koronát Szent Lajosnak, aki visszautasította, majd fivérének, Anzsu hercegnek, aki elfogadta és ennek ellenében hűséget fogadott a Szentszéknek, évi 8000 unczia aranyat ígért és az egyház szolgálatára 300 lovas tartását,

továbbá megerősítette a papság összes kiváltságait s megfogadta, hogy sohasem nyújtja ki kezét sem a császári korona, sem Lombardia vagy Toszkána után. Orbán utóda, IV. Kelemen keresztesháborút hirdetett Manfréd ellen. Anzsu Károly és Manfréd hadserege a Grandella melletti síkon találkozott. Hosszú véres küzdelem után Anzsu Károly győzött. Manfréd elesett, holttestét a pápa követe a Garilyánóba dobatta.

Manfréd után Konradint kellett legyőzni, aki nagy sereggel érkezett Németorszáából. Az itáliak nem szerették a komor Anzsu Károlyt s így örömmel fogadták Konradint. Talyiakozzó mellett Károly megverte Konradint és őt barátjával, Bádeni Frigyesselel együtt elfogta. Törvényszék elé állították őket, melynek elnöke a győztes Károly volt s a törvényszék a szicíliai király elleni lázadás címén mindkettőt halálra ítélte, mire Nápolyban őket lefejezték (1268).

Anzsu Károly, hogy győzelmét még inkább biztosítsa, egész sereg nápolyi és szicíliai bárót lefejeztetett. Rómában 130 bárót égettek el árulás címén. Károly ura lett az egész félszigetnek, de még többet akart: a nagy keletrómai, konstantinápolyi császárságot is fel akarta támasztani és birodalmához csatolni. Terveit azonban egyelőre föl kellett függeszteni, részben Szent Lajos tuniszi keresztesháborúja folytán (1270), részben X. Gergely és III. Miklós pápák miatt, kik szomszédjukat már tulhatalmasnak ítélték. Gergely a német császár választásánál odatörekedett, hogy Károlynak északon ellenlábasa legyen. Miklós erősítette a pápaságot, kibékítette a gelfeket és gibellíneket, de azért jobban pártolta ez utóbbiakat, mert a geifek vezére Károly volt. E pápa uralma azonban rövid volt, utóda, IV. Márton (1280), ismét teljében Károly híve volt, akinek választását köszönhette. Károly ekkor 15.000 emberrel Konstantinápolyba készülődött.

Ekkor törték ki a rég visszafojtott elégtelenség következtében a „szicíliai vecsernyék.“ Élt akkoriban egy Procida János nevű orvos. Ez ferenezrendi szerzetesnek öltözve beutazta Spanyol-, Olasz-, Görögországot és Itáliát. Szövetséget hozott létre az aragoniai király, a pápa s Paleológ császár között. 1282 ben, husvétkor a palermói nép megtámadta a francziákat erőszakoskodó túlkapásaik miatt. Valamennyit legyilkolták egész Sziciliában. Károly Messzina elé hajóhadat küldött, de ezt megsemmisítették. Nem sokkal azután fiát, Sánta Károlyt is meyerik a tengeren és el is fogják, III. Fülöp francia királyt pedig kiszorítják Aragóniából. Anzsu Károly 1285-ben halt meg. Az 1288-iki szerződés Sánta Károlynak biztosította déli Itáliát, míg Szicília III. Péter fiának, Jakabnak jutott. Az aragoni ház trónrajutása Sziciliában Itáliát szerencsétlenségére megnyitja a spanyolok előtt.

Az Anzsu-ház el volt foglalva déli Itáliában, a császár pedig Németországban maradt: így az északi Itáliának államai függetlenebbül alakít-

hadták ki alkotmányukat. Lombardiában s főképp Milánóban az arisztokrácia uralkodott, míg Toszkánában és Firenzében a demokrácia volt túlsúlyban. A Romanya ingadozott e két rendszer között, melyhez mint harmadik alakzat a velencei arisztokrata köztársaság járult.

Mikor a német uralom megdőlt Itáliában, a városok podesztái magukhoz ragadták a hatalmat és iparkodtak azt családjaiknak is biztosítani. Milánóban a város gelf podesztái, a Della Torrék jutottak roppant hatalomhoz, míg őket a milánói gibellin érsek, Viszkonti Ottó el nem kergette s a néppel unokaöcscsét Matteót választatta meg Milánó örökös urává (1295). Ez a család 1447-ig uralkodott.

Kan veronai gibellin podeszta 1312-ben meghódítja Páduát, Trevizót. 1329-ben halt meg s még e század végén egész családja nyomorultul elpusztult.

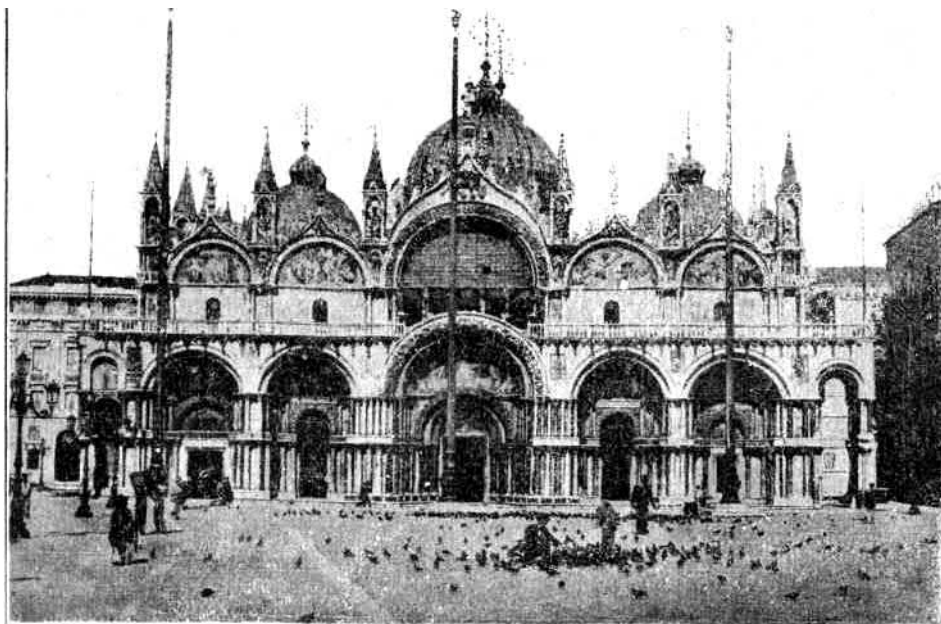
A szavojai ház, mely elfoglalta volt az Alpok két oldalát (Szavoja és Piemont), nem vett részt az itáliai forradalmakban. Övé volt Szalusz és Montferrát, mely utóbbi 1305-ben házasság révén a görög Paleológ háznak jutott. Az utolsóelőtti montferrati örgrótot, VI. Vilmost 17 hónapig vasketreczben tartották elzárva s ott is halt meg.

A gonzagák 1328-ban magukhoz ragadták Mantuát, ahol 1708-ig uralkodtak, az észteí ház Ferrarán, Modenán és Redson uralkodott.

A Romanyában a következő családok uralkodtak: Ravennában a Polentánik, Riminiben a Malateszták, Urbinóban a Montefeltrik, a római Kampányában pedig az Orziniék Tibur, s a Kolonnák Preneszte fölött. Rómában követ képviselte az avinyoní pápát, anélkül azonban, hogy magát ott különösebben érvényesíthette volna.

Középtéri olasz tőr.

Szent Márk székesegyháza.

KÖZTÁRSASÁGOK.

A fejedelemségek között több város megőrizte a függetlenségét. Négy ezek közül a XIV. században nagy hatalomra jutott: Velence, Génua, Piza és Firenze.

Velence 1297-ben hozta be arisztokratikus alkotmányát, a nagy tanácsba való választhatást a nemesi családokra korlátozta; ezt a rendszabályt csakhamar követi az aranykönyv s a tizek tanácsának behozatala. Itália szárazföldjén nem volt birtoka, de sok sziget volt az övé s uralkodott az Adrián. A konstantinápolyi latin császárság bukása után (1261) hatalmát mindjobban kiterjesztette a keletre is, ahol azonban erős versenytársa akadt Génua városában.

A XIII. század hajnala hasadtán, Velenczének*) uralkodó befolyása a keleten akkora volt, hogy 1204-ben, mikor némely kereskedelmi üzlete tárgyában úgy érezte, hogy megcsalták, nem habozott ostrom alá venni az ősi Byzanczot! — Ezen hadjáratot a velenceiek Szent Lajos francia király keresztes lovagjaival együtt, — kik szövetségesül ajánlkoztak — küzdötték végig. Dandolo Henrik, a köztársaság negyvenedik dózséja, a dicső emlékü hódító hadvezér, a félig vak aggastyán állott maga személyesen a

*) Dessewffy A. Velenczéből.

hajóhadak élére. Ötszáz vitorlással és több mint negyvenezer edzett ki-próbált tengerésszel vonult ki erre a köztársasági keresztes hadjáratra, mely annyi dicsőséget, annyi kincset juttatott hazájának és a mely örök időkre hervadhatlan babért fűzött az agg dözse ezüst fürtjeire !

Dandolo meghódította Konstantinápolyt, segített a latin császárságot felállítani, mely a velenceieket a kelet uraivá és mestereivé tette s megszerezte nekik Kandiát, valamint több szigettengeri és jóni szigeti birtokot.

Bizancz kifosztásával, az onnan haza hozott fényes zsákmány népesítette be, világra szóló műkincseivel, a Szent Márk székesegyházat és Velenceze többi templomait, tátongó úrt hagyván hátra a feldúlt Zsófia templomban.

Ugyanezen műkincsek vetették meg első alapját a később oly bámulatosá fejlődött velencezi művészetnek.

Velenceze hatalmának eme folytonos és nagymérvű növekedését féltékenyen és aggodalmasan nézte Génua, a mi a két vetélykedő köztársaság között előbb erős sűrlődásokra, majd hosszú és elkeseredett háborúkra vezetett, melyek Velenceze győzelmeit, híret és szerencsáját növelték.

Velenceze fiai nemcsak a szablyát és evezőt forgatták derekasan, de megihletett mesteri módon kezelték a vésőt és az ecsetet s a tőkélylyel szálltak nemes versenyre műépítészetükben. Ekkor fejezték be a Szent Márk székesegyház örökké bámulatos — ép oly gazdag mint magas műbecsü — mozaik díszítéseit. A Bizancz hippodromjából haza hurczolt hatalmas réz lovak fogantatták az öntvényművészet első úttörőinek lelkében az első ihletet. Felpezsdült a művészi törekvés minden téren !

A szédítő fény és mámor közepette azonban a vezetésében eszélyes, higgadt köztársaság nem bízta el magát, nem pihent tétlenül babérjain. Hihetetlen mérvű gyarapodása, felvirágozása, új kötelességeket és feladatokat szabott reá. Fiainak harczy elszántságát, a lelkesedés hevét, józan körültekintő emberies politikával egyensúlyozta. Óvatosan megfontolva cselekedett, mert érezte, tudta, hogy hódítani könnyebb, mint a meghódítót megtartani.

Velenceze, ez a megtámadhatatlan, hatalmas állam minden időben csak a legóvatosabb tájékozás és megfelelő mérlegelés után ment bele más állammal kötött érdekszövetségekbe s ezeket is mindig átmenetileg, lehetőleg csak rövid időre igyekezett kötni és mindannyiszor busásan megfizette a nyújtott támogatást.

Az Olaszországban széliében dülő viszályok küzdelmeitől mindig távol tudta magát tartani a köztársaság. Büszkén, szinte lenézően szigetelte el magát a szomszéd hatalmaktól s egyedül saját polgárai példás összetartásában s egységében keresett és talált támaszt és erőt: mely összetartást a többi olasz népeknek a velenceziek iránt táplált irigykedése és gyűlölete egyre szilárdabbá kovácsolta. De ha gyűlöltek is az olaszok Velenczét,

féltek tőle és megbecsülték, annyival inkább, hogy igen jelentékeny kereskedelmi érdekek fűzték őket hozzá és gazdag gyarmataihoz.

Hanem a szerencse kereke mint manapság, akkoron is forgandó volt. A latin császárság bukása s a bizanczinak helyreállítása 1260-ban, Velenczére igen hátrányossá vált, mert elkeseredett vetélytársa. Génua az új császárság oltalma alatt hatalmába kerítette a kereskedést a Fekete-tengeren s a görög császárság területén mindenütt védelemben részesült, minék következtében Velenczének az arab birodalommal kellett összekötetésbe lépnie, hogy a keletindiai árukat Alekszandrián keresztül kaphassa. Ámde ez újabb ok lett a háborúra s ujult hévvel és elkeseredéssel tört ki a harc a két köztársaság között. Sok évi váltakozó hadi szerencse után a génua iák 1298-ban az örökké emlékezetes kiadtsai csatában csaknem végképpen megsemmisítették a velenceiek hajóhadát, amelynek vezére: Zeno Károlynak hősiessége és kiváló tehetségének teljes érvényesülése s a velencei polgárság szinte példátlanul álló önfeláldozása nélkül bizonyára végkép el is pusztult volna.

Alig van ennél dicsőbb lapja a velencei történetnek. Zénó Károly, a hős vezér negyven sebből vérezve esett össze, de átveszi a vezényletet a dózse, a 60 éves Kontarini, s a győzelemnek leghalványabb kilátása nélkül, a teljesen reménytelennek látszó válságban ünnepélyes fogadalmat tesz, hogy parancsnoki hajóját el nem hagyja, míg az ellenséget tönkre nem tette! Ezen hősies eskü gyújtó hatással volt a már-már csüggedő népre. A lakosság leírhatatlan hősiességgel kél nemes versengésre pénz- és véráldozatokban egyaránt és ez a határtalan áldozatkészség, lelkesedés és vakmerő bátorság végre is diadalra juttatja a méltán elvesztettnek hitt szent ügyet! Harmincz polgár család: gyógyszerészek, fűszeresek, szűcsök, bor- és vegyeskereskedők, néhány nap alatt magán vagyonukból óriási költségen teljesen felszerelt hajókkal siettek hazájok védelmére s döntötték el a harcot; mely önzetlen áldozataik és vitézségük megjutalmazásáért, utóbb mindannyian nemesi rangra emeltettek.

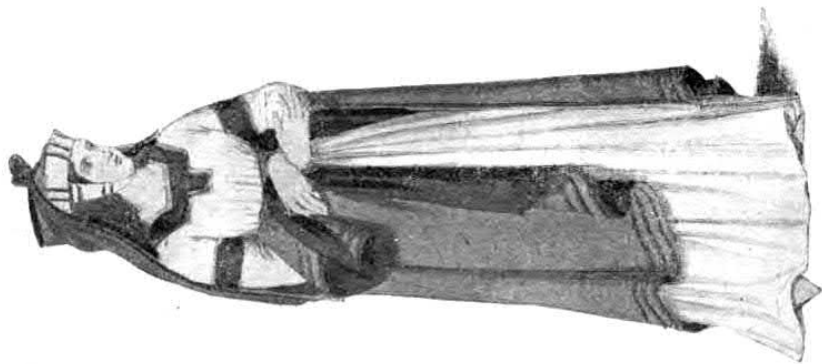
A rákövetkező évben 1299-ben Milanóban kötötték meg a békét, a melyik időt engedett a velenceieknek, hogy szenvedett jelentékeny veszteségeiket mihamarább kiheverjék. Az az eléggé nem méltányolható, bámulatos egyetértő szellem, mely e népet megpróbáltatása napjaiban mindannyiszor összetartotta, ezúttal is csodákat műveit: csakhamar visszaszerezte nekik, még pedig pedig fokozott mérvben, előbbi hatalmokat és tekintélyüket. /

Ekkor érett megfontolás után úgy találta a köztársaság, hogy egyre növekvő befolyásával és hatalmával többé üdvösen nem egyeztethető össze alkotmányának a múltból fenmaradt demokratikus jellege. Az idegen császárokkal s világi és egyházi fejedelmekkel való érintkezései s tárgyalásai folyamán előnyösebbnek látszott azt teljesen arisztokratikus alapra fektetni

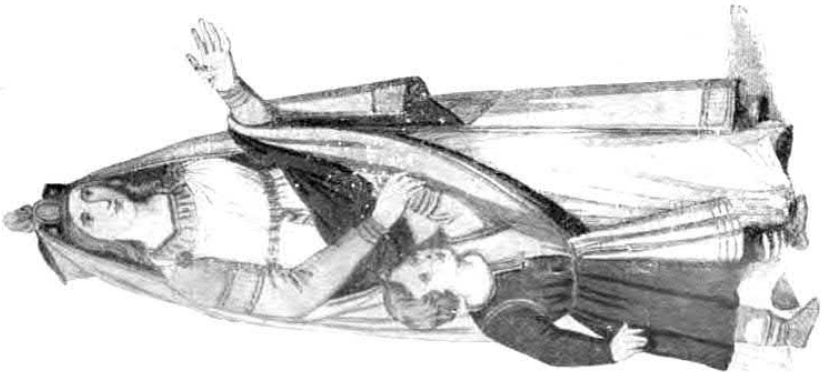
s azért 1297-ben oligarka alkotmányt léptettek életbe, mely szerint a régi, évente választott kollégium átörökölhető, arisztokrata zárt társasággá alakították át. Ekkor nyitották meg az arany könyvet, melybe a törvényhozó nemes családok házasságait és született gyermekeit beiktatták s pontosan nyilvántartották. A nagy tanács eme tagjainak minden fiú utódja elfoglalhatta 25 éves korában törvényhozói székét. Ezen kiváltságot, a legrendkívülőbb esetek kivételével, egyetlen új család sem nyerte el. A nagy tanács elzárása következtében, a mint ezen válság végeredményét nevezték, Velence igazgatása aránylag csekély számú kiváltságos család kezébe került. Egyes mellőzött családok tagjai ismételten több összeesküvést szerveztek ezen alkotmány megbuktatására, de mindig sikertelenül, míg végre annak megvédése és biztosítása érdekében 1335-ben életbe léptették a tizek tanácsának oly borzalmas hírűvé vált intézményét, a mely rendőri hatóság a legkiterjedtebb hatalommal ruházta fel. Ez ellenőrizte a hivatalokat; ez volt a legfőbb bírói fórum: ez vezette idővel Velencének kül- és belpolitikáját. „Mindezen változtatásokat nem szabad az alkotmány erőszakos változásainak tekintenünk: mondja Szeimonds — azok inkább egymást követő lépések a fejlődésben. Még a tizek tanácsa is, mely első pillanatra a legszörnyebb államgépezetnek látszik, melyet valaha nemzet leigázására kitaláltak, valóban természetes tetőpontja volt az 1172-től kezdve összefüggésben haladó fejlődésnek. Eredetileg azokban a zavaros időkben, melyek a nagy tanács elzárását követték, a végből alkották meg a tizek tanácsát, hogy a fegyelmezetlen nemeseket megbabonázza és az oly összeesküvőknek, minő Tiepolo, felszínre vergődését megakadályozza. Hivatása kiváltképpen az volt, hogy az állam különféle osztályait fékezze és hogy oligarkikus jellegét sértetlenül fenntartsa. Tagjait a nagy tanács választotta meg s ők tisztségük lejártával kötelesek voltak szigorúan számot adni minden intézkedéséről. Nem is igen vágyódtak ezen állásra a velencei nemesek; ellenkezőleg a velejáró köteleességek oly súlyosak voltak és a tizek tanácsosokat, tisztük ellátásánál, néha-néha oly gyűlölet érte, hogy nem volt mindig könnyű az üres helyeket betölteni és hogy törvényt kellett alkotni, hogy addig, míg utódaik nincsenek megválasztva, a tizek nem fejezhetik be működésüket.

Azért tehát a polgároknak kiválasztott bizottságaként lehet őket tekinteni, amelyre a diktátori hatalmat önként ruházták: hogy a polgárék uralmát fentartsák, hogy a fontosabb ügyek vezetését központosítsák, hogy a köztársaság igazgatásának titkait megőrizték és hogy elkerüljék azt a kritikát, melynek a nyilvánosabb igazgatási államok kitéve voltak. Velence nemessége az által, hogy alávettette magát a tizek tanácsának, biztosította magának a hatalmat a nép felett és a politikában egységet létesített.

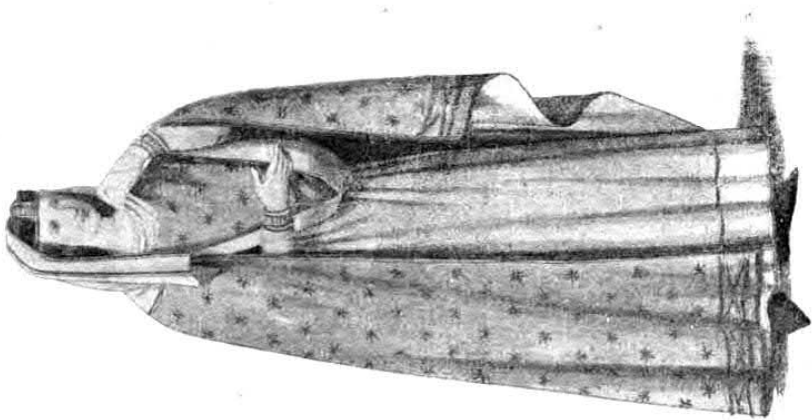
Soha sem volt állam, amely saját polgárait jobban megigázta volna,

1

2

3

Velenzei viseleték. Előkelő velenzei nék.

1. Fehér ruha, piros nyak- és karsávval. Aranyzörgélyű zöld palást. — 2. Fehér ruha, alatta rózsaszíni, arany öv és karsáv. Palást kívüli galambszírtke, belül piros. A kis fiu ruhája jobb oldalt piros, baloldalt galambszírtké, aranyzsinór. — 3. Ibolyaszín ruha, zöld palást, arany csillagokkal, kék bélés, rózsaszín folpendó.

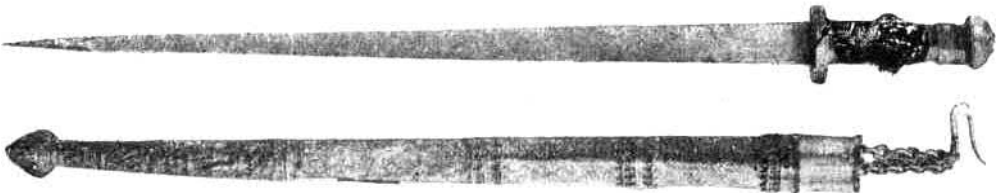
mint Velence. A köztársaság ellenében árulás alig fordult elő. Bármennyire önkényesek voltak is a tanács határozatai, senki sem lázadt fel azok ellen. A velencei hallgatva hajolt meg és engedelmeskedett; mert tudta, hogy minden mozdulatát megfigyelik, hogy kormányának hosszú karjai vannak, melyek idegen országba is elérnek, hogy lehetetlen forradalmat idézni elő a polgárok testületében, kiket a közös érdekek oly tökéletesen összefűztek. A velenceiek, mert a tőlük függő városokat jóakarólag és atyailag igazgatták és mert a lakosság munkássága következtében kedvező anyagi helyzetben volt, még nagyobb biztosságra tettek szert

A lagúnák lakói, kik kapuik előtt soha sem láttak ellenséges seregeket, kik Olaszország többi lakosaihoz viszonyítva csak kevés adót fizettek, a nemeseket szerencsés helyzetük megteremtőinek tekintették: e nemesek pedig kereskedők voltak.

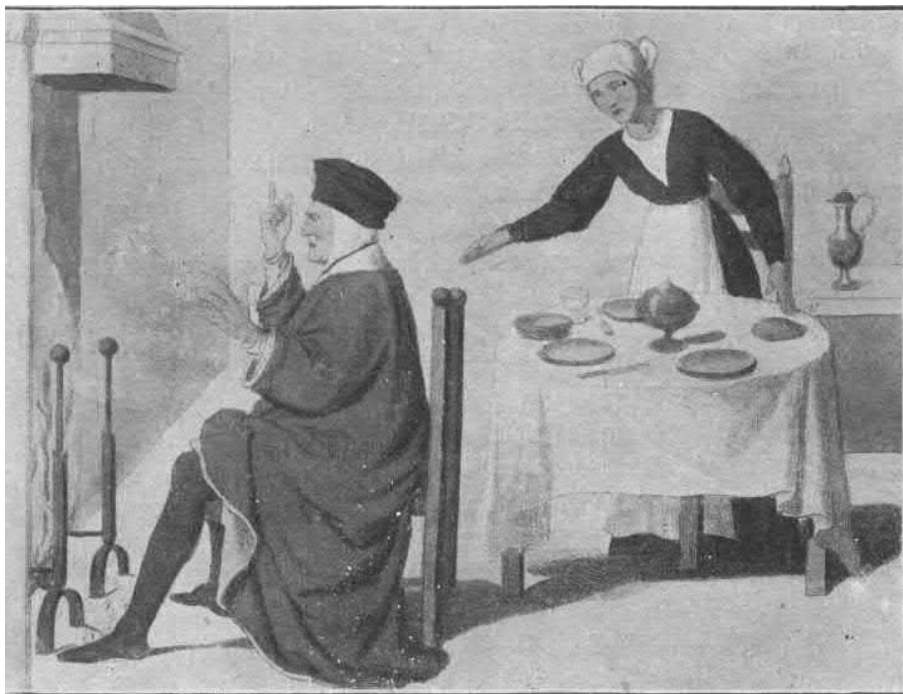
Tétlenséget Velencében nem ismertek. A velencei kereskedése után járt a tengeren, távol tartományokat igazgatott, idegen városokban figyelt saját hazája érdekeire, a köztársaság tengeri csatáit vívta ahelyett, hogy új alkotmányt gondoljon ki, vagy valamely öröklött magánellensége ellen bosszút forraljon.

Ilyen körülmények között aztán ez az alkotmány végképen biztosította az arisztokrata uralmat minden felforgatási kísérlet ellen.

Firenzében másképp alakultak a dolgok. Polgári hatósága két osztályra oszlott; egyikbe tartoztak a legelőkelőbb foglalkozásúak: bírák, jegyzők, bankárok, orvosok; a másikba tartoztak a szobafestők, kovácsok, kőmetszők stb. Szóval volt nagy és kis polgárság. 1228 ban behozták a polgárok politikai egyenlőségét azzal, hogy a város élére oly tanácsot állítottak, mely minden egyes foglalkozási ág legelőkelőbb képviselőiből állt. Ez volt a végrehajtó tanács, melyet minden 2 hónapban megújítottak. Ha ebben a szervezetben volt is egyenlőtlenség, az csak a nemesség rovására ment, melyet kizártak a közhivatalokból, hacsak nemesi voltukról le nem mondtak és be nem léptek valamelyik czéh mesterei közé. Dsánó Della Bella még szigorúbban bánt a nemesekkel s a város polgárait húsz részre osztotta, mindegyik élére egy zászlós urat állított. Valamennyi fölött állt a fő zászlós úr. Ezt a különös szervezetet Génua, Pisztoja, Piza, Aredzo és Toszkána legtöbb városa átvette.

Hosszú középkori tőr díszes hüvelytel.

Középkori milánói hálószoba..

ITÁLIA TÖBBI VÁROSÁIRÓL.

Az olasz városok többnyire hadilábon álltak egymással. Génua, mely Velenczével a keleti uralomért, Pizával Korzika és Szardínia birtokáért versengett, 1348-ban a malorai nagy csatában megsemmisítette a pizaiak haderejét, egy századdal később Kiodsa mellett pedig a velenceit. Erre egész Toszkána a legyőzött Piza birtokára vetette magát. Firenze, Lukka, Sziéna, Pisztoja, Volterra darabokra szaggatták azt Piza ellenált egy ideig, de aztán kénytelen volt magát kegyelemre megadni.

Akkor Firenze volt Toszkánában a leghatalmasabb, de kebelében a gelfek és gibellinek folyton viszálykodtak, a fehérek és feketék neve alatt.

Itáliában rettenetes állapotok uralkodtak. Soha annyi embert oly szörnyű módon nem kínoztak halálra, mint akkor. Elannyira, hogy az olaszok közül sok a hajdan átkozott császárhoz fordult segítségért. VII. Henrik követte a Viszkontiak és gibellinek hívását, megjelent 1310-ben az Alpok déli oldalán. Először is helyreállította Milánóban a Matteók uralmát, majd megsarcolta a városokat. V. Kelemen kiátkozta, a nápolyi király had-

serege pedig a gelfekkel együtt megakadályozta további előrenyomulásában, úgy hogy sietve visszatért az Alpokon át, ép oly fejtelenséget hagyott maga után, mint a milyent talált (1313).

Utóda Bajor Lajos 1327-ben szintén átkelt az Alpokon, hogy Rómából elhozza az amúgy is csak inkább képzeleti értékkel bíró római császári koronát. Csaknem egyedül tért vissza.

Aztán Lukszenburg János cseh király jött, de azt is megutálták néhány hónap múlva az olaszok.

Ekkor Gabrini Miklós (más nevén Rienzo) római ifjú felállt a Kapitolium lépcsőjére s lelkes beszédet mondott a néphez, melyben emlékeztette azt a hajdani Róma nagyságára s azt indítványozta, rendezkedjék be Róma a régi minta szerint. 1347. május 19-én fegyveresen jelent meg a Kapitoliumon: a nép tribunnak választotta s reá bízta a rend helyreállítását. Nyomban szervezte a szárazföldi és tengeri hadsereget, a nemeseket engedelmességre kényszerítette, a rablókat kiirtotta, nagy gabona- és élelmiszer-raktárakat állíttatott fel Rómában a szegények, özvegyek és árvák számára. Rienzo egy napon császári palástba öltözött s a kereszt lovagjává szenteltette magát, kijelentvén, hogy ami a négy világtáj irányában van, mind az övé.

De a kormányzás prózai nehézségei csakhamar megingatták Rienzo tekintélyét. Hozzájárult ehhez az 1348-iki pestis, mely öt lakó közül hármat megölt. A nép elhagyta Rienzót, a pápa kiátkozta, menekülnie kellett. Később a pápa visszahívta, hogy tekintélyével rendet csináljon a nép között, de ugyanaz a nép, mely azelőtt annyira imádta, most meggyilkolta Rienzót. Ez volt a szentszék római restaurációjának kezdete. VI. Orbán pápa 1378-ban ismét áttette székhelyét Rómába, de a pápai hatalom nem volt többé az, ami hajdan. Ugyanekkor északon is kitört a háborúság. Firenze hatalmát belviszály emésztette, Velence és Génua pedig egymással vívott irtó háborút.

Firenzében az albizziek és a gelfek voltak hatalmon. A gelfek Medicsi Szilveszter mellé álltak, az alsóbb néposztályra támaszkodtak és forradalmat szítottak. A nép részt kért a kormányzatból. Medicsi eleget is akart tenni a nép óhajának, de nem akarta a hatalmat a söpredékre bízni, mely elkeseredésében fölgyújtotta az albizziek házait. Az élükön Szando Mihály munkás állt, aki magához ragadta a hatalmat, 9 tagú kormányt alakított, melyben a legalsóbb néposztály is három taggal volt képviselve. De a köznép nem elégedett meg ezzel, reá nézve kedvezőbb pénzügyi intézkedéseket kért. Szando nem engedett. Erre a legalsóbb néposztály képviselőit elkergették, új kilencztagú kormányt alakítottak, melyben ez a néposztály nem volt képviselve.

Ezalatt Velence és Génua között is kitört a háború. Pizani Viktor velencei tengernagy megtámadta s szétverte a génuai hajóhadat 1370-ben.

Következő évben Doria Luczián génuai tengernagy behatolt az Adriába s legyőzte a velenceieket, akik a lagúnákba voltak kénytelenek menekülni. Doria a lagúnák bejáratánál, Kiodsa mellett állt meg. A velenceiek annyira megrémültek, hogy már Kandiába akarták a kormány székhelyét áttenni. A nép ellenezte a tervet, Pizanit, akit a vereség miatt becsuktak, kiszabadította börtönéből s a génuaiak, akiket Kiodsában ostrom alá fogtak, kénytelenek voltak magukat kegyelemre megadni. A háború eredménye az volt, hogy mind a két köztársaság teljesen kimerült. Velencez magához tért, de Génua többé nem.

Északon legalább hősiesség batorságot tapasztalunk a háborúkban. Délen

I. Róbert bölcs uralkodása óta csak alattomos árulkodás és a töméntelen büntény volt napirenden. Róbert, Anzsu Károly unokája, a művészetek és a béke barátja volt. Kelemen avinyoni pápa Itália vikáriusává nevezte ki. Az aragoniai király átengedte neki Sziciliát, melyet fivére, Frigyes kormányzott. Róbert azonban Frigyesnek adományozta, s hogy a béke szent legyen, feleségül adta hozzá a húgát. Unokafivére, Róbert Károly magyar király lett s utódai nagygyá tették Magyarországot. De nagy a változás, mikor unokája, I. Johanna követi a trónon. Ez unokafivéréhez, Endréhez ment nőül, de két év múlva megfojtatja. Sok bűn elkövetése után unokafivérét, Duradzói Károlyt elfogadta utódjának, majd Lajost, a második Anzsu-házból, V. Károly francia király fivérét. Duradzói Károly fegyverrel védte jogait, elfoglalta Nápolyi, elfogta Johannát, akit versenytársa közledekor megfojtattat (1382). Később megdönti a firenzei népkormányt és helyreállítja ott az arisztokraták uralmát. De mikor Magyarországon elhunyt (1386), a nápolyi királyság László alatt (1386 — 1415) teljes anarkiába esett. Halála után özvegye, Johanna szintén két herceget fogadott fiának, aragoni V. Alfonz és Lajos anzsu herceget, majd fivérét, Renét. Innen származott azután a francia és az aragoniai párt elkeseredett, hosszú harca a nápolyi uralomért.

Nápoly hanyatlásával az utolsó itáliai nagyhatalom is megdőlt. Ugyanekkor északon Viszkonti Galeász János, a nagy Matteo dédunokája, egyedüli ura lett Milánónak (1385) s királyságot akart alapítani. Elfoglalta Páduát, Trevizót, Lombardia legnagyobb részét s onnan a Romanyába akart nyomulni. Firenze híres zsoldos kapitányait, Armanyakot és Haukvéd Jánost küldi ki ellene, de Viszkonti folytatta hódításait. Mikor a pestis 1402-ben megölte, a milánói hatalom teljesen szétfoszlott. Velencez és Firenze felülkerekedtek, de nem voltak nagylelkűek, Velencez leigázta Veronát, Páduát és Vicenzát, míg Firenze teljesen lerombolta Pizát.

Ezenkívül a zsoldos kapitányokban (kondottieri) új ostort kapott Itália. A két leghíresebb: Monton Bracso és Szforza Attendolo. Csak pénzért harcoltak.

Galeász János fia, Fülöp Mária újra fölemelte Milánó hatalmát

Karmanyola nagy tehetségének segítségével, aki aztán Velenczében tragikus véget ért. A legszerencésebb zsoldoskapitány Szforza Ferencz, Fülöp Mária veje, apósa halála után elfoglalta annak országait, legyőzte Milánó ellenállását s fejére tette a koronát.

Hasztalan tiltakozott ez ellen Velence s hiába szövetekezett Milánó ellen V. Alfonzzal. Firenzében Medicsi Kozma szerzett érvényt tekintélyének. A szabadság mindenfelé békókba volt verve.

A politikai szerencsétlenségért Itáliát az irodalom és művészet dicsőséges fölvirágzása kárpótolta.

A művészetek nagyot teremtettek e korban; különösen Velence és Piza tett ki e téren magáért. Már 1071-ben állt a Szt. Márk templom. 1063-ban kezdték építeni a híres pizai dómot, 1152-ben csudás keresztelő kápolnáját, amely a római árkádokat és bizánczi kupolákat a görög oszloppal és a gót díszítéssel egyesíti; 1174-ben épült a ferde torony, 1278-ban a temető híres galériája épül Piza nagyjai számára. A XIII. század végén építi Assiszi Szent Ferencz, Szanta Krocse, Szanta Maria del Fiore templomokat, Galeasz János pedig 1346-ban kezdte a milánói székesegyházat építtetni. Az építészet mellett már a festészet is remekel Cimabue, Dsotto és Masszadsóval.

Az ipar és kereskedelem hasonló lendületet mutat. Amalfi elsőnek látogatta meg hajóival a Keletet, majd Piza túlszárnyalta, de a malorij csata után a tengeri uralmat Velenczének és Génúának volt kénytelen átengedni. Velence úr volt az egész Adria felett, a görög és kandiai partokon, Alekszandria útján pedig a keleti kereskedelem is kezében volt. Génua a spanyol és francia partokat aknázza ki, ez volt az ő igazi területe; de azért volt hatalma a Keleten is: övé volt Konstantinápolyban Péra-külváros és a Fekete-tenger partján virágzó gyarmata Kaffa, a mai Krím.

Az ipar kivált Milánóban virágzott, melynek 200,000 lakosa és számos fegyver-, nyereg- és szövetgyára volt; továbbá Veronában, mely évenként 20,000 darab szövetet gyártott és Firenzében, ahol 30,000 vászonmunkás dolgozott s ahol 30,000 darab szövet készült évenként.

Virult a földművelés is. Lombardia kezdte a mesterséges öntözést, mely fölötte termékenynyé tette a földeket, amiből a lombardok, toszkánaiaké és a Romanya lakói is töméntelen hasznot húztak. 1156 óta Velenczében már állami bank működik, később Génúában és Firenzében is. Lombardok firenzeiek, génuaiak voltak e kornak nemcsak nagykereskedői, de nagy bankárai is, kiknek üzleti könyveiken még uralkodók neve is szerepelt.

Itália tehát a középkorban műveltség tekintetében Európa legelőrehaladottabb országa volt, amiben nagy része volt úgy a régi római műveltség hagyományainak és emlékeinek, mint az itáliai nép nagy fogékonyságának, jeles képességeinek. Annál romlottabbak voltak azonban az erkölcsök, a nemzeti szellem pedig úgyszólván kipusztult.

Kiüssza vára Dalmáciában.

MAGYARORSZÁG TEKINTÉLYÉNEK NÖVEKEDÉSE. KÁLMÁN KIRÁLY.

László királynak csak két leánya maradt. Az idősebbet még maga adhatta férjhez Jánoszló rutén herceghez, ellenben az ifjabbik, Piroska hercegnő gyermek volt, mikor atyja meghalt. Az uralkodó családnak ekkor csak két fitagja élt, Géza király két fia, Kálmán (született 1070 körül) s öccse, Álmos. Közülök választotta László trónjának örökösét és a koronát Álmos hercegnek szánta, habár nem az volt a család legidősebb férfi tagja, kit megfelelő nevelésben részesített. Hogy gyakorlatban megismerkedjék az uralkodás teendőivel, rábízta a horvát részek kormányzását s beavatta politikai titkaiba.

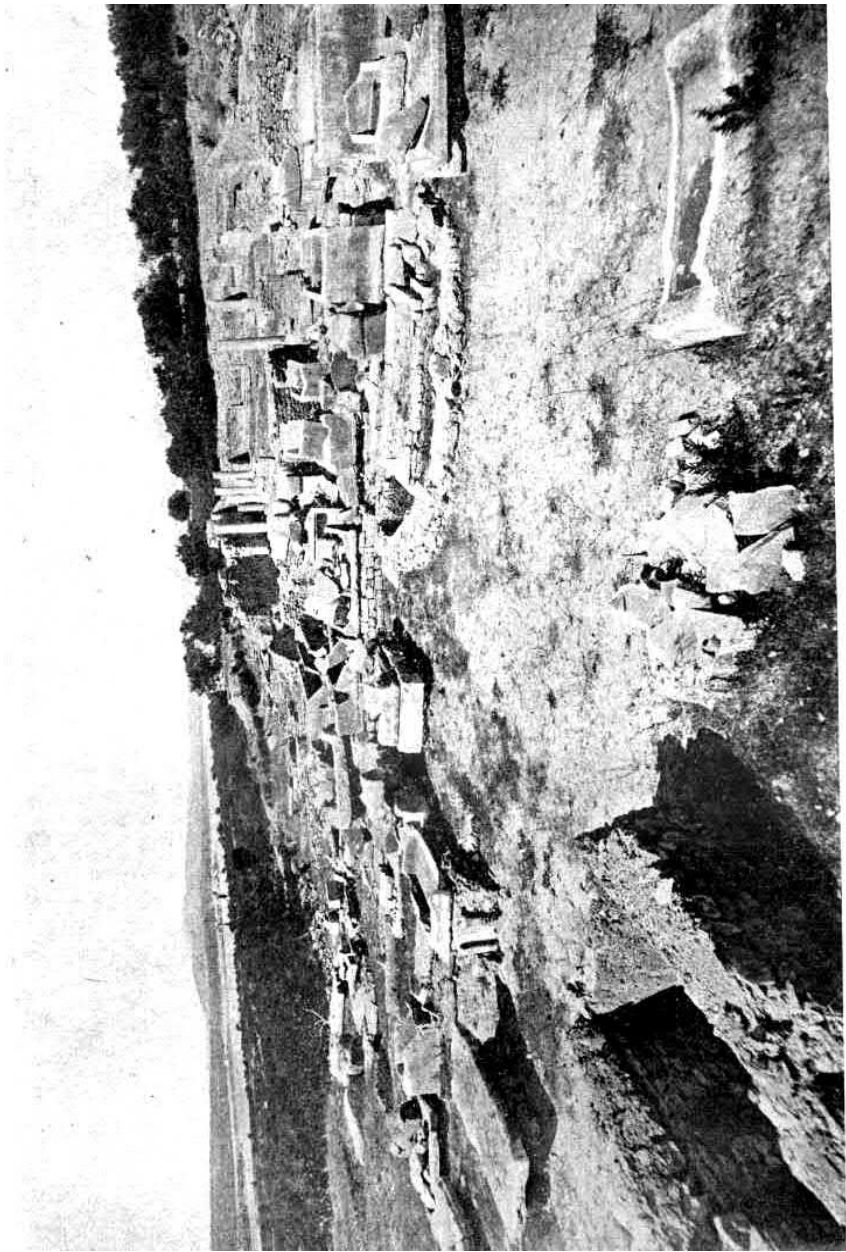
De László király oly hirtelen halt meg, hogy végképen nem rendezhette a trónkérdést. A köztudatban az idősebségi trónöröklés elve már annyira meggyökeresedett, hogy Kálmán herceg a saját örökjogát minden nehézség nélkül elismertethette az egyházi és állami főtisztviselőkkel s az egész közvéleménnyel.

László király Kálmánt papnak szánta s zárdába küldte, sokkal később élő magyar krónikások állítása szerint azért, mert valami testi hibája volt. E krónikások olyan időben írtak, mikor már rég Álmosnak, nem pedig Kálmánnak leszármazói ültek a trónon. Hogy a hatalmasoknak hízelegjenek, Kálmánt valósággal szörnyetegnek, szőrös testűnek, púposnak, sántának, kancsalnak, selypitőnek, dadogónak rajzolták. Mindebből szó sem igaz. Kozi..u prágai író és pap, ki személyesen ismerte, ilyesmiről nem tesz említést. Odilo, szent-zsilli francia apát, ki követi küldetésben hosszabb időt töltött a magyar udvarban, a legmelegebben szól Kálmán képességeiről, nagy tudományáról, de testi fogyatkozásáról semmit sem tud. Az átvonuló keresztetek, kikkel békében és harczban egyaránt érintkezett, soha sem szólanak rútságáról, vagy valami testi hibájáról s egy régi kézrajz daliás, férfias alaknak rajzolja. Kétségtelen tehát, hogy amit sokkal későbbi magyar krónikások fecsegnek visszatartó alakjáról, mind koholmány.

Az Álmostól származó királyoknak akartak kedveskedni, midőn őüket, Álmost, dicsérték, Kálmán egyéniségét meg minél feketébbnek festették. Kálmán ép, egészséges ember volt s az egészséges testében nemes lélek lakozott. Ifjúsága nagyobb részét kolostorban töltötte ugyan, de ott sem csenevészedett el, hanem megtanulta a fegyverforgatást, a lovaglást, az emberekkel való bánásmódot. Elvonultan a világ zajától, a zárdá csendes magányában is szemmel tartotta a közéletet. Szigorúan ragaszkodott a trónutódlási jogához s megtudta nyerni magának a közvélemény rokonszenvét. Királyi egyéniség volt a zárdában is, melyben olyan műveltségre, annyira sok ismeretre tett szert, hogy meglepte mindazokat, kik vele érintkeztek. Tudott írni-olvasni, örömet foglalkozott az egyházi és világi joggal s melőztetésének keserű napjaiban a könyvekben keresett vigaszt és megnyugvást. Könyves Kálmánnak nevezték, mert a zárdában annyira megszerette könyveit, hogy uralkodása gondjai közt sem feledkezett meg róluk. Tanult szakadatlanul. Abban az időben a nyugaton csodaszamba ment, hogy az uralkodó a tudományok országában is járatos legyen s róla író lengyel krónikás egyenesen kimondja, hogy tudományával fölötte áll kora összes királyainak.

Zárdái élete folyamán sohasem ellenkezett László király akaratával; de ragaszkodott trónörökös jogához s nem engedte magát pappá szenteltetni. Mikor azonban László végleg el akarta a trónkérdést dönteni, még pedig oly módon, hogy Kálmánt egri püspökké készült megtenni, az ifjú herczeg néhány hü emberével lengyel rokonaihoz menekült. László hirtelen halála hírére meg hazatért s itthon örömmel fogadták; akadálytalanul foglalta el a királyi széket s koronáztatta meg magát.

Az új király elfeledett minden sérelmet és méltatlanságot; kegyeibe fogadta Almos herczegét s meghagyta atyai örökének, a részfejedelemségnek birtokában.

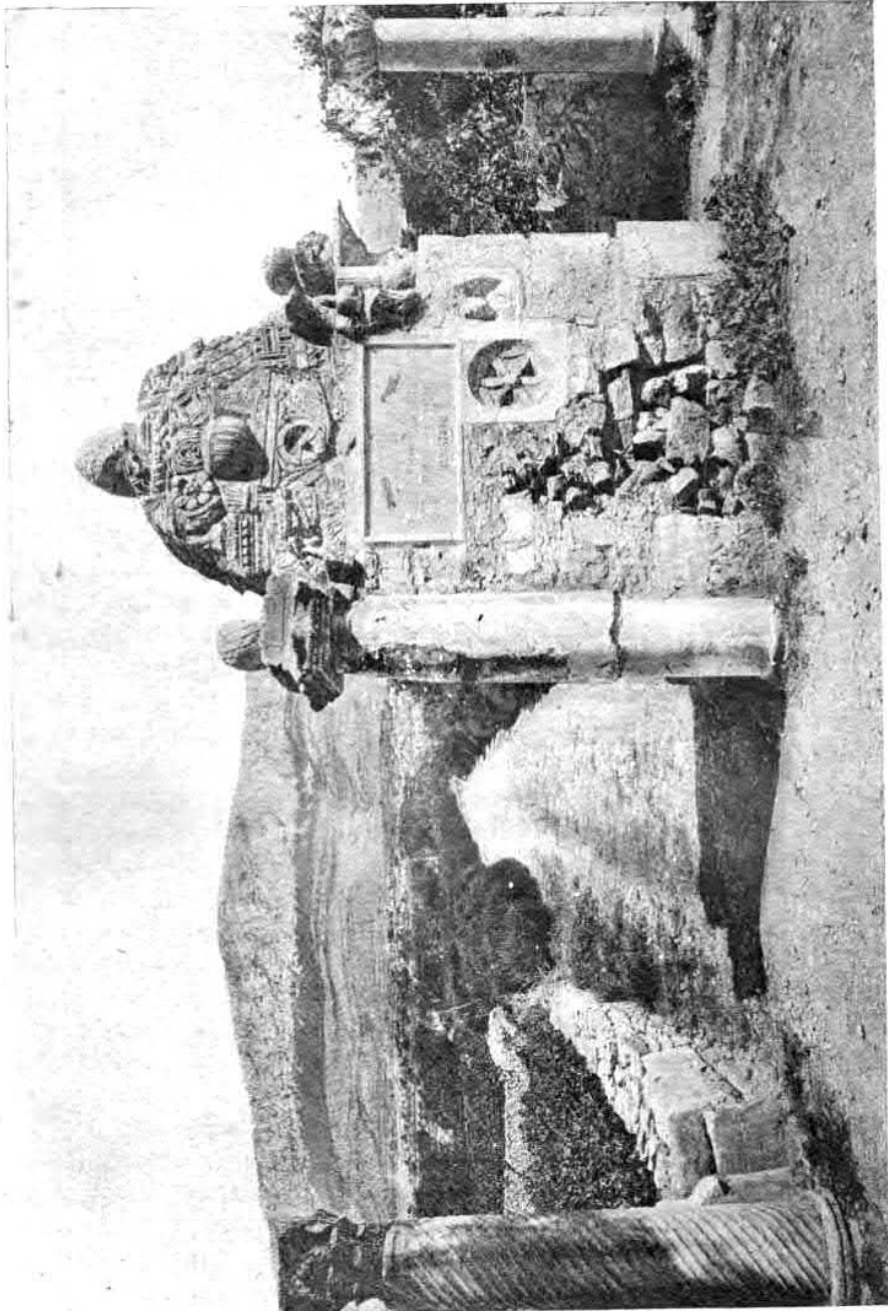
Szalona tomjai. (Spalato-jr-élet).

Az első nagy nemzetközi keresztes hadjárat, magyar területen át özönlött a keletre. A sok katonához és a hitökért halni kész komoly elemekhez seregestül csatlakozott mindenféle csöcselék, mely már itthon megkezdte a gyilkolást és a zsákmányolást. Vér jelezte még Németországban a keresztes hadjárat hosszú útját, mert az elgyengült királyi hatalom nem bírta fékezni kicsapongásait. Rémület és rettegés előzte meg híroket, mikor a fegyelmetlen tömegek, férfiak, nők és gyermekek a tavasszal (1096. május) a magyar határhoz értek. Kálmán hadaival várta s be sem bocsátotta e nagyobb részt német fosztogatókat. Az elbizakodott tömegek azonban elárastották a széleket s azon ürügy alatt, hogy a zsidót irtják, rabolni, pusztítani kezdtek. Kálmán kíméletlenül bánt el velők s karddal verte őket szét. Annál szívesebben fogadta azokat az igazán keresztyény hősöket, kik nem rabolni, hanem harcolni mentek a Szegföidre.

Gottfrid herczeg serege szeptember 20-án érkezett a magyar szélekekhez. Ott megállt s a vezér csekély kísérettel a közelben levő Kálmán királyhoz sietett, hogy az átvonulás részleteiről megegyezzenek. Egész hetet töltött a vendégszerető királynál, kivel katonai egyezsége lépett, melyet mindkét fél lovagiasan megtartott. Az előre megjelölt útvonalon a nép mindennemű eleséggel látta el a kereszteseket, kik meg készpénzzel fizették vásárlásukat. Kálmán maga kísérte az idegeneket a déli határig, hová november közepén az utolsó csapatok is eljutottak.

Alighogy e veszedelmes vendégektől megszabadult, Kálmán megházasodott (1097). A normann Roger szicíliai és kalábriai herczeg leányát, Buzillát vette nőül s nyílt mezőn vagy táborban ünnepelte fényes esküvőjét, melynek napját előzetesen országszerte közhírré tette. E házasságban nyert Magyarország külpolitikájának megváltozása nyilvános kifejezést. Roger herczeg előkelő részt vett ama világrendítő tusában, mely évtizedek óta folyt a római pápa s a római-német császár közt s igazi oszlopa volt a pápás pártnak. Mikor Kálmán az ő leányát választotta hitvesül, országvilág előtt nyilvánvalóvá tette, hogy a magyar állam is a Szentszék köiül sorakozó országok csoportjába lép. Ezzel természetesen magára haragította a császárt, mi nem lett volna baj, mert IV. Henrik keveset árthatott többé Magyarországnak. A fordulat azzal vált veszedelmessé, hogy a császár támaszt és szövetségest talált Álmos herczegben. A herczeg látszólag bele-törődött ugyan az új viszonyokba, de nyughatatlan becsvágya folyton a koronáról ábrándozott. Talán nagybátyja, László király iránti kegyeletből is ragazkodott a német szövetség eszméjéhez, s midőn IV. Henrik érintkezésbe lépett vele, könnyen elcsábította magát s egész önállóan megújította László király egykori szövetségét a császárral, sőt megígérte, hogy a királyt szintén ráveszi a szövetség megújítására.

Ezzel a két testvér viszonya szükségképen megromlott s útjaik szétváltak. A császár, hogy Kálmánnak bajt okozzon, nyílt lázadásra ösztö-

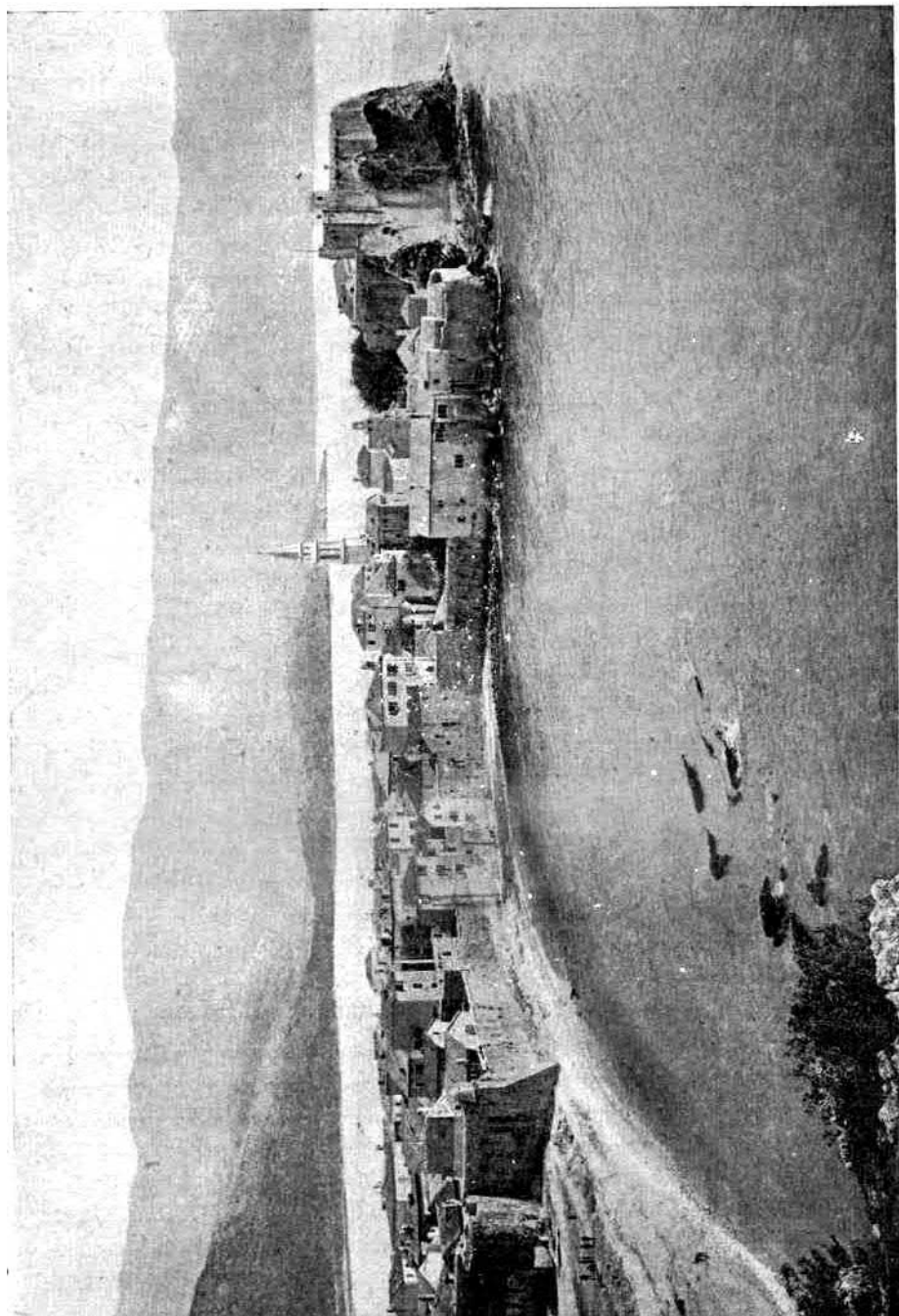
Szalona (Spaiato) romjaiból.

nözte Álmost, ki csakugyan fegyvert fogott királya ellen. A két testvér hadai Várkonynál találkoztak s csak a Tisza választotta el őket egymástól. Álmos azonban az utolsó pillanatban visszaretent a harcztól s kegyelmet kért bátyjától, ki szívesen megbocsátotta hűtlenségét. Egy pár évig Álmos békében is maradt. Egyszerre azonban, 1105 nyarán, Németországba futott, hogy régi szövetségét, a császárt fegyveres beavatkozásra bírja.

Alkalmatlan időben jött; a császár saját magán sem tudott segíteni s így Álmos töredelmesen kért bátyjától bűnbocsánatot. Kálmán ismét kegyelmes volt; szívesen fogadta a hazatérőt, de óvatosságból nem ültette vissza hercegségébe, hanem másnemű jószágokkal kárpótolta, melyek rangjához illő megélhetést biztosítottak neki (1106). Csakhogy Álmos már elvesztette erkölcsi egyensúlyát. Rövid idő múltán lengyel földre szökött. Olt zsoldoshadat gyűjtött s betört az országba. Kálmán készen várta s a trónkövetelőnek újra kegyelmet kellett koldulnia. Megtörve vetette magát királyi bátyja lábaihoz, ki ismét elfelejtette bűnét s ekkor már harmadízben fogadta kegyelmébe.

Álmos érezte, hogy valami komolyabb tettel kell bűnbánata őszinteségét bizonyítani. Fölvette tehát a keresztet s a Szentföldre indult. Útközben azonban egyet gondolt s hazatért. Itthon senki sem bántotta ugyan, mégis másodízben Németországba szökött (1108). Ekkor V. Henrik ült a császári trónon, nagyra^örő, kőszívű ifjú, ki saját atyjával is embertelenül bánt. Nagyatyja, 111. Henrik, hódító politikájának folytatásáról ábrándozva, készségesen megragadta az alkalmat, hogy Álmos segítségével Magyarországot megalázza. A hódítások, melyeket Kálmán király időközben a tenger melléken tett, a német udvarban komoly aggodalmat keltek. Henrik rossz szemmel nézte, hogy ott egy új hatalom veti meg lábát. Hadat indított tehát ellene s 1108 szeptemberben hatalmas sereggel kísérté haza Álmost. De csak Pozsonyig jutott, mely vitézül ellenállt, úgy, hogy a császárnak vissza kellett takarodnia, mire a hideg beálltával Kálmán kiverte a cseh-morva hadakat, melyek a Vág vidékét ellepték s a Dunáig dúltak. Henrik sietett is békét kötni és Kálmán király negyedízben megbocsátott Álmosnak, sőt visszaadta jószágait. De Kálmán a császárral kötött béke után is a pápás párt tagja maradt s 1112-ben a magyar főpapok országos zsinata szintén kimondotta V. Henrikre az egyházi átkot.

Kálmán, minthogy a nyugati császárral ellenséges viszonyban állt, a keleti császárral igyekezett barátságot tartani. A két udvar közötti jó viszonyt 1104-ben házasság pecsételte meg. Kálmán, aki szeretettel nevelte föl László király árváját, Piroska hercegnőt, a gyönyörű leányt tizenhat éves korában Kommén Elek császár ugyanolyan korú legidősebb fiával s trónja örökösével, Jánossal házasította össze. Ez a házasság később sok baj és megpróbáltatás kútfeje lett, melyet azonban akkor, a midőn megkötetett, előre látni vagy csak sejteni sem lehetett. Abban az időben, mikor a szép

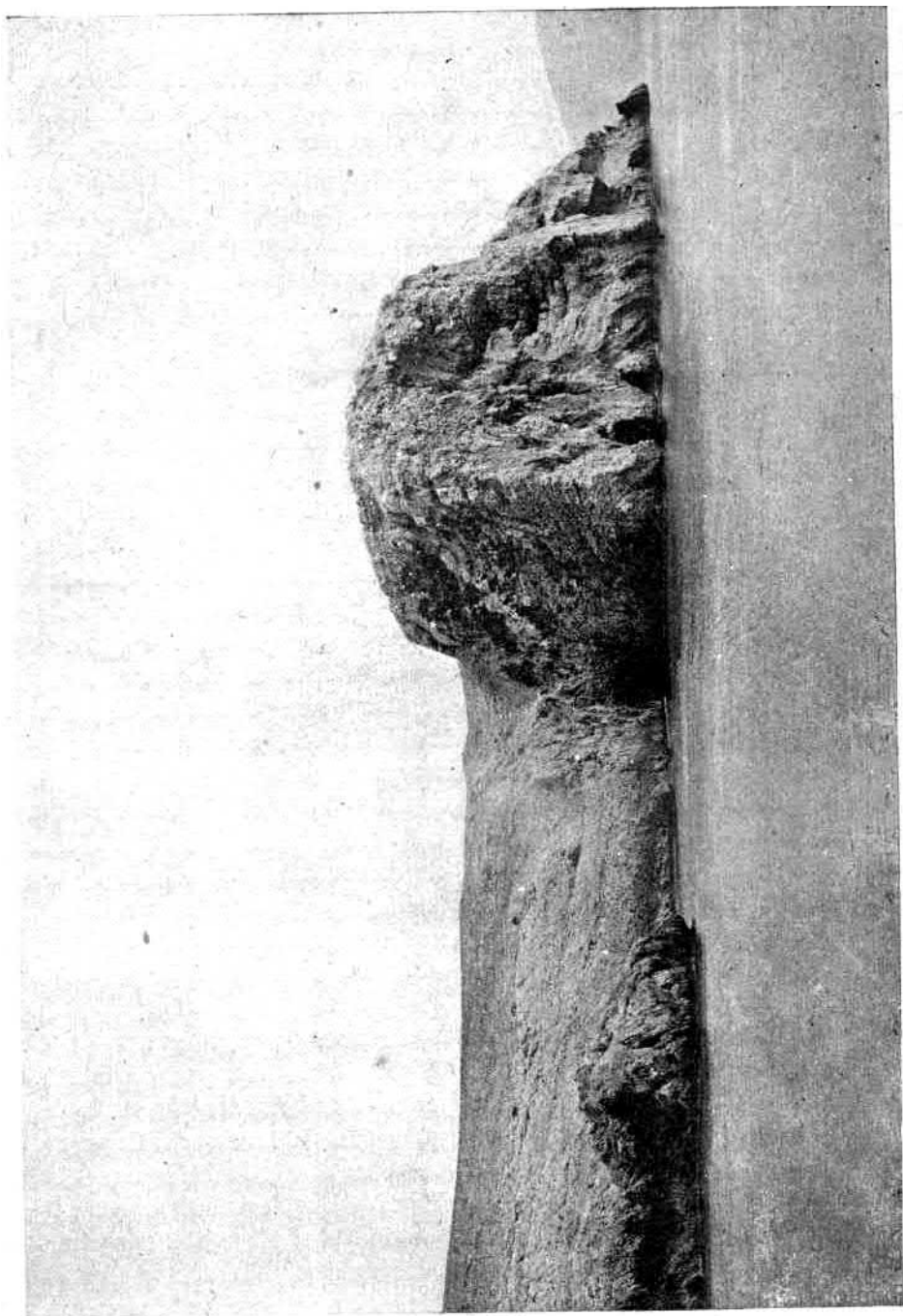
Kattaró.

ifjú hercegnő hazájából Bizáncba indult, a házasságot a magyar politika sikerének tekintették, mert a két udvar benső viszonya megkönnyítette Kálmán királynak, hogy országa déli határait messzire kiterjessze. E tekintetben Kálmán László nyomdokain haladt, csakhogy munkáját nem annyira folytatnia, hanem előlről kellett kezdenie, meri a horvát hódítás taláp Álmos herceg hibájából, talán más okokból ismét elveszett. A horvátok Péter nevű királyt választottak, aki Kninben (magyarul Tenyő vagy Tinin) székelt s az ország egész területét uralma alatt egyesítette. Kálmán 1097 tavaszán hadat küldött a bitorló ellen, aki a csatában elesett s így Horvátország ismét a magyar király kezébe került, még pedig ezúttal véglegesen.

A horvát hagyomány szerint az új terület megszerzése kevésbé fegyverrel, mint inkább békés megegyezés útján történt s a horvátok önként fogadták királyokul Kálmánt, ki horvát királylyá koronáztatta magát. Ez utóbbi bizonyos s az is megeshetett, hogy egyes nemzetségfők önkén* csatlakoztak a magyar hadakhoz s támogatták őket az ország meghódításában. A magyar király a horvát földet, a Kapellán túli vidéket egyszerűen országába kebelezte be. Világi dolgokban épen úgy a nádorispán s a király többi tisztviselői, első sorban a bán, egyháziakban az esztergomi érsek intézkedtek az új területen, mint az állam többi részeiben s a régi szokásjog itt is csak oly keretben maradt meg, mint a magyar anyaországban. A horvát előkelő nemzetségek ép úgy haddal szolgálták a magyar királyt, mint a magyar nagybirtokosok, a köznép meg adót fizetett.

Horvátország akkor leginkább a mai Dalmácia területét ölelte fel s bekebelezésével Dalmátország is a magyar állam alkatrésze lett, de egyelőre a tengerparti városok nélkül. Ezeket Kálmán nem érintette mindaddig, míg uralma a szárazföldön meg nem szilárdult, mert ebben a kérdésben Velenczére s általában a nemzetközi helyzetre is figyelemmel kellett lennie. Míg azzal, hogy a íulajdonképeni Horvátországot, a horvát-dalmát szárazföldet birtokba vette, egyik állam sem törődött sokat, a tengerpartra nézve a görög és római császár, a pápa, Velence, a dél-olaszföldi normannok többé-kevésbé érdekelt felek voltak. Mindnyájan versenyeztek az Adria feletti uralomért. Kálmán király szemmel tartotta ugyan a tengerpartot, mert tudta, hogy Magyarország tekintélyes európai hatalommá csak akkor lehet, ha a tengerig terjeszti ki határait és ha közvetlen utat nyer az akkori polgárosodás, szellemi élet, ipar és kereskedés főterületéhez, Itáliához. Ezért az európai viszonyok alakulásához képest, hol a normannokban, hol a pápában, hol a görög császárban és Velenczében kereste ama tényezőt, mely megkönnyíti neki, hogy a tenger melléket is birtokba vegye. Minthogy a német császárral szemben a pápa pártjához csatlakozott, a normannokkal meg Bizánczczal ellenezte annak terjeszkedését.

A tengerpart és Zára (Jadra) 1102-ben már Kálmán király birtokában

Kép a dalmát partvidékről.

volt. Csakhamar meghódoltak a többi városok, Trau, Spalato, a szigetek s az egész tengermellék a Czettina vizéig. Kálmán széleskörű kiváltságokkal, gazdag adományokkal igyekezett az új alattvalók minden rétegét megnyerni. Magok választották tisztviselőiket, de a püspököt és a bírót a király erősítette meg: még adót sem kívánt tőlük s csak az idegenektől a kikötőben fizetett vámilleték kétharmadát foglalta le a maga kincstára számára. Magyarságot sem telepített a városokba, hol csak az nyerhetett polgárjogot, akit a polgárság önként felvett sorába. Magyar őrseget sem tett beléjük, Zara-Vekia kivételével, hol ispánja székelt. A városokba nem telepített Kálmán lakosságot, de a dalmát vidékeken igen és ott az új magyar községek láncolata egész Zára közelébe ért.

Ama szoros viszony, melyben Kálmán király a Szentszékkal állt, nagyszerű politikai előnyököt biztosított tehát Magyarországnak. Róma lemondott a horvát koronára irányuló igényeiről, sőt hathatós befolyásával támogatta Kálmán hódító törekvéseit s nem kifogásolta, hogy az új szerzemény végleg a magyar birodalomba kebeleztessék. Amit azonban előde, László király megtenni nem akart, azt nem ugyan azonnal, hanem vagy tíz esztendei meggondolás után Kálmán végre megtette, a római Szentszék támogatását viszonzta. Lemondott a főpapok kinevezésének jogáról s törvényerőre emelte az egyház tilalmát a papok házassága ellen.

Mihelyt Kálmán a főpapi kinevezések körül teljesítette a pápa kívánásait, a papi nőtlenség kérdésében sem maradhatott elődje törvényhozásának alapján. Itt azonban még nehezebben határozta el magát az engedményre s első törvényei, melyeket az esztergomi zsinaton hozott, még a László király álláspontjához híven megengedték, hogy fölszentelése előtt a világi pap nősülhessen s házasság élete ne gátolja előmenetelében. Végül azonban Kálmán is állami törvény erejére emelte a papi nőtlenség elvét s az egyetemes egyház kánonainak megfelelően megtiltotta, hogy aki papi pályára készül, az akár csak fölszentelése előtt is házasságot köthessen, sőt el kellett küldenie hitvesét annak is, aki az eddigi törvény alapján házasságban élt.

A honvédelmi szervezet fejlesztése hasonlóan tárgya volt gondoskodásának. Új vármegyéket alakított horvát földön s talán az anyaországban is. Amint a horvát és dalmát területeket egyetlen főtisztviselő a bán felügyeletére bízta, akképen a Királyhágón túli vidék élére külön tisztviselőt, vajdát állított, kinek Erdély összes ispánjait alárendelte. A vajdai intézmény első sorban a honvédelmi érdeknek szolgált. E védelemre egyébiránt a király pontos hírszolgálatot is szervezett. Amint valahol a végeken ellenség jelentkezett, az ispán két lovas legényt indított a királyhoz, kiknek a legrovidebb úton kellett hozzá eljutniok, hogy mielőbb megkapja az értesítést s a fenyegetett pontokra megfelelő haderőt vethessen.

Kálmán uralkodása idején kunok és bessenyők nem is hatolhattak többé

az ország szívébe, mint annak előtte. A király alkotó, szervező, kormányzó tehetsége újabb biztosítókkal látta el a belső nyugalmat, a rendet, a munka védelmét és újkori idegen írók is elismerik, hogy Kálmán Magyarország Európanak akkor legjobban kormányzott állama volt.

A király hatalmát, tekintélyét még mindig nem korlátozta senki. Ő hozta a törvényt és ispánjai, bánjai, vajdái hajtották végre. A tömegek meg örömmel engedelmeskedtek neki, szívökbe fogadták nevét s templomaikban imádkoztak érte. Kálmán alatt honosodott meg nálunk a királyért való rendes ima. A királyi hatalom gyarapodása a királyi czimben is kifejezést nyert. Kálmán kibővítette e czimet s nemcsak Magyarország, hanem Horvátország és Dalmácia királyának nevezte magát.

Kálmán király büntető törvényeinek egyik leghíresebb intézkedése az, mely a boszorkányod egy fajára (strigae) vonatkozik. A néphit strigáknak nevezte azokat az éjjeli boszorkányokat, kiket a sátán mindenféle gonoszságra képesített. De hittek másnemű boszorkányokban is, kik igézéssel rontják az embert, mérget kevernek, hamuból és más ilyenből mondják meg a jövendőt. Ez időben az izmaeliták tömegesen tértek át s ez áttérés biztosítására a király rendkívüli intézkedéseket tett. Az áttérteknek községeikben katolikus templomot kellett építeniök s izmaelita ifjú csak magyar nőt vehetett el, izmaelita leány csak magyar férfihoz mehetett hitvesül. Hogy az összeolvadást gyorsítsa, a király az izmaelita falvakból a lakosok felét valamelyik magyar keresztény községbe költöztette át s helyökbe magyarokat telepített, úgy hogy mindenütt, hol áttért izmaeliták éltek, a lakoságnak legalább fele magyar s régi katolikus volt s a két elem egyházi és nemzeti egyesülése a leggyorsabb folyamat vette. A mohamedán izmaelitákra azonban ez az intézkedés nem terjedt ki; ezek háborítatlanul laktak az országban tovább is s ők voltak a Bizánczsal folyó keleti kereskedelem főtényezői, valamint „a királyi kincstár kalmárjai,“ kik az adóban befolyó nyers termények jó részét kereskedés céljából meg szokták vásárolni.

Mint ők, akképen a zsidók is törvényes oltalomban részesültek vallásuk, egyéni szabadságuk, valamint vagyonuk tekintetében. Kálmán nemcsak megvédte az itt levőket a keresztések vérszomja ellen, hanem befogadta a nyugatról ide menekülteket is és külön törvényczikkben foglalkozott velök, mely kétségtelenné teszi, hogy akkor még földművelést is űztek s fekvő birtokot szerezhettek. Csakhogy utóbb behozott olyan kánoni törvényeket is, melyek a zsidót a keresztény társadalomból kizárni s megélhetését nehezíteni, létejét minél tűrhetlenebbé alakítani igyekeztek. Kálmán megtiltotta a zsidó és keresztény közti házasságot, megtiltotta a zsidónak, hogy jószágán keresztény raoszolgát használjon. Minthogy pedig pogány rabszolgát akkor már csak külföldről lehetett szerezni s azt is el kellett bocsátani, mihelyt kereszténynyé lett, ami bizonyára gyakran megtörtént,

a zsidó elvesztette a földműveléshez és iparüzéshez szükséges munkaerőt, vagyis abba kellett hagynia e foglalkozásokat. Így a zsidóság teljesen a kereskedelemre utaltatott, melylyel szabadon foglalkozhatott.

Kálmán törvényei már lényeges különbséget tesznek kereskedő és termelő közt s arra, aki a saját termelése czikkeit vitte a piacra, kisebb vámtól róttak, mint a kereskedőre. Amazét leszállították, a kereskedőt meg a kincstár gyarapítására megkésztették. Szabályozták a külföldi kivitel módzatait is. Csupán a harminczados peccsétjével lehetett árut az országból kivinni, különben az illetőt keményen megbírságoták. Egyebekben Kálmánnak erős érzéke volt a belső és nemzetközi kereskedelem iránt. A tengerparti városok polgárai szabadon, minden adótól, vámtól, harminczadtól mentesen kereskedhettek a magyar birodalom egész területén s a király gondoskodott a belső biztonságról, az utazás és forgalom könnyítéséről. Nagy országutakat is építtetett a Somogyban, valamint a Boszna vize közelében, ahol még a XIII. században Kálmán király útjának nevezték az országutat.

Kálmán különös súlyt helyezett arra, hogy a szabad ember megtartsa egyéni szabadságát, bármily gazdasági viszonyba helyezkedett is azon telek urával, melyen élt. Törvényben mondotta ki, hogy a szabad honlakos, habár idegen földön gazdálkodik, szabad maradjon s az egyezményileg kikötött béren kívül, más tartozással ne terheltesse.

Tetemesen szaporította a szabad emberek számát a rabszolgák felszabadítása, mely a keresztény felfogás terjedésével egyre nagyobb arányokat öltött. Lelki üdvösségökre való tekintetből mindinkább többen adták vissza szabadságát a rabszolgának. Aki azonban rabszolga maradt, annak nehéz sorsa, úgyszólván baromi állapota nem javult ez időben sem. Csupán egy tekintetben enyhített szörnyű helyzetén Kálmán nemes szíve és gazdasági érzéke. Ura addig a rabszolgát kénye-kedve szerint adhatta el kül- és belföldre. Elszakította könyörtelenül a férjét nejétől, a gyermeket szülőitől, a testvért testvérétől s a külföldi rabszolgakereskedő a vett rabszolgát elvihette bármelyik idegen országba, hol a szerencsétlen soha hirt sem hallhatott többé övéiről. Kálmán megtiltotta, hogy a magyar földön született rabszolgát idegen országba kivigyék. Itt, hazájában ura tehetett rabszolgájával akármit, dolgoztathatta, egyik jószágáról a másikra költöztethette, el is adhatta. De külföldre a magyar születésű rabszolgát többé eladni nem lehetett s a király annak, aki a haza földjén látott napvilágot, megadta a lehetőséget, hogy szülőföldjéről, mely a rabszolgának is drága, el ne hurczoltassék. Ezzel némileg a rabszolgakereskedést is korlátozta.

Mínthogy Kálmán király papi nevelést nyert, minden magyarsága mellett sem juthatott eszébe, hogy a nemzeti irodalmat gondolja s a világiak közt terjeszse a műveltséget, melyet ő is a papi elem kizárólagos kivált-

ságának tekintett. Főpapsága körében ellenben volt „számtalan bölcs“ s főképp Szerafin és Lőrincz esztergomi érsek váltak ki tudományukkal vagy politikai jártasságukkal. Kálmán az első magyar király, kiről biztosan tudjuk, hogy irodalmi munkára használta főpapjait.

A magyarság ősi viseletét, a katona harcmódját és fegyverzetét ez időben még kevésbé módosította idegen befolyás. Ellenkezőleg a külföldi telepes hamar a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott s főleg ott, hol nem sűrű tömegekben lakott, ruházatában is elmagyarosodott. A magyar akkor is szerette az élénk, rikító színeket s ruhája, keztyűje, lábbelije, a saru vagy csizma zöld, vörös, sárga szövetből, illetve bőrből készült. Dolmányát nyitott mente takarta, melyet a mellen gomb vagy csatt kapcsolt össze. A magyar nép fokozódó jólétét, gyarapodását és hatalmát irigyen nézték az idegen nemzetek s ez idők egy cseh krónikása azt írja Kálmán Magyarországáról: „A magyar nemzet erős, gazdag, fegyverben kitűnő és szembe mer szállani a világ bármelyik királyával“.

De bármily tisztelt és hatalmas volt Kálmán király: Kilmánt, az embert, élete végnapjaiban, mint őset, István királyt, fájdalmas csapások sújtották. Nejét, Buzillát, ki két fiúval, Lászlóval és Istvánnal (ikertestvérek voltak s 1101-ben születtek, de László csakhamar meghalt) örvendeztette meg, idő előtt elvesztette. A király 42 éves korában új házasságra lépett valami Eufémia rutén hercegnővel s e frigyet nem kísérte isten áldása. Eufémia könnyelmű, erkölcstelen asszony volt, aki szégyent hozott a tisztas magyar királyi udvarra. Férje házasságtörésen érte s utóbb az áldott állapotban levő asszonyt hazaküldte (1113) családjához. Ott nemsokára fiúgyermeket, Boris herceget szülte, kit azonban Kálmán nem akart magáénak elismerni. Ez a gyászos családi viszály mindinkább megmérgezte Kálmán életét s rohamosan fogyasztotta testi-lelki erejét. Folyton betegeskedett s az az aggodalom gyötörte, hogy halála után öcscse, Álmos, meg fogja fiát, a gyermek Istvánt, a koronától fosztani, kit az idősebségi örökösödési rend ellenére óhajtott utódjának. Hogy saját vérének biztosítsa királyi örökét,

I. István király példájára ártalmatlanná tette Álmos herceget, noha ez egy pár év óta békén viselte magát. De Kálmán 9 éves fiával, Béla herceggel, elfogatta s mindkettőnek kitolatta szemét. Csakhamar aztán maga is befejezte (1116. február 3.) dicsőséges pályáját, mely a magyar birodalmat és nemzetet egy hatalmas lépéssel vitte előbbre az anyagi jólét s a külső tekintély utjain.

Kálmán király nemcsak Magyarországnak volt kiváló fejedelme, akinek érdemeit nem is tudjuk eléggé méltatni, hanem korának is elsőrangú fejedelme volt, akiről tudták is, hogy számot tevő fejedelem, akinek anyagi erejét nagyon is hathatósan tartották és tudták róla, hogy félelmes is lehet, személye iránt pedig mint a legnagyobb tekintélyek iránt, tisztelettel viseltettek.

Disz-nyereg
a középkorból.

Fából, faragvány ele-
fántcsont betétekkel.

A

MAGYAR KIRÁLYSÁG

KÁLMÁN UTÓDAI ALATT. A BIZÁNCZI TÖREKVÉSEK.

II. István, az új király, 15 esztendősen lépett atyja, Kálmán örökébe. István bátor, katonás ifjú volt, a természet jó érzékkel áldotta meg a kormányzás teendői iránt. Csakhogy idő előtt lett önálló; az élet gyönyöreit túlságosan élvező ifjú testi szervezete hamar megromlott.

István trónra lépése után a külföld magatartásában igen sok veszedelem rejlett, mert az összes szomszédok fel akarták használni az alkalmat, hogy az erős kezű Kálmán helyét gyermekifjú foglalta el. Növelte a veszedelmet, hogy a szomszéd országok élén derék, részben igen jeles uralkodók álltak s igyekeztek a magyar állam rovására terjeszkedni. István király ügyesen megállotta helyét és mérsékelni tudta a veszedelmet. Első sorban a német császár jó indulatát szerezte meg. A császár maga nem is támadt rá, mert más bajok foglalkoztatták. De annál kihívóbban viselkedett a két közvetlen szomszéd, az osztrák örgróf s a cseh herceg, sőt ez utóbbi be is tört az országba. István haddal ment ellene, de mikor az ellenség közelébe ért, mindkét részen hajlandóság támadt a békés megegyezésre. Az a megállapodás történt, hogy István személyesen találkozzék a herceggel. A találkozó helyül a mai Magyar-Bród környékét jelölték ki, hol 1116. május 13-án mindkét uralkodó fényes kísérettel megjelent. Csakhogy a magyarok és csehek közt ismeretlen okból verekedés támadt, mely csakhamar véres harczzá fajult. Maga az ifjú király ügyel-bajjal megmenekült a veszedelemből, de tábora a csehek zsákmánya lett. Később azonban István mégis békét kötött, sőt szövetkezett a csehekkel, míg az osztrák határon örökösen folytak a villongások. Északi szomszédjaival, a lengyel és rutén fejedelmekkel István jó barátságot tartott, sőt az egyiknek segítségére 1123-ban nagy hadsereggel Ladomériba nyomult.

Ott azonban főbb vezérei megtagadták az engedelmességet, szemére hányták fölösleges háborúskodásait s hazatértek, mire a király is abba hagyta Ladomér vivását.

István királynak hazatérte után országa déli részeire kellett figyelmet fordítania, hol Velence és Bizáncz komoly bonyodalmakat idéztek fel. Mihelyt Velence Kálmán halálának híret vette, a görög és a római császárok buzdítására még 1116-ban megrohanta a dalmát városokat és azokat, bár a magyarok vitézül ellenállóiak, mégis elfoglalta a szigetekkel együtt. István nagyobb erővel csak 1117-ben fordulhatott Velence ellen. Hadai Záránál keményen megverték a velenceieket s vezértük, a dózse, a csatatéren maradt. István mégis öt évi fegyverszünetet volt kénytelen kötni, még pedig a tényleges birtokállomány alapján, vagyis Velence megtartotta hódításait. De alig hogy ez a fegyverszünet lejárt, István újra megkezdte a háborút (1124) s Zára kivételével, a dalmát városok, melyek szerették a kereskedelmi érdekeiknek jobban megfelelő magyar uralmat, önként meghódoltak neki. Csakhogy Velence nemsokára ismét ura lett és maradt a tengerpárnak, mert István király erejét új és sokkal komolyabb ellenség kötötte le.

Ez az ellenség a görög császár volt. Bizáncz a XI. és XII. században még mindig Európa első keresztény nagyhatalma volt, mely Kisázsian és a Balkánon kívül olasz földön is hódításokat tett. Erejét ősrégi és gazdag polgárosodásából merítette. A magyar királyság első századában, 1025. óta folyton gyöngye, jelentéktelen uralkodók viselték a császári méltóságot s így a fiatal magyar királyság, melyet az Alduna s a Száva választottak el a görög birodalomtól, háborítlanul szervezkedhetett, sőt megszállhatta a Szerémség déli részét is, mely előbb görög uralom alatt állt. De a XII. században a Koménok uralkodó családja ismét kiváló császárokat adott Bizáncznak, kiknek mindegyike gyarapította a nagy birodalmat. Az első Elek császár volt, jeles katona. Fia, a szép János herceg 1117-ben követte az uralkodásban. Virágzó, erőben ujhódott örökségbe ült s ép oly buzgalommal, de még több értelemmel folytatta atyja politikáját. Ő már tele kincstárt, kitűnő hadsereget kapott.

Ez időtől kezdve a görög császárság ismét a világra szóló fenhatóság politikáját követte, mely évtizedeken át ép oly veszedelemmel fenyegette Magyarországot és annak önállóságát, mint a XI. században a római-német császárság hasonló törekvése. Szerencsére János császárt uralkodása első tiz esztendején át más ügyek foglalkoztatták s így nem fordulhatott a magyar király ellen. De minduntalan kimutatta ellenséges érzéseit; Velenczét a dalmát városok elfoglalására bujtogatta. Növelte a veszedelmet az a sajnos körülmény, hogy János császár neje, Piroška (görögül Irén) császárné, László magyar király leánya, Álmos herceg részén állt, ki István trónra léptekor a császárné udvarába menekült, hol szívesen

fogadták. Lassankint valóságos magyar menekültek telepe gyűlt köréje; mindenféle elégedetlen elem azon fáradozott, hogy a görög udvart Álmos erőszakos visszahelyezésére bírja. A császár a menekülteket tényleg fel akarta a maga hatalmi czéljaira használni; biztatta, segítette őket, de amíg másutt sürgősebb dolga akadt, nem léphetett a fegyveres beavatkozás terére.

István nem kicsinyelte a bizánczi veszedelmet, érintkezést keresett a görög császár minden ellenségével: a nápoly-szicíliai normannokkal, kik Bizánczsal örök harcban álltak; továbbá a szerbekkel, kik akkor nem a mai Szerbia területén, mely görög uralom alatt állt, hanem messze a Szávától, mélyen lenn a Balkánon laktak. Akkori országuk hegyes, erdős, nehezen hozzáférhető vidéken, a mai Novi-Bazár körül Bosznia, Dalmácia és Albánia közt feküdt.

Barátságát a normannokal István király akkép szilárdította, hogy 1121-ben nőül vette R ó b e r t kápuai herczeg leányát. Mikor tehát szövetségéről és katonáról eléggé gondoskodott (seregében 700 francia vitéz is szolgált), nem maradt tovább tétlen nézője Bizáncz kihívásainak. 1127-ben támadólag lépett fel; hatalmas sereggel a görög birodalomba tört és megvette a két fontos végvárt, Bolgárfejérvárt és Barancsot. Barancs fontos katonai és közlekedési pontja volt a konstantinápolyi útnak, melyen István Nisbe, Szófiába, sőt oda, ahol magyar király még nem járt soha, a Balkánon túlra, Filippopolig vezette seregét s gazdag zsákmánnyal tért haza. János császár válaszul 1128-ban roppant vízi és szárazföldi haderővel indult Magyarország felé s nemcsak mindent visszafoglalt, amit tavaly elvesztett, hanem megszállta Zimonyt a Szerémséggel. Gyors sikereit annak köszönte, hogy István király nehéz betegségbe esett s vezérei, ámbár vitézül harcoltak, a Dunavonal védelmében súlyos vereséget szenvedtek. Szerencsére István meggyógyult s a következő évben (1129.) a csehek segítségével nemcsak visszafoglalt mindent, hanem Barancs várát is megvette s falait lerontatta. Még nagyobb szerencséje volt, hogy a császárnak időközben másutt támadt háborúja s mithogy Álmos herczeg sem ösztökelte többé, mert 1127. őszén meghalt, a háborút békeszerződés fejezte be.

István király oly nehéz betegen tért haza a harctérről, hogy biztosra vették halálát. István felgyógyult ugyan, beteges állapotában azonban mindenestre rendeznie kellett a trónöröklést. A hagyomány szerint csak ekkor tudta meg, hogy Álmos fia, a vak B é l a herczeg, még él és Pál püspök és Ottmár ispán rejtegetik a dömösi zárdában. Nyomban magához vette s trónörökösé nyilvánította. István tudta, hogy utódját a Balkán felől fenyegeti a főveszedelem. Ott igyekezett tehát számára biztos támaszt nyerni s evégből Bélát U r o s szerb főzsupán leányával, a derék, férfias lelkű I I o n á v a l házásította össze (1130). Néhány hóval később 1131. évi márcz. hó 1-én meghalt.

II. B é l a , a vak, volt az utóda; ápril 28-án koronázták meg. Testi fogyatkozásával nem vihetett nagyobb szerepet; fiatalsága különben is oly körülmények közt telt el, hogy kellő nevelést nem nyerhetett. Igénytelen, csöndes ember maradt a trónon s mint addig gyászos magányában, akképen most az udvar zajában mások vezetésére bízta magát Uralkodásának mégis nagy jelentősége volt, mert Béla mentette meg az Árpádok törzsét a kihalástól. Mikor trónra lépett, ő volt az egyetlen, az utolsó Árpádfi. Béla az uralkodás gondjait nejeére, Ilona királynéira bízta, ki hamar itthon volt új hazájában, beleélte magát új hivatásába s bátor lélekkel, céltudatosan intézte országa dolgait.

II. Béla egész váratlanul került a királyi udvarba, melynek befolyásos egyéniségei azt hitték, hogy rég meghalt. Noha nem volt kegyetlen ember, trónra lépése aggodalmat kelthetett mindazokban, kiknek közvetve, vagy közvetlenül valami részük volt az ő és atyja megvakításában s a trónról való kirekesztésében. Álmos herceg egykori ellenségei, mindazok vagy utódaik, kik ellene izgatták Kálmán és István királyt, vagy kik vagyonaiból valami részt kaptak, a váratlan fordulattól megijedtek s rossz lelkiismeretük remegett az új király esetleges bosszújától. Minthogy jó sokan voltak, lehetők tartották, hogy Bélát ártalmatlanná teszik s olyat ültetnek helyére, kitől életüket és vagyonukat nem kell féltetniük. Figyelmük B o r i s r a , Kálmán király eltaszított nejeének, a rutén Eufemiának törvénytelen gyermekére esett, kit anyja természetesen azon hitben nevelt föl, hogy Kálmánnak törvényes fia s így a magyar korona jogszerű örököse. A 17 éves, becsvágyó, daliás ifjú hamar Konstantinápolyba sietett, hogy Piroska császárnét s általa férjét, Jánost megnyerje ügyének. A császárt az önérdék vezette; elismerte Boris trónigényeit s előkelő házassággal fűzte magához. Egyelőre azonban fegyverrel nem segíthette, mert másutt volt elfoglalva, de ellátta pénzzel, mire Boris Konstantinápolyból a lengyelek és rutének közé sietett, hol mint Bizánc pártfogoltjának hamar akadtak támogatói. A magyar elégedetlennel is érintkezésbe lépett s megegyezett velők, hogy ha haddal Magyarországra tör, tömegesen hozzá fognak csatlakozni.

A magyar udvar ismerte a veszedelmet s első sorban a nyugati szomszédokkal igyekezett rendbe jönni. Kibékült az osztrák örgróffal, sőt hadisegélyt szerzett tőle, a Boris készülődésének hírére fegyverre szólította a vármegyéket. Az elkeseredés az idegen trónkövetelő és békebontó ellen olyan általános volt, hogy az összeesküvők nem merték a fölkelés zászlaját kitűzni, hanem megjelentek a király táborában, talán azzal az eltökéléssel, hogy megtéveszték s csataközben pártoljanak az ellenséghez. De rajta vesztettek, mert sokkal többen voltak, semhogy árulásuk titokban maradhatott volna. A mint a király hívei neszét vették terveiknek, a királyné parancsára Aradon (nem a mai városban, hanem a Laborcz menti faluban,

Ungban) rájuk törtek s kíméletlenül lekaszabolták őket. A hagyomány szerint 68 előkelő ispán s más királyi tiszt vagy birtokos vesztette életét a vérengzésben s csak keveseknek sikerült Borishoz menekülniük, ki lengyel segélyhaddal Abauj vármegyében állt, hol (1132 július 22) teljes vereséget szenvedett.

Boris futva menekült vissza lengyel földre, de távolléte idején eddigi főtámasza, Boleszló herceg, a német császárral bajba keveredett. Ekképen a császári és a magyar királyi udvar viszonya a közös ellenséggel szemben még inkább javult s minthogy Bélának belső ellenségétől sem kellett többé félnie, sikerrel kezdte a dalmát tengermelléket Velence kezéből kiragadni s 1133 körül Spalató visszakerült birtokába. Szerb összeköttetéseivel a mai Bosznia északkeleti részében, a Sprece völgyében vetette meg lábát, hol a Balkán félsziget egyetlen sóbányája van. Ezt a földet, melyet a magyarok Sónak neveztek, Béla megszerezte, sőt Rámát, Boszniának egyik völgyét teljesen országához csatolta s 1138 körül fölvette a Ráma királya címét.

E fényes eredményeket Ilona, II. Béla király neje érte el, aki kitűnően megtudta embereit válogatni. Férjének jobb keze, buzgó odaadással szolgálta új hazáját, hol gazdag adományokat nyert. A béke és az erélyes kormányzat alatt az ország minden részében tovább folyt a gazdasági munka, szaporodott a népesség, a jólét s velők az udvar tekintélye és külső fénye. Mikor 1139-ben a bambergi püspök követei tisztelegtek Bélánál, meglepte őket az ország vagyonsága és a jólétnek országszerte nyilvánuló jelei, a dús talajnak megfelelően fejlődő földművelés. Magasztalva szólották a király egyéniségéről, vendégszeretetéről, udvara díszéről, a lakomák bőségéről.

A királyi pár házasságából négy fiú, Géza, László, István és Álmos, valamint egy leány, Zsófia származott. Hogy a Bizáncz felől állandóan fenyegető veszélyekkel szemben a német császárt minél inkább magához fűzze, a király egyetlen leányát Konrád császár egyetlen fiával, Henrik herceggel jegyezte el (1139) s az ifjú Zsófia gazdag hozományyal, a kor szokása szerint, vőlegénye udvarába küldetett, hogy ott azon körnek megfelelő nevelést nyerjen, melybe házasságával belépni hivatva volt. Minthogy a görög császárt is nagy birodalma más ügyei kötötték le, a világtalan király békében fejezhette be életét. 1141 február 13-án halt meg s atyja mellett Székesfejérvárt tétetett örök nyugalomra.

Trónját tizenegy éves fia, Géza örökölte.

II. Géza királyt már február 16-án megkoronázták. A gyermek mellett anyja és közeli rokona Bélu s, hol mint nádor, hol mint bán, de mindig mint hű sáfár vitte az ország kormányát! Gézát magát sem zárták ki a közügyekből, hanem készséggel beavatták az uralkodás titkaiba. Így a gyermek eszes, vitéz ifjává fejlődött, eltelve hivatása nagyságától s a

magyar állam hatalmának büszke önérzetétől. „Én csak az istentől félek, de embertől nem“ — írta egy Ízben (1161) a francia királynak.

Géza is ápolni akarta a jó viszonyt a német császári családdal, de a várakozások, melyek húga, Zsófia hercegnő eljegyzéséhez fűződtek, nem teljesebbek. A német politika tervezetéseibe nem illett többé ez a házasság s a császári udvarban úgy bántak a gyermekkel, mint valami szolgálóval. Zsófia a német császári udvarból minden nélkül, egy öltözet ruhában menekült az admonti apáca-kolostorba. Onnan panaszkolt el (1146) szomorú sorsát bátyjának, II. Gézának s a szalczburgi érseknek. Mindketten férfián szót emeltek érdekében s Ilona özvegy királyné sem hagyta cserben. De Géza, ki új férjet keresett számára, hasztalan hívta haza. Zsófia annyira megszerette a zárdát, hogy örökre ott maradt. E házasság megghiúsításával a német császár szabad kezet akart magának Magyarország irányában biztosítani, mert a kóbor Boris herceget alkalmas esz-
köznek tartotta régi hódító terveinek megvalósítására.

Mikor Boris lengyel földről Németországba menekült, Konrád császár, valamint Henrik osztrák örgróf szívesen látták, sőt támogatták nagy csapat német zsoldos félfogadásában, melylyel a pozsonyi várat rajtaütéssel birtokába kerítette (1146). De Géza nyomban ott termett s visszaszerelte. Ez volt első háborúja, példásan meg akarta felidézőjét büntetni. Hadat üzent tehát H e n r i k örgrófnak s néhány más osztrák urnak. Szeptember elején a magyar sereg a mosonyi kapunál állt a király és Bélus bán vezetése alatt, kiknek ügyes kémei kellő tájékozást adtak a Lajta túlsópartján lévő németek elhelyezéséről. A király átkelt hadaival a Lajtán. Besenyők, kunok, székelyek a vihar gyorsaságával vágattak előre. Követte őket Bélus bán a derékhadal, a vármegyék népével, míg a király válogatott vitézeinek, testőreinek dandárát vezette. Az osztrák Henrik a döntő harcban döntő vereséget szenvedett s a magyarok sokáig üzték, vágták a futó osztrákokat meg bajorokat, kik közül számos nemes és fenkölt férfiú s a közemberekből töméntelen esett el. A vereség oly teljes volt, hogy a német írók évtizedek múltán is fájdalommal panaszták, hogy a németek még mindig nem mosták le e súlyos vereségök szégyenét.

II. Géza királynak néhány év múlva ismét a bizánczi veszedelemmel kellett megküzdenie. János császár helyét 1143-ban fia, M á n u e l, foglalta el, kinek erejében magyar vér folyt, mert Szent László unokája, a szép és eszes Piroska császárné fia volt. Külsőleg is László királyra ütött; kiváló tehetségeit is főleg nagyatyjától örökölte, melyeket azonban atyja, aki maga szintén jeles uralkodó volt, kitűnő neveléssel igyekezett fejleszteni.

Mánuel uralkodásának első nyolcz esztendejét kisázsiai bonyodalmak vették igénybe. Emellett a délolaszországi normannokkal kellett hadakoznia. Mindezek küzdelmeiben nem feledkezett meg arról a célról, melyről már atyja ábrándozott; a magyar állam meghódításáról; óvatosan készítette elő

terveit, fölkerestette mindazokat az országokat, melyek Magyarországgal érdekelletben álltak: Velenczét, a rutén fejedelmeket, a német császárt. Másfelől azokat a népeket, melyek Magyarországhoz hajlottak, lehetőleg megtörni igyekezett. Először is a rácok ellen indult (1151). Géza, ki ekkor Ruténiában volt elfoglalva, csak csekély hadat küldhetett segítségökre. Így a rácok nem bírtak ellenállani s meghódoltak a császárnak. Erre Mánuel közvetlenül Magyarország ellen fordult s felhasználta Borist, a trónkövetelőt is, ki akkor újra görög földön élt. Sőt megnyerte terveinek a németek új császáriját, a rótszakállu I. Frigyes t, ki szintén azzal a szándékkal lépett trónra (1152), hogy meghódítja Magyarországot, vagy legalább megsztozik rajta Mánuellel. A görög császár 1152-ben csakugyan betört hazánkba, ellenben a német fejedelmek „titkos“ okokból megtagadták Frigyes től a segítséget s így az ő támadása elmaradt. Mánuel elfoglalta ugyan Zimony várát és a Szerémséget, melynek lakosságát a Száván túlra akarta átköltöztetni, de Bétus bán erős haddal visszaszorította a Duna túlsó partjára. A veszedelem hírére Géza haza sietett Ruténiából s Borist meg a Temesközből verte ki. Így Mánuel hadjárata meddő maradt s mint-hogy a németek cserben hagyták s más bonyodalmi is keletkeztek, igen kelleetlenül békét kötött. Géza tudta, hogy Mánuel a legelső alkalommal megszegi a frigyet. A görögök ellenségeinél, a normannoknál keresett tehát támaszt s követét Roger szicíliai királyhoz küldötte. Másrészt hatalmas hadat vont össze, hogy görög földre törjön. Mánuel meg akarta előzni a támadást s a magyar határra sietett, de mielőtt csatára került a dolog, a két uralkodó ismét békét kötött.

Ez a béke szintén csak ideiglenes volt. Mánuel nem mondott le hódító terveiről, Géza meg csupán kénytelenségből pihentette fegyverét. Öcscse, István herczeg ingadozni kezdett, híveket toborzott ellene, s mikor üzelmel napfényre kerültek, Mánuel udvarába szökött. A görög udvar szívesen fogadta s minthogy időközben Boris meghalt, őt használta céljaira eszközül. Mánuel nyomban meg akarta a békét szegni, de mégis megújította, mert egyrészt a nyugtalanokdó rácokkal gyűlt meg a baja, másrészt 1154 végén unokatestvére, Andronikosz, trónkövetelőnek lépett fel ellene s Gézá tól kért segítséget. Géza nem szalasztotta el a kedvező alkalmat s 1155 tavaszán nagy sereggel tört görög földre. Csakhogy Mánuel időközben ártalmatlanná tette Andronikoszt s a magyarok ellen fordult. Vele volt István herczeg is, kis magyar csapattal. Géza úgy tett, mintha meghátrálna, miközben az üldözésére rendelt görög had egyik részét törbe csalta s megsemmisítette 1156-ban Géza is, Mánuel is folytatni akarta a háborút, melyre széleskörű előkészületet tettek. Utóbb azonban ő t évre békét kötöttek. Mánuel most csak idő t akart nyerni s követeivel ajánlatot tett Frigyes császárnak a legnagyobb arányú, igazi európai magyarelles szövötkezés alakulására, melynek céljául azt tűzte ki, hogy a két császár

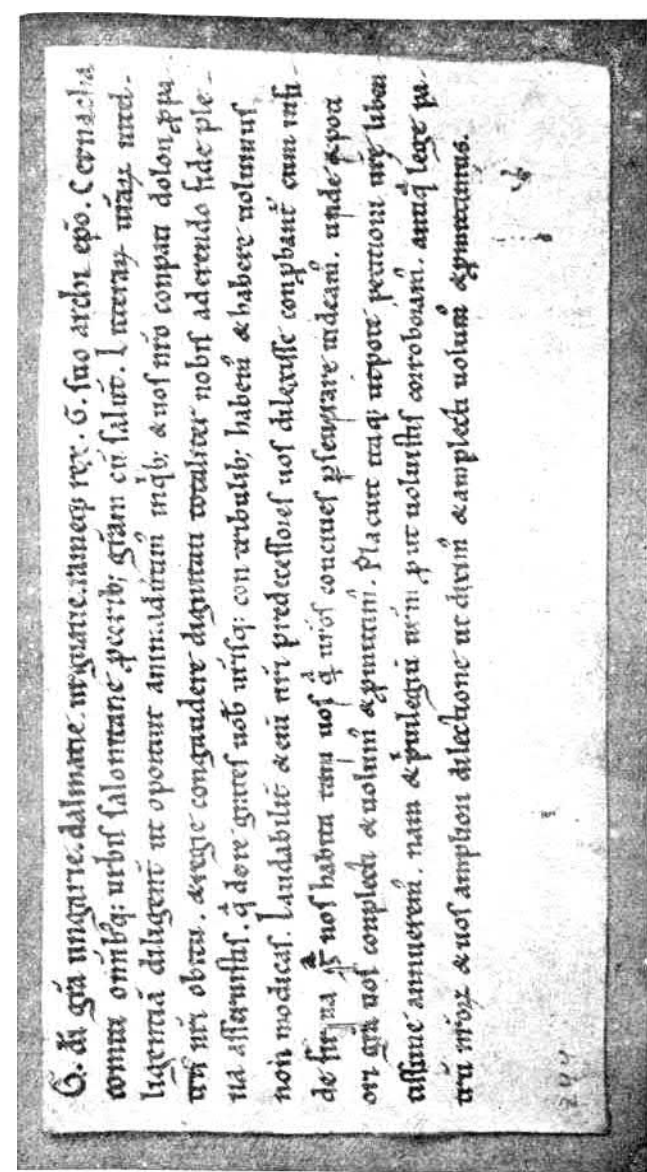
egyesült ereje közösen
 támadjon Magyaror-
 szágra. A német császár
 támadása ezúttal is el-
 maradt. Sőt világra
 szóló vállalatai minden
 erejét annyira lefoglal-
 ták, hogy egyenesen
 rászorult Géza jókara-
 tára s ségélyt kért tőle
 (1157). Géza csakugyan
 600 jó lovas ijászsszal
 támogatta a fellázadt
 Milánó s a lombard
 városok leverésében.

Nem ez a támogatás
 okozta ugyan, de a
 német és a magyar ud-
 var csakhamar barát-
 ságos viszonyba lépett,
 mert a két császár
 mindinkább elidegene-
 dett egymástól. Hábo-
 rúk folyamán ez az
 idegenkedés a végle-
 tekig kiélesedett úgy,
 hogy latinok meg görö-
 gök jobban gyűlöltek
 egymást a töröknél.

Egyrészt ez, másrészt
 meg az a körülmény,
 hogy a kilátásba vett
 préda megosztásán
 megegyezni nem bírtak,

Frigyesben egyre
 fokozta a bizalmatlan-
 ságot Mánuel iránt.

Konstantinápoly volt ez
 időben a világpolitika központja s
 Mánuel még
 a pápaság ügyeibe is
 beleavatkozott. Az 1159-iki
 pápaválasztáskor a bíboros
 testületben szakadás állt be. A
 többség III. Sándort, a kisebbség
 IV. Viktort kiáltotta ki
 pápának s ez
 császár támogatta. Frigyes

Ebben II. Géza megküzöni a szalonaiaknak a részvénytilatkozatát, atyjának, Kálmán királynak halála alkalmából s megerősíti a szalonaiakkiváltságait.

utóbbit Frigyes, amazt meg Mánuel
 nagy súlyt helyezett tehát arra, hogy a maga

jelöltjének nyerve meg Magyarországot. De Lukács, esztergomi érsek, korának egyik legkiválóbb főpapja, a pápaválasztás szabadságát hirdette s Gézát III. Sándor táborába vezette. Minthogy Mánuel is e táborban volt, nem folytathatta harcias szándékait Magyarország ellen s 1161-ben további öt évre meghosszabbította a magyar békeszerződést. Csakhogy Géza nem sokáig élvezhette e kedvező fordulatot, mert már 1162 márczius 31-én, férfikora virágában, befejezte dicsőséges életét.

II. Gézát négy kiskorú fia, István, Béla, Árpád és Géza és négy leánya siratta. A legidősebb, III. István, csak 15 éves volt, midőn reá szállott a korona, melyet Bizáncban két trónkövetelő az idősebségi elv alapján akart tőle elragadni. Bizáncban élt t. i. II. Géza két öccse: István és László. Mánuel császár azt hirdette, hogy Magyarországon a trón nem a király fiát, hanem testvérét illeti s így az udvarában levő két herceg egyikének követelte a koronát.

III. István a legerélyesebben védelmére kelt a maga jogának s bizonyára ép oly sikerrel megoltalmazta, mint atyja, ha időközben lassan, észrevétlenül a társadalom egy igen nagy részének vallásos gondolkodásában fordulat nem állt volna be. A bizánczi háborúk folyamán az ország déli vidékein, a kalocsa-bácsi érseki tartomány nagy területén, a görögkeleti egyház veszélyes befolyásra vergődött. A keleti egyház nem szedett híveitől tizedet s ezzel népszerű lett a tömegeknél, nem kényszerítette nőtlen életre lelkészeit s ezzel a katolikus világi papságot édesgette magához. Másrészt Mánuel mesterségesen is terjeszthette a maga vallását a magyarok közt, mert háborúi folyamán sok ezer magyart telepített át birodalmába, hol megszokták a görög szertartásokat s ragaszkodtak hozzájuk, mikor ismét haza kerültek. Így a délvidék lakosságának nagy része tényleg elszakadt a katolikus egyháztól.

Másrészt mindazok, kik a magyarságot meg akarták tartani szent István egyházában, áldozatkészen sereglettek III. István köré. Lukács esztergomi érsek nemcsak megkoronázta, hanem hathatós befolyásával támogatta is a nehéz küzdelemben a királyt. Mánuel császár, mihelyt Géza halálának hírt vette, nagy sereggel indult .Magyarország ellen s magával vitte István és László hercegeket. III. Istvánnak, a koronás királynak helyzete olyan rosszra fordult, hogy Ausztriába kellett menekülnie. Így a katolikusok kénytelenségből megalkudtak a viszonyokkal s elfogadták Mánuel jelöltjét. Csakhogy a császár nem az idősebb István herceget, kit már egészen görögnek tekintettek, hanem öccsét, Lászlót tette meg királynak.

Mánuel jelöltje II. László névvel (1162 nyarán) foglalta el a trónt s bátyjának az ország egy harmadrészevel kellett, mint részfejedelemséggel, megelégednie. De Lukács esztergomi érsek, minthogy az országnak már volt koronás királya s minthogy László katolikus érzelmeiben sem bízott, férfias bátorsággal megtagadta megkoronázását. Ellenben Mikó

kalocsai érsek László buzgó párthíve volt s noha már másfélszázados szokás szentesítette az esztergomi érsek azon jogát, hogy ő koronázza meg a királyt, Mikó semmibe sem vette ez ősi szokást, hanem ünnepélyesen megkoronázta László herceget. Erre Lukács egyházi büntetéssel sújtotta Mikót, min az új király annyira felbőszült, hogy Lukácsot elfogatta. III. Sándor pápa közbenjárására karácsony napján szabadon bocsátotta ugyan, de ezzel a bitorló és az érsek közti tusa nem ért véget. A nagy ünnepnapon az érsek a királyi kápolnába sietett, hol László épen a szent misét hallgatta. Itt az érsek egyházi átok alá vetette a királyt, ki megint elfogatta. Lukács csak akkor nyerte vissza szabadságát, mikor II. László egész fiatalon váratlanul meghalt (1163 január 14).

Lászlót az uralkodásban Mánuel másik védenca, az idősebb trónkövetelő követte IV. István névvel.

IV. Istvánt is Mikó, a kalocsai érsek koronázta meg, mert Lukács nem akarta törvényes urának elismerni. III. István az országba visszatért, a Csák nemzetség segélyével Székesfejér várig hatolt s június 19-én megverte IV. Istvánt, ki kevesed magával a pesti révhez igyekezett. Csakhogy futás közben elfogták s átadták III. Istvánnak, ki Lukács érsek tanácsára nem bántotta, hanem csupán az országból tiltotta ki. E nagylelkűsége sok gyászt és keserűséget hozott reá és hazájára, mert a bitorló egyenesen Mánuelhez futott, ki haddal sietett a magyar határra. Itt azonban megbékölt III. Istvánnal, elismerte törvényes királynak, viszont meg István arra kötelezte magát, hogy öcscsét, Bélát (szül. 1148—50 körül) a császárnak adja át atyai örökével, a horvát-dalmát herczegséggel együtt. III. István feláldozta az ország egy részét, hogy a többit megmentse. A trónkövetelő IV. István csökönyösen folytatta üzelmeit s bizánczi területről betört az országba, mire Mánuel is megszegte a békét s átkelt a Száván. Mikor III. István tetemes cseh segélyhaddal a déli részekbe nyomult, a császár visszatért ugyan birodalmába, de IV. Istvánnál nagyobb görög hadat hagyott, melyet azonban a király kivert az országból. Erre Mánuel, ki már tényleg megkapta Béla herczeg örökségét, újra békét kötött. Csakhogy IV. István nem nyugodott, hanem megint betört a Szerémségbe. A magyarok Zimonyba szorították s ott ostrom alá fogták. Mánuel azon ürügy alatt, hogy III. István megszegte a békét, ismét európai szövetséget igyekezett alakítani. Tárgyalt a rutén fejedelmekkel, Frigyes császárral, Henrik osztrák herczeggel, Velenczével s az utóbbi támogatta is. E közben azonban a trónkövetelő IV. István Zimony várában meghalt (1165 április 11). Így III. István túlélte a negyediket, és így történt, hogy III. István később uralkodott, mint IV. István. De ekkor sem bírhatta békében országát, mert Mánuel még a nyáron roppant sereggel indult ellene. A IV. István halálával magyar kézbe jutó Zimony várát kezdte vívni s noha Gergely ispán hősiiesen védte, el is foglalta.

Mánuel e győzelme daczára újra békét kötött (1165. aug.), mely a kezén levő horvát-dalmát földön kívül a Szerémséget is neki juttatta. Csakhogy a következő évben megújult a háború s folyt a hosszú déli határszél egész mentén, mert a görögök — ezúttal először — az erdélyi részekre is betörték. A véres küzdelem folyamán a magyarok nemcsak vitézül harcoltak, hanem a szerémi és a dalmát részekben hódításokat is tettek. Ellenben 1168 július 18-án döntő csatát vesztek: mindkét fél hatalmas hadsereggel és bámulatos kitartással harcolt s egyaránt fájdalom vesztéseket szenvedett. A harcban a győztes görög sereg annyira kimerült, hogy nem folytathatta az előnyomulást. Lerontotta Zimony falait s a Száva túlsópartjára vonult úgy, hogy a Szerémség magyar kézben maradt. Viszont István hamar kiheverte a vereséget s nagy sereggel indult Dalmácia visszafoglalására, hol a városok lelkesülten csatlakoztak hozzá s még a Velence kezén levő Zára is meghódolt.

III. István a következő békésebb éveket országa belső ügyei rendezésének szentelte. 1172 elején István esztergomi udvarában fényes külföldi vendégsereg mulatott, mely a Szentföldre volt útutazóban. Ez ünnepélyek közepeit a király márczius 4-én hirtelen meghalt.

Mikor III. István váratlanul meghalt, ismét csupán két fitagja élt az Árpádok családjának: II. Géza két fia, B é l a és G é z a herceg. Ez utóbbit anyja, Eufrozina özvegy királyné itthon nevelte. Béla ellenben a bizánczi udvarban tartózkodott, hova a békeszerződések értelmében került s ott kitérő nevelésben részesült. Mánuelnek, mikor az ifjút magához vette, még nem volt fia s leányával jegyezte el, sőt trónjának örökösvévé jelölte ki (1165). Ennek megfelelően neveltette s a ritka tehetségű ifjú nemcsak széleskörű műveltséget szerzett, hanem megismerkedett a bizánczi államismeretek gyakorlati működésével, a bizánczi diplomácia minden fufangjával. Ölnyi magas, gyönyörű férfiúvá fejlődött; és aki látta, azt mondta róla, hogg valóban királynak termett, mert méltósága sugárzik arczáról. Csakhogy időközben Mánuel császárnak fia született, mire nemcsak a görög trónról zárta ki Bélát, hanem a leányával történt eljegyzést is felbontotta. Teljesen azonban nem ejtette el s neki szánta a magyar koronát, miért is előkelő fejedelmi hölgygyei, nejének mostoha nőa vérével, a francia S a t i l l y o n Ágnes antiokiai hercegnővel házassított össze (1172).

Alig hogy a császár III. István haláláról értesült, Bélával s nagyobb haddal a magyar határ felé indult. Itthon az irányadó tényezők a trónutódlás kérdésében két pártra oszoltak. A katolikusok Géza herceghez hajlottak, aki köztük nőtt fel. Ellenben Béla Konstantinápolyban, mikor trónörökös lett, természetesen görög hitre tért s Elek nevet vett fel. Új hitét megtartotta akkor is, mikor a görög trónutódlástól elesett: résztvett a görög egyház szertartásaiban s főbb zsinataiban s egyiknek határozatait

alá is írta. A magyar katolikusok eretneknek tekintették tehát s féltek tőle mely okból Lukács esztergomi érsek s az özvegy királyné az ifjú Géza herceget akarta trónra juttatni: így Béláról azt is híresztelték, hogy testvérét, Árpád herceget megmérgezte. De Bélának szintén sok híve akadt, kik nyomban III. István halála után követséget indítottak hozzá, mely haza hívja. A követség útközben találkozott Mánuellel: ez átadta nekik Bélát, kivel csak annyit ígértetett meg, hogy híve, barátja marad mindenkor. Egyebet, hűbéri alárendelést nem kívánt az ifjútól, ki azzal az eltökéléssel sietett hazájába, hogy trónörökösi jogát minden áron érvényre emeli. Visszatért a katolikus hitre, a római szentszékhez fordult s a pápa támogatását kereste. Meg is nyerte, ámbár Lukács érsek rendületlenül ragaszkodott Géza herceghez, miért is hasztalan 4 utasította a pápa, hogy Bélát megkoronázza. Az érsek nem engedett.

III. Béla csak 1173 január 13-án koronáztatott meg, de ekkor sem az esztergomi, hanem a kalocsai érsek végezte a szent szertartást, kit erre a pápa ezúttal egész kivételesen felhatalmazott. Csakhogy Géza nem nyugodott bele az eldöntésbe s a fogságból, melybe bátyja vetette, sógorukhoz, az osztrák herceghez szökött. Minthogy Lipót herceg nem akarta kiadni, Béla cseh segélyvel betört Ausztriába. Géza a német császár udvarába igyekezett, de a cseh herceg elfogta s szövetségesének, Bélának adta át. A király a lázadót szigorú fogságban tartotta, híveit keményen büntette, anyjakat, a tulajdonképeni konkolyhintót meg Görögországba száműzte s Lukács érseket csupán egyházi állása mentette meg a letételtől. Lassankint azonban Lukács is meggyőződött Béla hithűségéről, meghódolt neki s haláláig buzgón szolgált. Hogy a jövődöbéli trónviszalyoknak elejét vegye, Béla már 1182 május 16-án királylyá koronáztatta fiát, Imre herceget.

Béla király trónjának szilárdítása érdekében gondosan ápolta a jó barátságot a pápával, békét tartott a német császárral, a legszívélyesebb viszonyban maradt Mánuel császárral, noha nem kapta tőle vissza horvát-dalmát atyai örökségét. Mánuel császár 1180 szeptember 24-én halt meg s vele sírba szállt Bizáncz félelmetes hatalma.

Mánuel halálának hírére Béla nyomban visszafoglalta Dalmáciát s a tengerparti városokat, melyeknek latin lakói magok hívták a királyt s lelkesen üdvözölték a magyar uralmat. Különösen megerősítette Zárát; de a tekintélyes városra folyton Velence áhítozott s Béla két ízben nagy háborút volt kénytelen birtokaért viselni. Az első sokáig elhúzódott (1181—88) s két évi fegyverszünettel végződött. A második (1190—91) már határozottan Velence volt a vesztes s Zára magyar kézben maradt.

A dalmát részek visszafoglalásával egy időben Béla a görög birodalom más pontjain is hódítólag lépett fel. A magyar állam évtizedek óta volt támasza a szerbek önállósági törekvéseinek Bizánczsal szemben. Alig

hogy Mánuel, aki leigázta őket, meghalt, újra a magyar királyhoz fordultak tehát és az ő segélyével igyekeztek a bizánczi felsőbbiséget lerázni. Béla támogatta őket s e támogatással egyfelől Észak-Albániát, másfelől Nis vidékét szállották meg. Béla maga is átkelt a Száván, megvette Barancsot és Nándorfejérvárt (1182). Csakhamar azonban megbékült I z s á k görög császárral, kit gyermekeleányával, M a r g i t hercegnővel jegyzett el, hozományul adva neki az Alduna mentén tett hódításait.

Ekképen Rácország magyar segélylyel szerezte meg önállóságát s N e m á n j a István, ki a szerb állam tulajdonképeni megalapítója (1159—96), a magyar intézményeket tartotta szeme előtt országának szervezésében s elismerte a magyar király felsőbbiségét.

A hagyomány szerint a magyarok Ruténián szálltak le mai hazájokba s királyaink ösztönszerűleg érezhették, hogy azon az úton majdan más veszedelmes népek bocsátkozhatnak le az ő országukba. Minthogy pedig Ruténiában az egyes részfejedelemségek urai örökös harcban álltak egymással, királyaink állandóan meg akarták ott gyökereztetni uralmukat, hogy az a rend és erőgyarapodás központjául szolgáljon. III. Béla határozott czéljává tűzte ki a szomszéd Holies fejedelemség megszerzését, hogy azt a magyarság előre tolt bástyájává alakítsa. Holicsban akkor három trónkövetelő tusakodott egymással s a bojárok, a főurak egy része kétségkívül Bélához fordult, ki benyomult az országba, kiverte a trónkövetelőket, a földet közvetlen birtokává tette s kisebbik fiát, E n d r e herceget állította az új kormányzat élére. A főpapság azonban ellensége volt a magyar uralomnak és lázongást szított. Lengyel segélylyel többen versenyeztek a trónért s a fiatal Endre már 1189-ben kiszorult Holicsból. Béla király belátta, hogy Holies megtartása olyan áldozatába kerülne, minőt nem ér meg. Kitért a hosszúnak Ígérkező lengyel-rutén háború elől. Békét kötött, melyben lemondott az országról, de megtartotta Holies királya czimét.

Béla alatt vonult át Magyarországon a két keresztes hadjárat serege. F r i g y e s német császár fölvette a keresztet s valami 100,000 emberrel indult (1189) a Szentföldre. A roppant had Magyarországon vonult át. A császárt május 29-én a határon küldöttség várta s kísérte Esztergomba Béla királyhoz, ki meleg vendégszeretettel fogadta, dús ajándékkal halmozta el. Csaknem egy egész hónapig (junius 24-ig) eltartott, míg a roppant német had az ország déli határát elérte, miközben élmezése mindenütt kifogástalan pontossággal történt.

Béla király maga nem mehetett a császárral, lelkében azonban erősen élt az óhaj, hogy személyesen a Szentföldön harcoljon. Csakhogy a velenzcei, Balkán félszigeti ügyek lehetetlenné tették neki.

III. Béla királynak két fia volt, I m r e (szül. 1179) és E n d r e (szül. 1180), mindkettő első nejétől, Á g n e s királynétól, ki 1184-ben hunyt el s kinek hamvai férjéé vei sok század múltán (1848) találtattak meg a székes-

fejérvári elpusztult királyi temetkező templom mélyében s most a budai Nagyboldogasszony-templomban pihennek. Béla csakhamar (1186) másodsor nősült s Margit francia hercegnőt, VII. Lajos király leányát s Fülöp Ágost király hűgát vette hitvesül, ki utóbb, mint özvegy a Szentföldre ment testvéréhez, Henrik jeruzsálemi királyhoz s ott halt meg.

Béla király uralkodása nemcsak külső vonatkozásaiban, hanem a nemzeti élet és polgárosodás minden ágában örök emlékeztetivé vált. Kálmán óta ő volt az első király, aki tudományos nevelésben részesült s általában ő az első magyar király, aki nagy és kitűnően kormányzott világbirodalom központjában nyerte politikai iskoláztatását. A görög műveltség nem rontotta meg magyarságát s Bizáncból csak a jót hozta el hazájába, mely akkor kezdett a régi viszonyokból kibontakozni. Rendezte az udvartartást s emelte külső fényét, de azért nem riadt vissza attól sem, hogy országa minden részét bejárja, saját királyi kezével mérje a köblöt, mely a terményadózásnál országos mértékül szolgált. Ő is a szabadban, terebélyes tölgyfa alatt, ispánjaitól környezve, fogadta a panaszosokat s szolgáltatott igazságot.

Valószínűleg Béla volt az, aki Szent István és I. Géza királyok két koronájából a mai szent koronát, Szent István palástjából a koronázási palástot készítette s általában a koronázás szertartását Bizánc példájára részletesen megállapította. E végből a fejérvári koronázó templomot is átalakította, kibővítette. És valószínűleg az ő ideje óta tesz koronázása alkalmából esküt a magyar király.

Maga Béla a jog és az igazság embere volt s csak hasonló gondolkodású emberekkel környezte magát. De nemcsak a katonai érdemet becsülte és jutalmazta, hanem a tudományt és művészetet. III. Béla nemcsak sokat építkezett, hanem ő az első királyunk, akiről biztosan tudjuk, hogy magyar művészt királyi kitüntetéssel koszoruzott. Lelkiismeretesen gondozta az államvagyon, a pénzügyi kormányzatban bizánczi tapasztalatai alapján szigorú rendet alkotott, szabályozta és jobban hasznosította a pénzverés jogát, fejlesztette a só- és érczbányászatot s talán ő tette a só kizárólagos királyi egyedárusággá, ami régebben nem volt. Így jövedelmei egyre gyarapodtak s takarékos gazdálkodása dús készleteket halmozott fel kincstárában.

Országát ő is nyitva tartotta a beköltözők előtt s így a lakosság egyre gyarapodott s új, még vadon pusztaságok népesedtek be. A vendégnépek megtartották személyes szabadságukat, szabadon költözhetek bárhová s intézkedhettek vagyonukról. Ahol tömegesen együtt maradtak, önválasztotta bírójok saját joguk szerint Ítékezett peres ügyekben, melyek nem az ispánhoz, hanem a királyhoz, vagy egyik főudvari tisztjéhez felebbeztettek. Közterheiket a király enyhére szabta, s ha kereskedtek, a harminczad- és útvámmentesség kedvezményét élvezték.

Béla király sohasem mondott le a reményről, hogy a Szentföld föl-szabadításában részt vehet. Terveit azonban előbb a politikai viszonyok

alakulata, utóbb meg betegsége hiúsította meg. Betegágyához rendelte tehát kisebbik fiát, Endre herceget, kinek nem adott többé külön részfejedelemséget, mint elődei tették ifjabb fiaikkal, hanem megfelelő jószágot és vagyont rendelt ellátására. Mikor Béla halálát közeledni érezte, Endrével fogadalmat tétetett, hogy helyette ő fogja a keresztet fölvenni. Kincseinek nagy részét reá hagyta, hogy meg eléli hadsereget gyűjthessen s mielőbb a Szentföldre vezesse. Azután meghalt (1196 április 23.) idő előtt, a férfikor delén.

A királynék kíséretében gyakran jöttek nyugatról idegenek, kik itt gazdag adományt kaptak s habár ivadékaik elmagyarosodtak: némely hazai szokásaikhoz állandóan ragaszkodtak. Nyugati módra öltözködtek s forgatták a fegyvert. Vértézve, nyugati fegyverdiszben szoktak harcra szállani, míg a törzsökös magyar urak rendszeren megtartották atyáik fegyverzetét, melyet a külföldi ember nagyon is egyszerűnek talált, s már a fegyverről észrevette, hogy az urak közül ki a magyar és ki idegen vendég vagy lovag, vagy ilyenek ivadéka.

Konstanzával egy lovag és költő, Peire Vidal is megjelent a magyar udvarban s egy ideig buzgón szolgálta Imre királyt. Költői önérettel hirdette, hogy sikeresebben terjeszti a nemes király dicséretét, hangosabban hirdeti nevét, értékét világszerte, mint bárki más. Sajnos, e művei nem maradtak fenn s példája a magyar úri körökben sem szólaltatta meg a költői érzést. E körök zajos, vig életet folytattak, de nálunk csupán a hadakozást, perlekedést, vadászatot, eszem-izomot, szerencsejátékot tartották rangjukhoz illő foglalkozásnak.

A XII. század nyugati úri és katonai köreiből, a lovagok sorában már kiváló költők, trubadúrok, szerelmi dalosok támadtak. Csakhogy rendszeren még ezek a költők sem tudtak írni-olvasni, hanem papjaikkal, deákjaikkal jegyeztették fel s terjesztették műveiket másolatban. A magyar úri osztályban, bármi előkelőn élt, nem születtek ilyen lovagi költők. Az urak meghallgatták ugyan a regösök, a hegedűsök csacska énekeit, de ez nem ébresztette fel bennök a költői hajlamokat, sőt arra sem ösztönzék őket, hogy a dalokat, melyekben gyönyörködtek, papjaikkal összeírassák. Bármily magyar volt tehát a társadalom, a XII. századból sem maradt fenn magyar nyelvemlékünk s még mindig csak egyes okiratok magyar szavai jelzik a nemzeti nyelv kiterjedését. Az irodalommal csupán az egyház foglalkozott, az ő hivatalos nyelve pedig a latin volt. A papok azon része, mely itthon a káptalani iskolákban végezte tanulmányait, maga is szerény műveltségre tett szert. Ellenben azokban, kiknek vagyonuk vagy összeköttetések megengedték a külföldi iskola látogatását, ott eltompult az érzék a nemzeti szellem termékei iránt.

Pedig már a XII. században megkezdődött a magyar ifjúságnak külföldi tanintézetekbe való vándorlása. Egyesek 10—12 évig is ott maradtak s dús tudománnyal felszerelve tértek haza. Különösen Páris világhírű főiskolája vonzotta az ifjú magyar papokat. Ott tanult Lukács esztergomi érsek is. Mások Bolonyát keresték föl: az esett hozzánk legközelebb. A külföldön tanuló magyar papok nemcsak a hittudományi tanfolyamot végezték, hanem épen oly buzgón tanulták a jogot, az orvostant s a XII. század magyar papjai közt sok művelt, tudós ember, sőt jeles jogász és orvos akadt s a magyar szerzetrendek körében az irodalmi munkásság is egyre nagyobb arányokat öltött, csakhogy nem magyar, hanem latin nyelven folyt. Készültek krónikák, évkönyvek, történelmi följegyzések, ámbár eredeti alakjukban ezek sem maradtak reánk. És talán ez időben keletkezett az a történelmi mű, melyben valamelyik Béla király jegyzője a honfoglalás lefolyását rajzolja. Ez a híres Névtelen (Anonimus, mert nevét nem ismerjük) világi pap volt: talán III. Béla kancelláriájában szolgált s Imre király idejében írta meg művét.